

н е з а л е ж н и й к у л ь т у р о л о г і ч н и й ч а с о п и с

М О Н Е Т И К А Р Б О В А Н І У Л ь в о в і , Х І V С Т О Л І Т Т Я

23
2002

н е з а л е ж н и й к у л ь т у р о л о г і ч н и й ч а с о п и с

Виглядає на те, що Україна підходить до ще одного етапу свого становлення. Багато кому, як завжди, він видається загрозою. Однак для інших він може стати шансом. Давно минули романтичні часи оксамитової революції кінця 80-х – початку 90-х, коли необережний В'ячеслав Чорновіл прохопився про можливий майбутній земельний устрій України на кшталт федеральних земель у ФРН. Однак одразу ж відступив – настрашився перспективи сепаратизму у тих умовах. І задля прагненьної соборності, а, як потім виявилось, уніфікації та нівеляції, відсунув можливість такого устрою у далеке українське майбутнє.

Задля цієї ж соборності сакрамент української незалежності був зданий на руки совєцької партійної номенклатури, яка й почала будувати свою державу з назвою «Україна» так, як їй це відповідало. В країні за дві останні президентури постала жорстка централізована владна вертикаль. Відбулася централізація, а водночас концентрація влади. Романтичні державники мали б тішитися.

Інститут найвищих владоможців на місцях спочатку був просто і чесно названий представниками Президента, а

відтак скромно перейменованим на голів обласних державних адміністрацій. Він повністю перейняв владу в регіонах та нівелював роль місцевих представницьких органів.

Правління здійснюється з одного центру — «матері городов руських». Реальна влада сконцентрувалася у одній з її гілок — у президентській вертикалі. Представницька та судова гілки влади *de facto* повністю підпорядковані президентурі. Неначебто є всі передумови для ефективної та рішучої побудови міцної Української держави. Однак результати такого правління у регіонах за останні 10 років говорять самі за себе.

Гіперконцентрація та гіперцентралізація влади призвели до того, що не тільки левова частка рішень, навіть дріб'язкових, приймається у центрі. Левова частка коштів, ресурсів, інвестицій, які мали б обслуговувати всю державу, осідають та працюють тільки у Києві і тільки для вкрай вузького кола людей. Регіони опосліджуються і поволі деградують. А це призводить до загальної безнадії та апатії. Така централізація та концентрація влади вже гальмує розвиток країни у цілому.

Ментально советизована та русифі-

кована «українська» номенклатура з владного центру шаленими темпами продовжує багатосторонню неоколонізацію України. У цьому завзятті вона зраджує навіть свої інтереси. Повністю підпорядкувавши Україну Росії, вони неминує втратять контроль над ситуацією в економіці, а відтак стануть маргіналами.

В Україні немає передумов для появи середнього класу. Гіперетатизм, зведений до відстоювання інтересів одного чи кількох кланів, розчавив громадянина і власника. Бо ж бідний і завжди залежний від влади ніколи не стане громадянином і ніколи ні до чого не доробиться.

Навіть міста з їхнім декларативним самоврядуванням залишаються неефективними. Занадто мало влади делеговано на їхній рівень і занадто часто у їхні справи втручається державна влада.

В результаті в країні утворилося декілька диспропорцій та протиріч:

- між центром та регіонами;
- між різними гілками влади;
- між надбагатою мізерною меншістю та жебрацьким загалом;
- між українством та «Государствам Україна».

Vyhľadaje na te, ščo Ukrajina pidxodyť do šče odnoho etapu svoho stanovlenňa. Bahato komu, jak zavždy, vin vydajetša zahrozozju. Odnak dla inšyx vin može staty šansom. Davno mynuly romantyčny časj oksamytovoj revolucijj kінča 80-x – počatku 90-x, koly neoberežnyj Vjačeslav Čornovil proxopyvša pro možlyvyj majbutnij zemelnyj ustrij UKrajiny na kštalt federalnyx zemel u FРН. Odnak odrazu ž vidstupyv – nastrašyvsja perspektyvy separatyizmu u tyx umovax. I zadla prahnennyhoj sobornosti, a, jak potim vyjavlyoša, unifikacijj ta nivelacijj, vidšunuv možlyvišt takoho ustroju u daleke ukrajinške majbutne.

Zadla cijejj ž sobornosti sakrament ukrajinškoj nezaleznosti byv zdanyj na ruky sovječkoj partijnoji nomenklatury, jak j počala budovaty svoju deržavu z nazvoju «Ukrajina» tak, jak jij ce vidpovidalo. V krajini za dvi ostanni prezidentury postala žorstko centralizovana vladna vertykal. Vidbulaša centralizacija, a vodnočas koncentracija vlady. Romantyčny deržavnyky maly b tišytyša.

Інститут найvyščyx vladomozhčiv na місцях спочатку був просто і чесно названий представниками Президента, а відтак скромно перейменованій на

holiv oblasnyx deržavnyx administracij. Vin povnistu perejnjav vladu v regionax ta niveluvav rol' miscevyx predstavnyčyx orhaniv.

Pravlinňa zdijšnjuється z odnoho centru — «materij gorodov russkix». Realna vlada skoncentruvalaša u odnij z jiji hilok — u prezidentškij vertykali. Predstavnyčka ta sudova hilkj vlady *de facto* povnistu pidporjadkovani prezidenturi. Nenačebto je vsi peredumovy dla efektyvnoji ta rišučoji pobudovy micnoji Ukrajinškoj deržavy. Odnak rezultaty takoho pravlinňa u regionax za ostanni 10 rokiv hovofať sami za sebe.

Hiperkoncentracija ta hipercentralizacija vlady pryzvely do toho, ščo ne tilky levova častka rišeň, naviv dribjazkovyx, pryjmajetša u centri. Levova častka koštiv, resursiv, investycij, jaky maly b obsluhovuvaty vsu deržavu, osidajuť ta pračujuť tilky u Kyjevi i tilky dla vkray vužkoho kola ludej. Regiony oposlidžujuť a povoli degradujuť. A ce pryzvodyť do zahaľnoji beznadijj ta apatiji. Taka centralizacija ta koncentracija vlady vže halmuje rozvytok krajiny u cїlomu.

Ментално советьезьзована та русьфикована «українська» номенклатура з владного центру шалеными темпами продовжує багатосторонню неоколо-

nizaciju UKrajiny. U čomu zavzatti вона zradžuje naviv svoji interesy. Povnistu pidporjadkuvavšy UKrajynu Rosijj, вона nemynuče vtratyť kontrol nad sytuacijeuju v ekonomijj, a vidtak stanє margi-nalnoju.

V UKrajini nemaєe peredumov dla pojavy serednoho klasu. Hiperetatyizm, zvedenyj do vidstozjuvanňa interesiv odnoho čy kilkoх кланiv, rozčavv hromadanyjna i vlasnyka. Bo ž bidnyj i zavždy zaleznyj vid vlady nikoly ne stanє hromadanyjom i nikoly ni do čoho ne dorobytsja.

Naviv міста z jixnim deklaratyvnyim samovraduvannam zalyšajuťša neefektyvnyim. Zanađto malo vlady delehovano na jixnij riveň i zanađto často v jixni spravy vtručajetša deržavna vlada.

V rezultati v krajini utvoryloša dekilka dysproporcijj ta protyrič:

- miž centrom ta regionamy;
- miž ruznymy hilkamy vlady;
- miž nadbahatoju mizernoju menšistu ta žebračьkym zahalom;
- miž ukrajinstvom ta «Gosudarstvam UKrajina».

Tomu j zjavlyoša take dyvne javyšče, jak «halyčьkyj separatyizm». Nevže halyčany nastilky rozčaruvajetša u «Projekti UKrajina / Gosudarstve UKrajina», v jako-

Тому й з'явилося таке дивне явище, як «галицький сепаратизм». Невже галичани настільки розчарувалися у «Проекті Україна / Государстве Украина», в якому для них з їхньою українськістю не виявилися місця, що вирішили від нього відмовитися? Звичайно, можна побачити у цьому «руку Москви» – бо ж дійсно, сплять і бачать – чи «зловтіху Варшави та Будапешту». Однак не все так просто. Хоча і це... Чи радше рішуче несприйняття існуючого у державі режиму. Це безсумнівно жменька людей, які насправді не хочуть змиритися з тим, що Україна не має перспективи, які не хочуть погодитися з тим, що «до 2011 року Україна не має шансів» на членство у ЕС, які шукають виходів, а не сито констатують безвихідь (у яку самі ж ці владоможці і завели), для яких остаточна русифікація, у тому числі і Галичини, чи то у мовному, чи то у культурному, чи то у ментальному сенсах, не просто небажана, а категорично неприйнятна.

Який же шлях міг би стати ефективним? Сепаратизм? Навряд – зараз це чиста політична утопія і навіть загроза. А може спробувати погодити свої інтереси у межах України? Плоди пра-

ці мають пожинатися не тільки там, де їх розподіляють, але і там, де їх створюють. Однак потрібно відкрити шляхи для збагачення загалу, а не тільки жменьки наближених до владної вертикалі. Вирішення більшості справ має бути делеговане на максимально низький рівень — якомога ближче до людини. Бо ж і досі питання зміни меж між двома сільськими радами вирішує Верховна Рада України. Відома історія про грушку на межі і хто з цього звичай користає.

Наша країна дуже різношеста. Напевно вже час визнати поразку ілюзорної спроби українізації її величезних територій та міст. Вони так і залишаться обтяженими чимось незнищеною совковим. Не зовсім російським, радше недоросійським.

Разом з тим, має відродитися та плекатися специфіка не тільки Галичини, але й Волині та Закарпаття. Вони є і повинні залишитися різними, але єдиними. Напевне саме у цьому мала б полягати соборність України, а не у її повальній довгоноси́кофікації. Єдність і сила мали б витікати з усвідомленого та толерованого розмаїття.

Звичайно, федеральною країною правити важче. Тут важче стрімко ба-

гатіти. Ба більше, є й успішні унітарні держави, як от Французька Республіка! Федеральних держав у світі всього зо два десятки. Але саме вони створюють 80% світового валового продукту. Може й Україні варто з часом долучитися до цього шанованого клубу? Особливо, коли під федералізмом розуміти не простацький сепаратизм чи творення усе нових адміністративних структур, покликаних замінити київську бюрократію не менш недолугим її породженням – теперішньою галицькою, а делегуючи владні повноваження на місцевий, регіональний рівень, запроваджуючи справжнє самоуправління, реальний розподіл повноважень між різними гілками влади.

Ми, як журнал і середовище журналу «І», не можемо оминуту увагою такого важливого і симптоматичного явища, яке розвивається у всіх у нас перед очима, а тому пропонуємо Шановним Читачам поміркувати разом із нами.

Тарас Возняк

mu dla nux z jixńoju ukrajinskistu ne vyjavuloša misća, ščo vyrišly vid ņoho vidmovytyša? Zvyčajno, možna pobačyty u čomu «ruku Moskvy» – bo ž dijsno, splāt i bačat, – čy «zlovтіхu Varšavy ta Budapeštu». Odnak ne vse tak prosto. Hoča i ce... Čy radše rišuče nespryjńatńa isnujučoho u deržavi režymu. Ce bezsumnivno žmeńka luđej, jaki naspravdi ne chočut zmyrytyša z tym, ščo Ukrajina ne maje perspektyvy, jaki ne chočut pohodytyša z tym, ščo «do 2011 roku Ukrajina ne maje šansiv» na členstvo u ES, jaki šukajut vyxodiv, a ne syto konstatujut bezvyxid (u jaku sami ž ci vladomožci i zavely), dla jakyx ostatočna rusyfikacija, u tomu čysli i Halyčyny, čy to u movnomu, čy to u kulturnomu, čy to u mentalnomu sensax, ne prosto nebažana, a katehoryčno nepryjńatna.

Jakyj že šlax mił by staty efektyvnym? Separatyzm? Navřad – zaraz ce čysta polityčna utopia i navit zahroza. A može sprobovaty pohodyty svoji interesy u mežax Ukrajiny? Plody pracı majut požynatyša ne tilky tam, de jix rozpodilajut, ale j tam, de jix stvorujut. Odnak potrebno vidkryty šlaxy dla zbaħačennńa zahalu, a ne tilky žmeńky nablyženyx do vladnoji vertykali. Vyrišennńa biłšosty sprav maje buty deľehovane na maksimalno nižkyj riven –

jakomoha blyžče do luđyny. Bo ž i dosi pytanńa zminy mež miž dvoma silskymy radamy vyrišuje Verxovna Rada Ukrajiny. Vidoma istoria pro hrušku na meži i xto z čoho zazvyčaj korystaje.

Naša krajina duže riznošesta. Napevno vže čas vyznaty porazku iluzornoji sproby ukrajinizaciji jiji velyčeznyx terytorij ta mist. Vony tak i zalyšatsa obtaženymy čymoš neznyščenno sovkovym. Ne zovsim rosijskym, radše nedorosijskym.

Razom z tym, maje vidrodytyša ta plekatyša specyfika ne tilky Halyčyny, ale j Volyni ta Zakarpattńa. Vony je i povynni zalyšytyša rizmny, ale jedynymy. Napevne same u čomu mala b polahaty sobornist Ukrajiny, a ne v jiji povalńnj dovho-nosykořikaciji. Jednist i syla maly b vytikaty z usvidomlenoho ta tolerovanoho rozmajtńa.

Zvyčajno, federalnoju krajinoju pravyty važče. Tut važče strimko baħatity. Ba biłše, je j uspišni unitarni deržavy, jak ot Francuzka Respublika! Federalnyx deržav u sviti všoĆo zo dva dešatky. Ale same vony stvorujut 80% svitovoho valovoho produktu. Može j Ukraini varto z časom dolučytyša do čoho šanovanoho klubu? Osoblyvo, koly pid federalizmom rozumity ne prostačkyj separatyzm čy tvorenńa use novyx administratyvnyx

struktur, poklykanyx zaminyty kyjivšku bjurokratiju ne menš nedoluhym jiji porodženńam – teperišńoju halyčkoju, a deľehujučy vladni povnovaženńa na miscevyj, regionalńyj riven, zaprovadžujučy spravžńe samoupravlinńa, realńyj rozpodil povnovaženń miž rizmnyh hilkamy vlady.

My, jak žurnal i seredovyšče žurnalu «I», ne možemo omynuty uvahoju takoho važlyvoho i symptomatyčnoho javyščńa, jaké rozvyvajetsńa u vsix u naspered očyma, a tomu proponujemo Šanovnym Čytačńam pomirkuvaty razom iz namy.

Taras Vozńak

23 З М І С Т

<p>6 24 33</p> <p>52 62</p> <p>71</p> <p>84</p> <p>98</p> <p>Число вийшло за участю Фонду Гайнріха Бьолля (Берлін) Фонду Про Гельвеція (Київ)</p>	<p>Престон Кінг Юрг Штайнер Іріна Бусигіна</p> <p>Андрій Кирчів Моніка Ріхтер</p> <p>Іріна Бусигіна</p> <p>Іріна Семененко</p> <p>Александр Галкін</p> <p>Андрей Захаров Святослав Каспе</p> <p>Андрій Садовий</p> <p>Орест Друль</p>	<p>КЛАСИФІКУВАННЯ ФЕДЕРАЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКА ДЕМОКРАТІЯ І ФЕДЕРАЛІЗМ НІМЕЦЬКИЙ ФЕДЕРАЛІЗМ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН, ПОТЕНЦІАЛ РЕФОРМУВАННЯ ЕТАЛОННИЙ (ШВАЙЦАРСЬКИЙ) ФЕДЕРАЛІЗМ ДЕЛЕГУВАННЯ ВЛАДИ УРЯДОМ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ НЕ РЕВОЛЮЦІЯ СУЧАСНЕ Й МАЙБУТНЄ «ЄВРОПИ РЕГІОНІВ» (ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РЕГІОНАЛІЗМУ) ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ФЕДЕРАЛІЗМ І ПУБЛІЧНА СФЕРА ЯК ВИХІДНІ ПОНЯТТЯ «ВИКОНАВЧИЙ ФЕДЕРАЛІЗМ» У СУЧАСНІЙ РОСІЇ КОНСТРУЮВАТИ ФЕДЕРАЦІЮ – RENOVATIO IMPERII ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ НАСЕЛЕННЯ ЛЬВОВА В ДЗЕРКАЛІ ОПИТУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ (ГРУДЕНЬ 2000 РОКУ) УКРАЇНА vs УКРАЇНСЬКОСТІ</p>
--	---	--

_ _ h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a _ _

<p>© Редакція журналу «І», 2002</p> <p>Адреса редакції: e-mail: ji@litech.lviv.ua e-mail: ji@is.lviv.ua www.ji-magazine.lviv.ua</p>	<p>6 32 45 66 81 121 133 158 171 173 182 191 205</p> <p>Мар'ян Долишній, Володимир Кравців, Володимир Симоненко Сергій Максименко</p> <p>Олександр Сушинський</p> <p>Сергій Романюк</p> <p>Семінар за участю проф. Антоніни Колодій</p> <p>Ярина Боренько Єва Кіш</p> <p>Анатолій Лагутін</p> <p>Михайло Драгоманов Іван Франко Михайло Грушевський Степан Томашівський Ігор Чорновол</p>	<p>МАКРОРЕГІОНАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНИ</p> <p>ПЕРСПЕКТИВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ІДЕЯ ФЕДЕРАЛІЗМУ В КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМІ УКРАЇНИ</p> <p>ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І НОВІ МОЖЛИВОСТІ</p> <p>«УКРАЇНСЬКИЙ ФЕДЕРАЛІЗМ: ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ» ЩО МОЖЕ РЕГІОН? РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СТРАТЕГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ ЕТНІЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ ПЕРЕДМОВА ДО «КОВЗАР'А» Т.ШЕВЧЕНКА ОДВЕРТИЙ ЛИСТ ДО ГАЛИЦЬКОЇ МОЛОДЕЖІ ГАЛИЧИНА І УКРАЇНА ДРАГОМАНОВ І ГАЛИЧИНА ЛАТИНКА В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВОПИСІ: РЕТРОСПЕКТИВА Й PERSPEKTIVA</p>
---	---	---

23 З М І С Т

175	Орест Друль	АСИМІЛЯЦІЙНІ ТА АКУЛЬТУРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ЛЬВОВІ	
197	Сергій Грабовський	КРЕОЛИ, КРЕОЛИ, НАВКРУГ САМІ КРЕОЛИ...	
215	Готфрід Келлер	КОНФЕДЕРАЦІЯ	
216	Ізо Камартін	БАГАТОМОВНА НАЦІЯ	
225	Шарль Фердінанд Рамуз	ПОТРЕБА ВЕЛИЧІ	
230	Макс Фріш	ІЗ «ЩОДЕННИКА 1966-1971»	
235	Фрідріх Дюрренматт	СТАРИЙ	
240	Антон Борковський	ГАЛИЧИНА У ПОШУКАХ МОРЯ	
255	Володимир Єшкілев	КНЯЗЬ ЖАХУ. СПРОБА ВІЛЬНОЇ ЕКЗЕГЕЗИ	
262	Богдан Волошин	З «БУРАЧКОВИЦЬКИХ ХРОНІК»	
273	Марія Кривенко	ПАРИЖ – ЛЬВІВ – ХАРКІВ	
283	Максим Процьків	В УТРОБІ ЧАСУ АБО ЧУДОВИЙ ПАРК «ПОЗАЧАССЯ»	
296	Дмитро Корчинський	КИЇВ	
298	Петро Мідянка	ВІРШІ	
302	Vlodko Kostyrko	НАЦИОНАЛНИ СИМВОЛИ НАЛЧСЫНУ	РЕДАКЦІЯ ЧИСЛА
308	Мечислав Чума, Лешек Мазан	АВСТРІЙСЬКА БАЛАКАНИНА, АБО ГАЛИЦЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ	Тарас Возняк (головний редактор) Андрій Павлишин Софія Онуфрив Вальтер Моссманн

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

212	Володимир Чернов	АВТОНОМІЯ ГАЛИЧИНИ – ЕТЮД ІСТОРІЇ ЛЕГІТИМНОСТІ	Антоніна Колодій Юрій Бабік
219	Андрій Кирчів	ГАЛИЦЬКИЙ ПОДЗВІН ЗОЛОТОГО РУБЛЯ?	Антон Борковський
230	Кость Бондаренко	ЗАХІДНА УКРАЇНА ПОВИННА ДОМОГТИСЯ СТАТУСУ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІК В СКЛАДІ УКРАЇНИ	Андрій Кирчів Алла Татаренко
236	Алексей Попов	ГАЛИЦКІЕ НАЦИОНАЛИСТЫ И ВОСТОЧНЫЕ КОНФОРМИСТЫ	Ярина Боренько
240	Влодко Костирко	ЧУХРАЇНСТВО	
244	Макс Лан	МІТОЛОГІЯ	
247	Любоко Петренко	УКРАЇНО НАША ДУХОВНАЯ	
251	Макс Лан	ВІДПОВІДЬ ЛЮБКОВІ ПЕТРЕНКУ	
254	Володимир Вітковський	ДО ПРОБЛЕМАТИКИ «ГАЛИЦЬКОГО ПРОЕКТУ»	
264	Роман Лозинський	ЧОМУ ГАЛИЧИНА ВІДСТАЄ? АБО ЯК ДОВГО МИ ЩЕ БУДЕМО ВІДСТАВАТИ?	
272	Олег Хавич	ЧИ МОЖЛИВИЙ ПРОЕКТ WESTUKRAINA.EU	
279	Мстислав Мельничук	ПОЛЕМІКА З ОЛЕГОМ ХАВИЧЕМ	
283	Vlodko Kostyrko	UKRAJINŠKE DOKTRYNERSTVO I HALČSUNA	
289	Кость Бондаренко	ЩЕ РАЗ ПРО СЕПАРАТИЗМ	
291	Роман Лозинський	ХТО ТАКІ ГАЛИЧАНИ, І ЧОМУ ВОНИ СТАЮТЬ СЕПАРАТИСТАМИ	
304	Олександр Гаврош	АВТОНОМІЯ ЗАКАРПАТТЯ: НАРОДНИЙ САМОВИЯВ ЧИ НОМЕНКЛАТУРНИЙ ПУТЧ?	

23 З М І С Т

П Р Е С Т О Н К И Н Г

Класифікування Федерацій

© P.King, 2000

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

МАР'ЯНДОЛІШНИЙ
ВОЛОДИМИРКРАВЦІВ
ВОЛОДИМИРСИМОНЕНКО

макрорегіоналізація України

© М.Долішній, В.Кравців, В.Симоненко, 2001

Федерації прийнято протиставляти, з одного боку, унітарним державам, а з іншого — конфедераціям. Як зразок унітарних систем зазвичай називають такі країни, як Франція, Великобританія, Італія, Кенія та Єгипет. Основний принцип, на якому наголошується в усіх цих випадках унітаризму, полягає в тому, що в кожному з них начебто виявляється один верховний, граничний і єдиний центр влади. Коли мова заходить про приклади конфедерації, спостерігачі традиційно згадують Ахейський союз (Древня Греція), Конфедерацію Нової Англії (1643 р.), Американську Конфедерацію (1781 р.), Північно-Німецький союз (1867 р.) та Швейцарську Конфедерацію (вона існувала з часів середньовіччя й аж до 1867 р.). Серед пізніших утворень, які з'явилися після Другої Світової війни, у даному контексті можна послатися на Північноатлантичний союз (НАТО), Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), Арабську лігу та Організацію африканської єдності (ОАЄ). Головною ознакою конфедера-

ції вважається те, що центр не є там носієм верховної влади — він наділений своїми повноваженнями на розсуд тих одиниць («периферійних»), котрі складають конфедерацію.

До появи федерацій розмежування між «унітарними» й «конфедеративними» державами по суті справи не проводилося. Характерне для епохи Відродження і пост-Відродження розрізнення, яскраво виражене такими мислителями, як Ж.Боден, Т.Гоббс і Б.Спіноза, було просто розрізненням держав суверенних і несуверенних. При цьому зазвичай малося на увазі протиставлення централізованих держав монархічного типу, з одного боку, та груп територій, менш жорстко об'єднаних між собою договором чи васальною залежністю («ліги», «конфедерації») — з іншого. Згідно з класичною теорією суверенітету, критерієм «добре організованої», або справжньої, держави була наявність у ній певного агента, влада якого була б абсолютною, повною, неподільною, безмежною й остаточною. Вперше зіткнувшись із федерацією, прихильники такої теорії суверенітету загалом схилилися до думки, що вона неминуче має загинути. Коли ж через сто років усі змирилися з довговічністю федера-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

МАКРОРЕГІОНАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ЗДІЙСНЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Останніми роками в Україні значно поживавився науковий і практичний інтерес до проблем її регіоналізації. Це питання розглядають у різних ракурсах, зокрема і в політичному, що пов'язано з дискусіями навколо ідеї щодо майбутнього федеративного устрою держави. В контексті ж регіональної політики проблема макрорегіоналізації країни означає передусім її економічне районування. «Сучасна національно-державна мета регіоналізації, — пише О.І. Шаблій, — полягає в обґрунтуванні такого поділу України на макрочастини, щоб регіональна національна, демографічна, соціальна, економічна, екологічна та екістична політика забезпечила гармонійний і сталий розвиток суспільства в цілому, створила умови нормальної й духовної життєдіяльності людини»¹.

Аналіз наукової літератури свідчить, що єдиних підходів до районування України немає. А тому й не дивно, що кількість мереж районування відповідає кількості авторів. Сьогодні очевидно стала також потреба критичного осмислення теорії районування, розробленої в совєцькі часи,

обґрунтування нових принципів макрорегіоналізації країни.

З огляду на закономірності районування — об'єктивний процес формування і розвитку районів як інтегральних суспільно-територіальних систем — можна сформулювати такі принципи соціально-економічного районування. Одним із найсуттєвіших є *принцип змістовності*. Він означає, що соціально-економічний район є не статистично однорідною територією за якоюсь ознакою (дуже поширене уявлення), а соціально-економічною єдністю, цілісністю, спільністю життєдіяльності. На жаль, чітких критеріїв єдності, цілісності ще не розроблено. Переважають емпіричні трактування.

Як характерну рису району часто називають реально існуючу зв'язаність. У наш час ця ознака стає відносною. Уже відомо багато випадків, коли підприємства працюють повністю на давальницькій сировині, а всю їхню продукцію вивозять за межі регіону. Отже, зовнішня зв'язаність переважає внутрішню. В основі цього лежить використання дешевої робочої сили та наявного устаткування. Тому інтуїтивне уявлення про те, що в межах району є інтенсивніші зв'язки, ніж поза ним, зараз певною мірою треба переглянути.

тивних союзів, потрібно було їх нав'ючити на концептуальну «шкапу», вже й без того перевантажену. Так з'явилася типологія «унітарний / конфедеративний / федеративний».

Абсолютисти XVI і XVII ст. дали нам чітке (нехай навіть не цілком обґрунтоване) уявлення про те, що вони розуміють під суверенітетом. Феномен федерації мав той недолік, що він далеко не вповні відповідав їхнім аксіомам. Або теорія суверенітету була неправильною, або ж помилковим було розуміння федерації як позбавленої суверенітету. Насправді ж річ була і в тому, і в іншому: і теорія частково будувалася на хибних поглядах, і розуміння федерації було не цілком адекватним. Тому абсолютно природно, що спостерігачі повинні були спробувати врятувати теорію суверенітету, підігнавши під неї випадок федерації – тобто розглядаючи останню як щось, що займає проміжне положення між цілком суверенними державами й утвореннями, котрі такими не були. Слабкість цієї типології полягала у тому, що вона несла в собі мало чіткої й вірогідної інформації щодо справжньої природи федерації. Крім цього, вона підживляла класичну теорію суверенітету, не виявляючи при

цьому дійсної суті проблеми. Таку постать, як А.Гамільтон, напевно, мало хвилювати, що Американський союз міг не виявитися цілком суверенним. Минули роки, і для людини на кшталт Дж.Калгоуна було настільки ж природним стверджувати, що нічого такого й не малося на увазі. В одному випадку стурбованість викликала перспектива надмірного зміцнення статусу регіонів, у другому – можливість надання центрові права остаточного рішення, яке не підлягає вето з боку регіонів. Однак проблема набувала цілком іншого вигляду при визначенні федерації як утворення, яке не було ні повністю суверенним, ні суто конфедеративним, а знаходилося десь між цими полюсами.

На жаль, типологія «унітарний / конфедеративний / федеративний» (надалі у/к/ф-типологія) ніколи не була надто інформативною. Проте вона збереглася, не втративши, незважаючи на поважний вік, своєї життєвої сили. Можна сказати, що батьком у/к/ф-типології був «Федераліст», А. де Токвіль слугував їй за няньку, А.В.Дайсі старався настановляти її, наче мудрий опікун, а К.Віар плутано намагався заповісти її останки майбутньому. Р.Л.Воттс – лише один з багатьох наших прозорливих сучасників, які потрапили

З наведеного принципу випливає, що інтегральне соціально-економічне районування не можна виконати тільки за допомогою узагальнених кількісних показників, тут обов'язково потрібно зважати і на якісні неформальні моменти, структурне наповнення виділених таксонів.

Перспективний характер районування. Цей принцип визначає часову властивість мереж районування. Він відображає націленість кожної з них на майбутнє: за допомогою районування треба вирішувати і прогностичні соціально-економічні завдання. Теоретично районування може реконструювати минуле, відбивати стан соціально-економічної диференціації на певну дату близького минулого і прогнозувати майбутні тенденції. Всі три формулювання правомірні. Однак у разі соціально-економічного районування треба орієнтуватись на останній, третій, варіант. Це зумовлено конструктивною спрямованістю цього типу районування на вирішення соціально-економічних проблем у регіонах України.

Принцип ставить вимоги до показників, параметрів районування. Вони повинні мати часову стійкість, відображати довготривалі процеси. Визначена мережа районування повинна зберегти значення у майбутньому.

Проблемність районування – це націленість його на виділення соціально-економічних проблем у різних регіонах України. Цей принцип визначає цільову спрямованість розробок щодо соціально-економічного районування. Суть його полягає у тому, що разом з районуванням повинні бути визначені і регіональні соціально-економічні проблеми. Іншими словами, соціально-економічне районування є засобом територіального впорядкування і типології, а отже, і систематизації відповідних проблем.

Об'єктивною ознакою соціально-економічного районування є диференціація соціально-економічних умов життєдіяльності населення на території. Тут треба зауважити таке. Є два протилежні погляди на соціально-економічний район. Перший ґрунтується на положенні, що район функціонує цілком об'єктивно, незалежно від свідомости, повністю визначений у своїх межах. Завдання дослідника полягає у визначенні цього району. Такі погляди висловлювали П.М. Алампієв, Ю.Г. Саушкін. Серед українських географів цю позицію займав В.А.Поповкін².

Другий погляд полягає у тому, що район вважають суто розумовою, інтелектуальною конструкцією, яка дає змогу досліднику впорядкувати інформацію у територіальному

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

МАР'ЯН
ДОЛІШНИЙ,
ВОЛОДИМИР
КРАВЦІВ,
ВОЛОДИМИР
СИМОНЕНКО
МАКРО-
РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ
УКРАЇНИ
ЯК ОСНОВА
ЗДІЙСНЕННЯ
РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ

під вплив цієї традиції. Про такий вплив свідчить, зокрема, наступне його висловлювання: «Федеративну форму правління відрізняє від інших те, що при ній, на противагу унітарній і конфедеративній політичним системам, ні центральний уряд не є підпорядкованим регіональному, ні навпаки» [Watts 1966: 355]. У такого роду формулі федеральний центр не є ні повністю унітарним (тобто «суверенним»), ні цілковито залежним за конфедеративним зразком (як у «лізі»). Рівень концентрації (в його руках влади) описується як проміжний — між цілком суверенною асоціацією і тією, котра значною мірою або зовсім позбавлена права незалежної законодавчої ініціативи. Однак настає час, коли старого собаку треба з милосердя приспати, — те ж саме стосується у/к/ф-типології.

У/к/ф-типологія здається шаблоною, навіть такою, що не викликає жодних сумнівів. Проте вона склалася лише впродовж останніх двох сторіч, причому практично непомітно. Вона дає відповідь на широке запитання: «Хто є носієм верховної влади у системі, а хто — ні?». Вона в загальному вигляді повідомляє нам, що федерація — це не суверен, але й не протилежність йому. Водночас у/к/ф-типологія від-

повідає і на конкретніше запитання: «Чи є носієм верховної влади *центральний* уряд, чи цю роль відіграють уряди *місцеві* (тобто складових частин утворення)?» Відповіді, що містяться в у/к/ф-типології, зводяться приблизно до наступного. (1) Систему, де сувереном вважається центральний уряд, називають «унітарною». (2) Систему, де суверенами визнаються місцеві уряди, називають «конфедеративною». Якщо додержуватися у/к/ф-типології, зрозуміло, що федерація являє собою не більше, ніж залишкову категорію. Тому (3) систему, де ні центральний, ні місцевий уряд не наділені верховною владою, називають «федеративною».

Як ми бачили, у/к/ф-типологія вимагає постановки цілком конкретного запитання. Корисність цієї типології можна перевірити на основі запропонованих нею відповідей на дане запитання. Якщо ми ретельно вивчимо систему, яку заради зручності можемо назвати федерацією, аби вияснити, хто є там сувереном — центральний чи місцевий уряд, — і дізнаємося, що ним не є ні той, ні інший, ми отримаємо результат, який не буде відповіддю. Висновок «ні той, ні інший» не інформує нас щодо того, має суверенітет центр чи

9

ПРЕСТОН КІНГ
КЛАСИФІКУВАННЯ
ФЕДЕРАЦІЙ

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

відношенні. Кількість варіантів районування теоретично обмежена лише кількістю дослідників. Кожен із варіантів має сенс тільки у контексті питань, які ставить конкретний дослідник. Безумовно, така позиція не може бути прийнятною, оскільки вона суперечить діалектико-матеріалістичному способу пізнання. Однак і перший погляд є не однозначним. Зокрема, Д.Л. Арманд висловив думку: якщо щось і є об'єктивне у районуванні, то це — визнання його суб'єктивності. З.Є. Дзеніс відзначив можливість меж детермінованості і стохастичності, варіювання від різних ліній розмитих перехідних смуг³.

Принцип відповідності соціально-економічного районування і адміністративно-територіального устрою України. Дослідники вже давно зауважили недосконалість сучасного адміністративно-територіального устрою держави. У майбутньому його одиницями можуть стати такі соціально-економічні райони, як краї або землі. Лунає багато пропозицій про федеративний устрій України. Однак більшість науковців визнає, що сьогодні цей принцип не буде працювати на користь держави. Він веде до внутрішнього соціально-економічного розбалансування, прояву сепаратистських тенденцій. Тому провідні економісти, гео-

графи, політологи вважають, що в найближчі 15-20 років наша держава повинна бути унітарною. Ліквідація сучасних областей призведе до створення в державі ще й територіального хаосу.

Одиницею інтегрального соціально-економічного районування повинна бути область, яка тривалий час є одиницею територіального управління, і яку характеризує внутрішня організованість і спільність. Для прикладу можна взяти хоча б мережу транспортних комунікацій і маршрутів, єдине управління. Така організація притаманна й іншим аспектам життєдіяльності. Тому межі соціально-економічних районів повинні збігатися з межами областей. Більшість підходів щодо соціально-економічного районування України спираються на цей принцип.

Серед інших принципів соціально-економічного районування дослідники пропонують такі: 1) зміцнення територіальної єдності держави і вдосконалення її територіальної організації; 2) врахування історико-географічних особливостей українських земель, національного й етнічного складу населення; 3) посилення територіальної спеціалізації виробництва і можливості для комплексного економічного та соціального розвитку територій; 4) збе-

місцева одиниця. Так, звісно, такий висновок, прямо не позначаючи місцезнаходження суверенітету, принаймні показує, що жодна з традиційно очікуваних відповідей («центр», «місцева одиниця») тут не підходить. І це вже прогрес, оскільки цим самим ми бодай усуваємо можливість непорозуміння. Тому відкинути такий висновок – не означає вважати його цілком непотрібним чи просто неправильним. Якщо у когось, скажімо, спитають, був Дж.В.Бутс батьком А.Лінколна чи його матір'ю, то відповідь «ані тим, ані іншим» буде цілком доречною. Проте це той тип відповіді, котрий сам по собі не дає жодної інформації про фатальний перетин між Лінколном і Бутсом*. Помилковою є не стільки відповідь, скільки питання, сформульоване настільки обмежувально, що позбавляє всякої надії розглянути саму суть проблеми.

Перш ніж перейти до аналізу неадекватності основного питання, на яке дає відповідь у/к/ф-типологія, необхідно уважніше поглянути на представлену цією схемою систему характеристик. Федерації зазвичай розглядаються як утворення, що займають певне проміжне становище і балансують між тиранією і нестримною свободою, абсолютизмом і анархією, між

граничною централізацією і цілковитою децентралізацією. Вийшло так, що внаслідок свого вираженого, а також прихованого наголошування на проміжку й рівновазі такий «ні...ні»-підхід до федерації, як правило, почав набувати кількісного ухилу. Головна теоретична проблема, яка стосується федерації, виросла з прагнення визначити, чи є вона «суверенною», чи ні. Теорія суверенітету, хоч і не була позбавлена квантитивних елементів, перш за все, передбачала (як у понятті вищої, чи граничної, влади) правовий критерій. Але позаяк вважалося, що суверенітет включає в себе цілковиту централізацію (відповідно до категорій «безмежність» і «неподільність»), а федерація не відповідала даному показникові, доволі просто було здійснено перехід до ототожнення федерації з певним *рівнем* централізації – чи фактично децентралізації. Інакше кажучи, у/к/ф-типологія спричинила значний імпліцитний зсув від ширшого правового до вузького кількісного критерію. Осць так сталося, що федерацію («ні...ні») позбавили особливої правової характеристики, і водночас вона виступає в якості якоїсь невизначеної, та все ж вимірної кількості влади (ступеня, нехай навіть і неуточненого, децентралізації).

реження єдності локальних систем розселення; 5) вибір найбільших центрів, які стануть ядрами районів⁴.

О.І. Шаблій виділяє такі ознаки районів, які певною мірою можна вважати принципами районування:

1. Тісний соціально-економічний, демографічний і культурний взаємозв'язок території району з головним ядром – її найбільшим за кількістю населення містом.

2. Формування у великому регіоні територіальної соціально-економічної системи, тобто такого просторового поєднання населення, соціальної, економічної та екологічної сфер, у якому на засадах їхньої взаємопов'язаності, збалансованості і взаємодоповнюваності створено оптимальні умови для життєдіяльності суспільства.

3. Спеціалізація району в загальноукраїнському (загальнодержавному) поділі та інтеграції праці.

4. Можливість здійснювати в межах району територіальне регулювання та координацію соціальних, економічних і демографічних процесів на субукраїнському рівні⁵.

Наведені вище принципи були закладені в основу соціально-економічного районування України. При його здійсненні враховувалось також і те, що виділені макрорайони повинні мати значний демографічний, природно-ресур-

сний та економічний потенціал і досить велику територію, а їхня кількість повинна бути невеликою. Оптимальною визнано шестичленну мережу соціально-економічних районів (табл. 1.1.).

Кожний з районів об'єднує різну кількість областей: Центральний – шість, Західний – сім, Харківщина – три, Донеччина – дві, Придніпров'я – три, Причорномор'я – три області й Автономну Республіку Крим. Області, які належать до того чи іншого району, відрізняються між собою за площею, населенням, густотою населення, показником урбанізації. Із табл. 1.2 видно, що найбільшою середньою площею областей є у Причорномор'ї, за кількістю і густотою населення та показником урбанізації – у Донеччині, найменші області за площею і населенням у Західному районі, за густотою населення – на Харківщині, за показником урбанізації – у Західному.

Загальну картину територіальної диференціації соціально-економічного розвитку України відображають наступні таблиці.

МАР'ЯН
ДОЛІШНИЙ,
ВОЛОДИМИР
КРАВЦІВ,
ВОЛОДИМИР
СИМОНЕНКО
МАКРО-
РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ
УКРАЇНИ
ЯК ОСНОВА
ЗДІЙСНЕННЯ
РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ

Одна з найгрубіших помилок, яких припускають-ся при обговоренні проблеми федерації, полягає у припущенні, що в більшості чи в усіх без винятку випадках рівень централізації є простим, зручним і корисним критерієм класифікації та оцінки діяльності урядів. Ніщо не може бути далі від істини! Ми вже відзначали раніше важливість непропорційності [див. King 1982]. Звичайно, за певних обставин нам доведеться говорити про більшу чи меншу централізацію / децентралізацію. Але централізація має безліч варіантів і впливає на силу-силенну функцій, котрі часто суперечать одна одній. По-перше, непропорційність існує на практичному рівні. Будь-який уряд, який, наприклад, намагається централізовано заборонити оборот якихось товарів, що користуються попитом (скажімо, книг, платівок, алкоголю чи марихуани), самим цим актом зазвичай підштовхує децентралізовану торгівлю цими товарами. Центральний уряд, який намагається здійснити такий контроль, при цьому неминуче контроль втрачає – зокрема, втрачає реальну здатність обкладати податками товари, які хоч-не-хоч виштовхуються в «неформальну», або проміжну, економіку, і ця економіка стає пристановищем тінювих –

частенько «темних» – елементів, які раптово випливають на поверхню, аби нею керувати.

По-друге, непропорційність присутня на рівні теоретичному. Прийmemo наступні вихідні засновки: (1) існує різниця між сферами і ступенями урядового контролю; (2) кількість сфер завжди обмежена (як обмеженою є кількість міністерств у будь-якому уряді); (3) неминуче лімітованою є кількість службовців, котрі на платній основі здійснюють управління системою (тобто уряд не збігається з суспільством); але (4) потенційна інтенсивність діяльності у кожній конкретній сфері не має межі, і безмежними є перспективи детальнішого регулювання. Враховуючи сказане вище, будь-яке переміщення кадрів і ресурсів з однієї сфери (чи «міністерства») в іншу – з метою збільшення в останній масштабів регулювання – неминуче призведе до скорочення інтенсивності регулювання у першій сфері. Будь-яке припущення про те, що в якій би то не було асоціації людей – назвімо ми її урядом, суспільством чи якимось іще – контроль може досягти абсолютної або тотальної форми чи, навпаки, взагалі бути відсутнім, – є просто помилковим. Але якщо даний висновок справедливий, то тоді всі держави опи-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Таблиця 1.1. Схема соціально-економічного районування України

Район	Центр району	Області, що належать до району
Центральний	Київ	Вінницька, Житомирська, Київська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська
Донеччина	Донецьк	Донецька, Луганська
Західний	Львів	Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька
Придніпров'я	Дніпропетровськ	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська
Причорномор'я	Одеса	Миколаївська, Одеська, Херсонська.
Харківщина	Харків	Автономна Республіка Крим Полтавська, Сумська, Харківська

Таблиця 1.2. Характеристика соціально-економічних районів України

Назва районів	Кількість областей	Середні показники областей			
		За площею, тис. км ²	За кількістю населення, тис. осіб	За густотою населення, осіб / км ²	За показником урбанізації
Центральний	6	26,5	2056,7	78,2	54,2
Донеччина	2	26,6	4047,0	152,4	88,5
Західний	7	15,8	1417,3	88,4	51,8
Придніпров'я	3	27,9	2406,6	83,1	63,0
Причорномор'я	4	28,4	1966,5	86,2	64,3
Харківщина	3	28,0	2095,7	73,2	67,0

няться десь між вказаними двома полюсами – в тому числі й федерація. З цього випливає, що описувати федерацію, відштовхуючись від такого, спільного для всіх, проміжного рівня централізації / децентралізації, – означає не проводити чіткої різниці між нею та іншими типами державного устрою.

Отже, ступінь централізації є тим основним мірилом, яким користуються при виділенні категорії «федерація». Слід, однак, зазначити, що подібно до того, як існує безліч часто неспівставних типів централізації / децентралізації, існують й інші критерії класифікації урядів, які не мають жодного стосунку до ступеня централізації, і такі критерії також є численними й різнохарактерними. До найрозповсюдженіших підстав класифікації урядів належать: представництво, сприйнятливість до суспільних настроїв, якість або величина керівного елемента, ефективність, повага до «правил гри», тип економіки, розміри території, соціальні характеристики населення і т.д. Поєднання загального неприйняття абсолютизму зі спрощеним уявленням, начебто абсолютизм можна звести до певного рівня централізації, призвело до того, що федерація, яка сприймається як ступінь децентралізації, стала асо-

ціюватися з іншими критеріями – скажімо, зі «сприйнятливістю до волі народу», – котрі жодним чином не корелюють з першим. (Так, наприклад, часто стверджують, що надмірна централізація підриває здатність уряду ефективно реагувати на вираження народної волі.)

В останні роки в літературі, присвяченій проблемам федерації, з'явилося виразне відторгнення тези, згідно з якою федеративна форма державного устрою емпірично досить чітко співвідноситься майже з усіма іншими критеріями поведінки уряду. С.Р.Дейвіс звертає особливу увагу на те, що в нас немає жодних підстав вважати, ніби федеративні держави (на відміну від нефедеративних) є сильними чи, навпаки, слабкими, добре чи погано пристосованими, гнучкими чи жорсткими, консервативними чи прогресивними, орієнтованими на букву закону чи політичними (при розв'язанні конфлікту), ефективними чи неефективними, такими, що сприяють чи перешкоджають свободі, централістськими чи децентралістськими в плані управління і т.д. [Davis 1978].

Щиро кажучи, такі негативні висновки – максимум, на що ми могли розраховувати, оскільки не мож-

Таблиця 1.3. Індекси людського розвитку регіонів України, 1994*

Соціально-економічні райони, області	Індекс людського розвитку		ВВП на душу населення	
	індекс	у % до України	дол. США	у % до України
Україна	0,736	100	3330	100
Центральний				
Київська	0,759	103,1	3630	109,0
Хмельницька	0,740	100,5	3290	98,8
Черкаська	0,721	98,0	3077	92,4
Чернігівська	0,703	95,5	2792	83,8
Вінницька	0,684	92,9	2508	75,3
Житомирська	0,670	91,0	2293	68,9
Донеччина				
Донецька	0,842	114,4	5150	154,7
Луганська	0,784	106,5	4219	126,7
Західний				
Івано-Франківська	0,722	98,1	3002	90,2
Рівненська	0,709	96,3	2830	85,0
Львівська	0,696	94,6	2252	67,6
Тернопільська	0,679	92,3	2204	66,2
Чернівецька	0,678	92,1	2315	69,5
Волинська	0,677	90,6	2159	64,8
Закарпатська	0,623	84,6	1613	48,4

Придніпров'я				
Дніпропетровська	0,799	108,6	4330	130,4
Запорізька	0,793	107,7	4276	128,4
Кіровоградська	0,699	90,9	2399	72,0
Причорномор'я				
Миколаївська	0,764	103,8	3840	115,3
Одеська	0,707	96,1	2988	89,7
Херсонська	0,670	91,0	2402	72,1
Автономна Республіка Крим	0,645	87,6	1971	59,2
Харківщина				
Полтавська	0,781	106,1	4002	120,2
Сумська	0,729	99,0	3247	97,5
Харківська	0,721	98,0	2979	85,9

* За даними: Україна: людський розвиток: Звіт // ПРООН. – 1996. – Жовтень. – С. 9.

МАР'ЯН
ДОЛІШНИЙ,
ВОЛОДИМИР
КРАВЦІВ,
ВОЛОДИМИР
СИМОНЕНКО
МАКРО-
РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ
УКРАЇНИ
ЯК ОСНОВА
ЗДІЙСНЕННЯ
РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ

на змістовно дослідити емпіричні кореляції федерації, не досягнувши попередньо логічної послідовної домовленості щодо того, який зміст треба вкладати в саме це поняття. А визначення «федерації», засноване на «ступені децентралізації», котре сьогодні приймається найширше, є логічно непослідовним. По-перше, воно не встановлює, *який саме* ступінь децентралізації здатен слугувати характерною ознакою даного устрою. По-друге, в ньому не оговорено, які релевантні сфери мають бути піддані децентралізації. В результаті виходить, що при використанні даного критерію будь-яка система може виявитися «федеративною», бо кожній системі притаманна певна частка децентралізації в усіх сферах.

Вади у/к/ф-типології сягають корінням у класичну теорію суверенітету. Лише посилання на уявну «унітарну» державу дійсно має на увазі адаптацію до даної теорії. Проте внаслідок такої адаптації вся концепція стає зайвою. Спрощуючи, можна сказати, що спершу були тільки суверенні держави й ліги. Згодом з'явилися федерації. Враховуючи те, що їх було, безумовно, складно підігнати під категорію цілком суверенних держав, такі утворення віднесли до третьої

категорії. Недоліки останньої ми вже відзначали — на шляху зведення її до положення «ні...ні»-категорії вона набула невизначеного і, крім того, кількісного характеру. Настільки ж серйозна проблема виникла і стосовно нової (чи перейменованої) «унітарної» категорії. Очевидно, що будь-який уряд, як організаційна одиниця [unity], є «унітарним» [unitary]. Тому названа категорія виявляється по суті справи всеосяжною; будучи менш визначеною, аніж категорія «суверенності», вона має лише одну перевагу (причому сумнівну) — виключає зі сфери свого охоплення новостворені федерації.

Беззмістовність унітарної категорії непокоїть навіть декого з найпалкіших прихильників у/к/ф-типології. Прикладом може бути наступна заувага Віара: «Клас унітарних конституцій є таким широким і різноманітним, ступінь і методи практично здійснюваної в їхніх рамках децентралізації настільки різняться між собою, що нам доведеться дізнатися набагато більше про конституцію, котра описується як «унітарна», перш ніж ми відчуємо, що досить добре уявляємо собі, як вона виглядає». Реальність є такою: коли хтось каже, ніби конституція є «унітарною», він навряд чи має на увазі

13

ПРЕСТОН КІНГ
КЛАСИФІКУВАННЯ
ФЕДЕРАЦІЙ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Центральний соціально-економічний район

Цей район найбільший за територією (158,7 тис. км², або 26,3% площі України). Він об'єднує шість областей, у межах яких є 137 адміністративних районів, у тім числі 33 міста республіканського та обласного підпорядкування, 178 селищ міського типу, 3435 сільських рад. У ньому проживає 23,9% населення України. В науковій літературі зазначена потреба розвитку малих міст і відродження сіл та сільських господарств як головна проблема розвитку району сьогодні. Важливою проблемою розвитку Центрального району є ефективне використання наявних потужностей і доповнення їх новими технологіями з метою формування повноцінних міжгалузевих територіальних комплексів (паливно-енергетичного, машинобудівного, хіміко-індустріального, агропромислового, індустріально-будівельного, транспортного і рекреаційного), які частково вже склались. Крім того, серед пріоритетних проблем треба розглядати розробку стратегії розвитку центру регіону – столиці України м. Києва та визначення функцій міста на різних ієрархічних рівнях, тобто як столиці держави, центру соціально-економічного району та обласного центру. І на завершення не можна не сказати про потребу вирішення екологічних

проблем, які є надзвичайно специфічними в цьому регіоні в результаті аварії на Чорнобильській АЕС, що знаходиться в безпосередній близькості від тримільйонного міста.

Західний соціально-економічний район

Цей район посідає друге місце за площею (110,7 тис. км²) та кількістю населення (9,9 млн. чол.). Район об'єднує найбільше областей (7), у його межах знаходиться найбільша кількість міст (115), селищ міського типу (174) і сільських рад (2867). Одна з найважливіших проблем розвитку даного району та, що 6 із 7 областей, які входять до його складу, є прикордонними. Отже, перспективи розвитку Західного району значною мірою визначатимуться особливістю взаємовідносин з тими державами, з якими цей район межує. У межах цього району сформувався промисловий комплекс, у структурі якого переважають галузі, що виробляють засоби виробництва і продукцію для військового комплексу.

Сільське господарство розвинене недостатньо. Ось чому переорієнтація розвитку господарського комплексу Західного району відповідно до потреб розвитку національного господарського комплексу є однією з пріоритетних проблем сьогодення.

щось більше, ніж те, що вона не *називає* себе «федеративною». В результаті Віар був змушений констатувати, що користь такого розрізнення «обмежена» [Wheare 1951]. Якщо добре поміркувати, то в ньому взагалі важко знайти будь-що корисне. Зводячи федералізм до кількісного показника, у/к/ф-типологія робить те саме і щодо суверенітету. Згідно з цією типологією, необхідними якісними характеристиками суверенітету вважаються «неподільність» і відповідним чином потрактована «повна» влада. Під державою «унітарною» просто розуміється «суверенна» держава, де влада лишається неподіленою, де досягнуто найвищого ступеня централізації. Але ми не можемо знати, яким саме цей «найвищий ступінь» має бути. Більше того, немає такої суверенної держави, чия влада не була б якимось чином – де-факто чи де-юре – поділеною.

Г.Кельзен, як і Віар, приймаючи у/к/ф-типологію, намагався раціоналізувати її за рахунок посилання на ступінь централізації. Він розглядав федерації – всі без винятку – як утворення, кількісно децентралізованіші, ніж «унітарні» держави. Квантитативна різниця, яка начебто й передбачалась, була виражена

ним вельми туманно, в тому плані, що територіальні складові федерації мають ширше коло законодавчих ініціатив, ніж провінції імперії. Однак дослідник доходив висновку, що існує величезна подібність «між структурами федеративної держави, з одного боку, й унітарної держави, поділеної на автономні провінції, – з іншого» [Kelsen 1961]. Тут виникає формальна складність, пов'язана з інтерпретацією наявних фактів. Якщо ви збираєтесь продемонструвати, що федерації схожі на імперії, але відрізняються від них ступенем децентралізації, необхідно насамперед зробити окреме застереження, про які типи чи сфери децентралізації йдеться, а також сказати, чи є той тип децентралізації, котрий розглядається, формальним чи реально існуючим. (Так, губернатор якої-небудь колонії, скажімо, губернатор Золотого Берега сер Г.Гаггісберг, з точки зору наданого йому контролю над розвитком економіки на підвідомчих землях і формами оподаткування миг *на папері* бути в набагато більшій залежності від імперського центру, ніж губернатор будь-якого американського штату – від федерального уряду, маючи *насправді* значно більшу реальну самостійність у цих питаннях, ніж його американський колега.) Але якщо

Упродовж тривалого часу Західний район був працездатним. Про це свідчать дані щодо кількості безробітних, зайнятих, попит на робочу силу та ін. Створення нових робочих місць у цьому регіоні є надзвичайно важливою проблемою розвитку господарського комплексу.

Актуальним сьогодні є поліпшення стану довкілля. Адже саме цей регіон дав світові не знані досі хвороби: тотальну та кузову алопецію (м. Чернівці), специфічне захворювання зубів у дітей (Львівсько-Волинський вугільний басейн) та інші, які є реакцією людського організму на стан навколишнього середовища, зокрема на певну комбінацію хімічних елементів. Забруднення накопичуються головню внаслідок викидів шкідливих речовин підприємствами, а внаслідок захоронених у різних місцях району токсичних відходів, переважно завезених на територію району з інших країн Європи, що призводить до прискорення у часі накопичень так званих вторинних забруднень. Нейтралізація їхніх впливів не тільки надзвичайно трудомістка, а й потребує значних коштів.

Район володіє значним рекреаційним потенціалом, ефективно освоєння якого перетворить туристичну індустрію в одну з провідних галузей регіональної економіки.

Харківщина

Даний район об'єднує всього три області. Він належить до невеликих за площею (84,0 тис. км²) і до найменших за чисельністю населення. Тут налічується 70 адміністративних районів, 47 міст, в тому числі 19 міст обласного підпорядкування, 102 селища міського типу, 1212 сільських рад. Однією з найважливіших у районі є проблема раціонального використання трудового потенціалу.

Інша надзвичайно важлива проблема – потреба визначення пріоритетів для інвестицій у реконструкцію наявних виробництв і в технологічно нові виробництва складного виробничого комплексу, який склався на території району. Крім того, доцільне розосередження виробництва, тобто визріла проблема удосконалення територіальної структури господарського комплексу. Особливої уваги потребує визначення перспектив розвитку міста-мільйонера, центра району – Харкова. І нарешті, неможливо не ставити питання про вирішення проблеми удосконалення економічних зв'язків між окремими ланками господарського комплексу району.

МАР'ЯН
ДОЛІШНИЙ,
ВОЛОДИМИР
КРАВЦІВ,
ВОЛОДИМИР
СИМОНЕНКО
МАКРО-
РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ
УКРАЇНИ
ЯК ОСНОВА
ЗДІЙСНЕННЯ
РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ

ви не хочете педантично розбирати фактичний стан справ і від фактів іти до ширших узагальнень, мабуть, коректніше буде стверджувати, що федеративні Сполучені Штати, наприклад, у 1970 р. були набагато централізованішими — культурно, політично й економічно, — ніж «унітарна» Британська імперія, зокрема, у 1920 р. Коротше кажучи, система, яку зазвичай називають «унітарною» (на кшталт Британської імперії), може у багатьох відношеннях бути менш централізованою, ніж та, котру традиційно величають федеративною (як США в певні періоди їхньої історії).

Релевантний вибір полягає не у відмові від федеративної категорії (на що натякають такі дослідники, як Дейвіс), а в тому, щоб натомість позбутися категорії «унітарний». Поняття «унітарна держава» є тривіальним — у тому сенсі, що будь-яку державу в якомусь аспекті слід вважати унітарною. Більше того, дане поняття стає абсурдним, позаяк воно гіпотетично виключає федерації. Ми просто не в стані сказати, що ж таке являє собою унітарна держава, не впадаючи при цьому в банальність або непослідовність. Однак, якщо ми забудемо про критерії централізації / децентралізації, то зможемо дати досить зручне й точне визна-

чення держави федеративної. Аби це визначення було змістовним, нам доведеться знову і цього разу ґрунтовніше звернутися до проблеми суверенітету. Та вже зараз важливо зазначити, що типологія «суверенний / несуверенний» є принаймні симетричною. Незважаючи на всі свої претензії, у/к/ф-типологія такою не є. Найпростіше рішення полягає в тому, щоб розглядати федерації як підклас суверенних держав, а не як чітко виражену паралельну категорію. Договірні організації (ліги і т.п.) можуть, навпаки, трактуватися як підклас несуверенних держав. Поняття «унітарної» держави не дає в цьому плані нічого, що б стосувалося справи, нічого корисного чи логічно послідовного.

Отже, ми вже намітили, що таке федерація. Тепер ще раз коротко повторимо й конкретизуємо свою позицію. Федерація — це держава, яка конституційно є поділеною на один центральний і два чи більше територіальні (регіональні) уряди. Сфера відповідальності центру охоплює всю націю в цілому, тоді як повноваження територій (регіонів) мають переважно місцевий характер. Центральний уряд не є сувереном того зразка, який не припускає залучення [в процес прийняття владних рішень] регіональних одиниць. Це

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Донецчина

Цей найменший за площею район (53,2 тис. км², або 8,8% території України) та кількістю областей, які до нього належать. В його межах знаходяться 36 адміністративних районів, 88 міст, в тому числі 42 міста обласного підпорядкування, 242 селища міського типу та 454 сільські ради.

Важлива особливість району та, що він розміщений у межах Донецького кам'яновугільного басейну, на території якого сформувався територіально-виробничий комплекс зі спеціалізацією, орієнтованою впродовж століття на задоволення передусім паливно-енергетичних потреб. Найсерйознішою проблемою розвитку господарства району є комплексне використання мінерально-сировинних, паливно-енергетичних ресурсів. Не менш важлива проблема оновлення на якісно новій технічній та технологічній базі створеного раніше потужного виробничого потенціалу. Вирішення її можливе лише за умови кардинальної зміни інвестиційної політики.

Господарський комплекс району відчуває нестачу водних ресурсів, що лімітує його подальший розвиток. Дуже гострою є проблема працевлаштування шахтарів після

закриття низки шахт. Отже, актуальним є питання галузевої реструктуризації господарського комплексу та удосконалення його територіальної організації.

Придніпров'я

Район Придніпров'я охоплює три області, займає площу 83,7 тис.км², на якій проживає 7,1 млн. осіб. Його територія становить 13,8%, населення — 14,0, населення у працездатному віці — 14,2, зайняті в економіці — 14,7, кількість робітників і службовців — 15,1% від аналогічних показників по Україні. У районі налічується 63 адміністративні райони, 46 міст. у тому числі 26 міст обласного підпорядкування, 102 селища міського типу, 915 сільських рад. З огляду на історичні особливості ця земля — земля Війська запорізького, повинна стати разом із Центральним районом ядром незалежної України, її консолідаційною силою.

Галузева структура господарського комплексу району надзвичайно складна. Провідною галуззю є чорна і кольорова металургія, на другому місці — машинобудування і металообробка. В комплексі з чорною металургією набула розвитку коксохімічна промисловість. Добре розвинені й інші галузі, орієнтовані, головню, на виробництво засобів виробництва. Найголовніші проблеми розвитку райо-

зумовлено тим, що регіональні одиниці конституційно інкорпоровані у центр для виконання певних цілей — наприклад, для вирішення питань, пов'язаних із принципами формування федерального законодавчого органу й призначення центральної виконавчої влади або ж із процедурою прийняття поправок до конституції. Відповідно, у федерації суверенний елемент складається, як мінімум, із трьох компонентів: центру і двох чи більше територіальних одиниць (регіонів, кантонів, провінцій чи штатів). На регіональному рівні політична участь людей, що мешкають у цих територіальних одиницях, може бути як обмеженою і непоказною, так і репрезентативною і широкою. Хоча цілком імовірно, що якісь регіональні одиниці або навіть усі вони будуть на місцевому рівні управлятися деспотично, уряд загальнонаціонального рівня, якщо врахувати його щонайменше троїсту структуру, неминує передбачає консультації — між тими агентами, які утворюють його суверенний елемент. Така заява зовсім не виключає можливості того, що центральний уряд федерації буде авторитарним чином владарювати над її зовнішніми частинами, такими, як, наприклад, колонії, а також здійснювати (або ж

дозволяти) таке владарювання над внутрішніми колоніями, як би ми їх не назвали — «меншинами», «національностями» чи якимось інше.

Федерація може бути автократією до тієї міри, до якої для неї є характерним контроль над групами, які вона позбавляє права на участь. Але нам слід розглянути її тут як приклад корпоративного самоуправління, інакше кажучи, як певну форму демократичної чи конституційної влади. Коли ми говоримо про демократичне правління, то лише фіксуємо його відмінність від правління автократичного. До того ж існує безліч різновидів демократичного правління. Федерація — не більше, ніж один із них. Федерація передбачає певну частку поділу праці між центром і периферією. Але ж те саме стосується й інших форм державного устрою. Можна було б сказати, що ступінь такого поділу праці у федераціях більший, ніж у деяких демократіях. Та виділення якогось одного ступеня при виключенні решти завжди виявляється необґрунтованим. Тому ми повинні орієнтуватися на пошук відмінностей того ж плану, що й між федераціями та іншими демократіями. Домагаючись остаточності рішень, федерація бере до уваги не лише індивідуальних громадян, але й деякі

ну — це удосконалення пропорцій між галузями його господарського комплексу, відродження села і сільського господарства, розвиток малих міст і селищ міського типу.

Причорномор'я

За площею цей район посідає третє місце в країні (113,4 тис. км²), за кількістю населення — четверте (7,7 млн. осіб).

Район об'єднує три області й Автономну Республіку Крим. У його межах є 7 адміністративних районів, 54 міста, у тому числі 25 міст обласного і 1 місто (Севастополь) республіканського підпорядкування, 138 селищ міського типу, 1214 сільських рад. У структурі населення району найбільшу частку, порівняно з іншими районами, становить населення у працездатному віці (57,3% від усього населення району).

Причорномор'я спеціалізується на виробництві різноманітної продукції АПК (зерно, соняшник, овочі, фрукти, виноградні вина тощо), рибної, легкої промисловості, у курортно-туристичних функціях, випуску виробів машинобудування, транспортних послугах. Дуже важливою проблемою є поєднання розвитку надзвичайно різних за використанням сировини і випуском продукції галузей гос-

подарського комплексу району, які часто претендують на одні й ті ж території (акваторії). Пріоритетна проблема, що потребує негайного вирішення, — це поліпшення екологічної ситуації. Деякі населені пункти, у тому числі мільйонне місто, центр регіону Одеса, скидають у Чорне море неочищені стоки, у нього впадають ріки, що несуть відходи практично з усієї України. Отже, потрібні негайні заходи, щоб запобігти забрудненню Чорного моря.

Наведений вище перелік проблем для кожного з районів далеко не повний. Сьогодні необхідне глибоке вивчення соціально-економічного розвитку кожного району. Цього можна досягти шляхом розробки регіональних комплексних цільових програм. В.А. Поповкін акцентував увагу на тому, що пріоритети таких програм повинні залежати не тільки від гостроти проблеми з позицій того або іншого регіону як такого, а й від міри впливу на стабілізацію політичної та соціально-економічної ситуації у цілому в державі⁶. Такі програми повинні охоплювати стратегії розвитку господарських комплексів районів в інтересах економічного зростання всієї України.

Соціально-економічний розвиток районів потрібно провадити на засадах науково обґрунтованої регіональної

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

МАР'ЯН
ДОЛІШНІЙ,
ВОЛОДИМИР
КРАВЦЬ,
ВОЛОДИМИР
СИМОНЕНКО
МАКРО-
РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ
УКРАЇНИ
ЯК ОСНОВА
ЗДІЙСНЕННЯ
РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ

з територіальних областей, що її утворюють, наділяючи їх особливим представництвом у процедурі прийняття таких рішень. Цього досягають або шляхом заснування окремої регіональної палати у двопалатному законодавчому органі, або через закріплення за кожним регіоном однакової кількості додаткових місць в однопалатному законодавчому органі, або встановленням правила, згідно з яким для внесення поправок до конституції вимагається чітко виражена згода всіх або більшості регіонів; аналогічний результат можна, ймовірно, отримати і за допомогою якихось інших механізмів. Необхідність наділення *регіонів*, які утворюють федерацію, спеціальним представництвом для забезпечення остаточності рішення – характерна риса [даного устрою]. Отже, федерацію зручно визначити як конституційну систему, яка є прикладом поділу [повноважень] між центральним і регіональними урядами і в якій регіонам дароване особливе, або розширене [entrenched], представництво у процедурах прийняття рішень на центральному рівні.

Класична доктрина суверенітету, безумовно, – надто абсолютистська, аби точно пояснювати характер якої б то не було держави, а не лише федерації. Згід-

но з цією доктриною, у кожній системі є носій верховної влади, причому таким носієм може бути тільки один неподільний агент даної системи, завжди виключаючи інших її агентів. Доктрина постулює неминучість авторитарного правління незалежно від того, чи один володар чи багато. Вона виходить із тези, що остаточність рішення можлива лише там, де певний агент (одиначний чи колективний) наділений владою віддавати накази решті. Вона розглядає порядок як функцію наказу і підкорення. Ми вже показували, що жодний агент ніколи не мав усіх цих можливостей, тобто повної, необмеженої і неподільної влади. Проте важко було очікувати, що за умов, коли майже всезагальним ідеалом була держава, яка визнавала-ся відповідною до абсолютистських критеріїв, наприклад, у Європі XVI ст., така заувага могла мати хоч якийсь поважний вплив. Неадекватність класичної доктрини почала різко й наочно виявлятися тоді, коли стали враховувати інший ідеал – демократії або республіканства. Якщо суверен повинен, по суті, бути абсолютним, необмеженим, якщо він повинен стояти вище від закону і т.д., демократичній державі, безумовно, буде складно пройти тест на право назива-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

політики, тісно пов'язаної зі стратегічними напрямками розвитку національного господарського комплексу України.

Найважливішим стратегічним завданням розвитку національного господарського комплексу у найближчій перспективі є виведення України з кризи і формування реальних джерел економічного зростання. Важливим засобом вирішення цієї проблеми, як уже зазначено, є активна регіональна політика.

Україні, як незалежній державі, необхідно визначити нові структурні співвідношення між регіонами. Це означає – досягти максимальної територіальної інтеграції України, перетворити її в соціально-економічну єдність і, поряд з цим, забезпечити умови для підтримки місцевих зрушень шляхом використання внутрішніх потенціалів усіх регіонів.

Сьогодні існує багато варіантів вирішення проблем регіонального розвитку, які зводяться до узгодження взаємовідносин регіонів з центром. Однак загальноприйнятої стратегії розвитку регіонів не розроблено, нема також розуміння не тільки важливості стратегії розвитку регіонів, але й її змісту.

На нашу думку, стратегія розвитку регіонів – це набір таких установок, правил і законів, якими повинні керува-

тись, з одного боку, державні структури, з іншого – регіональні. Отже, якщо немає розробленої стратегії розвитку регіонів, то ми, по суті, не можемо говорити про ефективну регіональну політику в державі.

Крім того, стратегія розвитку регіонів – надзвичайно специфічна категорія економіки: її змістом є не якась одна негайна дія із заздалегідь відомим результатом, а напрям дій і процесів, що повинен забезпечити зростання і зміцнення позицій господарського комплексу регіону. Вона багато чим визначає характер регіоналізації: поділ країни на райони певних розмірів, вибір центру району, визначення особливостей взаємовідносин між регіонами та центром тощо. З іншого боку, прийнята регіоналізація держави обмежує розробку стратегії розвитку регіонів.

Стратегія розвитку соціально-економічного району повинна ґрунтуватися на таких принципах:

- 1) трансформація структур господарських комплексів соціально-економічних районів відповідно до потенціалу їхньої території;
- 2) інтеграція господарських комплексів економічних районів у єдиний національний господарський комплекс України;

тися суверенною. Принаймні це справедливо для тих країн, де вважається, що «демократія» передбачає поділ влади, участь громадян у її виконанні і верховенство закону. Недоліки класичної доктрини відразу ж проявились: вона виключає як неможливе те, що стало для нас цілком реальним, навіть звичним. Коротше кажучи, сьогодні ми маємо право дотримуватися тієї позиції, що суверенна демократична держава — до тієї міри, до якої вона є демократичною, — неодмінно зв'язана певними правилами, над якими вона не може стати і які не в змозі будь-яким чином обійти, і у цьому сенсі вона є неминуче обмеженою. Влада суверенної демократичної держави є не абсолютною, не тотальною і не безмежною. За всіма цими трьома пунктами вона має радше прямо протилежні характеристики. В загальних рисах достатньо сказати лише одне: процедура — а отже, і влада — демократичної держави не суперечить і в цьому сенсі узгоджується з вимогою остаточного рішення.

Класична теорія суверенітету є неадекватною з багатьох міркувань. Якщо ми збираємося розглядати федерацію як форму суверенної держави, спершу необхідно показати, який зміст ми вкладаємо в по-

няття «суверенний». Суверенну державу можна охарактеризувати як територіально окреслену одиницю, яка має встановлені й послідовні процедури для вирішення конфліктів та прийняття рішень у її межах, яка не підпорядкована за законом чи фактично іншому, зовнішньому щодо неї утворенню і яка має у розпорядженні певних агентів (наприклад, правителів, державних службовців і т.д.), уповноважених діяти від її імені. Таке чи подібне визначення виключає будь-які згадки про абсолютну, повну, необмежену чи неподільну владу як про ознаки суверенітету, проте воно не знімає вказівок на нормативну зв'язаність, остаточність рішення чи політичну ієрархію. За наявності такого визначення зникає потреба у концепції «унітарної» держави. Федерація — це просто один із багатьох, навіть незліченних типів суверенної держави, приклади яких можна навести, — з ряду причин (ми не будемо тут на них зупинятися) було б нереальним перелічувати всі наявні різновиди останньої.

Найхарактернішою рисою федерації є зміцнення регіональних компонентів таким чином, що вони представлені в національному центрі і в цьому сенсі становлять його частину. На нашу думку, таку структуру

3) послідовне поліпшення екологічної ситуації в регіонах;

4) зменшення соціальної напруги у суспільстві;

5) формування якісно нових взаємовідносин між державою і регіонами на взаємовигідних умовах.

Названі принципи в кожному з регіонів потрібно реалізувати з огляду на особливості конкретних умов. Розробка стратегії розвитку соціальної, економічних районів потребує значних за обсягом науково-дослідних робіт, результатів яких можуть стати науковими основами Державної програми соціально-економічного розвитку регіону, як важливого інструменту реалізації регіональної політики.

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Останнім часом поживався інтерес науковців і практиків до проблем регіональної політики, створено безліч проектів документів концептуального характеру в Україні, однак офіційно затвердженої Концепції державної регіональної політики немає. В Інституті регіональних досліджень НАН України розроблено модель такої політики, в

якій враховані зауваження і побажання деяких інститутів, окремих учених.

На нашу думку, державна регіональна політика повинна бути пронизаною духом національної єдності, враховувати особливості кожного регіону, виражати компроміс державних, регіональних та місцевих інтересів, а також скеровуватися на забезпечення сталого економічного зростання, суспільної стабільності й цілісності України.

Головна мета державної регіональної політики — це зміцнення національної безпеки України, піднесення рівня матеріального добробуту населення, поліпшення екологічних умов його життєдіяльності на засадах створення сприятливого організаційно-економічного режиму для ефективного використання природно-ресурсного, трудового і науково-технічного потенціалу регіонів з урахуванням їхніх історико-культурних, природних, соціальних та економічних особливостей.

Головні завдання державної регіональної політики полягають у забезпеченні:

- політичної стабільності та соціальної злагоди в регіонах;
- комплексного розвитку господарства, вдосконалення його територіально-галузевої структури;

МАР'ЯН
ДОЛІШНИЙ,
ВОЛОДИМИР
КРАВЦІВ,
ВОЛОДИМИР
СИМОНЕНКО
МАКРО-
РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ
УКРАЇНИ
ЯК ОСНОВА
ЗДІЙСНЕННЯ
РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ

було б зручно назвати *поліархічною*. Корпоративська держава, яка, не будучи федерацією, зміцнює представництво в центрі існуючих у ньому професійних груп, має такі ж підстави іменуватися поліархічною. Це ж стосується і будь-якої ліги або конфедерації. Відмінність між федерацією і конфедерацією – так само як і між федеративною та корпоративною державами – найкраще розглядати не як питання про ступінь децентралізації, а з точки зору несхожості їхніх організаційних, юридичних чи конституційних принципів. У випадку федерації / конфедерації йдеться про розрізнення двох поліархій, у першій з яких у кінцевому підсумку використовується мажоритарна процедура прийняття рішень, тоді як друга діє здебільшого за принципом одностайності.

Поліархічні держави можна протиставити державам *моноархічним*, а й ті, й інші, у свою чергу, – *ацефальним* системам. Два останні типи ми не зможемо тут розглянути. Проте слід сказати ще кілька слів про такий критерій федерації, як широта повноважень [entrenchment] [регіональних одиниць]. Зрозуміло, що жодний захід, яким би ефективним він не був стосовно якоїсь конкретної проблеми, не вирішує всіх

проблем. Те, що в одному випадку визнається вирішенням, в іншому перетворюється на дилему. Це відбувається не тому, що істина є «відносною». Причина полягає в тому, що будь-яке рішення ґрунтується на постулатах, які не викликають сумнівів; деякі з них, швидше за все, виявляються неадекватними або помилковими; виявити будь-яку з цих невідповідностей – значить підготувати ґрунт для іншого рішення чи підходу, можливо, вичерпнішого. Врешті-решт можна очікувати, що щось подібне станеться і з висловленими в цій роботі міркуваннями з приводу федерації.

Однак сьогодні доцільно дати відсіч необдуманій критиці на адресу поняття «укріпленість». Приймемо як постулат, що у всіх державах, можливо, за винятком найкрихітніших, до тієї чи іншої міри наявні – де-юре чи де-факто – певного типу розподіл [повноважень] і децентралізація. Далі припустимо, що всі репрезентативні держави характеризуються представництвом окремих елементів у процедурі прийняття рішень у національному центрі. Ми можемо також виходити з того, що «репрезентативні» держави є демократичними настільки, наскільки вони є представницькими. Крім того, ми вправі погодитися з тим, що «окремі

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

- підвищення матеріального добробуту населення, піднесення соціальних стандартів його життєдіяльності;
 - оптимальної зайнятості населення, стабілізації та поліпшення демографічної ситуації, збільшення тривалості життя та природного приросту населення в регіонах;
 - збереження й ефективного використання науково-технічного потенціалу;
 - екологічної безпеки територій та раціонального використання їхнього природно-ресурсного потенціалу;
 - зміцнення генофонду українського народу, його інтелектуального потенціалу;
 - збереження історико-культурної спадщини регіонів, відродження духовної самобутності нацменшин;
 - зміцнення міжнародних зв'язків, розширення прикордонного співробітництва з сусідніми країнами.
- Здійснення селективної державної регіональної політики передбачає:
- подальшу демократизацію управління державою шляхом децентралізації та перерозподілу прав і повноважень між різними гілками влади як по вертикалі, так і по горизонталі;
 - посилення впливу держави на поглиблення терито-

- ріального поділу праці та міжрегіональної спеціалізації, запровадження нового соціально-економічного районування України, яке повинно стати основою для територіально диференційованого планування перспективного регіонального розвитку та адекватних дій державних і місцевих органів влади в управлінні соціально-економічними процесами;
- збереження економічного контролю держави над стратегічними об'єктами і природними ресурсами;
- селективну підтримку галузей, підприємств та виробництв у великих промислових центрах, реалізацію комплексних програм розвитку депресивних регіонів;
- удосконалення фінансово-бюджетних відносин між центром і регіонами, вироблення чітких критеріїв надання державної підтримки регіонам;
- легітимізацію статусу та механізмів реалізації державних регіональних програм як важливого інструменту державної політики щодо регіонів;
- запровадження соціальних стандартів та забезпечення гарантій соціального захисту населення з метою створення однакових умов для його життєдіяльності в різних регіонах;

елементи» включають у себе територіальні, професійні, релігійні, етнічні й будь-які інші підгрупи. В такому разі при вирішенні питання про те, чи є та або інша держава федеративною, насамперед треба встановити, що (а) вона будується на територіальному представництві; (б) це територіальне представництво має щонайменше два яруси («місцевий» уряд і «регіональний» уряд); (в) до процедури прийняття рішень у національному центрі електорально і, можливо, іншим чином включені принаймні регіональні одиниці і (г) основи такого регіонального представництва у центрі важко поміняти, зокрема, їх не можна змінити за допомогою процедури простої більшості, яка використовується у звичних ситуаціях, — коротше кажучи, регіональне, територіальне представництво є «укріпленим».

Прийнявши чотири вказані положення як критерій характерної для федеративного устрою укріпленості [територіальних одиниць], ми в принципі зможемо безпомилково визначати, чи належить до числа федерацій будь-який представлений нам для оцінки випадків. Припустімо, що спостерігач, скажімо, І.Д.Духачек, дійшов висновку, начебто «насправді бри-

танська система управління є федеративною», оскільки «в Сполученому Королівстві територіальний розподіл повноважень» між Північною Ірландією, Шотландією, Валлією і Англією «при відсутності писаної конституції твердо гарантувався конституційною згодою і повсюдно втілювався на практиці» [Duchasek 1970]. Якщо ми перевіримо федеративний статус Великобританії на відповідність до наших критеріїв, виявиться, що він відповідає лише першому з них і суперечить усім іншим.

Ю.Гікс, наприклад, побічно звертається до критерію (г) як до показника федеративного статусу. По суті, дослідник дотримується тієї думки, що федерації зміцнюють репрезентативну здатність своїх регіональних складових, або штатів, — на відміну від нефедеративних держав, де «уряди нижчого рівня є лише встановленими законом органами», які центр у будь-який час здатен знищити і чіє становище — не закріплене в конституції — може зазнати ерозії, як «сталося в Нідерландах і, не виключено, відбувається нині у Великобританії» [Hicks 1978]. У кінцевому підсумку саме така ерозія, безумовно, і сталась у Північній Ірландії після 1972 р. На відміну від федерацій, у Великобрита-

– створення сприятливих економіко-правових умов для активізації інвестиційних процесів у регіонах, у тому числі шляхом формування вільних економічних зон, технополісів, науково-технологічних кластерів;

– поглиблення та розширення транскордонного співробітництва по всьому периметру державного кордону;

– створення надійних регіональних систем екологічної безпеки, пріоритетне ресурсне забезпечення вирішення гострих екологічних проблем;

– запровадження ефективних механізмів державної підтримки розвитку науки, освіти, культури, збереження історичної спадщини українського народу та національних меншин;

– налагодження комплексного моніторингу регіональних процесів, формування всеохоплюючої інформаційно-статистичної бази для прогнозування та управління регіональним розвитком.

Пріоритетними напрямками державної регіональної політики є:

I. Економічна політика

Державна регіональна економічна політика передбачає:

1. Розмежування повноважень між центром і регіоном на засадах:

– розширення прав місцевих державних адміністрацій в управлінні державним сектором економіки шляхом надання їм окремих функцій органів виконавчої влади вищого рівня;

– налагодження економічно обґрунтованих коопераційних зв'язків на обласному і міжобласному рівнях, створення регіональних і міжрегіональних господарських структур для виконання регіонального замовлення та забезпечення ефективного управління територіями;

– поетапна передача з державної у комунальну власність майна, передусім об'єктів соціальної інфраструктури, необхідної для задоволення соціально-економічних потреб населення відповідних адміністративно-територіальних одиниць;

– зміцнення ролі районної ланки виконавчої влади в управлінні соціально-економічним розвитком територій;

– створення економічних та фінансових передумов для розвитку регіональних продовольчих ринків, сприяючи міжгосподарській кооперації і спеціалізації, розвитку інтегрованих виробництв та регіональної біржової діяльності.

нії достатньо простої парламентської більшості, аби переглянути будь-яке встановлене законом положення, що стосується форми та масштабів представництва регіонів, які входять до її складу. Нам, проте, видається не дуже вдалим формулювати дану тезу — як це робить Гікс, по суті, йдучи за Дайсі, — з точки зору «прав штатів», які «гарантуються конституцією». Хоча обране Дайсі формулювання [див. Dicey 1915] навряд чи можна вважати неповним чи абсурдним, воно створює хибне враження, начебто інертний документ — «конституція» — живо й автономно діє як активний агент. Простіше було б сказати, що регіони (штати, провінції, кантони) конституційно інкорпоровані у центр як обов'язкові чи укріплені сторони в процедурі прийняття ним рішень.

Ясна річ, такий порядок може бути змінений. Регіональні складові федерації не є суверенними. Врешті-решт у федеративній державі як такій завжди існує певна форма узгодженої і комплексної процедури прийняття рішень. У разі особливої необхідності федеральний центр має конституційну можливість поступово підірвати чи навіть знищити регіональну укріпленість — увесь час вдаючись до надзвичайних кон-

ституційних заходів, які зазвичай для цього потрібні. Нас не повинні збивати зі шляху обговорення узгодженої, об'єднаної та органічної федерацій, які фіксують певну зацікавленість до рівнів зростаючої централізації. Головне полягає в тому, що федерація є такою до тієї міри, до якої вона відповідає критеріям, установленим для неї як для федерації. Але немає нічого, що могло б завадити федерації, якщо вважати її суверенною в усіх сутнісних відношеннях, ліквідувати укріпленість регіональних інтересів, яка відрізняє її від нефедеративних держав. Коротше кажучи, як саме федерація еволюціонує (а вона може еволюціонувати в будь-якому напрямку) — це окреме питання, ніяк не пов'язане з тим, що вона собою являє як федерація.

Для того, щоб провести кваліфіковане емпіричне порівняння федерацій, спершу необхідно дуже чітко пояснити, який саме зміст ми вкладаємо в поняття «федерація». Недостатньо навести *приклад* такого устрою. Якщо ми не визначимо принцип (принципи), який (які) дані приклади ілюструють, ми просто не зможемо дізнатися, прикладами чого вони є. Федерація, на відміну від м-ра Ніксона, — не людина, про

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

2. Вдосконалення міжбюджетних відносин шляхом:

- реформування адміністративно-територіального устрою з метою створення економічно та фінансово самодостатніх низових адміністративно-територіальних одиниць – територіальних громад, що повинні стати основою реформування бюджетного устрою;

- запровадження дієвих стимулів та розширення прав місцевих органів влади в розвитку власної бази оподаткування, збільшення бюджетних надходжень;

- розмежування видаткових повноважень між бюджетами різних рівнів, розширення автономії місцевих органів влади у питаннях видаткової політики;

- підвищення ролі адміністративних районів у бюджетному процесі, забезпечення районних бюджетів надійними стабільними джерелами доходів;

- запровадження прозорої системи розподілу трансфертів між бюджетами різних рівнів на підставі об'єктивних показників і критеріїв з метою стимулювання пріоритетних видів господарської діяльності та подолання соціально-економічної нерівності між регіонами.

3. Розвиток підприємництва і міжнародного співробітництва, а саме:

- усунення бар'єрів, що обмежують доступ суб'єктів господарювання на регіональні і міжрегіональні ринки, створення економічних передумов для випуску товарів на підприємствах, що здатні ефективно конкурувати на монополізованих ринках;

- вдосконалення механізму державної підтримки малого і середнього підприємництва на регіональному рівні шляхом створення сприятливих фінансово-кредитних умов для їхньої діяльності;

- створення сприятливого режиму для прискореного розвитку мікропідприємств із запровадженням максимально спрощеної процедури їх реєстрації, особливо в регіонах з напруженою ситуацією на ринку праці та високим рівнем безробіття, формування регіональних фондів мікрокредитування;

- сприяння посиленню інтеграції регіонів України в світову та європейську економіку з різними геополітичними пріоритетами;

- поглиблення прикордонної співпраці регіонів у сфері формування конкурентної комунікаційної, соціальної та транспортної інфраструктури, розширення технологічних інновацій, активізації міжнародного бізнесу шляхом реа-

яку можна розводити балачки і не тільки більше, а й взагалі. У цій книзі [King 1982] я постарався дати логічно послідовне обґрунтування основних умов [федеративного ладу]. Лише з цієї вихідної точки можна реально спробувати встановити, які інші кореляції (якщо такі є) існують між усіма системами, що відповідають нашим федеративним критеріям. Звісно, те, що перехід на рівень емпірики буде здійснено лише після серйозного, фундаментального концептуального аналізу ключових компонентів висунутої гіпотези, не гарантує вірогідних результатів. Але нехтування таким фундаментальним аналізом напевно приведе до неправильного розуміння і плутанини. Очевидно, що у «федеративної ідеї» немає «сутнісного значення». Та не менш очевидно, що вона взагалі буде позбавлена будь-якого логічного сенсу — і не зможе бути об'єктом емпіричного порівняння, — якщо ми (а) не проаналізуємо її різні нормативні напрямки і (б) не встановимо бодай якийсь один чи кілька, сподіваємось, вузьких критеріїв, які стосуються основоположних сторін її фактичної та емпіричної природи. Нам слід затвердити логічно послідовну угоду, яка б відповідала як мінімум більшості фактів, і до тієї міри,

до якої те чи інше працююче визначення буде задовольняти цій умові, буде ясно, що воно аж ніяк не «довільне». В першу чергу слід (і це — ключовий момент) описати природу федерації як логічної, юридичної або конституційної *моделі*, перш ніж намагатися виміряти її як *ступінь* децентралізації чи чого б там не було іще (ще хтозна чого?). Саме таку програму ми й спробували реалізувати в даній роботі. Варто лише накреслити модель, і поняття федерації буде включати в себе увесь спектр варіацій, які теж узгоджуються з моделлю [пор. Sidjanski 1965].

Будь-який кваліфікований аналіз федерації повинен починатися з формулювання умов, які її визначають, і ці умови повинні бути конституційного плану. Щодо цього Дайсі й Віар були на правильному шляху. Не можна стрімголов перескочити від процесу концептуальної ідентифікації до широкого емпіричного висновку. Якщо увага насамперед сфокусована на тому, якого роду системою є федерація, вона не зможе паралельно концентруватися на одному з чисельних ступенів інтеграції (тим більше, що остання теж має велими несхожі й часом суперечливі форми), приклади яких могла б навести будь-яка федерація. Щойно ми

лізації спільних проєктів, створення фінансово-промислових груп, спільних підприємств, технополісів, технопарків тощо;

– розширення прав місцевих органів влади в питаннях розвитку співробітництва з прикордонними областями та регіонами сусідніх держав, надання гарантій залученню іноземних інвестицій у реалізацію регіональних програм соціально-економічного розвитку;

– активізація ролі українських регіонів у різноманітних міждержавних транскордонних об'єднаннях («Карпатський Еврорегіон», Еврорегіон «Буг» тощо).

4. Оптимізацію структури господарства крупних соціально-економічних районів, а саме:

Західний

– структурна перебудова економіки, прискорений розвиток машинобудування;

– реконструкція та переоснащення підприємств гірничо-хімічної промисловості;

– оптимізація структури агропромислового комплексу: розвиток овочівництва, садівництва, виноградарства, м'ясо-молочного скотарства та вівчарства;

– пріоритетний розвиток наукоємних виробництв, ство-

рення на базі науково-технічного потенціалу м. Львова технопарків (технополісів);

– формування високорозвиненого рекреаційно-туристичного та оздоровчо-лікувального комплексів державного і міжнародного значення у Карпатах та інших областях Західного соціально-економічного району;

– подальший розвиток та інтенсифікація лісового господарства, лісопромислового комплексу, легкої і харчової промисловості;

– відновлення та розвиток художніх промислів і народних ремесел;

– нарощування експортного потенціалу регіону шляхом виробництва якісної продукції вітчизняними і новоствореними спільними та іншими підприємствами;

– активізація розвитку депресивних районів (гірських, поліських, прикордонних та ін.) шляхом створення полюсів економічного зростання – нових місць прикладання праці з різних видів економічної діяльності;

– створення системи протипаводкових споруд на малих річках, розширення площ природоохоронних територій;

– поліпшення екологічної ситуації, вирішення еколого-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

МАР'ЯН
ДОЛІШНИЙ,
ВОЛОДИМИР
КРАВЦІВ,
ВОЛОДИМИР
СИМОНЕНКО
МАКРО-
РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ
УКРАЇНИ
ЯК ОСНОВА
ЗДІЙСНЕННЯ
РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ

логічно послідовно й по суті визначимо, якою саме системою ми вважаємо федерацію, ми можемо починати вивчення тих інших кореляцій, які можуть спостерігатися між різними федераціями. Для того, щоб говорити про конституційні умови, достатньо дотримуватися певної ідеї про інституціональні установлення, настільки міцні і стійкі (насправді укріплені), щоби для їх повалення потрібна була якась незвичайна чи виняткова процедура, незалежно від того, чи зафіксовані ці установлення на папері, чи збережені в умах людей.

Конституцію можна розглядати як характеристику, притаманну всім без винятку політичним системам, у т.ч. федерації, бо кожна система тією чи іншою мірою передбачає насильницьку зміну чи оновлення керівництва і тим самим – наступність і відповідним чином потрактовану стабільність. Це так само є справедливим і для спадкової монархії, і для федеративної Індії, і для Арабської ліги. Зрозуміло, конституція може бути писаною, як у США, але може бути й неписаною, як у Великобританії. Але в будь-якому випадку її природа є такою, що вона як мінімум накреслює в загальних рисах (або диктує) процедуру, якої, як передбачається, зобов'язаний додержуватися будь-

який діючий лідер щодо способу призначення своїх наступників і строку їхніх повноважень (він може бути й пожиттєвим). Крім того, вона може приписувати дуже мало чи, навпаки, дуже багато. Для контекстуального обговорення федерації суттєво важливим є дослідити підвалини політичних типологій. Щоб провести таке дослідження, можливо, потрібна буде певна реанімована концепція конституціоналізму.

Переклала Наталя Чорпіта

- Davis, S.R. 1978. *The Federal Principle: A Journey Through Time in Quest of a Meaning*. Berkeley, p.209-213.
Dicey, A.V. 1915. *The Law of the Constitution*. L.
Duchacek, I.D. 1970. *Comparative Federalism: The Territorial Dimension of Politics*. N.Y., p.121.
Hicks, U. 1978. *Federalism: Failure and Success*. L., p.5.
Kelsen, H. 1961. *General Theory of Law and the State*. N.Y., p.317.
King, P. 1982. *Federalism and Federation*. L.
Sidjanski, D. 1956. *Federalisme amphictyonique: elements de systeme et tendance internationale*. Lausanne, p.52, 55.
Watts, R.L. 1966. *New Federations: Experiments in the Commonwealth*. Oxford, p.355.
Wheare, K.C. 1951. *Modern Constitutions*. L., p.30.

23

ПРЕСТОН КІНГ
КЛАСИФІКУВАННЯ
ФЕДЕРАЦІЙ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

економічних проблем міст Чернівці та Івано-Франківська, Львівсько-Волинського вугільного басейну тощо.

Центральний

- формування на базі і в межах району територіального ядра національного господарського комплексу України шляхом додаткових інвестицій і спеціальних економічних важелів; створення вільних економічних зон (ВЕЗ);
- структурні зрушення в економіці, спрямовані на посилення соціальної орієнтованості;
- прискорений розвиток машинобудівної, легкої та харчової промисловості;
- реконструкція і технічне переоснащення підприємств хімічної промисловості;
- пріоритетний розвиток наукоємних виробництв, створення на базі науково-технічного потенціалу м. Києва технопарків (технополісів); перетворення м. Києва у міжнародний інфраструктурний центр, придатний для міжнародної співпраці у цій сфері;
- створення потужної туристичної індустрії;
- консервація розвитку депресивних адміністративних районів зони Чорнобильської катастрофи; обмеження розвитку економічної діяльності у цій зоні; максимальне ско-

рочення виробництва продуктів харчування, сільськогосподарської продукції депресивних районів;

- оптимізація структури агропромислового комплексу з урахуванням втрати агропромислового потенціалу у депресивних районах;
- вирішення еколого-економічних і соціальних проблем, пов'язаних з наслідками катастрофи на Чорнобильській АЕС.

Донецчина

- створення нових місць прикладання праці, насамперед у шахтарських містах і селищах;
- структурна перебудова усього господарського комплексу регіону, диверсифікація виробництва з метою збалансування розвитку галузей спеціалізації регіону;
- нарощення експортного потенціалу; створення ВЕЗ;
- приватизація, комплексна реструктуризація та технічне переоснащення вугільної промисловості;
- технічна реконструкція перспективних підприємств базових галузей промисловості (чорної та кольорової металургії, хімічної промисловості, машинобудування, зокрема транспортного, енергетики) і розвиток нових галузей (машинобудування, електроніки);

Ю Р Г Ш Т А Й Н Е Р

європейська демократія і федералізм

© J.Steiner, 1993

Сполучені Штати мають *федеративну* систему управління. Латинський етимон *foedus* означає зв'язок або ж об'єднання. Федеративна система управління охоплює автономні одиниці, об'єднані між собою в рамках однієї країни. У Сполучених Штатах такі одиниці – це, звісно, штати (їх налічується 50), об'єднані в союз під назвою Сполучені Штати Америки. В системі федерального управління окремі штати є не тільки адміністративними органами центрального уряду; навпаки, вони мають свою власну, незалежну владу, яка гарантується конституцією. Інакше кажучи, у федеративній системі управлінські дії розподілені, а інколи взаємно поділені між одним центральним і багатьма регіональними урядами. Протилежністю федерального управління є централізоване управління, в якому регіональні одиниці є лише його бюрократичними філіями. У Сполучених Штатах робляться спроби передати більше повноважень центрального уряду урядам штатів. Більшість європейських демократій теж чинять аналогічно з метою децентралізації управління.

- <http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>
- нарощення потужностей легкої та харчової промисловости;
 - широке впровадження у виробництво безвідходних та маловідходних технологій, переведення підприємств на оборотне водопостачання;
 - ефективне використання відходів виробництва та вторинних ресурсів;
 - поліпшення екологічної ситуації шляхом перепрофілювання підприємств, запровадження екологічно безпечних технологій, рекультивація порушених земель, ліквідація териконів, хвостові шлакосховищ, різних відстійників, закладання відпрацьованих підземних просторів тощо;
 - реалізація ефективної політики щодо розвитку депресивних адміністративних районів;
 - розвиток соціальної, інженерної, транспортної інфраструктури шляхом зміцнення матеріальної бази підприємств і установ цих видів інфраструктури та нарощення потужностей до нормативних.

Підніпров'я

- нарощення експортного потенціалу в умовах суттєвого поліпшення екологічної ситуації; створення ВЕЗ;
- впровадження системи екологічного моніторингу,

- створення ефективних природоохоронних комплексів, рекультивація порушених природних ландшафтів;
- реконструкція і технічне переоснащення підприємств машинобудування, у тому числі сільськогосподарського та космічного приладобудування, легкої промисловости;
- конверсія оборонних підприємств шляхом перепрофілювання частини їх на випуск цивільної продукції, зокрема товарів широкого вжитку;
- розвиток енергетики, вугільної (у тому числі буровугільної) та золотовидобувної промисловости, освоєння нафтових родовищ;
- використання науково-технічного потенціалу міст регіону для створення технопарків;
- забезпечення високих темпів розвитку агропромислового комплексу, зміцнення матеріально-технічної бази переробних галузей;
- раціональне використання біоресурсів та рекреаційних ресурсів Азовського моря.

Причорномор'я

- пріоритетний розвиток морегосподарського комплексу, зокрема рибного господарства, забезпечення збалансованої роботи морського портового господарства;

МАР'ЯН
ДОЛІШНИЙ,
ВОЛОДИМИР
КРАВЦІВ,
ВОЛОДИМИР
СИМОНЕНКО
МАКРО-
РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ
УКРАЇНИ
ЯК ОСНОВА
ЗДІЙСНЕННЯ
РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ

ФЕДЕРАЛІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Найдраматичніший перехід від системи централізованого управління до федеративного мав місце в Німеччині після поразки фашистів. Німеччина часів гітлерівської влади була державою з централізованим управлінням, у якій уся влада концентрувалася в одному осередку. Таку структуру управління визнано головним чинником, який дав можливість Гітлерові перейняти абсолютний контроль над країною. Після його поразки 1945 року окупаційні сили прагнули демонтувати централізовану управлінську машину Німеччини. Французи навіть пропонували поділ Німеччини на декілька незалежних держав, аби таким робом назавжди знищити мілітарну могутність німецької держави. В такому ж дусі мав розглядатися й поділ Німеччини на східну та західну частини. Хоча західні країни звісно ж були не в захопленні від створення Совецьким Союзом комуністичної держави у Східній Німеччині – Німецької Демократичної Республіки, – водночас вони й не надто сумували з приводу поділу Німеччини на дві держави. Західні союзники у своїй зовнішній політиці роками офіційно домагалися об'єднання Німеччини. Але постійно, зокрема

у Франції, оживали побоювання перед потенційною могутністю об'єднаної Німеччини.

Рішуча спроба децентралізації влади в Німеччині відбулася 1949 року, коли було створено демократичне управління у трьох західних окупаційних зонах. Структура такого управління, згідно з бажанням окупаційних держав: Сполучених Штатів, Великобританії та Франції – була, по суті, федеративною, що й відбивала нова назва країни – Федеративна Республіка Німеччина. Федеративна Республіка, як і Сполучені Штати, була поділена на союзні землі (Laender). До її складу ввійшло 10 союзних земель, а також Західний Берлін як одинадцята складова частина зі спеціальним статусом. Деякі землі, приміром, Баварія, мають в історії Німеччини давню традицію автономії, навіть незалежності. Під час об'єднання Німеччини додалося ще п'ять союзних земель.

Німецькі союзні землі, як і штати в США, цілком або значною мірою відповідають за певні галузі громадського життя, наприклад, за шкільництво. Федеральний парламент поряд із Бундестагом має ще й другу палату – Бундесрат. Уряд кожної німецької союзної країни висилає своїх представників до Бундесрату, де затверджуються всі

25

ЮРГ ШТАЙНЕР
ЕВРОПЕЙСЬКА
ДЕМОКРАТІЯ
І ФЕДЕРАЛІЗМ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

– комплексне використання рекреаційних ресурсів, розвиток індустрії туризму, відпочинку та лікування;

– удосконалення галузевої структури промисловости, прискорення розвитку нових наукоємних, екологічно безпечних виробництв, суднобудування та судноремонту, часткова конверсія виробничих потужностей підприємств військово-промислового комплексу впровадження у промисловості ресурсозберігаючих технологій, насамперед енерго- та водозберігаючих;

– досягнення раціональної спеціалізації у сільському господарстві, а також харчовій і легкій промисловості;

– розвиток виноградарства та виноробства;

– будівництво нафтового терміналу в Одесі та нафтопроводу Одеса-Броди;

– створення ВЕЗ;

– забезпечення Кримського півострова енергоресурсами, переважно з нетрадиційних екологічно чистих джерел енергії, вирішення проблем водопостачання та охорони місцевих водних джерел від виснаження і забруднення;

– розвиток і раціональне використання біоресурсів та рекреаційних ресурсів Чорного моря;

– розвиток екологічно-депресивних адміністративних районів за умов реалізації спеціальних природореабілітаційних програм поліпшення екологічної ситуації.

Харківщина

– створення нових місць прикладання праці у сільській місцевості, формування якісного соціального середовища на селі з метою активізації процесів відтворення населення та закріплення молоді у сільській місцевості;

– структурна перебудова промисловости, насамперед машинобудування, з метою збільшення випуску товарів широкого вжитку, конверсія частини виробничих потужностей підприємств військово-промислового комплексу, зміцнення міжгалузевих виробництв для потреб машинобудування;

– створення технопарків (технополісів) на базі науково-технічного потенціалу міста Харкова; створення ВЕЗ;

– технічне переоснащення та підвищення ефективності підприємств тракторного і сільськогосподарського машинобудування, автомобільної, електронної та електротехнічної промисловости;

– активізація депресивних приміських районів шляхом створення нових видів економічної діяльності;

федеративні ухвали, що стосуються справ окремих земель. У політичному сенсі німецькі союзні землі не такі міцні, як американські штати. І все ж, незважаючи на це, федералізм поміг децентралізувати владу в Західній Німеччині. Істотні рішення приймаються не лише в федеративній столиці Бонні, але й у столицях союзних країн. Завжди є певні *Laender*^{*}, у яких владу реалізують інші партії, аніж ті, що правлять на федеральному щаблі. Негативною рисою цієї системи є стирання управлінської відповідальності. Незважаючи на цю ваду, федералізм міцно вкоренився в політичну культуру Західної Німеччини.

Як Гітлер у Німеччині, так само і Муссоліні в Італії запровадив надзвичайно централізовану структуру управління. Але після війни, коли була повернута демократія, Італія залишилася централізованою державою. Необхідність розподілу влади тут відчували слабше, ніж у Німеччині, позаяк зловживання Муссоліні видавалися менш кричущими, ніж Гітлерові. Тим паче, що в Італії не було жодних окупаційних сил, що впливали б на формування нової конституції, як це сталося в Західній Німеччині. Повоєнна Іта-

^{*} *Laender* – землі (прим. перекладача).

лія мала централізовану систему управління за винятком п'яти периферійних регіонів, котрим було надано обмежену автономію (один із них – Сардинія). Аргументом на користь такої автономії були специфічні потреби цих теренів, що їх не завжди могла задовільнити віддалена столиця.

Регіоналізацію цілої країни було проведено 1970 року; сьогодні Італія поділена на 20 округів, із яких кожен має свій регіональний парламент і такий самий уряд. Чому в Італії так добре розвинувся федералізм? Цікава річ, що головним приводом до цього був не надлишок влади в центральному уряді в Римі, а власне її недостатність. Країна століттями була об'єднана культурно й географічно, однак ніколи не політично. Лише в другій половині XIX століття дійшло до політичного об'єднання, але історично сформована політична різномірність постійно відчувається до сьогоднішнього дня. Населення Неаполя, приміром, і досі не забуло, що впродовж століть мало власне королівство. При дуже різних історичних традиціях окремих регіонів Італії центральному урядові нелегко реалізувати владу. А коли до цього додамо ще й бюрократичну безпорадність і корупцію, то легко зрозуміємо, чому дії уряду в Римі часто

- будівництво очисних споруд потрібної потужності;
- удосконалення спеціалізації сільськогосподарського виробництва, підвищення його продуктивності;
- створення нових потужностей для переробки сільськогосподарської продукції;
- розвиток транспортної мережі, зв'язку;
- розширення асортименту та збільшення випуску продукції промисловості будівельних матеріалів, подальший розвиток будівельної індустрії;
- поліпшення екологічної ситуації.

II. Соціальна політика

Державну регіональну політику потрібно спрямовувати на підвищення матеріального добробуту населення, міжрегіональне вирівнювання умов його життєдіяльності, забезпечення високих соціальних стандартів. Ця політика передбачає поетапне вжиття комплексу заходів щодо створення ефективної системи соціального захисту та соціального забезпечення населення, зокрема:

- запровадження єдиних соціальних стандартів послуг у країні на засадах науково обґрунтованих нормативів бюджетної забезпеченості одного жителя з врахуванням особливостей розвитку кожного регіону;

- децентралізація соціальної політики та перерозподіл повноважень у її здійсненні між центром і регіонами на користь регіонів з метою забезпечення ефективного й оптимального її функціонування як основного способу, інструменту регулювання соціального розвитку;

– усунення дисбалансу між бюджетними повноваженнями та зобов'язаннями державних і місцевих органів влади шляхом чіткого розподілу соціальних функцій і повноважень між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, запровадження єдиних стандартів у разі формування соціальної частини регіональних бюджетів;

- посилення ролі регіональних органів влади у формуванні соціальних бюджетів на власній фінансовій базі, удосконалення механізму залучення трансфертів (дотацій та субвенцій) з урахуванням реальної податкоспроможності регіонів;

– урахування демографічної, галузевої та цінової кон'юнктури у разі визначення регіональних рівнів соціалізації через створення єдиної бази даних отримувачів соціальної допомоги всіх видів, посилення контролю за нелегальною трудовою діяльністю; створення єдиної мережі центрів надання соціальної допомоги за регіональним принципом;

безуспішні. Справжнім тоталізатором регіоналізації є надія, що наближення управління до громадян збільшить результативність його починань. Тієї ж аргументації вживають і в Америці, коли йдеться про делегування окремим штатам частини прерогатив федеральної влади.

Ніхто в Італії не може з певністю сказати, наскільки успішною буде регіоналізація. Початкові дослідження засвідчили, що деякі регіони, діючи як незалежні адміністративні одиниці, успішно проводять автономну політику. То ж чи можна діючий італійський уряд окреслити як федеральний? Італійські регіони слабкі порівняно з американськими штатами й німецькими землями. Зокрема, їх автономії дуже шкодить той факт, що майже всі доходи отримуються з податків, котрі збирає центральний уряд, а не самі регіони. З іншого боку, регіональні власті обираються місцевими виборцями, а не призначаються центральним урядом. Таким чином, Італію можна окреслити як державу з централізованим федеративним управлінням в залежності від прийнятих критеріїв. Політолог Аренд Лійпгарт, очевидно, має рацію, класифікуючи Італію як державу з централізованою владою, позаяк автономія регіонів ще не достатньо гарантується конституцією.

Наступна країна з міцними федеративними тенденціями – Іспанія. Франсіско Франко, як і його фашистські приятелі Гітлер і Муссоліні, створив сильно централізоване управління. Коли після його краху 1975 року вернулася демократія, регіони негайно почали вимагати від центральних властей автономії. Вимоги, раніше придушені Франко, можна було поставити на порядок денний після запровадження демократичної форми управління. Домагання більшої автономії, причому іноді дуже різні, мають, зокрема, місце у провінції басків, культурна традиція якої принципово відрізняється від іспанської культури. Баскську проблему ще більше ускладнює факт, що баски населяють французькі прикордонні регіони. Інші іспанські провінції, скажімо, Каталонія й Андалузія, теж хочуть автономії, хоча справи басків частіше потрапляють на сторінки преси.

У Великобританії централізоване управління теж опинилося перед проблемою енергійних вимог із боку регіональних рухів. Ці вимоги висувають передовсім шотландці, валлійці й католики з Північної Ірландії. Хоча офіційна назва Великобританії й звучить: Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, лише час покаже,

– розширення практики будівництва житла за принципами МЖК, забезпечення максимально повного використання житлового фонду, запровадження практики проведення конкурсів на його ремонт та відбудову; розвиток ринку житла шляхом надання довготермінових цільових кредитів населенню з коштів місцевих бюджетів;

– інвестування та пільгове кредитування створення нових робочих місць у регіонах, де є загроза масового безробіття (монофункціональні металургійні, гірничо-видобувні та енергетичні центри Донбасу і Придніпров'я);

– надання активної державної підтримки підприємствам, що створюють додаткові робочі місця та випускають продукцію підвищеної соціальної значимості.

III. Екологічна політика

Державна регіональна політика ґрунтуватиметься на принципах сталого розвитку і буде спрямована на створення екологічно безпечних умов проживання населення, збереження та відтворення природних ресурсів країни.

Пріоритетне завдання регіональної екологічної політики – за допомогою організаційно-економічних, нормативно-правових, науково-технічних природоохоронних заходів сповільнити темпи погіршення стану природного середо-

вища і забезпечити передумови для активізації природоохоронної діяльності зі стабілізації і поступового поліпшення екологічної ситуації в регіонах. Для вирішення цього завдання треба:

– забезпечити оптимальний розподіл функцій у сфері охорони навколишнього середовища між владними структурами різних рівнів і природоохоронними органами, налагодити ефективні процедури взаємодії між ними;

– екологізувати систему державного управління і місцевого самоврядування: забезпечити екологічну регламентацію економічних реформ на етапі прийняття законодавчих і нормативних актів, запровадити експертизу проектів управлінських рішень обласних і місцевих органів влади;

– провести комплекс заходів з удосконалення системи спостережень (моніторингу) за станом природного середовища і створення регіональних банків екологічної інформації,

– створити науково-методичну базу природоохоронної діяльності в регіонах з використанням результатів готових розробок і проведенням додаткових наукових досліджень;

наскільки ця країна зможе бути об'єднаною. Без сумніву, ірландські католики борються за незалежність від Великобританії й возз'єднання з Республікою Ірландією. У Шотландії та Валлії йдеться передовсім про розширення автономії, але й тут дехто прагне повної незалежності. Приклади Іспанії та Великобританії свідчать: федеративні тенденції можуть так посилитися, що реальним виходом стане відокремлення. Ця проблема була актуальна і в США під час громадянської війни, коли Північ воювала з Півднем за право Конфедерації на вихід із державного Союзу.

Традиційно найцентралізованішою державою у Європі завжди була Франція – «єдиний народ». Основа під централізовану структуру її влади була закладена ще в часи абсолютизму бурбонських королів, а пізніше зміцнена правлінням Наполеона I та Наполеона III. Внаслідок цих історичних подій Париж так домінує над країною, як жодна із європейських столиць. Він не тільки політичний, але, значною мірою, й культурний, інтелектуальний та економічний центр Франції. Майже кожний четвертий француз живе у столиці країни. Із Парижа на решту Франції часто дивляться зверхньо, як на провінцію.

Департаменти, на які поділена Франція, не являють собою центрів місцевого самоврядування, а є всього лиш бюрократичними округами централізованого управління. У цілій Франції на урядових будинках даремно було б шукати регіональних прапорів – вивішуються лише синьо-біло-червоні національні стяги. Але навіть у цій країні регіональні рухи почали домагатися ширшої місцевої автономії, приміром, у Бретані та на Корсиці. Франція й далі залишається країною із дуже високим рівнем централізації.

У п'яти найбільших демократичних країнах Європи з'являються федеративні тенденції, хоча підстави для їх виникнення бувають різними в залежності від специфіки країни. Серед менших демократичних країн федеративні тенденції найпомітніші у Бельгії, яка раніше була дуже централізована. Біля витоків цієї зміни лежить делікатне мовне питання. Бельгія сьогодні поділена на три регіони: франкомовна Валлонія, фламандськомовна Фландрія та двомовний Брюссель. Окрім цих трьох регіонів, адміністративна структура виокремлює дві т. зв. культурні спільноти – франкомовну і фламандськомовну^{*}. Цей подвійний феде-

^{*} Є також невеличка німецькомовна спільнота. – Ред.

– піднести рівень екологічної свідомості населення через активізацію просвітницької і виховної роботи;

– створити систему інформування населення про стан природного середовища, розробити нормативно-правову базу врегулювання конфліктних ситуацій, що виникають на ґрунті ймовірного екологічного ризику реалізації управлінських рішень і господарських проєктів;

– забезпечити охорону і збереження антропогенно незмінених або слабо трансформованих природних ландшафтів;

– створити сприятливі економіко-правові умови для залучення підприємницьких структур до реалізації екологічних програм і проєктів;

– підвищити ефективність механізмів економічного регулювання екологічної безпеки;

– налагодити конструктивні взаємовідносини в сфері природоохоронного співробітництва з зарубіжними країнами і міжнародними екологічними організаціями.

Конкретні проблеми, пов'язані зі зменшенням викидів шкідливих речовин в атмосферу, скидів забруднених стоків у водойми, утилізацією промислових відходів тощо вирішуватимуть у рамках державних, галузевих і місцевих

програм відповідно до реальних фінансових і ресурсних можливостей.

IV. Науково-технічна політика

Державна регіональна науково-технічна політика спрямована на збереження та відтворення наукового, технічного й інтелектуального потенціалу регіонів, створення сприятливих умов для його ефективного використання в загальнонаціональних інтересах. Її реалізація зумовлює потребу:

– активної державної підтримки бюджетних науководослідних та проєктно-конструкторських установ, запровадження дієвих стимулів для творчої діяльності наукових працівників з метою збереження провідних кадрів;

– посилення впливу, у тім числі фінансового, місцевих органів влади на ведення наукових досліджень та впровадження їхніх результатів у практику господарювання;

– посилення ролі регіональних наукових центрів НАНУ в координації наукових досліджень, практичному використанні науково-технічних розробок;

– визначення пріоритетних напрямів розвитку науково-технічного потенціалу регіонів, створення сприятливих умов для інновацій;

ралізм регіонів і суспільство призвів до складного поділу відповідальності поміж центральним управлінням, трьома регіонами та двома культурними спільнотами. Мало того, незначна німецькомовна меншина теж має свої управлінські інституції, які підтримують її власну ідентичність.

ШВАЙЦАРІЯ ЯК ФЕДЕРАТИВНА МОДЕЛЬ

В культурному відношенні Швейцарія надзвичайно різноманітна. У ній 4 офіційні мови: 70% швайцарців говорять німецькою, 20% – французькою, 10% – італійською, а менш 1% користується незалежною швайцарською мовою, т.зв. ретороманською. Близько половини швайцарців становлять протестанти, другу частину – католики. Швейцарія – це надзвичайно диференційована країна: поряд з гірськими долинами у яких проживає місцеве населення, тут знаходяться такі космополітичні міста, як Женева та Цюріх. Ця значна диференціація спостерігається в країні, яка налічує всього шість мільйонів населення, зібраного на відносно невеликій території. І незважаючи на це, Швейцарія вижила як політична одиниця впродовж багатьох століть у добробуті й стабільності.

Головною причиною її успіху є широка федеративна структура. Країна поділена на 26 автономних кантонів, які гордо іменують себе республіками. Наприклад, офіційна назва женевського кантону – Республіка Женеви.

Швейцарський федералізм може бути корисною моделлю для інших європейських країн, які передбачають введення децентралізації. Однак Швейцарія в Європі є винятковою з точки зору розвитку федеративної структури, а це може зашкодити використанню її досвіду. Тутешній федералізм розвивався самостійно в тому сенсі, що кантони існували задовго до швайцарської конфедерації. Кантони утворили *foedus*, тобто союз, який поєднав їх в одну політичну систему. Тим-то швайцарський федералізм можна прирівняти до федералізму в Сполучених Штатах, де штати також існували до об'єднання.

Щоб зрозуміти швайцарський федералізм, треба підкреслити, що фундаментом його структури є власне кантони, а не мовні спільноти. Усі кантони, за винятком чотирьох, у мовному відношенні однорідні, тобто на своїй території визнають лише одну мову. В женевському кантоні, наприклад, єдиною офіційною мовою є французька, й учні в середніх школах вчать тільки французькою. Освітні

29

ЮРГ ШТАЙНЕР
ЄВРОПЕЙСЬКА
ДЕМОКРАТІЯ
І ФЕДЕРАЛІЗМ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

– сприяння нарощуванню наукоємної продукції в регіонах та підвищенню її конкурентоспроможності на світовому ринку.

V. Гуманітарна політика

Державна регіональна гуманітарна політика має забезпечити духовний розвиток суспільства, поліпшення його морального стану і фізичного здоров'я, формування національної свідомості, відродження мови, освіти і культури українського народу, розвитку культури національних меншин та їхнє повноцінне входження в політичне, духовно-інтелектуальне та інформаційно-комунікативне життя нації, відтворення етнокультурної самобутності регіонів.

Головні напрями реалізації гуманітарної політики такі:

– державна та регіональна підтримка гуманітарної сфери, створення необхідних умов для творчих працівників, митців, діячів культури;

– активізація дій органів влади всіх рівнів щодо відродження історичної пам'яті, мови і культури українців як корінної нації;

– всебічне сприяння розвитку культурної самобутності національних меншин, їхнє активне залучення до державотворчих процесів;

– забезпечення гарантій прав громадян на свободу віросповідання, міжконфесійного миру і злагоди в регіонах;

– сприяння розбудові національної системи освіти з урахуванням змін у всіх сферах суспільного життя та специфіки регіонів;

– створення сприятливих економічних умов для розвитку книговидавничої справи, збільшення частки україномовних видань;

– запровадження дієвих механізмів фінансової підтримки функціонування закладів культури (музеї, театри, бібліотеки);

– збереження та примноження історико-культурних пам'яток у регіонах, активне сприяння поверненню культурних цінностей українського народу;

– створення необхідних умов для поліпшення фізичного здоров'я населення, розширення його доступу до занять фізкультурною і спортом.

Реалізація державної регіональної політики передбачає поетапне досягнення її цілей та завдань. На першому етапі (до 2002 р.) потрібно ліквідувати лімітуючі чинники і створити передумови для відтворення соціально-економічного потенціалу регіонів, активної структурної перебудови

справи у Женеві залежать від франкомовних громадян, які можуть організувати школи відповідно до власних культурних уподобань. Залишення освітніх і культурних питань на розгляд однорідних у мовному відношенні кантонів згладжує драстичні проблеми багатонаціональної країни; скажімо, швайцарцям на загальнонаціональному рівні не треба боротися за те, які підручники використовуватимуться в школах.

Завжди існує можливість виникнення блоків однорідних за мовною ознакою кантонів, і в такому випадку мовна диференціація могла би відігравати величезну політичну роль.

Так, власне, і сталося нещодавно, коли франкомовні кантони закидали представникам німецькомовних, що при розподілі у федеральному парламенті фінансових дотацій ті віддали перевагу аеропортові в Цюріху, а не женевському летовищу. Явні суперечки між різними кантонами на ґрунті мови зустрічаються відносно рідко. Однією з причин цього є факт, що кордон між франко- та німецькомовною Швайцарією проходить через три двомовні кантони, що стирає різницю між мовними блоками кантонів. Важливо, що ні німецько-, ні франкомовні частини Швай-

царії внутрішньо не такі вже й однорідні. Істотні відмінності проникають через мовні бар'єри, і до певної міри «німецькі» терени можуть мати більше спільного з «французькими», аніж з іншими «німецькими». Це явище, зокрема, спостерігається в економічному сенсі: туризм розвивається у всіх чотирьох мовних регіонах, що веде до тісного співробітництва між ними. Було б зовсім інакше, коли б ця галузь концентрувалася, скажімо, лише на франкомовній території. Тоді економічні й мовні інтереси взаємно б зміцнювалися. Багато інших галузей виробництва, хоч би годинників і сиру, теж розташовані у щонайменше двох найбільших мовних територіях. Отож, в кінцевому результаті інтереси основних галузей економіки не монополізуються якоюсь окремою мовною групою.

Для швайцарського мовного федералізму важливе також і те, що й релігійні переділи (католики – протестанти) теж проходять поза поділом на французькі й німецькі кантони. В одних кантонах з німецькою мовою домінують католики, а в інших – протестанти, і такий же поділ відбувається у франкомовних кантонах. Якби релігійні й мовні території взаємно перекривалися, ймовірність конфронтації між однорідними блоками кантонів була би набагато

ви і переходу до позитивної динаміки економічних процесів.

На другому етапі (2002-2004 рр.) політика регіонального розвитку повинна забезпечити подолання економічної кризи і створити умови для поступового нарощування темпів соціально-економічного зростання.

Третім етапом (2005-2010 рр.) передбачено створення умов для стабільного розвитку та збалансованого відтворення соціально-економічного потенціалу регіонів, сформування ринкової моделі функціонування економічної системи, що забезпечить активну мотивацію до трудової та підприємницької діяльності, високі соціальні стандарти проживання населення, рівноправне партнерство у світовому співтоваристві.

МАР'ЯН
ДОЛІШНИЙ,
ВОЛОДИМИР
КРАВЦІВ,
ВОЛОДИМИР
СИМОНЕНКО
МАКРО-
РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ
УКРАЇНИ
ЯК ОСНОВА
ЗДІЙСНЕННЯ
РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ

¹ Шаблій О. Деякі питання методології і теорії макрорегіоналізації України // Вісник Львівського університету. Сер. геогр. – 1999. – Вип. 24. – С. 4.

² Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. – К.: Наук. думка, 1993. – 220 с.

³ Дзенис З.Е. Методология и методика социально-эконом-географических исследований. – Рига: Зинатне, 1980. – 262 с.

⁴ Адміністративно-територіальний устрій України кризів призму інтересів регіонів та держави: Тези допов. міжрегіон. конф. «Регіони в незалежній Україні: пошук стратегії оптимального розвитку». Харків, 1994. – Харків, 1994. – С. 5-6.

⁵ Соціально-економічна географія України: Навч. посібник / За ред. проф. О.І. Шаблія. – Львів: Світ, 1994. – 608 с.

⁶ Поповкін В.А. До концепції державної регіональної економічної політики. – К.: НІСД, 1995. – С. 58.

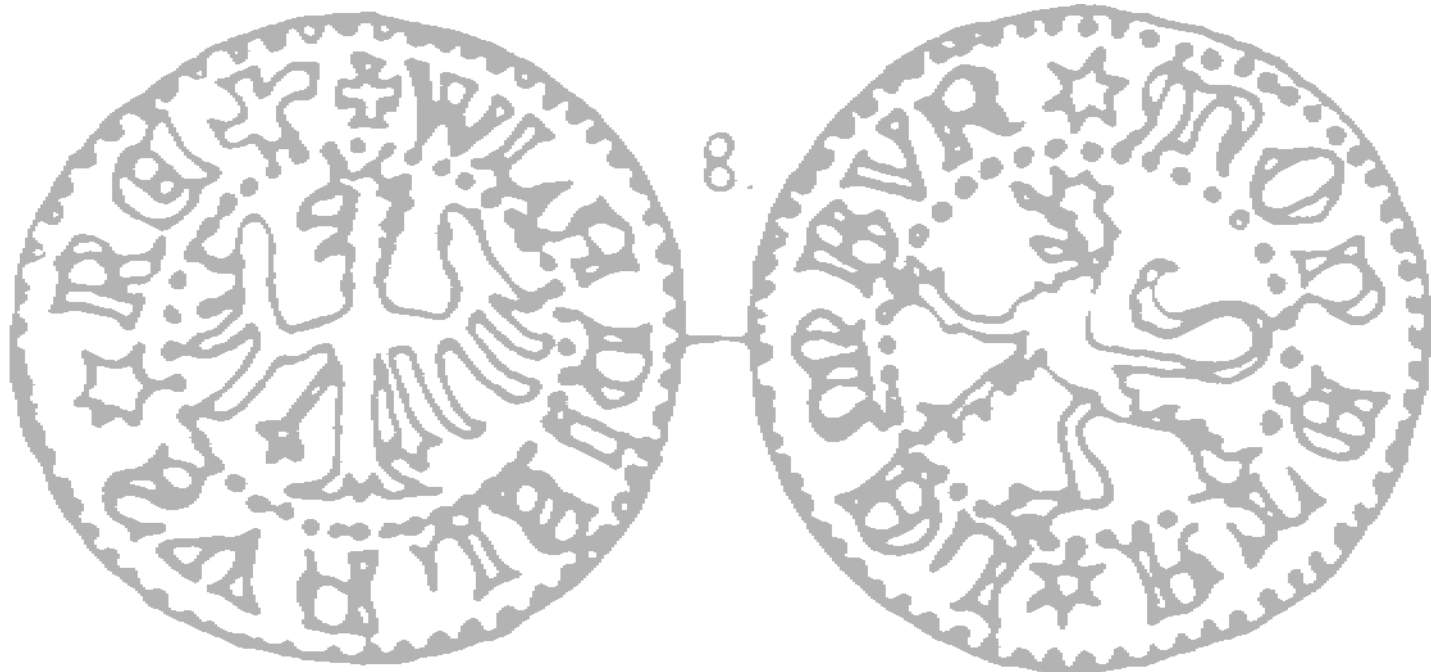
Джерело: Регіональна політика: методологія, методика, практика. – Національна Академія Наук України, Інститут регіональних досліджень, Львів, 2001.

більшою. У ситуації складних мовних, економічних, релігійних зв'язків швейцарську політику характеризує наявність коаліцій, які постійно змінюються. Німецькомовний фермер із гір, католик, може мати спільні інтереси з іншими «німцями» в одній галузі, з іншими католиками – незважаючи на мову – в наступній, а з іншим гірським фермером – незалежно від мови й релігії – ще в якійсь третій справі. Внаслідок цих динамічних зв'язків жодна окрема група не є довготривалою більшістю: кожна ризикує опинитися в меншості по відношенню щонайменше до кількох справ.

Брак тісних мовних блоків послідовно позбавляє мову її першорядного значення. У певних питаннях швейцарської політики, таких, як вище згадані дотації для аеропортів у Цюріху та Женеві, мовна приналежність набирає вирішального значення. Але при розв'язанні інших проблем важливішими стають інші цінності – кантон, релігія чи професія. Окрім того, німецькомовні швайцарці використовують багато діалектів, тож самоіндефікація людей з діалектом теж може відігравати істотну роль. При всій демографічній складності «німці», незважаючи на те, що становлять більшість, рідко виконують функцію монолітного й домінуючого блоку в швейцарській політиці.

У багатьох інших країнах Європи, «початком» федералізму часто стають культурні чи мовні групи. Бельгії постійно загрожує небезпека неприховуваних конфліктів між «французами» (валлонцями) та «голландцями» (фламандцями). Чи Бельгія могла в минулому вибрати швейцарську модель федерації? Мабуть, це було неможливо, позаяк бельгійські провінції не розвинули міцних локальних спільнот, як швейцарські кантони. Бельгійський федералізм, що опирається на провінції, був би штучним і позбавленим автентичних історичних коренів.

У Швейцарії, на відміну від Бельгії, немає столиці-домінанти; це ще один чинник, який полегшує функціонування федералізму. Якщо країна має дуже міцний центр, такий, як Брюссель у Бельгії, Париж у Франції або Лондон у Великобританії, то важко децентралізувати владу не лише формально, але й фактично. Швайцарські федеральні власті містяться в столиці, Берні, але Верховний суд знаходиться у франкомовній Лозанні, а Швайцарський Національний Інститут страхування від нещасних випадків – у Люцерні. Берн – лише четверте за величиною місто Швайцарії; Цюріх, Базель та Женева перевищують його за кількістю населення. Банки, приміром, сконцентровані у великих містах.

В останні роки економічна позиція Цюріха почала викликати певні проблеми у складному й делікатному балансі швайцарського суспільства. Представники інших кантонів нарікають, що все більше великих компаній переносять свої керівні органи до цього міста. Вже майже шоста частина населення країни проживає в кантоні Цюріха.

Для збалансування впливу сильніших кантонів швайцарський федералізм надає специфічної ваги слабшим кантонам. Як і в Сполучених Штатах Америки, парламент у Швейцарії має другу палату, в якій кожний кантон представлений двома місцями, незважаючи на кількість мешканців. Аби пройти на загальному референдумі, поправки до конституції вимагають не лише підтримки більшості виборців, а й більшості кантонів, що дуже зміцнює позиції малих кантонів. Ще одним важливим кроком до розуміння швайцарського федералізму є регуляторні консультації з малими кантонами на тему проєктів федерального законодавства. Це збільшує важливість малих кантонів, але не запобігає певному ослабленню федералізму. Швейцарія, як високо розвинута у промисловому відношенні країна, постає перед дуже складними проблемами, які потребують спеціальних експертиз, скажімо, ви-

користання ядерної енергії. Цілком природно, менші кантони опиняються в невідгідній ситуації, оскільки їм часто не вистачає відповідних кадрів для розробок рішень для федеральних властей. Це викликає питання на зразок: до якої межі в нашому складному світі можна проводити децентралізацію, щоб при цьому не зашкодити можливостям різних країн вирішувати свої проблеми? Наприклад, проблеми, пов'язані з явищем т. зв. кислотних дощів, уже переходять межі швайцарського кантону чи німецької союзної землі, а навіть державні кордони. Тож нічого дивного немає в тому, що Європа прямує не лише до федералізму, але й до наднаціональної інтеграції. Ми переконані, що такий напрям дій зовсім не мусить бути виключеним. Навпаки, вони можуть взаємно доповнюватися, в тому сенсі, що розв'язання певних конкретних завдань вимагає перенесення їх із центрального на місцевий рівень, тоді як успішне розв'язання інших – перенесення у зворотньому напрямку, тобто з площини національної на європейську. Варто лише відзначити, що багато людей, котрі пропагують федералізм, сприяють також інтеграції Європи.

Переклав Григорій Чопик

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

С Е Р Г І Й М А К С И М Е Н К О

перспективи регіональної політики України в контексті європейського досвіду

І Р І Н А Б У С И Г І Н А

НІМЕЦЬКИЙ ФЕДЕРАЛІЗМ:

ІСТОРИЯ, СУЧАСНИЙ СТАН,

ПОТЕНЦІАЛ

РЕФОРМУВАННЯ

© И.Бусыгина, 2000
© Полис, 2000

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

На етапі переходу України до соціально орієнтованої ринкової економіки та демократичних заasad управління державою особливого значення набуває регіональна проблематика: вдосконалення системи місцевого самоврядування як інституту публічної влади, та імплементація сучасних підходів до місцевого та регіонального розвитку в ширшому контексті. Слід відзначити, що у цьому відношенні Україна не є, і не може бути, винятком, якщо порівнювати нас з нашими центрально-східно-європейськими сусідами. Інше питання, що як і на переважній більшості інших ділянок державного будівництва, тут ми досить впевнено продовжуємо пасти задніх.

Реформаторські спроби протягом останніх десяти років незалежності не призвели до суттєвих змін на краще. До основних проблем на сьогоднішній день можна віднести наступне:

1. Незважаючи на конституційні гарантії місцевого самоврядування і прийняття Закону «Про місцеве самоврядування» (1997 р.), на сьогоднішній день ще не сформовані дієві механізми, які б за-

безпечили реальну самодостатність територіальної громади, і, перш за все, її бюджетно-фінансову самостійність. Розподіл коштів для місцевих бюджетів, як правило, залежить від суб'єктивних факторів та особистих відносин між керівниками різних рівнів.

2. В Україні відсутнє реальне регіональне самоврядування. Роль обласних і районних рад, які, по суті, не мають організаційно-фінансової самостійності, як правило, зводяться до формалізації рішень, що приймаються регіональними органами державної виконавчої влади. Найнегативніше така практика впливає на бюджетно-фінансові відносини, а також на можливість чіткого розподілу повноважень між рівнями управління щодо надання послуг населенню.

3. Становлення і повноцінний розвиток самодостатньої територіальної громади неможливі без всебічного перегляду архаїчного адміністративно-територіального устрою, які дісталися у спадок від партійно-комуністичної системи. Розпочата в Україні адміністративна реформа на даний момент обмежується частковою реструктуризацією центральних

Німеччина – найбільша західноєвропейська федерація, що славиться не лише унікальним розмаїттям регіональних ландшафтів, а й власною моделлю «кооперативного федералізму». В останні роки різноманітні семінари, зустрічі експертів, де обговорюється німецька практика федеративного будівництва, стали доволі популярними в Росії. Крім усього іншого, сенс такого залучення чужого досвіду, на мою думку, полягає у тому, що стартові умови формування федеративних систем наших держав де в чому подібні. І справді, всупереч існуючій думці, та німецька система федералізму, яку ми знаємо сьогодні, народилася після капітуляції Німеччини в Другій Світовій війні; багато в чому вона є продуктом діяльності союзників. Таким чином, німецький і російський федералізми у певному сенсі є моделями свідомого дизайну.

Більш того, і повоєнна Німеччина, і Росія в останні десять років переживали глибинні системні трансформації (нехай вони і обумовлені різними причинами і проходять неоднаково), де побудова

федеративних відносин була лише одним із напрямків. Після війни в Німеччині не було не те що федералізму, знищеного націонал-соціалізмом, – необхідно було побудувати сучасну державність, а для цього насамперед прийняти нову Конституцію. Нарешті, водночас із конструюванням правових засад трансформації в Німеччині, як і в Росії, одним з базових елементів були економічні реформи.

Німецька федеративна традиція виросла з історії країни, вік її суттєво перевищує вік самого федералізму. Однак уже з початку XIX сторіччя можна говорити про федеративний елемент у державному устрої Німеччини. Відзначу, що німецька конституційна доктрина чітко розмежовує союз держав (*Statenbund*) і союзу держав (*Bundesstaat*), тобто конфедерацію та федерацію. Так, у рамках конфедерації суверенні держави об'єднуються на міжнародно-правовій основі, створюють союзні – федеральні – органи й виконують певні «партнерські» обов'язки, залишаючись, однак, самостійними суб'єктами міжнародного права. Федерація ж має державний характер, її суб'єкти підкоряються нормам загальної союзної конституції і можуть володіти між-

органів виконавчої влади і не торкається життєво важливих для української державності проблем муніципальних та регіональних перетворень. Зволікання в цьому може призвести через кілька років до такої ситуації, коли навіть значно вдосконаленій державній машині вже ніким і нічим буде керувати – від існуючих сьогодні у злиднях тисяч територіальних громад залишаться тільки назви, а їх громадяни остаточно втратять віру у центральні органи влади і повністю будуть змушені перейти на натуральне господарство.

4. В Україні відсутня система фінансового вирівнювання, яка в багатьох країнах світу є ефективним інструментом позбавлення суттєвих відмінностей в рівнях соціально-економічного розвитку окремих регіонів і територіальних громад, забезпечує конституційне право кожного громадянина незалежно від місця проживання на певний обсяг і якість послуг, які гарантує держава. Відсутність такої системи і її ефективних механізмів значно ускладнюється також відсутністю державної програми мінімальних соціальних стандартів: Конституція

України щедро зафіксувала численні права громадян у соціальній сфері (ст. 43, 46, 47, 48, 49, 53), проте дані положення не конкретизуються за рівнем і обсягом гарантованих послуг, що може розглядатися як чисто декларативні тези, які не забезпечені (і ще довго не зможуть бути забезпечені) економічним потенціалом держави з перехідною економікою. Політична воля визнати даний факт відсутня не лише у центральних органах виконавчої і законодавчої влад, але й у регіонах, територіальних громадах.

5. Однією з найактуальніших проблем державного будівництва в Україні є відсутність сучасної державної регіональної політики, яку слід розуміти як необхідність перенесення пріоритетів розвитку з відомчо-галузевих підходів на цілісно-територіальні, оптимізацію відносин між центром і територіями, врахування євrorегіональних тенденцій розвитку держави, яка знаходиться в самому центрі Європи.

Рік тому автор отримав поштою примірник книжки за редакцією відомого в Європі дослідника з питань регіональної політики, професора із Шот-

народною правосуб'єктністю лише у тій мірі, в якій це допускається конституцією [Бернхардт 1994; 43].

Уже в Північнонімецькому союзі, який був безпосереднім попередником Німецької імперії – першої німецької союзної (федеративної) держави, – формування федеративних структур у принципі обумовлювалося прагненнями населення роз'єднаних князівств стати німцями, господарями єдиної держави, залишаючись при цьому баварцями, баденцями, вюртемберзцями і т.д., досягти єдності при збереженні різноманітності – ось найперша проблема, котру вирішувала німецька федеративна держава. Інакше кажучи, висловлюючись дещо пишномовно, на момент утворення Німецької імперії державний союз (*Stattensbund*) був відображенням *status quo*, союзна держава (*Bundesstaat*) перетворилася у символ надії, у символ майбутнього.

Німецька імперія 1871 р. являла собою нову форму федеративного устрою, і її конституцію німецькі дослідники вважають прикладом конституції федеративної держави [Бернхардт 1994; 44].

Проте нова держава мала дуже еклектичну природу і найхимернішим чином поєднувала в собі різ-

номанітні традиції і принципи: унітарні з федеративними, ліберальні з деспотичними, антипарламентськими. Отже, це був, синтез, можливо, майстерний, але, напевно, змайстрований штучно. Німецький федералізм на той час поєднував відносну автономію країн-членів, їхню участь у вирішенні державних питань з пруською гегемонією та зростаючим почуттям приналежності до єдиної держави. Що дав такий синтез, чи, скажімо так, компроміс «федералістського» ґатунку (а федералізм, як відомо, сам є системою компромісів)? Перш за все – вдалося досягти балансу між інтересами імперії у цілому та її окремих складових.

Перша Світова війна стала великим «вирівнювачем» та усереднювачем, й імперія суттєво розширила свої компетенції. Щоправда, вже наприкінці війни відзначалося посилення профедералістських настроїв, особливо помітне в Баварії, однак їх розповсюдження було вельми спорадичним і жодних практичних наслідків не мало.

Настрої 1918-1919 рр. у Німеччині щодо її державного устрою в цілому були більш процентралістськими, ніж у 1871 р., що проявилось при розроб-

35

ІРІНА БУСИГІНА
НІМЕЦЬКИЙ
ФЕДЕРАЛІЗМ:
ІСТОРІЯ,
СУЧАСНИЙ СТАН,
ПОТЕНЦІАЛ
РЕФОРМУВАННЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ландії Джона Бахтлера. Книжка називається «Перехідний період, консолідація суспільства та регіональна політика в країнах Центральної і Східної Європи» (*Transition, Cohesion and Regional Policy in Central and Eastern Europe*). Пан Бахтлер запропонував мені висловити оцінку цього видання, на що я відписав йому, що книжка дуже гарна, можливо найкращий на сьогоднішній день аналіз особливостей регіональної політики в країнах Східної Європи. При цьому я зауважив, що книжка має все ж таки один суттєвий недолік – в ній навіть не згадується про одну із країн Центрально-Східної Європи – Україну. Жодного разу. Як це не прикро, але мушу констатувати, що автори мали рацію. Важко аналізувати те, чого не існує. Мається на увазі не Україна, а відсутність регіональної політики в нашій країні, якщо політику розуміти як **формалізовану стратегію держави, існування якої чітко і зрозуміло задекларовано, а виконання забезпечується через дієві інституційні, фінансові, адміністративні та інші інструменти та механізми**. Заради об'єктивності слід відзначити, що за рік, який минув, відбу-

лися деякі позитивні зрушення: перш за все слід згадати, що в травні 2001 року Президент України підписав Указ, яким ухвалив Концепцію державної регіональної політики України. На наш погляд, цей документ є набагато кращим, ніж можна було очікувати, спостерігаючи за надмірно заполітизованим процесом його розробки. Поява Концепції, однак, не означає миттєвого народження політичної стратегії. Це процес, який забере досить багато часу.

Реалізовувати Концепцію буде складною справою з багатьох причин.

Одна з основних причин, як би це банально не звучало, – в менталітеті значної частини адміністративно-управлінської еліти. Хотів би навести приклад із власного досвіду спілкування з головою обласної ради одного із регіонів України. Йдеться навіть не про розмову, а про один із елементів антуражу його кабінету. Саме про портрет Президента, що в принципі є абсолютно природним явищем. Інша річ, що в лівому нижньому куточку нормальних розмірів портрета голови держави, при-

ці Конституції Ваймарської республіки. Творцем проекту цього акту став держсекретар міністерства внутрішніх справ, професор права Г.Пройс. Його основна ідея була вельми радикальною – ліквідувати дрібні держави й поділити Пруссію з метою створення рівноцінних, порівнюваних за розмірами та чисельністю населення, земель, які б жили за законами парламентської демократії. Проте парадоксальним чином саме землі, потерпаючи від гегемонії Пруссії, виступили проти її поділу, вважаючи його надто дорогою ціною за звільнення від гегемонії. Роздроблення найпотужнішої сили, яка склалася історично, поза сумнівом, послабило б легітимність інших частин німецької імперії. Поділ Пруссії насправді швидше посприяв би зміцненню централістських начал, ніж побудові «чистої» федеративної держави.

Ваймарська Конституція 11 серпня 1919 р., таким чином, стала компромісом між концепцією Пройса і вимогами земель. Продовживши федеративну традицію у принципі та відмовившись від поділу Пруссії, Конституція, однак, містила важливі нововведення: місце монархії зайняла республікан-

ська форма правління, повноваження центральної влади в галузі законодавства й фінансової політики були суттєво розширені за рахунок компетенцій суб'єктів федерації, посилювався судовий контроль над державною владою [Muench 1999]. Згідно з Конституцією, пріоритет імперського права над законодавством земель гарантувався ст.13. Принципове значення мала й ст.48, яка встановлювала правомочність президента при необхідності використовувати збройну силу проти землі, що виявила непокору, а також надавала президентові дуже широкі повноваження взагалі, що пізніше відіграло, як відомо, трагічну роль.

Ідеологія націонал-соціалістів мала яскраво виражену централістську орієнтацію. Для них єдність нації, з'єднання всіх її сил у кулак під гаслом «*Ein Reich, ein Volk, ein Fuehrer*», «вождизм», диктатура, несамовите поклоніння самим собі, були вищими цінностями. А от федералізм стали вважати реліктом, поганою традицією німецької історії, якої слід позбутися. Під час війни централістські начала неминуче ще більше посилилися (будь-які катаклізми призводять до зростання доцентрових тенденцій).

мостилась напівлюбительська фотографія розміром приблизно 9 на 15 см голови відповідної обласної державної адміністрації. Коментарі зайві. Чи, якщо подивитися з іншого боку, коментарів вистачило б не на одну політологічну дисертацію.

Отже 2001 рік започаткував в Україні процес народження регіональної політики незалежної держави. Концепція є тільки першим кроком, але вся основна робота попереду. Якщо відсутня регіональна політика, то що ж ми маємо?

Ми маємо практику управління регіонами, яка характеризується фрагментарністю управлінських рішень у сфері управління місцевим та регіональним розвитком, незбалансованістю використання деяких інструментів регіонального розвитку (наприклад, було створено значну кількість вільних економічних зон, але відсутнє підтвердження їх економічної ефективності), недостатнім розумінням необхідності перенесення пріоритетів розвитку з галузевого підходу на цілісно-територіальний.

Упередженість та інертність характерні багатьом керівникам регіонів, які знають лише один шлях

розв'язання проблем розвитку: ми розробили програму соціально-економічного розвитку своєї території, а Кабінет Міністрів має забезпечити фінансування. Відсутнє розуміння того, що питання регіонального розвитку можуть бути вирішені успішно лише за умови спільної узгодженої роботи центрального уряду, органів державного управління регіонального рівня (область) і органів місцевого самоврядування. До цього мають також бути причетними і органи регіонального самоврядування, які на сьогодні не є дієздатними, щоб ефективно вирішувати питання соціально-економічного розвитку своїх територій. Це, безумовно, є одна з найсерйозніших проблем, позитивне розв'язання якої сприятиме, зокрема, і зміцненню майбутньої інституційної інфраструктури впровадження регіональної політики в Україні.

ЩО Ж ТАКЕ РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА?

Не претендуючи на вичерпне формулювання (що зробити дуже важко, а часом й недоцільно), можна виходити з того, що це **діяльність держави (strate-**

СЕРГІЙ
МАКСИМЕНКО
ПЕРСПЕКТИВИ
РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ДОСВІДУ

Держава Третього райху була навіть не авторитарною централізованою державою, керованою бюрократичною верхівкою; це була держава Гітлера, держава партії, держава особистого панування й персональної, якщо так можна сказати, централізації. Централізація часів нацизму не в останню чергу й зумовила ренесанс федералізму в Німеччині після 1945 р.

Після 1945 р. західна частина країни була організована на федеративних засадах як Федеративна Республіка Німеччина (ФРН). Проте це означало не стільки свідомий поворот до історичної традиції, скільки утворення нової держави. Те, що в основу цієї держави було покладено федеративний принцип, зумовлювалось цілою низкою причин. Одна з найважливіших: федеративна структура ФРН визначалася союзниками – Великобританією, США, дещо менше Францією; при цьому, щоб уникнути нової «німецької небезпеки» могло йтися або про поділ, або про якомога повнішу децентралізацію країни.

Як відомо, переговори про поділ Німеччини на три окупаційні зони та введення особливого уп-

равління для Берліна велися союзниками ще до її капітуляції. Так, Росія мала отримати східну, Великобританія – північно-західну, США – південно-західну частини країни. Пізніше, на конференції в Ялті в лютому 1945 р., було узгоджено виділення території і для Франції. Ця територія складалася з частин англійської й американської зон [див. Зонтгаймер 1996]. У перші повоєнні роки кордони між зонами мали статус державних. До складу американської зони входили Баварія, Гессен, північні частини Бадена й Вюртемберга; сюди ж належав Бремен. Британці, окрім вільного ганзейського Гамбурга, в результаті розвалу Пруссії отримали новоутворення – Північний Райн-Вестфалію, Нижню Саксонію і Шлезвіг-Гольштайн. Французька зона складалася з невеликих земель: (Південного) Бадена, Вюртемберг-Гогенцолена, а також земель Райнланд-Пфальц і Саарланд на південному заході. Федералізм, таким чином, став інструментом створення у західних частинах країни ослабленої, «безпечної» німецької держави. Федералізм із його системою *checks and balances* був протиставлений централізму, акумуляції могутності та зловживання нею.

гія держави), спрямована на адміністративно-економічну оптимізацію регіональної структури країни і відносин між центром і територіями з метою забезпечення збалансованого розвитку за рахунок максимально ефективного використання існуючих внутрішніх ресурсів і заохочення зовнішніх в умовах глобалізації міжнародної економіки.

На нашу думку, дуже важливим є останнє, тобто жодна країна у світі не може сьогодні серйозно розглядати свою регіональну політику, не враховуючи потужного фактору глобалізації світової економіки, оскільки її суб'єктами і об'єктами все більшою мірою стають окремі частини держав, тобто регіони.

У державно-правовому розумінні регіональна політика – це, перш за все, інструмент забезпечення конституційних прав громадян незалежно від того, в якій частині країни вони проживають, чи це жителі села, чи міста: регіональні диспропорції (а їх не може уникнути жодна держава у світі), незалежно від рівня економічного розвитку і політичного устрою, не повинні приводити до суттєвої різни-

ці рівня і якості, як мінімум, основних послуг, які надає громадянину центральний уряд і органи місцевого та регіонального самоврядування. Дане твердження має особливе значення для країн з перехідною економікою, в яких імпульсивні процеси лібералізації практично всюди привели до суттєвого сповільнення темпів економічного розвитку і рівня життя населення, що підірвало віру в ринкову економіку і демократичні інститути в значній частині громадян.

Виходячи з наведеного формулювання державної регіональної політики, варто підкреслити, що це є досить комплексне явище, яке тісно пов'язане з іншими важливими складовими державного будівництва: децентралізацією публічного управління, реформою місцевого самоврядування, адміністративною, адміністративно-територіальною реформою тощо. Однак, не зважаючи на тісний зв'язок, питання розробки та впровадження сучасної регіональної політики для України слід відокремлювати від інших вищенаведених складових. Чому? Перш за все, це пояснюється різною природою цих інсти-

Зрештою, серед союзників не виявилось єдності стосовно ступеня федералізації ФРН: Франція була прихильницею створення рихлої конфедерації, Великобританія не заперечувала і проти згуртованішої спільноти. Фактично єдиним послідовним протагоністом утвердження федеративної системи в Німеччині був уряд США [Nipperdey 1990].

Важлива причина утвердження федеративної системи в повоєнній Західній Німеччині пов'язана і з тим простим фактом, що на 1948-1949 рр. землі вже існували, а значить, на більшій частині німецької території не було потреби організувати щось нове. Щоправда, кордони всіх земель за винятком чотирьох (Баварії, Гамбурга, Бремена і Саксонії) виявилися значно перекроєними, що пояснювалося проблемою позбавлення від надзвичайно сильного антипруського комплексу. Ідея була проста й радикальна. Пруссія повинна бути – і була – знищена, поділена між 11 землями. Баден-Вюртемберг отримав землю Гогенцолерн, Гессен – однойменну пруську провінцію, Мекленбург-Передня Померанія – Померанію, Райнланд-Пфальц – прирайнські території, Тюрингія – кілька невеликих пруських анклавів.

Інші землі утворилися в результаті поділу Пруссії та приєднання до цих частин дрібніших непруських територій: Нижня Саксонія з великим герцогством Ольденбург і герцогством Брауншвайг як «доважками»; Північний Райн-Вестфалія з курфюрством Ліппе; Саксонія-Ангальт з курфюрством Ангальт; Шлезвіг-Гольштайн зі «шматочками» Ольденбурга й Лауенбурга. Нарешті, колишніми пруськими провінціями в неперекроєному вигляді є землі Бранденбург і Саарланд.

В американській окупаційній зоні вже восени 1945 р. було створено координуючий орган – раду – для трьох земель (*Laenderrat*), який став першим органом федеративного напрямку. Британську зону спершу організували на централістських засадах, однак у 1947-1948 рр. американська і британська зони були злиті в одну т.зв. Бі-зону (*Bi-Zone*). Інтереси земель у Бі-зоні представляла земельна рада, праобраз майбутнього Бундесрату. Взагалі центральні інститути Бі-зони були в певному сенсі попередниками інститутів майбутньої ФРН. Пізніше (після певних вагань політиків) французька частина приєдналася до Бі-зони, і там було створено спіль-

тутів. Щодо регіональної політики, то вона народилася, перш за все, як інструмент коригування державних регіональних диспропорцій в рівнях розвитку, які виникли внаслідок дії двох основних факторів.

По-перше, регіональна політика – це засіб розв'язання державою проблем розвитку, які не можуть бути розв'язані за рахунок дії ринкової економіки. З метою консолідації суспільства (в тому числі політичної), забезпечення гідних умов для громадян різних територій, держава втручається в економічний розвиток та «штучно» створює привабливі умови для підприємців на територіях, які потребують підвищеного рівня економічної активності.

По-друге. Можна стверджувати, що однією з основних причин виникнення і становлення регіональної політики, як окремої галузі управління розвитком держави, було усвідомлення наступного факту: географічний або просторовий фактор має суттєвий вплив на ефективність економічного розвитку. Хоча макроекономічна наука й аналізує гос-

подарську діяльність в країні загалом, оперує середніми показниками, скажімо, інфляції чи зайнятості населення, однак ці показники часом аж ніяк не відображають реальний стан справ в окремих регіонах країни. Виникає необхідність вирішення так званих структурних проблем, включаючи ті, які мають просторовий характер.

На сьогодні регіональна політика існує в усіх країнах Європи і, по суті, до неї можна віднести будь-які свідомі й сплановані дії з боку уряду, спрямовані на просторовий розподіл економічних і соціальних складових, включаючи доходи населення та державні доходи, виробництво товарів і послуг, транспортну інфраструктуру і навіть політичну владу. За такого визначення регіональної політики до неї можна віднести й політику в інших сферах, включаючи транспорт, енергетику, торгівлю, монетарну політику, державну політику в галузі засобів комунікацій і науки.

Коротко про цілі та завдання регіональної політики, а також її інституційну інфраструктуру на прикладі країн Європи.

СЕРГІЙ
МАКСИМЕНКО
ПЕРСПЕКТИВИ
РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ДОСВІДУ

ний тризональний комітет. Кінцевою метою своєї присутності союзники оголосили створення ліберальної політичної та економічної систем на території ФРН.

1 липня 1948 р. військові губернатори західних зон передали прем'єр-міністрам низку документів. Зміст найважливішого полягав у наділенні прем'єр-міністрів повноваженнями скликати до 1 вересня 1948 р. Конституційні збори для вироблення «демократичної конституції федералістського типу», яка згодом була схвалена на референдумі. Оскільки Конституція розроблялась не Національними зборами, а т.зв. Парламентською радою (без участі населення східних земель), яка складалася з депутатів ландтагів східних земель, документ отримав назву Основного закону, що як би підкреслювало його не остаточний, перехідний характер. Найважливіші положення цього акту визначали союзники: він мав бути демократичним і федералістським. Після ратифікації Основного закону контроль західних союзників над ФРН поступово послаблювався. У 1955 р. республіка, нарешті, отримала повний формальний суверенітет.

Цікаво, що єдине спірне питання в час роботи Парламентської ради було пов'язане саме з федералізмом: тут довелося шукати компроміс між запропонованою СДПН жорсткішою, централістською конструкцією союзу та слабшою його формою, котра б охоплювала землі на кшталт «даху» чи «парасольки», – її пропагували південнонімецькі організації ХДС.

Отже, необхідність повністю порвати з нацистським минулим, реалії окупаційних зон, сильний «антипруський комплекс» і невдовзі ще на додаток тертя Захід-Схід – ось чотири «акушери» при народженні нової держави в західній частині. «Те, що за цих обставин «дитя» не отримало ні сил, ні струнких пропорцій, можна було передбачити», – пише німецький дослідник Р.Леонардт [Leonardt 1961]. Чи так воно насправді? Нижче я ще повернуся до цього питання.

Тимчасом на східних територіях Німеччини події розгорталися, підкоряючись абсолютно іншій внутрішній логіці. Домінуюча совєцька присутність, певна річ, породила цілком іншу політичну й економічну систему. На відміну від ФРН, колишня НДР була

39

ІРІНА БУСИГІНА
НІМЕЦЬКИЙ
ФЕДЕРАЛІЗМ:
ІСТОРІЯ,
СУЧАСНИЙ СТАН,
ПОТЕНЦІАЛ
РЕФОРМУВАННЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Що стосується цілей і завдань регіональної політики західноєвропейських країн, то в економічному розумінні – це, перш за все, вибір між загальнонаціональною ефективністю і міжрегіональною справедливістю. Вибір першого передбачає більш ефективне використання регіональних ресурсів з метою максимізації загальнонаціональної користі. В той час, як вибір другого передбачає справедливий розподіл доходів, робочих місць чи об'єктів у просторовому розумінні. Незважаючи на те, що таке визначення цілей регіональної політики в країнах Європи можливе в практичному відношенні, насправді ж усе значно складніше, і часто цілі являють собою достатньо гучний набір завдань. Приклад Голландії і Великобританії є доброю ілюстрацією. Довготривалі цілі регіональної політики в Голландії полягають у скороченні розбіжностей в рівнях розвитку різних регіонів, у збільшенні внеску кожного регіону в благополуччя всієї нації. У 80-ті роки регіональна політика у Великобританії переслідувала кілька цілей: регіон має забезпечити ріст за рахунок власних ресурсів; рівень доходів і рі-

вень зайнятості повинні бути прийнятними; міграційні втрати не повинні бути суттєвими; різниця в рівнях безробіття у регіонах не повинна бути такою високою. Така неточність і розпливчастість формулювання пояснюється, перш за все, імперативом пошуку компромісу між загальнонаціональною ефективністю і міжрегіональною справедливістю, складним набором економічних і соціальних складових феномену регіональної політики і регіонального розвитку. Слід додати, що часом доводиться враховувати і політичні складові.

З ходом часу цілі регіональної політики змінювалися, багато в чому відображаючи фундаментальні зміни в підходах до стратегічного планування взагалі. Для багатьох країн була характерною тенденція віддавати пріоритет міжрегіональній справедливості в період економічного росту і загальнонаціональній ефективності – в період застою і економічного спаду. У більшості країн Європи регіональна політика зародилась в 50-ті – 60-ті роки ХХ століття, була спрямована на підтягування до середнього рівня промислових, сільських, перифе-

заснована не на федеративних, а на централістських началах. Так, у 1952 р. п'ять земель, що існували на східних територіях, були трансформовані в 14 адміністративних округів згідно із законом «Про подальшу демократизацію структур і процедур державної влади в землях НДР» [Klatf 1992; 23]. Власті НДР почали політику, спрямовану на нівелювання регіональної різноманітності. Лише в 1990 р. об'єднання Німеччини природнім шляхом привело до відновлення п'яти земель (Бранденбурга, Мекленбурга-Передньої Померанії, Саксонії, Саксонії-Ангальта й Тюрингії) та надання статусу землі Східному Берліну, який згодом було злито із Західним Берліном в єдину землю.

При визначенні кордонів східних земель в низці комун проводилися референдуми, на яких населення вибирало, до якої землі воно хоче належати. Крім того, через референдуми вирішувалося й питання про земельні столиці. Так, якщо місцезнаходження столиць Бранденбурга, Саксонії і Тюрингії – Потсдам, Дрезден та Ерфурт відповідно – було безсумнівним, то більшість населення Саксонії-Ангальта на референдумі надала перевагу Магде-

бургрові перед Галле, а населення Мекленбурга-Передньої Померанії вирішило питання на користь Шверина, а не Ростока.

У повсякденному мовленні та пресі східні території називають «п'ять нових земель» (на відміну від ще недавно вживаного виразу «колишня НДР») Нові землі мають такі ж компетенції, такі ж, чи подібні інститути, конституції, партії. Відповідно, німецька федеративна система так само охоплює як своїх старих, так і нових членів.

Познайомившись дуже стисло з історією німецького федералізму, слід зрозуміти наступне: німецький федералізм, яким ми його знаємо сьогодні, – це значною мірою повоєнний витвір союзників, хоч і створений з опорою на історичну традицію. Недарма багато які землі називають «землями через рисочку» або «землями з реторти». На цьому потрібно наголосити, позаяк досить поширеною є думка про те, що всі німецькі землі в їх теперішній конфігурації існували впродовж століть. Однак з'ясувавши, що це не відповідає істині, чи можемо ми дійти висновку, що, знову ж таки значною мірою, землі в їх нинішніх кордонах позбавлені регіональної ідентичності?

рійних або гірських регіонів. Цілі регіональної політики зводились до скорочення просторових диспропорцій в економічній, інфраструктурній і соціальній площинах. За останні 20 років багато європейських країн модифікували цілі регіональної політики, ставлять перед собою завдання оптимізації внеску регіональних ресурсів у загальнонаціональне економічне зростання шляхом підвищення конкурентноздатності регіонів, у тому числі в рамках міжнародного розподілу праці. На сьогодні стає зрозумілим усім, що регіональна політика повинна мати чітко окреслену динаміку, яка сприяла б підвищенню реструктуризації на місцевому і регіональному рівні, посиленню конкурентноздатності і підвищенню продуктивності праці, впровадженню інновацій і інтернаціоналізації співпраці між регіонами різних країн. Однак цілі, в тому числі спрямовані на пріоритет міжрегіональної справедливості, лишаються актуальними. Найбільша увага їм приділяється в скандинавських країнах. Наприклад, у Норвегії основною метою регіональної політики є підтримка існуючої структури населених

пунктів і забезпечення рівності умов життя у всіх частинах країни. Однією з трьох основних цілей регіональної політики в Фінляндії вважається збалансований регіональний розвиток. Дві інші – незалежний розвиток на рівні кожного конкретного регіону і створення робочих місць. Цілі регіональної політики Швеції – створити регіони, рівні в економічному, екологічному, промисловому і соціальному відношеннях. Французький рамковий закон щодо регіонального розвитку від 1995 року визначив, що в рамках загальної мети сприяти національній єдності і солідарності завдання регіональної політики полягають у забезпеченні рівних можливостей в усій країні, у створенні умов для рівного доступу до знань і в досягненні збалансованого національного розвитку.

Аналізуючи зміни в акцентах, що стосуються цілей і пріоритетів регіональної політики, можна зробити висновок, що в останні роки простежується зародження нового типу регіональної політики. Такої, яка має працювати на розв'язання одночасно двох типів проблем – структурних і регіональних,

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

СЕРГІЙ
МАКСИМЕНКО
ПЕРСПЕКТИВИ
РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ДОСВІДУ

З формальної точки зору (за деякими винятками) все населення тієї чи іншої землі не становить однорідної спільноти, об'єднаної історичною долею. Так, межі розповсюдження німецьких діалектів майже не збігаються з межами земель. Німеччина моноетнічна, федералізм тут не є засобом вирішення національного питання [Рудольф 1994].

Важливим фактором, який «розрідив» традиційні спільноти, стали масові переміщення населення зі сходу на схід після війни. Деякі біженці залишилися на територіях, котрі пізніше ввійшли до НДР, та багато які рухалися далі на захід, де на час зведення Берлінської стіни число мігрантів перевищило 3,5 млн. чол. У цілому в повоєнні роки у Західній Німеччині оселилося 13-14 млн. німців зі сходу [див. Ardagh 1987]. Міжземельні переміщення є дуже характерними для німців і зараз. Природньо, вони зросли у зв'язку з об'єднанням країни, однак німці активно пересуваються своєю територією і за відсутності таких надзвичайних обставин. Одним із могутніх стимулів цього, власне, і є німецька федеративна система з її децентралізацією та вирівнюванням якості життя.

Виходячи зі сказаного вище, чи можна зробити висновок, що повоєнний німецький федералізм є федералізмом штучним чи навіть «фальшивим»? Очевидно, ні. Якщо «старий» федералізм, чий розвиток був перерваний нацизмом, опирався на примат традиції та історичної самоідентифікації, то «новий», повоєнний федералізм є федералізмом функціональним, таким, що водночас і відповідає сучасним реаліям, і конструє їх. Федералізм робить свій внесок у те, що мешканці усіх земель у більшій чи меншій мірі відчувають себе не лише громадянами федерації, але й мешканцями даної землі. У старих землях це проявляється сильніше, але й у п'яти нових землях «земляцька» свідомість починає так чи інакше прорізуватися, знівелювати її повністю явно не вдалося. В такому сенсі кожна земля зберігає свій унікальний профіль. З чим це пов'язано? Насамперед – з моменту утворення земель (маються на увазі старі землі) минув нехай і невеликий, але все-таки час. По-друге, що важливо, збереження землями своєї свідомости безпосередньо пов'язане з їхніми компетенціями. Так, поміж іншим, освіта, засоби масової інформації і, що

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

такої політики, яка б зв'язувала посилення національної і регіональної конкурентноздатності зі зменшенням просторових диспропорцій потенціалу розвитку. Конкурентноздатність країни, а також її окремих регіонів досягається в цьому випадку, головним чином, за рахунок впровадження нових технологій, інноваційних управлінських методик, підвищення освітнього і професійного рівня трудових ресурсів, адаптації малого бізнесу, створення комунікаційних мереж та ін. Тобто, певно, в найближчому майбутньому можна буде говорити про виникнення «стратегічно орієнтованої регіональної політики», роль якої полягатиме в тому, щоб диференційовано регулювати розвиток в багатьох (або навіть усіх) регіонах країни.

Еволюція регіональної політики в останні декілька десятиліть знайшла своє відображення і в такій важливій сфері її реалізації, як інституційна. На початку 70-их років основну (якщо не домінуючу) роль у розробці й реалізації регіональної політики відігравали центральні органи виконавчої влади. В останній час все активнішу участь у процесах ре-

гіонального розвитку беруть органи місцевого і регіонального самоврядування, а також наднаціональні органи управління, які представляють Структурні фонди Європейського Союзу. У більшості регіонів у реалізації різноманітних програм і проєктів безпосередню участь беруть державні, приватні, квазі-державні, квазі-приватні й інші посередники. Спостерігається значна активізація місцевих ініціатив, тобто ініціатив знизу, у тому числі громадських неприбуткових організацій і місцевих об'єднань громадян, які представляють інтереси конкретних територіальних громад і регіонів. Роль центрального уряду все більше зводиться до розробки і координації регіональної політики, але не її реалізації на місцях. Протягом останніх 15 років багато європейських країн зробили рішучі кроки у плані децентралізації повноважень, пов'язаних з регіональним і промисловим розвитком на регіональному рівні. У Франції в середині 80-их років було створено 22 регіональних уряди. В Голландії провінції отримують все більше повноважень щодо питань регіонального розвитку. В скандинавських країнах експеримент

є головним для нас у даному випадку, культура, належать до виняткової законодавчої компетенції земель. Сам розподіл компетенцій між землями і федерацією в німецькій федеративній системі передбачає та стимулює регіональну різноманітність і плюралізм. «Землі живуть культурою» [Foederalismus in der Bewaehrung 1992].

Як же «працює» німецький федералізм, чому ми можемо говорити про особливу модель федеративного устрою? Почати, очевидно, слід з того, що німецький федералізм часто називають «кооперативним федералізмом», а це визначення таїть у собі певні пастки. По-перше, в науковій німецькомовній літературі термін «кооперативний федералізм» часто використовується не для описання моделі німецького федералізму, а для оцінки певного періоду його розвитку, а саме: з середини 1960-х до середини 1970-х років. По-друге, навіть коли даний термін використовується для описання моделі як такої, слід мати на увазі, що це не власне німецький винахід. Німецька наукова думка запозичила його в американських дебатах і спершу термін звучав виключно англійською (*co-operative*

federalism). Згодом термін отримав і німецький переклад, позначаючи, як правило, дворівневу систему, де кожний рівень відокремлений один від одного і має елементи самостійності, власні компетенції для виконання своїх завдань. У «кооперативному федералізмі», крім усього іншого, суттєву роль відіграють переговори, за допомогою яких інтереси різних учасників, з одного боку, позиціонуються, а з іншого – повинні бути адаптовані з вигодою для всіх. Це, безумовно, сильний бік німецького федералізму й німецької демократії, яку іноді називають «переговорною демократією» [Luthardt 1999].

У Німеччині суб'єкти федерації – землі – це держави, які самостійно реалізують всю повноту державної влади за межами повноважень федерації. Важливо, що землі реалізують ті владні повноваження, які не є похідними від федерації, але конституційно визнані нею, тобто не можуть бути скасовані. Землі самостійно встановлюють свій конституційний лад, але зобов'язані дотримуватися загальних положень: їхній конституційний лад повинен відповідати принципам республіканської, демократичної і соціальної правової держави (ст.28 Основно-

«вільна комуна» сприяв ослабленню контролю з боку центрального уряду за діяльністю місцевих органів влади. В Іспанії існує 17 автономій, які отримують все більше і більше повноважень.

В інших західноєвропейських країнах актуальні питання децентралізації також є предметом широких політичних дискусій. Тенденція до децентралізації заохочується і в рамках ЄС під гаслом принципу субсидіарності. В контексті реформ Структурних фондів ЄС у 1988 році були чітко визначені вимоги і умови «реального партнерства» на місцевому і регіональному рівні для децентралізації управління фінансовими ресурсами, які надаються реципієнту. Дані процеси сприяли появі різноманітних «регіоналізованих і локалізованих» проектів і програм розвитку, в успішній реалізації яких участь брали представники всіх основних секторів суспільства і груп інтересів.

Тим не менше, головна роль залишається за центральними органами виконавчої влади. І тут, очевидно, можна говорити про існування двох основних підходів або схем, характерних для різних

країн. В одних управління регіональною політикою (як розробка, так і реалізація) практично повністю монополізоване відповідними міністерствами. Прикладом можуть бути Великобританія і деякі країни півдня Європи, а також Фінляндія. У Великобританії міністерство торгівлі і промисловості, а також міністерство транспорту, навколишнього середовища і регіонів несуть основну відповідальність за розробку законодавства у сфері регіональної політики і визначенні проблемних регіонів. Реалізацією регіональної політики займаються регіональні представництва уряду, до складу яких входять співробітники міністерства торгівлі і промисловості та трьох інших міністерств. У Фінляндії вся повнота повноважень із розробки регіональної політики, включно з підготовкою законопроектів і визначенням проблемних регіонів, також координацією програм на місцевому і регіональному рівнях – у міністерства внутрішніх справ. Ще один центральний орган виконавчої влади – міністерство торгівлі і промисловості – відповідає за реалізацію регіональної політики через мережу регіональних представництв. Серед

СЕРГІЙ
МАКСИМЕНКО
ПЕРСПЕКТИВИ
РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
ДОСВІДУ

го закону). Верхня палата парламенту – Бундесрат – орган прямого представництва земель на федеральному рівні. Бундесрат складається з членів урядів земель, при цьому їх склад може змінюватися від засідання до засідання в залежності від обговорюваного питання. Землі мають у Бундесраті від 3 до 6 голосів в залежності від кількості їхнього населення. Важливо, що від делегації однієї землі голоси можуть подаватися тільки одноставно; отже, на засідання Бундесрату виноситься вже узгоджена позиція землі. Перетворення Бундесрату із звичайного бюрократичного органу на форум земельних урядів у деяких дослідженнях вважається чи не головним, що принесло з собою розвиток федеративних відносин у країні [див. Boldt 1993: 44].

У сфері законодавчої компетенції розрізняються виключна компетенція федерального законодавця, конкуруюча компетенція федерації та земель, виключна компетенція земельного законодавця. У віданні лише федерації (ст.71, 73 Основного закону) знаходяться, серед інших, зовнішні відносини, оборона й безпека, паспортизація, імміграція, фі-

нансове та валютне регулювання, грошова емісія, федеральний транспорт, зв'язок, федеральна державна служба та ін. У сфері конкуруючої компетенції відносини регулюються законодавством земель лише остільки, оскільки вони не врегульовані федеральним законодавством; тимчасом федеральний законодавець на свій розсуд може вдатися й до вичерпного регулювання тієї чи іншої сфери. Зрозуміло, що у випадку конкуруючої компетенції в жодному разі не йдеться про спільне відання (вельми нечітко, до речі, викладене в Конституції РФ), позаяк пріоритет належить федеральному законодавцеві. До сфери конкуруючої компетенції (ст.72, 74 Основного закону) належать, наприклад, громадянське, кримінальне й процесуальне право, господарське і трудове право, законодавство з використання ядерної енергії, земельне та житлове законодавство. Нарешті, все, що не належить до виключної компетенції федерації і конкуруючої компетенції, входить у законодавчу компетенцію земель (ст.70). Це, перш за все, конституційне законодавство й адміністративний устрій земель, культура, засоби масової інформації, школа, законодавство

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

європейських країн, для яких характерний дуже високий рівень централізації у сфері регіональної політики, можна назвати Італію (міністерство промисловості і міністерство з питань бюджету), Грецію (міністерство національної економіки) і Португалію (головний департамент з питань регіонального розвитку).

Відмінна схема в таких країнах як Франція, Швеція і Норвегія. Приклад Франції ілюструє підхід, коли політичні і адміністративні повноваження з розробки і реалізації регіональної політики розділені. Агентство DATAR (національне агентство з питань регіонального розвитку) має спеціальний адміністративний статус, який визначає його роль у розробці цієї політики, а також, що дуже важливо, в її координації. При цьому головною особливістю є те, що агентство може обходити ієрархічні обмеження, з якими зустрічаються інші центральні органи в силу наявності вертикалі виконавчої влади.

Підсумовуючи короткий аналіз еволюції регіональної політики в окремих країнах Європи, узагальнюючи її основні характеристики, можна зро-

бити певні висновки загального характеру, які нам здаються релевантними в контексті необхідності вивчення європейського досвіду для України.

1. Регіональна політика зародилась як засіб розв'язання державою проблем розвитку, які не можуть бути розв'язані за рахунок дії ринкової економіки. Звідси випливає провідна роль держави, як носія загальнонаціональних інтересів, у створенні й постійному вдосконаленні (із врахуванням мінливих соціально-економічних умов, а часом – і політичних) як концептуальних основ, так і інституціональних механізмів реалізації регіональної політики.

2. Не існує універсальних моделей регіональної політики, цілі і пріоритети якої можуть видозмінюватися у залежності від цілої низки як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. При цьому одним із ключових питань є необхідність вибору між міжрегіональною справедливістю і загальнонаціональною ефективністю.

3. В інституційній інфраструктурі реалізації регіональної політики все ще значне місце посідає центральний уряд, який бере безпосередню участь не

про місцеве самоуправління. В цілому можна констатувати, що федерація має явну перевагу в порівнянні із землями у законодавчій сфері, у той час як здійснення виконавчої влади (виконання земельних і федеральних законів) і управління взагалі знаходиться в основному у віданні земель.

Надзвичайно важливо ще раз відзначити те, що «конкуруюча компетенція» – річ цілком конкретна в тому сенсі, що земельний законодавець твердо знає, що може «творити» у цій сфері лише поки вона не охоплена федерацією. «Конкуруюча компетенція», таким чином, реально служить основним інструментом розмежування компетенцій на користь федерації в силу конституційної гарантії «однаковости життєвих умов» («*Einheitlichkeit der Lebensverhaeltnisse*») [Haungs 1993: 122]. У той же час російське «спільне відання» є вельми розпливчатим, що при недосконалості федерального законодавства й існуючих у ньому лакунах загострює і без того численні протиріччя між федеральними й регіональними законами.

До 1919 р. суперечності між державами – суб'єктами федерації – в Німеччині вирішувалися Бун-

десратом. Ваймарська конституція заснувала спеціальний Вищий державний суд. Після 1949 р. усі суперечки між федерацією та землями вирішуються через Федеральний конституційний суд. Федеральний уряд може апелювати до Суду у випадках перевищення влади й компетенції землями, їх втручання у компетенцію федерації; землі, у свою чергу, мають право звертатися до Суду за захистом проти дій федерації. Землі адресуються до Конституційного суду, як правило, з метою захистити свої виключні законодавчі компетенції в галузі культури, освіти, ЗМІ. Звернення до суду – явище не буденне, хоч і не надто рідкісне. Конституційний суд у Німеччині, таким чином, виступає своєрідним гарантом федералізму.

Відзначаю ще один дуже суттєвий для німецького федералізму аспект – інтенсивне співробітництво земель між собою, а також земель і федерації (вже згаданий переговорний процес). На федеральному рівні не може бути прийняте жодне суттєве рішення без обговорення його з представниками земельних урядів у Бундесраті [Boldt 1993: 41]. Так, сьогодні тільки в одній землі – Північному Райні-Вестфалії – працює біля 300 спільних комісій (які називають «ко-

лише в розробці регіональної політики, але і в реалізації конкретних місцевих проектів і програм. При цьому роль центрального уряду все більше зводиться до розробки концептуальних засад і необхідної нормативно-правової бази, в той час як у реалізації регіональної політики зростає роль регіонального і місцевого самоврядування, громадських організацій, які відстоюють інтереси громад і регіонів, а також професійних структур (зокрема агентств регіонального розвитку), покликаних сприяти регіональним ініціативам, і які мають бути поза впливом як політичних інтересів, так і інтересів окремих органів влади.

Якщо проаналізувати Концепцію державної регіональної політики України крізь призму європейського досвіду, то, перш за все, варто відзначити, що це є досить якісний документ.

Наведений стислий аналіз основних параметрів європейської регіональної політики має на меті, в контексті цієї статті, перш за все, ще раз зробити наголос на сутності цього явища, яке поки ще не до кінця розуміють в Україні.

Державна регіональна політика є інструментом коригування соціально-економічного розвитку держави, а не засобом розподілу владних повноважень. Актуальність цієї на перший погляд банальної тези, на жаль, продовжує залишатись досить високою для України, що являє собою загрозу для адекватної імплементації Концепції державної регіональної політики, схваленої в травні 2001 року.

Такі питання як, скажімо, територіальна організація політичної влади, включно з доцільністю створення другої палати парламенту, є, безумовно, актуальними і потребують аналізу та широкого обговорення. Однак, їх потрібно вирішувати паралельно із імплементацією Концепції регіональної політики, а не розглядати як складові цієї політики. Саме такий підхід може стати суттєвим фактором забезпечення адекватної (з врахуванням європейського досвіду) реалізації Концепції державної регіональної політики.

місями федерація/земля»). Існує ще близько 120-140 комісій (точну їх кількість підрахувати навряд чи можливо), в яких тим чи іншим чином земля теж бере участь [див. Haungs 1993: 122-123]. В Німеччині говорять про «переплетення» земельної і федеральної політики (*Politikverflechtung*).

Співробітництво між землями розвивається у формі нарад, в т.ч. й неофіційних, і т.зв. зустрічей колег. Крім того, створюються постійно діючі наради чи комісії, наприклад, прем'єр-міністрів земель і галузевих міністрів. Так, постійна нарада міністрів культури земель, яка має навіть свій офіс у Бонні, підготувала кілька тисяч рекомендацій, якими користуються уряди всіх земель. Федерація також активно бере участь у кооперації земель. Справді, без цього адекватна реалізація завдань навряд чи є можливою. Наприклад, може йтися про реконструкцію університетських будівель або клінік, про підготовку культурного або спортивного свята загальнонаціонального масштабу, яке проводиться на території однієї землі. У таких випадках створюються спеціальні планові комісії, котрі складаються з представників землі й федерації. Зрозуміло, що

робота нарад і комісій не позбавлена бюрократизму, за що й підлягає систематичній критиці, проте їхній внесок у налагодження фактичної взаємодії органів влади є безсумнівним.

Слід сказати, що система німецького федералізму за минулі 48 років не зазнала суттєвих змін. Зверну увагу лише на три обставини. Перша – це відзначене соціалістами поступове наростання централізації. Так, з 1951 по 1990 рр. поправки до Основного закону вносилися 36 разів, причому більше ніж у 10 випадках йшлося про розширення компетенцій федерації за рахунок компетенцій земель [Seifert und Hoemig 1991]. Така тенденція, природньо, викликає певну тривогу в землях Німеччини. Щоправда, сьогодні, коли землі взяли ситуацію під свій пильний контроль, ця тенденція вже не така відчутна, як це було наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років. Тоді самі німецькі експерти говорили й писали про ФРН як про «унітарну союзну державу» [див. Hesse 1962].

Друга – це зміни, пов'язані з об'єднанням Німеччини. Демократична революція в НДР миттєво оживила не лише ідею возз'єднання двох держав,

45

ІРИНА БУСИГІНА
НІМЕЦЬКИЙ
ФЕДЕРАЛІЗМ:
ІСТОРІЯ,
СУЧАСНИЙ СТАН,
ПОТЕНЦІАЛ
РЕФОРМУВАННЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ОЛЕКСАНДРСУШИНСЬКИЙ

ідея федералізму

в

конституціоналізмі

України

але й федеративну ідею. Фактично йшлося лише про кількість нових земель та вибір їхніх столиць. В результаті на території ФРН були відновлені землі, які існували до 1952 р., а принципи федеративного устрою «розтягнені» на всю територію Німеччини. Певне посилення централізації очікується у зв'язку з перенесенням столиці Німеччини з провінційного Бонна до колишнього імперського Берліна; разом з тим у ФРН є досить багато великих міських центрів, здатних «урівноважувати» нову столицю. Однак у «старих» землях періодично висловлюється занепокоєння через те, що об'єднання країни привело до альянсу федерації і «бідних» «нових» земель проти «старих», «багатших».

Нарешті, третя – певне послаблення земель за рахунок Євросоюзу. Ст.24 Основного закону передбачає, що частина національного суверенітету може бути передана міждержавним організаціям. Разом з тим, просуваючись уперед, європейська інтеграція втручається в компетенції земель, насамперед в галузі культури та ЗМІ. З 1986 р. позиція земель щодо європейської нормотворчості виражається і враховується на рівні Бундесрату, де ство-

рено спеціальну колегію. Проте землі вважають, що цього недостатньо. Панує точка зору, що делегування суверенних прав наднаціональним організаціям є неприпустимим, якщо воно загрожує існуванню земель у їхньому нинішньому конституційному статусі та їх участі в законодавчому процесі, іншими словами, навіть у майбутній об'єднаній Європі землі повинні зберегтися як держави, в іншому разі ця інтеграція може завдати шкоди демократії.

Незважаючи на те, що німецька федеративна модель виглядає цілком ефективною, дискусії про необхідність реформ у цій галузі не вщухають, а в 1980-х роках прийнято було говорити навіть про «ре-федералізацію», яка включає кілька основних напрямків. Перш за все, це проблема територіальної реформи, яка є старшою за саму федеративну республіку. Справді, якщо багато які кордони між землями є довільними, чому б їх не перекроїти, не «підігнати» під межі культурних або ж економічних районів? Деякі німецькі дослідники вважають оптимальним для функціонування федерації укрупнення земель зі скороченням їх числа до 3-5 [див. Klaff 1992: 26]. Робота такого роду проводилась уже з

Федералізм розглядається в рамках концепції динамічних владних переходів як один з етапів організаційної структури інститутів влади. Показано, що в залежності від статусу самоврядних інституцій цей інститут у граничних випадках може мати або статус позадержавного інституту публічної влади або статус органу державної влади регіонального (місцевого) рівня. При цьому для української моделі характерним є «дрейф» чи навіть стан нестійкої рівноваги статусу самоврядних інституцій у напрямі їхнього «одержавлення», тобто набуття ознак місцевого органу державної влади.

Вважається, що федерація (з лат. foederatio – союз, об'єднання) – це форма державного устрою, при якій декілька державних утворень об'єднуються і утворюють одну нову організаційну форму держави – союзну державу [1]; – це союзна держава; вона складається з державних утворень, які наділені певною юридичною і політичною самостійністю [2].

Федералізм розглядається нами як певного напрямку дезінтеграційні, або інтеграційні процеси або інакше – дезінтегро-інтеграційний процес [3]. Що ж до мотиваційних особливостей федералізму, то його розглядаємо як соціальний засіб збалансування систем і структур влади та реалізації принципу противаг і стримувань у контексті публічної влади загалом та державної влади зокрема. Видається, що з цього логічно випливає твердження про те, що федерація (федеративна держава) – це форма імперативно організованої системи певного виду самоврядних громад чи диференційованого суспільства на відміну від традиційної – не федеративної – «слабо» диференційованої – держави як імперативно організованого народу. У цьому разі вид чи ступінь самоврядності та диференціації може бути як наслідком об'єктивних історичних процесів, так і практично формальним вольовим рішенням. Тому поняття «імперативності» необхідно трактувати широко і як наслідок самоорганізації, тобто власного чи внутрішнього вольового рішення, і як наслідок організації, тобто зовнішнього чи стороннього вольового рішення щодо організації нової форми держави та управління. Тут у першому випад-

початку 1950-х років, коли було створено комітет з вирішення проблеми територіального устрою на чолі з колишнім канцлером Лютером. У 1955 р. Комітет представив т.зв. висновок Лютера. У 1970 р. уряд наново створив комісію для переробки та експертизи цього висновку під керівництвом колишнього держсекретаря Ернста; у 1973 р. пропозиції комісії лягли на стіл бундесканцлера. Було запропоновано два сценарії об'єднання земель на півночі країни і два – на півдні. Час виявився неслухняним: враховуючи економічні труднощі, пов'язані з нафтовою кризою, уряд Брандта визнав територіальну реформу зайвим тягарем для країни; тож існуючі землі були «врятовані» [Ernst 1993].

Дебати щодо територіальної реформи різко активізувались з об'єднанням Німеччини. Так, пропонувалося навіть злити західні і східні землі, сформувавши нові таким чином, щоб вони закрили колишній кордон між двома державами [Benz 1992]. Ідея полягала в тому, аби можливо гладко, без конфліктів об'єднати країну, вирівняти економічні диспропорції.

В принципі німецька федерація є відкритою для змін. Здавалося б, сильними землями зміцнюється

культурна й господарська багатоманітність. Згідно зі ст.29 Основного закону, утворення нових земель на території федерації може бути проведено федеральним законом без згоди урядів і парламентів уже існуючих земель. Потрібне тільки схвалення закону шляхом референдуму, який проводиться на території тих земель, де утворюються нові. Проте це конституційне положення видається навряд чи здійснимим. Створена у 1953 р. в результаті прийняття спеціального конституційного акту земля Баден-Вюртемберг є донині першим і єдиним кроком повоєнної територіальної реформи. Земля Баден-Вюртемберг – або Південно-Східна держава (*Suedweststaat*), як її тоді називали, – була утворена шляхом злиття земель Баден, Вюртемберг-Баден і Вюртемберг-Гогенцолерн. Цікаво, що в одне ціле були об'єднані абсолютно різнорідні території – протестантський Вюртемберг і католицький Баден. Можливо, простіше було б утворити дві землі – Баден і Вюртемберг, однак політичні прихильники Південно-Східної держави мотивували свою позицію тим, що на півдні Німеччини, окрім Баварії, необхідна друга потужна противага землі Північ-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ку говоримо про юснатуралістську («природну») природу федералізму, а в другому – про октроїстську («даровану»). Отже, можемо говорити про федерацію «від» і про федерацію «до». Це значить, що диференціація суспільства та федералізм змінні в часі та взаємообумовлені явища.

На часовій розгортці конституціоналізму практично будь-якої держави можемо виявити різні ознаки та ступінь її федералізації, адже певний ступінь децентрації та децентралізації владних повноважень має місце практично у будь-якій державі. Генезис чи шляхи розвитку федералізму можна розділити за ризиками зовнішніх та внутрішніх чинників.

На сучасному етапі домінуючим чинником федералізму насамперед необхідно назвати світові глобалізаційні процеси. Характерний сьогоденню ефект відкритості соціальних систем загалом і держав зокрема щодо різноманітних ресурсних потоків, насамперед щодо інформаційних і фінансових потоків, обумовлених глобалізаційними процесами, об'єктивно змінює соціалізаційні можливості та реальний як соціальний, так і юридичний статус будь-якого соціального суб'єкта. Це виражається в тому, що будь-який

соціальний суб'єкт – людина, громада, асоціативне утворення та й зрештою – народ як де-факто, так і де-юре інтегровані у світовий простір, його системні комплекси тощо. Характерною рисою світового простору є динамічна дезінтегро-інтеграційність (дисипативність) системи та структури, тому соціальний суб'єкт як безпосередньо так і опосередкованого навіть і поза власною волею інтегрований чи навіть «втягнутий» в процеси та системи і структури цього простору. Яскравим прикладом тут можна назвати дезінтегро-інтеграційні процеси субнаціонального рівня після 11 вересня 2001 року, коли в США було вчинено низку антисоціальних актів («терористичних» актів за твердженням американців та «героїчних» – за твердженням їхніх опонентів) з великою кількістю людських жертв. Отже, дезінтегро-інтеграційні процеси – об'єктивне соціальне явище, тому їх моделювання та адаптація до конкретних умов конституціоналізму – необхідна умова уникнення соціальних напружень та конфліктів.

Розуміння того, що будь-яка модель – це тільки певна ступінь відповідності певному явищу, спонукає нас до пошуку принципів управління та моделювання

ний Райн-Вестфалія, яка при своїй густоті населення і промислового потенціалі ризикує перетворитися на «Пруссію нової Німеччини» [див. Laufer 1992: 203-226]. Друга спроба – об'єднання в одну землю Бранденбурга й Берліна – поки що, як відомо, закінчилася невдачею, хоча їх злиття, можливо, було б ефективним з точки зору й управління, і господарювання, позаяк на даний час кордон між цими землями відсікає Берлін від його передмість, які знаходяться вже у Бранденбурзі. Така стійкість, окрім чудового прикладу живучості земельної бюрократії, все ж свідчить і про життєздатність існуючих земель, про земельну ідентичність, яка у них виникає. А життєздатність, у свою чергу, передбачає запитання: а чи потрібна вона взагалі, територіальна реформа, тим паче в умовах, коли раціональні й вірогідні критерії формування територіальних новотворів ще не знайдені?

Другий напрям реформ федералізму пов'язаний з відновленням балансу поділу властей на земельному рівні. Йдеться ось про що. Оскільки основні завдання – управлінські (але аж ніяк не законодавчі) – передані на рівень землі, її уряд не-

минуче потрапляє у центр земельного політичного процесу, в той час як ландтаг (парламент землі) опиняється дещо в тіні. Таке становище має ряд наслідків. По-перше, падають репутація і роль ландтагів, які реально мають дуже обмежену сферу діяльності. По-друге, депутати Бундесрату, який складається з представників земельних урядів, вельми неохоче використовують своє право вето при «наступі» федерації на компетенції земель. Що і зрозуміло: вони при цьому нічого не втрачають. По-третє, федеративна структура, що склалась у Німеччині, «веде до мінімізації політичної автономії окремих земель і максималізації колективного впливу земельних урядів на політику федеративної держави» [Scharpf 1992-1993]. Реформи, що пропонуються в Німеччині, пов'язані з посиленням ролі ландтагів, їхніх контролюючих функцій, випереджаючою й активнішою участю у визначенні основних пріоритетів розвитку землі. Окрім цього, ландтаги повинні брати безпосередню участь у внесенні доповнень і змін до Основного закону. Отже, поправка до Основного закону вноситься лише у тому випадку, коли вона схвалена не лише кваліфікованою біль-

відповідних їм інститутів та інституцій. Нелогічними, на наш погляд, є спроби нав'язати суспільству думку про те, що воно (суспільство) розвивається відповідно до якоїсь наперед заданої (тут умовно чи безумовно рефлексується, що відповідна модель мусить бути кимось задана: читай Богом, Месією, Партією, Президентом тощо) моделі, тому і вимагається вказати чи створити якусь модель, тобто у буквальному сенсі дати відповідь на запитання «до чого ми йдемо?» та спрямувати соціальний капітал для приведення реального життя у відповідність до цієї моделі, тобто мети. Але «мудрість» соціуму полягає в тому, що він об'єктивно розвивається не «до чогось», а «куди», тому насамперед необхідно формулювати запитання «куди ми йдемо?», тим самим визначаючись не з метою, а з напрямом розвитку. Адже безуспішні спроби жорстко детермінувати суспільний розвиток під якусь навіть «привабливу» модель ще ніде і ніколи (яскравим прикладом цьому є історія колишнього СРСР) не увінчалися успіхом. Таке розуміння суспільного розвитку та його моделі орієнтує нас на адаптацію насамперед моделі як такого, що допускає альтернативність, а не реального життя [4]. Хоча ціл-

ком логічно, що модель суспільного розвитку та практика повинні взаємно адаптуватися в контексті ідеї суспільного прогресу загалом та національної ідеї зокрема. Отже, видається логічним, що саме здійснення контролю владі і є тим засобом так званого «управління управлінням» у контексті неконформного забезпечення відповідності моделі та практики суспільного розвитку.

Більшість режимів: чи демократичні, чи тоталітарні, різними засобами намагаються задекларувати ідею однопорядковості самоврядування – демократії – народовладдя – народного суверенітету. Отже, пропагується, підтримується і штучно нав'язується та реалізується ідея континууму: влада-суспільство. У таких умовах соціум максимально атомізується і створюється ілюзія єдиності чи континуальності соціуму та влади у державному масштабі, що призводить до орієнтації на пошук та утвердження самоврядної максими як умови демократії, на рівень народу та держави. Але переведення максими на ці рівні, так чи інакше, залишає поза увагою надзвичайно важливі проміжні, асоціативного характеру, структури. В умовах атомізації соціуму до рівня індивіда (як ідеальний варіант), влада у державі, де-факто, узурпується, незалежно від

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ОЛЕКСАНДР
СУШИНСЬКИЙ
ІДЕЯ
ФЕДЕРАЛІЗМУ
В КОНСТИТУЦІО-
НАЛІЗМІ
УКРАЇНИ

шістю Бундестагу й Бундесрату, але й принаймні двома третинами німецьких ляндртагів, знову ж таки при наявності в кожному двох третин депутатів, які голосують «за» [див. Laufer 1992: 236].

Ще один важливий напрям – реформи Бундесрату. Фактично ці дискусії в Німеччині й не вщухали; існує, як і раніше, багато прихильників «сенатського» вирішення (тобто прямих виборів до Бундесрату). Це, очевидно, неможливо без змін Основного закону. Багато критичних зауваг викликає «засилля» чиновників у Бундесраті, тож пропонується хоча б частину їх замінити депутатами ляндртагів.¹

¹ Є ще один дуже важливий напрям реформ – форма бюджетного федералізму, однак її аналіз вимагає, без сумніву, окремого дослідження. Тут же варто лише зазначити, що основні пропозиції пов'язані з чітким розподілом податкової бази між федерацією, землями і комунами; суттєвим скороченням фінансового вирівнювання між землями (горизонтального); дією системи вирівнювання між федерацією і землями (вертикального) тільки для «нових» земель; скасуванням спільного фінансування.

Що ж можна сказати на завершення? Історія німецького федералізму підтверджує не нову думку про те, наскільки велике, якщо не вирішальне, значення має «ґрунт», на який «висаджується» федералізм. У Німеччині давні традиції регіоналізму дозволили прижитись і запрацювати федеративним інститутам. Історична традиція і свідомо діяльність союзників зробили федералізм імперативом, причому імперативом змістовним, який сприймається як суспільне благо.

І останнє. Все-таки Німеччина є класичною симетричною федерацією. Згідно з Основним законом, її федеральні землі мають однаковий обсяг компетенцій (тобто виняткову компетенцію земель). Однак російські джерела іноді пишуть про «особливий випадок» – Баварію, проводячи паралелі між становищем цієї землі у складі Німеччини і статусом, скажімо, Республіки Татарстан у складі Російської Федерації. Такі паралелі видаються мені цілком надуманими. Специфіка Баварії криється насамперед у неперерваній історичній традиції (а це рідкість для Німеччини), потужній регіональній самосвідомості, розвиненій регіональній політичній

49

ІРІНА БУСИГІНА
НІМЕЦЬКИЙ
ФЕДЕРАЛІЗМ:
ІСТОРІЯ,
СУЧАСНИЙ СТАН,
ПОТЕНЦІАЛ
РЕФОРМУВАННЯ

того, який це буде режим (демократичний чи тоталітарний), тому, що навіть при де-юре задекларованій рівності перед законом, «питомі ваги» індивіда та держави чи її інституцій, є неспівмірними. У своїх відносинах з державою чи її інституціями в атомізованому суспільстві індивід затрачає набагато більше зусиль, яких йому може бути просто недостатньо. Яскравим прикладом тут буде так званий «бюджетний процес», коли, фактично, за безрезультатними дискусіями на рівні вищих органів державної влади «голос» громадянина, до якого всі апелюють, ніхто і ніколи не почує!

Належний розвиток самоврядних інститутів – це, на наш погляд, напрям пошуку максими щодо реалізації суверенітетів як народу, так і особи. Адже хибними є зведені до абсолюту, як доктрина примату народу, у тому числі демократична, так і доктрина примату людини, зокрема ліберальна.

Як було вже сказано, може скластися, на наш погляд, хибна думка про те, що федерований чи будь-який інший стан – це наслідок тільки низхідної трансляції владних повноважень. Але в аспектах напрямів трансляції владних повноважень федерований стан

може виникнути чи, точніше кажучи, бути виокремленим внаслідок будь-якої трансляції. Тому тільки всебічним дослідженням причинно-наслідкових зв'язків можна встановити напрям трансляції та природу влади. Наприклад, федерація може бути як наслідком низхідної трансляції, так і джерелом висхідної, тобто влада на цьому рівні може бути як делегованою, так і первинною. Розширення самостійності органів федерації у всіх сферах діяльності суб'єктів державної влади зближує їх з органами державної влади, і навпаки, вилучення зі статусу федерованих суб'єктів законодавчих, судових та деяких інших функцій зближує їх з муніципалізованими органами.

Отже, можемо говорити про різні концепції федералізму.

Ці концепції за аналогією з концепціями місцевого самоврядування можна позначити як: деградаційна (федералізм зверху) та градаційна (федералізм знизу) [5], де перша – це концепція, в основі якої домінує ідея єдиноти влади, джерелом якої є єдиний суверенний народ; а друга – це концепція, в основі якої домінує ідея єдності влади, джерелом якої є незалежні громади та вільні громадяни. При цьому,

культури. Крім того, є загальновідомим, що Баварія – єдина з федеральних земель, чий ляндтаг проголосував проти Основного закону 1949 р., вважаючи, що в цьому тексті «мало федералізму».

Незважаючи на це, федеральні закони повністю виконуються на баварській території – інакше й бути не може. Баварська за народженням партія ХСС майже з перших повоєнних років працює разом із загальнонаціональною ХДС, не висуваючи жодних радикальних декларацій. Так що «окремішність» Баварії закріплена радше ментально, а не документально. До того ж ця своєрідність нівелюється співіснуванням на території землі трьох різних і несхожих одна на одну регіональних традицій – Споконвічної Баварії, Франконії та Швабії.

Можливо, федерація в Німеччині отримала надто очевидну перевагу в законодавчій сфері. Загальна тенденція до однаковості призводить до того, що схоже регулювання присутнє навіть у тих сферах, які належать до виключної компетенції земель. Таке становище в принципі може говорити про зрілість і суспільства, і федералізму, але водночас є свідченням згасання необхідного федера-

тивного процесу навіть у галузі «культурного федералізму». Німецькі політики й експерти стурбовані тим, що федералізм втрачає субстанцію, «видихається». Звідси численні дискусії, спрямовані на відживлення федералізму, посилення його конкурентного характеру. Ці дискусії про реформування федералізму є важливими навіть у тому випадку, коли вони не ведуть (і не приведуть) до кардинальних перетворень у даній галузі. Однак вони оживляють федеративний процес, а нормалізованість прийняття рішень у цілому захищає суспільство від наслідків поспішних і різких дій.

Переклала Наталя Чорпіта

необхідно зауважити, що трансляційні владні переходи пов'язані не стільки з кількісними, як з якісними змінами, зумовленими відповідними делегуваннями владних повноважень щодо сутності влади відповідного рівня.

У процесі реалізації деградаційної концепції єдина за своєю сутністю державна влада транслюється з центру у низхідному напрямі на рівень адміністративних одиниць – складових федерації та територіальних громад, які здійснюють її, як правило, через, відповідним чином легітимовані органи влади суб'єктів федерації. У рамках цієї концепції суб'єкти федерації та їхні органи влади набувають лише певної правової, організаційної та матеріально-фінансової автономії в межах повноважень, визначених їм законодавством. Отже, суб'єкт федерації у цьому випадку є засобом здійснення на проміжному рівні між державою та місцевим самоврядуванням державних функцій щодо громадських справ, з тією лише різницею, що ці функції здійснюються за допомогою специфічних, так званих «децентралізованих» суб'єктів, тобто органів влади суб'єктів федерації, які по суті є органами державної влади на рівні суб'єктів федерації.

Тоді у межах держави здійснення влади суб'єктами федерації є уніфікованою системою, адже єдине законодавство практично не допускає суттєвих регіональних відмінностей.

Діяльністю органів влади та посадових осіб суб'єктів федерації в рамках цієї концепції, тобто їхні владні дії, регламентуються так званним «спеціальнодозвільним принципом», відповідно до якого органи влади та посадові особи суб'єктів федерації «зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що буквально передбачені законодавством».

Організація і функціонування суб'єктів федерації при такому підході до його розуміння можливе на будь-якому, визначеному делегатом, тобто суб'єктом влади вищого рівня, наприклад державою, королем тощо, організаційному рівні.

У реалізації градаційної концепції чи концепції природного федералізму (федералізм низу):

Δ держава не може надавати права суб'єктам федерації на самоврядування, а зобов'язується його тільки визнавати та гарантувати, тому що саме самоврядування є первинною ідеєю самоорганізації громад у суб'єкти федерації, а отже, складає їхню сутність;

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ОЛЕКСАНДР
СУШИНСЬКИЙ
ІДЕЯ
ФЕДЕРАЛІЗМУ
В КОНСТИТУЦІО-
НАЛІЗМІ
УКРАЇНИ

Бернхардт, Р. 1994. Конституционное правосудие и принципы федеративного государственного устройства в ФРГ. – *Современный немецкий конституционализм*. М. Зонтхаймер, К. 1996. *Федеративная Республика Германия сегодня*. М., с.15-18.

Рудольф, В. 1994. Проблемы федерализма в Федеративной Республике Германии. – *Современный немецкий конституционализм*. М., с.7-8.

Ardagh, J. 1987. *Germany and the Germans: an Anatomy of Society Today*. N.Y., p. 139.

Benz, A. 1992. Redrawing the Map: the Question of the Territorial Reform in the Federal Republic. – *German Politics*, vol.1, № 3, p. 61.

Boldt, H. 1993. Foederalismus als Grundstruktur deutscher Geschichte. – *The Federalism Debate in Britain and Germany. A Historical and Political Controversy*. Hrsg. von A.Birke & H.Wentker. Muenchen.

Ernst, E. 1993. Laenderneugliederung in Deutschland. – *Geographische Rundschau*. № 7-8, S. 51.

Foederalismus in der Bewaehrung. 1992. Vogel/Oettinger (Hrsg.), Deutscher Gemeindeverlag, S.28-29.

Haungs, P. 1993. Kooperativer Foederalismus in Deutschland und Europa. – *The Federalism Debate in Britain and Germany*. Hrsg. A.Birke & H.Wentker, Muenchen.

Hesse, K. 1962. *Der unitarische Bundesstaat*. Karlsruhe.

Klatt, H. 1992. German Unification and the Federal System. – *German Politics*. Vol.1, № 3, S.23.

Lauffer, H. 1992. Das foederative System der Bundesrepublik Deutschland. Bonn.

Leonardt, R. 1961. *X-mal Deutschland*. Muenchen, S.261.

Luthardt, W. 1999. Abschied vom deutschen Konsensmodell? Zur Reform des Foederalismus. – *Aus Politik und Zeitgeschichte*. Bd. 13/1999, S.20-22.

Muench, U. 1999. Entwicklung und Perspektiven des deutschen Foederalismus – *Aus Politik und Zeitgeschichte*. № 13, S.4

Nipperdey, T. 1990. *Nachdenken ueber die deutsche Geschichte*. Muenchen, S.39.

Seifert, K, Hoemig, D. 1991. *Grundgesetz fuer die Bundesrepublik Deutschland*. Nomos Verlag, Baden-Baden, S. 45.

51

ІРІНА БУСИГІНА
НІМЕЦЬКИЙ
ФЕДЕРАЛІЗМ:
ІСТОРІЯ,
СУЧАСНИЙ СТАН,
ПОТЕНЦІАЛ
РЕФОРМУВАННЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

– органи державної влади та органи влади суб'єктів федерації, їхні посадові особи мають бути зобов'язані на неконформну поведінку;

– суб'єкти федерації, їхні органи та посадові особи мають вирішувати лише питання власної компетенції, володіючи щодо цих питань необхідними, насамперед правовою, організаційною та матеріально-фінансовою автономіями в межах повноважень, визначених законодавством, яке обмежує, а не дозволяє свободи суб'єктів федерації;

– діяльність органів та посадових осіб суб'єктів федерації, тобто їхні владні діяння в рамках цієї концепції у межах самоврядної компетенції регламентуються так званим «спеціальнодозвільним принципом федерації», відповідно до якого органи та посадові особи суб'єктів федерації «зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що не суперечить федеральному законодавству та буквально передбачені законодавством федерації».

Концепція дуалістичного федералізму розглядається тоді, коли органи влади суб'єктів федерації виконують одночасно частку функцій та повноважень делегованих як державою, так і суб'єктами місцевого само-

врядування. Отже, дуалізм полягає у поєднанні функцій та повноважень делегованих «зверху» та «знизу».

Дуалістичний статус суб'єктів федерації певним чином розв'язує проблеми міжсистемних відносин, але не знімає суспільних проблем, а тільки частково їх затушовує, відтермінує їх вирішення тощо. Окрім цього, і що, на наш погляд, основне, такий дуалізм статусу, а образно кажучи – «між ковадлом і молотом», практично, не допускає публічних дискусій загалом та дискусій між суб'єктами влади з актуальних проблем як місцевого, так і державного життя зокрема, а відтак і пошуку компромісів на всіх етапах: від виявлення аж до розв'язання проблем. Отже, проблемно виявляюча функція взаємодії відповідних суб'єктів контролю в таких умовах, практично, не може бути здійснена. З іншого боку, сама природа, а також історичний досвід засвідчує, що нечіткі системи, системи з розмитими межами нівелюються, асимілюються у напрямі сильнішої з них. Тому, логічно можна очікувати, що раніше чи пізніше реалізація дуалістичної концепції призведе або до повного одержавлення суб'єктів федерації, або, що не менш ймовірно, до їхньої повної автономізації та суверенізації.

еталонний (швейцарський) федералізм

© А.Кирчів, 2001

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Зasadничою у державотворенні є оптимізація співвідношення між органами влади федерації та органами влади суб'єктів федерації. Як співвідносяться у ієрархічному сенсі органи державної влади та органи влади суб'єктів федерації?

Серед варіантів чи навіть моделей висвітлення цієї проблеми найбільшої уваги заслуговують такі:

1. Органи державної влади та органи влади суб'єктів федерації в ієрархічному статусі — це суб'єкти одного порядку чи одного рівня, а тому співвідносяться як суб'єкти координаційного (можна позначити ще як контрконтрольного) порядку.

2. Органи державної влади та органи влади суб'єктів федерації в ієрархічному статусі співвідносяться як органи ширшої та вузкої компетенції, і другі підпорядковані першим, а тому співвідносяться як суб'єкти субординаційного (можна позначити ще як метаконтрольного) порядку.

3. Органи державної влади та органи влади суб'єктів федерації взаємопідпорядковані тільки в частині виконання делегованих повноважень, а в усіх інших питаннях — це суб'єкти одного порядку.

Кожна із зазначених моделей має свої переваги

та недоліки. Перша із наведених моделей, яку ще можемо позначити як мульти- чи навіть полімодель, передбачає найширшу самостійність статусів та функціонування органів державної влади та органів влади суб'єктів федерації у федеративному режимі. Але з метою уникнення суверенізації суб'єктів владних повноважень, які функціонують у рамках такої моделі, в їхні статуси необхідно іманувати принципи контрконтролю, забезпечивши при цьому за народом реальну здатність реалізації метаконтрольних функцій та повноважень. Щодо двох інших моделей, то вони передбачають певну ступінь, можна ще сказати, тяжіють до вертикалізації системи влади з підпорядкуванням органам державної влади органів влади суб'єктів федерації. У рамках цих моделей орган вищого підпорядкування тяжіє над усіма іншими органами нижчого підпорядкування, тому йому притаманні легше реалізовані метаконтрольні функції та повноваження, які легко втілюються, але практично не створюють умов для компромісів.

Проголошення Україною незалежності ознаменувалося також і відмовою від доктрини гегемонії представницького органу влади над усіма державними

- * Експонат Виставки Досягнень Європейського Політичного Господарства
- * Виробництво – Швейцарія
- * Рік випуску – 1291
- * Конструктивні особливості – 26 автономних модулів, чотиристоронна панель керування.

ДЛЯ ПОЧАТКУ – ДВІ НЕВЕЛИЧКІ ІЛЮСТРАЦІЇ

...Вулицею Львова спекотного літнього дня йшов собі молодий чоловік. Політично стурбовані перехожі безпомилково впізнавали у ньому одного з 450 народних обранців, либонь із тих, приречених на бодай дватри парламентських терміни. Та увагу привертав не стільки сам достойник (набачилися в найрізноманітніших іпостасях і комбінаціях!), скільки його футболка, вірніше те, що на ній красувалося. На темно-синьому трикотажному тлі в ореолі золотавих ЕСівських зірочок спочивав червоний із білим хрестом усередині силует мапи Швейцарії. А під усім цим – напис, запозичений із добре знаної завідниками номерів західних готелів картки, котру зазвичай перед сном вішається на зовнішню клямку дверей: «Do not disturb» («Не турбувати»). Іякось раптово всім нутром відчулося, як одного прекрасного

вечора, йдучи до сну, 78 відсотків населення «маленького європейського глітая» (як іноді дозволяють собі дражнити неприступну Конфедерацію деякі єврожовті ЗМІ) вивісили ці картки на дверях своїх майже іграшкових гольцбавних будиночків і замкнулися на всі засуви перед самісіньким носом нетерпеливої Співдружності. «Вони проголосували дверима», – крушно коментуватимуть вранці наступного дня результати застосування прямої демократії у сусіда європейські агенції новин, навіть не намагаючись приховати негативних емоцій похмілля від ейфорії переможного крокування в усіх напрямках Старого континенту..

...Чи бували Ви коли-небудь у Берні? Якщо ні, то перебуваючи у цьому чудовому «ведмежому» побратимі Берліна з дещо редукованим іменем, неодмінно зверніть увагу на цікавий факт: уздовж всіх центральних вулиць на фасадах будинків рясніють різнобарвні знамена. Це зовсім не карнавальне розмаїття – штандарти всіх 26 кантонів, які всюди і повсякчас нагадують мешканцям і гостям обраної плєбісцитом 1848 року столиці Конфедерації про її суто представницьке функціональне призначення.

53

АНДРІЙ КИРЧІВ
ЕТАЛОННИЙ
(ШВАЙЦАРСЬКИЙ)
ФЕДЕРАЛІЗМ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

органами та декларацією здійснення державної влади за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову. Але в основі цієї відмови, яка, на наш погляд, була закономірним наслідком превалювання у суспільстві однієї з двох ідей: моно- та полі-влади, які здійснюються на засадах монізму чи (та) полізму. Враховуючи те, що до проголошення незалежності домінуючою була ідея моновлади на засадах монізму, закономірним для України було настання «доби» полізму аналогічно як і для колишнього СССР.

Розмежування владних повноважень реалізується відповідними суб'єктами системи стримувань і противаг. Цими суб'єктами, за Конституцією України, є народ, державна влада та місцеве самоврядування, які, відповідно, як безпосередньо, так і функціонально включають Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади, Конституційний Суд України, Верховний Суд і систему судів загальної юрисдикції України та органи місцевого самоврядування.

Щодо сучасної української моделі, то низка статей (ч.2 ст.5, ст.7, п.15 ст.92) чинної Конституції Украї-

ни як вираження юснатуралістської ідеї влади є передумовою для формування відповідних рівнів муніципального (самоврядного) права. По-перше, на державному рівні – основ законодавства (п.15 ст.92 Конституції України), і, по-друге, статутів окремих суб'єктів чи так званих «муніципальних конституцій». На підставі цього можна припустити, що це створює умови для федералізаційних процесів в аспекті «федералізму знизу». Але інші норми (ч.2 ст.19, п.30 ст.85, ч.3 ст.140, ч.3 ст.141, ч.3 ст.143 тощо) Конституції України та ряд статей Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» є втіленням октроїстичної ідеї влади. Це значить, що національний законодавець ще не визначився з напрямом розвитку українського конституціоналізму. Отже, це питання політичного вибору.

Цікавим в аспекті порушених питань є сучасна конституційна модель України, де на рівні регіонального характеру суб'єктів – область та район – поєднані різні моделі. Так, відповідні державні адміністрації частково відповідають дуалістичній моделі, вони мають статус місцевих органів виконавчої влади та поєднують його з делегованими функціями місцевого самоврядування. Такий дуалізм статусу місцевих дер-

ТРОШКИ ІСТОРІЇ З ДОПОВНЕННЯМИ І ВІДСТУПАМИ

На початку I ст. до Р.Х. перші кельтські племена гелівців перекочують із Південної Німеччини на Центральне Плато. Вони продовжують рухатись на захід, аж поки безпосередньо не стикаються із римлянами. У 58 р. до Р.Х. війська Юлія Цезаря остаточно витіснили гелівців на Центральне Плато.

Після цього територія, зайнята гелівцями, стала частиною Римської Імперії. У цей період розвиток набув особливої активності. Територія вкрилася мережею доріг, почали зростати міста, зокрема Авенікум (тепер Авенш) та Августавіка (тепер Огст), піднялася культура землеробства.

Після періоду романізації на територію Швейцарії прийшли германські племена, мовне розмаїття яких неабияким чином відбилося на сучасній багатомовності країни, але до цього ми ще повернемося окремо.

Навернуті у християнство бурґунди осіли на заході і були швидко асимільовані римлянами, в тому числі і мовно. Схожа доля спіткала і племена ломбардів (ломбардів), які оселилися на півдні нинішньої Швейцарії. Та наймасовішими іммігрантами виявилися алемани, які зайняли простір поміж Райном та Ааре. До певної

міри нинішні рето-романці своєю ідентичністю можуть завдячувати байдужості домінуючих тоді алеманів до проблем асимілювання Ретії (нинішній кантон Грізон чи Граубюнден). Не слід, звичайно ж, недооцінювати і факт внутрішнього опору процесові асиміляції населення цього клаптика швайцарської землі, яке донесло успадковані від предків колорит та автентичну своєї мови до наших днів. Етнос, колись розпорошений на просторах Південного Тиролю, Форарльберґа та Фріулі, у період Середньовіччя відійшов у високогірні долини Грізона, щоб автономізуватися і зберегти себе для прийдешніх поколінь. Без цього могутнього інстинкту самозбереження рето-романські діалекти було б швидко поглинуті основними доволишніми мовними групами.

Таким чином було сформовано основу нинішньої чотиримовності: у римській та бурґундській зонах осідлості розмовна латина трансформувалася у франко-прованський діалект, а зайняті алеманами регіони до 900 р.Б. стали повністю німецькомовними. Мешканці долин на півдні обрали для спілкування галло-італійські ломбардські діалекти, в той час як в горах Грізону продовжувала звучати рето-романська мова.

У XIII-му столітті на територію, де нині знаходяться кантони Урі, Швіц, Об- та Нідвальден (тоді – Унтерваль-

жавних адміністрацій фактично виводить їх за межі політично активних суб'єктів здійснення влади. Це чітко відстежується у їхній діяльності, наприклад, бюджети територіальних одиниць затверджують відповідні ради, віднесені відповідним законом до суб'єктів місцевого самоврядування, але розробляють його та виконують відповідні місцеві державні адміністрації. Тобто маємо «непрофесійний» представницький орган місцевого самоврядування та практично незалежний від нього «професійний» орган виконавчої влади. У цій ситуації належно представити та захистити інтереси громад на регіональному рівні практично нікому, адже місцеві державні адміністрації внаслідок приналежності до строго субординованої системи органів виконавчої влади насамперед виконують рішення вищестоящих органів влади, тому виступити ефективними елементом системи стримувань та противаг (контрольної влади) ні де-юре, ні де-факто не можуть. Це цілком логічно, адже у сьогодиншньому статусі, визначеному чинною Конституцією України та відповідним законом, місцевим державним адміністраціям як місцевим органам виконавчої влади не властива функція опонента щодо органів державної

влади загалом та насамперед щодо Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади. Це значить, що сучасна конституційна модель українського конституціоналізму практично не передбачає імперативно організованих суб'єктів представлення регіональних інтересів у відносинах з Президентом України та органами державної влади. Зрозуміло, що система органів місцевого самоврядування ні де-факто, ні де-юре не можуть виконати цієї важливої місії.

Інколи в середовищі як політиків, так і аналітиків можна почути застереження про те, що питання федералізму на сучасному етапі в Україні – це таке собі «табу», яке не можна порушувати, тому, що федералізм – це немов би загроза державності. Але спроби уникнути питання ніяким чином не виключають його об'єктивного розвитку. Прикладом тут можна назвати те, що внаслідок неспроможності прийняти кардинальні політичні рішення та спроби уникнути «шокової» терапії призвели до того, що Україна опинилася у глибокій та, головне, – широкій «ямі».

Що ж до федералізму то, на наш погляд, перспективним є не заперечення його як явища, а наповнення новими ідеями в аспекті важливого елемента сис-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ОЛЕКСАНДР
СУШИНСЬКИЙ
ІДЕЯ
ФЕДЕРАЛІЗМУ
В КОНСТИТУЦІО-
НАЛІЗМІ
УКРАЇНИ

ден), декілька разів потикалися австрійці, та зустрівши рішучий і організований опір місцевого населення, по-лишили назавжди ідею загарбання цього шматка гористої місцини. А згуртовані боротьбою проти спільного ворога, ці кантони «дозріли» до офіційного облаштування свого рівноправного союзу, що й трапилось наприкінці XIII ст. Конфедерація, як форма існування, ще задовго до її, так би мовити, правового оформлення, виникла на ґрунті ліги міст і вільних селянських угідь довкола них. Немає достовірних фактів, чи поширювалась на ці території безпосередня влада правителя Священної Римської Імперії, проте достеменно відомо: мешканці альпійських долин (особливо тих, які були у безпосередній близькості до стратегічних гірських перевалів) організувалися в комуни (Talgenossenschaften), скуті священними клятвами вільних людей, влада яких поширювалась на увесь простір цих долин. У 30-х роках XIII-го ст. готовою організацією влади Урі та Швіца спробували скористатися Гюгенштауфени, запропонувавши свій патронат. Але контролювати такий віддалений і рельєфно складний шмат території сил явно не вистачало: все було кинуте на боротьбу з папською владою на Апенінах. Тим часом організаційно примітивніші гірські племена розв'язали на цих землях справ-

жню різну, намагаючись заволодіти власністю долинних комун. Війна тривала до 1270 р., коли в Австрії на престол зійшов принц Рудольф I Габсбург і в т.зв. «лісових кантонах» (Waldstatte) було відновлено мир. Після смерті цього імператора трапилось те, про що вже було сказано: 1 серпня 1291 року у Рютлі поблизу Люцернського озера nobilitet «лісових кантонів» поклявся спільно звільнити підвладні йому землі з-під австрійської «опіки». Всі без винятку середньовічні хроніки згадують символ початку боротьби за незалежність Швайцарії – легендарного Вільгельма Теля, який убив судового виконавця (насправді ця гарна легенда з'явилася у літописах як результат компіляції щонайменше років так за двісті після описаних подій). Та невдовзі був цілком реальний розгром австрійського війська при Морґартені у 1315 році, що прискорило відрив від Габсбургських володінь Люцерна у 1332 році. Через дев'ятнадцять літ повсталі гільдії приєднали до Конфедерації Цюріх, а ще через два роки і Берн вирішив, що розширювати свої володіння на захід безпечніше, маючи за плечима такий союз. Та коли на такі кроки відважилися споконвічні території Габсбургської монархії – Глярус і Цуг – імперія слушно сприйняла це як виклик, проте вже нічого вдіяти не могла. В переговорах і битвах конфе-

55

АНДРІЙ КИРЧІВ
ЕТАЛОННИЙ
(ШВАЙЦАРСЬКИЙ)
ФЕДЕРАЛІЗМ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

теми інститутів публічної влади загалом і контрольної зокрема, змагальності суб'єктів федерації за якнайефективніше вирішення соціально важливих питань громадянина, громади та народу тощо.

У 1986 році Міжпарламентський союз вивчав, які системи використовуються різними країнами світу, і з'ясував, що в 55 країнах з 83 існує однопалатна система [6]. Більшість країн з однопалатною системою є унітарними, де політична влада на національному рівні концентрується, як правило, в парламенті. Тут термін «парламент» має узагальнююче збірне, значення [7]. Мається на увазі, що це представницький орган здійснення влади, тому в конкретній конституційній моделі він може мати іншу назву: «державні збори», «національні збори», «народні збори», «союзні збори», «законодавчі збори», «палата представників», «конгрес», «верховна рада», «меджліс», «сейм» тощо. Деякі автори, наприклад П.Кислий та Ч.Вайз [8], висловлюють, на наш погляд, дискусійну тезу про те, що однопалатний парламент зберігає принцип неподільності верховної влади народу.

У невеликих за розмірами країнах однопалатні системи зустрічаються частіше, ніж двопалатні, бо проб-

лема балансу публічної, політичної та й зрештою державної влади в них вирішується не так важко, як у більших за розмірами країнах. Декілька соціал-демократичних країн, зокрема, Данія та Швеція, експериментували з двопалатною системою, та через різні ускладнення, затримки та зростання видатків, пов'язані з вирішенням складних стосунків між палатами, повернулися до однопалатної системи. Це значить, що багатьма політиками та аналітиками ефективність роботи розглядається як головна перевага однопалатної системи. Окрім цього, прихильники однопалатної системи в малих, етнічно та соціально однорідних країнах твердять, за висловлюванням зазначених авторів [6-8], що однопалатна структура прискорює законодавчий процес. Але такі твердження дискусійні, адже необхідно насамперед провести дослідження впливу різних чинників на динаміку та ефективність законодавчого процесу, окрім цього, динаміка законодавчого процесу ще не визначає, та тим більше не гарантує належного представництва значних суспільних груп, і насамперед створення ефективних законів. Швидкість і ефективність прийняття законів і ефективність чинних законів – різнопланові

деративні території спромоглися вирвати незалежність у своїх імперських зверхників і встановили власний територіальний суверенітет, підняли рівень престижу і безпеки нового квазідержавного утворення, ведучи війни, скуповуючи землі та укладаючи угоди з монастирями і місцевими землевласниками, які отримували натомість права муніципальних громадян.

Перемоги конфедератів під Земпахом (1386) та Нельсом (1388) фактично поставили крапку на пануванні Швабських міст на цій території, а підписані в результаті цих перемог Земпаський та Пфаффенський конкордати юридично закріпили факт політичної влади Альянсу Восьми Старих Кантонів, і наприкінці XIV-го ст. створили прецедент існування незалежної (хоча й наразі хисткої) держави всередині імперії (і хто посміє заперечити, що історія зазвичай повторюється, навіть якщо й не буквально?).

Насичене війнами XV-е століття закінчилося значним розширенням Конфедерації і перетворенням її з альянсу 8-и в союз 13-и. В результаті війни з Бургундією до Конфедерації приєдналися Фрібур та Солотурн, Швабська війна сприяла приходу Базеля і Шафгаузена, а Міланська кампанія підштовхнула до союзу Апенцель Сен Галлен, Мюлюз (як «союзні кантони»), а та-

кож комуни Граубюндена (Грізона) та Вале отримали особливий статус візаві Конфедерації. Більше того: тринадцять кантонів не лише посідали свої (і чималенькі) території, а й здійснювали спільне адміністрування в Ааргау, Тургау, сільської місцевості Сарганса та півдня Готара. Всі проблеми, які виникали в процесі адміністрування, врегульовувалися шляхом голосування на конференціях, причому кожна підвладна територія мала двох представників, але лише один голос. Ці Збори були першою спільною інституцією Конфедерації. На початку XVI-го ст. було запроваджено конституційну форму правління, яка проіснувала майже 300 років і розпалася шойно у 1798 р.

Паралельно до класичних для всієї тодішньої Європи селянських виступів проти міста, у XVI-му ст. на землях Конфедерації набули розвитку щонайменше два специфічних явища. Першим із них стало найманство. Слава про швайцарських піхотинців сягла далеко за межі країни і почала пригасати лише з початком широкого застосування бойової артилерії. Після того, як у міланській кампанії зійшлися в бою швайцарські «вільні вояки», які захищали інтереси трьох різних сторін – Мілану, Папи та Франції, кантони актом від 1503 року спробували під страхом смерті заборонити несанкціоноване

та різномірні явища. Важливим тут є також і те, що в однопалатній системі в особі другої палати відсутній партнер для професійного діалогу та пошуку компромісів щодо змісту та форми законопроектів і взаємовпливу на динаміку законодавчого процесу.

Підміняючи поняття «ефективності» «швидкістю», можемо прийти і до нелогічного у сучасному розумінні, але відомого історії: прийняття законів однією особою – королем, царем, президентом тощо. Адже не стільки і не тільки швидкість прийняття законодавства визначають його ефективність, а насамперед – соціальна значимість.

Двопалатні системи найчастіше зустрічаються серед федеративних держав, оскільки вони змушені шукати механізм узгодження дуалістичного устрою держави через представництво загальнонаціональних інтересів поряд з інтересами суб'єктів федерації. Лише одна з федеративних держав, парламентський досвід яких у згаданому дослідженні вивчався Міжпарламентським союзом, має однопалатний законодавчий орган (Коморські острови). В історичному аспекті, як це стверджують автори згаданих досліджень [6-8], федеративну двопалатну систему можна просте-

жити до 1787 року, коли було досягнуто компромісу між великими та малими штатами США, закріпленого на Конституційному конвенті у Філадельфії. Хоча, на наш погляд, риси бікамералізму чи навіть полікамералізму мали місце значно раніше і їх можна простежити у конституціоналізмі багатьох держав. Згідно з Конектikutською мировою угодою кожен штат, незалежно від чисельності свого населення, мав рівне з іншими представництво у верхній палаті і пропорційне до кількості населення представництво у нижній палаті. З того часу подібна форма двопалатного представництва з'явилась у федеративних системах Австралії, Бразилії та Швейцарії. Інші федеративні держави, зокрема Німеччина, Індія та Іспанія, змінили цей принцип таким чином, що різні суб'єкти федерації залежно від свого статусу та кількості населення мають певне (але не рівне) представництво в одній із палат.

Головною перевагою запровадження другої палати, як вважає Т.Браун [9] та багато інших авторів, є структура подвійного представництва – тобто у законодавчому процесі можуть бути одночасно представлені як держава в цілому, так і окремі її території або регіони. У деяких державах, унітарних і федератив-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ОЛЕКСАНДР
СУШИНСЬКИЙ
ІДЕЯ
ФЕДЕРАЛІЗМУ
В КОНСТИТУЦІО-
НАЛІЗМІ
УКРАЇНИ

найманство, проте охочих заробити таким чином не стало менше. Лише згодом Люцерн врегулював юридичні рамки підготовки та продажу гвардійців у двори європейських монархів, хоча саме даниною традиції і визнання доблесті і відданості їх власне в часи міланської кампанії є й нинішня швейцарська Папська Гвардія.

Другою специфічною особливістю стала Реформація, яка прийшла на терени Старої Конфедерації через Цюріх, разом із послідовником Лютера Гульдріхом (Ульріхом) Цвінглі, і дуже швидко поширилася на всю територію країни. На кінець 1530 року католицькими залишалися лише Люцерн та Цуг у центральній частині Конфедерації, а також Солотурн і Фрібур на заході. Проте, на відміну від міст, села залишалися католицькими, чим і скористалася церква, піднявши повстання. У 1531 році Цвінглі загинув у бою, а пропаговане ним вчення на певний час відійшло в тінь. А через п'ять років у Берні поселився Жан Кальвін, і Реформація знову набрала сили, користаючи з підтримки двох третин населення та головних економічних центрів. У 1566 році, всього за два роки після смерті Кальвіна, лідери прихильників обох протестантських рухів підписали *Confessio Helvetica posterior*, яка об'єднала їх у єдину організаційну структуру. Тепер протиставлення її католицизмові у сусідніх

німецьких землях набувало суто політичного протистояння незалежної Конфедерації та імперії, що її оточувала. Католицькі ж кантони, усвідомлюючи смертельну небезпеку релігійного розбрату для суверенітету, скористалися територіями спільного адміністрування для утворення в них т.зв. «католицьких коридорів» (вузьких ділянок території для безперешкодного спілкування з єдиновірцями з-за кордону). Таким незвичним способом Реформація, замість ослаблення Конфедерації, незмірно зміцнила її. Іншою, не менш важливою заслугою цієї епохи на теренах майбутньої Швейцарії, став перегляд багатьох заборон, випродукованих перегинами Інквізиції. Завдяки цьому набули розквіту такі тепер традиційні галузі, як виробництво шовкових та вовняних тканин, годинникарство, ювелірна промисловість, а також будівництво, в т.ч. і «під ключ».

У XVII-му столітті різниця між правами та привілеями міського і сільського населення невпинно зростала і досягла свого апогею під кінець Тридцятилітньої війни (1618-1648). Стара Конфедерація, за винятком Граубюндена, участі в ній не брала, проте кантональні правителі незмірно підняли податки «під соусом» зміцнення зовнішніх кордонів. Невдоволення сільського населення в 1653 році вилилося у повстання, кероване за-

57

АНДРІЙ КИРЧІВ
ЕТАЛОННИЙ
(ШВАЙЦАРСЬКИЙ)
ФЕДЕРАЛІЗМ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

них, друга палата виконує функцію пом'якшення демократичної агресивності першої палати («тиранії більшості») представницьким органом «консервативнішого» характеру. Згаданий автор також вважає, що наявність другої палати загалом сповільнює законодавчий процес, що можна вважати і позитивним, і негативним моментом двопалатної системи. Але тільки з точки зору тривалості процесу, а не ефективності в поширеному розумінні, друга палата здебільшого робить роботу над законопроектами менш ефективною. Якщо ж дивитись на неї, як на засіб підвищення якості законів та розширення представництва, то тоді запровадження другої палати можна вважати належним засобом досягнення цієї мети. До того ж, у деяких країнах вважають засобом підвищення якості законів професійний досвід верхньої палати, адже термін роботи її членів значно перевищує термін роботи членів нижньої палати. Практика показує, що запровадження другої палати сповільнює законодавчий процес, але водночас майже унеможливорює внесення до законопроектів поспішних рішень і, таким чином, зменшує до мінімуму небезпеку свавільних та неправомірних дій органів влади.

Як бачимо, згадані та багато інших дослідників констатуючи деякі факти, можливо мимоволі створюють враження неперспективності як федералізму, так і двопалатності парламенту, тому, на наш погляд, питання необхідно перевести в іншу площину розгляду. А саме, розглянути питання в контексті розвитку федералізму та полікамералізму та підвищення їхньої ефективності в аспекті механізмів протизваг і стримувань. Такий механізм може створити розвиток принципів змагальності, нетерпимості тощо в аспекті конституціоналізму та підконтрольності суб'єктів здійснення публічно владних повноважень загалом і насамперед державно владних повноважень.

Унікальними двопалатними системами є ті, що існують у Сполучених Штатах Америки та в Федеративній Республіці Німеччина.

У травні 1949 року західні держави, що представляли окупаційний режим, уповноважили збори представників створити для окупованої ними частини Німеччини демократичний Основний Закон. Вимога щодо федеральної структури країни була висунена головним чином через сподівання, що це перешкодить небажаній концентрації влади у центрі, що про-

можними селянами із Ементалю та Ентлебуха, яке доволі швидко охопило кантони Люцерн, Берн, Солотурн та Базель. Посідаючи неабияку військову силу, «отці міст» спромоглися таки того ж року пригасити повстання і стратити його лідерів, проте оживили ворожнечу між католицьким селом і протестантським містом, яка раз-пораз матеріалізувалася у збройних сутичках наступних три роки, аж поки вирішальна битва під Вільмергеном не закріпила привілеїв католицьких кантонів на наступні півстоліття.

На той час утримання релігійного протистояння в суто внутрішніх рамках Конфедерації і торгівля найманцями стали чинниками швейцарського зовнішньополітичного нейтралітету. Мотто «*Pas d'argent – pas de Suisse*» («Немає грошей – немає швайцарців») стало настільки популярним серед європейських монархів, що не раз допроваджувало до абсурдних за своєю суттю випадків (як у битві за іспанську корону під Мальплаке у 1709 р., коли між собою боролися швайцарські «солдати удачі», оплачені французьким та голландським державцями). Проте збагачені таким чином міські кантони у 1712 році спромоглися взяти реванш у повторній битві під Вільмергеном. Гіркий досвід міжконфесійного конфлікту знайшов свій розв'язок у ска-

суванні релігійних привілеїв і обов'язковому рівному представництві католиків і протестантів в адміністрації-ях підконтрольних територій.

Користаючись з нейтралітету і відносного внутрішнього спокою, Швайцарія впродовж XVIII-го століття змогла настільки ефективно скористатися благами індустріальної революції, що на час Гельвеційської революції (цього разу – політичної) була вже найіндустріалізованішою країною континенту. Трансформація і диверсифікація суспільства відбувалася за принципом поділу на прихильників та опозиціонерів правлячих класів т.зв. міських родин католицьких патрициїв, що виливалося то у повстання (Женева, 1737), то у підпільний рух (Берн, 1749). Нарешті, у 1794 році, під впливом Французької революції, лідери непривілейованих земель з-над Цюрихського озера підписали Стефський Маніфест, у якому вимагали рівності між містом і селом, свободи торгівлі, виробництва, ліквідації все ще існуючого феодалізму, вільного доступу до університетів та командної еліти війська. Хоча і вони були жорстоко покарані, сам факт появи документа такого стибу став знаком: зміни не за горами.

Нейтралітет Конфедерації Наполеона не обходив: готуючись до походу на Мілан, він окупував перевали у

явилось надміру у період нацизму. Однак, невірним було б стверджувати, що вперше у Німеччині федералізм запровадили західні союзники. Насправді, децентралізація влади і, зокрема, місцеве самоврядування, мають розвинену традицію в історії Німеччини. Її можна простежити, принаймні, від адміністративних реформ барона фон Штайна, проведених у Пруссії на початку XIX століття [11]. Отже, федералізм, як альтернатива колишньому унітаризму, у тодішній Німеччині запроваджувався вольовим рішенням і був покликаний сприяти розвитку та зміцненню демократії в новій німецькій державі та забезпечувати інтереси власної безпеки союзників. На відміну від інших федеральних систем, головною метою запровадження її в Німеччині було не об'єднання географічно та історично розчленованої країни. Дійсно, окремі (федеральні) землі (складові держави) утворилися, головним чином, тільки після Другої світової війни за участю держав-переможців. У більшості випадків визначення кордонів між землями провадилось довільно, без урахування історичних традицій. Визнаючи той факт, що встановлені окупаційними органами влади кордони земель з часом можуть сприйматися як не-

оптимальні, творці нового Основного Закону Німеччини ввели до відповідної статті пункт, який дозволяє через федеральне законодавство реорганізувати федеральну територіальну структуру для забезпечення здатності земель, з огляду на їхні розміри і можливості, ефективно виконувати покладені на них функції. Подібна реорганізація повинна відбутися із належним урахуванням регіональних зв'язків, історичної та культурної спадщини, економічної доцільності та соціальної структури і культурного рівня. Але видається цікавим факт, що таку реорганізацію не було проведено досьгодні. Це значить, що федерація може бути створена у порядку адміністративного поділу, тому що основним для такого поділу території на суб'єкти федерації є не стільки історичні традиції, як повноваження цих суб'єктів. Хоча Основний Закон і не перешкоджає можливому здійсненню внутрішніх територіальних змін, поряд з тим він виключає будь-які порушення принципу федералізму як такого («непорушний федералізм») [12]. Отже, сучасна модель німецького федералізму – це дезінтеграційний процес утворення федеральної держави у директивному чи «примусовому» порядку; тобто – це федералізм октроїс-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ОЛЕКСАНДР
СУШИНСЬКИЙ
ІДЕЯ
ФЕДЕРАЛІЗМУ
В КОНСТИТУЦІО-
НАЛІЗМІ
УКРАЇНИ

гірській частині Юра, який перебував під володінням Базеля. Революційна ейфорія охопила майже всі кантони Старої Конфедерації, а самопроголошена Республіка Леман оголосила визвольний похід на Берн. 5 березня 1798 року, здобувши перемогу у вирішальній битві при Граугольці, революційні війська увійшли в Берн. На місце Конфедерації прийшла унітарна і централізована за французьким зразком, «єдина і неподільна» Гельвеційська Республіка, перша стаття нової Конституції якої проголошувала: «Віднині не існує жодних кордонів між кантонами, а також між кантонами і підконтрольними територіями». Жорстке правління виконавчої «п'ятірки» і централізаційна вертикаль неабияк прислужилися розвитку Швейцарської держави. За десять років існування нової Конституції кантони вирівнялися у правах, а до тринадцяти «старих» приєдналося ще шість: Аарггау, Турггау, Тічіно та Вод, а також колишні Об'єднані Кантони – Сен-Галлен і Граубюнден. Завдяки посередницькому хистові самого Наполеона та вдалим політичним маневрам вдалося збалансувати інтереси унітаристів та федералістів, що було закріплено у 1803 році перейменуванням Гельвеційської Республіки у Швейцарську Конфедерацію (сучасна офіційна назва держави). Поразка Наполеона теж позитивно вплину-

ла на розвиток Конфедерації, оскільки Віденський Конгрес 1815 року закріпив нейтралітет і приєднання до Швейцарії ще трьох кантонів – Женеви, Вале та Нойшателя, а також віддав Юра (у вигляді компенсації за втрату Аарггау і Вода) у власність Берна. На певний час до аристократів повернулася частина їхніх привілеїв, але ненадовго. Заворушення в Парижі у 1830 році покликали до життя багато соціально-політичних змін, які згодом були об'єднані під загальною навою «Регенерація»: відбулися вибори до кантональних урядів, були прийняті локальні конституції, запроваджена рівноправність мешканців адміністративних центрів і провінції тощо. На територіальному устрої цей процес позначився лише поділом кантону Базель на два півкантони (1833 рік) внаслідок локальної громадянської війни міста і провінції.

Економічна криза і голод 1845 року, спричинений картопляною чумою в Європі, призвели до гострої політичної кризи. Крім того, у 1847 році ліберали та радикали, репрезентуючи більш як 80% населення, мали у Дієті (вищому законодавчому органі) всього 12 із 22 голосів. Генерал Гійом Енрі Дюфур зібрав сотисячне військо федералів і повів його на Люцерн – осередок католицької реакції і міжнародного військового союзу

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

тської природи. Тут цілком логічним видається запитання: «Чи «непорушний федералізм» у Німеччині — це назавжди? І що можуть зробити колишні союзники, якщо процеси підуть в іншому напрямі?»

Однією з підвалин адміністративної структури федеративної держави є фінансовий бік організації стосунків між федерацією та суб'єктами федерації, тобто між різними рівнями здійснення публічної влади, що знаходить своє відбиття у державному бюджеті. Отже, розгляд фінансового федералізму, важливий аспект питання загалом. Наприклад, у ФРН відомий Стабілізаційний закон від 1967 року відкрив нові можливості у двох важливих напрямках [13]. По-перше, у ньому чітко визнається, що державний бюджет є інструментом управління макроекономічними процесами, а не просто засобом фінансування державних витрат. У цьому також проявляється управлінська функція контролю. По-друге, як наслідок такого визнання, він відкрив дорогу для здійснення пакету далекосяжних та всебічних бюджетних реформ, потреба у яких була очевидною від самого початку існування ФРН і яким, зрештою, було покладено початок у 1964 році із створенням незалежної комісії експертів (Комісія Трьогера).

Кожний окремий суб'єкт федерації має утримувати власну частку зібраних у межах своєї території податків. Але цих податків може бути недостатньо, а факт існування значної різниці в економічному стані суб'єктів федерації неодмінно мав би наслідком нерівність фінансових можливостей. Така нерівність суперечила б конституційній вимозі щодо «забезпечення однакового життєвого рівня у всій федерації». В Основному Законі необхідно закріпити положення, згідно з яким федерація уповноважена надавати фінансову допомогу у вигляді субсидій із федеральних фондів слабким у фінансовому відношенні суб'єктам федерації з метою повного задоволення їхніх загальних фінансових потреб.

Для доповнення таких вертикальних переміщень коштів, в Основному Законі необхідно передбачити також систему «горизонтального вирівнювання», тобто переміщень коштів між суб'єктами федерації, у такий спосіб, що «фінансово сильніші» надають допомогу «фінансово слабким». Ця система ґрунтується на податкових надходженнях на одну особу. Метою системи є, наприклад, 5-10 відсоткове вирівнювання прибутків у фінансовому відношенні суб'єктів федерації

Зондербунд, прихованого під егідою єзуїтів. Після короткої кампанії 29 листопада 1847 року Люцерн і Вале капітулювали. Ця дата стала точкою відліку в існуванні сучасної соціально-політичної структури нейтральної федеративної швейцарської держави. Нова Федеральна Конституція гарантувала повний спектр громадянських свобод, зокрема – вільного пересування і проживання на території Конфедерації, зборів і асоціацій, рівність перед законом. Забезпечення прав меншин знайшло своє відображення у законодавчих актах, які гарантують кантонам всю повноту суверенітету, проголошення державними чотирьох основних мов – німецької (швейцарський діалект якої – швіццертютш – лише віддалено нагадує оригінал), французької, італійської та ретороманської, а також двопалатний парламент, у якому після 1848 року декілька десятиліть поспіль федералісти-ліберали мали абсолютну більшість (зокрема, всі сім членів верхньої – Палати Федерації – до 1891 року). У 1874 році цю Конституцію було повністю переглянуто з метою перетворення її в оригінальну Швейцарську (попередня була мало не факсимільною копією французької), проте всі громадянські права і свободи було збережено. Тоді ж з'явилися її унікальні особливості: положення про т.зв. напівпряму

демократію, тобто всезагальні референдуми з питань загально-конфедераційного значення, а також гельвеційська система військового обов'язку, згідно з якою громадяни Конфедерації віком від 20 до 42 років є військовозобов'язаними і повинні зберігати вдома свій однострій і особисту зброю, оскільки що два роки проходять тритижневу перевірку боєготовності та перепідготовку. Забігаючи наперед, слід зазначити, що редакція 1874 року із незначними змінами, продиктованими потребами нового часу, проіснувала до 1 січня 2000 року, коли було завершено більш як тридцятилітню працю над новим текстом, проведено загальношвейцарський плебісцит і затверджено його результати в обох палатах парламенту. А практика референдумів, як спосіб управління державою та корегування її суспільної ролі, наперекір загальноєвропейським твердженням про її безнадійну застарілість, виявилася напроцуд живучою і ефективною: якщо поміж 1900 і 1950 роками відбулося 94 плебісцити, то за наступних півстоліття – аж 324. Перший референдум 2001 року стосувався членства Конфедерації в Євросоюзі...

За більш як півтори сотні років відшліфувалися і сягнули вершин досконалості банківський і фінансово-біржевий бізнес (Цюрихська біржа – найсучасніший і один

до середнього розміру податкових надходжень на одну особу від усіх суб'єктів федерації в цілому. У випадку, коли надлишок коштів перевищує цей рівень відсотків середнього розміру надходжень від усіх суб'єктів федерації, у цілому активне сальдо понад визначений відсоток передають до фонду вирівнювання.

Зрозуміло, що цей механізм вирівнювання фінансових можливостей по горизонталі має відбуватися не тільки на рівні, а й всередині суб'єктів федерації.

Отже, фінансові стосунки та бюджетний процес федерації підпорядковані таким провідним принципам, які необхідно закріпити в Основному Законі і які випливають з принципу «нетерпимості»:

– забезпечення однакового життєвого рівня у всій федерації;

– самоврядування на рівні суб'єктів федерації загалом, та насамперед у фінансовій галузі.

На підставі викладеного можемо зробити ряд загальноючих висновків.

Розподіл владних функцій чи функцій управління між федерацією та суб'єктами федерації необхідно закласти в Основному Законі. Загалом, на федерацію

необхідно покласти такі права та обов'язки, які краще виконуються вищими органами державної влади на даній території (федеральними органами влади, національними органами влади, органами державної влади), тому що вони стосуються забезпечення існування держави як такої. Розмежовуючи функції, в Основному Законі важливо розрізнити такі основні категорії повноважень, які надаються органам державної влади та органам влади суб'єктів федерації:

1. Виключні законодавчі повноваження органів державної влади необхідно закріпити у формі закритого переліку питань за федерацією, як такі законодавчі повноваження, що за Основним Законом не можуть бути віднесені до компетенції суб'єктів федерації чи інших суб'єктів публічної влади: насамперед питання національної безпеки – оборона, питання валютної та монетарної політики, федеральні перевезення залізничним і повітряним транспортом, поштові та телекомунікаційні послуги, співробітництво між федерацією і суб'єктами федерації у справі захисту Конституції і забезпечення виконання законів, права власності, закордонні справи, тощо. Державне законодавство чи законодавство федерації, що утворює загальну пра-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

із п'яти світових центрів цього виду діяльності), високотехнологічні високоточні галузі промисловости (годинникова, електронна, авіаційна, збройна), транспортна, курортна і туристична інфраструктури, окремі специфічні галузі сільського господарства – словом, все те, на що могла спромогтися гірська і бідна на природні ресурси країна. Дві сотні років нейтралітету (від часу інвазії Наполеона і Суворова на території цієї альпійської країни, за винятком найрізноманітніших мілітарно-розвідувальних резидентур у мирні та воєнні часи, іноземних військ не було) перетворили Швейцарію у центр проведення всесвітніх мирних конференцій, який не втратив свого значення навіть після переїзду головної штаб-квартири Об'єднаних Націй з Женеви до Нью-Йорка і слугує неабиякою рекламою світової значимости семимільйонної федерації (те, що майже 20% населення її мають право на постійне проживання, але не є громадянами – ще одна специфічна еластика пристосування до глобалізаційних вимог).

Що ж все-таки утримає цю єдність різноманіття 26 кантонів і напівкантонів (напівкантиони – Обвальден та Нідвальден – частини колишнього Унтервальдена; Базель розділвся на місто і провінцію; Апенцель складається з Внутрішнього та Зовнішнього Родів) з їхніми

власними парламентськими, виконавчими, судовими та податковими структурами і нормами, де майже 64 відсотки населення розмовляє на кількох десятках діалектів швіцертютш, 19 – французькою, 7 – італійською і неповний 1 – рідкісною ретороманською, де на рівні комун можуть втручатися і корегувати загальнофедеративні закони і програми? Географія, спільна історія, традиції, незрівнянно вищий добробут всіх і кожного (у порівнянні з відповідними показниками довколишнього європейського моря), окремість, нейтралітет? Вочевидь – всі перелічені фактори разом, помножені на свободу і федералізм, – речі, які для багатьох європейських і світових теорій та практик виявилися взаємовиключними.

** Висновок Виставкового комітету: модель несумісна з існуючими на сьогодні системами. Причина – недосконалість останніх.*

61

АНДРІЙ КИРЧІВ
ЕТАЛОННИЙ
(ШВАЙЦАРСЬКИЙ)
ФЕДЕРАЛІЗМ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

вову систему держави, стосується таких галузей, як закони, що регулюють питання державної служби, охорони довкілля, діяльності національного рівня підприємств, установ та організацій, засобів масової інформації тощо.

2. Суміжні законодавчі повноваження федерації та суб'єктів федерації визначаються за так званим принципом «мовчазної згоди» (диспозитивність статусу), з якого випливає, що суб'єкти федерації користуються законодавчими повноваженнями щодо конституційно закріпленого закритого переліку окремих питань так довго і в такому обсязі, поки і наскільки федерація не користується своїм правом законотворення. У цьому випадку мотивом законодавчих повноважень федерації є нездатність окремих суб'єктів федерації належним чином вирішити питання; суперечливість інтересів окремих суб'єктів федерації або суб'єктів федерації і федерації в цілому; або коли це в інтересах національної безпеки федерації, надто коли йдеться про підтримання єдиних загальних життєвих умов поза межами окремого суб'єкта федерації. Ця категорія насамперед об'єднує такі сфери як цивільне і кримінальне право, судова система, правове регу-

лювання в різноманітних загально важливих сферах суспільного життя, довкілля, охорона здоров'я, транспорт тощо.

3. Контрконтрольні повноваження федерації та суб'єктів федерації визначаються за так званим принципом «нетерпимости», що полягає в обов'язку (імперативність статусу) всіх органів здійснення державної влади та органів влади суб'єктів федерації, їх посадових осіб вирішити суспільно значиме питання в межах власної компетенції або порушити його перед уповноваженим суб'єктом. З принципу «нетерпимости» випливає імперативність статусу, тобто активної позиції у контексті здійснення контролю усіма зазначеними органами влади, їх посадовими особами. Та насамперед – це юридичний обов'язок органів державної влади та органів влади суб'єктів федерації, їх посадових осіб. Це значить, що зазначені органи влади, їх посадові особи повинні бути зобов'язані звертатися в контексті представлення та захисту прав на своїй території до компетентних суб'єктів влади (Конституційного Суду, Президента, вищестоячих органів виконавчої влади, народу, громади) про визнання окремих актів інших органів влади неконституційни-

М О Н І К А Р І Х Т Е Р

делегування влади

© M.Richter, 1999

УРЯДОМ

ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ:

ЕВОЛЮЦІЯ НЕ РЕВОЛЮЦІЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ми, незаконними, неефективними, недоцільними та їх скасування тощо. Виявивши ознаки правопорушення чи замаху на правопорушення, вони, з метою його усунення або недопущення, зобов'язані звернутися не тільки до вищестоящих органів у порядку субординаційного підпорядкування, а й до правоохоронних органів, тобто порушити розгляд цього питання за межами корпоративної системи органів влади. Окрім цього, виявивши необхідність правового врегулювання того чи іншого питання, будь-який із зазначених органів влади, їх посадові особи зобов'язуються вирішити це питання в межах власної компетенції або порушити вирішення цього питання перед компетентними органами. За невиконання чи неналежне виконання цього обов'язку мають бути передбачені відповідні санкції у виді політичної, дисциплінарної та кримінальної відповідальності.

4. Виключні законодавчі повноваження суб'єктів федерації необхідно також закріпити у формі закритого переліку питань за суб'єктами федерації як такі законодавчі повноваження, які за Основним Законом не віднесено до компетенції федерації. До них можна віднести питання культури, освіти, охорони гро-

мадського порядку, муніципальне законодавство тощо. Тоді як ці питання федерація може регулювати своїми актами на зразок «Основи законодавства», тим самим задаючи простір для законодавства суб'єктам федерації.

Згідно із цими положеннями, більшість питань внутрішньої політики підпадають під ту категорію, в межах якої відбувається конкуренція між федерацією та окремими суб'єктами федерації за право ухвалювати закони. Це означає, що необхідний механізм реагування на тенденції «унітаризму» у міру щораз ширшого тлумачення федерацією своїх прав та їх конституційного закріплення, а відтак і відповідного розширення своїх законодавчих повноважень за рахунок повноважень своїх складових частин — суб'єктів федерації, а також реагування на тенденції «суверенізації» та сепаратизму. Наприклад, закріплена конституційно норма про «забезпечення однакового життєвого рівня у всій федерації» може сприяти «унітаризму» та зростанню ролі федерації на території всієї федерації. Протиставити цьому можна закріпленням за суб'єктами федерації права законодавчої ініціативи. При цьому можуть бути встановлені різні критерії порядку

ОЛЕКСАНДР
СУШИНСЬКИЙ
ІДЕЯ
ФЕДЕРАЛІЗМУ
В КОНСТИТУЦІО-
НАЛІЗМІ
УКРАЇНИ

Уряд Великої Британії розпочав процес делегування повноважень центрального уряду, який, схоже, закінчиться широкою автономією для нижчих рівнів управління. Шотландії та Валлії, після проведення там успішних референдумів, були надані власні виборні органи, причому у Шотландії вони отримали змогу здійснювати оподаткування. Створення у квітні 1999 р. в Англії восьми Регіональних Агентств Розвитку (RAP) змістило відповідальність за економічний розвиток із центрального уряду на регіональний рівень управління. Залежно від того, наскільки успішними вони будуть, RAP можливо стануть прототипами регіональних урядів, які обиратимуть безпосередньо.

«Делегування влади урядом Великої Британії відбувається дедалі швидшими темпами. Валлійська асамблея ще не має тієї фіскальної автономії від центрального уряду, яку має Шотландія, але їй передані певні законодавчі функції. І якщо в майбутньому RAP одержать таку ж фіскальну автономію, яку шотландський уряд має тепер, то буде створено новий рівень делегування влади в Англії,

яка матиме фіскальні повноваження», — каже Джонатан Манлі, співробітник відділу громадського рейтингу фінансів у *Standard & Poor's* (Лондон).

Делегування влади у Великій Британії відбувається подібно до того, як у ЄС відбувається розподіл фінансів із центру до регіонів, через програми на кшталт Структурного Фонду. Перебіг цього процесу подібний до впливу показників кредитоздатності, які присвоюють муніципалітетам у Великій Британії, на стосунки між новими центрами влади.

ШОТЛАНДСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ

Шотландії було надано право безпосередньо обирати парламент, який через шотландський уряд забезпечує втілення адміністративних функцій центрального уряду з Лондона. Новий шотландський парламент був створений як автономний підрозділ британського уряду. Британська скарбниця має визначальний вплив на фінансову діяльність парламенту завдяки блоковому розподілові щорічного фінансового гранту, без права надання одностороннього довготермінового кредиту. Що ж до решти британських субсуверенних систем, то їхній рівень не залежить безпосередньо від Суверена. Парламент має змогу підвищувати прибутковий податок (до 3 пунктів на

63

МОНІКА РІХТЕР
ДЕЛЕГУВАННЯ
ВЛАДИ УРЯДОМ
ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ:
ЕВОЛЮЦІЯ
НЕ РЕВОЛЮЦІЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

розгляду законодавчих ініціатив суб'єктів федерації, наприклад, законопроект, підтриманий менш ніж однією третьою суб'єктів федерації, розглядається у порядку звичайної процедури, а законопроекти, підтримані не менше як двома третинами, визнаються як невідкладні і розглядаються позачергово тощо. В аспекті здійснення контрольної влади органи державної влади та органи влади суб'єктів федерації повинні мати повноваження про порушення питання щодо накладання санкцій та притягнення до відповідальності органів влади, їх посадових осіб. Тут насамперед йдеться про повноваження щодо притягнення до політичної відповідальності у порядку відставки, імпичменту, розпуску тощо. Наприклад, за певним переліком мотивів органи державної влади можуть порушити питання про розпуск представницького органу суб'єкта федерації, а певне число суб'єктів федерації, наприклад, не менше двох третіх, можуть порушити питання про розпуск представницького органу федерації тощо.

У статус органів державної влади та органів влади суб'єктів федерації, на наш погляд, необхідно іманувати імперативного характеру норми:

- про контрконтрольні повноваження;
- про обов'язок піти у відставку у випадку неможливості реалізації програми тощо;
- про обов'язок громади «повстати», тобто змінити «владу» тощо, яка не може зреалізувати задекларовані програми тощо;
- про реалізацію ідеї процесуального плюралізму у діяльності суб'єктів влади тощо.

Отже, концепцію федералізму необхідно сформулювати не стільки категоріями права громади як категоріями обов'язку держави та суб'єктів федерації. Це означає, що необхідно обмежити державу та суб'єкти федерації, їх органи щодо можливостей втручання у невластиві їм справи. Внаслідок такої концепції самоорганізація громади буде соціальним та юридичним обов'язком її членів та стимулом і простором для здійснення її творчого начала. Наскрізною та цементуючою рисою федерації є взаємна контрольованість федерації та суб'єктів федерації. З метою уникнення того чи іншого небажаного розвитку конституціоналізму перспективною видається так звана «маятникова модель», коли процеси суверенізації спрямовуються у напрямі унітаризації і навпаки. Тобто,

фунт); впливаючи на кредитний статус, він визначатиметься залежно від того, як ця фінансова гнучкість спрацюватиме. Такі владні повноваження дають шотландському парламентові можливість серйозно впливати на важливі сфери політики, як от: охорона здоров'я, освіта і забезпечення житлом, що традиційно керувалися центральним урядом з Вестмінстера.

Шотландський уряд також матиме повноваження для створення первинного законодавства, яке впливатиме на місцеве самоврядування, включаючи можливості зміни локального оподаткування. Будь-який поступ у цій галузі може призвести до моніторингу Шотландських муніципалітетів, і при цьому визначатимуться успішні і неуспішні муніципалітети в залежності від того, що буде визначено позитивним у кредитній сфері, порівнюючи їх із муніципалітетами у всій Великій Британії. Шотландська виконавча влада могла б наділити місцеве самоврядування більшим контролем над рівнем підприємництва, який може надати їм додаткової фінансової гнучкості і залежно від виконання підтвердити їхню кредитну стійкість.

Однак, позаяк шотландський парламент є новим об'єктом, який тільки-но спинається на ноги, то станом на сьогодні він не планує надати шотландським муніципалітетам більшої фінансової свободи.

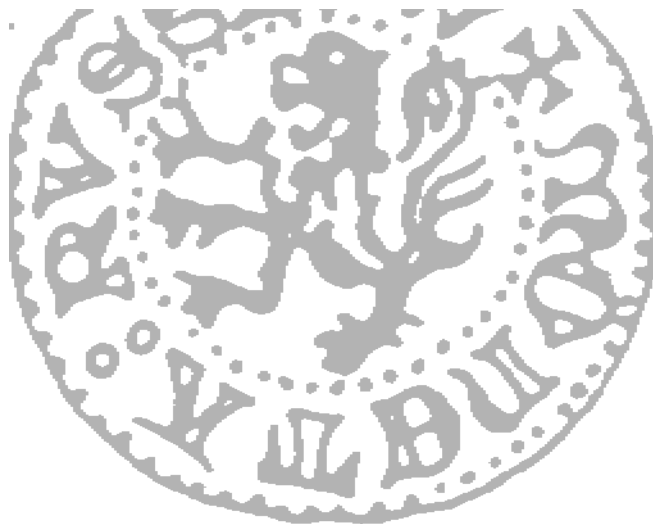
«Виконавча влада не вважає, що незалежний моніторинг необхідний і доречний саме зараз. Ми намагаємося тримати фінанси місцевого самоврядування під контролем; здійснюється чимала робота для прогресивного вдосконалення розподілу, як дохідної, так і фінансової підтримки. Це важке питання порядку денного місцевих фінансових органів, і ми вважаємо, що буде неправильно провокувати будь-які подальші збурення в системі через значні зміни у зовнішніх режимах розцінок», — пояснив спікер шотландської виконавчої влади.

Але два владні рівні все ж розвивають свою співпрацю. «Шотландський парламент набагато ближчий до шотландського місцевого самоврядування, ніж Парламент у Вестмінстері. Ми організовуємо регулярні зустрічі із членами шотландського парламенту для того, щоби представити свою точку зору», — говорить Нор'є Вільямсон, голова відділу фінансів шотландської адміністрації.

ВАЛЛІЙСЬКА АСАМБЛЕЯ

Валлії нещодавно також надали власну безпосередню вибрану асамблею, хоча її можливості менші, аніж можливості шотландського парламенту — головні відмінності між ними ті, що валлійська асамблея не має достатньої влади, щоб творити первинне законодавство, і поки

необхідно концептуально визначитися щодо підходів законодавчого «дозволення» чи «обмеження» свобод усіх суб'єктів публічної влади та першочергово щодо органів державної влади та органів влади суб'єктів федерації.

1. Краткий политический словарь / Абаренков В.П., Аверкин А.Г., Агешин Ю.А. и др.; Сост. И общ. Ред. Л.А.Оникова, Н.В.Шишлин. — 5-е изд., доп. — М.: Политиздат, 1988. — С. 423-434.
2. Політологія. Кн. перша: Політика і суспільство. Кн. друга: Держава і суспільство / А.Колодій, В.Марченко, Л.Климанська, Я.Космина. — К.: Ельга-Н, Ніка-Центр, 2000. — С. 388.
3. Сушинський О.І. Міське самоврядування в Україні у контексті публічної влади // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. Укр. Академії держ. упр. при Президентіві України: Львівський філіал. — 2000. — Вип. 4. — С. 168-190.
4. Сушинський О.І. Місія Президента України // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. Укр. Академії держ. упр. при Президентіві України: Дніпропетровський філіал. — 2001. — Вип. 1(4). — С. 77-90.
5. Сушинський О.І. Міське самоврядування в Україні у контексті публічної влади // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. Укр. Академії держ. упр. при Президентіві України: Львівський філіал. — 2000. — Вип. 4. — С. 168-190.

що позбавлена додаткових повноважень у галузі оподаткування. Делегування повноважень від центрального уряду до валлійської асамблеї не є таким значним, оскільки роль асамблеї визначається терміном «підтримка і підвищення» рівня місцевого самоуправління, що може поліпшити працю валлійських муніципалітетів.

Згідно з твердженням Едвіні Гарт, фінансового секретаря національної асамблеї Валлії, валлійські виборчі округи прагнули іншого типу делегування, ніж у Шотландії, аби мати більше економічних зв'язків із Англією. Асамблея пильно стежить за тим, як шотландський парламент розв'язує будь-які конфлікти, які виникають між різними суб'єктами права.

Рейтинги асамблеї не можуть бути автоматично вирівняні за допомогою незалежності. Фінансування відбувається через блокову передачу дотацій з центрального уряду. Оскільки роль асамблеї, по суті, незначна, то вона, очевидно, менше впливає на будь-який із валлійських муніципалітетів. Асамблея повинна відіграти ефективну «заохочуючу» роль для місцевих влад, допомагаючи збільшити владні повноваження місцевого самоуправління.

ВЕЛИКА ЛОНДОНСЬКА АСАМБЛЕЯ

Від квітня 2000 безпосередньо обраний мер разом із окремо обраною асамблеєю формує Велику Лондонську Раду (ВЛР), яка відповідає за поліцейську та пожежну служби, розвиток міста і транспорт в Лондоні. ВЛР заснована, як муніципалітет, а водночас є суб'єктом дії парламенту Великої Британії, що контролює регіональний уряд в рамках управління, регулювання, оперативної активності і фінансування.

Standard & Poor's позитивно оцінює кредитоздатність регіональних адміністрацій Великої Британії і не бачить причин, чому її не можна було б застосувати і до ВЛР.

Потенційна вигода від обрання мерів для міських районів Лондона розглядається, як подальша модель регіональних влад; розвиток взаємовідносин між ВЛР і міськими районами Лондона переростають у необхідність. Мер ВЛР матиме досить розлогі повноваження для того, щоб впровадити найкращі політичні стратегії, як от розвиток транспортних послуг у міських районах Лондона. Баланс цих робочих стосунків, ймовірно, впливає на точку зору *Standard & Poor's*, безпосередньо щодо управління і політичної стабілізації міських районів Лондона або ВЛР.

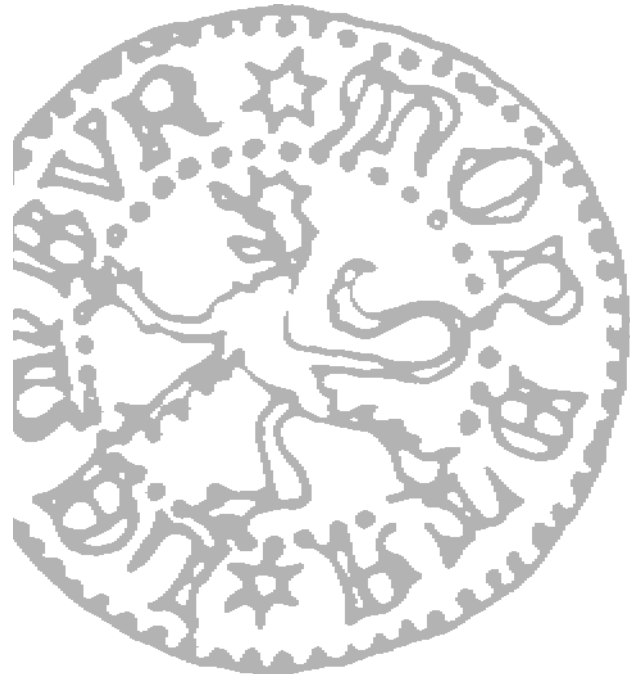
65

МОНІКА РІХТЕР
ДЕЛЕГУВАННЯ
ВЛАДИ УРЯДОМ
ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ:
ЕВОЛЮЦІЯ
НЕ РЕВОЛЮЦІЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

6. Браун Т. Порівняльне дослідження двопалатної та однопалатної систем у федеративних і унітарних державах // Переклади з англійської на українську. Web: www.usukraine.org.
7. Шаповал В. Зарубіжний парламентаризм. — К.: Основи, 1993. — С. 52.
8. Кислий П., Вайз Ч. Становлення парламентаризму в Україні: На тлі світового досвіду. — К.: Абрис, 2000. — С. 160.
9. Браун Т. Порівняльне дослідження двопалатної та однопалатної систем у федеративних і унітарних державах // Переклади з англійської на українську. Web: www.usukraine.org.
11. Шумахер У. Фінансовий федералізм у Федеративній Республіці Німеччини // Переклади з англійської на українську. Web: www.usukraine.org.
12. Шумахер У. Фінансовий федералізм у Федеративній Республіці Німеччини // Переклади з англійської на українську. Web: www.usukraine.org.
13. Шумахер У. Фінансовий федералізм у Федеративній Республіці Німеччини // Переклади з англійської на українську. Web: www.usukraine.org.

РАР

РАР започатковані як публічні організації, підзвітні міністерствам і парламентові, якими керують представники громадських (місцева влада) і приватних (бізнесових) структур. РАР несе відповідальність за витрати на підтримання програми економіки і розвитку, витративши приблизно 800 мільйонів фунтів стерлінгів за 1999/2000 рр.

Мережа РАР об'єднує всі існуючі агентства управління. Скажімо, Агентство внутрішніх інвестицій, Комісію розвитку сільського господарства, три відділи Департаменту торгівлі і промисловости (Фонд розвитку конкурентоздатности, Єдиний регіональний бюджет і Новий регіональний фонд підвищення кваліфікацій), а також регіональне відділення «Англійського Партнерства», яке працює над відновленням покинутих будинків, об'єднані в північно-західному РАР.

Ключ до успіху РАР — це їхня здатність залучити як громадські, так і приватні інвестиційні проекти у відповідні регіони для того, щоб стимулювати тривалий економічний розвиток. Барклі Банк, який надає кредити для шести РАР, запропонував 200 мільйонів фунтів стерлінгів для здійснення цілої низки громадських і приватних фінансових операцій. Головний фонд пропонує позики

для підприємницьких структур, неспроможних отримати умовне банківське фінансування через їхній малий розмір або відсутність реєстрації, а їхнє фінансування проводити через РАР. Банк надасть 100 мільйонів фунтів стерлінгів для підтримки регіональних інвестиційних фондів, РАР у відповідь виділить 100 мільйонів фунтів стерлінгів із урядових фондів. РАР розглядають як символічних попередників виборного регіонального уряду. Процес розвитку самоуправління, очевидно, довготривалий, і залежатиме від їх оперативного успіху та від громадських вимог.

Ноел Гепворс, голова Європейського Проекту Federation des Experts Comptables European, переконаний, що поки що РАР не є формою перерозподілу повноважень, оскільки центральний уряд делегував їм владу на рівні їхніх місцевих відділень, які є, по суті, представництвами центрального уряду, а не муніципалітетами. «Потрібно вкрай обережно сприймати усе це», — каже він.

П. Манлі із *Standard & Poor's* не погоджується: «Маючи цей видимий презентабельний регіональний ярус уряду/суб'єкта, який бере на себе певну відповідальність, делеговану йому центральними урядовими департаментами, влада віддаляється від Вайтголу. Варто розглядати появу РАР у світлі нових домовленостей для Шотландії та Валлії, де виборча відповідальність змішується в одному горщи-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

С Е Р Г І Й Р О М А Н Н Ю К

політика регіонального

розвитку в Україні:

© С.Романюк, 2001

сучасний стан

і нові можливості

ку разом з можливістю оподаткування у Шотландії. І в майбутньому ці можливості можуть перейти до РАР».

«Загалом, розподіл відповідальності — це добре, але чи здійснюється він на практиці, чи ні, залежить від джерел, які зробляться доступними, а, по суті, навряд чи зміняться, і фактично є єдиним шляхом примусити систему делегування влади працювати. Усе залежить від можливостей, наданих цим установам», — говорить п. Гепворс.

Standard & Poor's сподіваються, що оцінюючий підхід до РАР буде подібним до того, який застосовують щодо регіональних і місцевих влад — політичних і адміністративних впливів, фінансової позиції, кредитні рівні повинні бути остаточно визначені через РАР в їхній теперішній формі, як урядового агентства, так і протилежного субсуверенному уряду.

При збільшенні ролі РАР їхні фінансові можливості зростуть. Агентства, які досягли кращих результатів, матимуть змогу або збільшити свій кредит для того щоб профінансувати свою роботу, або дістати додаткове фінансування як результат їх ефективної роботи. Це диференціює різні РАР щодо їх доходів, що може вплинути на їхній кредитний стан. А у прогнозованому майбутньому кожна РАР все одно буде пов'язана з центральним фінансовим урядом, з огляду на свої доходи.

Теперішне врегулювання недостатнє для того, щоб мати великий вплив на кредитоздатність англійських органів регіональної влади. Однак, розвиток значення РАР, наприклад, розширення прибуткового податку вимагатиме моніторингу їх стосунків із муніципалітетами, аби упевнитися, що там наявний якісний розподіл фінансів, повноважень і відповідальностей. Поки що роль РАР повністю не визначена і не обумовлена законодавством, повноваження РАР та повноваження муніципалітетів подекуди накладаються.

«Муніципалітети мають установлений законом обов'язок готувати і публікувати кожного року економічний план для їхнього регіону. Серед різних аспектів цієї стратегії є пункт щодо сприяння регіону в сфері внутрішніх інвестицій. Місцеві ради вже мають агентства, основною метою яких є залучення внутрішніх інвестицій. Також організуються регулярні регіональні форуми планування головних регіональних питань. Оскільки РАР були засновані на платформі, що базувалася на потребах економіки і розвитку регіону, з'являється границя накладання повноважень», — говорить Аян Брук, комерційний і технічний директор Гантінгдонширської районної ради в Кембриджі.

«У Гантінгдонширі ми маємо ініціативи, скажімо, «Гантінгдонські Партнери», в які ми зібрали близько 50

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Україна знаходиться напередодні суттєвих змін у державній регіональній політиці. Зміст цих змін визначатиметься як рівнем усвідомлення суспільством та владою сутності соціально-економічних процесів, що відбулися у регіонах за останні десять років, так і обранням моделі, за якою відбуватиметься подальше регулювання регіонального розвитку.

Дискусії, що точаться навколо регіональної проблематики, особливо останнім часом, засвідчили багатоманітність точок зору, у першу чергу пов'язаних із різним розумінням термінології самого її предмету. Існують суперечки щодо визначення понять регіон, регіональна політика та змістовне її наповнення. Особливо це проявилось у процесі розробки проекту Концепції державної регіональної політики, де домінувало принаймні три концептуально різні підходи. Перший зосереджував увагу на суто політичній проблематиці: яким чином побудувати політичну владу на регіональному та місцевому рівнях; як обирати губернаторів; у якій формі мають існувати місцеві державні адміністрації; яким чином сформувати двопалатний парламент; як об'єднати територіальні громади задля їх укрупнення. Другий базувався на створенні великих регіонів (так званих економічних районів); виз-

наченні для кожного з них напрямків економічного, соціального, гуманітарного, етнічного, екологічного та іншого розвитку та їх реалізації шляхом прийняття державних програм з відповідним фінансуванням. Після тривалих публічних обговорень перевагу отримав третій підхід, який є порівняно найбільше наближеним до понятійного апарату, що ним користуються в країнах Європи. Хоча кінцевий варіант проекту концепції не позбавлений певного компромісу стосовно двох перших підходів.

Безперечно, проблема державного регулювання регіонального розвитку є системною, такою, що синтезує і політичний, і економічний, і соціальний та інші виміри. Важливим є змістовне наповнення самого терміну «державне регулювання»: чи воно пов'язано із прямим адмініструванням процесів, що відбуваються на регіональному рівні, як це і досі відбувається в Україні, чи стверджує нову роль державної влади, що полягає у створенні умов для розкриття потенційних можливостей розвитку самих регіонів.

Дослідження державної політики щодо регіонів свідчать про те, що за роки незалежності мало що змінилося від совєцьких часів. У регіональному розвитку тоді переважав і продовжує переважати нині галузевий підхід

впливових організацій нашого регіону і які ми підтримуємо в їхній закордонній співпраці, отож вони відіграють роль послів регіону», — сказав п. Брук.

Однак п. Брук припускає, що в цій ситуації існує величезна ймовірність прийняття будь-яких некоректних рішень.

В Шотландії можливості конфлікту є ще більшими. «У Шотландії опрацьований чинний документ про розподіл повноважень між новим Шотландським парламентом і муніципалітетами. Потім відбудеться процес випробування і усунення помилок, демонстрування сили кожної зі сторін для того, щоб подивитися, де дійсно відбувається справжній вплив і діяльність», — говорить п. Гепворс.

«У випадку з Лондоном передбачається запровадження стратегічного, а не оперативного повноваження. Проблемою попередньої Великої Лондонської Ради було те, що вона хотіла мати стратегічні повноваження, але стратегічний план потребував тільки оперативних повноважень. Так що, по суті, з'явився потенційний мотив для конфлікту», — додає п. Гепворс.

Гіларі Армстронг, новий міністр Місцевого Уряду і Регіонів, сказала в своїй нещодавній промові: «Утворення РАР не змінює і не зменшує значення місцевих рад.

На регіональному рівні існує великий стратегічний ресурс, який уряд може використати для підсилення своєї регіональної політики. Ради мають всі можливості відродитися для того, щоб утвердитися на місцевому рівні».

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА НЕРІВНІСТЬ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВПЛИВ

Процес делегування повноважень різним новим суб'єктам відбувається без попереднього зменшення кількості важливих змін в економічному процесі між різними областями всередині Великої Британії. Наприклад, від 1994 до 1996 року рівень GDP, виробленого у Лондоні, був на 25% більший від середнього по Європі, у той час, як у деяких районах Валлії він був на 25% менший від середнього європейського показника. Ця невідповідність, очевидно, є викликом для кожного суб'єкта, якому делегуються повноваження у відстоюванні або залученні інвестицій, що підтримують їх економіку.

Важливою ознакою в цьому процесі є виплата фондів ЕС, скажімо 213 мільярдів євро структурного фонду, який розподіляють між регіонами, що мають статус допоміжних регіонів. Їхній GDP на душу населення на 75% нижчий від середньоевропейського. На додаток до традиційних адресатів, як наприклад Португалія та Іспанія, є бага-

центральної влади; державні ресурси розподілялися переважно за суб'єктивними ознаками; відносини між центром та регіонами, у першу чергу міжбюджетні, носили дестимулюючий характер, що призвело до посилення економічної замкнутості значної частини регіонів, не спонукало до створення конкурентного середовища як у них самих, так і між ними, а тим більше пристосування їх до процесів глобалізації.

Для визначення характеру необхідних змін у регіональній політиці важливим вбачається співставлення динаміки процесів, що відбулися за останнє десятиріччя на регіональному рівні із зміною інструментарію державного регулювання розвитку регіонів, що застосовувався у цей період.

Примітка. Термінологія, що використовується у даному дослідженні, наступна. Під регіоном розуміється найбільша адміністративно-територіальна одиниця субнаціонального рівня, яка має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет. В умовах України це рівень області та Автономної Республіки Крим. Виходячи із особливого статусу, до числа регіонів віднесена також столиця держави м. Київ. Таким чином, дослідження здійснюється у 26 регіонах.

Під державною регіональною політикою розуміється систематизований вплив на регіони з боку центрального уряду, а також його територіальних підрозділів.

I. РЕГІОНАЛЬНІ ДИСПРОПОРЦІЇ, ЇХ МАСШТАБИ І НАПРЯМКИ ЗМІН У ЧАСІ

Перш за все, слід відмітити поглиблення регіональних диспропорцій та збільшення їх масштабів за останні 10 років.

Примітка. В Україні вперше валова додана вартість у регіонах відповідно до міжнародних стандартів національних рахунків 00Н, введених у 1993 році, була розрахована у 1996 році. Тому доти дослідження здійснюється за динамікою валових показників у найвагоміших секторах економіки — промисловості та сільському господарстві.

У постійних цінах 1990 року випуск продукції у промисловості у 20 регіонах, який за 10 останніх років склав понад 85% загальнонаціонального випуску, скоротився більш, ніж удвічі, а в чотирьох регіонах — утричі. Лише у Запорізькій та Миколаївській областях скорочення виробництва відбулося менше, ніж на 25%. До 1996 року падіння виробництва тривало у всіх регіонах (вина-

то областей Великої Британії, які можуть претендувати на отримання гранту, як от, Південний Йоркшир, Мерсісайд, Північна Ірландія, Шотландські Острови і Гайландз — області, де традиційна промисловість занепала. Упродовж 1994-1999 рр. Велика Британія отримувала 1,5 мільярдів фунтів стерлінгів щорічно для своїх регіонів.

Шотландська адміністрація, Валлійська асамблея і РАР мають ключові ролі в адміністрації та впливають на розподіл грантів, які надає ЄС. Очевидно, метою кожного суб'єкта є використання цієї громадської інвестиційної програми для впливу в приватно-інвестиційному секторі. Розглядаються різні схеми приваблення внутрішніх інвестицій. Північні РАР охоче розмістили свій головний офіс в Атланті (США), щоб спробувати залучити інвестиції із США за допомогою виставлення їх на ринку інвестицій, як єдиного регіону. У випадку, якщо план буде успішним, РАР розглянуть втілення подібних схем в Європі і Далекому Сході. Шотландія також випробовує ідею приватно-громадського партнерства для залучення інвестицій. Моніторинг буде утворюватися на гнучкості шотландського фінансування, потенціалі приватно-громадського партнерства, які зокрема визначаються в «Районах комерційного удосконалення», встановлених в США, щоб відновити окремі ділянки своїх міст.

Низка муніципалітетів Великої Британії в даний момент зважають на показник кредитоздатності, оскільки це повинно допомогти їм зацікавити приватних інвесторів. Муніципалітети з різних країн, в тому числі Швеції, Франції, Чехії, як і більші кредитоспоживачі, припустимо, Аргентина і Колумбія, посилено використовують показники кредитоздатності, щоб допомогти залучити пряму іноземну інвестицію в міста або регіони.

ПОГЛЯД В МАЙБУТНЄ

Британський уряд зараз залишається найцентралізованішим у Європі; регіони і влада в Іспанії та Франції, наприклад, мають більшу місцеву автономію, як щодо їхнього фінансування, так і їхнього процесу прийняття рішень.

Спостерігаючи за деякими з цих нових суб'єктів, ми можемо побачити те, як різні рівні влади можуть розвиватися в майбутньому. «Сектор місцевого самоврядування у Великій Британії розвивається поступово; повна автономія не надається відразу, повноваження надаються поступово, і якщо вони успішно впроваджені, тоді просуваються на крок вперед», — пояснив п. Манлі.

П. Брук погоджується: «Сталася зміна в політиці уряду, він оцінює, які поточні переваги надає делегування. Я

69

МОНІКА РІХТЕР
ДЕЛЕГУВАННЯ
ВЛАДИ УРЯДОМ
ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ:
ЕВОЛЮЦІЯ
НЕ РЕВОЛЮЦІЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ток — Запорізька область, де спад припинився у 1995 році). Позитивна динаміка у переважній більшості областей — у 23-х — досягнута лише у 2000 році. Така ж тенденція спостерігалася і у сільськогосподарському виробництві, де ознаки припинення падіння з'явилися лише минулого року.

Характерні зміни, що відбулися у промисловості регіонів, наступні:

- скорочення випуску відбувалося за рахунок галузей, які випускали продукцію кінцевого споживання — машинобудування, легкої, харчової, деревообробної промисловості. Фактично економіка 20 регіонів, що за питомою вагою складають 90% промислового випуску, визначається однією-двома галузями, які є сировинними або виробляють проміжну продукцію;

- значних розмірів досягли негрошові (бартерні) розрахунки економічних агентів як між собою, так і з бюджетом (у 1998 році у половині регіонів такі розрахунки підприємств перевищували 40%, а суттєвого їх зменшення було досягнуто лише у 2000 році, коли лише в одній — Рівненській області — вони були більшими за 20%);

- упродовж дослідженого періоду спостерігалася падіння економічного обміну товарами між регіонами: най-

вищий рівень економічних зв'язків існує лише між Донецькою, Дніпропетровською, Запорізькою та Луганською областями, де сконцентрована металургійна промисловість України та усе необхідне для її існування — виробничі фонди, коксівне та енергетичне вугілля, електроенергетика, залізна руда, робоча сила відповідної кваліфікації. З іншими регіонами економічні зв'язки набагато слабші. Рівень участі у міжрегіональному ринку товарів більше половини областей України надзвичайно низький: майже все, що виробляється там, або споживається в межах цих областей, або обмінюється на енергоносії. Це свідчить про фактичну дезінтеграцію національного внутрішнього ринку;

- зменшується конкурентоздатність регіонів на зовнішніх ринках. У загальноукраїнському експорті питома вага трьох областей — Донецької, Дніпропетровської, Запорізької — становить майже половину — 46,7% і складається на 90% із експорту руди, металопродукції та продукції хімічної промисловості (мінеральні добрива). З урахуванням питомої ваги імпорту цих регіонів слід відмітити, що вони економічно тісніше пов'язані із міжнародними ринками, ніж з національним (проте у надзвичайно вузькому секторі — металургії та сировини для неї).

вірю, що воно через певний час після якихось подальших кроків завершиться».

«Різні можливості, мандати і повноваження нового владного суб'єкта, якому делегуються певні функції, ймовірно, забезпечать хороші показники для всіх владних рівнів — включаючи муніципалітети — за умови, що робочі стосунки і узгодження з центральним урядом продовжуватиме вдосконалюватися», — додав п. Манлі.

Делегування повноважень Шотландії і Валлії змусило багато Англійських владних суб'єктів, включаючи муніципалітети, запитати, як розподілиться фінансування за суб'єктами влади у Британії. Профільоване надання дотацій надалі переросло в дебати щодо ВЛР, головним чином, через те, що Лондон і південно-східна Англія мають набагато вищий GDP на душу населення, ніж інші області Британії, і значну частину прибутку, яку перерозподіляють у інші частини країни у формі дотацій і субсидій.

«Ми починаємо бачити перші ознаки фракціоналізму в Великій Британії, з різними об'єктами, що запитують чому багатство, яке створюється в їхній області використовується для субсидування влад в інших регіонах. Дане специфічне завдання, яке доручає, наприклад, РАР притягнути громадські і приватні інвестиції, дебати над

цим питанням очевидно, що продовжаться», — говорить п. Манлі.

«Нові рівні влади і агентства зосереджується переважно на регіонах, що в економічному аспекті є відсталими. На жаль, у Британії ми не вивчаємо успішний досвід та реінвестування регіонів, що є успішними. Тому існує реальна загроза, що через 10 років успішні регіони можуть занепасти», — говорить п. Брук.

«Наслідком делегування компетенції всередині владної системи Великої Британії є значний перерозподіл повноважень. Це відбувається водночас із формування місцевого рівня влади, завдяки таким ініціативам, як громадсько-приватне партнерство і виплата дотацій ЄС, що забезпечують економічний розвиток. Це, очевидно, результат швидкої появи різних рівнів влад, які, шукаючи власної ідентичності, агресивно змагаються за внутрішні інвестиції», — закінчує п. Манлі.

Переклала Марта Возняк

Доля ж експорту половини регіонів не перевищує 1% кожного з них.

Динаміка валової доданої вартості (ВДВ) у регіонах, свідчить, що падіння її припинено лише у 2000 році (ВДВ у областях у 1999-2000 рр. розрахована у цінах 1996 року: дані Держкомстату за ці роки ще відсутні). Порівняно із 1996 роком продовжують зростати регіональні відхилення від середнього в Україні показника ВДВ на душу населення. Якщо коефіцієнт варіації за цим показником (частка від ділення максимуму на мінімум) у 1996 році дорівнював 2,68, то у 2000 році 3,97. Кількість регіонів, де ВДВ на душу населення перевищує середній показник, збільшилося на 1 і дорівнює 7. У 5 регіонах відхилення показника від середнього скоротилося, і лише у Миколаївській області він перевищив середній.

Аналіз ВДВ у секторах економіки на регіональному рівні свідчить про те, що питома вага сільськогосподарського сектору залишається надзвичайно високою і коливається від 32% у Волинській до 6% у Донецькій областях. Середньоевропейського (у 1995 році — 64,7%) рівня питомої ваги сфери послуг у ВДВ досягли лише Одеська область (62%) та Київ (75,8%). У п'яти регіонах він ненабагато перевищує 50%.

Існує суттєва регіональна асиметрія за інвестиціями в основний капітал. У постійних цінах вони скоротилися за 10 років у середньому в 4,1 рази. За підсумками 2000 року коефіцієнт варіації за інвестиціями в основний капітал на душу населення склав 8,5 (м. Київ — 828 грн., Тернопільська область — 97 грн. на душу населення.) За останні 6 років значно скоротилася частка інвестицій в основний капітал за рахунок коштів Державного бюджету в середньому у регіонах із 24,8% у 1995 до 6,1% у 2000 році. Якщо у 1995 році питома вага коштів із Державного бюджету у інвестиціях в основний капітал коливалась від максимального — 51,4% у Київській області до мінімального — 10,6% у Полтавській, то у 2000 році у 20 регіонах ця частка не перевищила 10%, а максимальне та мінімальне її значення коливалося від 26,5% у Житомирській до 0,7% у Полтавській області. Фактично у другій половині 90-х років державні інвестиції перестали відігравати помітну роль в інвестиційних процесах на регіональному рівні.

Співставлення темпів змін ВДВ із темпами змін інвестицій в основний капітал у регіонах за період від 1996 до 2000 рр. свідчить про те, що у 1996 р. темпи скорочення інвестицій випереджали скорочення ВДВ. Ця динаміка поступово змінювалася, проте станом на минулий рік при-

І Р І Н А Б У С И Г І Н А

сучасне й майбутнє «європи регіонів» (проблеми європейського регіоналізму)

© І.Бусыгина, 1993

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ріст інвестицій випереджає темпи зростання ВДВ лише у 9 регіонах. У п'яти регіонах при позитивній динаміці темпів зростання ВДВ динаміка інвестиційного приросту від'ємна.

Залучення прямих іноземних інвестицій дає уявлення про інвестиційну привабливість регіонів у контексті глобалізації. На початок 2001 року третина усіх іноземних інвестицій (33,9%) розміщено у м. Києві. Мінімальний розмір прямих іноземних інвестицій на душу населення становить 9,6 доларів США у Чернівецькій області (проти середньої в Україні 78,1 доларів США на людину). У 10 регіонах питома вага таких інвестицій не перевищує 1% від загальноукраїнського показника. Усі вони характеризуються як регіони із значними потенційними можливостями розвитку сільського господарства (проте такими, що не використовуються) і існуючим занепадом промисловости, низьким рівнем розвитку сектора послуг. Після отримання статусу територій пріоритетного розвитку у 1999-2000 рр., що передбачає пільги в оподаткуванні для інвесторів, динаміка залучення інвестицій в окремі регіони дещо поживавилася. Проте близько 80% залучених інвестицій припадає на Донецьку область, у тому числі на м. Донецьк (половина інвестицій). В цілому слід відмі-

тити надзвичайно низьку інвестиційну привабливість практично усіх регіонів.

За рівнем офіційного безробіття середній його показник у регіонах на початок поточного року не перевищує 4,2%. До 2000 року він постійно зростав в усіх регіонах. Коефіцієнт варіації за цим показником складає 10 (від найвищого у Житомирській області — 8% до найнижчого у м.Києві — 0,8%).

Примітка. Згідно законодавства України зареєстровані безробітні — це працездатні громадяни, які не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів, зареєстровані у державній службі зайнятости як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи. Рівень офіційного безробіття — це відношення у відсотках кількості зареєстрованих безробітних до економічно активного населення.

Проте за методологією Міжнародної Організації Праці рівень безробіття набагато вищий. Матеріали вибіркового обстеження економічної активності населення, проведених у 1995-1998 рр., дають таку картину: середньонаціональний рівень на початок 1999 року складав 11,3%, і лише у 7 регіонах рівень безробіття не досягав 10%. Пропозиція робочої сили перевищує пропозицію у серед-

Гасло «Європа регіонів» набуває в останні роки все більшої популярності; багато що свідчить про те, що «Європа регіонів» у майбутньому стане не менш значущою, аніж «Європа національних держав». Райони Європейського співтовариства прагнуть до більшої участі в інтеграційних процесах, хочуть самі визначати власну долю. Ця стаття — це спроба розглянути суть ідеї «Європи регіонів», визначити її витoki, а також оцінити, у що «вилася» ця ідея сьогодні. Значимо, що хоч мова й піде про Західну Європу загалом, ідеї «Європи регіонів» мають усе ж більший стосунок до території Європейського співтовариства завдяки успішному розвитку інтеграційних процесів, особливо в останні роки.

ВИТОКИ І СУТЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Ідея «Європи регіонів» щонайтісніше пов'язана з ідеями європейського федералізму. В західноєвропейській федеративній політичній думці існують давні традиції розвитку федеральних ідей. Гостра дискусія про майбутній політичний устрій Європи, в якій взяли

участь такі великі вчені — прибічники федералізму, як А. Брюгманс, Д. де Ружмон, Р. Хаас, Ф. Кінський та інші, розгорнулася наприкінці 60-х — початку 70-х років. Багато вчених визнавали, що ідеї федералізму відповідають саме потребам Співтовариства. З одного боку, вони відповідають потребі в керівництві, яке може провадити загальну політику від імені групи національних держав, а з іншого боку, втілення цих ідей дозволяє вирішити низку гострих внутрішніх європейських проблем, пов'язаних із вимогами більшої регіональної автономії.

Федералізм — явище надзвичайно складне й багатопланове. Захищаючи право на відмінності, він зберігає солідарність, постійно апелюючи до вільної ініціативи, що йде знизу. Ідеї федералізму або, точніше, ідеї створення «федеральної Європи», завжди були в центрі дискусій про майбутнє західноєвропейської інтеграції.

Яскраві праці на захист ідей федералізму написані Дені де Ружмоном, відомим ученим, ідеологом федеральної Європи. Його праці звучать майже як реквієм традиційній національній державі¹. Подолання державних рамок, вважає де Ружмон, доцільне зі всіх точок

ньому у регіонах у 30 разів, а у Івано-Франківській у 329, Волинській — 137, Львівській — у 103 рази. Від 20% до 50% безробітних у регіонах не зайняті понад 1 рік.

На вирішення проблеми безробіття слабо впливає розвиток малого бізнесу у регіонах. Рівень зайнятих на малих підприємствах чи приватним бізнесом не перевищує в останні п'ять років 6% від кількості населення працездатного віку. У 2000 році в 21 регіоні кількість зайнятих у малому бізнесі налічувалося від 4% до 6% до працездатних. Значна частина вивільненої робочої сили зайнята у неофіційному секторі економіки.

Суттєво різняться і вартість робочої сили у регіонах. За шість останніх років різниця між середніми рівнями місячної зарплати у регіонах збільшилася. Так, якщо розмах варіації за цим показником у 1995 році складав 1,9, то на початок 2001 року цей показник дорівнював 2,7. Про поглиблення диференціації регіонів за рівнем оплати робочої сили свідчить і побудовані за принципом кривої Лоренца графіки розподілу регіонів за чисельністю зайнятих в усіх галузях економіки і обсягом фонду оплати їх праці.

II. ВПЛИВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НА РЕГІОНАЛЬНІ ДИСПРОПОРЦІЇ

За досліджуваний період державна регіональна політика не носила цілеспрямованого, системного характеру. В ній домінував ситуаційний підхід. Тому чітко окреслити, чи була вона націлена на підтримку точок зростання в регіонах, чи на соціальне вирівнювання, практично неможливо.

Державна інвестиційна політика

За шість останніх років частка фінансування інвестицій із Державного бюджету у сукупних інвестиціях в основний капітал, здійснених у регіонах, скоротилася із 24,8% до 6,1% у 2000 році. Змінилися і державні територіальні пріоритети їх розміщення. Так, якщо у 1995 році державні інвестиції склали більш як третину від інвестицій в Автономній Республіці Крим, Волинській, Житомирській, Київській, Чернігівській областях, то у 2000 році було лише дві області (Київська та Житомирська), де частка державних інвестицій перевищувала 20%.

Переважно державні інвестиції спрямовуються на заходи, пов'язані з ліквідацією наслідків катастроф, стихійних лих, вирішення критичних проблем життєдіяльності

зору. Національні держави застаріли: вони занадто малі й занадто великі водночас. Занадто малі, оскільки не в змозі гарантувати своїм громадянам безпеку і брати активну участь у світових справах. Занадто великі, позаяк не можуть забезпечити адекватного розвитку всіх складових їх районів і дати можливість громадянам бути ефективними учасниками громадського життя.

З нашої точки зору, тези Д. де Ружмона занадто радикальні. Згадаємо історію, роль де Голля в об'єднанні Європи. Будучи прибічником єдиної Європи, він водночас не сприймав Римського договору, відкидав будь-які утиски національного суверенітету.

В результаті кризи 1965-66 рр. на сім місяців були перервані процеси прийняття рішень у Спільному ринку, і сама ідея об'єднаної Європи поставлена під сумнів. Нагадаємо, що погляди де Голля про непорушність національної держави поділялися тою чи іншою мірою і в інших західноєвропейських країнах.

Як пов'язана сучасна ідея «Європи регіонів» і давня ідея «Об'єднаних Штатів Європи»? Чи можна сказати, що перша є логічним продовженням, поглибленням другої? На перший погляд, ствердна відпо-

відь очевидна. Дійсно, обидві ідеї базуються на принципах федералізму, тільки в одному випадку суб'єктами федерації є регіони (райони), а в іншому – національні держави. Але насправді все значно складніше. Тобто, обидві ці ідеї розвиваються паралельно, відповідаючи сучасній загальносвітовій тенденції до регіоналізму на всіх рівнях. Звичайно, національні держави не можуть розчинитися чи зникнути. Для громадян Європейського співтовариства, як і раніше, важливі національні інтереси, передусім саме політичні. Але пробудження регіонів усередині ЄС пов'язане з поглибленням процесу інтеграції в останні роки. Таким чином, відбувається формування двох різних рівнів регіоналізму – більш традиційного і більш сучасного.

Ідея «Європи регіонів» проникла у велику політику недавно, але розвивається вона досить бурхливо. Дійсно, прем'єр-міністри німецьких федеральних земель закликають до «Європи регіонів», президент КЕС говорить про важливість для Співтовариства принципу «субсидіарності» (одного з базових принципів федералізму); в листопаді 1988 р. Європейський парламент приймає резолюцію під назвою «Хартія регіоналізму». В останні роки утворено багато організацій,

того чи іншого регіону і не можуть розглядатися, як капіталовкладення, що здатні у середньо- чи довгостроковому вимірі вплинути на підвищення інвестиційної привабливості регіону чи подолання депресивності окремих територій.

Крім того, слід відмітити, що територіальне розпорощення державних інвестицій свідчить про відсутність пріоритетів на регіональному рівні.

Програмування регіонального розвитку

З початку 90-х років за існуванням домінуючої на цей час у наукових поглядах точки зору подальшого регіонального розвитку України вважалось доцільним поділити територію держави на укрупнені економічні райони за принципом формування на їх базі територіально-господарських комплексів.

За ініціативою Уряду були розроблені комплексні програми соціально-економічного розвитку економічних районів Карпатського регіону, Полісся, Поділля, Українського Причорномор'я та Придніпров'я на період 1996-2000 рр. Вартість цих програм у цінах 1996 року складала понад 60 млрд. грн., у тому числі 24 млрд. грн. фінансування із Державного бюджету. Передбачалося створи-

ти на державному рівні спеціальні органи управління, які б здійснювали реалізацію програм. Проте жодна з програм органами влади областей, що входили до економічних районів, затверджена не була. Урядом вони були теж відхилені.

Наведена точка зору базується на необхідності здійснення адміністративно-територіальної реформ, яка має призвести до укрупнення областей (пропозиції щодо нової їх кількості – від п'яти до десяти) з відповідною зміною існуючої схеми державного управління на регіональному рівні. На наш погляд, перспективна система адміністративно-територіального устрою України в регіонально-політичному аспекті має сприяти, перш за все, зміцненню територіальної єдності держави, зростанню ефективності державного управління та місцевого самоврядування, у соціально-економічному – вести до зменшення витрат населення і держави на одержання і надання послуг, сприяти зростанню ролі середніх і малих міст. З огляду на оптимальність для розмірів України триступеневого адміністративного поділу, стратегічним напрямком її вдосконалення може бути не докорінна зміна сучасної адміністративної системи, а окремі структурні зміни в межах існуючої ієрархії, які б поліпили її функціо-

покликаних представляти інтереси європейських регіонів у Брюсселі, — Комісія регіонів, Зібрання регіонів Європи, Рада регіонів і громад Європи тощо. Багато регіонів (у першу чергу землі ФРН) заснували у Брюсселі свої офіси. Чому ж інтерес до «Європи регіонів» пробудився тепер із такою силою?

Передусім, відіграла роль притаманна системі Співтовариства здатність до саморозвитку і якісного росту. У даному випадку тут знаходить своє відображення світова тенденція до регіоналізму на всіх рівнях у системі, де найбільшим регіоном є земна куля (планетарний дім). Це в загальному. Тенденція ж до подібнення «регіонального контексту» саме в Співтоваристві і саме в теперішній час визначається досить конкретними причинами.

По-перше, з розгортанням інтеграційних процесів усе яскравіше проявляється догматичний, бюрократичний характер законодавчої діяльності КЕС, що знижує ефективність прийняття рішень і вироблення політики Співтовариства. На цю тему сказано і написано більше ніж досить. По-друге, політичні ідеї рівності, що ними керувалась КЕС, проголошуючи мету створення Єдиного внутрішнього ринку (вільного рин-

ку товарів, послуг, капіталу і робочої сили), були дещо дискредитовані зростаючими регіональними і соціальними диспропорціями всередині Співтовариства. Нарешті, підписаний 1986 р. Єдиний європейський акт і досягнуті у грудні 1991 р. Маастрихтські угоди, даючи новий політичний імпульс процесові створення «Європейського союзу», водночас посилили страх перед майбутньою одноманітністю Співтовариства.

Регіон — це економічна реальність. Однак до недавнього часу він не знаходив практично ніякого вираження у сфері інститутів ЕС і не мав власних коштів для участі у вирішенні своєї ж долі. Отже, виникла необхідність у створенні органу (чи органів), наділеного владою приймати рішення на захист інтересів європейських районів.

Важливо підкреслити, що прагнення до більшої автономії «знизу» не суперечить процесові поглиблення європейської інтеграції, а значною мірою ним підживлюється. Інтеграція і регіональний федералізм доповнюють одне одного.

У багатьох національних державах прагнення до регіоналізму не може бути реалізоване без імпульсу ззовні (ним повинна послужити інтеграція) в силу пев-

нальні можливості, що особливо стосується середньої, нижчої за обласну, та базової ланки.

Від середини 90-х років місцеві органи влади почали пропонувати Уряду підтримати свої довго- та середньострокові програми соціально-економічного розвитку. Дев'ять таких програм урядом було схвалено, зокрема, в Автономній Республіці Крим, м. Севастополі, Великій Ялті, м. Києві, Донецькій, Луганській, Херсонській областях, м. Львові, гірській Рахівщині. Лише дві останні носили цільовий характер, решта стосувалася комплексного вирішення соціально-економічних регіональних проблем.

Аналіз виконання цих програм свідчить про те, що жодна з них у повному обсязі не реалізована, фінансування запланованих заходів як з державного бюджету, так із місцевих джерел здійснювалося від 10 до 50% до запланованих обсягів. У результаті значна частина об'єктів, перш за все комунальних, будівництво яких розпочато, перетворено у довгобуду.

Запровадження спеціального режиму інвестування на території, створення вільних (спеціальних) зон

Наприкінці 90-х років запроваджуються інструменти впливу на регіональний розвиток із застосуванням податкових пільг (канікул) на окремих територіях країни. З 1998 року прийнято 9 законів України та 8 указів Президента України для створення спеціальних зон різних типів (СЕЗ) та запровадження спеціальних режимів інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку (ТПР). У межах СЕЗ та ТПР запроваджені пільги для інвесторів, які передбачають, за певних умов, звільнення від окремих податків на визначений термін. Законодавчо дозволено створити 11 СЕЗ на території 11 міст та запровадити спеціальний режим на територіях Автономної Республіки Крим та 8 областей. До ТПР віднесено 1 область (в цілому), 39 адміністративних районів, 49 міст.

Фіскальний вплив галузевого рівня на регіональний розвиток

Певний вплив на розвиток регіонів мають впроваджені на законодавчому рівні списання або реструктуризація заборгованостей суб'єктів господарювання, які пра-

ного консерватизму і небезпеки переростання регіоналізму в сепаратизм. Однак інтеграція без регіоналізму різко підсилює бюрократизм центральних інститутів ЄС, а також призвела б до подальшого поглиблення поділу районів на елітарні, де сконцентровані функції прийняття рішень, і другорядні, з «філіальною» економікою.

Врешті, інтеграція ЄС повинна сприяти регіоналізму ще й тому, що багато «природних районів» розташовано на території двох або декількох країн. Державні кордони перешкоджають їх нормальному розвитку. Інтеграція з посиленою регіональною складовою означає вже не централізацію, а федералізацію — нехай досить складний, але, очевидно, єдиний шлях до справжнього Європейського союзу.

В ЄС лише в останні роки з'явилась реальна можливість «перебороти» національну державу не лише «вгору», що намагалось зробити Співтовариство з моменту його створення, а й «униз», діючи за принципом: мінімум централізації — по можливості, максимум централізації — по необхідності. «Цивілізація може поширюватися, але, ймовірно, не може сильно прямувати вперед за управління, яке відбирає у гро-

мадян і бере на себе керівництво повсякденними справами»².

ПОБУДОВА «ЄВРОПИ РЕГІОНІВ» У ЕКОНОМІЦІ

Політична ідея «Європи регіонів» до цього часу найяскравіше проявляє себе в економіці. Співдружність використовує економічну інтеграцію як засіб політичної уніфікації. Якщо наднаціональною основою феодальної Європи була культурно-релігійна спільнота, то для майбутньої федеральної «Європи регіонів» нею стане економічна залежність.

До середини 80-х рр. в ЄС сформувалося розуміння сутності регіонального розвитку як використання ендогенного, або внутрішнього потенціалу районів. Такий підхід, якому відповідали свої форми і методи проведення регіональної економічної політики на наднаціональному рівні, відображає прагнення регіонів ЄС до більшої автономії. Суть його полягала в перенесенні акцентів з прямого державного регулювання регіонального розвитку на стимулювання формування в регіонах «автономних механізмів» і заохочення приватного підприємництва, тобто на стимулювання їх власного потенціалу.

75

ІРІНА БУСИГІНА
СУЧАСНЕ
Й МАЙБУТНЄ
«ЄВРОПИ
РЕГІОНІВ»
(ПРОБЛЕМИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
РЕГІОНАЛІЗМУ)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

цюють в тому чи іншому секторі економіки. Найбільше таких фіскальних заходів здійснено у сільському господарстві, переробній промисловості, металургійній галузі, суднобудуванні, тракторобудуванні та сільськогосподарському машинобудуванні. Точних цифр щодо отриманих з цього преференцій суб'єктами господарювання немає.

Передача в управління регіонам державних корпоративних прав

У 1999 році за наполяганням місцевих органів виконавчої влади, що аргументувалося необхідністю ефективного впливу на розташовані у регіонах акціонерні товариства із державною часткою акцій в їх статутному фонді, уряд прийняв рішення про передачу в управління обласним державним адміністраціям близько 1200 державних пакетів акцій акціонерних товариств. Як показують дослідження, ця передача не супроводжувалася підвищенням результативності роботи цих товариств. Працівники місцевих адміністрацій не можуть забезпечити управління на належному рівні.

Міжбюджетні трансферти та формування місцевих бюджетів

Одним із ключових інструментів впливу на вирішення економічних і соціальних проблем регіонів є місцеві бюджети та міжбюджетні трансферти. За досліджуваний період як порядок формування місцевих бюджетів, так і порядок визначення трансфертів, що передаються на регіональний та місцевий рівень, неодноразово змінювалися. Починаючи із 1992 року щорічно вносилися законодавчі зміни, які стосувалися джерел формування місцевих бюджетів. Одне з цих джерел — місцеві податки і збори, що самостійно запроваджуються органами самоврядування, — складає мізерну частку у місцевих бюджетах: від 3% до 8%. Решта утворюється із часток державних податків і зборів, що передаються у місцеві бюджети (у різний час вони носили різну назву — закріплені, регульовані). При цьому змінювалися як перелік податків, що залишалися у місцевих бюджетах, так і нормативи їх відрахувань. У період значних обсягів негрошових форм розрахунків суб'єктів господарювання як між собою, так і з бюджетами — державним та місцевим (1996-1999), — до 20% виконання бюджетів здійснювалося за рахунок проведення взаємозаліків, вексельних розрахунків у

Максимально важливе використання регіональних ресурсів повинно базуватися на врахуванні специфіки конкретного району. Всі райони й повинні бути різними, щоб у кінцевому результаті з'явилися не просто суми, а складні структури співробітництва, на зразок організмів. Регіональна політика повинна сприяти вибору оптимального розподілу ресурсів регіону, підвищенню його конкурентоздатності, розробляючи конкретні прив'язані до місця програми із залученням даних регіональної експертизи.

Найцікавіша для нас думка в концепції ендегенного потенціалу полягає в тому, що пріоритет у прийнятті рішень передається на місцевий і регіональний рівні, а це посилює регіональну автономію. Цей підхід стосується всіх без винятку районів ЕС (а не лише т.зв. проблемних), бо без цієї умови найефективнішого використання внутрішнього потенціалу не досягнути.

У підвищення ролі місцевих і регіональних властей важливий вклад внесла у 1989 р. реформа структурних фондів (Європейський соціальний фонд, Європейський фонд регіонального розвитку і Аграрний фонд). Одна з основних ідей цієї реформи полягає в

тому, що будь-яке досягнення в галузі регіонального розвитку є плодом спільних зусиль районів, країн-учасниць і КЕС. Цей підхід базується на трьох принципах: партнерстві, субсидіарності, доповнюваності. Нас найбільше цікавить другий принцип – субсидіарності, або «точної адекватності», оскільки він є одним з базових принципів федералізму. Суть його полягає в тому, що компетенція всередині федерації розподіляється так, що проблеми вирішуються на тому рівні, де вони виникають. При інших рівних умовах перевага віддається нижчим, а не вищим органам влади. Пріоритет належить інститутіві, найближчому до громадянина, а, отже, найлегше контролюваному ним.

У конкретному додатку до реформи наднаціональної регіональної політики принцип субсидіарності означає, що проблеми вирішуються на рівні, найближчому до місця подій. Таким чином, регіональні програми, схвалені в Брюсселі, не лише складаються, а й практично реалізуються на місцевому й регіональному рівнях. Очевидно, Співтовариство виходить з того, що чим більша децентралізація у проведенні будь-яких регіональних заходів, тим більше шансів для їх адекватної адаптації в кожному конкретному випадку.

сплаті податків та обов'язкових платежів. Це викривляло як ціну державних послуг та послуг органів самоврядування, так і формувало прихований дефіцит місцевих бюджетів. Саме на цей період припадає нагромадження заборгованості у зарплаті працівникам бюджетної сфери. За останні два роки впроваджено міжбюджетні трансферти: дотації вирівнювання, додаткові дотації, субвенції. Обласні та районні бюджети формуються за рахунок державного бюджету та коштів, що добровільно передаються територіальними громадами для вирішення спільних завдань.

Існуюча плутанина у міжбюджетних стосунках пов'язана із невизначеністю чіткого переліку послуг, які надаються населенню державою безпосередньо, які делегуються органам місцевого самоврядування і які є виключним повноваженням місцевих органів державної влади.

ІІІ. ЕКЗОГЕННІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Фактори впливу світового масштабу

Визначення політики регіонального розвитку має враховувати тенденції, під впливом яких перебувають в ос-

тання час переважна більшість країн світу. Насамперед це тенденції до глобалізації, преферування інноваційного шляху розвитку та загострення конкуренції.

Однією з найважливіших із них є глобалізація (Шуман, 1999; Тофлер, 1997). На світовому просторі найвпливовішими стають транснаціональні корпорації, на які майже не діють національні обмеження. Розвиток інформаційних мереж є яскравим прикладом. Країна чи регіон може скористатися виграшем від цього процесу або залишитися на периферії світового розвитку.

Набувають прискореного розвитку інноваційні процеси – «інновації продукують інновації» (Кастелс, 1997), – що визначає якісну зміну структури економіки країн, які сповідують інноваційний розвиток. Наявність природних ресурсів перестала домінувати серед факторів, що визначають подальший розвиток.

Нарешті, конкуренція, яка переходить межі держав, змушує їх впливати на модернізацію національних економік. Вона призводить до поляризації світу, формуючи багаті країни, що продукують інновації, та бідні, які у кращому випадку споживають плоди перших (Сакс, 2000). На глобальній конкурентній сцені у боротьбі за інноваційний капітал з'являються нові актори – регіони та міста.

Варто згадати, що ще до реформи структурних фондів, у червні 1988 р., КЕС заснувала Консультаційну раду регіональної і місцевої влади, яка складалася з 42 членів й обиралася на місцевому чи регіональному рівнях. Рада може давати консультації КЕС зі всіх питань регіонального розвитку, включаючи наслідки політики Співтовариства для різних його районів.

На регіональному рівні в Західній Європі все більшого розмаху набуває економічне співробітництво у різних сферах. Усі без винятку райони прагнуть підвищити свої шанси і приналежність для інвесторів напередодні створення «єдиної Європи». Особливо бурхливими темпами розвивається співробітництво між прикордонними районами країн Співтовариства.

Ще один приклад міжрайонного економічного співробітництва — плани відродження Ганзейського союзу, які виношують північні та балтійські країни. Його мета — дати імпульс економічному, соціальному і культурному розвитку цього регіону на противагу його периферійному економіко-географічному становищу в Західній Європі.

Ганзейський союз розпався на початку XVII ст. внаслідок формування національних держав. Тепер, коли

Європа об'єднується на регіональному рівні, відродження союзу цілком можливе. В це регіональне угруповання ввійшли 6 північні країни, республіки Прибалтики, район Санкт-Петербурга, Калінінградська область, балтійські райони Польщі та землі Німеччини, що виходять до Балтійського моря.

НІМЕЦЬКИЙ ФЕДЕРАЛІЗМ ЯК МОЖЛИВА МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ «ЄВРОПИ РЕГІОНІВ»

Німеччина завжди була центром Європи, вона розташовувалась на перехресті торгових шляхів, котрі ведуть від вільних ганзейських міст до долин півночі Італії. Сьогодні країна являє собою і геополітичне, і економічне ядро Європи. Об'єднана Німеччина має всі передумови для того, щоб відігравати домінуючу роль у будь-якій європейській політичній системі, але, незважаючи на це, її гегемонія в Європі практично неможлива. Це «табу» залишається в силі, незважаючи на зникнення з політичної та економічної сцени покоління Другої Світової війни. Крім того, Німеччина посідає центральне місце в європейській політиці всіх своїх сусідів. Майбутнє європейської інтеграції багато в чому залежить від характеру і активності політики

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Синергічним ефектом впливу цих тенденцій є поділ світового господарства на сегмент, здатний до виробництва інноваційних товарів високої конкурентоспроможності та новизни, і маргінальну частину, відрізану від появи та поширення такого виробництва.

Вищезначене впливає і на просторові виміри моделі розвитку. Найпридатнішими до забезпечення розвитку щодо перелічених процесів є регіони та міста, де сконцентровано найважливіші для цього чинники: інтелектуальний потенціал, високотехнологічні виробництва, сучасний менеджмент, придатна інфраструктура, сприятливий клімат всебічної підтримки місцевою владою підприємницької діяльності. Саме вони набувають здатності до швидшого та стабільнішого росту, ніж регіони слаборозвинуті або ті, де відбуваються реструктуризація промислового потенціалу і перехід до утворення наукомісткого виробництва (Соя, 1999). Як свідчить світовий досвід, останні краще пристосовуються до нових вимог розвитку, аніж слаборозвинуті. Ось чому, на наш погляд, у подальшому асиметрія у регіональному розвитку матиме тенденцію до поглиблення. Перевага регіонів-«локомотивів» відносно регіонів-«аутсайдерів» не слабшає навіть у високорозвинутих країнах, за досить активної політики вирівнювання.

Транскордонні фактори впливу на формування регіональної політики

15 областей України межують із чотирма країнами Центрально-Східної Європи (ЦСЕ) — Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Румунією та трьома країнами СНД — Російською Федерацією, Молдовою, Білоруссю. Україна не має спільного кордону з жодною країною ЄС. На сьогодні шість українських регіонів входять до складу трьох єврорегіонів: Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька — у складі Карпатського єврорегіону, заснованого у 1993 р. спільно з прикордонними територіями Польщі, Угорщини та Словаччини; Волинська — у складі єврорегіону «Буг», заснованому у 1995 р. з прикордонними територіями Польщі, до якого у 1998 році приєдналися прикордонні території Білорусі; Одеська — у складі єврорегіону «Нижній Дунай», заснованому у 1998 р. спільно із прикордонними територіями Румунії та Молдови. Також створено єврорегіон «Верхній Прут» за участю Чернівецької області України та повітів Румунії і Молдови.

Перспективи подальшого співробітництва між прикордонними регіонами України та Російської Федерації і Білорусі визначаються тим, що економічно вони тісно пов'

Німеччини у ставленні до ЄС. Зрештою, німецька держава була поділена упродовж майже всієї своєї історії. Саме завдяки цьому європейська політична система стала системою національних держав, а не імперією, оточеною залежними територіями.

Німецька модель федерального устрою держави надзвичайно цікавила прибічників федеральної Європи ще в 60–70-і роки. Багато з них вважали, що історичний приклад Німеччини міг би на початках послужити моделлю політичного об'єднання Європи³. Федеральна структура держави і децентралізація діяльності, з одного боку, координація і співробітництво на всіх рівнях, з іншого – ось ті основні принципи, які федеральна Європа могла би запозичити у Німеччини.

Серед великих європейських держав Німеччина, без сумніву, унікальна саме дієвістю своєї федеральної структури. Бажане тут співпадає з дійсним, і полягає в тому, щоб перешкодити концентрації влади в руках національного уряду. Кожна федеральна земля володіє всією повнотою законодавчої і виконавчої влади. Нижня палата парламенту Німеччини (бундесрат), що об'єднує депутатів від шістнадцяти федераль-

них земель, не тільки зв'язує землі в єдину центральну систему, прийняття рішень, а й служить гарантом їх незалежності.

Німеччина – країна без центру. Її офіційною столицею є Берлін, однак федеральний Конституційний суд знаходиться в Карлсруе, Бундесбанк – у Франкфурті, федеральний Податковий суд – у Мюнхені, а федеральне Статичне управління – в Вісбадені. Центральний уряд може функціонувати лише при активному співробітництві всіх земель. Німецька федеральна структура здатна успішно протистояти будь-якому різкому чи раптовому зрушенню в політиці центрального уряду.

Багато переконаних федералістів і зараз сподіваються, що політична система німецької держави може бути моделлю для «Європи регіонів»⁴. Бо чим сильнішими і життєздатнішими будуть німецькі землі, тим більше зросте їх привабливість для інших держав ЄС.

І все-таки на субнаціональному рівні в Німеччині закрадаються сумніви, що в «єдиній Європі», права земель будуть обмежені, і вони перетворяться на звичайні адміністративні одиниці – суб'єкти регіональної політики Співтовариства. До цього часу землі не на-

язані між собою. Аналіз свідчить, що інтенсивність економічного обміну між ними вища, ніж прикордонних українських регіонів з рештою регіонів України. Таким чином, у середньо- і, навіть довгостроковому вимірі, стратегічний розвиток означених українських регіонів визначатиметься цією обставиною. Сказане стосується і перспектив співробітництва між прикордонними регіонами України та Молдови.

Транскордонне співробітництво з країнами ЦСЄ відіграє суттєву роль як чинник процесу європейської інтеграції. Цей аспект було враховано при розробці стратегії співробітництва України та ЄС. Він набуває особливого значення при майбутньому наблизненні кордону ЄС безпосередньо до України. Проте на цей час в Україні міжрегіональне співробітництво центральними органами розглядається лише як складова зовнішньоекономічної діяльності держави в межах повноважень, делегованих нею на рівень місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій. Це значно обмежує можливості використання міжрегіонального співробітництва як інструменту територіального розвитку, залучення до цього співробітництва приватного бізнесу, недержавних організацій, без чого воно не може бути повністю ефективним.

У багатьох випадках регіональні та місцеві органи влади виявилися неготовими до сприйняття транскордонного співробітництва як сфери, що потребує від них координуючих функцій у налагодженні співпраці та відпрацювання її механізмів. Суттєвим є і те, що Україна, як країна СНД, має обмежений доступ до можливостей, що їй надає ЄС у рамках інших своїх програм та ініціатив. Це є одним з проблемних питань, які потребують спільного розв'язання на рівні Уряду України та європейських інституцій, зокрема Європейської Комісії.

Примітка. На даний час в Уряді України підготовлені пропозиції щодо створення центрального органу виконавчої влади, функцією якого будуть усі питання, пов'язані з інтеграцією України у загальноєвропейські процеси.

IV. НОВІ МЕХАНІЗМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ УКРАЇНИ

Можливість приєднання України та її регіонів до загальноєвропейського процесу регіоналізації вимагає від неї застосування механізмів регіонального розвитку, за змістом подібних до тих, що використовуються у країнах Європи, і, перш за все, щодо впровадження механізмів програмно-цільового підходу. При усьому різноманітті ос-

магались уповільнити рух європейської інтеграції, але заснування інформаційних офісів у Брюсселі — це данина зазначеним сумнівам, прагнення постійно бути в центрі подій.

Німецькі землі протистоять намаганням обмежити їх повноваження, ведучи багатомісячну дискусію з Берліном, добиваючись точного визначення майбутніх компетенцій земель у проведенні політики ЄС і, що особливо важливо, гарантії прийняття рішень з урахуванням регіональних інтересів. Німецькі землі у своїх вимогах йдуть принципово далі від інших районів країн-учасниць ЄС. Втручання органів Співтовариства вони допускають лише в тому випадку, якщо райони не в змозі вирішити ту чи іншу проблему. Це неминуче спричинить у майбутньому фінансову реформу (на наднаціональному і на національному рівнях) для децентралізації не тільки постановлених завдань, але й можливостей їх реалізації.

Тертя між Берліном і федеральними землями можуть загальмувати європейську інтеграцію. Однак за підтримки органами Співтовариства вимог земель можливе їх просування вперед до «Європи регіонів», де землям буде гарантована значна автономія. У будь-

якому випадку регіональна влада має намір послідовно боротися за зміцнення принципів федералізму.

На нашу думку, використання принципів діяльності німецької федеральної держави — найкраща модель (принаймні на даному етапі) для федеральної «Європи регіонів». Однак в жодному разі не можна недооцінювати труднощі здійснення принципів федералізму німецького зразка в європейському масштабі. Німецький федералізм виріс із специфічної політичної культури, що базувалась (принаймні до об'єднання Німеччини) на відносно однакових життєвих умовах усієї території держави. Ідентифікація з приналежністю до двох спільнот (громадяни федерації та землі), відсутність різких сепаратистських тенденцій і далеко не останньою чергою порівняно висока лояльність у ставленні до влади — необхідні специфічні умови існування і розвитку німецького федералізму, копіювання яких на всій території ЄС поки що нереальне.

ТРУДНОЦІ І ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ

Побудова «Європи регіонів», безумовно, зіткнеться з низкою серйозних перешкод, незалежно від того буде прийнято в якості моделі федералізм німецького

79

ІРІНА БУСИГІНА
СУЧАСНЕ
Й МАЙБУТНЄ
«ЄВРОПИ
РЕГІОНІВ»
(ПРОБЛЕМИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
РЕГІОНАЛІЗМУ)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

нова їх особливість полягає у тому, що вони організують участь і об'єднують зусилля різних ланок управління у регіональному розвитку.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження дають можливість сформулювати наступні тези.

По-перше, в період трансформаційних зрушень посилення диспропорцій на регіональному рівні — процес об'єктивний, обумовлений низкою факторів, і відбувається завжди. Це підтверджується досвідом держав, які переживали або переживають трансформаційні зміни. І Україна не є винятком.

По-друге, об'єктивна необхідність змін у державній регіональній політиці диктується кардинальними змінами в структурі економіки України: виробництво двох третин товарів і послуг у половині регіонів забезпечується недержавним сектором економіки; відсутні важелі прямого втручання влади у діяльність господарюючих суб'єктів. Пряма бюджетна підтримка всіх регіонів унеможливлена, джерела зростання потрібно шукати на регіональному та місцевому рівнях, спираючись на територіальні громади, їх об'єднання, місцеве самоврядування,

підприємницької структури, формуючи для них сприятливі умови вирішення проблем розвитку. Отже, регіони, територіальні громади мають перетворюватися із об'єктів у суб'єкти розвитку.

Звідси, по-третє, — реформу податкової системи, міжбюджетних відносин, адміністративну, територіального устрою слід здійснювати з урахуванням завдань регіонального і місцевого розвитку. Політика розвитку повинна спрямовуватися територіально, а не галузеву.

По-четверте, державна регіональна політика повинна будуватися з урахуванням впливу процесів, що відбуваються у світовому вимірі. Глобалізація, інноваційна спрямованість розвитку, посилення конкуренції у залученні капіталу стосуються не тільки країн, — світовими акторами розвитку стають окремі міста і регіони. Ці чинники призводять до посилення поляризації розвитку.

По-п'яте, процес регіоналізації в Україні має спрямовуватися на досягнення створення потенціалу для економічного зростання регіонів, що базується на мобілізації власних економічних, перш за все людських, ресурсів і мереж усередині та поза межами регіону; регіональних, місцевих зв'язках; вдосконаленні інфраструктури, що підвищуватиме регіональний економічний потенціал. У да-

зразка, чи ні. Деякі труднощі очевидні уже зараз, інші виникатимуть в процесі створення «Європи регіонів». Однак існують проблеми практичного і теоретичного характеру, підходи до вирішення яких слід шукати вже сьогодні.

Передусім, це дуже серйозні диспропорції у рівні економічного і соціального розвитку на території ЄС.

Звичайно, не можна сказати, що Співтовариство нічого не робить для зниження рівня диспропорції між регіонами. Навпаки, саме в останні роки почала проводитись активна регіональна політика на національному рівні. Однак, як відомо, територіальні структури досить інерційні, і подолання регіональних відмінностей — справа не одного десятка років. А поки що райони мають надзвичайно різну економічну «силу», і бідні попадають у залежне становище, виступаючи в ролі прохачів перед ЄС і перед своїм центральним урядом.

Очевидно, саме бідні периферійні райони Співтовариства повинні, в першу чергу, отримати більшу незалежність у прийнятті політичних рішень і можливість контролювати достатні фінансові кошти. Це допоможе їм прискорити темпи економічного розвитку

і зробити його більш автономним від центру і багатих передових районів.

У міру завершення створення внутрішнього ринку внаслідок різкого посилення конкуренції регіональні диспропорції, очевидно, будуть мати тенденції до загострення. Переваги економічної інтеграції, в першу чергу, допомагають передовим районам, що процвітають. У той же час створення єдиного ринку може породити нові види економічної периферії. Еволюційні процеси не бувають справедливими.

Жертвами створення єдиного внутрішнього ринку будуть слабokonкурентноспроможні райони, хоча, звісно, можуть бути й винятки. Деякі райони можуть отримувати нові можливості для прискорення свого розвитку у відкритішій економіці Співтовариства, при ліберальнішому еврорежимі. Інші райони, навпаки, можуть зазнати великих збитків з утратою різного роду бар'єрів. В цілому, проблемні райони Співтовариства можна назвати справжньою «зоною ризику».

В той сам час єдиний європейський ринок дає колосальні плюси для створення «Європи регіонів», усуваючи різного роду перешкоди на шляху міжрегіонального співробітництва, що простягається через на-

ному контексті економічне відродження регіонів може відбутися лише шляхом концентрації зусиль бізнесу, управлінської еліти, місцевого самоврядування, організованої громадськості і не повинно зводитися до забезпечення автономії регіону від держави. Основною метою цього процесу є активізація «соціального капіталу», регіоналізація не повинна послаблювати ролі базових територіальних громад.

По-шосте, різноманіття інструментів регіонального розвитку, що застосовується у європейських країнах, зокрема агентства регіонального розвитку, контрактна форма взаємовідносин між центральним Урядом та регіональною владою є потужним джерелом досвіду для України. Ці інструменти необхідно адаптувати до вимог і умов здійснення реформ в Україні, якщо вона не хоче залишатися «вічним» потенційним кандидатом на вступ до Європейського Союзу.

СЕРГІЙ РОМАНЮК
ПОЛІТИКА
РЕГІОНАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ
В УКРАЇНІ:
СУЧАСНИЙ СТАН
І НОВІ
МОЖЛИВОСТІ

ціональні кордони. Міжрегіональне економічне співробітництво, таким чином, набуває значно більшої гнучкості і стає повсюдним і загальним.

Одна з найсерйозніших проблем виникає у зв'язку з тим, що політичний устрій країн Співтовариства засновано на різних принципах. На території Західної Європи розташовані три федерації – Австрія, Швейцарія і Німеччина. До цієї групи наближається Бельгія. Починаючи з 1976 р. курс на децентралізацію послідовно проводиться в Іспанії. Щодо Великобританії, то хоча вона й не є федеральною державою, тим не менше федеральні традиції в ній дуже сильні, що правда, спрямовані вони переважно назовні (на Британську імперію та Європу). Більше того, традиції європейського федералізму значною мірою виростили на федеральних ідеях британської політичної культури.

Водночас у Західній Європі існують і такі унітарні держави, як Франція й Італія. Втім, в останні роки і тут відстежуються явні тенденції до децентралізації. Існує, проте, небезпека переростання цих тенденцій в сепаратистські саме в тих країнах, де відсутні історичні традиції федералізму.

Основні відмінності між унітарними і федеральни-

ми державами можна звести до наступного. Складові федерації (кантони в Швейцарії чи землі в Німеччині) на відміну від районів централізованих держав володіють конституційною автономією. Райони Італії і Франції не беруть участі безпосередньо в національному законодавстві, тобто в політичній системі відсутній центральний орган, який приводив би політику районів (на зразок бундесрату в Німеччині). Нарешті, в унітарній державі центральний уряд володіє правом скасовувати рішення, прийняті на регіональному рівні, тоді як у федеральній державі контроль законності прийнятого рішення здійснюється через Конституційний суд. Таким чином, принципи державного устрою в країнах Західної Європи різні, хоча наявна загальна тенденція до децентралізації. Такого роду відмінності являють собою найсерйознішу перешкоду для реалізації «Європи регіонів».

Насамкінець, організація «Європи регіонів» вимагає створення концепції її розбудови. Без неї ця ідея залишається декларацією, лозунгом.

Об'єктивно Європа рухається саме в цьому напрямку, незалежно від того, чи це є створення нових організацій, які відображають інтереси регіонів у Брюсселі,

81

ІРИНА БУСИГІНА
СУЧАСНЕ
Й МАЙБУТНЄ
«ЄВРОПИ
РЕГІОНІВ»
(ПРОБЛЕМИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
РЕГІОНАЛІЗМУ)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

український федералізм:

політичні аспекти

семінар за участю професора

АНТОНІНИ КОЛОДІЙ

чи факти міжрегіонального співробітництва. Однак створити всеохоплюючу політичну концепцію побудови «Європи регіонів» необхідно.

Що ще може сприяти побудові «Європи регіонів»? По-перше, об'єктивний процес поступового накопичення фактів та явищ, що вимагають федералістських рішень або трактування. Ці факти і явища необхідно обнародувати з відповідними поясненнями, запроваджуючи ідеї федеральної «Європи регіонів». Звісно ж, факти не повинні бути притягнені за вуха чи викривлені.

По-друге, пропаганда переконаних федералістів. Прикладом справжнього гімну федералізму можна назвати книгу Нельсона Рокфеллера «Майбутнє федералізму», написану яскраво і талановито. Незважаючи на те, що з моменту її видання минуло 30 років, книга містить цілком актуальні і навіть пророчі ідеї про неминучість все більшого поширення ідей федералізму і важливість їх пропаганди, оскільки «федеральна ідея – це відповідь на історичні проблеми, що стоять перед вільним світом, не існує іншого шляху зберегти порядок і забезпечити свободу...»⁵.

Федералізм являє собою модель політичного ус-

трою і, як модель, не може бути реалізований у досконалій формі. Однак його переконані прибічники можуть орієнтувати політичну діяльність і громадську опінію у відповідному напрямку.

«Європа регіонів» не може виникнути відразу, з допомогою єдиного зусилля. Швидше за все тут слід керуватися формулою «порційного» федералізму, за якого групи регіонів співпрацюватимуть в тій чи іншій сфері, причому число учасників такого співробітництва буде варіюватися в залежності від намічених цілей.

Федеральна «Європа регіонів» не може бути створена механічними зусиллями «зверху». Вона органічно виростає «знизу», як результат добровільної асоціації районів Західної Європи. Однак, поглиблюючи інтеграцію, європейське суспільство повинно уникнути уніфікації, зберегти і оживити свій плюралізм.

Життєздатність будь-якої федерації постійно підтримується двома рушійними силами: диференціацією та інтеграцією. Вони мають протилежну спрямованість, але не мусять бути суперечливими. Суть «Європи регіонів» – в створенні та збереженні динамічного балансу між цими основними силами. Запорукою та-

Антоніна Колодій: Федералізмом я почала цікавитися тоді, коли вся Україна ним зацікавилася, тобто на початку 90-их. Тоді я загалом була опозиційно налаштована до цієї теми. Але за 10 років існування української держави багато чого змінилося. Змінилося і моє ставлення до проблеми федералізму. Однак, мої формулювання покищо доволі сирі й потребують доопрацювання.

Гадаю, що за епіграф до свого виступу я могла би взяти вислів американського професора Ордешука, який походить з Галичини. «Належним чином організований федералізм сприяє інтеграції», – стверджує він. Таким належно організованим федералізмом Ордешук вважає насамперед американський федералізм. У виступі, з якого я запозичила цей вислів, він порівнював американський і російський федералізм і казав, що в Росії існують загрози, бо цей різновид федералізму погано організований.

А водночас мені відома провідна ідея численних виступів і праць нашого шанованого професора Ярослава Дашкевича, який каже: «Федералізм суперечить соборності України – і тому неприйнятний».

Ось між цими двома крайнощами я і намагатимусь шукати відповіді на питання – чи потрібен зараз федералізм Україні? Чи допустимий він? Які загрози несе він сьогодні, адже одна справа була в 90-91 роках, а інша – тепер. І які альтернативні вирішення існують для тих проблем, які, на думку частини громадськості, можна розв'язати за допомогою федералізму.

Я гадаю, що ці питання необхідно розглянути у контексті основних аспектів життя нашої держави на сучасному етапі. По-перше, у контексті державного будівництва, адже федералізм – це один із аспектів політичного дизайну. Проблему державно-територіального устрою обдумує кожне суспільство, яке творить Конституцію та будує державу. І чи є потреба і необхідність розглядати сьогодні питання федералізму, якщо в нас уже прийнята Конституція і ми вже маємо певний окреслений державно-територіальний устрій?

Другий аспект федералізму – участь у творенні та зміцненні демократії. Позаяк я політолог, то мене більше цікавить другий аспект, а юристів радше перший. Якою мірою федералізм може перешкодити наростанню недемократичних тенденцій, свідками яких ми є у сучасній українській дійсності? Разом з тим, які існують

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

кого розвитку може стати пробудження регіонів усередині європейських держав як одна з найнадійніших протитотрут усім формам культурної уніфікації.

Переклав Григорій Чопик

¹ Див.: D. De Rougemon Europe: dépasser L'état nationale («L'œuvre», vol. 4, № 4, 1970).

² Ф.А. Хайек. Пагубная самонадеянность. — М., 1992. — С. 59.

³ Див. напр.: F. Heubl. Federalismus als Modell fuer Staat und Gesellschaft von morgen («Politische Studien» № 203. — S. 227–236.).

⁴ Див. напр.: A.B. Gunlicks. Federalism and Unification («Politics and Society in Germany, Austria and Swtzerland». — Vol. 4. — № 2. — 1992).

⁵ N.A. Rockefeller. The Future of Federalism. — New York, 1992. — P. 69.

83

ІРИНА БУСИГІНА
СУЧАСНЕ
Й МАЙБУТНЄ
«ЄВРОПИ
РЕГІОНІВ»
(ПРОБЛЕМИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
РЕГІОНАЛІЗМУ)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

застереження щодо можливих негативних наслідків? І нарешті, ще одне дуже важливе питання, можливо його торкнеться меншою мірою, хоч найбільше над ним працювала, — консолідація політичної нації й федералізм. Адже Україна зараз стоїть перед проблемою консолідації суспільства, консолідації нації, формування політичної чи громадянської нації. Чи не поділимо ми наше суспільство, федералізувавши його, чи не прокопаємо ми нові рови і канали поміж нашими регіонами?

Отже, почну з місця федералізму у державному будівництві. По суті, це питання до певної міри вже вирішене. Приймаючи Конституцію, ми визначили нашу державу як унітарну, тобто єдину. В унітарній державі немає територіальних одиниць, наділених політичними повноваженнями і якоюсь частиною суверенітету. І у цьому сенсі Українська держава єдина. Але є виключення: Кримська регіональна автономія.

Унітарні держави поділяються на, так би мовити, «чисті», тобто виключно унітарні, і такі, що містять певну «домішку» автономій, яка, однак, не порушує принципово державного устрою. В Україні чимало прихильників унітарності. Скажімо, Володимир Шаповал, зна-

вєць західних політичних систем, вважає, що найкращою для України є саме така система — унітарної територіальної організації. Додатковий аргумент, як він каже, полягає в тому, що федеральні держави є винятками у сучасному світі, а переважна більшість держав таки унітарні.

З іншого боку, серед сучасних федеративних держав, хоча їх стосовно небагато, чимало провідних і впливових країн (енциклопедії подають інформацію про 18 федеративних утворень, у тому числі федерацію князівств — Об'єднані Арабські Емірати, 2 федеративні конституційні монархії — Малайзію і Канаду, 15 федеративних республік — Австралію на окремому материкі, Бірму (М'янму), Індію, Росію в Азії, Аргентину, Бразилію, Венесуелу, Мексику, США в Америці, Ефіопію та Нігерію в Африці, Австрію, Німеччину, Швейцарію та Югославію в Європі). Ми не можемо порівнювати Україну із невеликими острівними державами, де населення менше 100 тисяч, а економіка практично відсутня. Наголошую, що 18 федеративних держав, складаючи заледве 10% загальної кількості державних утворень, мають бл. 2,1 млрд. мешканців і виробляють лівову частку світового валового продукту).

ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ

У

© І.Семененко,1998

європейському союзу: регіональний аспект

До 1996 року дискусії про те, якою має бути Україна, були доволі поширеними, але зараз до певної міри стихли, хоча й не цілком. Нещодавно докторську дисертацію про державно-територіальний устрій нашої держави захистив Сергій Телешун; Олександр Сушинський зі Львова також, очевидно, готує на цю тему докторську дисертацію.

Щодо кожного питання я намагатимусь говорити свої «за» і «проти», оскільки я ще не до кінця визначився із головною проблемою – потрібен нам федералізм, чи не потрібен. В інших аудиторіях я завжди підкреслюю, що нам потрібно спершу навчитися жити за чинною конституцією. Це, може, важливіше, аніж вигадувати усе новий і новий дизайн. Нещодавно я прочитала у Фукуями, що можливості покращити справи з демократією, взагалі із розвитком, за допомогою дизайну дуже невеликі. Не так то й багато альтернатив. І в принципі, кожна система по своєму працює за певних умов. А тому питання про те, потрібно, чи не потрібно міняти, наприклад, форму правління із президентсько-парламентської на парламентську, або, чи потрібно міняти унітарну державу на федеративну – це все питання певною мірою, у кожному разі з точки зору політич-

ної філософії, уможлядні. Вони навряд чи стануть вирішальним чинником, бо значно більше залежить від культури людей, від уміння використовувати уже створені механізми.

Але, з іншого боку, чому і у мене, і у решти учасників цієї дискусії народжуються сумніви? Річ у тому, що чинний державно-територіальний устрій від самого початку розглядався як тимчасовий. Згадаймо більшість публікацій в «Голосі України», насамперед декларації з цього приводу, висловлені покійним В.Чорноволом, про те, що федеративний устрій для України був би найкращим, але не зараз. І фактично все, що говорилося і писалося про федералізм на початку 90-х років, до цього зводилося: федерація для України дуже добра, але не зараз. Бо зараз наявні тенденції до сепаратизму. Ми можемо їх роздмухати, необежно підсилити. І тоді якийсь шматок материзни відокремиться і приєднається насамперед до Росії, звичайно.

У цьому випадку найчастіше посилаються (в тому числі й В.Шаповал) на досвід Совецького Союзу. Буцім, коли б не було адміністративних кордонів, не було політично окреслених одиниць в межах Совецького Союзу, то набагато складніше було би виходити з цієї

Побудова єдиної Європи вступила в якісно нову фазу. Втілення у життя рішень Маастріхтського договору, практична підготовка до введення єдиної європейської валюти, збільшення числа членів від 12 до 15 і в перспективі подальше розширення Європейського Союзу, в тому числі за рахунок можливого прийому деяких колишніх соціалістичних країн – такі нові політичні реалії Європи. Усе це ставить політиків, дослідників, громадську думку перед необхідністю по-новому осмислити процеси європейського будівництва.

На зміну популярній у минулому теоретичній дискусії про моделі розвитку, перевагу корпоративістських чи плюралістичних принципів у наднаціональному будівництві, відцентрових чи доцентрових тенденцій прийшов раціональний, прикладний підхід. Рахують вигоди і втрати від запровадження євровалюти, від вступу нових членів, об'єднання Німеччини. У центрі дискусії – питання про нові форми і нову якість управління політичним простором, що росте не лише вшир, але й углиб, за рахунок розширення сфери компетенції наднаціональних органів.

До процесу прийняття рішень підключається велика кількість учасників, як оформлених в організаційні структури (асоціації, об'єднання, рухи, ініціативні групи), так і інституційно не структурованих. Групи інтересів справляють істотний вплив на процес прийняття рішень інститутами влади, держави та її суб'єктів і на рівні наднаціональному, утворюючи в рамках ЕС політичну спільноту з мережевою структурою.

Розмивання традиційних цінностей, пов'язане з розвитком технічного прогресу і нав'язуванням стереотипів масової культури, руйнацією родинно-побутових устроїв, зміною політичних реалій, дало поштовх до розповзання кризи національного самоусвідомлення громадян Європи, яке покищо не компенсоване широким розповсюдженням самоусвідомлення європейського. Це усвідомлення у кращому випадку, як вважають дослідники, існує в формі так званого «дозвольного консенсусу», тобто внутрішньої згоди не перешкоджати активно процесам політичного й економічного зближення¹.

Почасти криза самоусвідомлення знаходить вихід у розповсюдженні регіоналістських рухів, навколо яких збираються прихильники націоналістичних цінностей. Регіо-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

держави. А так можна було відштовхнутися від певної існуючої визначеності. Гадаю, питання набагато складніше, бо, по-перше, неможливо ігнорувати той факт, яким чином створювався ССРСР. Причини його розпаду значно глибші, аніж банальна наявність союзних республік.

По-друге, дуже багато вчених відзначають, що коли доходить до сепаратизму, то найкращий засобом усунути подібні тенденції – це надати ширшу автономію тій області, яка прагне відокремитися. Так фактично чинять Іспанія, Італія, Канада тощо, намагаючись надати регіонам, які прагнуть відокремитися, ширших повноважень у межах існуючої держави. Отож, федералізм можна розглядати і як спонуку до відокремлення, і як засіб створити привабливіші умови для бажаних відокремитися, задовільнивши в межах федеративної держави певні культурні чи якісь інші потреби.

Окрім того, ми бачимо, як на наших очах в межах України відтворюється модель централізації, притаманна колись для Совецького Союзу, хіба що замість ЦК КПСС ми маємо Адміністрацію Президента, а замість обкомів і райкомів – державні адміністрації, абсолютно лояльні, конформні, цілковито віддані Президентові на

засадах, дуже далеких від принципів функціонування демократичної держави. Якщо зважити на те, що в політологічній літературі федералізм дуже часто вважають засобом проти наростання подібних тенденцій, то доводиться обговорювати і цю можливість.

Розростання централізму супроводжується занепадом того, що можна з більшою чи меншою умовністю назвати периферією. Багато хто в Галичині боїться федералізму, ба навіть обговорення цієї проблеми, бо кажуть, що у випадку федералізму нас, мовляв, задавлять сильніші регіони, які будуть панувати у федерації. Від початку 90-х років я зберегла газетну публікацію з «Голосу України» (за 93-й рік), де міститься інформація, якої у мене немає, коли йдеться про сьогоднішній день. Стаття містить порівняння 6 областей з різних регіонів за виробленим національним доходом на душу населення і за витратами з державного бюджету на душу населення. За першим показником Донецька область посідає 22-ге місце, Республіка Крим – 23-тє, Луганська область – 24-тє, Житомирська – 5-тє, Львівська – 7-ме, а Полтавська – 2-ге. А за витратами Донецька область перебуває на 4-му, Республіка Крим – на 7-му, Луганська область – на 3-му, Житомирська – на 4-му,

нальні проблеми завжди були компонентами європейської політики. За останнє десятиліття в орбіту їх розв'язання виявилися втягнутими не тільки місцеві політичні еліти й центральна адміністрація, але й широкі верстви населення. Ріст впливу Ліги Півночі в Італії, підтримка переважною більшістю населення Шотландії автономістських настрів (це показав вересневий 1997 р. референдум, у ході якого була підтримана ідея виборів до регіонального парламенту, призначених на 1999 р.), зміцнення політичних позицій каталонських націоналістів у Іспанії, підключення німецьких земель до прийняття рішень на рівні інститутів ЄС – явища одного порядку. Вони опираються на синтез політичної волі представників регіональних політичних еліт і підтримки широких верств населення. Цікаво, що, за даними опитувань, частка європейців, що співвідносять себе з географічною спільнотою (регіон, місцевість), яка не співпадає з територією країни, перевищує 90%².

Однак радикально-сепаратистські тенденції наявні все-таки у меншості європейських регіонів. Центральні уряди, політичні сили, громадська думка шукають шляхи вирішення проблем, породжених регіональною самотністю (як і самотністю емігрантів із країн Третього сві-

ту, а тепер і Центральної Європи), в руслі громадянського суспільства. Як відзначає І.Іванов, «сам регіоналізм у Європі набуває вже не поверхового історико-релігійного, а найглибшого наповнення, суттю якого є рівень регіонального розвитку і співвідношення потреб і ресурсів окремих регіонів при розв'язанні соціально-економічних проблем, що стоять перед ними»³.

РЕГІОНАЛЬНИЙ ФАКТОР У ПОЛІТИЦІ ЄС

У складі 15 країн ЄС налічується понад 160 регіонів. Італія, Іспанія, Бельгія та Австрія мають у своєму складі регіони з тим чи іншим ступенем адміністративно-політичної автономії. Поряд із ними є історично сформовані регіони, які поки що не мають, у тім числі й унаслідок активної протидії центральної влади, навіть обмеженої політичної автономії, як, наприклад, у Великобританії.

Римський договір не передбачав прямого представництва регіональних і місцевих інтересів на рівні Співтовариства⁴. Завдання захисту інтересів регіонів, розробки регіональної політики покладалися на національні держави. Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) був створений лише в 1975 р., і до 1988 р. кошти відповідно до

Львівська – на 21-му, а Полтавська – на 6-му місці. Те, що ми не маємо актуальної інформації на цю тему, те, що я не знаю, де її взяти сьогодні, – усе це свідчить про те, що ми, як і за совецьких часів, живемо в суспільстві закритої інформації.

Ми боїмося того, чого боятися не повинні. По-перше, треба оволодіти цією інформацією, а, по-друге, треба міркувати і про федералізм, і про все, що заведено, прораховуючи усі можливі наслідки наперед. Я гадаю, економісти здатні це зробити. Нам здається, що Донбас – це дуже могутній регіон, але водночас він найменш перспективний регіон з точки зору майбутнього розвитку. І якщо держава комусь і буде допомагати, то насамперед Донбасу. В Конституції федеративної Німеччини зафіксована і проводиться на ділі політика вирівнювання економічних можливостей регіонів. Така політика мусить проводитись і в Україні, але усі компоненти її повинні бути попередньо фахово розписані: якщо є надлишок доходів, то вони певним чином перерозподіляються, але не так, як це комусь заманеться, або на користь тих, хто більше страйкує і більше вимагає.

Згадані мною аргументи на користь федералізму, є, по суті, аргументами на користь децентралізації, що не

обов'язково закладає передумову федералізму. Децентралізація – ширше поняття, вона може втілюватися в різній формі. Ті, хто виступають проти федералізму в нашій державі, дуже часто говорять про можливість інших форм децентралізації. Отож, я переходжу до співвідношення федералізму і демократії.

Кілька слів про централізацію та її співвідношення з демократією. Політична теорія стверджує, що будь-яка влада, якщо вона не має жодних перешкод при здійсненні шляхетних функцій в інтересах суспільства, не забуває і про себе, а, маючи тенденцію до розширення власних повноважень, починає дедалі більше працювати на саму себе. І якщо цю тенденцію не загальмувати, то вона неодмінно переросте в узурпацію влади.

Елементи узурпації спостерігаються в Україні на кожному кроці. Йдеться про ніде не записані повноваження, які люди привласнюють собі, виступаючи носіями влади від природи. Європа зіткнулася з питанням узурпації влади у XVII-XVIII, ба навіть XVI-му столітті – у добу панування абсолютних монархій. Саме у відповідь на дії узурпаторів, які, з одного боку консолідували в багатьох випадках європейські нації, а з іншого боку – допровадили марнотратство до крайніх меж. Із простолю-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

квот виділялися в розпорядження національних урядів. Ці кошти мали скеровуватися в найменш розвинуті регіони. Однак протягом 10 років після створення фонду розрив в темпах зростання багатих і бідних регіонів продовжував збільшуватися; регіональна політика ЄС, задумана як інструмент підтягування відсталих районів Європи, виявилася малоефективною.

У 80-ті роки регіональні проблеми опинилися в центрі уваги органів ЄС. Це було пов'язано, з одного боку, з ростом регіональних диспропорцій і збільшенням тягаря регіональних проблем у зв'язку з прийняттям нових членів, а з іншого – з активізацією самих регіонів як акторів європейської політичної сцени. В інститутах ЄС регіональна політика була визнана пріоритетним напрямом спільних зусиль.

Однак про розробку загальноєвропейської регіональної політики (і нав'язування її зверху регіонам) не йдеться. Таке завдання не під силу органам ЄС на даному етапі інтеграції, а його постановка означала би прямий наступ на національні суверенітети і прагнення багатьох регіонів до самостійності.

У 1988 р. були скоректовані принципи розподілу фінансування регіонів і регіональних проблем. Для збільшення

віддачі вклади були сконцентровані на низцінапрямів: допомоги найменш розвинутим регіонам (критерій – дохід на душу населення менше 75% середнього по ЄС) і територіям, де здійснюється промислова конверсія (з відсотком безробіття, вищим від середнього по ЄС), підтримки довгострокових проектів скорочення безробіття, в тому числі молодіжної реформи загальної сільськогосподарської політики⁵. На сьогодні кошти розподіляються згідно з поділом усіх єврорегіонів на три групи: зі слаборозвинутою економічною структурою, з традиційною промисловістю і з економікою, що динамічно розвивається.

Другий напрям регіональної політики – підтримка різного роду проектів регіональної інтеграції, зміцнення між-регіональних мережевих структур в інтересах стимулювання інтеграційних процесів на національному й субнаціональному рівнях.

НА ШЛЯХУ ДО «ТРЕТЬОГО РІВНЯ» ВЛАДИ?

У 80-ті роки економічно значимі регіони, передовсім із числа німецьких земель, порушили питання про свою безпосередню участь у вирішенні проблем, що їх стосуються, на рівні ЄС. Такі вимоги отримали широку підтримку про-

дом тоді ніхто не рахувався, що призвело, зрештою, до революції.

Дії узурпаторів ретельно аналізували їхні сучасники-філософи. В просвітницькій літературі найбільше уваги приділено подоланню тенденції до узурпації влади. Було винайдено, так би мовити, два механізми, вжиті в західних країнах. Один вам добре відомий – розподіл гілок влади, другий – децентралізація. Про розподіл я нічого тут не казатиму, бо це не стосується нашої теми.

А коли йдеться про децентралізацію, то перший випадок її гарного, досконалого застосування показують Сполучені Штати Америки. Децентралізація була, з одного боку, наслідком того, що Штати від самого початку утворилися як окремі колонії англійської Корони, пізніше об'єднані в єдиний Союз. Але над механізмом децентралізації, над способом організації держави працювали кращі тогочасні мислителі Америки. Я вважаю, що вони досягли великого успіху в тому, що витворили.

Відвідавши у 30-х роках XIX століття Америку, Алексіс де Токвіль був захоплений способом управління, який випрацювало американське суспільство. На сторінці 83-ій перекладу його прекрасної книги «Про демократію в Америці» починається розділ про децентра-

лізацію. Він наче написаний для сьогоднішньої України.

Спостерігаючи американську дійсність, Токвіль дійшов висновку про два способи централізації і децентралізації. Урядова централізація неминуча, без неї жодна держава не вистоїть. Під урядовою централізацією він розумів політичну централізацію, тобто вирішення політичних, глобальних у масштабах держави питань.

А от адміністративна централізація шкодить суспільству. Токвіль наводить надзвичайно цікаві приклади такої шкоди в тогочасних європейських країнах. Він каже, що коли урядова централізація поєднується з адміністративною, то вона привчає людей цілком і завжди відмовлятися від проявів власної волі, привчає коритися, причому не раз, і не з приводу якогось одного конкретного питання, а в усьому і завше. Централізація адміністративної влади, пише Токвіль, здатна тільки драгувати людей, які цій владі підлягають, бо вона постійно прагне послабити в них громадський дух.

Описуючи систему правління окремого штату, він каже, що, з одного боку, досягненням американської системи управління є те, що законодавчу владу ніхто не обмежує, тобто, не існує жодного органу, який може

мадськості. Так, кожен тріє із чотирьох опитаних (77%) висловилися за участь регіонів у формуванні та втіленні у житті політики ЕС.

Зростання стурбованості «регіональним виміром» проблем європейської інтеграції серед політичних еліт, представників різних груп інтересів і в суспільстві загалом було пов'язане із зростаючим усвідомленням проблеми дефіциту демократії в процесі прийняття рішень на рівні ЕС. Незважаючи на широке обговорення питань, пов'язаних із необхідністю розширення повноважень Європарламенту і обраних до нього прямих голосуванням представників, ключові рішення, як і раніше, приймалися кулуарно. Регіони володіли дуже скромними важелями не тільки впливу на процес прийняття рішень, але й просто доведення до інститутів ЕС своїх точок зору. Можливості самостійної участі регіонів у розв'язанні проблем на рівні Співтовариства визначалися передовсім характером домовленості зі своїм урядом.

Найбільших успіхів у зміцненні своєї самостійної політичної ролі добилися землі Німеччини. Власне вони й виступили ініціаторами у формуванні «третього рівня» влади (регіонального поряд із наднаціональним і національним)

з важливим колом повноважень. Створення у відповідності з рішенням Маастріхтського договору Комітету регіонів ЕС (за зразком Економічного й соціального комітету ЕС, який не має повноважень приймати рішення) лише почасти задовільнило ці зазіхання. Однак, як вважає німецький дослідник, представники зацікавлених земель розглядали його як перший крок на шляху створення до Регіональної палати з суттєвим колом повноважень⁶.

Комітет задуманий як арена зіставлення думок регіонів і для консультацій з проблем, що їх стосуються. Власне його формування можна розглядати як заклик до інститутів ЕС постійно тримати регіональні проблеми в полі уваги.

Надії одних і побоювання інших щодо можливості протягування через Комітет ідей регіональної автономії й узурпації регіонами повноважень говорити від імені своїх держав (це право в Іспанії, наприклад, виборюють Барселона і Севілья з їхніми найвпливовішими політичними елітами) поки що безпідставні. Комітет регіонів аж ніяк не має права розробляти моделі регіонального розвитку Європи чи втілювати у життя самостійну політичну лінію.

Як вважає авторитетний англійський дослідник проблем європейського будівництва К.Міддлмас, «транспонува-

завадити їхнім діям – ані привілеї, ані недоторканість місцевих властей, ані особисті впливи, ані навіть авторитет розуму, – бо законодавці є представниками більшості, які претендують на те, що лише вони є єдиним носієм сукупного розуму. У цьому сенсі – каже Токвіль – урядова централізація є благом.

При відсутності адміністративної централізації люди самі вирішують чимало проблем, яких вони в інших державах не вирішують (бо вони покладені на адміністрацію). Завдяки цьому розвивається і міцніє громадський дух Америки.

Читаючи цей і багато інших подібних текстів, я пригадувала нашу систему врядування, міркувала, до чого зараз зведені міські ради. Пригадую, на минулорічних виборах [до Верховної Ради] пан А. Садовий, з яким ми разом перед виборцями виступали, скаржився, які нещасні міські депутати. Що вони можуть? Відомо, що адміністрація діє погано, коли йдеться про певні конкретні питання. А вони маленькі, нібито, люди, що вони можуть? Так само я знаю багато прикладів і з практики обласної ради. Депутати поговорили і розійшлися, бо є адміністрація, яка уособлює реальну владу. У виступі пана А. Садового мене вразило, що він протиставляв вла-

ду (адміністрацію) і депутатів (представницькі структури). Депутати і є владою, вони мусять бути владою. Потрібно так відпрацювати систему, щоб вони були владою. Це, звичайно, трагічно, що депутати місцевих Рад не почувують себе владою, бо система самоврядування просто не працює, і ми можемо говорити про централізацію влади лише у сенсі президентської вертикалі й повного підпорядкування їй усіх інших органів.

Отже, з одного боку, потрібен певний рівень централізації, з іншого боку, потрібне розширення можливостей децентралізації і на регіональному, і на місцевому рівні. У спеціальній галузевій літературі, наприклад, юридичній, політологічній, виділяють як галузь теорію управління, вдаючись до дуже різних типів класифікації централізації та децентралізації, використовуючи різну термінологію.

Мені дуже сподобалась класифікація типів централізації, запропонована Івасакі Мікіко, який пише про політичну децентралізацію, адміністративну децентралізацію і деконцентрацію. У будь-якій країні влада не зосереджена тільки у центрі. До речі, у нас іще кажуть «держава», замість сказати «центр». Це мене дуже обурює, позаяк усі ми також належимо до держави Україна, а коли у міркуваннях про «державу» йдеться лише про

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ти регіональні моделі розвитку з одного національного континенту в інший і спробувати з Брюсселя формувати регіональну політику в умовах нестійкої національної рівноваги – це найвірніший шлях добитися відчуження громадської думки й позбутися її підтримки у справі створення єдиної Європи»⁷, позаяк дії Брюсселя розглядатимуться як втручання у питання винятково національної компетенції.

У цьому сенсі зусилля прихильників ідеї «Європи регіонів» (наприклад, політичних еліт Баварії чи Каталонії), які прагнуть використати регіональну політику, зокрема, як важіль зміцнення свого внутрішньо-політичного впливу, не дістали широкої підтримки в політичних колах, де формується наднаціональна стратегія.

В ідеї «Європи регіонів» чимало противників, які висловлюють побоювання, що союз «може розпастися на дрібні держави, які матимуть власну внутрішню політику і при цьому делегуватимуть на наднаціональний рівень лише певне коло повноважень. В такій Європі етнічні почуття перебуватимуть під спудом»⁸, а штучне приглушення таких протиріч таїть у собі небезпеку могутнього вибуху. На підтвердження таких побоювань наводиться приклад колишньої Югославії.

Прийняття статусу Комітету регіонів у 1994 р. внесло ясність у саме поняття регіону. Воно трактується як «територія, що являє собою очевидну спільноту з географічної точки зору, або така територіальна спільнота, де є наступництво, і населення якої визнає певні спільні цінності і прагне зберегти і розвивати свою самобутність з метою стимулювання культурного, економічного і соціального прогресу»⁹.

Очевидно, що боротьба групи регіонів у складі ЄС за самостійну політичну роль і участь у розробці європейської політики сприяла повороті інститутів ЄС та європейської бюрократії у бік визнання особливих інтересів регіонів. Економічні й соціальні програми, політичні заходи, особливо впродовж поточного десятиліття, розроблялися в основному з урахуванням інтересів регіонів або з оглядкою на їх вимоги. Регіони разом з національними державами та інститутами ЄС висунулися в число суб'єктів європейського політичного будівництва й активно втручались у сферу компетенції національних держав, шукали шляхи до прямого діалогу з інститутами ЄС. Такий активний наступ дав підставу дослідникам говорити про формування «третього рівня» влади¹⁰. Радше, однак, виникла евенту-

київську верхівку, то це абсолютно неправильно. Я називаю її, цю верхівку, «центром». Ніяка держава не керує виключно з центру, вдаючись до деконцентрації.

Деконцентрація – це делегування влади вниз аж до місцевого представництва на рівні окремих громад. Якщо усе підпорядковане центрові по прямій вертикалі, але повсюди утворюються органи управління за призначенням, то це називається деконцентрація. Вона не рівнозначна децентралізації. Децентралізація у даному випадку відсутня.

Федералізм, властиво, підпадає під означення політичної децентралізації. У цьому випадку місцеве самоврядування здійснюється на підставі місцевих, регіональних Конституцій, а взаємини між центром і регіонами, чи територіями відбуваються на рівних. У федерації територіальними одиницям притаманна фінансова незалежність, місцеве самоврядування незалежне від центрального уряду, а керівники місцевої влади обираються на місцевих виборах.

Адміністративна децентралізація передбачає, що правові засади місцевого і регіонального самоврядування визначає центральний уряд. Про це пишуть В.Шаповал та інші автори, які вважають, що нам потрі-

бен не федералізм, а просто регіональна автономія. Вона базуватиметься на тих повноваженнях, які центральний уряд делегує в регіони. Принципи регіональної автономії будуть записані в Конституції, чи в якихось інших важливих законах конституційної ранги. Автономне урядування здійснюватиметься у конкретно визначених питаннях, скажімо, у соціальній сфері, освіті тощо. За таких обставин центральний уряд зможе міняти свої погляди – щось додати, щось відняти і т. п. Адміністративна децентралізація передбачає певну субординацію регіонального і місцевого самоврядування щодо центру, а також фінансову залежність. І хоча органи місцевого самоврядування мають часткову автономію, однак створює їх центральний уряд, а керівників місцевої влади почасти обирають, почасти призначають.

Задля того, аби запобігти наростанню недемократичних тенденцій, аби надати регіонам більше можливостей захищати самих себе, доводиться вибирати між двома моделями.

Перша – федералізм, політична децентралізація, коли територіально-адміністративні одиниці набувають певних політичних прав, навіть певного суверенітету (деякі автори заперечують концепції поділеного суве-

альна перспектива такого розвитку. Тим не менше, процес створення основи для регіонального рівня влади у вигляді різних форм взаємодії регіонів на наднаціональному рівні уже став політичною реальністю.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ РЕГІОНІВ

Самостійну політичну лінію у справі оформлення і просування своїх інтересів на рівні Союзу проводять регіональні утворення, що мають сильні економічні позиції, впливову політичну еліту і часто (хоча й не завжди) певну статусну автономію в рамках угоди з центральною владою про можливість представництва інтересів територій на наднаціональному рівні. У представництві Баварії в Брюсселі працює 20 службовців із земельних міністерств. Деякі регіони утримують свого представника або навіть офіс на двох (графства Ессекс та Пікардія).

Якщо сильні області віддають перевагу самостійним діям і в своїй діяльності акцентують на представництвах інтересів території, то акредитовані в Брюсселі регіони, які не мають автономії (приміром, Шотландія через бюро «Скотленд Еуропа»), працюють як парасолькові структу-

ри. Вони виражають надії не тільки територіальних адміністративних одиниць, але й також місцевих фірм і груп інтересів. Коротше кажучи – всіх, хто платить членські внески за право користуватися наданими послугами¹.

Як показали дослідження групи американських учених, одним із спонукальних мотивів організації власного представництва інтересів у Брюсселі є конфліктність у стосунках із центральною владою². Безумовно, економічна значущість регіону (яка, як правило, корелюється з його політичною значущістю), чи необхідність підготовки й реалізації конкретних програм, що фінансуються каналами ЕС, також стимулює організацію самостійного представництва того чи іншого регіону.

Якщо включити в загальну кількість регіональних представництв структури різного рівня, в тому числі національні асоціації регіонів, асоціації місцевих властей країн – членів, регіональні представництва груп інтересів, і, в першу чергу, місцевого бізнесу, транснаціональні структури, то їх кількість продовжує зростати.

Пояснення такого сплеску активності можна шукати у зростанні ролі Європейської комісії (ЕК) та інших інститутів при вирішенні питань із сфери інтересів регіонів: у па-

ренітету). Федеральні одиниці мають політичні повноваження в тому сенсі, що, припустимо, обласна рада може приймати нормативні акти, свого роду закони. В окремих випадках у деяких державах регіональні одиниці мають навіть власні Конституції, тобто сягають рівня квазідержав. Вважається, що саме звідси і чигає загроза сепаратизму, якій необхідно протиставити розширення повноважень центрального уряду і редукацію державності до дій центру. У відповідь у мене виникає питання: якщо залишити центральному урядові достатньо широкі повноваження щодо визначення функцій регіонів, обсягів децентралізації, то чи не вийде так, як завжди у нас буває: форма залишиться, а зміст десь випарується? У наших людях дивовижно поєднуються дуже добрі наміри і прагнення, аби загал слухався тих, хто на горі. Чи буде за таких обставин опрацьована нормальна модель регіональної децентралізації (згадайте, наприклад, яким був перебіг підготовки і проведення референдуму і таке інше)? Чи будуть залучені до опрацювання такої концепції місцеві сили?

Іншою формою федералізму зазвичай вважають союзу державу. Можна натрапити на такі думки, що, мовляв, дуже мало справді федеративних союзних держав.

Начебто створені згори федерації – Німеччина, Австрія тощо – не є справжніми федераціями, бо федеративний устрій їм був накинтий. Я, правду кажучи, не бачу у цьому великої різниці. Можна, звичайно, класифікувати федерації за способом утворення – чи вони утворилися згори, чи знизу, – але якщо ці держави показали свою життєздатність, якщо вони добре функціонують, якщо, скажімо, німецькі землі наділені цілою низкою серйозних повноважень, здійснюють справжнє регіональне самоврядування, то яка, зрештою, різниця, чи вони колись об'єдналися самі, чи створили чинні форми територіально-адміністративного устрою під тиском окупаційної влади? Не згодна я також із тим, коли говорять, наприклад, про німецьку федерацію, що метою окупаційної влади було не допустити постановня сильної Німеччини – у літературі часто трапляється подібна точка зору. Я вважаю, що альянти прагнули запобігти постановню не сильної, а недемократичної, диктаторської, тоталітарної Німеччини, і федералізм був визнаний хорошим засобом проти тоталітаризму. А, якби Сполучені Штати та їхні союзники так уже боялися сильної Німеччини, то не було би плану Маршалла. Отже, потуга і тоталітарні тенденції – це різні речі.

дінні довір'я до національної держави як провідника спільних інтересів, які відіграють в європейському будівництві усе помітнішу політичну роль¹³.

Як уже зазначалося, найактивніше на фронті європейської розбудови традиційно виступали німецькі землі. Німеччина після поразки у Другій Світовій війні поставила за мету не тільки відродження державності й довір'я до неї, а й розвиток земельного самоврядування. Вже 1959 р. при ЕЕС був акредитований спостерігач, призначений нарадою міністрів земель, – у справах економіки. За землями закріплено право участі у тих формах діяльності інститутів ЕС, які охоплюють питання їх безпосередньої компетенції. Вони мають представників у різних комісіях і постійні представництва у Брюсселі.

Нерідко землі дотримуються особливої точки зору, відмінної від федерального уряду, у принципових питаннях соціальної й економічної політики. Як показала дискусія навколо термінів запровадження загальноєвропейської грошової одиниці євро (уже після ратифікації обома палатами парламенту Маастріхтських угод), деякі з політично активних земель (Баварія, Гамбург, Нижня Саксонія) виступили проти узгодженого терміну введення єдиної валю-

ти. Відомий політичний діяч ФРН, глава уряду Саксонії К.Біденкопф заявив про «право вето», яке нібито мають земельні парламенти, незважаючи на тверду позицію федерального уряду щодо дотримання узгоджених термінів¹⁴.

Чисельні області Іспанії відкрили у Брюсселі представництва, котрі мають юридичний статус торгових компаній з обмеженою відповідальністю. Створений 1982 р. Консорціум каталонського патронату на підтримку Європи й компанія «Інтербаск» служать сполучними кільцями між інтересами регіонального бізнесу та Європейською комісією. Французькі інтереси представлені на рівні не лише департаментів, але й міжрегіональних асоціацій департаментів, створених для фінансування й реалізації програм розвитку міжрегіональних інфраструктурних зв'язків. До переліку функцій регіональних представництв при ЕС входить інформація про основні напрями діяльності Союзу, підтримка постійних контактів з інститутами ЕС, підготовка візитів представників регіональної влади, консультування компаній і фірм.

91

ІРІНА СЕМЕНЕНКО
ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ У
ЄВРОПЕЙСЬКОМУ
СОЮЗІ:
РЕГІОНАЛЬНИЙ
АСПЕКТ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Що дає і чого не дає федерація для демократії? Для демократії децентралізація і такий її різновид як федералізм, дає насамперед наближення влади до народу. Це прекрасно показано у Токвіля. Народ бере участь у владі, він краще представлений, через близькість до влади він може краще на неї впливати. І якщо ми ніяк не можемо пробудити громадянський дух у наших співвітчизниках, то чи не можна сподіватися на те, що коли в Україні існуватиме федеративний устрій, якщо влада буде ось тут поблизу і наша, то й люди мобілізуються нарешті і захочуть бачити ту владу такою, яка би їх задовільняла?

Федералізм не дає сконцентрувати усю владу в руках центру. Непрямо про це свідчить приклад Німеччини, де підтвердилися розрахунки альянтів на те, що в умовах відсутності унітарної держави не буде і тоталітаризму.

Звичайно, федералізм може створити і певне поле діяльності для сепаратистських сил, і інколи цю ідею використовують саме задля цієї мети. Але, я гадаю, що це для нас сьогодні мало актуально, бо з Кримом вже більш-менш спокійно.

І, нарешті, федералізм забезпечує умови для природного розвитку багатоманітності в усіх її проявах –

культурної, мовної тощо. Позаяк сучасна демократія є плюралістичною, то в такий спосіб він служить зміцненню демократії.

Для України, на мою думку, найважливішими є перші два пункти – наближення влади до народу і недопущення концентрації влади, адже ми повсякчас наштовхуємося на узурпаторські тенденції центру і на те, що населення наше ніяк не перетворюється у громадян.

Які застереження існують щодо впливу федералізму на демократію? По-перше, децентралізація загалом і така її конкретна форма як федералізм не є панацеєю з точки зору демократизму. Вона, можливо, і наближає владу до народу, демократизуючи систему управління, але якщо йдеться про ліберальний аспект сучасної демократії, тобто гарантії прав, то тут федералізм нейтральний. Ба більше, завжди існує небезпека розвитку локальних тоталітаризмів у окремих регіонах, і це залежить від якості еліт і від культури населення. Ті ж Сполучені Штати, які я тільки що вихваляла, використовували федеральний устрій у південних штатах для того, аби зберігати там і К'ю-Клекс-Клен, і низку інших вкрай недемократичних рис суспільного життя. Тому питання про вплив федералізму на побільшення демократії в окре-

ТРАНСРЕГІОНАЛЬНІ МЕРЕЖЕВІ СТРУКТУРИ

Рівень економічного розвитку стимулює звагу місцевих еліт добиватися участі у прийнятті рішень і бути почуваними не тільки в своїй країні, а й поза її межами, отримати можливість реалізації широкомасштабних проєктів, що не співпадають з конфігурацією кордонів. Чисельні трансрегіональні угоди – результат такого руху регіонів назустріч. Створювані для реалізації спільних проєктів у галузі освіти, науки, туризму, розвитку єдиної інфраструктури, вони одночасно виступають від імені групових регіональних інтересів як лобістські структури (на квітень 1996 р. їх нараховувалося 33).

Утворені силами регіонів двох чи більше країн-членів трансрегіональні об'єднання дуже різняться за напрямками діяльності, характером присутності на рівні ЄС і мірою впливу. Найвідоміші й найактивніші горизонтальні об'єднання економічно розвинутих регіонів, які шляхом об'єднання зусиль примножують свій і без того істотний лобістський потенціал.

Ініціатива створення об'єднань найчастіше виходить від самих регіонів. Саме так діяли 1988 р. засновники угруповання «Чотирьох моторів Європи» (Баден-Вюртем-

берг, Фона-Альпи, Ломбардія, Каталонія; Валлія приєдналася на правах обмеженої асоціації), котрі прагнули налагодити довгострокове співробітництво між економічно передовими країнами і втілювати в життя спільні науководослідні та інші довгострокові проєкти. За координацію спільних дій відповідають глави регіонів, які щоквартально збираються на регулярні засідання. За оцінками ЕК, ця ініціатива – найбільша широкомасштабна модель міжрегіональної кооперації в Європі на сьогодні.

Для просування спільних проєктів у галузі інфраструктури, туризму, підготовки кадрів створено транспіренейський єврорегіон (Каталонія, Лангедок, Русільйон, Міді-Пірене). Вісім регіонів південного Середномор'я заявили про необхідність створення високотехнологічної зони з акцентом на розвиток великих міст цього регіону, 6 великих міст Іспанії та Франції розробили конкретні програми розвитку технологій та комунікацій, реставрації історичних центрів, просування проєктів у галузі туризму. Переважно об'єднання створюються для втілення в життя конкретних програм.

Є й приклади роботи трансрегіональних асоціацій (за сприяння з боку самих інститутів ЄС) для реалізації широ-

мих регіонах України залишається відкритим, так само як і питання про потенціал наших регіональних еліт. Ми трохи нашкребли цих еліт для центру, а чи нашкребе-мо для кожного регіону? Я не певна, що уже сьогодні нам вистачить людей, які мудро могли б керувати своїми регіонами і на засадах компромісу вирішувати загальнонаціональні проблеми.

Децентралізація і федералізм – це такі механізми, які сповільнюють політичний процес. Якщо потрібно швидко проводити реформи, взагалі якнайменше часу витратити на ті, чи інші політичні акти, на прийняття законів тощо, то федералізм якраз не сприяє, а навпаки, перешкоджає, оскільки збільшується кількість політичних арен, осередків дискусії. Відтак постає потреба у випрацюванні певних механізмів узгодження. В Америці таким механізмом є суди, які працюють значно краще від наших. А ще потрібні еліти, здатні до компромісів. Якщо кожен буде казати – як щось не так, як я кажу, то я виходжу із цієї федерації, або щось у цьому дусі, то це, звичайно, стане добрячим гальмом. Отож, для перехідного суспільства федералізм є чималим клопотом, оскільки він має виразний консервативний ефект щодо політичного процесу.

І нарешті питання про національну консолідацію та федералізм. Ці два явища політичного життя практично є антиподами, якщо брати до уваги виключно культурно-політичний аспект цього питання. Хоча я відразу хочу зауважити, що не розумію, чому ми обов'язково маємо пов'язувати соборність з унітарністю. Ви, мабуть, знаєте, якого розширеного і занадто філософського значення надають термінові «соборність» у Росії. Там «соборність» – тільки духовний феномен. А ми його перетворили ледь не на адміністративний термін. Ото зібрали докупи усі землі, окреслили їх єдиним кордоном, і вже маємо соборність.

Мені здається, що справжньої соборності не буде, допоки вона не постане в наших душах. По телебаченню якось повідомили, що в Криму «на українським мові можна розговорити в спеціально отведєнних местах», отож навряд чи спільний кордон автоматично зробить нашу державу соборною. Соборність усе ж таки передбачає налагодженість стосунків між регіонами України, налаштованість людей на взаємоспівпрацю.

В плані консолідації регіонів федералізм міг би зарадити в тому випадку, якби витворилася нормальна система стосунків, і якщо б витворилися внутрішні від-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

комасштабних економічних чи соціальних проектів. Група «Еуреджіо» залучає прикордонні голландські та німецькі області до спільних різномасштабних економічних проектів – професійного навчання, туризму, консалтингу, переробки відходів. Європейський полюс розвитку (прикордонні французькі, бельгійські, люксембурзькі регіони) створено з конкретною метою – подолати наслідки кризи сталеварної промисловости, що становила кістяк їхньої економіки. Трансрегіональне об'єднання департаменту Нор-Па-де-Кале (Франція) та графства Кент (Великобританія) фінансувалося ЕК для реалізації проектів, пов'язаних з будівництвом тунелю під Ла-Маншем.

Регіони (або місцевости) з яскраво вираженою галузеву орієнтацією шукають підстав для організаційного оформлення своїх зв'язків головно з метою отримання відповідних фондів. Йдеться передовсім про традиційні галузі промисловости – текстильної (Об'єднання регіонів, зацікавлених у реконструкції цивільного кораблебудування – RENAVAL), виноробної (об'єднує 10 регіонів півдня Європи – DYONYSOS), вугільної (об'єднання місцевих властей Великобританії, Німеччини, Франції, Бельгії, Іспанії, які шукають підтримки в реструктуризації галузі).

Ці приклади об'єднання в пошуках фінансової підтримки галузей, що переживають кризу чи труднощі, не вичерпують списку трансрегіональних об'єднань галузевої орієнтації. Є приклади й іншого гатунку – об'єднання на підтримку галузей динамічного розвитку, що знаходяться на їх території. Мета зближення у цих випадках – створення сучасних мережевих структур як основи для взаємодії у сфері обміну досвідом, технологіями. Для прикладу, це об'єднання 12 місцевостей з розвинутою авіакосмічною чи автомобільною промисловістю, кероване із Ворікського університету (м. Ковентрі), яке займається налагодженням зв'язків між потенційними партнерами в Європі і з працівниками розміщених на їх території підприємств і профспілок.

Міжрегіональні (створені в рамках національної держави) і трансрегіональні (перетинають національні кордони) угруповання, а також великі міста і їх асоціації чимраз активніше відстоюють свої інтереси на європейській політичній сцені. Інші групи інтересів, передусім бізнес, також іноді є провідниками чи прихильниками вимог.

93

ІРІНА СЕМЕНЕНКО
ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ У
ЄВРОПЕЙСЬКОМУ
СОЮЗІ:
РЕГІОНАЛЬНИЙ
АСПЕКТ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

носини, скеровані на покращення життєвого рівня людей. Зараз пошуки ворогів найбільше інспірує те, що живеться надто погано. В різних регіонах по-різному, але однаково погано.

Окрім того, нагадаю, що досвід Італії не підтвердив сподівань на те, що чим жорсткішою буде централізація, тим більшої єдності вдасться досягти в державі. Від 70-х років там проводився експеримент, а відтак і цілеспрямовано впроваджувалася децентралізована формі правління з елементами регіональної автономії (на одному з семінарів про громадянське суспільство ми обговорювали книгу Патнема про італійський досвід; нещодавно з'явився її український переклад).

Або ще один приклад – Америка, американський федералізм і американський патріотизм. Нещодавно ми переконалися, наскільки єдина Америка в своєму патріотичному пориві. Але достоту те саме пише Токвіль у своїй книзі. Він запитує: яким чином в Америці міг народитися цей патріотизм (адже на час написання його книги американська держава існувала тільки 50 років, не маючи жодної попередньої історичної традиції), чому американці єдині, як ніяка нація в Європі у своєму патріотизмі?

Зауважте, федералізм не став перешкодою для патріотизму. Тому, я думаю, що допоки люди не відчувають себе творцями законів, творцями суспільного ладу, господарями на власній землі, доти соборність не зростатиме, а, навпаки, меншатиме. Якщо вони відчувають усе вищеперелічене, то ніякі межі між окремими областями чи певна специфіка в різних регіонах не перешкоджають зростанню єдності і зростанню соборности.

Токвіль також дуже гарно пише про те, що центральний уряд за умов централізації просто не здатний врахувати багатоманітні потреби людей, які виникають на місцях. І що місцевий уряд завжди краще це зробить.

Але в Україні є одна проблема, яка є найголовнішим клопотом, коли йдеться про федералізацію. Працюючи над статтею про єднання та про політичну націю, я зайнялася вивченням поділів України за регіональними і культурно-мовними ознаками. На підготованих мною картах відображено мовну ситуацію в регіонах. Це дуже строкаті карти, де показано потенційні регіони, які могли б стати федеральними землями чи краями (мені, наприклад, більше подобається слово «край», бо усяка федералізація, чи навіть регіональна автономія вимагає виділення більших одиниць). Різними

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ

Наскільки важливий для європейського бізнесу регіональний вимір? Як свідчать дані опитування, приблизно кожна п'ята із найбільших європейських компаній уважає регіональні проблеми ключовими. Але головним викликом кожна друга називає ріст конкуренції, особливо з боку країн Далекого Сходу¹⁵. Так, італійська автомобільна компанія «FIAT», за словами голови ради директорів Дж.Аньеллі, зацікавлена в тому, щоб працювати в кожному сильному регіоні й на широких (глобального масштабу) ринках.

Часто крупні фірми проявляють зацікавленість у регіональних програмах, фінансованих ЄС. Недаремно діяльність Європейського круглого стола промисловців – форуму провідних європейських компаній, створеного в 1983 р., спрямована на розробку спільних програм професійного навчання й інфраструктури, але не виробничих проектів. Приклад успішної лобістської діяльності цієї організації – будівництво тунелю під Ла-Маншем, коли широкомасштабне фінансування відповідало прямій економічній зацікавленості багатьох учасників Круглого стола. Однак вплив цього неформального об'єднання виходить далеко за рамки лобювання тих чи інших проектів. Викорис-

товуючи особисті зв'язки, його представники ознайомлюють вищі інстанції ЄС з думками промисловців, отримують цінну інформацію, впливають на прийняття рішень.

Канали бізнесу при цьому різноманітні. Це галузеві асоціації підприємців, наднаціональні об'єднання промисловців (на кшталт Круглого стола), регіональні об'єднання галузевої орієнтації, пряме представництво компаній у Брюсселі, національний уряд. Деякі асоціації бізнесу, які самі з історичних і політичних причин мають яскраво виражену регіональну орієнтацію, самостійно представлені в Брюсселі і взаємодіють у своїх інтересах з політичною елітою регіону. Так працює, наприклад, об'єднання каталонського патронату.

Пріоритетним для бізнесу регіональний рівень стає в основному тоді, коли мова йде про реалізацію проектів відповідного масштабу під егідою ЄС чи створення трансрегіональних інфраструктур (систем зв'язку, транспортування, баз даних).

Схоже, що можливість діяльності на рівні регіонів Європи починають намацувати і профспілки, передовсім тому, що вступ «на нове, майже не освоєне поле діяльності на рівні регіонів дає їм додаткові канали і можливості пред-

кольорами розфарбовані одинадцять регіонів. Критерій регіоналізації соціологічний, найзручніший при соціологічному опитуванні. А далі йдуть три стовпчики. У першому зазначено відсоток українців за паспортом, у другому – відсоток осіб, які ототожнюють себе з українцями, вважають себе українцями, а у третьому – відсоток тих, хто розмовляє українською вдома.

Так от, у цілому західному регіоні (7 областей) всі ці стовпчики фактично однакові: ті, хто вважають себе українцями і є ними за паспортом, ті й розмовляють українською. Відмінності доволі незначні. Але чим далі на схід, тим ці відмінності більші. Зрозуміло, що Донбас виділяється за усіма культурними показниками. Тут українською мовою вдома розмовляє незначна меншість. Зростає також розрив у відсотках між особами, які є українцями за паспортом, і які вважають себе українцями. Колись, пам'ятаю, академік І.Юхновський говорив про те, що коли б ми зараз провели перепис, то мали б зовсім іншу картину, ніж в останні роки СРСР – українців було би більше. Так от, навпаки, за даними соціологічних опитувань, проведених у 2000 році, розрив по Україні в цілому між людьми, які записані українцями (офіційно в документі), і тими, хто себе з україн-

ством ототожнює, становить 10%. На Львівщині на якісь десяти відсотка навіть більше тих, хто вважають себе українцями, аніж записані ними. А чим далі на схід, тим розрив цей збільшується до приблизно 20%.

Отож, картина, на жаль, така, що деукраїнізація не меншає. Це добре відомо і без цифр, але цифри підтверджують, що вона триває і концентрується на сході, в регіонах, які б ми хотіли бачити максимально подібними до нашого. Але в мене складається таке враження, що вони не виправдають наших сподівань. А коли так, то федералізація аж ніяк не погіршить становища. Адже інституційні методи розв'язання етнічних проблем (федералізм і так звана консорціативна демократія) застосовуються там, де народи прийшли до висновку – так, ми різні, але хочемо жити в мирі та в єдиній державі. В такій ситуації урухомлюються механізми, які дозволяють людям жити такими, як вони є.

Карта вживання української мови розфарбована у три кольори – жовтий, синій і зелений. Увесь масив даних поділений на три частини – середня, відхилення в один бік і в інший. Синім означено терени, де українською користуються вище середньої – переважно західні області та вся центральна Україна. На середньому

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ставництва інтересів»¹⁶. Їх зацікавленість у новому рівні діяльності почасті зв'язана з кризою профспілкового руху в національному масштабі, частіше – з новим рівнем проблем на єдиному європейському ринку праці, пов'язаних зі структурним безробіттям, соціальним демпінгом і різними рівнями соціальної захищеності у країнах-членах ЄС.

Створена 1973 р. Європейська конфедерація профспілок (ЕКТ), до якої увійшли провідні національні профоб'єднання, служить ареною для зіставлення думок і координації вимог профспілок. Однак суперечності між національними членами, породжені різною політичною орієнтацією (соціал-демократи і християнські демократи), відмінностями у вимогах найманої праці у країнах північної та південної груп, між пріоритетами в європейській розбудові (спільний ринок чи спільний соціальний простір), а також слабка фінансова й технічна оснащеність, відсутність авторитетного лідерства не обмежують впливу ЕКТ.

На рівні ЄС представлено понад 100 міжнародних асоціацій, які охоплюють понад 20 видів добровільної активності – у справах соціальних послуг, молоді і сім'ї, емігрантів і біженців, інвалідів, безробітних, охорони довкілля, розвитку інфраструктур за місцем проживання, проб-

лем регіону. В основному це організації, які діють у Великій Британії, Франції та Ірландії. На південному фланзі ЄС добровільна активність рідко виходить на національний і наднаціональний рівень, охоплюючи переважно парафію, місцевість, територію.

Спеціальна структура для лобювання інтересів добровольного сектору в інститутах ЄС, наприклад, в Європейській службі цивільної дії, створеній 1990 р., включає понад 200 членів, 60% із них представляють британські добровольчі ініціативи. Очевидно, що наявність чисельних добровольчих груп інтересів на європейському рівні підвищує рівень компетентності органів ЄС у практичному вирішенні тих чи інших проблем. Однак на рівні місцевості, регіону, рідше – держави, реальний ефект добровольчої активності відчутніший, аніж на наднаціональному рівні. Тут можна швидше говорити про вплив на формування думки тих, хто бере участь у прийнятті рішень. На місцевому рівні діяльність добровольчих організацій носить переважно конфліктний характер. Це виключає можливість їх широкої інкорпорації в регіональну лобістську діяльність, що її організують місцеві еліти.

95

ІРІНА СЕМЕНЕНКО
ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ У
ЄВРОПЕЙСЬКОМУ
СОЮЗІ:
РЕГІОНАЛЬНИЙ
АСПЕКТ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

рівні – зеленим кольором – окреслені Слобожанщина, Причорномор'я і частково дніпровський регіон. І Донбас, і Крим – жовті, це відхилення в іншу сторону. Синій масив показує, що нас більшість, – більшість тих, хто є українцями і розмовляє вдома українською.

На іншій карті Україна розфарбована у п'ять кольорів. Найінтенсивніші – західні області (переважно Волинь і Галичина, меншою мірою Закарпаття і Буковина). Крим і Донбас знову виділяються іншим кольором.

І ще одна цікава карта. За соціологічними опитуваннями 12% осіб не знають, якої вони нації – вони зараховують себе до совєцьких (радянських), живучи в Україні. Ми спробували проаналізувати це за областями, і я цим аналізом дуже втішена. Із цих 12% в абсолютному вимірі половина припадає на три області – Луганську, Донецьку і Дніпропетровську, отож кузня кадрів у одному пакеті з Донбасом.

Далі іде Харківщина, дві південні області та Крим. Запорізька область тут стоїть окремо від сусідів, місцеві мешканці не визнають себе совєцькими, пам'ятають, що вони нащадки українських козаків. І всього лиш по 0,2-0,5% совєцьких у західних областях. І тут мені особливо приємно відзначити (бо я родом з Чернігів-

щини), що Чернігівська і Полтавська область мають ідентичні із західними областями показники національної ідентичності. Тобто, совєцькими себе не називають, бо знають, хто вони такі. Вони можуть говорити російською чи суржиком, але в цих двох областях – Чернігівській і Полтавській – менше 1% денационалізованих, які б називали себе совєцькими.

Якось мені довелося чути про русифікацію Донбасу. А чи був він колись українським? Може, ніколи й не був. Тому, говорячи про те, чи потрібен федералізм Українській державі, я думаю, що ми повинні зважувати, звичайно, всі «за» і «проти», бо застереження також обґрунтовані, але час уже розпрощатися із даремними сподіваннями на те, що вдасться переробити всіх на галичан.

Насамкінець загальне застереження. Чи здатні ми, чи здатні наші еліти випрацювати оптимальний, придатний для України механізм регіоналізації (чи то будуть автономні регіони, чи федеральні краї), який би запрацював? Дійсно мобілізував ресурси? Спонукав людей, аби вони почували себе громадянами? Щоб більш-менш справедливо розподілялися в цій державі ресурси?

Андрій Отко: Таке елементарне запитання. При якій формі устрою держави чисельніша адміністрація, біль-

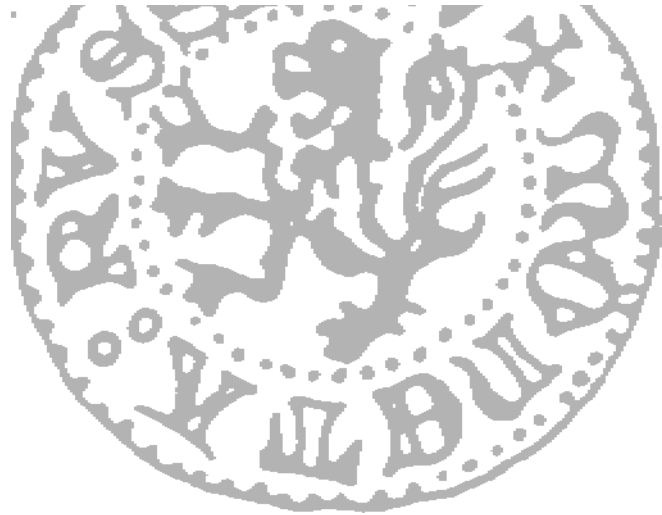
З точки зору зростання масштабів представництва різних інтересів на рівні ЄС регіональна складова стає все політнішою. Ключова роль і надалі належить національним урядам, а успіхи тих чи інших регіонів значною мірою пов'язані з ефективністю їх взаємодії з центральною владою. З іншого боку, регіональна політика самого Союзу стала цілеспрямованішою, хоча й не такою ефективною, як того хотілося б її адресатам – відсталим регіонам у складі ЄС. Відомо, що саме при обговоренні регіональних аспектів загальноєвропейських проєктів і проблем регіонального фінансування виникають найгостріші незгоди.

Чи існує перспектива формування в Європі третього рівня влади або заміни «Європи держав» «Європою регіонів»? Такі радикальні проєкти навряд чи мають майбутнє. Однак підвищення ролі регіонального компонента в процесі європейської розбудови в міру просування шляхом об'єднання – цілком реальна перспектива.

Досвід представництва регіональних інтересів на рівні ЄС більш ніж актуальний для Росії. Тенденція до збільшення ролі регіонального компонента в російській політиці, як і в європейській, видається нам безумовною. До дос-

віду вирішення проблем на рівні регіонів і в рамках міжрегіональних угод на рівні Європейського союзу слід приглядатися ближче.

Переклав Григорій Чопик

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ше осіб, зайнятих на державній службі, – при федеральній, чи при унітарній? А може це мало пов'язано? Бо я маю враження, що реалізується та модель, яка збільшить кількість людей, які житимуть із тої влади.

А. Колодій: Як відомо, демократія дорого коштує. І тому я не прихильниця дешевого уряду. Мені, наприклад, здається, що під час референдуму громадян України переконали прийняти хибне рішення про зменшення кількості народних депутатів. І при федералізмі, і при бюрократичному централізмі органи влади можуть бути роздуті до безмежності. Залишається лише один вихід – контроль за інституціями, їх відкритість, публічність діяльності. Ми повинні знати, які органи влади існують, скільки там осіб працює, і не з принагідних публікацій, а з щорічного офіційного повідомлення.

Я не думаю, що існує безпосередній зв'язок між типом територіально-адміністративного устрою та розмірами штату державних службовців. Який депутатський корпус є, таким він і залишиться, зміниться компетенція. Можливо, федералізм вимагає трохи більшого апарату. Але бюрократія дуже любить розростатися незалежно від мотивації чи обґрунтування.

Віктор Неборак: Як накладається постколоніальний статус України на поставлені Вами проблеми? Адже ми, практично, – колишня колонія, а Німеччина, скажімо, ніколи нічиєю колонією не була. Я гадаю, що це дуже важливо.

Т. Возняк: Німецький федералізм був накинутий Німеччині переможцями. Він, безумовно, мав своє історичне коріння, але ініціатива щодо форми устрою походила від американської, а ще більшою мірою французької окупаційної влади. Ба більше, Франція свого часу наполягала навіть на тому, щоб розділити Німеччину на чотири незалежні держави, зрештою, такою окремою державою став совєцький сектор окупації. Як на мене, німецький федералізм формувався в умовах ще репресивніших, ще дикіших, ніж, скажімо, існуюча постколоніальна ситуація в Україні. Тим не менше, результат позитивний.

А. Колодій: Одразу після здобуття незалежності у нас був період певного політичного піднесення та ейфорії. Зараз він відійшов у минуле не тому, що ми постколоніальна нація, а тому, що ми ніяк не можемо налагодити наш політичний і економічний механізми, аби вони працювали на користь людям. Занадто глибока криза.

¹ Див.: Hueglin Th. The Transformation of Governance in the European Union. Towards a Federal Order of Europe. Paper prepared for presentation at XVIIth World Congress of the IPSA. – Seoul, 17-21.VIII.1997.

² La notorieté des politiques regionales en Europe // Etudes regionaux du development. – N 23. – 1996. – P. XI.

³ Иванов И. Европа регионов // МЭ и МО. – № 9. – 1997. – С. 8.

⁴ У преамбулі вказувалося на необхідність «зменшення відмінностей у рівні розвитку передових і відсталих або менш розвинутих регіонів» і на проблему італійського Півдня як на зону «загальноєвропейської відповідальності».

⁵ EC Regional Development Studies. International and Cross-Border Cooperation in Europe. – Vol. 10. – Brusseele, 1994. – Pp. 2-46.

⁶ Див.: Saalfeld T. The German Houses of Parliament and European Legislation // National Parliament and the EU. – London, 1996. – P. 27).

⁷ Middemas K. Orchestrating Europe. – London, 1995. – P. 421.

⁸ Докладніше див.: Transaction. Social Science and Modern Society. – Vol. 33. – № 2. – 1996. – P. 66.

⁹ Цит. за: Regional Development Studies. – № 25. – 1996. – P. 29.

¹⁰ Див.: Hueglin Th. Regionalism in Western Europe: Conceptual Problems of a New Political Perspective // Comparative Politics. –

Vol. 18. – № 4. – 1986. – Pp. 439-458.

¹¹ Див.: Greenwood T. Representing interests in the European Union. – Basingstoke and London, 1997. – P. 230. Автор принагідно зазначає, що не всі шотландські фірми використовують можливості свого територіального представництва. Багато воліють діяти через традиційні канали представництва інтересів, наприклад, європейські галузеві асоціації.

¹² Див.: Marks G., Nielsen F., Ray L., Salk T. Competencies, Cracks and Conflicts: Regional Mobilisation in the European Union, type-script. – University of North-Carolina-Chapel Hill, 1995.

¹³ У 1913 р. ЕК зареєструвала 525 груп інтересів.

¹⁴ Известия. – 13. VIII. 1997. Детальніше про позиції німецьких земель див.: Jeffery C. Towards a Third Level in Europe. The German Lander in the European Union // Political Studies. – Vol. 44. – № 2. – 1996; Saalfeld Th. The German Houses of Parliament and European Integration. – London, 1996.

¹⁵ The Financial Times. – 18.IX.1996.

¹⁶ Див.: Regional Development Studies. – № 25. – 1996 (розділ «Developing a New Field of Trade Union Activity»).

97

ІРІНА СЕМЕНЕНКО
ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ У
ЄВРОПЕЙСЬКОМУ
СОЮЗІ:
РЕГІОНАЛЬНИЙ
АСПЕКТ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Люди занадто розчаровані своїм повсякденним життям. І саме тому пішло на спад піднесення, яке би мало з мешканців витворити громадян. Так, ми постколоніальна держава, але тепер ми здобули незалежність. І це повинно надихати нас на те, аби ми ставали громадянами у своїй державі. Хоча в неофіційних розмовах у буває кажу, що, можливо й справді, – якщо не вдається зробити громадянами людей в межах цілої держави, то чи не легше спонукати їх до цього в окремих регіонах?

Віктор Неборак: Як на мене, цей аспект як повітря. Ми не помічаємо, що ми дихаємо повітрям повсякчас. Варто нам перекрити дихання, і кожен з нас через 4 хвилини буде думати про цілком інші проблеми. Це зрозуміло, але ми про це не говоримо постійно. І так само ми не можемо подолати, з моєї точки зору, більшості наших проблем, тому що ми не лікуємо нашого постколоніального стану. А як постколоніальне утворення ми шукаємо нового господаря. Це й усе.

Володимир Костирко: В мене репліка. У мене таке враження, що ми не постколонія – ми залишаємося колонією і далі. Адже колонією є територія, яку використовують. Якби ми були постколонією, то нашими елітами не були би колоністи. І «бабки» [гроші], які тут за-

робляють, залишалися би, а не вивозились. Це велика ілюзія, наче наша держава є постколоніальною. А вона – звичайна колонія.

Володимир Вітковський: Упродовж останніх десятих років українці проявили себе як геніальні, віртуозні імітатори, – імітатори демократії, імітатори свободи, імітатори реформ, ринкових відносин тощо. І для федералізму, якщо він буде прийнятий як державна політика, я передбачаю таку ж долю – імітацію федералізму. Наших здібностей на це вистачить. Я хотів би спитати доповідача, чи бачить пані професор, скажімо, якусь політичну ідею (федералізм, може іншу), яка б спонукала націю позбутися своїх імітаторських здібностей, бодай частково.

А.Колодій: Питання, я б сказала, не зовсім за адресою, про цей аспект краще запитати Миколу Рябчука. Справа в тому, що я займаюсь адміністративно-політичними питаннями, а Ви питаєте мене про те, як подолати певні соціопсихологічні комплекси.

Я гадаю, що ми навряд чи подолаємо постколоніальну психологію за допомогою федералізму. Всі механізми, всі конструкції до певної міри є допоміжними механізмами перетворення дійсності. І якщо у нас спра-

АЛЕКСАНДР ГАЛКІН

Федералізм

і

публічна сфера

Як вихідні поняття

© А.Галкин, 2001

ФЕДЕРАЛІЗМ

З юридичної точки зору федералізм означає конституційно зафіксований поділ функцій між центром і територіальними одиницями. Відповідно, федерація трактується як особливий тип організації державної влади, який протиставляється, з одного боку, унітарній, а з іншого – конфедеративній моделі. Таке трактування має цілковите право на існування, проте в основу даної роботи покладено інший – ширший, політологічний підхід до проблеми. Федералізм розглядається тут як принцип державного устрою, що передбачає численні види гнучких зв'язків між центральною владою та регіонами в різних сферах суспільного життя. Інакше кажучи, під федерацією розуміється не лише конкретний тип державного устрою, але й спосіб організації суспільства, форми реалізації якого залежать від конкретних обставин.

ви не йдуть, то вони не йдуть, насамперед тому, що на рівні суспільної свідомості й на рівні культури ми такі, якими є, принаймні так пише Ф.Фукуяма. Існують чотири рівні трансформації: перший – ідеологічний, другий – інституційний (те, про що ми говоримо – федералізм, форма правління), третій – громадянське суспільство, четвертий – культура. Четвертий рівень зрештою є визначальним для результату. Але змінити його дуже важко, майже неможливо, хіба що за декілька поколінь. Від чого починати? Можна, скажімо, від ідеології, або, як Ви кажете, від імітації, від формального творення уже відомих інститутів, а відтак спробувати внести в них певний зміст. Культура міняється дуже поступово, тому треба набратись терпіння.

Юрій Шухевич: Питання перше: чи Ви впевнені, пані професор, що Америка була колонією в класичному розумінні цього слова. Бо я вважаю, що, відстрілявши корінне населення і бізонів, білі зайняли чужу територію. То індіанці були корінним поневоленим населенням, а творці США – англосаксами (пізніше до них додалися французи, іспанці, італійці тощо), трохи недоволеними Короною. То чи справді Америка була колонією?

Друге питання: Німеччина була утворена як федерація, її зробили федеральною державою. Але ж Ви не можете зараз сказати, що Німеччина була б гіршою, досягнула б меншого, якби вона була унітарною державою.

І ще певне зауваження. Тут йшлося про українську мову, згадували Донбас. Я жив у Донбасі в 1947-му році в дитячому будинку, ходив до школи, бував у Сталіно (сучасному Донецьку), і там було повно українських шкіл, село говорило українською, по селах усюди були українські школи. Ви питали, а чи коли-небудь Донбас був українським? Був. За моєї пам'яті був. Багато моїх знайомих з цього регіону вчилися до війни в українських школах, а після війни в Донецьку поступово не стало жодної української школи.

До питання про мови і федералізм. В Ірландії, де 3,5 млн. населення, тільки 60 тис. осіб говорять кельтською, постійно нею користуються, розмовляють у побуті. Ще 600 тис. володіють нею, можуть порозумітися, але, мабуть, вдома не користуються. Всі решту, тобто біля 3 млн. осіб, говорять англійською. Однак, потягу до федералізму, до відокремлення немає, хоча, між іншим, територіально кельтомовні зосереджені на крайньому заході і могли би утворити автономну округу.

УКРАЇНСЬКИЙ
ФЕДЕРАЛІЗМ:
ПОЛІТИЧНІ
АСПЕКТИ

Традиційний федералізм. Поява зачатків федеративного устрою сягає ще тих часів, коли спільноти людей набули більш чи менш структурованого вигляду. Основним стимулом створення протофедерацій зазвичай було прагнення відносно невеликих спільнот убезпечити себе від потенційної чи реальної загрози з боку сильніших і могутніших сусідів. Поступово склалися дві форми федеративної організації: договірна й вимушена. Перша передбачала добровільний вступ суб'єктів у федеративні відносини та юридичне закріплення взятими на себе зобов'язань, друга найчастіше була результатом династичних маніпуляцій. Природно, що договірні федерації зазвичай виявлялися значно стійкішими за вимушені, хоча бували й винятки.

Уже на цьому етапі чітко виявились переваги федеративного устрою. Він не лише посилював безпеку регіональних суб'єктів, але й допомагав формуванню ширших ринків, створюючи сприятливі умови для розвитку виробництва і торгівлі. Виникла можливість об'єднання ресурсів, необхідних для здійснення надрегіональних проєктів (будівниц-

тво доріг, удосконалення водних шляхів, проведення меліораційних робіт тощо).

На початок Нового часу федералізація перетворилася на один із способів утворення національних спільнот, а отже і національних держав. Інколи в ході цього процесу федеративні структури відходили у минуле (Великобританія, Франція, Італія), але в ряді випадків федеративний устрій був збережений (США, Німецька імперія). Федерації, що виникали у той період, розглядалися вже не як простий союз держав, а як певна цілість, котра виступала як юридична особа. Поступово склались і доволі жорсткі правила, що регламентували роль і поведінку територіальних одиниць, які входили до федерації [див., напр., Аринин 2000; Ордещук, Швецова 1995: 81-82]. В міру вкорінення цих правил значення федерації як механізму врегулювання відносин між цілим і частиною відходило на задній план, і вони щораз більше перетворювалися на форму адміністративного управління єдиною державною системою, що таїло в собі небезпеку унітарного переродження.

99

АЛЕКСАНДР
ГАЛКІН
ФЕДЕРАЛІЗМ
І ПУБЛІЧНА
СФЕРА ЯК
ВИХІДНІ ПОНЯТТЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Я не вважаю, що федералізм є панацеєю. Совецький Союз мав федералізм, тут існували і національні округи, і автономні області, і автономні республіки, і союзні республіки. Але такого деспотизму, як в Совецькому Союзі, ніде в тогочасній Європі не було.

Ви згадали слова А.Садового про нещасних депутатів. Ми нещасні, бо в нас глибоко всотався рабський комплекс. Прецінь у обласній раді знають, що коли дві третини проголосують проти голови адміністрації, Президент буде змушений його зняти. Але не проголосує ніхто, бо завадить рабський комплекс. Коли ми його не позбудемося, то, на мій погляд, ані федералізм, ані нічого іншого не допоможе.

А.Колодій: Я жодною мірою не вважаю, що маю готові відповіді на більшість поставлених мною проблем, шукаймо їх разом.

Америка, звичайно, була специфічною колонією. США успадкували правову культуру Англії. У Новому Світі мешкали заможні колоністи, добре підготовлені в правовому сенсі, які могли написати конституцію, чинну наступні 200-300 років. А з іншого боку, читаючи, скажімо, Алексіса де Токвіля, не можна не зауважити, що Америка була конгломератом представників найрізно-

манітніших націй. Здавалося б на перший погляд, що ці люди могли мати труднощі у пошуках взаємопорозуміння, що це суспільство не може бути єдиним. Але зацитую Томаса Пейна, який стверджував, що вирішальним чинником є не держава, а суспільство. Він каже: «Коли зникла влада, то суспільство ще більше згуртувалося. Американці витворили закони на міру суспільства, такі, яких це суспільство потребувало. І тому вони стали ще згуртованішими, ніж були до того». І я думаю, що в цьому є зерно істини. Коли у суспільстві відносини такі, яких хочуть люди (а треба допустити, що ці люди на достатньо високому рівні компетентности, правової та політичної зрілості), то єдність зростає. Ось це я й хотіла підкреслити американським прикладом. Але, ясна річ, у білих англо-саксів рабської психології ніколи не було і, мабуть, не буде.

Що стосується Німеччини, то це справа уподобань. Вона могла би бути унітарною, то й що? Але ми маємо живий приклад працюючої, хоча й спершу штучно створеної, але працюючої федеративної системи. Я не знаю достеменно, що було би, коли б Німеччина була унітарною, мабуть вона стала би не менш сильною і впливовою державою, бо німці є німці.

Тимчасом стала проявлятися ще одна важлива функціональна особливість федералізму – його здатність нейтралізувати дезінтеграційні процеси у державі, яка втрачає ефективний контроль над окремими (зазвичай окраїнними або етнічно відокремленими) територіями. Надаючи відповідним територіям свободу вибору форм внутрішнього управління, федерація виступала як дієвий засіб згладжування сепаратистських настроїв і врегулювання виникаючих конфліктів.

Новий федералізм. До середини ХХ ст. ця функція федералізму залишалася вторинною. Проте згодом хвилі націоналізму, які зруйнували колишній світовий порядок, зробили її визначальною. В ситуації активного пошуку національної та етнічної ідентичності, такого характерного для суспільної свідомості на схилі ХХ сторіччя, федералізм перетворився на єдино можливу альтернативу повсюдному дробленню існуючих держав.

Однак виявилось, що це вже не колишній федералізм, який виступав і сприймався як проміжна сходинка на шляху до об'єднання частин у цілісний

державний організм. Новий федералізм покликаний забезпечити гнучку систему відносин, яка б дозволила органічно поєднувати збереження основ державності з реалізацією прагнення національних та етнічних спільнот до зміцнення і розвитку своєї ідентичності.

Концепція такого федералізму поки що тільки формується. Проте вже зараз можна виокремити деякі риси, що відрізняють його від федералізму традиційного.

Оскільки новий федералізм має стати бар'єром на шляху дезінтеграції й розпаду існуючих держав, він повинен орієнтуватися не лише на ефективне управління державною системою, але й на задоволення ідентифікаційних потреб (незалежно від ступеню їх виправданості) національних та етнічних меншин. Раціональність такого підходу визначається не поточними, кон'юнктурними наслідками прийнятих рішень, а довгостроковими, стратегічними результатами. В цих умовах правила утворення і функціонування федерації не можуть бути встановлені настільки жорстко, як це вважалося за необ-

А щодо коментаря про Донбас, про Ірландію, про СССР – з ним я абсолютно згідна.

Т.Возняк: Невеличке зауваження. Був такий момент в американській історії, коли вирішувалось питання державної мови. Скажімо, в штаті Пенсільванія державною ледь не стала німецька. Отож, англосаксонськість США доволі спекулятивна.

А щодо Німеччини, то дослідники стверджують, що німці значною мірою схильні до федералізму в силу тривалої історичної традиції, згадаймо їхнє середньовіччя, роздробленість політичного організму на сотні держав, – усе це залишило дуже тривкий відбиток на ментальності нації. Єдиний момент, коли Німеччина була абсолютно унітарною державою – це період від 1933-го до 45-го року. Начебто механізм мав би бути ефективним, але чим все закінчилося?

Діана Юраш: Пані професор, судячи з Ваших публічних виступів і політологічних праць, Ви доволі багату увагу приділяєте ідеї соборності, ідеї об'єднаної України як такої. З іншого боку, сьогодні Ви намагалися аналізувати іншу політичну ідею, федеративну. Але, чи не вважаєте Ви, що український федералізм, галицький сепаратизм тощо, – усе це лише нові політичні

бренди, завдяки яким ми можемо чіткіше означити себе в партійно-політичному просторі України під час парламентських, а відтак і президентських виборів?

А.Колодій: Я йшла на цей семінар як на зустріч інтелектуалів, а не представників політичних партій. Тому жодних брендів я не пропоную, ба навіть наміру такого не маю, бо зараз перебуваю поза чинною політикою, займаючись переважно написанням робіт про рівень консолідованості українського суспільства. Федералізм я розглядаю як тему, яка справді назріла в суспільстві для обговорення. Семінари журналу «І» – загалом надзвичайно цінний інструмент у плані випрацювання певних ідей, розминки для мозку. Наше суспільство надзвичайно бідне на середовища, де були би розмови заради розмов, а повноцінне суспільство без цього не може існувати, без цього не буває демократії. Є такий термін *delaboration* – обговорення, осмислення, випрацювання думки тощо. Коли нема середовищ, де певні ідеї спершу обговорюються просто задля спортивного інтересу, то ці ідеї ніколи не оволодіють суспільством у зрілій формі, а ми назавжди залишимося імітаторами.

Григорій Чопик: З темою федералізму мені довелося ознайомитися в процесі перекладу кількох теоре-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

хідне раніше. Державні системи, що базуються на новому федералізмі, повинні мати плюралістичнішу форму, аніж при федералізмі традиційному.

В економічному плані федерація нового типу мусить приносити вигоду не лише суспільству загалом, як це зазвичай було раніше, але й національній (етнічній) меншині. В іншому разі федеративний союз не відбудеться або виявиться недовговічним.

Для державних утворень, заснованих на новому федералізмі, домінантною є широка самостійність територіальних одиниць у нематеріальній сфері. При реалізації цього принципу багато проблем в інших сферах можуть відійти на другий план.

При старому федералізмі регіональні еліти зазвичай орієнтувалися на інтеграцію до складу еліти центральної. В нових умовах для них не менш важливою є самореалізація в національних (етнічних) рамках. Тому їхнє ставлення до центральної влади, як правило, більш відсторонене, ніж у традиційних федераціях.

За межами багатонаціональної нової федерації часто мешкають групи, етнічно близькі до наро-

дів, які її населяють. Ця обставина створює постійну небезпеку ірредентизму – або всередині країни, або на сусідніх територіях, провокуючи внутрішню й зовнішню нестабільність.

Вказані відмінності, звісно, не перекреслюють принципової подібності між старим і новим федералізмом, що дозволяє відносити їх до одного класу явищ. Головне полягає в тому, що у рамках федеративної системи як одного, так і іншого типу територіальні одиниці мають: (а) певний об'єм суверенних або квазісуверенних повноважень; (б) власну виконавчу, а нерідко й судову владу [Осипов 1996: 122]. Очевидно також, що новий федералізм не міг не успадкувати від старого і цілу низку його «родимих плям». Якщо їх ігнорувати, це може привести до ідеалізації даного державного устрою, після якої зазвичай настає глибоке розчарування.

Всупереч поширеній думці, федералізм не завжди органічно пов'язаний із демократією. І річ не лише у тім, що в історії людства були й демократичні унітарні держави, й авторитарні федерації. Неодноразово траплялося так, що в регіонах, які

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

тичних статей. Наведені в них дані спонукали до роздумів, але висновки я до кінця ще не сформулював.

Ідея федералізації має дуже чіткий зв'язок із боротьбою двох протилежних первнів. Перший – боротьба духовного і матеріального, боротьба духу та економічного інтересу. Дух у даному випадку проявляється саме в пориві національного духу до самоусвідомлення та виразнішої артикуляції. Навіть в умовах розвинутого європейського федералізму чимало хто ідентифікує себе із дрібними територіальними утвореннями, скажімо, землями, або й меншими одиницями. Але тенденція духа до увиразнення й чіткішої національної артикуляції в сучасній Європі мусить співіснувати із намаганням економіки привести усе до спільного знаменника, бо така вимога великого виробництва.

До речі, у великих унітарних імперіях вдавалося домогтися економічного успіху за рахунок абсолютної нівеляції духовного, нехтування індивідуальними та регіональними особливостями, інша річ, чи прийнятна така ціна! Гітлер у Німеччині, уніфікувавши усі сторони життя, вивів країну з кризи буквально за лічені роки. Точнісінько такого ж ефекту досягнув Сталін, проігнорувавши так звану федералізацію практично унітарного

СССР, і достоту за десятиліття модернізувавши розорену Росію.

Чим небезпечна федералізації України на сучасному етапі?

Свого часу В'ячеслав Максимович Чорновіл на одному з перших демократичних мітингів у Львові висловив тезу про федералізацію. Коли на вічах та у пресі його почали одностайно засуджувати, він уточнив свою позицію – загалом, федералізм був би добрим устроєм для України, але зараз він не на часі. А чому не на часі? Причина унікально блискуча, – річ у тому, що постколоніальна Україна поки що надзвичайно прив'язана до потужного постсовєцького господарського комплексу. І якщо йти за логікою матеріальної сфери, то ми завжди по суті руйнуватимемо українську державність.

Мусить бути якийсь підготовчий етап, коли пориви духу до увиразнення артикуляції національної приналежності, а точніше кажучи, до федералізації та регіоналізації, чекали би свого часу у тлі розбудови української економіки. Коли стане краще усім, і всі відчують, що в незалежній Україні внормувалася економічна ситуація, тільки тоді можна буде міркувати над увиразненням, артикуляцією національної приналежності.

отримали в результаті федералізації широку автономію, влада опинялась у руках жорстоких диктаторів, вихідців із місцевої еліти. Мало того, федералізація нерідко створює серйозні труднощі для демократії навіть у державах, де добре функціонують демократичні інститути.

Загальноновизнаним є те, що стійкість демократії в розвинених країнах багато в чому визначається нормальною взаємодією між політичною системою і громадянським суспільством. У державах, побудованих за федеративним принципом, останнє взаємодіє не лише з федеральною владою, але і з владними органами суб'єктів федерації й отримує управлінські імпульси як з федерального, так і з регіонального рівня. Ця обставина може позначатися на функціонуванні громадянського суспільства двояко. З одного боку, скорочення дистанції між регіональними органами політичної влади і громадянським суспільством здатне посилити результативність його тиску на політичну владу, ефективність його інститутів. З іншого – регіональна влада отримує можливість, ігноруючи загальнодержавні

інтереси, не рахуватися з місцевими інститутами громадянського суспільства і навіть позбавляти їх законного статусу. В цьому випадку з'являються своєрідні територіальні лакуни, де вплив громадянського суспільства, по суті, зведений до нуля [див. Базилев, Чернышов 1997].

Відомо, що на регіональному рівні громадянське суспільство часто буває слабкіше, ніж на федеральному. Відповідно, його здатність протистояти політичній (адміністративній) владі значно нижча, ніж у країні в цілому. Для того, щоб подолати це негативне явище, необхідна розгалужена система місцевого самоврядування. Будучи осередком не лише владних, а й громадянських відносин, органи місцевого самоврядування здатні слугувати перепорою для самовладних устремлінь регіональних властей, більше того – вони можуть стати своєрідною школою, де формується актив інших структур громадянського суспільства.

Інакше кажучи, федералізм аж ніяк не зменшує потребу в зусиллях, спрямованих на демократизацію суспільства. Навпаки, він робить її ще гострішою.

Т.Возняк: Коли йдеться про уніфікацію, якої вимагають величезні монополії, уодноманітнення громадян навіть не однієї держави, а цілого світу, при споживанні продуктів «Проктер і Гембл», – все зрозуміло. Але погляньмо на Україну. Центр (не будемо говорити «влада» чи «держава», поняття «центр» напевне точніше виражає суть справи) знову вкладає увесь економічний український простір на постсовєцьку матрицю від Карпат до Владивостока. Якщо ми уповатимемо на єдність й уодноманітнення України, то ефективно «підіграємо» цим тенденціям. Чому, власне, постало питання про сепаратизм чи автономізм (екстремальні форми вияву регіональної ідентичності), або про адміністративну реформу (поміркована форма)? Бо не хочеться повертатися у тоталітарне минуле. От і шукають у федералізації способів порятунку того, що можна ще врятувати, або ж, рятуючи частини, виликувати цілість. 10 років незалежності показали, що ми знову вертаємося, завдяки уніфікації, в старе Прокрустове ложе. А друге: а чому обов'язково українці всі повинні бути однаковими? Українці можуть бути такими ж різними як баварці та гессенці – два полюси у Федеративній Республіці, які радикально між собою відрізняються май-

же у всьому. Різниця між баварцями й австрійцями значно менша, аніж між баварцями та шлезвіг-гольштайнецами, даруйте за кострубате слово.

Ми постійно хочемо уніфікувати українців у всіх починаннях. Але, одна річ – споживання «Блендамеду», а зовсім інша – прагнення усіх переробити на козаків, чи усіх на уніатів, чи усіх на православних тощо. Не хочу я, аби мене, чи будь-кого іншого стригли під одну гребінку.

А.Колодій: Я дуже не люблю, коли посилаються на Гітлера і на Сталіна як на приклад подолання кризи. Воєнізація економіки завжди долає кризові явища, але до чого вона призводить у кінцевому рахунку? Ми добре знаємо, хто створив кризу в СРСР, як він її долав, і до яких наслідків дійшов. Совецька економіка зазнала краху насамперед через гіперцентралізацію. Тому, якщо ми говоримо про централізм як засіб зміцнити українську економіку, то самі собі заперечуємо, принаймні досі ми анічогісінько не зміцнили.

Г.Чопик: Я уточню свою думку. Мені йдеться передусім про витворення української ідентичності, відмінної від совецької. 12%, які ідентифікують себе як «совецькі», тобто особи без національності, є достатньо широкою базою для значно ширшої єдності, аніж та,

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Одним з мітів є й уявлення, начебто федеральна організація завідомо ефективніша за унітарну. Децентралізація, як і централізація, має не лише переваги, але й недоліки. Централізація, забезпечуючи кращу координацію і спрощуючи процедуру прийняття рішень, має в собі загрозу перевантаження верхнього ешелону влади; децентралізація, дозволяючи рівномірніше розподілити обов'язки між рівнями, може викликати переорієнтацію нижніх поверхів влади у досягненні власних цілей на шкоду інтересам системи в цілому.

Сам по собі розподіл управлінських прерогатив між представницькими й адміністративними органами різного рівня не дає помітного позитивного ефекту. Як показує досвід, без спеціалізації функцій окремих поверхів управлінської піраміди перенесення центру ваги політичних рішень у нижчестоячі адміністративні структури може призвести лише до послаблення управлінської вертикалі та стимулювати відцентрові тенденції. Тому справу не можна зводити до простої передачі регіональній владі відповідальності за політику, яка проводиться. Не-

обхідно враховувати специфіку тих завдань, які виконуються на чотирьох ступенях складноструктурованого суспільного організму: (а) у первісному територіальному осередкові (мікрорайон, невеликий населений пункт), (б) на муніципальному рівні, (в) у суб'єкті федерації (регіоні) і (г) у державі в цілому.

Для територіального осередку найбільше значення мають питання життєзабезпечення, функціонування місцевої інфраструктури, дотримання населенням правил співжиття, вдосконалення мікросередовища проживання. На цьому рівні найкраще діють базові інститути самоврядування.

Муніципальні інститути покликані створювати умови для нормального існування первинних територіальних осередків, вирішувати ті завдання, котрі вимагають координації їхніх зусиль і відповідного фінансування. На цьому рівні, як засвідчує практика, базова демократія в чистому вигляді є неефективною. Оптимальним є її поєднання з низовими представницькими інститутами. Найважливіші передумови успішного функціонування муніципальних

яку ми зараз будемо. Нам треба спочатку відбудувати ідентичність, відійти від совєцької, а лише відтак говорити про виразнення, артикуляцію усіх інших груп. Чим вирізнятиметься український ідентитет? Не йдеться про уніфікацію, але, принаймні не повинно бути отих 12% «совєцьких», натомість мала би здійснюватися осмислена національна політика, можливо навіть з елементами позитивної дискримінації (афірмативні заходи, згадаймо тези Миколи Рябчука).

Оксана Музичук: Наведу таку алегорію: коли з раба раптово знімають ланцюг, то його може спіткати доля домашньої тварини, випущеної у дикий світ, – вона гине; отож [інтуїтивно] раб-відпущеник шукає собі нового господаря. В контексті того, що Ви казали, українець роззирається не з ким би об'єднатися – він господаря нового шукає. Може, варто зосередитися насамперед на тому, щоб стати вільними, а відтак вже міркувати про форму територіального устрою?

Ігор Коліушко (центр політико-правових реформ, Київ): Я часто буваю на семінарах із подібної тематики в Києві, в Харкові, в інших містах, – там набагато популярніше обговорювати цю проблематику, – і мені здається, що треба насамперед облаштувати нашу дер-

жаву, в якій ми живемо, і яка називається Україна. І другий мотив – як не допустити знищення того українського, що залишилося ще в цій державі? Я знаю, багато присутніх завжди думають про другий мотив. Але виступ пані професор за формою був радше побудований як відповідь на перше питання.

А. Колодій: Справді, я намагалася говорити переважно про те, яким чином раціонально вибудувати систему управління в Україні, яким чином мобілізувати не такі уже й значні ресурси, насамперед людські, як розбудити громадянськість у наших людях, як зробити владу відповідальною. Мені здається, що на регіональному рівні зробити це легше, аніж на всеукраїнському.

Щодо другого формулювання, про те, що треба рятувати українство бодай там, де воно є. Продемонстровані карти свідчать, що воно не таке вже й обмежене у ареалі. Треба досконаліше вивчити реальний стан речей, адже це перше соціологічне опитування, де подібним питанням було приділено достатньо багато уваги. Я, до речі, критично ставлюсь до багатьох висловлювань Миколи Рябчука, зокрема, що всі ми тут раби. Українськість у центральній Україні, на півночі України, в північно-східному регіоні просто має іншу форму, ніж в

органів – чітко окреслена сфера повноважень, самостійний бюджет, який формується за рахунок муніципальних податків і регіональних (центрально-них) субвенцій, а також дієва система зворотного зв'язку, здатна звести до мінімуму схильність муніципальних властей гратися в мініюряди й використовувати отримані повноваження з корисливою метою [див. Самоуправление 1996-1997: 47 і далі].

У віданні суб'єктів федерації повинні бути політичні й економічні проблеми, які не належать до прерогатив центральної інстанції. В залежності від конкретної ситуації сфера їхніх повноважень може бути ширшою чи вужчою. Проте в будь-якому випадку вона має охоплювати питання, що є життєво важливими для нормального існування регіону та добробуту його мешканців. Суб'єкти федерації покликані турбуватися про фінансову стабільність регіону, про успішне функціонування промислових та інших підприємств, котрі знаходяться у їх віданні, про загально-регіональну інфраструктуру, про екологічну ситуацію, про забезпечення правопорядку, про освіту й культуру. Виконання

таких функцій передбачає не лише широкі повноваження при формуванні регіонального бюджету (за рахунок регіональних податків і централізованих субвенцій), але й законодавчі права у межах регіональної компетенції.

Система управління на цьому рівні повинна бути представницькою – при обов'язковому розподілі повноважень між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади. Відмінність цієї системи від загальнодержавної – у набагато меншій дистанції між електоральною базою та управлінською верствою, у більшій прозорості прийнятих рішень і кращих можливостях контролю за їх реалізацією.

За *центральноними властями*, відповідно, залишаються питання загальнодержавного значення: безпека, зовнішня політика, створення і підтримка національної інфраструктури, визначення принципів правопорядку й економічної політики, управління підлеглими центрами промисловими підприємствами оборонно-стратегічного призначення тощо.

Очевидно, що таке структурування посилює реактивність системи на імпульси, що до неї надхо-

Галичині. Тут вона проявляється у чистій формі, там деякі її аспекти затерті. Тому я думаю, що якщо нам доведеться рятувати, то не тільки в Галичині українців – вони ширше розселені.

Дуже мені сподобалось, коли Яворівський Ющенко підмовляв сказати, що той свого українства свідомий, бо вчився в Тернополі, працював у Карпатах. А Ющенко на це: «Та ні, зовсім не тому. Я ось народився на Сумщині, а там проходив колись кордон між Російською імперією та Польською державою. І стояв знак, де було написано – тут закінчується Річ Посполита, а я задумався – а де ж моя країна? І відтоді став українцем». Розумієте, у кожного свої спонуки, прояви українськості зовсім різні. Але вплив федералізму на стан українськості залишається найдискусійнішим питанням. Питанням питань для федералізму є питання регіональних еліт. На що вони здатні? На жаль, ми не можемо похвалитися, що знаємо, яку політику вони поведуть, і чи створять вони щось таке, на що б ми сподівалися, впроваджуючи федеральний устрій.

Олесь Пограничний: При усьому скептичному ставленні до потенціалу регіональної еліти у нас в Галичині, а на Львівщині зокрема, я все-таки думаю, що

зарано робити якісь остаточні висновки. Наша регіональна еліта таки є, хоча й значною мірою розчленована, аморфна, дуже роздрібнена.

Питання сепаратизму, федералізму, автономізму почали обговорюватися приблизно два-три роки тому. Раніше вони так жваво не обговорювалися. В.Чорноволу при спробі висловитися про федералізм рота закрили ще на початку 90-х років.

Існує якась загроза ідентичності. Існує нехтування цією ідентичністю. Що мене спонукало прийти на цей семінар, то це відчуття, що тією ідентичністю нехтують. Моя ідентичність – не проблема. Але, по великому рахунку, існує загроза моєї ідентичності, я відчуваю, що хтось зневажає її. Мене це інколи «дістає». Коли ти, Григорію, кажеш, що треба знову знехтувати моєю ідентичністю задля української ідентичності – це знову буде нехтуванням, і ні до чого не приведе. Це буде лікування печінки з хворою ниркою. Нирка все одно буде боліти.

Я також був вражений, коли пролунали міркування про державну політику федералізму – я не хочу про це говорити! Мене взагалі не цікавить, яку політику збирається проводити щодо цієї проблеми держава. Мене цікавить, яку форму свого існування воліє суспільство. Вихід

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

дять, і цим самим сприяє концентрації уваги виконавчих органів на сферах своєї компетенції, підвищує якість прийнятих рішень. Та переваги розподілу функцій між різними ешелонами влади стосуються не лише практики управління. Не менше значення має його соціо-психологічний і політичний ефект. Вона дає змогу подолати (або принаймні суттєво зменшити) комплекс громадянської меншовартості, який нерідко виникає у національних (етнічних) меншин, послабити їхнє відчуження від держави, громадянами якої вони є, а значить – і від інститутів влади, котрі діють від її імені. Без цього перехід до федералізму може звестися лише до розростання державної машини й ускладнення погоджувальних процедур, що понизить ефективність і мобільність управлінської системи.

Слід мати на увазі й те, що створення федерації саме по собі не знімає небезпеки ерозії державного організму. За відсутності міцних скріп, які надають стійкості державній системі, федеративний устрій може виявитися ширмою, що прикриває латентний процес розпаду.

Таким чином, новий федералізм – аж ніяк не панацея, котра гарантує безпроблемне вирішення болісної дилеми: збереження існуючої державності чи її зруйнування. Це всього лишень один із підходів до врегулювання конфліктних ситуацій, які виникають на потужній хвилі націоналізму й суперетнізму, і він дозволяє обійтися без застосування грубих форм насильства.

Ще одна особливість, властива саме для горизонтів нового федералізму, – його адаптація до специфіки нинішньої зовнішньополітичної ситуації. Коли дивитися на це поверхово, її можна сприйняти як своєрідне повернення до функцій, характерних для традиційного федералізму. Насправді ж ідеться про перехід на вищий виток розвитку, до нової якості.

Новий федералізм починає виступати не лише як засіб попередження розпаду існуючих державних утворень, але і як форма реакції на потребу інтеграції на міждержавному рівні. Джерело цієї потреби – щораз більша глобалізація деяких сфер суспільного життя.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

із кризи можливий тоді, коли суспільство взагалі почне ставити питання і формулювати, як воно хоче існувати.

Юрій Дмитрук: Доповідач одразу застерегла, що не слід плутати федералізм і децентралізацію. Федералізм ще є предметом дискусії, а в користі децентралізації не сумнівається, мабуть, ніхто. Але, тим не менше, весь час у дискусії плутають ці поняття.

В нашій дискусії увесь час виринає таке питання: одні кажуть, що спочатку треба зробити акцент на духовність, а потім вже, як будемо всі духовно зрілі, підтягнемо економіку, інші вважають, що спершу треба нормалізувати економіку, а потім вже підтягнемо до неї духовність. Я хотів би нагадати стару максиму про те, що будь-яка дорога веде до мети, якщо ти знаєш, де твоя мета. А де наша мета? Чого ми хочемо?

Розгляньмо приклад Прибалтики – Латвії та Естонії. Старі нації, не молодші за українців, вони ніколи в історії не мали власної державності. Вперше така можливість виникла в 1918 році, й вони негайно створили свої держави, хоча й невеличкі, але на повному серйозі. Їх можна було критикувати, але це були справжні держави, не імітація. Що, в них не було постколоніального минулого? Та в них уся історія була колоніальною. Що,

в них не було рабського комплексу? Та в них умови були, може, гірші, ніж в українців. Тим не менше, весь час в цих націях існувала і ніколи не занепадала могутня національна ідея. Як тільки вона отримала можливість реалізуватися, вона одразу ж реалізувалась. А ми увесь час скаржимося – у нас рабська психологія, яку ми не викоренили. Нам не дали, нас не забезпечили, нам не завезли, нас не навчили, нас не виховали тощо. Це що – совковість, чи елемент нашого менталітету? Тоді на що ми скаржимося? Це не запитання до доповідача, – це риторичне запитання. А ми самі щось можемо?

Софія Онуфрив: Чому взагалі зараз тривають дискусії про федералізм, або навіть про сепаратизм? Мені здається, що це цілком закономірне явище. Упродовж останніх 10 років нам ніхто не зумів запропонувати жодних реальних вирішень проблем Української держави. Ми знаходимося, якщо не на тому ж місці, де стояли 10 років тому, то, можливо, навіть ще 10 років перед тим. І в такій ситуації цілком закономірно виявляються подібні тенденції, ведуться такі розмови.

Мені особисто ідея федералізму дедалі більше і більше подобається. В цьому році я мала нагоду відвідати східні регіони України і Крим, і у мене виникло цілком

Спершу така інтеграція має обмежений характер. Та вже на перших етапах виникає об'єктивна необхідність у створенні структур, які б дозволили впорядкувати процеси, що відбуваються. В міру розвитку інтеграції значення таких структур постійно зростає. Структурування економічних взаємозв'язків переростає у структурування політичних взаємовідносин, поступово охоплюючи галузі права, культури тощо. Тим самим закладаються основи федеративних відносин, які підносяться над уже сформованими державами.

Специфіка виникаючої надбудови полягає, зокрема, в тому, що вона не поглинає підвідомчі їй суб'єкти, а доповнює їх. Разом з тим вона набуває деяких рис федерації, якій делегується частина державного суверенітету. В найбільш зрілих формах дані процеси спостерігаються у ЄС. Але рух у цьому напрямі відбувається й на інших континентах.

За певних обставин виникнення нових протофедерацій може стати засобом вирішення конфліктних ситуацій, які виникають на етнічному ґрунті. Це стосується головним чином тих випадків, коли конфлікт зумовлений поділом етнічної спільноти дер-

жавними кордонами, що провокує ірредентистські настрої. Інтеграційні процеси, які роблять такий поділ менш болісним, якщо й не усувають такі конфлікти, то принаймні значно їх послаблюють.

Можлива, проте, і зворотня дія. Інтеграційні процеси, розмиваючи поведінкові та культурні стереотипи національних спільнот, викликають опір, який нерідко сублімується у прагнення до самозамкнення та ксенофобію. Цьому сприяє і ряд супутніх обставин, насамперед те, що інтеграція суттєво полегшує переміщення людських потоків. За певних умов такі міграції можуть набути односторонньої спрямованості – із менш благополучних до більш благополучних місцевостей. Якщо вони набувають масового характеру, то неминучою є поява нових етнічних анклавів у відносно однорідному раніше середовищі, а значить – виникнення додаткових конфліктних ситуацій.

Специфіка російського федералізму. Формально-юридично наша країна має основні ознаки федеративної держави. Разом з тим сформовані у ній федеративні структури мають певні особливості, які перетворюють російський федералізм на вельми

очевидне враження, що там не відбувається не те що бодай якась гомогенізація нашого суспільства – навпаки, відмінності й різниці між регіонами України дедалі поглиблюються, стають майже нездоланими. Простий приклад. У Львові поставили пам'ятник королю Данилу Галицькому. А от у Дніпропетровську відновлюють таблички на проспекті В.І Леніна. Як можна гомогенізувати ці два явища?

Або торкнемося теми бюджету. В Києві вкладають мільйонні кошти в реставрацію будівель, закопують їх у Майдан Незалежності, а ми чомусь повинні вибивати гроші, які дають для державної скарбниці львівські підприємства, в Києва, бо не можемо відремонтувати на проспекті пару будинків, які валяться.

Ще одне питання. Повернуся до нашої улюбленої теми – польсько-українського кордону. Вона нікого не цікавить де-небудь у Дніпропетровську, Донбасі чи Запоріжжі. Ця проблема видається нашою, дрібною, щонайбільше регіональною, хоча насправді вона дуже велика, адже йдеться про зовнішні кордони Європейського Союзу. Однак у Києві не будуть нею займатися, а ми безпосередньо страждатимемо від того, що кордон закриють.

І ще один цілком конкретний приклад з галузі культури. Моя товаришка, актриса з Києва, повернулася з Переяслава-Хмельницького, де побувала в музеї, де зберігають дукати, за яких колись давали двох волів. Там також зберігають унікальну шаблю, яких тільки дві – інша у Санкт-Петербурзі. Цей музей закривають за те, що він не в стані оплатити освітлення і сигналізацію. Чоловік, який там працює 50 років, котрий збирав усі ці речі, каже: «Я хочу вмерти, бо не хочу бачити, як це покрадуть». І я не хочу, аби, наприклад, у Львові виникла подібна ситуація з музеєм Франка, чи з якимось іншим.

А. Колодій: Ми не маємо права посилатися на нашу рабську психологію. Ми мусимо самі робити те, що нам належить робити. А якщо ми увесь час казатимемо, що не готові, то й ніколи не візьмемося за жодну роботу.

У виступі С.Онуфрив мені імпонує погляд, який я поділяю: якщо людям щось конкретне болить, якщо вони проблему бачать наочно, то вони швидше візьмуться за її вирішення. І в цьому перевага децентралізації чи федералізму. Плутанина тут невелика, бо федералізм є різновидом децентралізації. Він відрізняється від усіх інших видів децентралізації тим, що громадяни виступають у ролі нормотворців на місцях, в регіонах, і вони ж

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

специфічне явище. Ці особливості обумовлені як історією формування вітчизняної державности, так і конкретними обставинами становлення постсовєцької Росії наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років.

Всупереч поширеним уявленням, Російська імперія не була унітарною державою у повному розумінні слова. Окремі (переважно окраїнні) її території мали особливий статус. Частина з них зберегла форму квазідержав, зв'язаних із рештою імперії династичним підпорядкуванням царюючому дому. Деякі (Польща, Фінляндія, Хівінське ханство, Бухарський емірат і тощо) мали свої специфічні органи влади і власне законодавство. Неоднаковим було становище і російських областей: особливі права мали поселення козачих військ, церковні землі і т.д.

За відносної стабільності такі відмінності суттєво не впливали на ефективність управління імперією. Значно більшим був їхній вплив на суспільну свідомість, насамперед на самосприйняття духовної еліти етнічно відокремлених регіонів. В одних випадках вони слугували стимулом для боротьби за підвищення власного статусу, в інших – для спроб замінити квазідержавність необмеженим суверенітетом.

Крах самодержавної влади у 1917 р. різко активізував відцентрові сили всередині імперії. Дезінтеграційні процеси охопили не лише території, що мали квазідержавний статус чи домагалися його, але й деякі одвічно російські регіони з переважно російським населенням. В результаті революційних потрясінь і тривалої громадянської війни зі складу Росії вийшли Польща, Фінляндія, Естонія, Латвія і Литва. Інші, серед них і етнічно не російські, регіони об'єдналися навколо Росії. Так врешті утворився Совєцький Союз, який поступово включив до свого складу більшість земель колишньої Російської імперії.

В умовах нестабільності, властивої для перших років революційної Росії, неминучою платою за таке об'єднання стали суттєві поступки зрослій національній самосвідомості. Внаслідок низки компромісів, які відображали ці поступки, виник складний багатоступеневий національно-державний устрій.

Федерацією найвищого рівня виступав Совєцький Союз. Деякі з республік, які увійшли до його складу, виявилися федераціями другого рівня. Певні територіальні одиниці отримали статус автоном-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ці норми виконують. Є надія, що коли вони самі приймають норму, то будуть відповідальніше її дотримуватись.

Любка Петренко: В будь-якому випадку, через кілька років (мені важко точно окреслити коли саме) нам доведеться проводити адміністративну реформу. В Польщі її потреба виникла майже через десять років після того, як в 1989 році постала незалежна Польща, і реформа була здійснена в 1999 році. Безумовно, така потреба виникне і у нас.

Ми досі живемо за тією системою, яка була нам нав'язана свого часу як колонії Москви. Очевидно, що реформа повинна передбачати ширшу децентралізацію. Але відкритим залишається питання, чи така децентралізація має набути форм федералізації. Для мене воно вирішене – я однозначно підтримую федералізацію, але громадська думка повинна ще освоїтися з цією думкою, передискутувати її. На жаль, щоразу, хоча дискусія триває уже років зо три, апологети однієї чи другої ідеї розмовляють різними мовами. І знову ми маємо ситуацію, що з одного боку (з того, чи з іншого) звучить конкретика, а у відповідь лунають філософські міркування. У цій дискусії модель аргумент–контраргумент–постконтраргумент поки що не вживалася.

Я співпрацюю з німецькими засобами масової інформації, доволі часто їжджу до Німеччини і вивчаю її федеральну систему. Справді, в 1949 році, коли створювалася Федеративна Республіка, земельна система була їй нав'язана, хоча, звичайно, мала своє історичне коріння. Але повернемося у сьогоднішній день. Чи матиме не те що успіх, а бодай можливість висловлюватися в Німеччині той політик, котрий зненацька стане говорити про необхідність повернення до унітарного стану. Його там просто затюкають. Жоден баварець, жоден саксонець не захоче відмовитися від федерального устрою. Нещодавно відбувся референдум щодо об'єднання двох земель – Берліна і Бранденбургу. І ця, здавалося б, доволі логічна ідея (скільки там того Берліна!) «пролетіла».

Питання федералізму ще потребує обговорення. Я лише закликаю дискутантів з одного і з другого боку висловлюватися конкретніше, оперувати окресленими аргументами.

Ірина Кіянка: Спостерігаючи за нашою дискусією, я зауважила, що в ній чомусь переважає почасти жалобний настрій. Ми починаємо шкодувати за національною ідеєю, яка начебто себе вичерпала в 1991 році. Ми починаємо відчувати жалобу за Конституцією, яку

них республік, інші стали самоврядними частинами республік або країв, утворивши тим самим федерації третього рівня. Крім того, були створені національні області та райони, котрі мали ще нижчий автономний статус.

В міру зміцнення постреволуційного режиму реальні повноваження союзних і автономних утворень поступово скорочувались і у деяких випадках були зведені нанівець. Проте в соціально-психологічному плані багатоступеневість квазісуверенних держав і автономій багато в чому зберігала свою дієвість, сприяючи формуванню національних кадрів, підживлюючи етнічну самосвідомість і кар'єрні прагнення місцевих господарських, бюрократичних та інтелектуальних еліт. Що менше залишалося реальних компетенцій у квазісуверенних і формально автономних утворень, то більше розпалювалися місницькі, регіональні й етнічні пристрасті, які чаїли в собі реальну загрозу існуванню країни. Ці пристрасті вирвалися назовні, щойно у країні в другій половині 1980-х років, внаслідок розпочатої демократизації, значно послабшав владно-адміністративний інструментарій.

Ситуація ускладнювалася тим, що стимульований місцевими елітами сплеск сепаратистських настроїв тісно переплівся з гострим політичним протистоянням сил, які відстоювали конкуруючі проекти суспільно-політичного розвитку країни. В ході боротьби за владу російські прихильники найрадикальніших змін опинилися в одному таборі з антиросійськи налаштованими, націоналістичними силами союзних республік. У свою чергу центральне керівництво намагалося використати проти радикалів еліту автономій, яка вимагала суттєвого розширення своїх компетенцій.

Це протиборство вирішальним чином позначилося на стосунках між регіонами та центральною владою, яка перетворилася після роздроблення СРСР на окрему державу Росію. Ці стосунки стали об'єктом політичного торгу, в рамках якого регіони змінювали політичну підтримку та лояльність центрів на розширення власних повноважень, а в деяких випадках – на цілковиту безкарність для місцевих еліт. Іншими словами (перефразуючи крилатий вираз тодішнього президента РФ Б.Н.Єльцина), кожна територіальна одиниця брала стільки суве-

отримали в 1996 році. Ми жалкуємо, що отримали Президента в 1999 році, який перемиг друге зло – комуніста, і все. Зрештою, ми починаємо шукати універсальну панацею, здатну нас виликувати, і нею може стати чи то національна злагода, чи то національна довіра, чи то федералізм.

Колега-політолог із Голландії сказав якимось, що ми втратили 10 років, які уже ніколи не повернуться. Я не поділяю цієї думки. Мені здається, щоб ми аж ніяк не втратили перспектив Галичини. У сусідів-поляків варто повчитися цілеспрямованості, рішучості й твердості у прагненні до вступу в ЕС. У нас покищо немає чітко сформульованої мети, бракує інституцій та еліт. Але тривожить не це. Ми справді втрачаємо шанси тільки тоді, коли починаємо бідкатися й плакати. Як молода людина я хочу бачити перспективу в своїй державі. Сьогодні я її не бачу, і це мене непокоїть.

Т.Возняк: Я якийсь зауважив, що ми молимося на наш обласний адміністративний поділ, як на священну корову. А це ж бо совєцьке утворення, створене виключно для потреб Совєцького Союзу. Чому межа між Станіславівською-Франківською і богоспасенною Львівською облястями має залишатися абсолютно не-

порушною і ніколи не може змінитися? Чому це Шумський район ну ніяк не відріжеш від Тернопільщини і не віддаш його в природну Волинь? Бо не. Вірно зауважив Л.Петренко – назріває проблема адмінреформи. Виростає українське суспільство, а потреби України зовсім інакші, ніж були у Совєцького Союзу, тож це питання є питанням оптимізації життя українського організму.

І ще одне питання щодо еліт. Ми говоримо про них загалом, теоретично: от десь там, еліти якісь, може в Одесі... Озирніться довкола! Хто із наших «влада держави» ночами не снить мріями попасти в богоспасений город Київ? Хто хоче залишитися тут і бути гідно похованим на Личаківському цвинтарі? Місць уже нема.

Антон Борковський: Ми наблизились до проблеми української еліти. Можливо, насправді, такої еліти і немає. Вона радше нагадує богему. Такі собі тусовочки, із посереднім рівнем інтелектуальної підготовки, які за принципом відданості верховному... вершать певну владу.

Коли йдеться про проблему сепарації, федератизму, то я найбільше боюся, що ми не втримаємо всю Україну. Галичина, як би ми не сміялися з її п'ємонтства, залишається генератором смуги, заколоту, ми постій-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ренітету, скільки могла проковтнути, а часом і набагато більше.

В результаті описаних процесів у Росії склалася специфічна федеративна система, якій притаманні такі риси:

- змішаний етнотериторіальний характер побудови федерації, що чаїть у собі потенціальні етноконфлікти й «етновичавлювання»;

- асиметричність масштабів федеральних одиниць і, відповідно, неоднакову вагу голосів населення, що проживає у них;

- нерівність статусів суб'єктів федерації (відмінності між республіками і «простими губерніями», наявність суб'єктів федерації, які водночас входять до складу інших суб'єктів);

- економічна, соціальна й політична диференціація регіонів, які значно відрізняються один від одного умовами життя і праці громадян, ступенем ефективності соціальної інфраструктури, питомою вагою та роллю демократичних інститутів і процедур, рівнем політичної активності і характером політичних переваг електорату;

- дотаційність більшості суб'єктів федерації, а

отже, їх залежність від субвенцій федеральної влади;

- провінційний централізм, тобто відтворення (в гіршому варіанті) на регіональному рівні існуючих відносин центр – регіони;

- самовладдя регіональних еліт, менший, ніж у центрі контроль за їхньою діяльністю з боку громадянського суспільства і правових інститутів;

- невинувато висока роль суб'єктивного фактору, коли особисті якості глави регіону та його персональні зв'язки у центрі багато в чому визначають ставлення федеральних властей до регіону й тим самим – соціальне й економічне становище громадян, що проживають у ньому;

- різнобій у законодавстві, який, хоч і зменшився в результаті зусиль президента В.В.Путіна, спрямованих на зміцнення «вертикалі влади», все ще залишається фактором, що формує реальну політичну ситуацію в країні [див.: Петров 2000: 8 і далі].

Врахування перелічених особливостей російського федералізму є неодмінною умовою позитивного вирішення проблем, пов'язаних із вдосконаленням взаємовідносин центр – регіони в публічній сфері.

109

АЛЕКСАНДР
ГАЛКІН
ФЕДЕРАЛІЗМ
І ПУБЛІЧНА
СФЕРА ЯК
ВИХІДНІ ПОНЯТТЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

но когось підбурюємо, підбучуємо. Напишуть тут щось цікаве, організацію створять, і нарід починає потроху замислюватися. Де Ви щось чули про п'ємонтизм Донбасу? Чи п'ємонтизм Криму? Я був у Криму позаминулого року. Ну що сказати? Він нагадує українську землю, хіба може, татарами. Побачу їх, і одразу накояться спогади про славне наше співжиття...

Галичина насправді є центральною областю України, а Львів – реальною історичною і культурною столицею нашої держави. Київ – лише адміністративний і політичний осередок, грошевий мішок, який приваблює людей можливістю підзаробити: за той сам календарний місяць, за який у Львові отримують 250 гривень, у Києві мають 200 доларів. Тому люди ідуть. Боюся, аби наша столиця – Львів – не втратила решту України. Поки що ми маємо Львів, який дійсно впливає, і то суттєво, на свідомість Східної України. Коли ви спілкуєтесь зі «східняками», перепрошую, можливо для когось це слово звучить образливо, вони вас починають розпитувати про героїчних бандерівців, або мельниківців, або начебто існуючих сьогодні (де вони?) хлопців з УНСО. Ми створили міт, як і належить справжній столиці, як Київ

свого часу вважався осердям православності та соборності, так ми пишаємося мітом українськості.

Львів у наших мітах постає такою потугою, що гайгай. З одного боку – ліси, куди бандерівці одразу можуть відступати, а відтак знову атакувати. З іншого боку – невичерпний людський резервуар. Тут постійно народжуються філологи й політологи, які розповзаються усією Україною, опановуючи командні висоти. Оно, самих лиш Возняків скільки на кафедрах філософії!

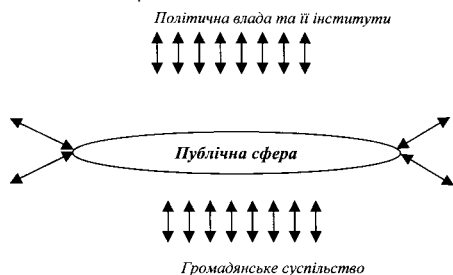
Поки що Львів утримує чи то моральні, чи то метафізичні форпости. Трішки чути голос звідси, бо нібито маємо право на нього. От, коли такий голос лунає десь із Вінничини, де проживає славнозвісний мислитель Анатолій Щербатюк, то це сприймається екзотично.

Давайте триматися України, якою ми в разі чого можемо прикрити наші куці ніжки. Найвони працюють, найвони риють шахти. Ми маємо повне моральне право генерувати ідеї, генерувати культуру. Таку-сяку, але кращої ніхто не витворить по всій Україні. Кажуть, що 10 років нас нічому не навчили. Та навчили, – що Україна не тільки сліпа, вона ще й мовчить. Українці ніц не зробили для того, щоб створити умови власної ідентифікації. Чомусь галичани мали крутитися- викручуватися,

ПУБЛІЧНА СФЕРА

Даний термін лише нещодавно увійшов до російського політологічного ужитку і тому нерідко трактується по-різному. Проте найчастіше під публічною сферою мається на увазі та область, у рамках якої реалізуються відносини між громадянським суспільством як системою здебільшого горизонтально вибудованих структур, які слугують для формування та захисту групових інтересів, і політичною владою, її юридичними, силовими й адміністративними інститутами.

Графічно місце публічної сфери в суспільній системі можна зобразити таким чином:

Стрілки, що йдуть згори, символізують державну політику, а ті, що йдуть знизу – групові інтереси й очікування. Простір, де стикаються і перехрещуються устремління інститутів влади, з одного боку, та інтересів і сподівань громадянського суспільства – з іншого (овал), утворює те, що можна вважати публічною сферою.

Повного збігу між імпульсами, що надходять згори і знизу, не буває. Він є неможливим і тому, що дії політичних інститутів і структур громадянського суспільства відображають не лише загальні, а й групові інтереси, і тому що можливості політичних інститутів зазвичай вужчі, ніж сподівання громадянського суспільства, тому що обмежуються сукупністю об'єктивних обставин.

Разом із тим для функціонування і життєздатності суспільної системи необхідний певний рівень кореляції між державною політикою і громадянськими сподіваннями. Зазвичай він досягається в результаті суперечливого переплетення протистояння та компромісів.

Особливо складно ці процеси проходять у федеративних державах, де до взаємовідносин влад-

скажімо згаданий нині В.Чорновіл покійний, царство йому небесне. Все звідси проростало, і відтак ніби втримувало Україну.

Донбас би з радістю нас спекався – і тієї України, і того Києва. Але вони бояться нас. Тієї потуги, якої, може, насправді і немає. Це, зрештою, і не важливо. Важливо, що вони бачать образ, міт перед очима, – той могутній Захід, який або бульбою їх закидає, або багнетами по ночах заріже. Нас бояться і підсичують у себе параною. Тому ми можемо елементарно спекулювати на цьому.

Час від часу в мене з'являється гадка, що, можливо, оті всі ідеї про федералізм і сепаратизм інспіровані Києвом. Закинули таку ідейку – ото відокремиться, і будете, панство галицьке мати, і грошенят більше, тесе. Але, навіпаки, їм вигідно, щоби ми вступилися, і на решті запанувала славна наша адміністративна богема. Вигідно настільки, наскільки може взагалі бути вигідно спекулянтам від влади.

Т.Возняк: Існує така думка, я її не раз чув, що в принципі найбільший інтерес до сепарації, скажімо, Галичини має Росія. Що ви на це?

Ю.Шухевич: Нехай епіграфом до мого виступу ста-

нуть слова пані Вітренко: «Да отдадим мы этой Польше Западную Украину». Було таке, чи ні? Було. Вона емоційно сказала, може, необдумано. Але сказала. Я зовсім не хочу уніфікувати всіх українців. Я знаю, що є лемки, бойки, гуцули, поліщуки, слобожанці тощо. Так, вони відмінні, багато в чому відмінні. Але це не значить, що я хочу їх усіх, наче в таборі, постригти на нульку, одягнути в чорну чи смугасту робу. Або, щоб усі в Україні до єдиного носили вишиванки і шаровари. До комплекту можна додати постолі, бо чоботи, бач, щось таке, більш інтернаціональне. Ні, зовсім я не хочу, щоби все було однакове.

Але я не бачу виходу в федералізмі, бо, як одна шановна пані сказала, тротуари у нас пощерблені. Панове, якби ми нормально, як у здоровому суспільстві формували наш бюджет знизу доверху, то мали би тротуари відремонтовані. Для цього не потрібна федерація. В Швеції її немає, але і в Йотеборгу, і в Стокгольмі тротуари нормальні. І в Мальме також.

Чи ідея федеративного устрою була властива українцям? Згадаймо минуле сторіччя – двадцятье. Ми кілька разів пробували побудувати державу побудувати. Чи віринали чи то у 18-му році, чи в пізніші часи федераль-

них інститутів і структур громадянського суспільства підключаються додаткові гравці – регіональні власті й регіональні громадянські спільноти. Відповідно, поруч із загальнодержавною публічною сферою виникають публічні сфери регіонів. Відносини між політичними інститутами і структурами громадянського суспільства стають лише одним з елементів створюваної системи. До них додаються, стимулюючи або паралізуючи одне одного, відносини між центральними й регіональними інститутами, між федеральною владою та регіональною публічною сферою, між публічними сферами національного й регіонального рівнів. Враховуючи особливості російської моделі федеративного устрою, про які йшлося вище, кількість можливих поєднань збільшується багаторазово.

Сполучення інтересів інститутів влади і структур громадянського суспільства, що й формує публічну сферу, відбувається в багатьох галузях суспільного життя, насамперед у соціально-економічній і громадянсько-правовій, політичній.

Дана доповідь присвячена розглядові соціально-економічної складової функціонування публічної

сфери, аналізові проблем соціальної політики у відносинах центр – регіони.

Переклала Наталя Чорпіта

- Аринин А.Н. 2000. *К новой стратегии развития России. Федерализм и гражданское общество. Идеинотейоретические, политические и правовые аспекты*. М. Базилев С., Чернышов А. 1997. *Регион как политическое пространство*. — *Свободная мысль*, № 2.
- Орещук П.К., Швецова О.В. 1995. *Россия, федерализм и политическая стабильность*. — *Федерализм и региональная политика*. Новосибирск.
- Осипов А. 1996. *Отечественный федерал-романтизм и строительство правового государства*. — *Федерализм*, № 3.
- Петров Н. 2000. *Федерализм по-росийски*. — *Pro et contra*, № 1.
- Самоуправление. Специальный выпуск*. 1996 — 1997.

111

АЛЕКСАНДР
ГАЛКІН
ФЕДЕРАЛІЗМ
І ПУБЛІЧНА
СФЕРА ЯК
ВИХІДНІ ПОНЯТТЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

на ідея? Абсолютно ні! Ми не вбачали в ній жодної панацеї, і не думали про неї. Коли вона з'явилась? Я пригадую, що в 1989 році в московській газеті «Московские новости» з'явилася стаття і карта, де було зображено 13 земель України. Пам'ятаю прекрасно – Галичина, Закарпаття, Буковина, Волинь (3 області – Волинська, Рівненська і Житомирська), Поділля (Хмельницька і Вінницька), Київщина, Черкащина, Дніпропетровськ, Запоріжжя, три причорноморські області, Крим окремо, дві Донецькі, Слобожанщина, Чернігівська і Полтавська чомусь окремо. Не знаю чому, але саме так воно й було. Отож, ця ідея підкидалась зі сторони. Покійний В'ячеслав Чорновіл вхопився за неї. Були не тільки виступи на вічах. Згадайте Галицьку асамблею – спробу першого кроку до федералізації. Але вона не вдалася. Заткнули. Може грубо сказано, але так воно й було. Іще собі пригадую, як Закарпатська обласна рада засідала і хотіла зробити окрему економічну зону. То був перший крок, наступним могла бути політична автономія. Не вийшло. Довелося УНСО туди кинути. Після бійки з міліцією під обласною радою депутати не насмілилися прийняти таке рішення. Але ідея залишилася.

Сьогодні знову появляється ідея федералізму, як

панацея, як спасіння демократії. Чи є ще огидніші режими, ніж в Латинській Америці, навіть у федеральних за устроєм державах? Тому, що робилося в деяких федеральних державах, міг би позаздрити не один авторитарний режим в унітарній державі. Отож, це не дає ніякого спасіння. Але чому ми хапаємося за саму ідею? Насамперед тому, що упродовж 10 років не змогли щось до ладу зробити. Не змогли з багатьох причин. Чи ви коли порівнювали, яка ситуація була у нас за Польщі в Галичині, і якою є тепер? Ми не були до війни автономною одиницею, але, я думаю, всі погодяться, що ми як українці значно краще стояли в окупованій Польщею Західній Україні. При всіх паціфікаціях у нас було краще становище, ніж сьогодні в нашій рідній Українській державі! Я Вам скажу чому. Був український господар, який міг і українську газету передплатити, і дати на українську книжку, і на рідну школу, і утримувати читальню «Просвіти» і багато-багато чого. А тепер робиться все, щоби того українського господаря не було. Бо завтра, якщо він з'явиться і зміцніє, то за 2-3 роки ми матимемо і українську пресу, і українську школу, і ще багато дечого. Власне цього не хоче злочинська влада – у нас же криміналітет править державою. Цей криміналітет не

АНДРЕЙ ЗАХАРОВ

«Виконавчий федералізм» у сучасній росії

© А.Захаров, 2001
© Полис, 2001

Як відомо, федералізм – поняття багатопланове. В останні роки у ньому все частіше бачать не просто політичну і правову доктрину, але й своєрідне вчення про людину. «У своїй основі федералізм – це питання *взаємовідносин*, – вважає, наприклад, Д.Елазар¹. – Воно втілюється у конституціях та інститутах, структурах і функціях, але в кінцевому підсумку значення мають саме *взаємовідносини*» (курсив автора – А.З.) [Элейзер 1995: 108]. Це означає, що схильність членів тієї чи іншої соціальної спільноти до певного типу взаємовідносин безпосередньо позначається на федералістських експериментах [детальніше див. Захаров 2001]. Інакше кажучи, на думку прихильників даного підходу, успіх федеративної моделі напряму залежить від наявності певного антропологічного «субстрату». Адже «той факт, що існує особлива федералістська політична культура, на сьогодні визнається вже всіма фахівцями в галузі порівняльного федералізму, хоча питання про її складові ще досі до кінця не з'ясоване» [Элейзер 1995: 112]. Ясна річ, що найактивніше подібна концепція використовується у федералістській компаративістиці.

На перший погляд, таке трактування видається досить спірним, адже культурну зумовленість тих чи

хоче допустити змін, бо знає, що тоді кінець його влади.

Є ще одна сила, яка також не хоче, щоб появився український господар – це Росія. Адже тоді зникнуть розбіжності між регіонами. Це від бідності кожен з них хоче тікати світ за очі: хто до Румунії, як Південна Бесарабія чи Буковина, хто до мадярів, хто до Росії, хто не знаю ще куди, хоч до Канади. До Португалії вже їзди-мо. Тепер можна вимагати, щоб Галичина стала провінцією Іспанії: Галісія там уже є, чом би і Галичині не бути?! Якби ми змогли подолати бідність нашу, то не було б отих розбіжностей і тенденцій до автономії.

Галичина, попри все, залишається нашим П'ємонтом. Дійсно, є такий міт, і ми його ширимо. Від нас дуже багато залежить, тому галичан і в Києві бояться, і в Москві також.

Я не хочу Вас, шановні, звинувачувати, що Ви – агенти Москви, її рука і таке подібне. Але, попри все, я вважаю, що ідея сепарації загалом звідти. Пригадайте, що було написано на стадіоні Інституту фізкультури, причому латинськими літерами? Про автономію Галичини. А на Російському культурному центрі? Ніби там спробували побити вікна, а написали латинкою і україн-

ською, і також про автономію Галичини. То був пробний камінь. Як галичани зреагують? Галичани, виявляється, добре реагують. Хочуть автономії. То чому б не дати? Відрубавмо Галичину, зробимо з неї українське гетто, – так вони думають. Економіка тут майже повністю загублена (а ми ж мали кращу економіку, ніж схід, на заході була зосереджена електронна промисловість), з допомогою наших великих патріотів ми її знищили. І що тепер? Бари, торгівля польськими сосисками і проституція. Ось єдина індустрія, яка нам залишається. Мимоволі ми виїжджатимемо до Португалії, до Польщі, до Еміратів. Поволі-поволі українська ідея на сході згасне. Нас надійно розмежують, – пам'ятаю, як надійно охороняли за німецьких часів гето. І буде зроблено все, щоби ми з гето не перекочували на схід зі своїми «вредними мислями».

Були колись розмови про Донецьку автономію. Тепер немає. В Донецьку розуміють, що приєднання до Росії призведе до ліквідації вугільної промисловости як нерентабельної. І їхня влада, і їхні гроші пропадуть – вони стануть в Росії ніким. Отож, тепер донеччани починають нараз тягнутися до України більше, аніж хто. Правда, якою буде ця Україна, – то інша річ. Ви розумієте,

УКРАЇНСЬКИЙ
ФЕДЕРАЛІЗМ:
ПОЛІТИЧНИЙ
АСПЕКТИ

інших інституційних форм украї важко довести. Крім того, різні культури часом породжують схожі соціально-політичні установи. Разом з тим, воно є вельми привабливим: адже якщо вдасться виділити «фермент федералізму», можна буде рекомендувати федералістські рецепти там, де для них є передумови, і, навпаки, утримуватися від нав'язування федеративної моделі без належних умов. Зокрема, евристичну цінність цієї концепції цікаво було б випробувати в Росії, де вже десять років тривають нескінченні суперечки про долю федерації.

Пристаючи до дослідження, окреслимо два базові підходи до федералізму. Згідно з першим, поширеним у багатьох європейських країнах, включаючи Росію, федералізм являє собою певний тип взаємовідносин між *політичними утвореннями* різного рівня. Ключовим терміном у даній системі координат виявляється «держава». Так, в інтерпретації російського мислителя І.Ільїна, який неодноразово звертався до теми федералізму, «федерація можлива лише там, де наявні декілька *самостійних держав*, які прагнуть об'єднатися» (виділено мною – А.З.) [Ільїн 1991: 52-53]. Іншими словами, федерація є комплексом, що пов'язує відношеннями *координації* (а не *суборди-*

нації) певну сукупність соціальних інститутів. У такому трактуванні федералізм бачиться рукотворним первнем: для його впровадження потрібна лише політична *воля*, а рушієм такої операції є державна *влада*. Саме у цій площині слід розглядати, наприклад, міркування, які час від часу можна почути, про те, як добре було б зробити Україну федерацією чи включити федеративні принципи до конституції Естонії.

У відповідності до другої доктрини, котру відстоюють здебільшого американські вчені, федералізм є формою самоорганізації *громадян*, яка забезпечує узгодження індивідуальних інтересів². У даній парадигмі федералістський експеримент у США вдав перш за все тому, що побудова принципово нової, нецентралізованої політики тут починалася з конкретної *людини*, яка мала непорушні права і свободи. Що ж стосується взаємовідносин між елементами державної системи, то вони були вторинними, «надбудованими» над особистісним виміром федералістської ідеї. Не випадково «у політичній теорії англосовітських країн і, насамперед, в американській теорії федералізму відсутнє поняття держави як такої [Елейзер 1995: 110]. Якщо перша концепція головним у федералізмі вважає зовнішній, правовий бік, то друга орієнтована на

113

АНДРЕЙ ЗАХАРОВ
«ВИКОНАВЧИЙ
ФЕДЕРАЛІЗМ»
У СУЧАСНІЙ РОСІЇ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

що немає охочих робити автономію Донбасу, автономію Харківщини чи трьох причорноморських областей. Буде тільки автономія Галичини, на більше, можливо, і не дозволять. Але ті, хто в тому зацікавлений, зроблять усе, щоб посилити сепаратистські тенденції, і щоби автономія Галичини відбулася.

Андрій Кирчів: Невелика ремарка стосовно Закарпаття. Насамперед хочу нагадати, що в 1991 році на Закарпатті було створено уряд Подкарпатської Русі. Це викликало дуже бурхливу реакцію тодішнього прем'єра Словаччини В.Мечьяра, який заявив мас-медіям (за словами нашого колишнього Надзвичайного і Повноважного Посла), що він бере два батальйони спецназу і йде на Закарпаття. Буквально до такого доходило.

Ще одне. Можна бути певним, що російське консульство у Львові оголосило конкурс малих грантів на приєднання Галичини куди-небудь, вірніше від'єднання від України, але з певною поправкою, зважаючи на їхню колишню роботу на Закарпатті, і те, що робило тут консульство свого часу. Але не про це йдеться. Наскільки, пані професор, Ви вважаєте можливою дію фактору традиційності у федералізмі. Чи існує такий фактор? Чи може він тут діяти? Можливо, проблема у нашій нет-

радиційності, тобто, у відсутності традицій? В нас не було що федералізувати, ані що унітаризувати.

А.Колодій: Багато хто апелює до того, що в нас не було традицій федералізму. Але, позаяк ми не мали держави, то не могли мати цієї традиції. Державність, яка виникла в умовах військового стану, не могла бути федеративною. Вона мусила мати ознаки надзвичайного стану, вона будувалася так, щоб втриматися в умовах війни. Яка вже тут федерація, з чого її будувати, коли треба відступати, наступати, оборонятися тощо? Тому, мені здається, що ми не можемо посилатися на брак традиції.

Українській політичній традиції, я думаю, підходить децентралізований, а можливо й федералістичний устрій. Чому? Тому що Україна завжди була децентралізованою. Тому що тут ніколи не було периферії. Я мрю про те, щоб Україна мала свій Золотий Ланцюг міст, регіонів, областей, земель чи країв по усьому периметру України. І щоб усі вони були однаково добре розвинуті: і Полтава, і Харків, і Одеса, і Львів, і Рівне.

А покищо Україна перетворюється на державу, де є центр, і є периферія. У совєцькі часи з нас штучно витворювали провінцію. Ми сподівалися, що, здобувши

його людський зміст. Саме остання й цікавитиме нас у даній статті.

Вихідним пунктом міркувань стане незаперечний факт: будучи створеними, федерації функціонують неоднаково. «Ідеальної та загальнопридатної моделі федерації просто не існує... Навіть у тих місцях, де запроваджуються ідентичні інститути, несхожість обставин змушує їх діяти по-різному», — констатує канадський дослідник Р.Воттс [Watts 1999]. І якщо одні федерації більш-менш адекватно виконують своє призначення, то інші хитаються у перманентних кризах і внутрішніх чварах. (Не виключено також, що в деяких ситуаціях федеративні рецепти просто протиказані³.) Ясна річ, аналізуючи різні шляхи федерацій, слід враховувати широкий комплекс факторів, до яких належать історичні, економічні, етнічні й навіть географічні умови. Однак, на думку американських учених, цього недостатньо. Аніскільки не ставлячи під сумнів важливість кожного зі згаданих елементів, деякі дослідники роблять акцент на *ціннісних параметрах* тієї чи іншої політичної системи. «Вплив федеративних принципів, — відзначає Елазар, — виходить далеко за межі чисто інституційних відносин. Ідея спільноти як *партнерства* являє собою ключовий

принцип федералізму й основу його інтегруючого впливу» (курсив автора — А.З.) [Elazar 1984: 190].

З цієї досить очевидною тезою навряд чи варто сперечатися. Але, позаяк ідеться про партнерство, важливо уточнити, на яких цінностях воно будується. Відповідь, яку пропонують американські автори, цілком однозначна: йдеться про традиційні ліберальні цінності, котрі стали фундаментом американської цивілізації від самого її зародження. Як відомо, розквітові цих цінностей сприяв цілий ряд обставин: величезні запаси вільних земель, вплив англійської політичної культури, популярні серед переселенців релігійні інтерпретації соціального контракту. «Обрання людей на виборні посади, — вказує британський історик П.Джонсон, — стало однією з перших навичок, освоєних поселенцями в Америці» [Johnson 1999: 71]. Треба, що правда, мати на увазі, що такого роду логіка зобов'язує. Погоджуючись із нею, доведеться визнати, що своєрідне сприйняття федералізму — трактування його як сукупності партнерських взаємозв'язків, заснованих на *свободі індивіда*, — робить Сполучені Штати цілком унікальною державою. А якщо так, то американська федерація стоїть наче осібню від усіх інших федерацій: перефразуючи класичну формулу Орвела,

незалежність, ми перестанемо бути маргінесом. А тепер Галичина провінціалізується ще більше. Вона по-малу перестає бути духовною столицею України, як би ми себе не тишили, що нею залишаємося. Так, у нас інтелектуальний потенціал достатньо високий, порівняно з містами такої ж чисельності населення в інших регіонах України. Однак ми втрачаємо те, що мали, і це дуже прикро. Гадаю, що коли б Галичина мала відповідальний уряд, то мусила б піднятися із стану провінційності і повернути свої позиції. П'ємонт, чи не П'ємонт — це слово нераз висміювали, — але ідейною, духовною столицею Львів мав би залишатися. І те, що занепала у нас економіка, як на мене, є результатом функціонування в умовах централізму, унітаризму. Унітарна система якраз дуже надається до того, щоб одні занепадали, а інші користувалися штучним підживленням. У федеральній державі люди би принаймні знали, на що вони здатні, який їхній потенціал.

У цивілізованому суспільстві мають бути обговорені всі теми, які виникають у будь-якому товаристві, якщо воно складає навіть незначну меншину певної спільноти. Усі ці теми варто опрацювати, продумати. А тим більше їх варто осмислити, якщо у суспільстві не все

гаразд. У нас лихо більше, ніж негаразд. Я не заспокоюся повторювати, що після колоніальної ери ми повинні відходити довго, і мусимо запрягати своїх волів поволі. Пізніше ми пересядемо на коней і поїдемо швидше. Окрім нас, робити більше нікому. У праці одного аналітика я натрапила на таку думку: «Українці нічого не хочуть. То що ви з ними поробите? Вони просто не бажають реформ, а тому вони в них і не відбуваються». Щоб ми не виглядали так збоку, треба нам самим забути про те, що ми раби, що ми такі бідні, що ми постколоніальна країна, а братися за роботу, намагаючись знайти найоптимальніші варіанти вирішення завдань.

Т.Возняк: Всі ми знаємо, скільки достойних українців виїхало в Португалію та Іспанію, про це згадували і сьогодні. А скажіть мені, скільки сотень тисяч, десятків тисяч чи просто десятків українських патріотів зробили, чи роблять свій бізнес в Донецькому чи Кримському регіоні? Чи існує в тому напрямку принаймні якийсь рух в умовах Української держави та централізації? Саме ота централізація і призвела до того, що з Галичини виштовхується, викидається на сексринки жіноцтво, а наринки робочої худоби — чоловіцтво.

Кілька слів про руйнування промислового комплек-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

це «федеративніша федерація», ніж усі решта. Характерно, що в американській академічній літературі такий висновок доводиться зустрічати досить часто, причому термінологія, яку застосовують у подібних випадках, збігається з нашою майже дослівно.

Порівнюючи результати федералістських експериментів у США, Індії та Канаді, фахівець з порівняльного федералізму Д.Верне відзначає, що у двох останніх випадках федералізм був лише зручним способом розподілу державної влади, тоді як для американців він став методом регулювання взаємовідносин *вільних особистостей*. Інакше кажучи, федеративні начала в США визрівали природним шляхом знизу, в той час як і в сусідній Канаді, і в далекій Індії їх штучно насаджували згори, змінюючи для цього унітарні системи⁴. «Позаяк Сполучені Штати починались як справжня федерація, цю державу можна назвати «федеральною федерацією», – пише згаданий автор. – Канада та Індія, у свою чергу, виростили із квазіфедерацій, і тому, на відміну від США, вони не є «федеральними федераціями» [Verney 1995: 88]. Що тут мається на увазі? Для Верне, як і для багатьох американців, бути федералістом і бути лібералом – це одне й те ж. У рамках теорії, котра тут розглядається, саме відсут-

ність (або недостатність) ліберальних цінностей заважає Канаді та Індії налагодити федеративну систему: для правлячих еліт цих країн федералізм завжди був поняттям суто *інструментальним*, позбавленим аксіологічного навантаження. «Канадці та індійці не є лібералами в американському сенсі й, отже, не можуть прийняти американську концепцію лібералізму. Підтвердженням цьому є використання ними федералізму не як мети, а виключно як засобу» [Verney 1995: 91].

Отже, виділимо ключову формулу: федералізм може бути метою, а може залишатися всього лише засобом. Зрозуміло, що тут ідеться про федералізм у найширшому розумінні, про згадане вище його трактування, котре в Росії практично не вживається. Та це, до речі, й непогано – нам власне не завадило б розширити обрії федералістського дискурсу. Як зауважив Воттс, західні дослідники ще в 1950-і роки «прийшли до розуміння того, що вузькоюридичне тлумачення конституцій не здатне адекватно пояснити особливості політичних процесів, які відбуваються всередині федеративних систем» [Watts 1999: 15]. На жаль, російська гуманітарна наука досі ще майже не знайома з цим віянням. Працюючи з федералізмом у його суто правовій іпостасі, вітчизняні вчені вперто обми-

115

АНДРЕЙ ЗАХАРОВ
«ВИКОНАВЧИЙ
ФЕДЕРАЛІЗМ»
У СУЧАСНІЙ РОСІЇ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

су в Галичині. Останній приклад – нафтопровід «Дружба» і «Придніпровські транспортні нафтові мережі». Київські владоможці об'єднали дві регіональні мережі, одна з яких свого часу забезпечувала ледь не 40% надходжень у львівський бюджет. Тепер створили конторку на 300 чоловік у столиці, які зараз «по поняттям» будуть централізовано все вирішувати. Обібрали і Полтавщину, і нас.

Андрій Білоус (Інститут розвитку міста): Перший штрих, аби додати трохи інформативності в нашу розмову. До бюджету у Львові щороку збирають 1 мільярд гривень податку. Але, як ви знаєте, бюджет міста упродовж останніх 2-3 років не перевищував 200 млн. гривень, тобто, фактично не більше 20% грошей залишається в нашому місті. Для порівняння скажу, що, в минулому році бюджет Львова дорівнював сумі, виділеній у Києві на будівництво однієї станції метро. Таким чином, наше місто прирівняли до однієї станції метро в «столиці нашої Родіни», як каже пан Т.Возняк.

Чи не могла би пані професор назвати чи окреслити ті сили, території чи соціальні групи, які можуть лобювати процес федералізації України. Хто може бути в цьому зацікавлений? А з іншого боку, Ви займаєтеся пи-

таннями національної консолідації, тож кого Ви бачите потенційним ініціатором цього процесу, які території, соціальні групи?

А.Колодій: Я, між іншим, хотіла сказати, але випустила з уваги: одне із застережень проти федералізації я бачу в тому, що це дуже глибока конституційна реформа – перетворити унітарну державу на федеративну. Це лише так здається – ну що такого надзвичайного, трішки більше надати повноважень і все. Однак ми маємо справу із надзвичайно глибокою конституційною реформою. Здійснювати її мали б верхи, еліти (я не люблю цього слова широко вживати, але сьогодні так сталося, що треба), тобто, політичні партії в різних регіонах, і знайдеться доволі таких, які таку реформу підтримають.

Було б дуже корисно, якби вона була опрацьована на рівні юристів, економістів, усе прораховано, продискутовано, з'явилися серйозні статті, можливо, якісь серйозні книги. Принаймні, нам нікуди поспішати. Ми лише починаємо дискусію, і ідеї наші ще зовсім сирі. Ми ще ні в чому не переконані, і годі говорити про будь-яку соціальну опору.

З економічної точки зору ідея федералізму мені видається доволі нейтральною. Я не думаю, що тут для

нають украї важливі параметри федералістського експерименту — поки що лише експерименту! — в нашій країні. Адже якщо очистити міркування американських фахівців від лушпиння порожніх понять на кшталт «федеральна» чи «нефедеральна федерація», з'ясується, що йдеться про тривіальні загалом речі: про те, що федералізм як правова система безумовно потребує підкріплення у вигляді розвиненої демократичної культури і сильного громадянського суспільства. І навпаки, за відсутності цих умов федералістські проекти приречені на невдачу, а федеративна ідея виявляється беззмисловою.

* * *

Показовим у цьому сенсі є досвід федеративного будівництва у тих районах світу, де громадянських традицій донедавна не було взагалі, а демократичні інститути створювалися «з чистого аркуша». Саме таким є, наприклад, випадок Нігерії — найбільшої африканської федерації, на території якої проживають біля 400 лінгвістичних та етнічних груп⁵. Федеративні підвалини у цій країні були закладені ще при англійцях: згідно зі схваленою британським парламентом у 1954 р. конституцією, п'ять регіонів, які вхо-

дили в колонію, утворили Нігерійську Федерацію. Проте відразу після завершення адміністративної реформи з'ясувалося, що на території кожного регіону поряд з домінуючою етнічною групою є декілька меншин, які з наближення незалежності переймалися ідеєю власної державності. Намагаючись подолати цю колізію, нігерійська держава стала на добре знайомий нам шлях: у відповідності до конституції 1963, 1979 і 1999 рр. у країні створювалися нові національно-територіальні одиниці. Зрозуміло, що подібне «реформування» аж ніяк не вирішувало проблему — навпаки, бажаних обзавестися власною державністю ставало дедалі більше. Як відзначає місцевий автор, «за десятиріччя, що минули після проголошення незалежності, нігерійські політики так і не зуміли остаточно домовитися про те, скільки ж суб'єктів повинно входити до нової федерації» [Williams 1988: 399]. У 1963 р. чотири історичні регіони Нігерії були перетворені на 12 штатів. У 1976 до них додалося ще 7 нових, у 1989 кількість штатів зросла до 21, а в 1991 р. — до 30. Нарешті, в 1997 р. їх стало вже 36 [Ekwueme 1999], і кінець цій прогресії поки що не видно.

Не зайвим буде зауважити, що всі описані новації впроваджувалися на тлі постійного втручання військово-

економіки постануть якісь великі бар'єри. Радше, це політичне питання, аніж економічне, адже так чи інакше держава залишиться єдиною, і ніяких митних кордонів не буде. Економісти повинні прорахувати — чи вигідно усе це регіонам. Економічний хосен підвищить зацікавленість керівництва у розвитку, а відповідальність перед населенням, його залученість у політичне життя і ширша представленість громадян стануть сприятливими чинниками у політичному плані. У нас економіка не розвивається, бо ніхто нею не керує належним чином. Значить треба створити систему стимулювання керівництва більш адекватну, аніж вона є.

В.Вітковський: Ми чомусь мало звертали увагу на те, що та ж Галичина, яка колись засудила, поборолася, пододала усякого роду федералістські ідеї в Україні, нині підносить цей прапор. Наразі на рівні інтелектуальних пошуків, але я не чув, щоб пошуки в цьому керунку сьогодні тривали десь у Подніпров'ї, чи ще де-небудь.

Професор А.Колодій демонструвала накреслені нею карти. Я також на дозвіллі креслю деякі карти, просто не знав, що вони знадобляться. Я б показав — вони воістину вражають. Мушу заперечити вельмишановному панові Ю.Шухевичу: регіональні розбіжності аж ніяк не

від бідності. Вони надзвичайно глибокі, а нині стихійно відтворюються і поглиблюються, причому немає певної сили, яка би свідомо скеровувала цей процес. Він стихійний, спонтанний, себто, ідея має під собою підстави.

Для чого ця ідея Галичини? Як Галичина може нею скористатися? Згадувався приклад Латвії, Естонії, з певними застереженнями я б додав ще Литву. Ці держави ніколи не мали державної ідеї, однак виявилися в ній стійкими. Я б зауважив, що ментальність мешканців Прибалтики не є відначально інакшою. Вона зазнала глибоких змін. На початку XIX століття балти вважалися в Російській імперії відсталішими за росіян. Але вони змінилися. Наприкінці того ж століття німецькі колонізатори зауважували — латиші активніше відвідують концерти, художні виставки, вони активніші в бізнесі, в культурі, вони жвавіше обговорюють будь-які новації. Процес тривав. І, власне, незалежність цих держав стала підсумком процесу відродження і усамостійнення.

А що ми маємо в нашій Галичині? Ми, скажімо, хочемо чи то автономію, чи федеральний статус. То що, може, у нас дороги рівніші стали? Наш даїшник не такий рекетир у погонах, як його донбаський колега? Наш управбуд не такий же ж злодій, як одеський управдом?

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

вих у політику. Нагадаємо, що 29 з 39 років свого існування як незалежної держави Нігерія перебувала під владою військових режимів. Будучи зрівнювачами за природою, генерали не звертали особливої уваги на федералістські розділи конституції. Вони, що правда, активно продовжували створювати нові штати, приписуючи даному методі універсальну силу. Як стверджував черговий нігерійський диктатор М.Мугамед, «побоювання, що один регіон домінуватиме над іншим, досить легко усувається за допомогою конституційних законів, які створюють нові штати» [цит. за Williams 1988: 399]. Сьогодні навряд чи можна говорити про те, що Федеративна республіка Нігерія хоча б віддалено відповідає елементарним федералістським стандартам у ціннісному їх розумінні. В черговий раз полишаючи політичну сцену в травні 1999 р., армія наділила країну новою конституцією, яка знову посилює централізаторські тенденції.

Західні вчені ще розмірковують, чи остаточно провалився федеративний проект у Нігерії, чи надія все-таки є. А для нас ця доволі показова історія лише підтверджує вже відому істину: незалежно від місця і часу демократія, громадянські інститути й федералізм *взаємно обумовлюють* одне одного. Там, де традиції

громадянськості слабкі, демократичні інститути не працюють, а державі належить безумовний пріоритет над індивідом, федералістська модель вироджується у фарс. Як наголошує Елазар, «життєво важливою для ідеї федералізму є наявність *громадянського суспільства*. Підтвердженням може бути той факт, що сучасний федералізм не заявляв про себе, поки ідея громадянського суспільства не стала основоположною для політичного життя Заходу» [Элейзер 1995: 109]. Тісно пов'язані між собою також федералізм і демократія, позаяк федеративна ідея ґрунтується на ключових принципах демократичного етосу – вмінні громадян погоджуватися один з одним, наявності кількох центрів прийняття політичних рішень, діалоговому режимі вироблення спільних позицій, неприйнятті надмірної концентрації влади, повазі до конституції [Watts 1999; 14]. Нарешті, такою ж безперечною є спайка федералізму і ринкової економіки: не випадково переможна хода федералізму почалася порівняно недавно, в епоху зрілості ринкових принципів. Заохочуючи договірні начала й децентралізацію економічної діяльності, відстоюючи незалежність виробника та пріоритет споживача, сучасний капіталізм сприяє утвердженню у світі федеративних устоїв. Врешті-решт,

117

АНДРЕЙ ЗАХАРОВ
«ВИКОНАВЧИЙ
ФЕДЕРАЛІЗМ»
У СУЧАСНІЙ РОСІЇ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

У нас вища продуктивність праці? У нас, може, культура вища – мат не чути на вулицях, в магазинах, в трамваях тощо? Наші під'їзди не такі заплъовані? Це ж, загалом, підставові елементи. Так, ми наповнюємо церкви по неділях, краще, як у Донбасі. Але суспільство ХХІ століття характеризується дещо іншими показниками. Нам нема чим наповнити свій особливий статус. Я колись казав панові Т.Вознякові: «Як би оце побачити того нашого адміністратора, який, бідака, не може якісь власні ідеї розвинути, бо Київ на нього тисне». Немає такого адміністратора, не нуртують тут корисні ідеї.

То, може, варто зосередитися на тому, аби створити в Галичині, у Львові, в Західній Україні, яку спіткала певна історична несправедливість, креативне середовище, яке б могло спочатку створити зміст, а відтак форму?

Олександр Сушинський: В контексті доповіді пані професор постає низка запитань. Ви сказали, що місцева державна адміністрація працює в неналежному режимі, – вона чітко виконує вказівки, віддана Президентові. А чого від неї ще очікувати? Це ж бо органи, чи елементи системи. А системність виконавчої влади полягає в субординаційності. Якщо вони працюють в рам-

ках закону, нічого більшого від них очікувати не варто. Тобто, наші очікування не відповідають їхньому статусові, – ось у такому контексті треба говорити про ідею федералізму, про можливі альтернативи, а не про те, що ці люди погані. Від них можна і треба вимагати насамперед виконання закону, бо саме в цьому полягає їхня іманентна риса.

У доповіді було сказано, що федералізм є консервативним явищем. А в чому полягає сутність консервативності, може я чогось не розумію? Бо, якщо іти за концепцією, то ми дійдемо до суперечності, позаяк тут ішла мова про сучасний німецький федералізм, який буцім запроваджували власне через його прогресивність, як заперечення колишнього унітаризму Німецького району.

Ви показали нам багато розмальованих карт України. Цікаво, але чому критерієм обрано мову? На мій погляд, статистичних досліджень можна було б і не проводити, не варто витрачати ресурси, аби сказати, що на Заході – так, а на сході – інакше. Яка аналітика звідси випливає? Де прогресивне щось, а де негативне? І чи загалом цей критерій є позитивним для прогресивного розвитку? На мою власну думку, можливо, саме од-

обидві доктрини базуються на визнанні однієї й тієї ж істини: «для побудови взаємовигідних стосунків людям зовсім не обов'язково любити одне одного» [Watts 1999: 5]. Отже, світ, з якого вигнана економіка неринкового типу, все більше буде тяжіти до федералізації.

Іншими словами, федералізм та ідея свободи (і в політичному, і в економічному сенсі) невіддільні одне від одного. До речі, ця обставина пояснює, чому в колишніх комуністичних країнах федеративні принципи залишаються практично незапобуваними. Незважаючи на надзвичайно строкатий в етнічному відношенні склад ССРСР, утворені на його уламках молоді держави майже однотайно відкинули федеративну модель. І мова навіть не про середньоазійські «деспотії», чиї складні стосунки з демократією загальновідомі; такий очевидний вибір не зробили й такі держави, як, наприклад, Грузія, Молдова, Україна та Естонія, котрі з будь-якого приводу підкреслюють свою відданість європейським цінностям. Хоча кожній із цих країн федеративні рецепти зняття міжнаціональної напруги обіцяли немалі вигоди, вони не викликали в них особливого зацікавлення. (Здоровий глузд, що правда, поступово бере гору: напередодні другого

десятиріччя незалежності федералістські підходи обговорюються практично в усіх названих країнах, за винятком хіба що Естонії⁶.) Серед уламків колишнього Совецького Союзу Росія фактично опинилась у становищі першопрохідця, котрий поєднує політичні й економічні перетворення з федеративним будівництвом. Ясна річ, подібне спостереження свідчить не про те, що ми – найвільніша країна в постсовєцькому просторі. Проте федеративний характер російської державності явно підвищує наші шанси обзавестися стабільною демократичною системою. Адже, як справедливо зазначає Елазар, «за винятком Франції, майже всі політії, що розглядаються як зразки демократії, або є федераціями, або ж широко застосовують федералістські підходи» [Elazar 1987: 108]. Тут доречно ще раз повторити: зв'язок між демократією і федералізмом є двостороннім. Торжество демократії створює сприятливі умови для федералістських експериментів, а федералізм, у свою чергу, зміцнює демократичні засади. Відповідно, як уже говорилось, при відсутності демократії та плюралізму федералізм перетворюється на декорацію, порожню форму.

У світлі сказаного вище виняткового значення для становлення федеративної системи в тому чи іншому

норідність Галичини за низкою показників може нести негатив.

І на завершення – питання про еліти. А Ви самі себе до них відносите?

А. Колодій: Від серйозної Академії серйозні запитання.

Щодо субординації та вертикалі. Чимало Ваших запитань не мають безпосереднього стосунку до федералізму, тому я на них, звичайно, детально не зупинялася. Річ у тому, що, порівняно з тим, що могло би бути при федералізмі (а саме було підтекстом моїх висловлювань), мені йшлося про те, що зараз так звана президентська вертикаль займає в керівництві нашою державою забагато місця. І по суті керує адміністрація, а не регіональна рада. Нещодавно в іншій дискусії я заперечила, коли хтось сказав, що обласні адміністрації нібито не конституційні органи. Я заперечила – усе законно. Позаконституційною є президентська адміністрація як орган влади. Вона б мала бути звичайною обслуговуючою інституцією, допоміжною до президентської влади. А вона у нас виконує владні функції, ба більше, упродовж двох останніх років двічі спостерігалися спроби вийти за межі влади, визначеної Консти-

туцією. Перший прояв – це проведення референдуму й намагання впровадити його рішення в дійсність. А другий – призначення держсекретарів, які б мали сконцентрувати в своїх руках стільки влади, скільки забажав Президент. Я бачу в цьому намагання перевищити повноваження виконавчої гілкою влади. В цьому Україна не унікальна. Латинська Америка має масу прикладів, і деякі закінчилися чистою диктатурою. У нас, слава Богу, на всяку дію знаходилась протидія. Побачимо, що буде далі. Але тенденції наростають. І тут Ви маєте свою позицію, а я маю свою.

Що стосується децентралізації і деконцентрації, пом'якує чітко сказала – деконцентрація не є децентралізацією. Децентралізація передбачає більшу або меншу міру незалежності місцевих і регіональних влад. А деконцентрація – це чиста вертикаль. Вона також необхідна, присутня в деяких структурах.

Слово «консерватизм» має дуже багато значень. Є консерватизм як політична позиція: я консерватор, бо захищаю старовину. Є консерватизм як політична течія, що має певні ідеологічні постулати, які з них виходять. Є у ще вужчому значенні, ніж навіть політична позиція. Я говорила про консервативний вплив, тобто, сповіль-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

куточку земної кулі набувають історичні корені та характер державности, яка там склалася. Ще раз доводиться, на жаль, констатувати загальновідомий факт: російська політична традиція не надто сприяє розквітові федералізму. Елазар так описує взаємовідносини держави і суспільства в рамках федеративної моделі: «Держава обрамляє суспільство, але одне докорінно відділене від іншого. Сфера суспільного обмежує сферу поширення держави, і при цьому існує достатнє поле, де панує приватне життя, легітимне за своїм власним правом і захищене від безпідставного втручання держави... Держава розглядається як найусеосяжніша асоціація, але не більше» [Elazar 1987: 110]. Нам не доведеться надто довго розмірковувати над тим, чи було що-небудь подібне в історії Росії, — відповідь очевидна. Але якщо так, на що ми можемо претендувати сьогодні? І чи можемо взагалі?

«Федерація і демократія, — писав І.Ільїн, — можливі лише там, де у народі виховане почуття обов'язку, де йому притаманні *вільна лояльність, вірність зобов'язанням і договорам, почуття власної гідності й чести та здатність до общинного й державного самоуправління*» [Ільїн 1991: 57] (курсив автора — А.З.)?. Цілоком логічно поставивши федералізм і демократію

в один ряд, він не сумнівався у тому, що Росія, не будучи обтяженою громадянськими традиціями, не зможе — та й не повинна — бути федерацією. Сьогодні ми стикаємося з тією ж проблемою. У вітчизняному виконанні демократичне суспільство вийшло досить недолугим, і сперечатися з цим уже не береться ніхто. Перекошана система поділу влад, відсутність того, що прийнято називати «стримувачами і противагами», тотальна залежність суспільства від держави — все це явно не вкладається в хрестоматійний набір федералістських принципів. Федерація у нас вийшла така ж «недоношена», як і демократія; в російському варіанті вони цілоком відповідають одна одній.

* * *

Ми опинилися в явно нелегкому становищі. З одного боку, федералізм шалено потрібен Росії: у нас величезна і вкрай неоднорідна країна, на користь федеративного устрою свідчать такі ж самі аргументи, які свого часу забезпечили федералізацію Сполучених Штатів. З іншого боку, справжній — «дистильований» — федералізм у Росії неможливий: країна не готова до нього через історичну спадковість, яка майже повністю виключає ключові компоненти федера-

119

АНДРЕЙ ЗАХАРОВ
«ВИКОНАВЧИЙ
ФЕДЕРАЛІЗМ»
У СУЧАСНІЙ РОСІЇ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

нення змін у суспільстві. Консерватизм блокує зміни, не дає їм надто швидко розвиватися. У цьому сенсі консерватизм ніяк не співвідноситься з поняттям прогресивності. Консерватор не обов'язково має бути ретроградом. Федералізм, безумовно, сповільнює політичний процес. Потрібен буде двопалатний парламент, узгодження з місцевими владами.

Що стосується мовного критерію як критерію класифікації регіонів. Я сказала, що карти створені не для цього семінару, що я зараз пишу книгу про національні етновідмінності в Україні. Звичайно, ми знаємо, що вони існують, проблема лише у мірі. Соціологія, між іншим, багатьом здається наукою дуже тривіальною, і багато хто її не любить. Один молодий викладач навіть мені казав: «Ну не могу я викладати очевидне». Хтось на рівні інтуїції доходить до думки, що, наприклад, той, хто живе ближче до міста, частіше їздить на базар. А соціолог все одно це досліджує і записує, і показує в своїх дослідженнях, що так воно є. Ці карти роблені трохи не для цього семінару, але мова — дуже важливий критерій. Причому соціологія може оперувати з тими критеріями, які можна виміряти. Є співвідношення — стільки-то процентів називають себе українцями, стільки-то гово-

рять українською мовою. Звідси можна робити певні висновки — а яка їхня українськість, наскільки глибока вона? Якщо не вживаєш мови, а тільки називаєш себе — це один рівень українськості, якщо і мовою користуєшся, і знаєш крім Франка, Лесі Українки, Шевченка ще декого — це теж якийсь рівень українськості. На картах можна відобразити те, що вимірюється кількісно.

Зрештою, про еліти. Справді мені також, як і Вам, не подобається, коли наші теперішній і колишній Президенти спекулюють на рахунок того, що, мовляв, поставив якогось телепня, вибачте, бо в нас еліти немає. З одного боку, політична еліта — це правлячий клас. Дехто заміняє ці терміни, щоб не було двозначности в самому слові еліта. Виникає питання, чи в нас політична еліта слабка, тому що в нас немає доступу до неї з низів суспільства, з інших елітарних кіл чи з інших регіонів, крім Дніпропетровської області, чи ми просто такі бідні на людей, здатних впровадити справи в державі? Еліти є різні. Я належу до викладацької, чи наукової еліти. Є еліта військова, є еліта художня, а є еліта політична. І теоретик політичних еліт італієць Моска (він їх називав, правда, не елітою, а правлячим класом) казав, що сюди належать усі, хто здатний керувати державою.

літського етосу. Цікаво, проте, що навіть у цій вельми двозначній ситуації Росія, на превеликий подив скептиків, аж ніяк не відмовляється бути федеративною державою. Навпаки, федералістська ідея міцно утвердилася в шерезі тих суспільно-політичних ідеалів, які поділяються переважною більшістю політиків майже усіх напрямків.

Прагнення бути федерацією в поєднанні з неможливістю добитися цього одночасно зумовили народження в Росії *неповноцінних і половинчатих форм федералізму*, якими, мабуть, нам і доведеться вдовольнятися у найближчому майбутньому. Та не будемо аж так палати самозневагою: адже з федералістської точки зору навіть нинішній «проміжний» стан набагато кращий за ті гібридні державні конструкції, за допомогою яких національне питання вирішували спадкоємці Леніна. Головне полягає в тому, що сьогодні російські регіони і Центр нарешті насправді вчаться *домовлятися* один з одним. Останнім часом, як зазначає Р.Саква, «за винятком Чечні, досягнення балансу між центром і місцевими властями здійснювалося шляхом переговорів, угод, взаємних компромісів і поступок — коротше кажучи, досить дивного, але явно політичного процесу» [Саква 1999: 7]. У тоталі-

тарному суспільстві в цьому не було найменшої необхідності. Зрозуміло, що внутрішньодержавний діалог має верхівковий характер: самоуправлінські навички перебувають у зародковому стані, через що торг іде за зачиненими дверима, без зайвого розголоту і громадського контролю. Але, повторимо, принциповим є те, що в 1990-і роки складний і необхідний переговорний процес *почався*, що Москва й регіони виступали у ньому в ролі *партнерів*, що субординацію витіснила координація.

На схилі ельцинського правління деякі дослідники вважали, що справа зайшла надто далеко, що рівноправність «ллеться через край», бо «Центру, який би виражав загальнодержавну волю, в Росії немає». Замість нього, як стверджувалося, «є Центр, який представляє сам себе і заради самозбереження вступає у договірні відносини з частинами того цілого, чиї спільні інтереси він покликаний відстоювати» [Клямкин, Шевцова 199: 57]. Такі докори, безсумнівно, багато в чому справедливі. Та це не применшує ролі зазначеного вище фундаментального (і безперечно федералістського за своїм змістом) зрушення: в останні роки Москва була змушена освоювати нову для себе науку *переконувати*. І, схоже, ці навички стануть у пригоді й на-

Здатний – належить, не здатний – не належить. Я до неї належити не можу, бо я не здатна. Я владою не вмію володіти і не бажаю. Еліти є різні, і який рівень суспільства, такий рівень еліт. Відстале суспільство не може мати надто розвинених еліт. Але тут і кількість, і якість важлива. І що б ми не говорили, як би ми не дивилися на Україну, все одно, – елітарний прошарок у неї замалий.

Т.Возняк: Запрошую Вас продовжити розмову, бо думаю, що ми не вичерпали цієї теми.

далі, незважаючи на «повзучий» демонтаж вибудованого Ельциним політичного режиму, запровадження федеральних округів, реформу Ради Федерації, створення Державної Ради та інші адміністративні новації.

Як справедливо констатує Саква, зараз «процес відносин між центром і регіонами головним чином скеровується елітами і здебільшого в інтересах еліт» [Саква 1999: 7]. Але що стосується *елітарного* характеру угод і концесій, які нині укладаються, то в цьому сенсі ми не одні. Канадському дослідникові Воттсу належить чудовий термін «виконавчий федералізм» (*executive federalism*), який видається актуальним і для Росії⁸. Досвід Канади цікавий насамперед тим, що там, як і в нас, побудова федерації йшла згори: країна створювалася в результаті договору політичних еліт, а публіка не брала участі в обговоренні навіть питання про доцільність нового політичного утворення. В результаті на світ з'явилася федеративна держава з яскраво вираженими унітарними рисами, яка по праву вважається «однією з найцентралізованіших федерацій сучасного світу» [Watts 1997: 108]. Досі основним методом врегулювання спірних питань, які виникають між Оттавою і провінціями, залишаються кулуарні домовленості, що виробляються на постійно діючій

конференції прем'єр-міністрів – у стінах закритого клубу, членами якого є глава канадського уряду та керівники провінцій. Хоча в останні роки така практика принесла Канаді немало користі, її справедливо критикують за недостатню демократичність. Головна проблема полягає в тому, що структура, в рамках якої ведеться діалог, має досить розпливчати правовий та інституціональний статус. «Зустрічі глав виконавчої влади досі залишаються політичною конвенцією, а не юридичною нормою» [Watts 1997: 83], в результаті чого твердо встановлених правил гри просто немає, а значить, немає і загальнообов'язкових рішень.

Серія двосторонніх договорів, укладених між російським федеральним Центром і суб'єктами Федерації, дозволяє припустити, що в останні роки Росія освоювала власну модель «виконавчого федералізму». Очевидно, у тих обставинах «місця і часу», які склалися після краху комунізму, такий варіант федеративного діалогу являв собою максимум доступно для РФ, хоча навіть ця половинчата і не надто демократична модель у нас не без вад. Про що йдеться? По-перше, «виконавчий федералізм», який практикується в інших державах, не суперечить їхнім конституційним устоям: хоча конференції прем'єр-мініс-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Я Р И Н А Б О Р Е Н Ь К О

ШО МОЖЕ РЕГІОН?

співвідношення територіальної організації

держави і можливостей реалізації

регіональних інтересів

трів, які проводяться в Канаді чи Австралії, непередбачені основними законами цих країн, на таких форумах приймаються правові по суті рішення. В Росії ж у цілій низці угод про розмежування предметів відання і повноважень, котрі народились у результаті змови федеральної та регіональної еліт, порушується конституційний принцип рівноправності суб'єктів Федерації [детальніше див.: Аринин 1997]. Навіть зараз, коли договірний процес застопорився, кулуарні угоди Москви з регіональним начальством, як і раніше, ґрунтуються на «преференціях», «особливих режимах» і «винятках», які мають політичні приховані причини. По-друге, «виконавчий федералізм» ефективно працює лише в тому політичному середовищі, де сильними є парламентські традиції, — не випадково дана система найкраще прижилася в англосаксонських країнах. Вестмінстерська модель демократії диктує жорсткі рамки, в яких вимушені діяти еліти: це вельми ефективний контрольний механізм, який не дозволяє національним лідерам укладати угоди на шкоду суспільству і країні. В сучасній Росії таких стримувачів, на жаль, немає. Представницькі органи усунені від договірного процесу як на федеральному, так і на регіональному рівні, і всі спроби залучити їх до прак-

тики «виконавчого федералізму» донині не увінчалися успіхом. Нарешті, у РФ є надзвичайно слабкими інститути громадянського суспільства, покликані врівноважувати державу. Свого часу згубна для Канади угода про надання франкомовному Квебекові «особливого статусу» в рамках канадської федерації, підписана на озері Міч прем'єр-міністром і главами провінційних урядів, не була реалізована лише завдяки бурхливим протестам громадськості [детальніше див. Johnson 1994]. В Росії, де навіть місцеве самоуправління — сама цитадель громадянськості! — традиційно вважалось різновидом «государевої служби»⁹, а громадські об'єднання як до, так і після комунізму чітко знали межі власної свободи, про таке навіть помислити не можна.

«Виконавчий федералізм» у його російській версії дозволяє керуючим елітам країни вести торг з ключових питань національної політики: (а) не звертаючи особливої уваги на конституцію; (б) відсунувши на задній план представницькі органи влади; (в) не відчувуючи жодного тиску з боку громадської думки. Цілком зрозуміло, наскільки небезпечним є такий стан справ. Крім того, постає інша надзвичайно серйозна проблема — проблема сумісності федера-

Те, що Галичина — щось особливе, доводить певно що не треба. До тридцять дев'ятого ця географічна країна мала небагато спільного з тим, що назвали Українською ССР. До речі «великий інтегратор» українських земель Йосиф Віссаріонович Сталін теж ніколи ото за Україну не сприймав — інакше не «відкуповував» би нас у поляків за рахунок Вроцлава і Щецина як «компенсацію». Депортовані зі своїх східних теренів німці ще довго вимагали, аби поляків пустили назад до Львова, а їм віддали, що їхнє. Якщо хтось ще пам'ятає, то була в межах Української РСР і автономія, — молдавська. До України як такої вона мала ще менше відношення, аніж Галичина, але — районування і адміністративна схема в Совецькому Союзі лише символічно дотримувалася національного чинника — передовсім в основу було покладено фактор виробництва. І якби Молдавію не перейменували пізніше у ССР, може би не було там ніякого Придністров'я. А якби з нас зробили Галицьку автономну совецьку соціалістичну республіку, то ми може були б тепер «крутішими» за Крим. Але все сталося інакше, хоча про галицьку окремішність ми говоримо і досі, лише сентименти до «Великої України» не доз-

воляють говорити про сепарацію. Але про федералізм говорити — це модно... забуваючи, звичайно, про те, що як би ми не перекроювали області і райони, скільки міст обласного, районного підпорядкування не створювали, це не дасть жодних позитивних результатів, доки не буде визначено критерій територіальної організації. Тут ми розглянемо один із чинників, який суттєво впливає на політичні настрої і розвиває дискусію про територіальний устрій — регіональні інтереси або силу регіональних груп (еліт).

РЕГІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ І ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВИ

Саме слово «федералізм» викликає у багатьох образених центром абсолютно необґрунтовані надії, нібито саме федералізація вирішить усі проблеми. Складність у тому, що під вимогою надання регіонам більших прав часто розуміється саме федералізація країни, а інші варіанти адміністративної організації навіть і не прораховуються. Особливо це характерне для пост-комуністичних країн, де саме поняття унітаризму часто ототожнюється з централізмом, а це, у свою чергу, — з виключно негативним навантаженням, що походить від плановості економіки. Ви-

ЯРИНА БОРЕНЬКО
ЩО МОЖЕ
РЕГІОН?
СПІВВІДНОШЕННЯ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВИ
І МОЖЛИВОСТЕЙ
РЕАЛІЗАЦІЇ
РЕГІОНАЛЬНИХ
ІНТЕРЕСІВ

літських засад із режимом «демократичної монархії», сформованим у Росії в період президентства Б.Єльцина і закріплюваним сьогодні В.Путіним¹⁰. Дослідники вже не раз зазначали, що президентська форма правління погано поєднується з федеративним державним устроєм: що ширшими є повноваження Президента, тим більше унітарних рис виявляє та чи інша федерація. Росія не є винятком, навпаки, вона є одним з найяскравіших підтверджень даного правила. Необмежена президентська влада стократ посилює зазначені вище дефекти «виконавчого федералізму», розмиваючи демократичний зміст федеративної ідеї.

Отже, ми підійшли до базового протиріччя російського федералізму. З одного боку, спроби виплекати федеративну ідею в умовах крайнього дефіциту громадянських чеснот і демократичної культури, при відсутності субстрату федералізму – поваги до ліберальних цінностей – закінчуються цілком прогнаним результатом. «Виконавчий федералізм» у найкращому випадку являє собою проміжну стадію, здатну як розвинути федеративні засади, так і остаточно заімпалувати їх. Як і будь-яка перехідна форма, «виконавчий федералізм» є недосконалим і суперечливим.

У вітчизняних умовах дана модель взаємовідносин регіонів і Центру є особливо непривабливою, позаяк увібрала в себе всі вади «останнього царювання»: неповагу до закону, зневагу до народного представництва, ігнорування громадської думки. Але, з іншого боку, задамо собі питання: а яка, власне, альтернатива? Ні сьогодні, ні завтра, ні післязавтра ми, безумовно, не можемо розраховувати на те, що антитезою цьому «напівфедералізму» виступить справжній, тобто замішений на демократичних, громадянських, ліберальних цінностях федералізм північно-американського типу. Тимчасом з огляду на цілу низку добре відомих особливостей географічного положення, етнічного складу населення, історичної та політичної спадковості федералізм для Росії виглядає не лише оптимальним, але й неминучим вибором.

Очевидно, головна проблема нині полягає не в тому, щоб негайно, одним стрибком, опинитись у «справжній федерації». Те, що краще, як відомо, є ворогом хорошого; але ж і те, що гірше, йому зовсім не друг. Як було показано вище, стан федеративних відносин у тій чи іншій країні досить жорстко лімітується перемінними, які складають поняття «політичної культури». Спроби вийти за ці рамки закінчуються

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

мога ж децентралізації, у більший чи меншій мірі, є ознакою активізації регіональних інтересів – у певний момент регіональні еліти доростають до рівня, коли відчувають силу самостійно управляти відповідними сферами публічного життя. Якщо регіональні вимоги насправді мають достатні підстави, то це веде до зміни адміністративних важелів управління країною. З практичної точки зору це варто розглядати, задавшись питанням: що потрібно для задоволення інтересів регіонів – кардинальна зміна адміністративного устрою чи просто модифікація позицій регіональних еліт у рамках існуючої системи?

На разі в Україні спостерігається все жорсткіша вертикалізація виконавчої влади, незадоволених серед категорії регіональних впливових груп все більше і більше, та, проте, центру вдається утримувати навіть незадоволені регіони у відносній «покорі», яка забезпечується маніпуляціями у відносинах «центр–регіон» у плані призначення намісників Президента та урядовців. Від такого балансу і залежить стабільність теперішнього режиму, але, оскільки ніщо не вічне, то варто передбачити шляхи вигідної регіоналізації – колишні це такі трапляються, і не обов'язково в результаті революції.

Питання у тому, чи заважає унітарний устрій розширювати регіональні позиції, і наскільки можливість самостійної поведінки у регіоні залежить від форми територіальної організації держави? У цьому зв'язку варто зупинитись на проблемі інституціонального розподілу державного суверенітету, тобто схемі інституцій і способів здійснення державної влади. Якщо державний суверенітет здійснює безмежно владний правитель чи військова кліка, формальна територіальна організація не має ніякого значення, оскільки роль регіонів визначається не їх суспільними позиціями, а чинниками, що утримують саме таку форму реалізації суверенітету – це може бути чи конкретна кількість фінансів, чи реальний контроль економічних ресурсів, чи обсяг військового потенціалу. В Україні роль регіонів, як і інших інтересів, визначає присутність в економічній системі. Тут Галичина в не найкращих умовах, оскільки, якщо оцінювати ситуацію з точки зору дня сьогоднішнього, то реальні гроші крутяться у східних регіонах.

Територіальна організація держави, безперечно, впливає на форми політичної участі, як індивідуальної, так і групової (до політичної активності групи відноситься та-

плачевно. Але відхилення від федеративної моделі, особливо в суспільстві, обтяженому традиціями на зразок наших, дається незмірно легше. Федерації лише вирощуються десятиріччями — скасовуються вони за лічені тижні. Насамперед федерації багатонаціональні, якою і є нинішня Росія.

* * *

Сказане набуває особливого значення, якщо врахувати перші кроки Президента Путіна в галузі федеративного будівництва. Російські спостерігачі вже неодноразово відзначали, що путінська модель федерації помітно відрізняється від ельцинської. На місце колишньої рихлості і невпорядкованості приходить ієрархічна конструкція, де збереження поліцентричності поєднується зі зростаючою нерівноправністю владних центрів, а у стосунках між Москвою та суб'єктами Федерації наперед поступово виходить примус. Зрозуміло, в таких умовах збереження в російській політичній практиці основних принципів «виконавчої федерації» видається навіть бажаним; адже, як каже російське прислів'я, «на безрыбье и рак рыба».

Отже, якими є найближчі перспективи «напівфедеративної» моделі, що склалась у країні? Її шанси

на виживання підкріплюються насамперед тим, що вона, без сумніву, вигідна для кремлівської адміністрації. Адже бути федералістом сьогодні, в епоху глобалізації — це хороший тон; і якщо вже від регіональних центрів влади все одно ніде не подінешся, то треба хоч би спробувати забезпечити собі максимально сприятливі позиції у неминучому «перетягуванні канату». Кулуарний і закритий характер політичного діалогу, притаманний «виконавчому федералізмові», дає федеральним властям додаткові козири — при наявності політичної волі потенційним сепаратистам і всяким «упертюхам» можна «викручувати руки», не побоюючись негативної реакції публіки, причому як власної, так і зарубіжної.

Але існують і аргументи «позитивного» характеру. Схема, яка тут розглядається, піддається вдосконаленню навіть при нинішній конфігурації вітчизняної політичної системи, яка передбачає безумовний пріоритет виконавчої влади перед владою законодавчою. Ідеться про те, що організований Кремлем тиск на губернаторів об'єктивно піднімає ставки регіональних представницьких органів [детальніше див.: Автономов, Захаров, Орлова 2000], а це у свою чергу означає, що останні будуть усе активніше й напружано залучатися до

кож і політична діяльність локальних чи регіональних владних інституцій). Проте абсолютизувати тезу, що чим більша формальна регіоналізація, тим більша можливість регіонів творити самостійну політичну діяльність, не варто. Усе це діалектично пов'язано у такому простому і одночасно складному механізмі як держава. Надаючи занадто великої уваги формі — землі, області, повіти чи слободи — не варто забувати про суть і мету територіальної організації. Яка би схема адміністративної організації держави не впроваджувалась, основою рівноправного забезпечення інтересів регіонів у політичній системі (як зрештою і будь-яких інтересів) є рівень розвитку демократії. Причому демократії не за формою, а за суттю, тобто важить не те, що записано у законі, а те, яким воно є насправді. Форма держави ніколи не була абсолютним визначником демократії — історія знає як федеративні тоталітаризми так і демократичні унітаризми. Але при жорстких тоталітарних режимах запорукою їх успішного функціонування є жорстка централізація — може навіть при формальному збереженні федеральних одиниць чи, принаймні, їх назв. Безперечно, федерація є складнішою формою держави, яка попереджує урізання інтересів регіо-

нів, але питання у тому, чи інтереси регіонів та інтереси його мешканців одне і те саме, наскільки виправдовується влада регіону, якщо центр є демократичнішим і в якій мірі окремих регіонів може стримувати авторизацію центральної влади у загальному вимірі.

Окрім таких політично-філософських категорій на перший план в адміністративній організації виступає ще й проблема економічної самостійності, права управління фінансовими ресурсами і перерозподілу коштів. Як би територіальні одиниці не формувались, важко забезпечити їх рівнозначну економічну і політичну вагу на загальнонаціональному рівні. Завжди один регіон виробляє більше товарів, а інший охороняє більшу смугу кордонів; в одному регіоні чотири медінститути, а в іншому — п'ять технікумів легкої промисловости; в одному молоко на третину дорожче, аніж в іншому, але хліб на чверть дешевший. Усі ці дрібниці вимагають збалансування у державному механізмі. Відрахування у центральний бюджет повинні допомагати утриматись біднішим регіонам, і це ні в якому разі не має сприйматись як «подачка», а просто необхідна передумова функціонування усєї складної системи. Для регіональної ідентичності і навіть свідомости важливо, щоби вона не супе-

ЯРИНА БОРЕНЬКО
ЩО МОЖЕ
РЕГІОН?
СПІВВІДНОШЕННЯ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВИ
І МОЖЛИВОСТЕЙ
РЕАЛІЗАЦІЇ
РЕГІОНАЛЬНИХ
ІНТЕРЕСІВ

діалогу з Центром. У принципі, враховуючи прагнення «Єдинства» — нинішньої іпостасі «партії влади» — у парі з «Отечеством» утвердити свою присутність у регіональних легіслатурах, можна констатувати, що зараз знімаються останні перешкоди для залучення до договірної процесу в рамках «виконавчого федералізму» законодавчих органів регіонального й федерального рівнів. Це буде робота на перспективу: участь у залаштунковому торзі між Москвою та суб'єктами Федерації колегіальних органів (на чому, зауважимо, парламентарі наполягають уже давно) допоможе зменшити недоліки закритого й недемократичного по суті процесу. А згодом, коли федеративні засади по-справжньому зміцніють, парламентарям не доведеться відвойовувати для себе роль неодмінних учасників федеративного діалогу.

Таким чином, ні на мить не забуваючи про обмеженість і неповноцінність федеративної системи, яка запанувала в Росії, нам слід, очевидно, керуватися тим, що сьогодні «виконавчий федералізм», яким би непривабливим він іноді не здавався, являє собою гранично можливе наближення до федеративного ідеалу. Це — пристосування федералістської ідеї до потріб напівдемократичного і напівринкового суспіль-

ства. Безумовно, дана модель заслуговує на всебічну й наполегливу критику. Та не викликає сумнівів й інше: її вади не повинні й не можуть використовуватися для доведення того, начебто Росія «не дозріла» для справжнього федералізму, а досвід федеративної державності є для неї «принципово неприйнятним». Краще мати поганий федералізм, аніж не мати жодного. Найголовніше сьогодні — втримати хоча б доступний для нашого суспільства мінімум, інакше всю споруду доведеться зводити наново.

Переклала Наталя Чоргіта

125

АНДРЕЙ ЗАХАРОВ
«ВИКОНАВЧИЙ
ФЕДЕРАЛІЗМ»
У СУЧАСНІЙ РОСІЇ

¹ У деяких російських виданнях прізвище цього автора — Elazar — транскрибується як «Элейзер».

² Витоки цього підходу можна знайти у «Листах федераліста» А.Гамільтона, Дж.Медісона і Д.Джея.

³ Філософ-емігрант І.Ільїн, який наполягав на неприйнятності для Росії федеративних відносин, з гіркою іронією відзначав: «Коли ми, розсіяні по світу, чуємо іноді такі «розумні» пропозиції: «введіть ви у себе в Росії федеративну республіку з референдумом!», то ми завжди питаємо себе, через наївність це пропонують, чи з бажання нашкодити

речила загальнонаціональній, а доповнювала її. Саме завдяки такій збалансованості держава є державою, місто містом, а регіон регіоном. До правильного перерозподілу ресурсів треба бути готовим, і саме тому регіоналізація вимагає належної консолідації нації, усвідомлення пріоритетів розвитку і відмови від методу «перетягування каната» при стягуванні коштів.

Аспект усвідомлення необхідності перерозподілу коштів певно що найосновніший, який говорить проти ідеї федералізації України. У спрощеному варіанті уявімо собі, що Луганська область є федеральною одиницею — там би вже давно позакривали усі незалежні телестанції, позвільняли б з роботи усіх політичних журналістів, а українську мову визнали б поза законом. Ну от, а тепер подивимось, що діється у федеральній землі Галичина? — свідомі українці перестали закуповувати у Луганська вугілля як відповідь на дискримінацію української мови і звернулись до поляків. Натомість Донбас перестав перераховувати у загальний бюджет гроші на утримання прикордонних військ Західного округу і по Львову ходять голодні солдати, просячи у перехожих на хліб. Ситуація гротескна, проте показує одне — у союзі регіонів повинно мудро поєдну-

ватись розуміння регіональної і загальнодержавної ідентичності. Відповідальність перед власним регіоном не повинна доходити до абсурду, так само як і повинна бути певна субсидіарність у перерозподілі коштів на користь інших регіонів.

Саме тому федералізація — це процес природного об'єднання одиниць-носіїв глибокої колективної ідентичності у єдиний державний союз. Федералізація унітарної держави — свого типу нонсенс, тому мова може швидше йти про регіоналізацію унітаризму, тобто про поступову автономізацію регіонів, які мають на це певні підстави. Саме регіоналізацію унітаризму варто сприймати як відповідь на претензії і задоволення інтересів локальних чи регіональних груп, які мають відповідну візію самостійного управління окремими сферами публічного, культурного чи економічного життя у своєму регіоні. Успішність проекту регіоналізації залежатиме від того, наскільки правильно сформовані канали доступу до центрів політичних рішень, а це, у свою чергу, виявляється у інституціональному факторі організації державної влади. Мова йде про позиції регіональних інтересів і ролі регіонів у співвідношенні з іншими елементами політичної системи. Ознаками сильних

Росії? Що для одного народу здорово, те може бути для росіян смертю» (курсив автора – А.З. [див. Ильин 1991: 55-56].

⁴ «Перші конституції Канади та Індії були квазіфедеральними за своїм характером, оскільки центральним властям тут приписувалися повноваження, типовіші для унітарних систем», – констатує Воттс [див. Watts 1999: 14].

⁵ Детальний нарис історії нігерійського федералізму див.: Каменская 1998: 73-96.

⁶ Зокрема, українські дослідники вважають, що в країнах, утворених на території колишнього СРСР, федералістська ідея рано чи пізно буде запотребувана. Так, на думку С.Науменка, «у випадку України йдеться про унітаризм, який допускає федералістські чи квазіфедералістські підходи... Повільне переростання унітарної держави у федеративну здається для України історично неминучим» [див.: Науменко 2001: 78, 80].

⁷ Під списком критеріїв, наведених цим філософом, який вельми скептично ставився до ліберального проекту в Росії, із задоволенням підписалися б Елазар чи Воттс!

⁸ Воттс зазначає, що «виконавчий федералізм» практикується головним чином у країнах з парламентарною формою правління, серед яких він називає Німеччину, Австралію, Індію.

⁹ Виступаючи в державній Думі 16 листопада 1906 р., П.А.Століпін таким чином охарактеризував перспективи вітчизняного самоуправління: «Як у Росії до Петра Великого, так і в післяпетровській Росії місцеві сили завжди виконували службові державні повинності... Наші реформи, щоб бути життєздатними, повинні черпати свої сили у цих російських національних началах. Які вони? У розвитку земщини, у розвитку, звичайно, самоуправління, передачі йому частини державного тягла і у створенні в низах міцних людей землі, які були б зв'язані з державною владою. Ось наш ідеал місцевого самоуправління» [цит. за Маклаков б.р.: 35-36].

¹⁰ Як вважає Л.Шевцова, «Владімір Путін збирається зберегти модель монолітної, нерозчленованої влади і розглядає уряд як департамент при кремлівській адміністрації» [Шевцова 2000: 82].

Автономов А.С., Захаров А.А., Орлова Е.М. 2000. Региональные парламенты в современной России. М.

Аринин А.Н. 1997. Проблемы развития российской государственности в конце XX века. – Федерализм власти и власть федерализма. М.

Захаров А. 2001. К вопросу о «Федералистской культуре». – Общая тетрадь. Вестник Московской школы политических

чи слабких позицій є їх сумарний вплив на публічну політику, доступ до центру рішення та ролі, які групи відіграють на місцевому рівні. Поняття впливу на публічну політику пов'язується з тим, наскільки інституціональне оформлення і повноваження політичної влади залишають місце для артикуляції регіональних інтересів – якщо влада блокує доступи до центрів рішення, то проблема вже у природі самої влади та реальному потенціалі груп.

Ілюстрацією невідповідності центральної політики і сили регіональних інтересів може бути недавній скандал, пов'язаний зі стінописами Бруно Шульга. З точки зору дослідження поведінки регіонів, то тут чітко вимальовуються дві проблеми. Перша – це те, що центральна влада не володіє достатнім рівнем політичної культури, аби скористатись з такої ситуації на свою користь (тут варто пам'ятати про те, що ця влада за рівнем історичної та культурної свідомості не є дотичною до галицького регіону – зате її політичний стиль здійснення своїх повноважень задовольняє інші регіони, для яких слово Шульц значить ще менше, ніж Лумумба). З іншої сторони, галицька регіональна група інтересу не має потенціалу впливу на центр і, відповідно, не може винести проблему на високий рівень.

Причина слабкості позицій галицької еліти у центрі зумовлює не лише недостатнім економічним впливом, але й локальними чинниками, такими як стилі політичної діяльності у регіоні, недостатня поінформованість населення та позиції політичних партій. Навіть якщо Галичина була би не федеральною землею, а окремих «коронним краєм» зі своїм міністром закордонних справ, то проблеми зі стінописами Шульца все-одно не могли би бути вирішеними на регіональному рівні. Виходячи з природи зовнішніх центрів рішень, вирішити проблему нелегального вивозу все-одно можна лише у центрі.

ФОРМА ДЕРЖАВИ, ЦЕНТРАЛІЗМ І ЛОКАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ РІШЕННЯ

У плані можливості впливу регіональних груп на політику особливу увагу слід звертати на варіанти доступу до центру рішення, тобто формальні можливості участі у політиці – чи регіональні групи мають можливості безпосереднього контакту з його учасниками, чи може такий доступ є обмеженим і вимагає посередників, якими є, в першу чергу, політичні партії. Усе це зводиться до фактору формального/конституційного розподілу правового су-

ЯРИНА БОРЕНЬКО
ЩО МОЖЕ
РЕГІОН?
СПІВВІДНОШЕННЯ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВИ
І МОЖЛИВОСТЕЙ
РЕАЛІЗАЦІЇ
РЕГІОНАЛЬНИХ
ІНТЕРЕСІВ

исследований, № 1 (16).

Ильин И.А. 1991. О грядущей России. Избранные статьи. Джорданвилл.

Каменская Г.В. 1998. федерализм: мифология и политическая практика. М.

Клямкин И., Шевцова Л. 1999. Внесистемный режим Бориса II; некоторые особенности политического развития постсоветской России. М. .

Маклаков В.А. Б.Г. Вторая Государственная Дума. (Воспоминания современника). Париж.

Науменко С. 2001. Украинская государственность и федерализм. – Общая тетрадь. Вестник Московской школы политических исследований, № 1 (16).

Саква Р. 1999. Республіканізація Росії: суверенітет, федералізм і демократическе устрійство. – Конституційне право: восточноевропейское обозрение, № 4 (29).

Шевцова Л. 2000. Российский парламентаризм: обрамление президентского самодержавия или самостоятельный институт? – Парламентаризм и многопартийность в современной России. К десятилетию двух исторических дат. М.

Элейзер Д. Дж. 1995. Сравнительный федерализм. – Полис, № 5.

Ekwueme A.I. 1999. Nigeria's Federal Constitution and the Search for «Unity in Diversity». Paper presented in the International Conference on Federalism. Mont-Tremblant, Quebec, Canada, October 5-7.

Elazar D.J. 1984. Federalism. – The Guide to American Law. Everyone's Legal Encyclopedia. Vol. 5. St. Paul etc.

Elazar D.J. 1987. Exploring Federalism. Tuscaloosa.

Johnson W. 1994. A Canadian Myth: Quebec, Between Canada and the Illusion of Utopia. Montreal.

Johnson P. 1999. A History of American People. N.Y.

Verney D. 1995. Federalism, Federative Systems, and Federations: The United States, Canada, and India. – The Journal of Federalism, vol. 25, №2.

Watts R.L. 1997. Federalism: The Canadian Experience. Pretoria.

Watts R.L. 1999. Comparing Federal Systems. Montreal etc.

Williams F.R.A. 1988. The Making of the Nigerian Constitution. – Constitution Makers on Constitution Making. The Experience of Eight Nations. Washington.

127

АНДРЕЙ ЗАХАРОВ
«ВИКОНАВЧИЙ
ФЕДЕРАЛІЗМ»
У СУЧАСНІЙ РОСІЇ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

веренітету, що визначається через форму держави (унітаризм чи федералізм) та спосіб правління (парламентське чи президентське).

Тут ми підходимо до позиції груп, які є носіями регіональної ідентичності, на місцевому рівні. Це визначається тим, наскільки важливими для інтересів груп є питання, які розглядаються на відповідних рівнях, і наскільки можливим є участь груп у місцевому рішенні. Місцеві амбіції задовольняються не лише на рівні великих територіальних утворень (федеральні суб'єкти або автономії), а також у малих територіальних громадах – районах, повітах, селах, містечках, дистриктах тощо. Наприклад, питання про фінансування недільної школи може вирішити локальний виборний орган, а про те, що не треба будувати за селом сміттєзвалище, до якого звозитимуть сміття з двох сусідніх районів, може постановити місцевий референдум. Про створення ВЕЗ постановить регіональний уряд, а планку ПДВ обговорюватимуть у центрі.

Різницю між федеральним і унітарним визначає принцип делегування владних повноважень – зверху вниз, чи навпаки. Характерною рисою при федералізмі є представництво і врахування позицій регіонів у процесі затверджен-

ня вищих нормативних актів. Таким чином, регіони самі погоджуються чи не погоджуються зі своїми правами і обов'язками. При унітаризмі процес іде зверху вниз, права регіонів практично надаються центральним урядом, при консультації і переговорах з різними акторами політичної сцени. Позиції регіонів при унітаризмі вкладаються у наявні нормативні вимоги, тобто у партійні програми, функціональне представництво, експертні оцінки «мозкових центрів» тощо. Тут доступ до центру політичного рішення не є прямо регіональний, а варіативніший.

Якщо брати критерій формального розподілу державного суверенітету, то унітаризм визначається тим, наскільки правова політика сконцентрована в одному центрі, а федералізм – розподілом владних повноважень між урядом та іншими суб'єктами. Спосіб правління важливий тут у тій мірі, наскільки суб'єкти рішення виходять з парламенту, через який визначається політика виконавчої влади, чи носій виконавчої влади обирається незалежно від законодавчої влади і проводить свою самостійну політику. Ці детермінанти створюють відповідні шляхи доступу до центру рішення, а також визначають тактику і стратегію груп, що, серед іншого, представляють також інтереси

С В Я Т О С Л А В К А С П Е

КОНСТРУЮВАТИ ФЕДЕРАЦІЮ – renovatio imperii ЯК МЕТОД СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ

© С.Каспэ, 2000
© Полис, 2000

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

регіонів. Усе це викликає всілякі конфігурації у структурі рішення. США як президентська федеративна держава і Німеччина як федерація канцлерської форми правління так само різні, як і унітарні президентсько-парламентська Франція і монархістсько-парламентська Іспанія.

Теоретично унітарна система обмежує доступ і точки впливу регіональних груп на місцевих рівнях, у той час як федералізм веде до урізноманітнення доступу та можливостей впливу на різних рівнях – місцевому (федеральних одиниць) і загальнодержавному. Парламентаризм також обмежує доступ груп, а чітке розмежування влади веде до окупації точок впливу в урядових установах лобістами, які виходять радше не з регіональних, а функціональних груп. Проте сучасні практичні ефекти розподілу правового суверенітету найбільше залежать від комбінації усіх названих факторів, а особливо – від типу політичної культури і позиції політичних партій. Загальний висновок тут може бути такий: високий рівень централізації не обов'язково означає слабкі регіональні позиції, так само як федералізм не може автоматично означати великої впливовості регіонів.

УНІТАРИЗМ І РЕГІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Зв'язок з рангом каналів доступу до рішення і реальною владою індивідуальних груп і системи груп має декілька вимірів. Загалом усе це зводиться до тези, що збільшення політичних впливів, посилення позицій і відкритості до центру політичного рішення для груп інтересу відбувається в міру децентралізації влади та урізноманітнення її структури. Наприклад, післяфранкістська Іспанія пішла шляхом надання адміністративним утворенням певних автономій в адміністративній, транспортній чи культурній політиці. Відповідно, багато регіональних еліт змогли сконцентрувати свою політичну активність саме на цих сферах, а культурне самоврядування басків все-таки утримує на хисткому балансі складну етнічну ситуацію. Так само можемо сказати і про український варіант ускладнення авторитаризму, яким є Крим – локальні еліти, володіючи більшими квазі-державними атрибутами, аніж решта регіонів, мають змогу застосовувати свої ресурси для їх перерозподілу на регіональному рівні. Те, що Крим став «українською Сицилією» – ще один момент для дискусії, що в такій автономії є позитивного. Тим більше, що реальні носії кримської культурної автентичності – кримські татари

ЯРИНА БОРЕНЬКО
ЩО МОЖЕ
РЕГІОН?
СПІВВІДНОШЕННЯ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВИ
І МОЖЛИВОСТЕЙ
РЕАЛІЗАЦІЇ
РЕГІОНАЛЬНИХ
ІНТЕРЕСІВ

РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ: БУДІВНИЦТВО БЕЗ ПРОЕКТУ

У російській соціальній науці склався звичай почина-ти чи не кожен текст вказівкою на особливу актуальність порушених у ньому питань, що уже стає ознакою погано-го смаку: серед проблем нашого суспільства важко відшукати неактуальні. І все-таки тема оптимізації російської етно- і територіально-політичної системи, без сумніву, виділяється на загальному тлі передовсім своєю гостро-тою й болючістю: «ціна питання» тут вимірюється люд-ською кров'ю. Але ця ж проблема, можливо, як жодна інша, свідчить про гнітючу нездатність інтелектуальних і політичних еліт піддати критичному розгляду і навіть (оді-озність терміну не завжди шкодить його точності) декон-струкції стереотипи, які керують їхньою поведінкою. А поза тим сприйняття дійсності крізь призму нібито само-очевидних установок більш ніж будь-що інше, блокує сьо-годні будь-які позитивні зрушення в галузі етнополітики і, навпаки, консервує в конструкції російської державнос-ти могутню конфліктогенну напругу.

З цих стереотипів, мабуть, найважливіший – увялен-ня про *федералізм* як про природну, наперед задану форму російської етнополітичної організації. В останні

роки федеративна форма державного устрою ставилася під сумнів хіба що в явно маргінальних і не призначених до реалізації політичних проектах. Ця обставина відігра-ла все-таки, безумовно позитивну, стабілізуючу роль. Прийняття федеративного устрою майже всіма елітними групами свідчило про визнання ними безповоротности розпаду СССР, і недоторканости визначених Конститу-цією 1993 р. рамок політичної дії.

Аж до публікації навесні 2000 р. президентських про-позицій про реформу федеративного ладу Росії сама *«федеративність»* цього устрою «за замовчуванням» приймалася як його єдино мислима форма. І ніхто взагалі-то не замислювався над тим очевидним фактом, що фе-дералізм як принцип організації російського політично-го простору не має під собою міцної історичної основи. Чому, властиво, сьогоднішня Росія є федерацією? Зви-чайно, питання варто поставити ширше: не тільки терито-ріальний устрій, а й, скажімо, республіканська форма правління і фундаментальні засади нинішнього правого устрою країни такі ж проблематичні. Правовий уклад сучасної Росії – сукупний продукт різнорідних випадко-вих обставин, а також сваволі як добільшовицької влади (саме Тимчасового уряду, чия законність базувалася лише на юридично досить двозначному акті зречення від прес-

129

СВЯТОСЛАВ
КАСПЕ
КОНСТРУЮВАТИ
ФЕДЕРАЦІЮ –
RENOVATIO
IMPERII ЯК МЕТОД
СОЦІАЛЬНОЇ
ІНЖЕНЕРІЇ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

– перебувають поза полем бенефецієнтів автономії. Ус-кладнення унітаризму відбувалось і в Італії, де є сильна регіональна ідентичність з потужною історичною основою. Ще один приклад невдалого федералізму – сучасна Ро-сія, де регіоналізація фактично зійшла на рівень криміна-лізації та створення системи «удільних князівств», над яки-ми панує єдиний російський князь. Певним чином це каль-ка ще з совецької імперії – теж певного роду федерації, навіть із союзним договором.

Отже висновок тут буде такий – **якщо в унітарній системі існує гнучка система місцевого самоуправ-ління, то групи матимуть більші можливості участі в політиці, аніж у федеративній державі з централі-зованістю влади окремих суб'єктів федерації.** Те саме стосується парламентарного чи президентського правлі-ння – групи можуть так само успішно добиватись виконан-ня своїх вимог через тиск на парламентські органи, як уря-дові лобісти в президентській державі.

Ще одним важливим моментом у реалізації інтересів регіонів (регіональних груп) є природа партійної системи. Тут основними критеріями виступають можливості партій контролювати вибір партійних кандидатів, навести дисцип-

ліну в парламенті чи уряді, а також здатність правлячої партії чи коаліції контролювати політичну агенду й імпле-ментацію рішень. Високі показники поданих компонентів говорять про міцні позиції партійної системи у політичній системі, а низькі ведуть до переважання інших соціально-економічних та політичних факторів (одними з яких ціл-ком реально можуть бути регіональні групи). Чим сильні-ша позиція партійної системи в межах відповідної країни чи її адміністративної одиниці або місцевості, тим сильні-ший контроль партій над здійсненням політики. Сила партії визначає точки доступу до політичного рішення для груп інтересу. Чим сильніша партійна система, тим більше обмежень для участі у політиці мають інші групи. Проте не слід забувати, що обмеження точок доступу не обов'язко-во означає зменшення впливу чи сили груп – подеколи це означає сильнішу пов'язаність груп і партій. Тут немає обернено пропорційної залежності між реальним впли-вом партії і групи – часто сильні партії є пов'язані з так само потужними регіональними групами. Саме таку ситу-ацію ми маємо сьогодні в Україні, коли партії фактично є регіональними, «прив'язаними» до однієї регіональної елі-ти.

толу великого князя Міхаїла Александровича у березні 1917 року), так і пам'ятної постбільшовицької, але, зрозуміло, більшовицької *par excellence*.

Якщо навіть республіканська форма правління, утверджена в Росії 1 вересня 1917 р. актом Тимчасового уряду (прийнятий лише в силу ситуативної політичної доцільності, незважаючи на відсутність у цього уряду навіть у рамках окресленого ним самим правового поля повноважень вирішувати форму майбутнього державного устрою) виявляється з послідовно юридичної позиції фіктивною, то російський федералізм фіктивний подвійно. Навряд чи можна сумніватися в тому, що республіканський вибір Росії в умовах 1917 р. був безальтернативним, і Керенський, підкорившись «вимозі моменту», лише зафіксував неминуче. Тому республіка, незважаючи на незаконність свого походження, мала шанс стати реальністю, знайти істинне втілення і навіть почала його знаходити, коли цей процес був перерваний жовтневим переворотом.

З федералізмом зовсім інша справа. Безумовно, різноманітні проекти федералізації Росії обговорювались і в дореволюційний період, і в роки самої революції, але завжди — як лише один із можливих і зовсім не обов'язкових оптимальних варіантів розвитку країни. Вникаючи в дискусії тих років, важко позбутися враження, що саме

слово «федерація» дуже важко «застосовувалося» до російських реалій. Своєрідним, щоправда, невеселим, жартом історії можна вважати смішну помилку, яка потрапила в протокол першого (11.Х. 1917 р.) засідання Особливої комісії з укладання проекту основних законів при Тимчасовому уряді, в перелік питань, що підлягали розробці Комісії, — «Принципи федералізму, автономії, самовизначення, державної єдності». Внаслідок допущеної помилки цей проект програми став починатися словами «принципи феодалізму» [Временное правительство 1999] (до речі, підготовлений цією Комісією проект і не передбачав федералізації Росії, а тільки встановлення певної «обласної автономії» в приписаних центральною владою межах). Сьогодні цей *lapsus calami* набуває прощого відтінку (порівняйте хоча б висловлювання одного з експертів: «Під гаслом федералізму, що надихав простодушних авторів Конституції, Росія з дивовижною швидкістю наближається до стану феодалізму» (Митрохин 1999). Таким чином, на відміну від республіки як принципу державності, федералізм з'явився в Росії лише з установленням більшовицької влади і тільки як її епіфеномен. Однак, якщо б ми почали називати реальну владну конструкцію СССР федерацією, то, прямуючи за тою ж логікою, що йде всупереч здоровому глуздові, нам дове-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Чим сильніша партійна система, тим більше передумов для груп досягати свої цілі шляхом кооперування з партіями, а також впливу на політичну систему через партійну систему. Часто буває, що окремих інтерес з'єднуються з відповідною партією. Це якраз і є вихід для певних регіональних груп, які часто мають цілі, що виходять за спектр ліво-праві. Такими є регіональні партії, скажімо Італії, де є маса локальних партій, як Ломбардська ліга чи народна партія Південного Тіролю. Регіоналізація партій також показує, що якщо вони і вкладаються у класичний партійний спектр, то у них все одно часто присутні і національні аспекти — найяскравіше це виражено у дуальній структурі бельгійського партійного спектру, коли, наприклад, соціалістичну опцію фламандці і валлонці представляють окремо. Наявність регіональних партій — це також аспект урізноманітнення форми держави, адже обов'язковою передумовою розв'язку політичних претензій регіональних груп є законодавча закріпленість такої можливості, яку гарантує відповідне виборче законодавство.

РЕГІОНАЛЬНИЙ ПЛАН ГАЛИЧИНИ

Баланс між регіонами, тобто системність представництва регіональних інтересів у центрі, є певною запорукою стабільності у державі. А стабільність, як відомо, є запорукою стійкості політичного режиму. В українському олігархічному режимі баланс регіональних груп забезпечується їх участю у внутрішніх фінансово-корпоративних угодах залежно від сили, яку вони представляють. На Галичині був зроблений крок до певної угоди з львівською (вірніше, стрийською) елітою зі сторони центру для забезпечення стабільності результату президентських виборів. Які запити були в цієї групи, те вона і отримала у вигляді певних урядових посад і забезпечення присутності у керівництві областю. На перший погляд дрібний елемент українських владних перетасовок на зразок «губернатор — віце-прем'єр — губернатор» — це певне задоволення регіональної групи і гарантія недоторканості їхніх ресурсів. Залишається думати: якби Галичина була федеративною одиницею, хто би нею правив? і чи вирішило би це проблеми політико-культурної фрагментації Галичини на рівні село-місто, чи загострило би ще більше? і чи не була би це вже необмежена олігархія, яка ще на разі стримується за

ЯРИНА БОРЕНЬКО
ЩО МОЖЕ
РЕГІОН?
СПІВВІДНОШЕННЯ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВИ
І МОЖЛИВОСТЕЙ
РЕАЛІЗАЦІЇ
РЕГІОНАЛЬНИХ
ІНТЕРЕСІВ

лося б визнати сталінську псевдоконституцію 1936 р. еталоном лібералізму і таке інше.

У всіх цих випадках згадується відомий анекдот про повітку, де лежали все-таки дрова — незважаючи на те, що на стіні бовванів зовсім інший характерний для нашої Батьківщини напис.

Лиха магія слів лише заплутує справу — втім, заплутали її ще більшовики. По-перше, аж до самого жовтневого перевороту більшовики взагалі і Ленін, зокрема, рішуче і послідовно виступали проти «міщанського ідеалу федеративних відносин» [Ленін т.26; 108-109]. Вони розмірковували так: якщо «капіталізм вимагає для свого розвитку якомога значніших і якомога централізованіших держав» [Ленін т.24; 143], то федералізація послаблює внутрішні економічні зв'язки. Тому і для майбутньої, прогресивнішої соціально-економічної організації, федералізм стане перешкодою. Сталін у березні 1917 р. навіть опублікував статтю «Проти федералізму», де останній був кваліфікований як «донкіхотські потуги повернути назад колесо історії» [Сталін т.3; 27].

По-друге, в той час під федерацією часто розумілась зовсім не федерація територіальна, а якийсь витриманий в синдикалістсько-солідаристському ключі проект, що пізніше втілювався в італійській корпоративній державі. Так,

перший варіант совєцької Конституції, підготовлений наркоматом юстиції в січні 1918 р., передбачав, що республіку Рад складуть п'ять професійних федерацій — хліборобів, промислових робітників, торговців, державних службовців, тих, що «служать у приватних осіб (прислуга)». Визначний діяч комісії з вироблення Конституції М.А.Рейснер запевняв: «Територіальна організація і територіальний федералізм абсолютно не можуть слугувати основою для вирішення державних питань в соціалістичній республіці. Бо наш федералізм є не союз територіальних держав або штатів, а федерація соціально-господарських організацій. Вона ґрунтується не на територіальних фетишах державної влади, а на реальних інтересах трудящих класів Російської республіки» [Гурвич 1923]. І якщо територіальний підхід усе ж переважив (під впливом Сталіна), то лише тому, що вважався адекватнішим завданню збереження максимального обсягу влади на максимальному просторі. Як відзначив у зв'язку з цим Е.Карр, «федерація була тим політичним поняттям, до якого можна було звернутися, щоб задовільнити сподівання залежних у минулому народів царської імперії і, в той же час, утримати їх у рамках совєцького устрою. Варто було проголосити право націй на самовизначення, як федералізм стає неминучим наслідком — або протиотру-

131

СВЯТОСЛАВ
КАСПЕ
КОНСТРУЮВАТИ
ФЕДЕРАЦІЮ –
RENOVATIO
IMPERII ЯК МЕТОД
СОЦІАЛЬНОЇ
ІНЖЕНЕРІЇ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

рахунок вертикальних перетасовок, інспірованих центром?

І на завершення спробуємо намалювати таку собі картинку ідеальної України регіонів. Можливо, до цього ще далеко, але чому би не помріяти? План регіоналізації може бути індикатором демократичного розвитку, а людині завжди притаманно вірити у найкраще. Так от, уявімо собі, що Україна обрала нового Правителя. Обрала його не Галичина — це точно. Обрала його інші регіони. Але новий Правитель виявився лояльним і от... чекає, що може запропонувати йому Галицька еліта? Вірніше, що вона може у нього вимагати? Пам'ятаймо при цьому, що промислові групи східних регіонів набагато сильніші від наших. Претендувати на їхні інтереси ми не зможемо. Оскільки держава у нас олігархічна, то єдиним виходом (окрім тупої революції, звичайно) буде переконання Правителя у доцільності надання автономії. Але як і якої? Чи вирішить цю проблему намагання федералізації? Припустимо, колишні області організуються у землі чи регіони, чи що-небудь інше. Але невже тоді все стане на свої місця?

Запанує абсолютна демократія.

Всі житимуть щасливо.

Не буде ніяких олігархів.

Ну і ясно, що війни ніякої не буде теж.

Усі гроші залишатимуться у місцевих бюджетах. Ми їх розподілятимемо як захочемо і нам буде добре.

Матимемо свій прапор і свою конституцію.

Святкуватимемо день народження цесаря.

Але це все фантазії.

Реально для посилення позицій регіонів можна зробити хоча би таке, тобто запропонувати Правителю:

Δ змінити структуру парламентських виборів, тобто забезпечити у пропорційному представництві регіональні інтереси, якщо простіше — відмовитись від ідеї загальноукраїнського округу і поділити Україну на декілька регіональних. Тут, до речі, добре влягаються амбіції федералізму — Галицький чи Подільський виборчий округ звучить непогано, а лякати така пропозиція нікого не повинна, все одно Схід на загальнодержавному рівні виграє;

Δ змінити схему виборів до обласних рад, а то виходить, що у Львівській області править Стрий і Дрогобич. Як би ото правильно поррахувати асиметричність, пов'язану з географічним розташуванням міст обласного підпо-

тою» [Карр 1990: 125]. Прийнята в якості «політичного поняття» федерація, відповідаючи поточним завданням держави, мислилася більшовиками як суто тимчасовий стан. Сталін у тій же статті в «Правді», описавши майбутній устрій країни Рад як «союз певних історично виділених територій, що відзначаються як особливим побутом, так і національним складом», проголосив кінцевою метою розвитку цього союзу перехід до «майбутнього соціалістичного унітаризму» [Сталін т.4: 66-73].

Однак головне відхилення совєцького державного устрою від федеративної моделі полягло в іншому: вся інституційно-нормативна конструкція, що за нею закріпилося найменування федерації (як і система Рад), була лише декоративним фасадом, що приховував, та й то не особливо, реальний владний механізм, — партійні структури, зрозуміло, що ніколи ні на йоту не були федеративними. Здавалося б, очевидність цієї обставини повинна була, передуючи аналітичним побудовам, забороняти будь-які інтерпретації соціалістичного устрою, що приймали за чисту монету його самоокреслення (і для самих авторів цього устрою цілком фіктивне). Однак совєцьке «зачаровування світу» виявилось настільки сильним, що дослідники ще й досі вдаються до завідомо безплідного аналізу совєцької псевдофедерації. А між тим навіть та-

кий загалом більш ніж поблажливий до СССР автор, як цитований вище Карр, що віддав данину змалюванню «совєцького конституціоналізму» і т.п., був змушений визнати «нереальність всіх конституційних форм при совєцькій системі управління [Карр 1990: 323] — нереальність, що робить будь-яке обговорення цієї системи правління, в т.ч. її етнотериторіяльного виміру, в термінах конституційного права порушенням принципу *ex nihilo nihil fit*.

Тим не менше, після розвалу СССР фікція федералізму (як і багато інших, що тут не розглядалися) була прийнята за об'єктивну реальність і стала наповнюватися справжнім змістом. Відбулося це, зрозуміло, не через просте непорозуміння, а тому, що «пуста форма» федералізму була сприйнята (перш за все елітами) як готовий інституційний дизайн, здатний забезпечити плавний, безболісний для інтересів еліти перехід Росії в новий агрегативний стан. На Росію був перенесений досвід СССР, в процесі розпаду якого вдалося уникнути найгіршого і, взагалі кажучи, найлогічнішого сценарію — повалення всього постсовєцького простору в кривавий хаос — завдяки об'єктивізації майже фантомних союзних республік у якості Нових Незалежних Держав. Однак ефективний механізм ліквідації однієї держави навряд чи зможе слугувати таким же ефективним засобом будівництва іншої держави.

рядкування, то Правитель може би погодився — цей закон вже точно не був наперед продуманий;

Δ надати «галицьким» областям автономію у сфері освітньої та культурної політики і представити план, наприклад, доцільності вивчення польської мови у школах або експериментального реформування вищої освіти за польською схемою (перед тим гарно поговорити з поляками — вони як-не-як наш адвокат в Європі, то може би допомогли ідейку «проштовхнути»);

Δ спробувати «просунути» ідею соціальних угод між державним і громадським сектором, мотивуючи це тим, що в Галичині маса громадських організацій, які не мають чим зайнятися — то чому б їх не залучити до будівництва європейського зразка України; це міг би бути такий собі регіональний експеримент — не на одних же ВЕЗ світ замкнувся;

Δ переконати Правителя, що навіть якщо в усій Україні він встановить середньовічний абсолютизм, Галичина може бути вікном в Європу, бо вона просто гарна. Тому їй треба час від часу підкидати фінанси і давати свободу дій. І тоді Україна буде могутньою європейською державою.

До цих усіх фантазій додається одна проста річ — схема відповідальності перед потенційними виборцями і чистоти намірів. Певно що ідеалістичні галичани стоїчно витримуватимуть усе, що робитиметься під планкою європеїзації батьківщини і щиро віритимуть у те, що держава-бог робить правильно усе, що робить або не робить. В умовах розриву вертикальних зв'язків між електоратом і квазі-вибраними правителями легітимації дій нібито і не вимагається. Тому єдиним контролем над діями можуть бути лише якісь внутрішні амбіції на кшталт мрії про те, що внуки прочитають про твої починання в підручнику з історії, написаному спеціально для галицьких дітей. Якщо Правитель погодиться — формальний успіх буде забезпечено. І основне — не варто перейматись проблемами «Великої України». Вони і без нас дадуть собі раду.

ЯРИНА БОРЕНЬКО
ЩО МОЖЕ
РЕГІОН?
СПІВВІДНОШЕННЯ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВИ
І МОЖЛИВОСТЕЙ
РЕАЛІЗАЦІЇ
РЕГІОНАЛЬНИХ
ІНТЕРЕСІВ

Так чи інакше, фіктивна природа «федеративних» форм не була взята до уваги будівниками нової російської державности, тоді як успадкований ними від попереднього режиму дизайн був так само мало призначений до реального, «під навантаженням», функціонування, як Цар-гармата — до оборони Кремля. Росія ніколи, в жоден період своєї історії не «працювала» як федерація. Цей факт, здавалося б, очевидний і історично неспростовний, однак логічно зумовлені ним перешкоди на шляху до федералізму істинного в повному обсязі усвідомлюються досить рідко. Серед нечастих винятків — праці А.Б.Зубова, який вважав, що «доля Совецької влади, СССР і КПСС повинна спіткати і російський федералізм, такий же штучний і чужорідний для нашого державного організму» [Зубов 1999: 54]. Це, звичайно, крайня позиція. Визнання чужорідності федералізму у відношенні до російських традицій не обов'язково повинно приводити до таких радикальних висновків (інший варіант буде запропонований нижче). Але в будь-якому випадку — ті, хто сьогодні вважає Росію федерацією *a priori*, насправді знову, тільки значно менш усвідомлено, ніж свого часу більшовики, займаються заклинанням реальності.

Нарешті, є ще одна, можливо, найфундаментальніша перешкода успішній федералізації. Вираз «суб'єкт Фе-

дерації» якось непомітно увійшов у політичний і науковий лексикон, не супроводжуючись критичним осмисленням. Справді, умовою життєвості федеративного устрою є наявність у нього автономних, здатних до вільного самовизначення і дії суб'єктів. В найчистішому вигляді така первісно розчленована, множинна суб'єктність виявляється на американському досвіді; за цікавим спостереженням Д.Бурстіна, в Декларації незалежності, «в цьому державному свідочстві про народження, ніде не йдеться про державу; всюди говориться саме про окремі штати» [Бурстин, 1993]. Той же автор наводить слова делегата федерального Конвенту 1787 р. О.Еллсворта, в яких повнота суб'єктності одиниці майбутньої федерації однозначно засвідчується інтенсивністю особистісної самоідентифікації з цією одиницею: «Моє щастя такою ж мірою залежить від існування уряду мого штату, якою новонароджений, щоб прогудуватися, залежить від своєї матері» [Бурстин, 1993]. Згадуємо і Токвіля, котрий вважав однією з найважливіших гарантій міцності американської федерації те, що в ній «декілька народів (*sic!*) дійсно зливаються в одну націю для вирішення спільних для них інтересів, щодо інших питань, то вони залишаються окремими народами, які утворюють федерацію» [Токвиль, 1992]. Там, де частини держави не наділені в рамках національної

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

регіональна політика європейського союзу: стратегічні імперативи для України

традиції більш-менш яскраво вираженою суб'єктивністю (або коли ця суб'єктивність зазнала, як у Франції, свідомих ліквідацій), федерації просто не виникають.

У Росії ж автономна суб'єктивність складових її регіонів принаймні сумнівна. Адже насправді немає навіть повної ясності щодо їх кількості — об'єктивної, а не довільно встановленої. Зафіксоване в Конституції число 89 не має підстав навіть у совєцькій епосі — в РСФСР нараховувалася 71 територіальна одиниця першого рангу (краї, області, автономні республіки) і 15 одиниць другого рангу (автономні області та округи). Причини, що дозволяють сумніватися в існуючому на сьогодні складі Федерації — не лише ситуація в Чечні, а й цілий ряд інших, на щастя, набагато менш болючих випадків (потенційний поділ Карачаєво-Черкесії, відкладене об'єднання Краснодарського краю і Хакасії тощо). Висловлювалася також думка (яка привернула увагу, між іншим, американської розвідки), що «в Росії існує не 89 життєздатних одиниць, а лише біля 20, які дійсно відзначаються відмінними характеристиками» [Federalism in Russia, 1999]. Утворення семи федеральних округів можна розглядати як вияв ще однієї точки зору на це питання, котре і не виникло б, якби російські республіки, краї, області й округи були дійовими історичними суб'єктами.

Але вітчизняна традиція просто не знає такої суб'єктивної автономії — ні територіальної, ні будь-якої іншої. Із того, однак, аж ніяк не випливає, що народження принципово іншої, автономної суб'єктивності (зокрема, і в цікавому для нас територіальному вимірі) у Росії неможливе взагалі. Більше того, воно вже відбувається, і не в останню чергу в результаті процесів політизації етнічності, які розгорнулися в постсовєцькій Росії. Але ці процеси зачіпають лише деякі меншини, і коли ними і стимулюється формування диференційованої ідентичності, то радше сегментарної, ніж регіональної — територіальні маркери ідентичності залишаються вторинними. У будь-якому випадку, етнічна мобілізація в її теперішній формі працює не на зміцнення федерації, а, навпаки, на її подальшу проблематизацію. За даними А.Г.Здравомислова, радикальна етнічна мобілізація охопила лише від 7 до 17% російського населення [Здравомислов, 1997], і основна маса російського населення залишилась нею майже незачепленою.

Сказане суперечить усталеній думці про регіоналізацію як про один із базових напрямків еволюції постсовєцької політики («Держава переміщується в провінцію» [Магомедов, 2000]; «Регіоналізація політичного простору... буде визначати обличчя вітчизняного політичного процесу в недалекому майбутньому» [Шестов, 2001]).

Єдиний можливий спосіб захистити Європу,
це створити її, а отже, об'єднатися
Дені де Ружмон

СТАТУС РЕГІОНІВ У ЄВРОПІ

Аналіз статусу та значення регіонів у Європі, а також у структурі та політиці Європейського Союзу нині свідчить про той факт, що єврорегіони поступово формуються як реальні суб'єкти міжнародних відносин. Як цілком справедливо стверджує один із відомих регіоналістів М.Кітінг, «саме тепер регіони після періоду досить наївної імітації здатні реально вчитися і пристосовувати досвід один одного до їх власних інституцій, традицій, культур та проблем». Особливо важливим у цьому сенсі є досвід міжрегіонального співробітництва — як можливість для регіонів Європи використати переваги від утворення спільних економічних регіонів за умов міжрегіональної конкуренції щодо інвестування капіталів.

Стратегічна важливість регіонального фактору в політиці Європейського Союзу зумовлена комплексом обставин, пов'язаних із сучасним процесом європейської інтеграції, зокрема політикою розширення ЄС на Схід (чи як актуально визначають це питання скептики європейської інтеграції — політикою «поглиблення» ЄС). Існує також об'єктивна необхідність врахувати розвиток регіональної політики ЄС у контексті таких двох взаємопов'язаних світових явищ, як інтенсивного об'єднання світової економіки — глобалізації, — а також трансформації та розширення зони впливу Європейського Союзу, як єдиного суб'єкта у зовнішньоекономічних і вже у недалекому майбутньому і зовнішньополітичних міжнародних відносинах держав та світових інституцій.

Певна річ, що економічні чинники розвитку регіонів країн-членів ЄС вимагають здійснення ефективною політикою з метою ліквідації територіальних диспропорцій всередині кожної держави ЄС. Навіть тепер відмінності між регіонами, які динамічно розвиваються, та депресивними регіонами Європейського Союзу вражаючі. Аналіз соціо-економічно-

Це популярне сьогодні переконання — по суті міт. Дійсно, в середині і другій половині 1990-х років регіональні еліти відтягнули від федерального центру і сконцентрували значний політичний капітал, не допустивши при цьому його подальшого перетікання в нижчі поверхи владної піраміди (доля місцевого самоуправління залишається незавидною). Весною-влітку 1999 р. могло видатися, що розклад центральної влади став безповоротним і подальшу долю Росії визначатиме коаліція регіональних лідерів (проект «ОВР»). Але масової підтримки, здатної перетворити ситуативні коливання балансу сил у стійку парадигму, ця первісно елітарна політична лінія так і не знайшла.

Регіональна ідентичність залишається в Росії розмитою, ослабленою, значно поступаючись за своєю вираженістю ідентифікації громадян з країною в цілому. Показовими є цифри, наведені у праці В.Рукавишнікова, Л.Халмана, П.Естера: з локальними спільнотами (містами, місцевістю) асоціюють себе 17% дорослого населення Росії, стільки ж — з регіоном, з Росією — 49%. Поміщені в порівняльний контекст, ці цифри стають ще виразнішими. Якщо в розвинутих країнах заходу регіональна ідентичність розвинута приблизно однаковою з Росією мірою (Великобританія — 16,1%, Франція — 13,6%, Іта-

лія 11%, США 12,8%, з мінімумом (5,3%) в Ісландії і максимумом — 29% у Німеччині), то рівень розвитку ідентичності загальнонаціональної наближається до російського тільки в Ісландії (48%), а в інших випадках вона виявляється суттєво нижчою від вітчизняних показників (Великобританія — 32%, Франція — 30%, Італія — 27,5%, Німеччина — 13,6%, США — 30,2%). Домінує ж практично повсюдно в західному світі ідентичність локальна (Великобританія — 38,8%, Франція — 40%, Італія — 40,6%, Німеччина — 33,9%, США — 36,7% з мінімумом (30,2%) в Канаді і максимумом в 67,6% у Швеції [Рукавишніков, Халман, Естер, 1998]. Таким чином, якщо в Європі і Північній Америці людина співставляє себе, насамперед, з соціальним простором, що її безпосередньо оточує, то для громадян Росії первинною соціальною реальністю є не локальна спільнота і не регіон, а держава в цілому. До іншого висновку — «регіональний патріотизм все більше проникає в маси» — приходять Р.Ф.Туровській, котрий для обґрунтування своєї тези використовує дані опитувань, що проводилися Центром соціальних досліджень МДУ в окремих регіонах [Туровській, 1999]. Однак характер цих даних примушує засумніватися в їх надійності: наприклад, в Красноярському краї опитування з інтервалом всього у два місяці дали неприпустимо більшу розбіжність в

135

СВЯТОСЛАВ
КАСПЕ
КОНСТРУЮВАТИ
ФЕДЕРАЦІЮ –
RENOVATIO
IMPERII ЯК МЕТОД
СОЦІАЛЬНОЇ
ІНЖЕНЕРІЇ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

го становища єврорегіонів виявляє основні відмінності між динамічним центром і периферійними регіонами. ВВП на душу населення в 10 найсильніших регіонах ЄС утричі перевищує ВВП у 10 найслабших. Такі ж диспропорції присутні й у регіональних показниках безробіття. Згідно з аналізом статистичних даних (EUROSTAT) від 10 лютого 2000 року, порівняльний аналіз 211 регіонів Європейського Союзу системи класифікації рівня NUTS-II (Nomenclature of Territorial Units for Statistical Purposes) дослідження, співвідношення між 10 «найбагатшими» регіонами та 10 депресивними свідчить про те, що:

Лондон (229 відс.) із 1994 року зберігає провідну позицію серед найбагатших регіонів Європи; регіони Великої Британії (Лондон), Німеччини (Гамбург — 198, Дармштат — 167, Обербаєрн — 165, Бремен — 146), Люксембургу (Люксембург — 172), Бельгії (Брюссель — 170, Антверпен — 138), Австрії (Відень — 166) та Франції (Іль де Франс — 156) значно перевищують середні показники розвитку регіонів у Європі;

50 регіонів системи NUTS-II мають рівень ВВП менший, ніж 75 відс. в середньому у ЄС;

серед 10 найбідніших лідирує Греція (чотири регіони по 51 відс.), тут також три регіони Іспанії (Екстремадура — 54, Андалузія — 58, Соут — 59) і один Португалії (Мадейра — 55);

грецький регіон Іпейрос (43 відс.) та португальський Азори (49) не досягають навіть рівня 50.

Тож у зв'язку з розширенням ЄС на Схід постає принциповий три запитання, пов'язаних, зокрема, із трансформацією власне Європейського Союзу. Яким буде рівень розвитку регіонів нових країн-членів ЄС із Центрально-Східної Європи порівняно передовсім із депресивними регіонами Греції, Іспанії і Португалії? Яким чином ця четвірка «найбідніших» регіонів буде реагувати на проблему перерозподілу коштів із різних фондів ЄС серед більшої кількості реципієнтів? Чи буде збільшено бюджет ЄС, оскільки зросте кількість депресивних регіонів?

Таким чином, європейська політика регіональних реформ була реакцією на проблеми регіональних диспропорцій та проблеми структурних змін і

оцінці рівня ідентичності – регіональної (42-31,1%) і загальнонаціональної (29,9-36,8%).

Регіоналізація російського політичного процесу залишилася поверховою, такою, що зачіпає лише тонкий елітний прошарок. І саме тому раптове відновлення владного потенціалу Кремля привело до термінової здачі регіональними лідерами завойованих у попередні роки позицій; перехоплені ними в центральній владі ресурси були присвоєні, але не освоєні, залишившись такими ж за своєю суттю. Єдиним емітентом політичного капіталу в Росії був і залишається Кремль, який у 2000 р. приступив до конфіскації тієї частини капіталу, котра раніше, з мовчазної згоди верховної влади, була розподілена між локальними елітами, – внаслідок лише ситуативної логіки, а не дії якихось довгострокових тенденцій і об'єктивних факторів.

Що ж до конфлікту навколо президентських законопроектів про реформу федерації, який розгорівся влітку 2000 р., то це, здається, були радше ар'єргардні бої регіональних лідерів. І велся вони не за перемогу, а за вигідніші умови капітуляції (яка й відбулася 26 липня 2000 р., коли президентські законопроекти пройшли через Раду Федерації), за збереження в руках губернаторів хоча б якихось залишків знову сконцентрованих у Кремлі влад-

них ресурсів. Такий погляд підтверджується й тим, що на тлі дискусій про нюанси процедури формування Ради Федерації не викликала жодної реакції принципово важливіше рішення Конституційного суду 7 червня 2000 р., яким були скасовані положення конституції Республіки Алтай, що установлювали її суверенітет: «Конституція Російської Федерації не допускає якого-небудь іншого носія суверенітету і джерела влади, окрім багатонаціонального народу Росії, і, відповідно, не припускає будь-якого іншого державного суверенітету, окрім суверенітету Російської Федерації». Прецедентний характер цього вердикту змушує серйозно поставитися до слів представника Президента в Конституційному суді М.А.Мітюкова: «Рішення КС підводить ризик під так звану ідеологію суверенізації суб'єктів Федерації».

До речі, показово, що підтримку в громадян отримують якраз централізаторські зусилля Кремля, а не губернаторська опозиція – на задане ВЦИОМ в травні 2000 р. запитання: «Якщо Президент Росії отримає повний контроль над парламентом і губернатором, він сконцентрує в своїх руках практично необмежену владу. Як ви гадаєте, це піде на благо чи на шкоду Росії?» ствердно відповіло 51% росіян, негативно – лише 29% [<http://www.polit.ru/documents/242791.html>].

включала спеціальні програми для депресивних індустріальних регіонів, отже, економічні обставини детермінували формування та активізацію регіональної політики Співтовариства. Регіональне вирівнювання – мета національної політики країн-членів ЄС, і, незважаючи на диверсифікацію інструментів регіональної політики, політика регіонального об'єднання ЄС, яка проводилась Європейською Комісією, спрямована саме на регіональне вирівнювання. Утім, поділ на національному рівні на процвітаючі регіони і структурно слабкі, які потребують допомоги, вимагає деякого уточнення, коли йдеться про загальноєвропейську перспективу, адже «багаті» регіони Італії все ще знаходяться позаду найбідніших у Великобританії, а східні землі Німеччини є депресивними регіонами Європи (European Commission – 1999,а).

У контексті дослідження теорії регіонального розвитку слід проаналізувати і складний феномен «регіоналізму», актуальність якого сьогодні зумовлена саме процесами євроінтеграції та активізацією політичного статусу регіонів Європи. Природ-

но, що ситуація в кожному окремому регіоні, його проблеми, потенціал і розвиток можливостей будуть першими чинниками, які аналізуватимуться за умов, що регіони є соціо-економічно, природно і політично різними об'єднаннями, а їх національна інтеграція протягом століть, а також і європейська інтеграція в останні десятиріччя, формують неподільну частину регіонального рівня. Традиційно регіоналізм пов'язували із протидією модернізації, прогресу депресивних, структурно слабких (переважно сільських) регіонів, які намагалися протистояти будь-яким змінам, зберігаючи етнічну і культурну самобутність. У цьому зв'язку доцільно виокремити два головних напрями регіоналізму: «bottom-up» – регіоналізм як зростання політичної і економічної активності суб'єктів регіону та «top-down» – регіоналізм як формування державної регіональної політики із врахуванням специфіки розвитку регіонів.

Також заслуговує на увагу інтеграційний регіоналізм – як бажання модифікувати рівень регіонального розвитку з метою інтегрування регіонів у наці-

У липні 2000 р. за «скорочення повноважень губернаторів і розширення можливостей федеральної влади впливати на ситуацію в регіонах» висловилося 52% населення. Більше того, на те ж запитання, задане в додатково конкретизованій формі — «скорочення повноважень губернатора *Вашого* регіону і розширення можливостей федеральної влади впливати на ситуацію в *Вашому* регіоні» — дали ствердну відповідь 48% громадян (при похибці 3,8%) [http://www.polit.ru/documents/275077.html]. Це — справжня ціна так званої «*регіоналізації*», не підкріпленої жодним демократичним імпульсом.

Неорганічність російського федералізму, відсутність у нього міцного фундаменту не означають, втім, фатальної його приреченості. Якщо б нова соціальна й політична реальність взагалі не могла виникнути за посередництва волонтаристського акту, то було б неможливим і утвердження демократії в Японії чи Індії (і навіть у Франції), а також виникнення світської держави в Туреччині і т.д. Зроблений на користь федерації багато в чому ситуативний вибір може стати дійсно невідворотним. Більше того, є причини вважати цей варіант розвитку подій оптимальним хоча б тому, що крах щойно розгорнутого федеративного проекту стане занадто тяжким випробуванням для всієї російської політичної системи, для Росії в цілому.

Однак варто усвідомити всю складність цієї справи. Неорганічну федерацію слід спеціально конструювати — але її проект повинен бути повністю адекватний будівельному матеріалу, особливостям ґрунту, характеру робочої сили, що бере участь у будівництві, і т.д. Впадаючи у тавтологію, можна сказати, що погана не всяка соціальна інженерія, а погана лише та, що буде або як, на дурняк або ламає матеріал, який чинить опір. Необхідність надати перетворенням російської державності осмисленості і доцільності (відповідність цілі) не раз відзначалась: «Потрібна капітальна державна реформа, мета котрої — привести природу держави у відповідність із методами управління» [Ольшанский, 2000]. Видається, однак, що логіка тут повинна бути прямо протилежною — модифікувати слід методи управління, позаяк змінити *природу* держави практично неможливо (а відповідні спроби звичайно мають прямо самовбивчий характер). Корекція ж *modus operandi*, яка вимагає на порядок менше ресурсів, диктується загальними міркуваннями здорового глузду.

Так чи інакше, не варто вважати возведений до сьогоднішнього дня муляж федерації спорудою, придатною для проживання і здатною витримати негоду. Російська держава, хоча й пішла вперед на шляху свого перетворення у федерацію, але поки що нею не стала — *федера-*

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ональну економіку за умов ігнорування регіональної специфіки; та політичний регіоналізм як бажання регіонів здобути політичну автономію і сприяння поєднати самоврядність з розвитком економічної модернізації в умовах жорсткої міжрегіональної економічної конкуренції. Хоча регіоналізм набагато складніший феномен, репрезентує себе принаймні у двох формах — формі національних регіональних політичних течій, які нині дестабілізуюче впливають на розвиток міжнародних відносин взагалі, і в прогресивній формі регіональної економічної та політичної мобілізації суб'єктів регіонів.

Необхідність інституціоналізувати регіональні політичні течії сприяла політизації регіонального розвитку, внаслідок чого зросли протиріччя між центром та регіонами, а також у регіонах з'явилися нові соціальні сили, схильні до модернізації на регіональній основі, змінивши імідж регіоналізму із «архаїчного» захисту старого на динамічну силу змін. Напруга між місцевим регіоналізмом та регіоналізмом як політикою держави загострилася наприкінці 1970-х років, оскільки центральні уряди,

надаючи більшого пріоритету змаганням на світовому ринку, почали поступово зменшувати витрати на регіональний розвиток. Таким чином, регіон стає ключовим рівнем політичного діалогу та дій, де національні та глобальні сили стикаються з локальними вимогами та соціальними системами, що, зрештою, призводить до вимушеного взаємоприсотування та поступок.

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЕС

У 1957 році в Римському договорі про утворення Європейського економічного співтовариства (ЕЕС) лише у преамбулі була визначена необхідність зменшення суттєвих відмінностей у соціально-економічному житті різних регіонів держав ЄС. Нині, у 2000 році, мета, засоби реалізації, загалом концепція і стратегія регіональної політики Європейського Союзу значно модифікувалися поряд із трансформацією самого Євросоюзу.

Формуючи стратегію регіонального розвитку, ЄС протягом уже понад сорока років намагається дія-

ція залишилася проблемою, а не реальністю. Російська держава зберігає ще дуже багато рис традиційної для себе етнополітичної форми, збереженої упродовж майже всієї історії країни. У тому числі й совєцького періоду. Мова йде, звичайно, про імперію.

РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ: ІМПЕРСЬКИЙ ПРОЕКТ

«Сучасна Росія — звичайно, теж імперія, нехай усічена і вбога» [Плешаков, 1997]. «Вона точно так само є великим простором різноманітних соціальних утворень, з очевидним розрізненням імперського центру і строкатою периферією, з профільованою, але не цілком відокремленою політичною системою, з типовими для імперії взаємовідносинами еліт» [Филиппов, 1992:113].

Думка ця висловлюється не так уже й рідко, але далі констатації самого лише факту справа, як правило, не заходить. Так і залишилась непочутим застереження А.Ф.Філіппова, зроблене ним ще 1992 року: «Російська еліта підкреслює, що нинішня Росія — це просто «дуже велика» держава в ряді інших держав», але «нерозуміння своєї імперської природи... може привести її до того, до чого прийшла еліта Союзу» [Филиппов, 1992: 114].

Визнання імперської природи Росії — не Російської Федерації як її однієї з можливих інституційних форм, а

саме Росії як політичного організму — неминуче. На користь такого визначення — і гігантська величина російського простору (яка займає сьогодні хоча й не 1/6, а 1/8 частину суші), що є однією із ключових детермінант політичної культури й ментальності країни; і збереження етнокультурної і, ще важливіше, етнополітичної гетерогенності цього простору; і наступність нової російської державности стосовно до попередніх (як до, — так і післяжовтневих), але все-таки імперських форм.

Звідси випливає, що сучасна дискусія про те, унітарний чи федеративний етнотериторіальний устрій є оптимальним для Росії, яка не виходить за рамки цієї пари категорій, завідомо безплідна: назовницький апарат цієї полеміки треба радикально розширювати. Будь-який свідомий (причому історично обумовлений, а не волюнтаристський) вибір може відбутися лише *у випадку і після* утвердження парадигми *територіальної держави* — держави, просторові кордони суверенітету якої первісно обмежені (хоча, можливо, і рухомі); держави, що в цих чітко окреслених межах зводить свій суверенітет в ранг посеїбничого абсолюту; держави, що силою суверенної волі визначає структуру політії шляхом або інституціоналізації додаткового вертикального розподілу влади (тобто федеративним), або таким, що виключає цей розподіл (унітарним).

ти так, аби ця стратегія базувалася на наявних можливостях і за допомогою якої можна було би посилити конкурентоспроможність регіонів та паралельно ліквідувати їх відсталість. Однак, як це не прикро констатувати, але відмінності між регіонами ЄС у XXI столітті не тільки не зникнуть, а навпаки, вони знову посиляться за умов вступу у 2004 – 2006 рр. нових країн ЦСЄ до Європейського Союзу. Так, навіть ВВП на душу населення в економічно найрозвиненіших державах ЦСЄ є нижчим від 50 відсотків аналогічного показника в Греції (найнижчий рівень в ЄС). По суті, низький економічний рівень розвитку робить для країн ЦСЄ неможливою участь майже у всіх структурних фондах. Значне зниження середнього ВВП у Європейському Союзі призведе до зниження порогу голосування для тих регіонів, які сьогодні мають менше 75 відсотків ВВП на душу населення від середнього в ЄС. Більше того, цей умовний поділ на донорів та реципієнтів підсилиться також і боротьбою (активною лобістською діяльністю) між самими реципієнтами, позаяк треба буде здійснювати перерозподіл коштів із

встановленого бюджету та фондів між більшою кількістю так званих «бідних» держав ЄС.

Важливим є і такий факт, що найпотужніша країна європейської інтеграції – Німеччина – нині сплачує до бюджету ЄС найбільший внесок (за нею – Нідерланди, Швеція, Австрія), що свідчить про латентне визрівання конфліктної ситуації, яку можна попередити лише реформуванням інституцій Євросоюзу. Адже понад 80 відсотків видатків бюджету ЄС припадає на спільну аграрну політику та структурну політику ЄС (згідно з класифікацією ЄС регіональна політика вбирає в себе соціальну та аграрну і є складовою структурної політики ЄС) і це за умов, коли очікується вступ нових «бідних» держав ЦСЄ до Євросоюзу. Взагалі регіональна політика ЄС формується як окрема сфера, яка за бюджетом посідає друге місце після сільськогосподарської політики Співтовариства.

В інституційному плані слід відзначити, що Європейський Парламент узгодив у Регіональній Хартії, Статуті мінімум вимог, які розглядаються як повноваження регіонів в усіх країнах-членах ЄС. Пробле-

Перехід до парадигми територіальної держави в Росії, безумовно, не закінчений, що підтверджується і відсутністю загального визнання актуальних російських кордонів, і існуючими в масовій свідомості фантастичними мітологемами на зразок закінчення уявного 99-річного строку оренди Аляски Сполученими Штатами, і болісної для свідомості (і не лише масової) теми зарубіжних «співвітчизників» — за повної неможливості однозначно визначити склад цієї категорії і небажання усвідомлювати її в термінах громадянства, і багато іншого. Тим то сьогодні — до вирішення власне федеративних проблем Росії і остаточного вибору саме цієї моделі — нашій країні належить довершити вже почате парадигматичне перетворення з імперії в територіальну державу — у тій чи іншій формі. Максимально пом'якшити цю болісну перебудову, безумовно, необхідно; вважати ж її вже завершеною абсолютно протипоказано.

Стосовно імперії, до розгляду якої я зараз приступаю, то варто демістифікувати другий небезпечний стереотип або, точніше, цілий набір стереотипів — хибне уявлення про те, чим, властиво, є імперія, зокрема Російська. Так, у ліберально-західницьких колах досить поширене ототожнення імперської спадщини з тоталітарною, заснованою на беззастереженому придушенні людської особис-

тості і свободи у всіх її проявах: від економічних до екзистенціальних. Імперська традиція нерідко описується «як ідеологічний інструмент, використовуваний для того, щоб нав'язати людині любов до держави, яка стоїть над людиною і цілковито її собі підпорядковує» [Клямкин и Кутковец, 1996]. Причини такої змішаності очевидні: совєтський тоталітарний режим в аспекті етнополітичному дійсно набув імперської форми. Однак це не означає синонімічності двох понять — «імперії» і «тоталітаризму»*. Особистість в імперії виявляється підпорядкованою не просто конкретній політичній структурі, а тим універсальним цінностям, втіленням яких ця структура є. «Імперія не лише гнобить особистість, а й підносить найнікчемнішого із своїх підданих на буденно недосяжну онтологічну висоту, орієнтуючи в просторі і часі. Вона, по суті, політично вирішує проблему особистого безсмертя» [Булдаков, 1993]. Імперська ієрархія повинна трактуватися в первісному сенсі слова як *священновладдя*, як спроба встановлення інституціонального зв'язку між світами горішнім і долішнім. І тільки відчутний в якості істинного контакт із світом горішнім легітимізує імперію у свідомості її підданих — незалежно від того наскільки такий контакт можливий і успішний з точки зору стороннього спостерігача. Імперська «владна вертикаль» тому і функціо-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

матичним є також і питання реалізації єдиної аграрної політики для держав ЄС, яке ускладниться із вступом нових членів держав ЦСЄ, що є переважно аграрними державами. Адже серед головних принципів Common agricultural policy (CAP) можна відзначити єдині ціни, фінансову солідарність та преференції ЄС — як аграрні субсидії держав-членів ЄС. Утім, реалізація Єдиної аграрної політики в регіонах Європейського Союзу вимагатиме реструктуризації — вирішення питання власності на землю, зближення рівнів розвитку сільського господарства між регіонами ЄС, перерозподіл системи квот тощо.

Щодо такого важливого сегменту європейської регіональної політики, як конвергенція на національному і державному рівнях, то Іспанія (як провідний лідер цієї четвірки), Португалія та Ірландія обрали стратегією економічного розвитку національну конвергенцію з метою досягнення вищих макроекономічних показників на зразок економічно найрозвиненіших країн-членів Європейського Союзу. Це в результаті не сприяло зменшенню регіональних відмінностей між територіями всередині цих держав,

навпаки, лише посилює регіональний дисбаланс у них. Відмінним був стратегічний вибір Греції (за умов «потужного» впливу з боку ЄС), яка головною метою мала визначити регіональну конвергенцію як зменшення регіональних відмінностей в державі. Але як свідчать статистичні дані, за економічним розвитком Греція в структурі ЄС є однією з найбідніших країн.

Поряд із реалізацією регіональної політики окремо кожною державою-членом ЄС на національному рівні (навіть перед тим як ці держави вступили в ЄС, вони вже впроваджували свою політику регіонального вирівнювання, особливо за умов існування значних регіональних розбіжностей — одним із найкращих прикладів є італійська політика щодо MEZZOGIORNO, спрямована на вирівнювання структурно слабкого півдня до стандартів «багатої» півночі) в Європі з середини 1970-х років розпочався процес формування та реалізації саме регіональної політики Європейського Співтовариства з метою допомоги найдепресивнішим (відсталішим) регіонам країнам-членам ЄС (передусім, це

нує значно ефективніше від нашвидкуруч сконструйованих сьогодні її субінститутів, що не завершується на рівні земних володарів, а підіймається і над ними.

Відмовляючись від ототожнення імперії і тоталітаризму, ми тим самим маємо визнати, що завдання, які стоять перед сучасною Росією, зовсім не вичерпуються розчищенням завалів, залишених комуністичним режимом. Подолання тоталітарної спадщини — це швидше технологічна проблема; злякисну соціальну тканину тоталітарного режиму треба замінити іншим матеріалом, якщо й не зовсім органічним, то, в крайньому випадку, таким, що не викличе негайного відторгнення.

Набагато важливішим є питання — що робити зі спадщиною імперською? Імперська державність, яка не сприймається як інституціоналізована ієрофанія, канал «сакрального» змісту, перетворюється на автопародію, втрачає довіру і услід за тим — як і будь-який ідол, що виявив свою оманливість, — зникає в небутті. Саме такою була доля Совецького Союзу, миттєва і безболісна ліквідація якого стала можливою передовсім тому, що в нього перестали *вирити* — і еліти, і маси. Але проблема «визволення від імперії» не була тим самим знята, оскільки постсовєцька російська державність, побудована на імперському фундаменті і тому вимушено залишена

імперською, зіштовхнулася сьогодні з тим же наростаючим дефіцитом легітимності, з тією ж спрагою істинного об'єкта віри, яка, не знаходячи задоволення, здатна привести Росію до повторення долі СССР — навряд чи такою ж безкровною.

Логічно можливими (але, звісно, не рівноймовірними) уявляються чотири варіанти еволюції структури того *де-сакралізованого імперського простору*, яким на сьогодні є російська держава.

1. *Подальша ерозія даної структури і в кінцевому результаті — повна й безповоротна дезінтеграція.* Цей варіант не підлягає детальному розгляду не тільки тому, що обґрунтовані прогнози тут неможливі в принципі, але в основному через те, що при його обговоренні мову треба вести не про Росію, яка виступає предметом мого аналізу, а про деякий постросійський простір. Можу лише зауважити, що наслідки реалізації цього сценарію, тобто політичне спустошення північної Євразії виявляться настільки кривавими, що необхідність уникнути такого розвитку подій перетвориться в імператив.

2. *Ревіталізація старого сакрального змісту.* Мовою практичної політики цей варіант означає необхідність реставрації монархії, реституції експропрійованої більшо-

були вугільні та металургійні промислові регіони, які знаходилися в умовах економічної стагнації, позаяк одним із головних завдань регіональної політики ЕС є підтримка структурно слабких регіонів, що класифікуються за рівнем безробіття, динамікою міграційних потоків, показником ВВП на душу населення).

У 1980-ті роки істотні відмінності у соціально-економічному розвитку між державами-членами ЕС, а також значні диспропорції між регіонами всередині країн ЕС набули актуальності і стали проблемою, що вже вимагала негайного розв'язання:

• Приєднання у 1973 році Великобританії до ЕС дало поштовх до формування власне концепції регіональної політики Європейського Співтовариства, яка вже формується як окрема сфера і за бюджетом посідає друге місце після сільськогосподарської політики співтовариства. Протягом 1975-1988 років ЕС уже координувала регіональну політику саме через Європейський фонд регіонального розвитку (ЕФРР). По суті, регіональної політики Співтовариства реально не існувало до вступу в нього

Об'єднаного Королівства, і принципова мотивація щодо необхідності розробки концепції регіональної політики була зумовлена економічними, передусім, фінансовими причинами — як підсилення політичної схильності британських громадян до членства в ЕС шляхом повернення внесків через регіональну політику. Важливою була також і підтримка Італії в цей період, яка теж була зацікавлена у формуванні регіональної політики Співтовариства, багаторічні зусилля якої у подоланні північно-південного дисбалансу не досягли реальних результатів.

• Вплив зовнішніх чинників глобального економічного розвитку (наслідки економічної кризи 70-х років, стагнація, проблеми виробництва та збуту продукції, зростання інфляції, збільшення кількості безробітних у країнах ЕС, ріст дефіциту торговельного балансу) теж сприяв прискоренню формування власне концепції регіональної політики Співтовариства, чітко визначивши два типи регіонів, які потребують допомоги: по-перше, ті, що відстають у своєму розвитку (зокрема регіони Італії та Ірландії) і по-друге, регіони, що страждають від занепаду

виками власності і відновлення зв'язку з дореволюційною правовою традицією — більшість прихильників цієї програми наполягає хоч би на останньому її пункті, очевидно, у зв'язку з надмірною утопією двох перших. З формально-логічної точки зору такий сценарій навіть привабливий, позаяк обіцяє Росії повернення до органічних для неї форм державного буття і, відповідно, якщо не вирішення, то принципову вирішувальність порушених вище проблем. Але подолання грандіозних труднощів зовсім не гарантує, більше того і не особливо наближає, успіх усієї справи, у крайньому разі, з однієї причини. Цей проєкт передбачає насамперед реставрацію монархії. Однак остання є не тільки формою державного устрою, але й феноменом, у якому нерозривно пов'язані сакральне й політичне. Відповідно, умовою реставрації є і дійсне, а не формальне релігійне відродження Росії, причому передовсім це стосується православ'я. Між тим, таке відродження бачиться у кращому випадку справою достатньо далекого майбутнього**. У цій ситуації реставрована монархія перетвориться на псевдоморфоз, який навіть за тотожности зовнішніх форм буде легітимізуватися за допомогою якихось інших механізмів і політичних технологій, можливо, ще віддаленіших від історичного досвіду Росії, ніж чинні сьогодні. Умовою успіху цього сцена-

рію дійсно є «метаноія», «зміна розуму» національного масштабу [Салмин 1998], тоді як за її відсутності будь-які випереджувальні інституційні перетворення стануть спробою з непридатними засобами.

3. *Експлуатація імперської традиції саме як пустої форми, що маскує новий, неціннісний — а оскільки неціннісний, то неправдивий — зміст.* Йдеться про притаманне значній частині націонал-патріотичного табору інструментальне сприйняття імперської традиції як додаткового аргументу на користь етнонаціоналістичної програми, котра абсолютизує претензії, що висуваються від імені конкретного етносу, історично пов'язаного з імперським ядром (за словами одного з прихильників подібного проєкту, «відмінність російського націоналізму... полягає в здійсненні «проєкту» Російської імперії, що забезпечує російській нації життєвий простір і матеріальні ресурси, відповідні її історичним масштабам і самобутності») [Кольєв 1996]. Цей варіант розглядався автором в іншому тексті, де й була відзначена «явна невідповідність такого раціонального розуміння імперської ідеї («простір і ресурси») історичній імперській традиції в рамках якої раціональні міркування завжди відігравали підпорядковану роль» [Каспэ 1998]. Можлива короткострокова ефективність такого варіанту, пов'язана з високою

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

промисловості (переважно території Великої Британії).

• Із вступом у ЕС нових «бідних», переважно аграрних держав (Греції, 1981 р. – ВВП у цій країні складав менше половини від середнього у ЕС, а внесок третини працездатного населення, зайнятого у сільському господарстві, складав 1/5 ВВП) співвідношення 10 найбагатших регіонів та 10 найбідніших регіонів за ВВП на душу населення збільшилося з 4:1 до 5,1:1. Приєднання Португалії та Іспанії (1986 р.), де вже з 70-х років ЕС займав основне місце в експортно-імпорتنих операціях цих країн, – надало Співтовариству більше сільськогосподарського характеру та призвело до зростання витрат фондів та внутрікомунітарних податків, адже нові аграрні регіони Греції та Португалії виробляли ВВП на душу населення близько 40 відсотків від середнього показника по ЕС, тоді як «найбідніший» регіон ще «дев'ятки» – півострів Калабрія – у 1973–1981 рр. виробляв 59 відсотків ВВП.

Поряд із необхідністю підпорядкування країн-членів головним правилам Співтовариства, із вре-

гулюванням проблем рибальства, сільського господарства, імміграції робочої сили, європейської монетарної системи, зросли і витрати Сільськогосподарського фонду, Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського соціального фонду, що зумовлювало необхідність збільшення бюджетних ресурсів Співтовариства і призвело до зростання внутрікомунітарних податків – ПДВ збільшився до 1,4 відсотка.

Отже, збільшення диспропорцій між регіонами ЕС, намагання регіонів посилити своє значення на противагу централізованим діям ЕС, нездатність ЕС швидко адаптувати у свій економічний простір нові «бідніші» держави – все це вимагало формування нової стратегії регіонального розвитку. Протягом 80-х років ХХ ст. була розроблена нова стратегія регіональної політики ЕС, де головними стали:

1) пріоритет інтересів саме економічного розвитку, на відміну від колишнього переважання соціальних чинників;

2) стимулювання приватного підприємництва, малого та середнього бізнесу;

емоційною принадлистю теми імперії як механізму політичної мобілізації повністю компенсується неминучим у віддаленішій, хоча й не дуже, перспективі різким погіршенням як внутрішнього етнополітичного клімату, так і зовнішньо-політичної ситуації – спершу (але не тільки) в постсовєцькому просторі. Очевидна контрпродуктивність уже майже завершеної монополізації етнонаціоналістичних прав на імперську спадщину (супроводжувану тотальною фальсифікацією останньої) змушує замислитися над шляхами руйнування цієї монополії. Не варто спокушатися явним послабленням націонал-патріотичного табору, яке ми сьогодні спостерігаємо, позаяк усе ще зберігається небезпека перехоплення і ефективнішого використання відповідних механізмів політичної мобілізації (з тими ж, зрештою результатами) іншими політичними акторами, в першу чергу – владою.

4. Насамкінець, ще одним логічно припустимим варіантом є надання імперській формі нового ідейного імпульсу. Не буде помилкою припустити, що таким легітимізуємим змістом здатна стати не лише буквально відтворена традиційна державна парадигма (що неможливо) і не її фальсифікат-імітатор (що на деякий час можливо, але не бажано), а й інший ідейний комплекс, котрий відповідає двом умовам. Він повинен: а) бути якщо

не прямо сакральним, то інтенційно граничним, універсальним за своєю природою; б) володіти якщо не абсолютною, то хоча б відносною сумісністю з російським етно-культурним та етнополітичним субстратом. Роль такого ідеологічного стабілізатора російської політики – незважаючи на зовнішню парадоксальність цього твердження – цілком може відіграти ліберально-демократичний або, точніше, ліберально-консервативний (аналогічний англо-американському правому консерватизму, але не лівому лібералізму) ідейний комплекс. Більше того, саме відсутність продуктивної взаємодії з імперською традицією і була досі основною перешкодою до реалізації в Росії ліберально-консервативного проекту. Що ж до відомого уявлення про неможливість взаємодії такого проекту з імперською традицією, то це, за нашими підрахунками, вже третій хибний стереотип, який слід побороти.

Світовий досвід чітко демонструє сумісність імперії і ліберальної демократії. Західна наука перед лицем явної недосконалості національно-державної моделі, особливо ясноскралою висвітленої подіями 1980-1990 років у Східній Європі та на постсовєцькому просторі, і, навпаки, переваг європейської інтеграції, вже відмовилася від одновимірного сприйняття імперського досвіду й історичних імперій. В основі нової тематизації імперії у західній соціаль-

3) сприяння розробці та реалізації не великомасштабних регіональних проектів, а передача регіонального планування «нижчим» територіально-адміністративним одиницям;

4) посилення інноваційної спроможності самих регіонів;

5) вироблення нових механізмів щодо регулювання економіки відсталіх територій, позитивна дискримінація периферійних прикордонних територій, як створення умов для розвитку вже існуючих підприємств.

Для сприяння більшої цілеспрямованості та прозорості фінансування відсталіх регіонів і класифікації найвідсталіших регіонів ЄС, у 1983 році були визначені єдині критерії з «проблемних» регіонів ЄС:

- з рівнем ВВП на душу населення нижче середнього по ЄС;
- з мінімумом у 20 відс. зайнятості населення в депресивних галузях економіки;
- з більшою ратою зайнятості населення у сільському господарстві, ніж в інших регіонах держав-членів ЄС;

- з високим рівнем безробіття (мінімум 3,5 відсотка), а також не менше, ніж на 20 відс. вище середнього по країні;

- із стійким негативним сальдо міграцій.

Згідно з цією класифікацією у 1983 році рата «відсталіх» регіонів становила відповідно 100 відсотків населення Ірландії, 51 – Італії, 36 – Великої Британії, 33 – Франції, 32 – Данії, 17 – Бельгії, 15 – Нідерландів, 12 – ФРН та 11 – Люксембурга. Усього на території цих відсталіх чи проблемних регіонів проживало 40 відсотків населення Європейського Співтовариства.

З метою формування єдиного європейського ринку з 1988 року розвиток регіональної політики виокремлюється як пріоритетний напрям ЄС. Про що свідчить, зокрема, Єдиний Європейський Акт (1986 р.), який набув чинності у 1987 р. (ст.130 а.): «З метою гармонійного розвитку в цілому, Співтовариство продовжує поширювати діяльність, спрямовану на закріплення свого соціального та політичного єднання. Зокрема, Співтовариство намагається скоротити диспропорції між різними регіо-

ній науці усвідомлюється те, що сприйнятій як її архетип «Рим дав сучасним демократичним суспільствам те, що дозволяє їм бути «гармонійними» співтовариствами» [Антонос 1995]. Більше того, за твердженням Р.Брага, «культурне завдання, котре очікує сьогодні Європу, полягає в тому, щоб знову стати римською» [Браг 1995]: у цій, якщо завгодно, «реставрації» багато хто бачить запоруку збереження основоположних європейських цінностей — свободи, гідності особи і т.д. — європейської ідентичності.

Разом з тим і ліберально-демократична ідея особливо сильна тоді, коли перестає маскувати поверховим раціоналізмом свої справжні корені, що є, звичайно, об'єктом віри, а не продуктом раціонального вибору. Лише абсолютне, а не релятивістське сприйняття цінностей свободи надає побудованій на них цивілізації готовності їх відстоювати; так, немає жодних підстав сумніватися, що перемога Заходу в холодній війні в кінцевому результаті була забезпечена, перш за все, подоланням ціннісної дезорієнтації 1970-их років.

Уявляючи російський ліберальний проект як такий, що зовсім позбавлений ціннісного виміру, як такий, що несе громадянам виключно шкурну вигоду (причому облудність цієї обіцянки виявилася миттєво), як такий, що порвав з остогидлою традицією, а не такий, що надає їй но-

вого імпульсу, його архітектори загнали самі себе у пастку: програми такої приземлено-цинічної якості не реалізуються не тільки в Росії, а й взагалі ніде. Останнім часом і деякі ліберали почали визнавати, що у складі імперської традиції є компоненти, повністю узгоджені з ліберальною системою цінностей. Наприклад, у програмній статті одного з визначних лібералів А.В. Улюкаєва «Правий поворот» [Улюкаєв 1999] знаходимо такі рядки: «Імперія тим і відрізняється від колоніальних держав або деспотій, що вона дає представникам усіх народів рівні можливості для участі в суспільному і політичному житті країни», — тою мірою, додаю, якою ці народи включені в загальну систему цінностей (наприклад, ліберальну), ієрархічно вищу у ставленні до будь-яких локальних традицій.

Мова, ясна річ, іде не про створення повноцінної імперії, в якій «православ'я» було б заміщене лібералізмом, «самодержавство», очевидно, якоюсь із форм «делегованої демократії» [О' Доннелл 1994], а «народність» — громадянським, конституційним патріотизмом зі стертим власне етнічним змістом (а Іа Ю. Габермас [Хабермас 1995]). Така утопія була б не лише безглуздою, а й просто шкідливою, оскільки саме її абсолютна безглуздість перешкождала б обговоренню реальних проблем. Реалізація або, точніше, евокація імперії як такої в сучасно-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

нами та ліквідувати відсталість регіонів, які знаходяться у несприятливих умовах».

Для здійснення цієї мети були реформовані Структурні Фонди (секція Європейського сільськогосподарського орієнтаційно-гарантійного фонду, Європейський Соціальний Фонд), а також мережа фінансових інститутів (Європейський інвестиційний банк тощо). Серед головних заходів було визначено модифікацію діяльності Європейського фонду регіонального розвитку (ЕФРР), який згідно ст.130 (с) був створений з метою «внести вклад в усунення значних регіональних диспропорцій у Співтоваристві шляхом участі в розвитку та структурній перебудові регіонів, що відстають у розвитку, а також і в конверсії індустріальних регіонів, які перебувають у занепаді».

СТРУКТУРНІ ФОНДИ ЕС

Щодо розвитку регіональної політики ЕС слід виділити такий важливий сегмент правової основи розвитку регіональної політики Європейського Співтовариства, як діяльність Структурних Фондів. Ще Паризький договір (1952), що заснував Європейсь-

ке співтовариство вугілля та сталі, містив положення про позики регіонам, де проводилася реструктуризація цих галузей промисловости. Згідно з Римським договором (1957) вже було засновано Європейський соціальний фонд з метою «поліпшення працевлаштування робітників і підвищення їхньої професійної мобільности в рамках Співтовариства». Стаття 41 подібним чином розширювала можливості використання сільськогосподарської політики як інструмента регіональної політики у сільській місцевості. До вступу Великої Британії, Ірландії і Данії було створено інструмент ширшої регіональної політики – Європейський фонд регіонального розвитку.

Договір про Європейський Союз (1991) – Маастрихтський договір – вніс поправки до Римського договору, створивши окремий розділ (XVI) про економічну і соціальну згуртованість згідно з принципом, що діяльність різних фондів має бути скоординованою. Однак використання фондів усе ще здійснювалося через окремі встановлюючі статті і фрагментарно впроваджувалося через 7 (пізніше 8) ці-

му світі неможлива внаслідок її несумісності з цілою низкою фундаментальних особливостей посттрадиційного суспільства: соціальних, політичних, економічних, на решті ментальних [Каспе 2000]. Йдеться винятково про те, що російська ліберальна демократія може бути успішною тільки тоді, коли буде підкріплена етнополітичними технологіями, природними для її культурного – тобто саме імперського – субстрату.

Наслідком такого ліберально-імперського синтезу може бути модель, у багатьох відношеннях достатньо близька до описаного А. Лейпгардом на зразок «суспільної демократії», для якої характерна солідарність включених у політичний процес диференційованих еліт і, відповідно, обмеження прямої політичної участі мас. При такому устрої очолюваний елітною групою «сегмент відіграє роль структури-посередника між індивідом і суспільством» [Лейпгарт 1997]. Неважко побачити подібність даної системи до структури імперських міжелітних відносин: імперії також перетворюють «відмінні суспільства з їх автономними інститутами й регіональними елітами в політично підпорядковані суспільні одиниці» [Motyl 1992], зберігаючи при цьому за локальними елітами роль посередників у трансляції волі центральної еліти, забезпеченні функціонування каналів зворотного

зв'язку й перерозподілі імперських ресурсів. «Імперія виявляється знову й знову відтворюваною, гнучкою формою політичної організації великого простору із двох тісно пов'язаних причин: вона утримує *разом* різнорідні елементи, обходячись без їхньої інспірованої центром глибокої внутрішньої трансформації, й вона ж забезпечує центральній еліті необхідні ресурси, обходячись без дорогих механізмів контролю та репресій [Tilly 1977], позаяк «регіональні правителі використовують існуючі практики, домовленості та зв'язки» [Tilly 1977].

Важко заперечувати, що приблизно так виглядає сьогодні російський політичний процес, який складається із майже без винятку внутріелітних взаємодій за відчуженості від політики мас, – окрім хіба що солідарності еліт, викликаної навіть не відсутністю у них спільної системи цінностей (її роль зараз продовжує відігравати ліберальний ідейний комплекс), а тотальною неефективністю державних інститутів. Слід, утім, зробити застереження, що деякі аспекти «спільної демократії» – право взаємного вето сегментів, винятково пропорційний виборчий порядок – саме стосовно до Росії викликають серйозні сумніви [Каспэ 1999], тим-то мова може йти тільки про часткову, але в жодному разі не про повну сумісність цієї моделі з вітчизняними реаліями.

лей (objectives), які пересікають як різні фонди, так і ініціативи громад (Community Initiatives), що стосуються окремих проблем, спільних для регіонів.

Структурна політика, особливо регіональна підтримка, стала однією з найважливіших в ЕС. Її доцільність визначається передусім із огляду на видатки на структурну підтримку, що у 1992 році становили більше, ніж чверть усього бюджету ЕС. По-друге, ЕС набув широкої компетенції у цій галузі, значною мірою впливає на оформлення і розмах засобів регіональної підтримки в державах-членах. У той же час регіональна політика – це одна з тих сфер, яка є спробою розвитку європейської економічної інтеграції шляхом активізації політичних ініціатив. По суті, Структурні Фонди слугують правовою основою реформування регіональної політики Європейського Співтовариства. Структурна допомога слугувала формою компенсування за реальні або передбачувані втрати в результаті інтеграції. Отже, хоча перші цілі регіональної політики мали другорядну роль, втім ця політика була першою спробою усунути негативні диспропорції в регіонах.

У цьому контексті заслуговує на увагу остання реформа Структурних Фондів на період 2000-2006 років. Так, 24-25 травня 1999 року Європейська Комісія у Берліні досягла згоди щодо пакета «Агенда-2000», який складається із визначених фінансових перспектив на період 2000-2006 років та плану регулювання і управління Структурними Фондами, загальною сільськогосподарською політикою. Істотною складовою реалізації ефективної регіональної політики Європейського Союзу є також і втілення програми комплексного пакету документів «Агенда-2000», (2000-2006 рр.), який містить вичерпний перелік важливих заходів – проведення фінансової реформи, реформування аграрної і податкової політики, вирішення питань, пов'язаних із розширенням Євросоюзу. Згідно з цим документом передбачається скорочення цільових категорій Структурних Фондів до трьох:

- I категорія – найвищий ступінь сприяння тим регіонам, де ВВП на душу населення становить менше 75 відс. ВВП у середньому по ЕС.
- II категорію становитимуть регіони із високим

Однак, прийняття такої надлокальної системи цінностей повинно бути доповнене, як уже підкреслювалося, інвентаризацією й реформою того арсеналу етнополітичних технологій (з жодною ідеологією не асоційованих!), що його сьогодні посідає Росія. Вже просте усвідомлення реальної міри різноманітності російської етнополітичної палітри, поєднане з наміром його врахувати (а не ліквідувати як патологію) й доповнене уважним вивченням нашого імперського минулого, могло би принести чимало користи. Рамки журнальної статті не дозволяють запропонувати систематичного переліку необхідних заходів, але деякі конкретні зауваження все-таки необхідні.

Приклад імперського способу дій — метод проведення переговорів з чеченськими старійшинами, що практикувався командувачем угруповання морської піхоти в Чечні генералом А.І.Отраковським (помер 6 березня 2000 року від гострої серцевої недостатності): «Враховуючи тонкощі чеченської психології всі переговори з місцевими генерал вів у парадній формі. Спеціально з собою віз. На чеченців вона справляла більший вплив, аніж армійський камуфляж і гармати. Так, йому, наприклад, вдалося домовитися про здачу без жодного пострілу селища Новогрозненського»*** [Гудков и Матяш 2000].

Як приклад імперської політики варто назвати систе-

му організації влади, прийняту в Дагестані, — котра, можливо, й уразлива для критики з точки зору демократичних принципів, але зате є унікальним етнополітичним стабілізатором і тому повинна охоронятися від будь-яких зазіхань. Відповідає тому ж — імперському — підходу і почасти аналогічна додагестанська формула примирення карачаевців і черкесів, яка нібито була прийнята восени 1999 року, але пізніше не без потурання Кремля знову поставлена під загрозу. Слід, зрештою, звернути увагу не лише на імперські механізми управління конфліктами (хоча вони, із зрозумілих причин, сьогодні на першому місці). Так, досвід організації імперських фінансів виявиться цінним у контексті сучасних проблем бюджетного федералізму і забезпечення випереджувального розвитку депресивних регіонів. Педагогіка Н.І.Ільмінського, яка передбачає широкомасштабну реабілітацію «іноземних» говірок як каналу трансляції загальноімперських цінностей, можливо, і не позбавлена недоліків, але, у всякому разі, рязуче контрастує з нинішнім хаосом у національній освіті (до речі, тільки як результат недовгадливості слід кваліфікувати відсутність у Росії перекладів тексту Конституції на мови народів, які її населяють, що провокує сприйняття основного закону країни не як загального надбаня, а як продукту чужої, виключно російської традиції).

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

рівнем безробіття (мета – підтримка структурно слабких регіонів).

- III категорія – здійснення підтримки ініціатив в освіті, перекваліфікації (мета – розвиток людських ресурсів).

Нині одним із основних пріоритетів реалізації регіональної політики ЄС є вимога ефективніше використовувати вже наявні ресурси, можливості регіонів. Адже поряд із такими важливими принципами реалізації регіональної політики ЄС, як субсидіарність, децентралізація та інші, найпотужнішим в «Агенді-2000» визначено принцип ефективності.

Таким чином, можна зробити висновок, що ця остання модифікація єврорегіональної політики в структурі проекту «Агенда-2000» не виходить за межі первісної ідеї «Європи регіонів». Більше того, наприкінці ХХ століття цей документ лише підтверджує факт посилення ролі регіонів у Європі, актуальність проведення ефективнішої регіональної політики.

СТАТУС РЕГІОНІВ В ЄВРОСОЮЗІ

Аналізуючи процес розвитку інтеграції держав Європи у другій половині ХХ століття, цілком справедливо та об'єктивно можна стверджувати, що регіони Європейського Союзу сьогодні значно посилили свій економічний та політичний статус і вже не сприймаються лише як звичайні адміністративно-територіальні об'єднання.

Позитивними прикладами щодо формування вже у найближчому майбутньому «Європи регіонів», є такі країни, як Іспанія (яка проголосила в Конституції 1978 року, що є «державою автономних спільнот (регіонів)» і «визначає організацію держави у взаємодії різних, по суті, рівних територіальних влад або навіть національностей») та Франція, держава, що фактично презентує найсильніші нейтралістські традиції, у 1982 р. прийняла закони щодо незалежності регіонів. Навіть такі невеликі країни ЄС, як Бельгія, нині почала «сповідувати вірність» принципу федералізму, а Австрія взагалі має сильні конституційні традиції федералізму, досить ефективно впроваджує принципи субсидіарності та децентралізації.

Такий підхід до сучасних проблем державного будівництва придатний лише для того, щоб укріпити дефектний вітчизняний федералізм, нежиттєздатність якого в існуючому стані очевидна, — і тому такою великою є спокуса поспішних дій, що усувають найяскравіші його недоліки, наприклад, неприродну асиметрію. Очевидно, саме таким чином можна кваліфікувати здійснену в Кремлі навесні-влітку 2000 року реформу федеративного устрою. До речі, той факт, що ця реформа виявилася першим системним перетворенням, розпочатим новим Президентом, тобто саме стан Федерації був визнаний таким, що вимагав негайного втручання, не можна не вважати втішним. Саме по собі утворення семи федеральних округів та інституту намісників (термін цей вкоренився настільки швидко, що воно вже, здається, не потребує лапок) поки що не вийшло за межі суто технологічної раціоналізації державного устрою. Мабуть, воно дійсно сприятиме ефективнішому функціонуванню державної машини, хоча, звичайно, не можна забувати, чим традиційно вгамовується суворість російських законів. Але якщо праві алармісти, які оцінюють реформи як перший крок на шляху до повної ліквідації всіх хоча б стосовно автономних щодо Кремля регіональних центрів влади, до радикальної гомогенізації політичного простору і до роз-

будови абсолютно унітарної держави, то слід визнати, що *обраний шлях заведе у глухий кут.*

Поспішна механічна уніфікація простору від Калінінграда до Чукотки не вирішить проблеми, оскільки виявиться не менш неорганічною, ніж хаотичний «парад суверенітетів». Надзвичайно важливо усвідомити, що сама по собі асиметрія федерації не погана, погана її неприродність. Російська Федерація сьогодні асиметрична випадковим, щоб не сказати безглуздим, чином унаслідок поширеного на державний суверенітет і похідний від нього політичний капітал (право хапка), яким одні локальні еліти змогли скористатися більше, ніж інші. Фактичне закріплення в Конституції (яка одночасно встановлює і рівність, і нерівність суб'єктів Федерації [Рыжков, 1999]) орвеллівського принципу «деякі тварини рівніші від інших», навряд чи можна вважати вдалим вирішенням. А слід було б передовсім визнати, що всі ці «тварини» різні, однак усі вони наділені рівними правами з урахуванням власної специфіки і, вже відштовхуючись від цієї точки, будувати федерацію (котра, звичайно, теж виявиться асиметричною, але на принципово новій основі). Взагалі постсовєцька Росія являє собою складний, багат шаровий, *об'єктивно* асиметричний етнополітичний конгломерат, вбитий у такий же асиметричний, але не тотожний йому за

Статус 11 німецьких регіонів (Lander) визначає посилення їх ролі та здобуття ними певних переваг у Європейському Союзі порівняно з 50-60-ми роками, коли ці регіони-ландери лише самостверджувалися згідно з Конституцією 1949 року. Або, прикладом, вимога формування регіонів в Італії згідно до принципу децентралізації (що зазначено у ст. 5 Конституції Італії) була втілена лише у 70-ті роки, бо факт незалежності регіонів із власним конституційним статусом сприяв би регіональній автономії в Європейському співтоваристві взагалі та посилив би позицію регіонів усередині держави зокрема.

Уперше на інституційному рівні саме Маастрихтські угоди надали можливість регіональним міністерствам презентувати свої інтереси у Раді Міністрів, але слід підкреслити, що регіональні представники повинні презентувати цілу державу, а не тільки регіони, і що погоджені положення мають бути досягнуті спочатку на національному рівні перед тим, як справа перейде до Ради Міністрів. Втім, Рада Міністрів (презентуючи інтереси країн-членів),

як і національні уряди, несе таку ж саму відповідальність. Отже, лобювання головним чином сконцентровано у Комісії з постійними делегаціями включно і регіонів.

Тепер міжурядове співробітництво в Європі все більшою мірою схиляється до посилення ролі виконавчої влади, про що свідчать, зокрема, і процедури втягнення регіонів у прийняття рішень Спільноти як частини троїстої системи міжурядових відносин.

З точки зору посилення та активізації власне регіонів як суб'єктів європейської політики, згідно до Маастрихтської угоди було створено Комітет регіонів, що можна вважати першою спробою врахування регіонального чинника у європейському правовому економічному та політичному просторі. Утім, фактично регіон в Європейському Союзі ще не завжди розглядається як фундаментальний та головний детермінант ідентичності з суспільством чи з державою, а використовується нею лише як засіб для досягнення певних цілей. Про що свідчить, зокрема, і активне використання принципу субсидіарності з точки зору тактики лише у площині країна-член

формою і структурою інституційний каркас. Правильна політика полягає у приведенні другого у відповідність із першим.

Імперський характер вітчизняної політичної системи багато в чому вирішує вибір для неї саме федеративного устрою. Справді, неважко помітити відому близькість прийнятих в науці визначень імперії («велика внутрішня неоднорідна політія, елементи якої пов'язані з центральною владою системою опосередкованого управління» [Tilly 1997: 3]) і федерації («федеральна структура базується на багаторівневому зв'язку більш або менш гетерогенних одиниць другого порядку, що тягне за собою анізотропію державного простору і множинність центрів, які утворюють ієрархію, але в кінцевому результаті підпорядковані загальному центрові» [Бешлер 1994]). В обох випадках санкціонується і набуває нормативного характеру внутрішня неоднорідність політичної спільноти. Очевидно, саме необхідність збереження і нормативізації в Росії внутрішньої, і передовсім етнополітичної, неоднорідності визначає коридор можливих рішень: будь-яка спроба її послідовної елімінації призведе до воістину катастрофічних наслідків (тут використовується той же об'єктивний критерій «ціни питання»). І федерація, і унітаризм поки що неорганічні для нашої країни, оскільки

буквально до сьогодення дня її державність в принципі не піддається опису в цих термінах; але ця цілком реальна імперська специфіка Росії дозволяє припустити, що її етнополітичний дизайн повинен конструюватися в федеративному дусі. Перефразовуючи відомі слова Р.П.Воррена, можна сказати: «Ми повинні зробити федерацію з імперії, тому що її більше немає з чого робити»; більше того, якщо вже ми повинні перетворити імперію у щось інше, то краще і безпечніше перетворювати її в федерацію.

Паралелі між імперією і федерацією уже проводились, і саме стосовно Росії [Hagen: 393-410]. З академічної точки зору «така перспектива має великий потенціал для перегляду імперського (і совєцького) минулого» [Hagen 1997: 399], але з точки зору практичної, можливо, важливіший зворотний хід: варто не лише *проектувати* федерацію на імперію (що врешті-решт залишається лише спекулятивною дією), а й федерацію як імперію *проектувати*.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ЕС і Евросоюз, та ігнорування подеколи цього принципу саме у внутрішній політиці держав ЕС.

Створення Комітету регіонів сприяло також і завершенню довготривалої дискусії щодо поняття «регіон», адже визначення, що дається Парламентом у Хартії Регіоналізації ЕС, є досить загальним, хоча чітко виокремлює повноваження і відповідальність «регіонального фактору» у Європейському Союзі. Більше того, – навіть визначає ймовірні шанси імплементації. Для прикладу доречно навести визначення регіону, сформульоване Асамблеєю Європейських регіонів: «регіон – це територіальне об'єднання під безпосередньою юрисдикцією суверенної держави з системою самоврядування. Регіон повинен мати свою конституцію, статус автономії чи інший закон, який є складовою законодавства держави, яка визначає організацію та повноваження регіону».

Отже, можна зробити висновок, що регіоналізація не зводиться до процесу звичайної адміністративної децентралізації. Існує багато аргументів як для виборів демократичних легітимних органів

регіонального представництва, так і для передачі таким органам основної компетенції vis-a-vis місцевими владами локальних регіонів, провінцій, департаментів та муніципалітетів. Якщо перефразувати вислів Ернеста Ренана, тоді регіонам потрібен «щоденний безкінечний плебісцит», якщо вони справді хочуть бути суб'єктами політичних та економічних відносин. Цілком прагматично можна стверджувати, що за умов отримання регіонами реальних повноважень, у майбутньому рівень прийняття регіонами динамічно змінюватиметься, зосереджуючись навколо центральних аспектів позицій регіону з метою подолання структурної кризи.

ФУНКЦІЇ І КЛАСИФІКАЦІЯ РЕГІОНІВ

Головним завданням регіонів є їх комплементарна (доповнююча) функція, що пов'язано із процесом європейської інтеграції. Фактично європейізація як процес призводить до зміни всієї системи взаємозв'язків – ролі, компетенції та співвідношення функцій органів виконавчої влади, – модифікується система прийняття рішення національними

* «В совєцькому соціалізмі не було внутрішньої необхідності імперії, і в імперії не було внутрішньої необхідності совєцького соціалізму» [Каспе 2000] — у попередній роботі автора подається аргументація на користь цієї тези.

** Згідно з соціологічними даними, що наводилися в пресі, значна частина — близько 40% населення, яке визнає себе сьогодні православним, або не має відношення до церкви, або не вірить у фундаментальні догми Церкви, або, врешті-решт протиприродним чином поєднує їх формальне визнання з окультно-неоязичницькими уявленнями (див., напр., публікацію Т.І. Варзанової, яка ґрунтується на даних Центру соціологічних досліджень МДУ [Варзанова 1977]). Точніше оцінити рівень справжньої, а не номінальної релігійності в Росії дозволяють непрямі показники: за результатами опитування, проведеного ВЦІОМ у травні 2000 р., серед респондентів, які батьки хотіли би виховати у своїх дітях, віру в Бога, причому незалежно від її конфесійного вираження, назвали лише 7% населення і стільки ж виступили за те, щоб приділити особливу увагу викладанню в школі закону Божого [<http://www.wciom.ru/EDITION/Obrazovan.asp>]

*** Взагалі сьогоднішня чеченська політика Росії безперспективна, оскільки знищення традиційних для Чечні, але несумісних з російським менталітетом соціальних практик (абректства і т.д.), можлива лише ціною геноциду. Альтернативою виступає тільки тонка адаптація національних традицій, тільки виявлення взаємовигідного модусу співіснування — над цим сьогодні мало хто задумується. Прагнути до тотального роззброєння Чечні, очевидно, недоречно і навіть небезпечно, позаяк подібне вторгнення в серцевинну зону етнічної системи цінностей неминуче приведе до жорстко негативної реакції, а ось «приступити до формування на конкурсній основі ісламського легіону — національних військових загонів покликаних захищати від бандитів цінності справжнього ісламу» [Арутюнов 2000] було б достатньо розумним кроком. Надалі можна було б подумати про відтворення Дикої дивізії як елітної частини спеціального призначення і немає жодних підстав уважати, що її боєздатність виявиться нижчою, ніж, приміром, британських загонів непальських гуркхів. Саме ж її існування прив'язало б Чечню до Росії міцними узами, вказуючи на наявність місця — і почесного! — для чеченської традиції у складі відновленої традиції російської.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

органами влади (national decision-making), що з усією чіткістю виявилось вже у процесі ратифікації Маастрихтської угоди. Саме тут виявляється доповнююча, комплементарна функція регіонів, що залежить від «ваги» певної держави в структурі Євросоюзу.

У контексті пошуків інтенсивних форм кооперації на всіх рівнях усередині Європейського Союзу вкрай важливою є функція сумісності (compatibility) регіонів. Розмір адміністративного об'єднання має важливе значення для держави і меншою мірою стосується регіону. Приміром, у Німеччині відмінність між розмірами регіонів значніша, ніж у централізованих державах, де адміністративне і регіональне планування вимагає стандартизованих розмірів об'єднань. У той же час регіони в децентралізованих державах ЄС сприяють саме зменшенню відстані між великими і малими державами-членами ЄС.

У цьому зв'язку доцільно виокремити такий важливий сегмент соціально-економічного та регіонального планування, як вимога самодостатнього роз-

міру (self-sufficient size) для регіонів. Безперечно, що розмір — це досяжна мета: чим більше регіональні кордони пов'язані з місцевою історією, тим менше вони можуть бути змінені кризою. Також регіони можуть відчувати на собі і глобальні впливи — негативні і позитивні наслідки розвитку ринкової економіки. Самореформування може відбуватися на рівні кількох невеликих регіонів з метою набуття самодостатності серед інших європейських регіонів, адже пріоритет мають ті регіони, що отримали компетенції, відповідну до їх значення і розміру для прийняття рішень.

Регіони можуть посилити своє значення кількома засобами, які, приміром, зосереджуються у горизонтальній кооперації та рівності інтересів. У першу чергу це відбувається в національних державах, через національні кордони та на рівні ЄС. Адже міжнаціональна кооперація передбачає (у теоретичній площині), що досягнуті угоди підписані в інтересах територій. Хоча це може призвести до створення альянсів чи союзів навколо політичних партій, аби посилити позицію регіону в конституційній струк-

Антонос, Г. 1995. Империя и национальное государство: история и современность – *Политическая наука (Теория. Ретроспективные исследования)*. М., с. 91.

Арутюнов, С. 2000. «Партия и правительство» останутся недовольны – *Итоги*, № 10 (196), с. 26.

Бешлер, Ж. 1994. *Демократия. Аналитический очерк*. М., с. 108.

Браг, Р. 1995. Европа, римский путь. Долгопрудный, с. 159.

Булдаков, В.П. 1993. XX век российской истории и посткоммунистическая советология. – *Российская империя, СССР. Российская Федерация история одной страны? Прерывность и непрерывность в отечественной истории XX в.* М., с. 9.

Бурстин, Д. 1993. *Американцы: национальный опыт*. М., с. 508.

Временное правительство и Учредительное Собрание. 1999. – *Политическая наука*, 1999, № 4 (Конституция и власть сравнительно-исторические исследования). М., с. 184.

Варзанова, Т.И. 1997. Во что верят россияне. – *НГ-Религии*. 27.11, № 2.

Гудков, В., Матяш, В. 2000. Генерал Ограковский не выдержал очередного приступа. Сердечного. – *Коммерсант-daily*, 7.III, № 39.

Гурвич, Г.С. 1923. *История Советской Конституции*. М., с. 142.

Здравомыслов, А.Г. 1997. *Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве*. М., с. 156.

Зубов, А.Б. 1999. Является ли федерализм наилучшей формой обеспечения прав и свобод граждан России? – *Российский бюллетень по правам человека*, вып. 12, с. 54.

Карр, Э. 1990. *История Советской России. Кн. 1. Большевицкая революция*. М.

Каспэ, С.И. 1998. Имперская политическая культура в условиях модернизации – *Полития*, № 3, с. 55.

Каспэ, С.И. 1999. Демократические шансы и этнополитические риски в современной России. – *Полис*. № 2, с. 39-40.

Каспэ, С.И. 2000. Советская империя как виртуальная реальность. – *Россия и современный мир*, № 1.

Клямкин, И.М., Кутковец, Т. И. 1996. Кому в России нужна империя? – *Сегодня*. 1.11, № 17.

Кольев, А.Н. 1996. Империя – судьба России – *Неизбежность Империи*. М., с. 74.

турі держави. Тому важливим є ступінь, до якого мають піднятися європейські регіони – з розробленими ініціативами і концептуальними рішеннями саме з метою посилення свого впливу.

Значення четвертої функції – «підштовхування» (impulse function) регіонів – полягає в першочерговій здатності до орієнтації і допомоги в посиленні спільних елементів серед місцевого населення від розвитку мови, культури, історичних традицій до активізації економічних традицій та інтересів, що найоптимальніше можна здійснити саме на горизонтальному і локальному рівнях. Вироблені в цьому контексті регіональні стратегії мають сприяти формуванню та розв'язанню таких проблем регіону, коли вони в компетенції саме регіонів.

У процесі розвитку мережі зв'язків (networking) регіонів, як функції, виявляється їхня здатність створювати зв'язки між собою в різних сферах на основі рівноправ'я та партнерства, що є дуже ефективним як між регіонами всередині ЄС, так і між транскордонними регіонами. Саме в цьому сенсі дуже важливим є двостороннє та багатостороннє

міжрегіональне співробітництво з метою розв'язання окремих конфліктів інтересів і реалізації транскордонної співпраці на горизонтальному рівні. Як позитив, слід відзначити, що передумовою таких зв'язків є відсутність перешкод для реалізації «внутрішньої» та «зовнішньої» політики регіонів.

Принцип регіонального партнерства визначається, зокрема, ступенем активності населення регіону, діяльністю асоціацій, соціальних акторів і розвитку ними своїх ідей для загальних цілей. Майбутній процес регіоналізації (про що свідчать передусім Маастрихтські угоди, «Агенда-2000») в рамках Європейського Союзу визначається тим, яким чином, якою мірою і з якою метою у практичній площині регіональні розміри залежать від соціальних акторів.

Підбиваючи підсумок щодо вищезазначених функцій регіонів, слід відзначити, що ці функції треба розглядати лише комплексно і в контексті визначення регіону як найважливішого резерву для внутрішньої єдності Європейського Союзу (pure cohesion potential). Саме цей аргумент є дуже важливим навіть з політичної точки зору, бо усуває

Ленин, В.И. *Полн. собр. соч.*
Лейпхарт, А. 1997. Демократия в многосоставных обществах. М., с. 84.
Магомедов, А.К. 2000. *Мистерия регионализма. Региональные правящие элиты и региональные идеологии в современной России.* М., с. 9.
Митрохин, С. 1999. Дефективный федерализм. Симптомы, диагноз, рецепты. — *Российский бюллетень по правам человека*, вып. 12, с. 18.
Ольшанский, Д.В. 2000. Дезинтеграция: новые симптомы старой болезни. — *Pro et Contra*, т. 5, № 1, с. 35.
Пивоваров Ю.С., Фурсов А. И. Русская власть история и современность. — *Палития*, 1998, № 1.
Плешаков, К.В. 1997. Сквозь заросли мифов. — *Pro et Contra*, т. 2, № 2, с. 67.
Рукавишников, В.О., Халман, Л., Эстер, П. 1998. *Политические культуры и социальные изменения. Международные сравнения.* М., с. 282-283.
Рыжков, В.А. 1999. Странная федерация: проблемы и перспективы развития федерализма в России. — *Полития*, № 4, с. 80.
Салмин, А.М. 1998. Легальность, легитимность и правопреемство как проблемы сегодняшней российской государственности. — *Палития*, № 1, с. 66.

Сталин, И.В. Соч.
Токвиль, А. де. 1992. *Демократия в Америке.* М., с. 133.
Туровский, Р.Ф. 1999. Региональная идентичность в современной России. — *Российское общество: становление демократических ценностей?* М., с. 100.
Улюкаев, А.В. 1999. Правый поворот. — *Палит Ру*, 30.XI, <http://www.polit.ru/documents/147910.html>
Филиппов, А.Ф. 1992. Наблюдатель империи (империя как социологическое понятие и политическая проблема) / — *Вопросы социологии*, т. 1, № 1.
Хабермас, Ю. 1995. Гражданство и национальная идентичность. — Хабермас Ю. *Демократия, разум, нравственность.* М., с. 209-245.
Шестов, Н.И. 2000. Выбор дискурса исследования регионального политического процесса. — *Регион как субъект политики и общественных отношений.* М., с. 116.
Federalism in Russia: How Is It Working? 1999. — *US National Intelligence Council & Bureau of Intelligence and Research U. S. Department of State*, p. 2.
Hagen, M. von. 1997. Writing the History of Russia as Empire: The Perspective of Federalism. — *Kazan, Moscow, St. Petersburg: Multiple Faces of the Russian*

будь-які сумніви щодо можливого переважаючого чи відцентровуючих тенденцій, які можуть призвести до дезінтеграції чи спричинити збройний локальний конфлікт.

Таким чином важливість цих функцій, а також і принципів регіональної політики Євросоюзу (зокрема статус, що надається регіонам згідно головних цілей ЄС, *acquis communautaire* – як збереження забезпечених досі досягнень співтовариства) полягає в тому, що для узгодженого переходу компетенцій і відповідної зміни окремих прав на рівні прийняття рішень (що характеризує процес «знизу вгору» (*bottom up*) інтеграції від націй до Співтовариства) необхідні спільні єдині правила.

У 1988 році з метою надання ЄС фінансових ресурсів передусім найвідсталішим регіонам була розроблена єдина система класифікації NUTS (*Nomenclature of Territorial Units for Statistical Purposes*), яка полегшує проведення статистичного аналізу відсталих регіонів, зокрема, і регіонів ЄС, а також сприяє чіткому визначенню різного рівня розвитку регіонів, категоризуючи їх як територі-

альні одиниці. Усього NUTS поділяється на 5 рівнів (три з яких NUTS 1-3 регіональні, а два NUTS 4-5-місцеві одиниці регіональної статистики ЄС).

Саме рівень NUTS 2 вимагає у більшості випадків якомога повної відповідності – уніфікації територіального адміністративного поділу держави-члена ЄС до критеріїв регіонального поділу (NUTS 2) Європейського Союзу. Адже від виконання цієї умови залежить, по суті, надання фінансування і дотацій із Фондів ЄС. Отже, відповідність NUTS 2, по суті, є необхідною умовою для держав-аплікантів Центрально-Східної Європи, а також і для України.

ГОЛОВНІ ПРИНЦИПИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

Суть питання полягає в реалізації саме головних принципів європейської регіональної політики з урахуванням специфіки держав Європи, зокрема ЦСЕ та України. Так, згідно з класифікацією регіональної політики ЄС визначено такі базові критерії:

- субсидіарність;
- децентралізація;
- партнерство;

Empire / Казань, Москва, Петербург: Российская империя взглядом из разных углов. М.

Motyl, A.J. 1992. From Imperial Decay to Imperial Collapse: The Fall of the Soviet Empire in Comparative Perspective. — *Nationalism and Empire: The Habsburg Empire and the Soviet Union*. N. Y.

O'Donnell, G. 1994. Delegate Democracy. — *Journal of Democracy*. № 5, p. 55-69.

Tilly, C. 1997. How Empires End. — *After Empire: Multiethnic Societies and Nation Building*. N. Y.-L.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

- програмування;
- концентрація;
- адиціоналізм.

Субсидіарність (громадсько-політичний принцип, за яким вищі суспільні одиниці мають право і повинні розв'язувати лише ті проблеми, на виконання яких нижчі структури не здатні), як базовий принцип, дійсний з часу підписання угоди про Європейський Союз, нині переживає своєрідний ренесанс. Адже згідно до Маастрихтської угоди, цей принцип є базовим для ЕС (ст.3): «У сферах, які не входять до окремої юрисдикції Співтовариства, воно згідно принципу субсидіарності починає свою діяльність лише в тому випадку, коли буде неможливо достатньою мірою досягнути цілі визначених заходів на рівні держав-членів, і тому в силу їх масштабу чи дієздатності можуть бути здійснені ефективніше на рівні Співтовариства».

Децентралізація. Одвічною дилемою регіонального розвитку є перерозподіл владних повноважень, ресурсів, бюджету, надання диференційованих дотацій із спільного бюджету та фондів ЕС на користь

менш розвинутих регіонів з метою досягнення певного вирівнювання економічного розвитку та досягнення політичної стабільності. Отже, поряд із субсидіарністю, саме децентралізація, як перерозподіл повноважень регіонів з метою їх ефективного використання та заохочення регіональних ініціатив, оптимізації практичного вирішення питань саме на регіональному рівні, а також розмежування функцій та повноважень між різними рівнями управління ЕС, становлять дві головні основи регіональної політики ЕС. Важливість цих двох принципів безперечна. Адже їх реалізація (що є метою ефективної європейської інтеграції) посилює відповідальність на місцевому рівні та активізує локальні ініціативи. В цьому контексті посилення місцевої компетенції важливо і з точки зору послаблення (чи зниження) надмірного впливу національного рівня. Важливо, щоб ці рівні стали прозорими. В інноваційних програмах реальні суб'єкти регіонального розвитку мають об'єднувати свої зусилля, а вже в фінансуванні центральні чи наднаціональні рівні мають пріоритет у підтримці регіонального розвитку.

А Н Д Р І Й С А Д О В И Й

Населення Львова в дзеркалі опитування громадської думки

© А.Садовий, 2001

© Інститут розвитку міста, 2001

(грудень 2000 року)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Партнерство. Фактично, партнерство є співробітництвом між суб'єктами різних рівнів (Євросоюз, держава, регіон) територіально-адміністративних одиниць з часу визначення мети до завершення реалізації конкретного проекту. Цей принцип базується на тій умові, що діяльність та розвиток регіонів може здійснюватися лише тоді (власне тоді ж реалізується і принцип субсидіарності), коли суб'єкти співробітництва постійно та послідовно співпрацюють з метою досягнення спільної мети. Вертикальний сегмент цього співробітництва відображає також і головну умову, специфіку взаємозв'язків, а саме: Євросоюз та держави-члени мають визначити цілі та розробити стратегічні плани розвитку спільно з регіонами із якнайширшим залученням громад, місцевих ініціатив, економічних та політичних суб'єктів регіонів. Співпраця у площині регіон-регіон, як розвиток транскордонного співробітництва, та співпраця локальних територіальних одиниць, громад також є важливим сегментом вертикального співробітництва.

Важливим аспектом партнерства (власне реалі-

зації цього принципу) є реалізація як ініціатив нижчих рівнів, так і втілення в життя координації з боку суб'єктів регіональних та національних рівнів (певна річ, враховуючи їх функції). Співпраця у площині регіон-регіон, як, приміром, розвиток транснаціональних просторових зв'язків, транскордонне співробітництво регіонів та співпраця локальних територіальних одиниць, громад також є важливим сегментом вертикального співробітництва. Адже саме регіон, регіональний рівень є пріоритетним напрямом Європейського Союзу щодо сприяння просторовому розвитку своїх регіонів. Утім, вищезазначені дії не можуть бути здійснені без розробки, якнайширшого залучення до процесу реалізації суб'єктів локального рівня, виконання та контролю стратегічної програми з боку суб'єктів на місцевому рівні.

Програмування. Під програмуванням слід розуміти розробку на основі партнерства стратегій розвитку з урахуванням пріоритетних довгострокових та короткострокових цілей. У регіональній політиці Європейського Союзу принцип партнерства визначає пріоритет інвестування не окремих про-

ЄВА КІШ
РЕГІОНАЛЬНА
ПОЛІТИКА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ:
СТРАТЕГІЧНІ
ІМПЕРАТИВИ
ДЛЯ УКРАЇНИ

ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Опитування громадської думки мешканців Львова, результати якого ми пропонуємо вашій увазі, проводилося на початку грудня минулого року на замовлення Інституту розвитку міста соціологічною групою під керівництвом Б.Невелюка. Вибірка 500 чоловік – репрезентивна за статтю, віком, освітою та національністю.

СТАТЬ

За даними обласного управління статистики на початок 2000 року жінки у населенні Львова склали 51,8%, а серед дорослого населення – 52,5% (в проведеному опитуванні – 52,2%). Вказані відсотки є найнижчими за минуле століття; хоча відсоток хлопців серед новонароджених упродовж всього часу проведення статистичних спостережень у Львові коливався в межах 51-52%; через більшу смертність чоловіків із збільшенням віку відсоток жінок у населенні зростає.

Відсоток жінок у населенні Львова за даними переписів

	у всьому населенні	у дорослому населенні
1989	51,6	52,4
	52,1	53,0
1970	52,2	53,2
1959	54,5	56,0
1950		58,9
1931	54,5	55,7
1926	55,1	
1921	54,7	
1910	52,8	
1900	53,1	
1890	53,4	
1880	52,7	
1869	51,4	
1857	51,3	
1850	52,1	
1841	51,9	

153

АНДРІЙ САДОВИЙ
НАСЕЛЕННЯ
ЛЬВОВА
В ДЗЕРКАЛІ
ОПИТУВАННЯ
ГРОМАДСЬКОЇ
ДУМКИ
(ГРУДЕНЬ 2000 Р.)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ектів чи дій, а програм, які мають глибинний вплив на розвиток усього регіону. Стратегія територіального програмування базується на чітко розробленій системі цілей, бо слід урахувати як інтереси «знизу» регіонів, громад у контексті сприяння просторовій ефективності, так і доцільність врахування загальнонаціональних пріоритетів «згори» як сприяння розвитку національної економіки.

Програмування також передбачає визначення дій, виконавців, джерел фінансування, моніторингу, виражування ймовірних позитивних та негативних впливів на соціо-економічний розвиток регіону взагалі та докільля, зокрема.

Таким чином, програмування – це цілеспрямований процес послідовного виконання певних кроків від визначення мети до повної реалізації проекту, що також створює умови для більшої прозорості джерел, їх координації у просторі і часі та їх моніторингу.

Концентрація, адиціоналізм. Реалізація принципів концентрації та адиціоналізму означає, що фінансові ресурси, які надає ЄС окремим державам-

членам чи суб'єктам територіального, регіонального розвитку, мають бути доповнені за рахунок місцевих джерел. По суті, ці два принципи мають взаємодоповнюючий характер і головною умовою ставлять кооперування та ефективне використання ініціатив; пошук та розвиток власних джерел фінансування програм регіонального розвитку. Загальноприйнято, що 50 відсот. того чи іншого проекту фінансує держава-член ЄС, а внесок депресивних регіонів становить мінімум 20 відс. Отже, весь тягар додаткового фінансування лягає на національні бюджети. Ефективна реалізація принципів концентрації та адиціоналізму в регіональній політиці Європейського Союзу має подвійну мету, що передбачає: посилення та концентрацію наявних ресурсів задля сприяння реалізації визначених цілей регіонального розвитку; виявлення таких територіальних одиниць, які мають однакові чи подібні проблеми (низьку частку доходів, великий рівень безробіття тощо), що важливо для створення статистичної бази найвідсталіших регіонів.

ВІК

Упродовж минулого століття населення старішало – зменшувалась частка мешканців менше 30 років, натомість постійно збільшувався відсоток мешканців, старших 45 років і, зокрема, 60-и років.

	Опитування	1989р.	1979р.	1970р.	1959р.	1931р.
17-29	30	32	36	35	39	41
30-45	30	30	30	34	33	31
46-60	24	22	21	20	19	18
60-	15	16	13	11	9	9

ОСВІТА

Населення Львова за освітою розподіляється наступним чином:

Середня (в т.ч. незакінчена)	45,7%
Середня спеціальна	27,0%
Вища (в тому числі незакінчена)	27,3%

Цікаво простежити зміну частки мешканців міста з вищою освітою за різними віковими групами протягом останніх 40 років:

рік	всього	17-29рр.	30-45рр.	45-60рр.	більше 60р.
2000	27,3	32,0	35,9	29,9	24,1
1989	25,5	17,3	32,0	27,5	16,6
1979	19,4	15,2	27,9	18,5	11,4
1970	13,6	8,2	18,7	13,1	8,8
1959	9,2	6,8	11,4	9,1	4,0
1931	6,9				
1921	5,8				

ЗАБУДОВА

48,2% населення Львова згідно з результатами опитування живе в будинках нової забудови (до них в опитуванні відносили і т.зв. «хрущовки» [цегляні п'ятиповерхові будинки стандартного планування, споруджені у 60-х роках у рамках запропонованого М.Хрущовим плану вирішення проблеми браку житла. – Прим. ред.]), 11,4% – в особняках.

МАТЕРІАЛЬНИЙ СТАН (СУБ'ЕКТИВНО)

Суб'єктивна оцінка матеріального стану показала, що 2/3 населення оцінює його як низький, 31% – як середній і лише біля півтора відсотка – як високий.

Децю десуб'єктизованішу оцінку можна навести, аналізуючи відповіді на запитання про розмір частки

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що структурна підтримка, яку забезпечує ЕС, і в цьому контексті регіональна політика Європейського Союзу до 1990-х років ХХ століття досягли самостійності. В той же час ЕС продемонстрував свою здатність досягати консенсусу, який дає адекватну компенсацію інтересам учасників, про що, зокрема, свідчить і «Агенда-2000». У 1999 році структурна допомога становила понад 30 мільйонів єкю, три чверті з яких отримали депресивні регіони Європейського Союзу.

Суть адаптації європейської регіональної політики для України визначається у чіткому застосуванні головних принципів цієї політики Евросоюзу. У зв'язку з цим важливого значення набуває необхідність розробки науково обґрунтованої Комплексної державної регіональної політики України (що ускладнюється специфікою територіально-адміністративного устрою, економічною кризою та відмінними географічними, економічними, просторовими, історичними ознаками). Але, працюючи над

концепцію, нам не варто черговий раз винаходити велосипед, бо регіональна політика навіть в державах ЦСЕ розробляється і впроваджується згідно з критеріями Європейського Союзу. Утім, це не означає повної імплікації структури цієї політики на держави ЦСЕ та Україну, адже останні істотно відрізняються за просторовими і особливо – за економічними ознаками.

Концептуальна розробка євро регіональної політики в нашій країні є реальною умовою та об'єктивною необхідністю, зважаючи на активну участь України в європейському регіональному співробітництві у ХХІ столітті.

Вивчення досвіду взаємодії європейських політичних, владних інститутів є важливою умовою з точки зору вироблення та впровадження єдиної методики, оптимальної структури своєрідних регуляторів регіональних та державних взаємовідносин – як пошуку компромісів між локальними та загальними інтересами в Україні. З точки зору інституалізації системи регіональної політики Європейського Союзу в Україні треба враховувати інкрементність

всіх доходів сім'ї, що йде на харчування. У тих же двох третин на харчування йдуть майже всі доходи; у 27,8% – приблизно половина і у 6% – менше чверті доходів.

Для 30 відсотків мешканців міста додаткові (крім тих, що дає основний рід заняття) засоби існування дає особисте підсобне господарство; 16% – допомога родичів, ще 11% – соціальна допомога. В різних вікових групах ці відсотки різні – молодші віком менше займаються підсобним господарством і користують з соціальної допомоги, яку, зрештою, їм заміняє допомога родичів (у %):

17-29pp. 30-45pp. 45-60pp. більше 60p.

Підсобне господарство	25	30	36	31
Соціальні допомоги	8	11	13	15
Допомога родичів	31	15	5	3
Різноманітні приробітки	6	9	6	3

НАЦІОНАЛЬНІСТЬ ТА КОНФЕСІЯ

За даними опитування 85 відсотків мешканців міста є українцями, 12% – росіянами; 79% послуговується в приватному спілкуванні українською мовою, 20% – російською.

45% населення Львова є вірними УГКЦ, 31% вважають себе православними УПЦ Київського патріархату, 3% – Московського патріархату, 5% ідентифікують себе з Українською автокефальною православною церквою, ще 3% – з іншими християнськими релігіями. Невірними (атеїстами) назвало себе менше половини відсотка опитаних, натомість 12% не змогли відповісти на запитання про конфесійну приналежність.

Характерно, що серед практикуючих християн – тих, хто бере участь у богослужіннях хоча б раз в тиждень, частка греко-католиків суттєво вища – 70%, православних УПЦ КП – 15%, УПЦ МП – 2%, УАПЦ – 3%. Тобто за участю у богослужінні віруючі різних конфесій розподіляються таким чином (у %):

УГКЦ УПЦКП УПЦМП УАПЦ Конфесійно не визначені

Щотижня і частіше	46	15	18	21	5
Тільки на великі свята	48	56	35	50	30
Тільки для участі в обрядах хрестин, весілля, похорон тощо	3	18	24	13	7
Не відвідує	2	10	18	17	49

АНДРІЙ САДОВИЙ
НАСЕЛЕННЯ
ЛЬВОВА
В ДЗЕРКАЛІ
ОПИТУВАННЯ
ГРОМАДСЬКОЇ
ДУМКИ
(ГРУДЕНЬ 2000 Р.)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

цього процесу, адже він триватиме десятки років, трансформуючи старі-нові інституції регіональної та центральної влади.

Отже, вкрай необхідно створити гнучку та стійку систему врегулювання локальних та загальних інтересів, шляхом:

- реформи адміністративно-територіального устрою держави;
- визначення ієрархії, статусу регіонів за нормами європейського міжнародного права;
- формування ієрархії органів регіонального самоврядування з урахуванням регіональної специфіки (використання головних принципів таких визначних документів, як Європейська Хартія місцевого самоврядування, Хартія Конгресу місцевих і регіональних влад Європи);
- вироблення власне механізму дії інститутів на місцевому та регіональному рівнях та способів контролю за ними.

Економічне об'єднання Європи, а також політична інтеграція держав Європейського континенту зазнає швидких змін і, по суті, є велінням часу, ві-

дображає зростаючу потребу політики об'єднання держав континенту в контексті реалізації євро регіональної політики з метою зменшення диспропорцій у розвитку регіонів та сприяння стабільності в різних вимірах у різноманітній Європі.

З огляду на зміну геополітичних та геоекономічних обставин на континенті, що впливають на регіональний розвиток, держави Європи пристосовуються до нового стратегічного середовища, яке вже формується внаслідок як реформи ЕС, так і проведення політики розширення на Схід у контексті розвитку ідеї Європи не тільки у географічному, політичному чи економічному вимірах, а передусім як вільного та різноманітного європейського культурного простору. Отже, часткова модифікація євро регіональної політики відкриває нові форми всеохоплюючої координації європейських регіонів, посилює їх роль у реалізації адекватної міжнародної політики на регіональному рівні.

ПОХОДЖЕННЯ

56% львів'ян живуть тут з народження, 19% – народилися в Галичині (сюди можна додати ще 2% респондентів, які є переселенцями з Польщі, тобто з тієї ж Галичини, тільки з території, що тепер відійшла до Польщі), ще 3% походить із інших областей Західної України, а з решти регіонів України – 11%. 4% мешканців Львова народилося в Росії, ще 3% – інших республіках колишнього ССРСР.

Територіальний розподіл львівських мігрантів за віковими групами подано у таблиці:

Звідки приїхали	Всього	17-29	30-45	46-60	старше 60
із Західної України	65	65	72	67	49
в т.ч. місто в Галичині	27	28	30	32	17
село в Галичині	33	35	41	25	29
інші області Західної України	5	2	1	11	3
з решти областей України	16	20	9	18	20
Росія та інші республіки ССРСР	9	4	10	8	11
переселенці з Польщі	3	0	0	3	8

Як бачимо, із зменшенням віку частка вихідців із Західної України в населенні Львова зростає, досягаючи максимуму на рівні 72% у віковому інтервалі 1955-1970 років народження – за рахунок збільшення частки прибулих із галицьких сіл; на цей віковий інтервал припадає мінімум вихідців з негалицьких областей України – як західних, так і східних. Серед львів'ян, старших 60 років, доволі висока частка переселенців, серед яких, зрозуміло, молодших 50 років немає.

За причинами переїзду до Львова мешканці розділилися на три приблизно рівні групи – прибуття на роботу (29%), на навчання (27%) та разом з родиною чи до родини (26%) та четверту суттєво меншу (11%) – одруження.

Аналізуючи структуру причин міграції до Львова, варто відзначити значне скорочення частки тих, хто прибув до Львова на роботу, серед молодшої вікової категорії.

Батьки 33% львів'ян теж народилися у Львові, 31% – в містах (16%) та селах (15%) Галичини, 7% – в містах (4%) та селах (3%) інших областей Західної України, 16% – решти областей України, 9% – інших республік колишнього ССРСР (в т.ч. з Росії – 5%).

1. Бусыгина И.М. Настоящее и будущее «Европы регионов» (проблемы европейского регионализма) // Мировая экономика и международные отношения, – №9. – 1993. – С.78-86.

2. Ружмон Дені де. Европа у грі. Шанс Європи. – Львів, 1998. – 273 с.

3. Европейский Союз. Сборник международных терминов из области права и управления. (Europäische Union) – т. 3. – Мюнхен. 1998. – 384 с.

4. AGENDA 2000. For a Stronger and Wider Union. DOC/97/6. – European Commission, Strasbourg. 15. July 1997.

5. The Amsterdam Treaty. Official Publications of the European Communities, Luxembourg (1999). – 96 p.

6. Anderson, Malcolm. The agenda for police cooperation In: Policing across national boundaries (1994), pp.3-21.

7. Cohesion in the European Union. Regional Policy and Cohesion. European Union. Cohesion Report. Fact Sheet, 1999.

8. Cohesion Policy and European integration – building multilevel governance. – Oxford, 1996. ETS No. 106 European Outline Convention on transfrontier cooperation between territorial communities or authorities, Madrid, 21 May 1980.

9. Commission of the European Communities 1996. First Report on Economic and Social Cohesion. Brussels/Luxembourg: Commission of the European Communities. (1996).

10. An Enlarged Europe. Regions in Competition? (edited by Sally Hardy, Mark Hart, Louis Albrechts, Anastasios Katos) Regional Studies Association. London (1995).

11. The European Regional Development Fund. Official journal of the European Communities. N L 73/1, 21 March (1975).

12. The European Union and the regions, (edited by M. Keating. B. Jones) – Oxford: Clarendon Press (1995), 306 p.

13. Jeffery, Charlie. The Regional Dimension of the European Union London (1997) 223 p.

14. Grenville J.A.S., Wasserstein, Bernard. The Major International Treaties since 1945. London: Methuen (1987).

15. Hart, Mark. Convergence, Cohesion and Regionalism: contradictory trends in the new Europe In: Modern Europe. London (1998), pp. 164-185.

16. Harvie, Christopher. The Rise of Regional Europe. Historical Connections. London – New York (1994), 92p.

17. Hooghe, Liesbet. Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-Level Governance. Oxford (1996), 458 p.

А як Ви потрапили до Львова	Всього	17-29	30-45	46-60	Старше 60
прибуття на роботу	29	16	30	27	39
прибуття на навчання	27	33	32	29	13
одруження	11	10	5	15	14
прибуття разом з родиною чи до неї	26	22	27	26	30

Відповідно серед місць, куди львів'янам доводиться часто їздити (таких 45% серед мешканців Львова) 50% – це міста Західної України, 39% – села Західної України (в т.ч. 38% – це міста і 32% – села Галичини), 21% – інші регіони України, 7% – інші країни колишнього ССРСР, ще 18% – інші країни поза к. ССРСР (сума перевищує 100% оскільки респонденти могли називати кілька місць одночасно).

НАЙБІЛЬШІ ПРОБЛЕМИ

При відповіді на відкрите запитання: «Яка проблема є головною для Вас?» 62% відзначили відсутність грошей, по 14% – проблеми безробіття, житла та здоров'я.

Відповідно, серед проблем, що стосуються львівських респондентів домінуючими (83%) є матеріаль-

на, далі – здоров'я (53%), працевлаштування (36%), житло (теж 36%). Близько чверті львів'ян турбують проблеми фізичної та громадянської безпеки (27%), влаштування дітей, власного навчання, проведення вільного часу (26%), ладу в родині (24%). Політичні проблеми в країні (на грудень 2000 року) хвилювали 19% мешканців Львова – більше, ніж такі комунальні проблеми як транспорт (16%) чи тепло, водо, електропостачання (14%).

ОЦІНКА МОЖЛИВОСТЕЙ МІСТА

Для оцінки львів'янами умов чи можливостей, які надає місто для вирішення цих проблем та для життя загалом, респондентам пропонували відповісти на наступне питання: «Ви, напевне, погодитесь, що місто існує для задоволення різноманітних потреб людей. Прошу оцінити в балах, використовуючи знайому зі школи шкалу (5 – «відмінно», 1 – «дуже погано») наступні можливості (умови) для життя у Львові».

Якщо розкласти отримані оцінки на шкалі від +1 до -1 («відмінно» взяти як «+1», «добре» – як «+0,5», «посередньо» – як «0», погано – як «-0,5», а дуже погано – «-1») і обчислити середній бал, то позитив-

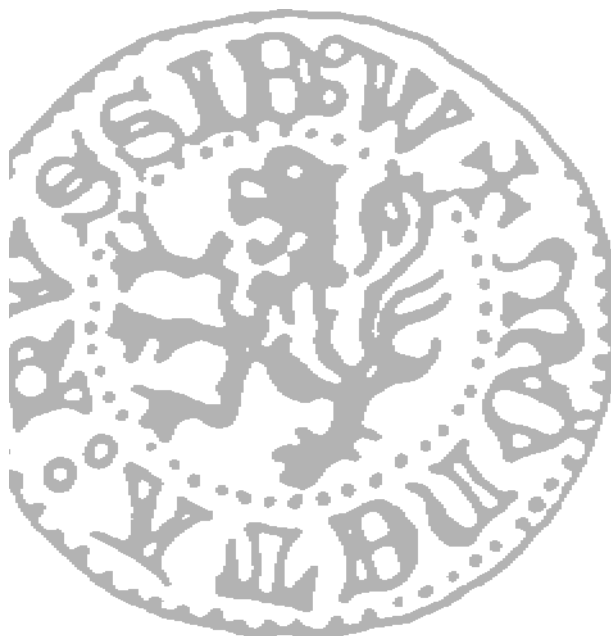
157

АНДРІЙ САДОВИЙ
НАСЕЛЕННЯ
ЛЬВОВА
В ДЗЕРКАЛІ
ОПИТУВАННЯ
ГРОМАДСЬКОЇ
ДУМКИ
(ГРУДЕНЬ 2000 Р.)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

18. Molle Willem, Cappellin Riccardo, Regional Impact of Community Policies in Europe. Newcastle (1988). 199p.
19. Morgan, Roger. Regionalism in European Politics. Policy Studies Institute, London (1987), 206 p.
20. Regional Policy. Fact Sheets on the European Union. Directorate-General for research. Official Publications of the European Communities, Luxembourg (1998), pp. 142-147.
21. Regions in Europe. Edited by P.Le Gales and C.Lequesne.- London-New York (1998).
22. Reform of the Structural Funds 2000-2006. Comparative analysis. EU Structural Funds. European Commission, Brussels (1999).
23. Reform of the Structural Policy: Result of the Berlin summit. Directorate-General for Regional Policy and Cohesion. European Commission. March (1999).
24. Sixth Periodic Report on the regions: Summary of Main Findings. Fact Sheet. 04.02.99 EN. Regional Policy and Cohesion. European Commission. (1999).
25. Theory and Reform in the European Union (edited by Chrysochoou D.)(1999).

но львів'яни оцінюють лише можливості задоволення таких потреб (у %):

– задоволення інформаційних потреб	0,41
– проведення вільного часу, дозволя	0,17
– задоволення інтелектуальних та естетичних потреб	0,14
– політичної і громадської діяльності	0,09
– освітньо-виховні можливості	0,06

Натомість, найнижче львів'яни оцінили задоволення громадянських потреб – роботу муніципальних службовців і працівників правоохоронних органів та забезпечення громадського порядку, далі – можливості працевлаштування та охорони здоров'я.

задоволення громадянських потреб (доступність, компетентність і некорумпованість муніципальних службовців, працівників правоохоронних органів)	-0,46
громадський порядок	-0,31
самореалізації (отримати фах, хорошу роботу, відкрити свій бізнес, зробити кар'єру, створити сім'ю)	-0,19
охорона здоров'я	-0,19
екологія (чистота повітря, рівень шуму тощо)	-0,18

комунікації (міський транспорт, стан доріг, телефонізація)	-0,10
задоволення побутових потреб (вода, світло, тепло, покупки, ремонти і т.п.)	-0,05

Ці ж тенденції можна відзначити і при аналізі відповідей на запитання «чого вам бракує зараз в житті?» (у %):

Інформації	7
Розуміння і теплоти з боку рідних	9
Освіти	10
Оптимізму, зібраності, віри в свої сили	11
Умов для відпочинку	16
Можливостей для самореалізації	19
Часу	24
Здоров'я	41
Грошей	66

Характерно, що гострота проблем зі здоров'ям різко зростає з віком; ця ж тенденція спостерігається і з проблемами пошуку розуміння і теплоти з боку рідних. З іншого боку, проблеми браку часу, освіти, працевлаштування (самореалізації) і, в меншій мірі, оптимізму і віри у власні сили, із збільшенням віку втрачає актуальність.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

АНАТОЛІЙЛАГУТИН

етнічні аспекти інституціоналізації політичного процесу в Україні

	17-29	30-45	46-60	старше 60
Здоров'я	21	42	46	76
Розуміння і теплоти з боку рідних	5	11	8	13
Освіти	18	10	7	1
Часу	28	29	20	10
Оптимізму, зібраності, віри в свої сили	15	10	8	11
Можливостей для самореалізації	32	21	9	3

Повертаючись до оцінки мешканцями Львова умов та можливостей життя у місті у віковому розрізі, відзначимо, що середній бал всіх 12 позицій є негативний і складає «-0,05», причому спостерігається чітка вікова диференціація цієї середньої оцінки – від «-0,01» для вікової групи 17-29 років до «-0,10» для вікової групи старше 60 років. Ця тенденція пониження оцінки зі збільшенням віку простежується практично за всіма позиціями (окрім хіба що оцінки екологічної ситуації), причому найрізкіша диференціація оцінок щодо оцінок забезпечення міста в галузі охорони здоров'я, задоволення інформаційних потреб, проведення вільного часу.

	17-29	30-45	46-60	старше 60
середня оцінка	-0,01	-0,04	-0,08	-0,10
Охорона здоров'я	-0,12	-0,11	-0,29	-0,31
Задоволення інформаційних потреб	0,45	0,47	0,36	0,27
Освітньо-виховні можливості	0,12	0,07	0,02	-0,03
Проведення вільного часу, дозвілля	0,24	0,19	0,11	0,08
Політичної і громадської діяльності	0,12	0,09	0,04	0,09
Інтелектуальні та естетичні потреби	0,18	0,15	0,11	0,06
Громадський порядок	-0,23	-0,36	-0,33	-0,35
Самореалізації	-0,14	-0,20	-0,26	-0,17
Задоволення побутових потреб	-0,02	-0,05	-0,05	-0,06
Комунікації	-0,09	-0,11	-0,11	-0,06
Екологія	-0,20	-0,17	-0,12	-0,25
Задоволення громадянських потреб	-0,41	-0,48	-0,45	-0,50

Характерно, що середня оцінка умов та можливостей життя у місті росіян суттєво нижча за аналогічну оцінку українців (-0,13 проти -0,04); нижча оцінка спостерігається щодо всіх позицій, причому найбільша різниця – щодо політичної і громадської діяль-

159

АНДРІЙ САДОВИЙ
НАСЕЛЕННЯ
ЛЬВОВА
В ДЗЕРКАЛІ
ОПИТУВАННЯ
ГРОМАДСЬКОЇ
ДУМКИ
(ГРУДЕНЬ 2000 Р.)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Завершується перше десятиліття незалежності України. Процес утвердження національної державності набуває незворотного характеру. Разом з тим політична ситуація в республіці залишається невиразною, багата в чому двозначною. Відсутні суттєві якісні зрушення як у соціально-економічному становленні громадян, так і в формуванні реальних демократичних інститутів. Закономірно виникають сумніви щодо твердості та остаточності зробленого Україною в 1991 р. історичного та політичного вибору. У тому, що відбувається, важко розібратися не лише рядовим громадянам чи політикам, безпосередньо втягненим у хід подій, а й спостерігачам зі сторони, вченим-політологам.

Я впевнений, що політична неоднозначність і позірна невизначеність позицій вищого політичного керівництва республіки обумовлені зовсім не специфікою національного менталітету чи нестачею здорового глузду (основи раціональної політичної поведінки). Це цілком усвідомлена тактика і навіть стратегія владних еліт, котра визначається їхнім розумінням своїх політичних інтересів.

Державна адміністрація України маневрує між явно виявленою олігархією та зубожілим населенням, між

різними політичними партіями й угрупованнями, а також між Росією і Заходом¹. Таке маневрування не веде до укріплення демократії (до чого національна еліта не надто й прагне), однак надає стійкості як самій владі, так і суспільству в цілому. Незважаючи на різноманітність суб'єктивних і об'єктивних протиріч у країні, всі роки незалежності там зберігалася відносна соціально-політична рівновага. Її дійсною основою є нерозвиненість громадянського суспільства [Полохало 1998: 12-13], здатного стати реальним опонентом, опозицією політичної влади, її цілковитого верховенства. Саме тому в Україні всі важливі політичні колізії сконцентровані переважно в навколоставному просторі, а вражаюча багатопартійність (більше 100 офіційно зареєстрованих партій) відображає політичну деморалізацію суспільства, захоплену керівною елітою.

Якщо вірити заявам провідних політиків країни, Україна – чи не найбільш безпроблемна з точки зору міжнародних відносин держава в постсовєцькому просторі. Національна й соціальна згода оголошується вражаючим досягненням політичного керівництва, його продуманою, зваженою політикою впродовж усіх років незалежності. Однак міжнародна гармонія в Україні виявляється суто зовнішньою. Та й звід-

	беруть участь в політичних заходах	цікавляться політикою	байдужі до політики	мають відразу до політики
середня оцінка	0,00	- 0,03	-0,11	-0,16
Самореалізації Політичної і громадської діяльності	-0,15	-0,18	-0,20	-0,47
Інтелектуальні та естетичні потреби	0,19	0,12	-0,01	0,06
Освітньо-виховні можливості	0,24	0,17	0,04	0,09
Екологія	0,21	0,08	-0,05	0,03
Задоволення громадянських потреб	0,01	-0,16	-0,25	-0,44
Охорона здоров'я	-0,33	-0,43	-0,52	-0,71
Задоволення інформаційних потреб	-0,15	-0,17	-0,24	-0,29
	0,28	0,45	0,36	0,41

ности (0,11 і -0,04), проведення дозвілля (0,19 і 0,03), задоволення громадянських (-0,44 і -0,58) та інформаційних (0,43 і 0,29) потреб.

З підвищенням політичної активності середня оцінка умов та можливостей життя у місті зростає: від

«0,00» серед респондентів, що беруть участь в політичних заходах (таких було 8%), «-0,03» серед тих, хто цікавиться політикою (62%), «-0,11» серед тих, що байдужі до політики (25%) до «-0,16» серед тих, хто має відразу до політики (3%); така тенденція визначається, в першу чергу, оцінкою можливостей самореалізації/працевлаштування, політичної і громадської діяльності, освіти, задоволення громадянських та інтелектуально-естетичних потреб, охорони здоров'я та екології на противагу оцінці умов інформаційного забезпечення — політично активніші мешканці Львова значно скептичніше оцінюють задоволення інформаційних потреб:

Серед респондентів з різним рівнем освіти суттєвої диференціації в оцінці можливостей міста не спостерігається; виняток складають: оцінка можливостей самореалізації/працевлаштування (зростає від «-0,22» у респондентів з середньою освітою до «-0,15» у респондентів з вищою освітою) та можливостей політичної і громадської діяльності (навпаки зменшується відповідно від «0,11» до «0,04»)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ки їй узятися в країні, де проживають представники більше сотні етнічних груп [Заставний 1993: 127] і відбуваються, хоча й повільно, глобальні соціально-політичні трансформації. Як показують результати парламентських і президентських виборів, наявна певна залежність між політичними симпатіями українських громадян, їх етнічною культурою та регіональною приналежністю [Томенко 1998; Вільсон 1999; Мищенко, Яременко 2000]. Етнічна неоднорідність і політична диференціація населення виявляється не лише під час передвиборчих змагань; їх можна помітити і в програмах політичних партій, вони стають контекстом багатьох політичних подій. Намагання влади видати бажане за дійсне насправді демонструють мимовільне чи свідоме ігнорування очевидних політичних реалій.

Як відомо, усвідомлення власної унікальності, що лежить в основі етнічної ідентичності, — важливий фактор реального соціокультурного й громадсько-політичного існування національних груп. Саме тому в сучасних процесах етнокультурне та обумовлене ним ідейно-політичне розмежування відіграє таку важливу роль.

Особливого політичного значення подібне розмежування набуло в постсовєцьких країнах. Справа в

тому, що внаслідок масштабної маргіналізації більша частина населення колишніх республік ССРСР не має чітко виражених політичних інтересів. В цих умовах етнокультурні відмінності виявляються основою первинного духовно-ідеологічного та соціально-політичного розмежування й дистанції між групами. Саме тут одна з головних причин загострення на території колишнього ССРСР найрізноманітніших форм націоналізму.

Сказане повною мірою стосується й України. Однак політична динаміка української держави все ж виглядає своєрідно. Ця своєрідність багато в чому пов'язана з тим, що офіційні структури принципово відмовляються помічати об'єктивно існуючі етнічні відмінності й протиріччя. Закріплення демократичних принципів національної політики в законах і Конституції республіки виявляється суто декларативним. В результаті реальна етнічна диференціація суспільства не знаходить свого інституціонального втілення в системі влади, повноцінно не відображена основними учасниками політичного процесу.

Винятковою й поки що єдиною інституціоналізованою формою представництва етнічних процесів є діяльність націоналістичних партій радикального й де-

МІСЦЯ, ЯКІ НАЙБІЛЬШЕ ПОДОБАЮТЬСЯ

За відповіддю на питання: «Які місця у Львові Вам найбільше подобаються?» львів'яни фактично поділилися на три приблизно однакові групи: ті, яким подобається старе місто як архітектурний ансамбль (37%); ті, яким найбільше подобаються львівські парки (28%), та ті, яким у Львові однаково подобаються і те, і друге (32%).

старе місто	56%
Оперний театр	5%
Проспект Шевченка	2%
Високий замок	21%
Стрийський парк	13%
Кайзервальд	11%
парки	7%
Парк культури	4%
Личаків	4%

Цікаво, що серед народжених у Львові частка тих, кому найбільше подобаються парки суттєво вища, ніж серед народжених поза Львовом (відповідно 72% і 54%), а частка тих, кому подобається старе місто — менша (52% і 60%, а разом з конкретними архітектурними об'єктами міста — 67% і 70%).

Суттєва диференціація щодо відповідей на це запитання спостерігається серед вірних різних конфесій: якщо на Високий замок вказало 33% вірних УАПЦ та 29% — УПЦМП, то серед вірних УГКЦ таких було лише 17% (УПЦКП — 24%); натомість архітектурні об'єкти найбільше подобаються 76% вірним УГКЦ і лише 41% — УПЦМП (УАПЦ — 71%, УПЦКП — 61%)

ПЕРЕЇЗД

Бажання виїхати за межі України задекларувало 27% респондентів, 2% з них при наявності можливостей вибрало б Росію, 1% — іншу постсовєцьку республіку, решта 24% — інші країни. Серед тих, хто не збирається покидати Україну 70% львів'ян не має наміру виїжджати зі Львова, 7% воліло б жити в іншому місті Галичини, 3% — на селі, 6% вагалось з відповіддю.

85 відсотків львів'ян влаштовує район, в якому вони проживають, ще 3% не впевнені у цьому.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ

Найпотужніше львів'яни ідентифікують себе як українці — 32% в першу чергу відносять себе до цієї категорії і ще 26% — в другу чергу. Майже не посту-

161

АНДРІЙ САДОВИЙ
НАСЕЛЕННЯ
ЛЬВОВА
В ДЗЕРКАЛІ
ОПИТУВАННЯ
ГРОМАДСЬКОЇ
ДУМКИ
(ГРУДЕНЬ 2000 Р.)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

мократичного типу, в чітких програмних документах зафіксовані відповідним чином акцентовані політичні вимоги. Однак популярність такого типу партій в українського електорату стосовно невелика².

В результаті політичної риторика й офіційна ідеологія в країні набувають абстрактно-космополітичного відтінку, що на практиці неминуче обертається державницьким націоналізмом титульного етносу. У принципі, націоналізм цілком природний для суспільства, котре стає на шлях радикального державного самовираження, хоча не зовсім комфортний і прийнятний для представників етнічних меншин. Таким чином, ще однією характерною рисою життя української держави є своєрідне поєднання космополітизму й націоналізму, в рівній мірі обумовлених історичними й сучасними обставинами. Обидві, на перший погляд, взаємовиключні ідеології органічно вписуються в духовний і політичний простір України, відображаючи специфіку її соціальної та політичної історії, геополітичного й цивілізаційного розташування на межі Росії та Заходу, православ'я, ісламу та католицизму, Азії й Європи³.

Вперше за багатовікову історію українського народу в сучасній Україні відбувається становлення *національної* держави. Тут важливо підкреслити, що по-

няття «національне» не тотожне поняттю «етнічне». Субстратом української державності виступають не лише етнічні українці, а й представники інших етнічних груп, що проживають у республіці. У зв'язку з цим виникає проблема формування української політичної нації, суть якої найадекватніше відображає поняття «український народ»⁴.

Іншими словами, суверенізація України пов'язана з вирішенням двох головних завдань. Перше — міститься у конструюванні сучасної демократичної держави, що виражає інтереси всіх груп населення. Початковий, формально-організаційний етап побудови такої держави зводився до створення базових інститутів державної влади. Він завершився прийняттям Конституції й ряду основоположних законів.

Друге завдання — формування багатонаціональної спільноти суспільного життя, тобто народу України як носія державного суверенітету, — виявляється куди складнішим і довготривалішим. Для його вирішення потрібні поступові, такі, що торкаються життя декількох поколінь, зміни традиційного укладу українського соціуму. Тільки таким чином можна закласти міцний фундамент української державності, виробити пряму зацікавленість ключових груп суспільства у ста-

пається ідентифікаційною потужністю категорія «львів'яни» — саме так усвідомлює себе половина мешканців Львова (22% — у першу чергу і 28% — в другу). По 17% респондентів ідентифікує себе як галичани та як європейці, суттєво менше — 5% — як совєцькі люди.

	в першу чергу	в другу чергу
Європеєць	8	9
Українець	32	26
Галичанин	5	11
Львів'янин	22	28
Совєцька (радянська) людина	3	2
Просто людина	28	19

На сьогодні знову актуалізувався пошук відповіді на запитання про бажаний шлях розвитку Галичини в разі приєднання України до союзу Росії з Білоруссю.

При відповіді на питання «Якби Україна приєдналася до союзу Росії з Білоруссю, то як має повестися Галичина?» голоси респондентів розподілись таким чином:

Вітати приєднання	8%
Все це — не мої проблеми	11%
Важко відповісти	16%

Нічого не робити, подивитись що з того вийде	9%
Добиватися автономії від Києва	11%
Боротись за самостійну Галицьку державу	29%
інше	15%

Суттєво відрізняються відповіді на це запитання у конфесійному розрізі, в той час як половина вірних УГКЦ вибирає найрадикальніший шлях, байдужих серед них лише чверть респондентів, біля половини вірних православних конфесій не хвилює дана проблема:

	УГКЦ	УПЦКП	УПЦМП	УАПЦ
Вітати приєднання	4	11	12	8
Все це — не мої проблеми, Нічого не робити, або Важко відповісти	23	48	53	47
Добиватися автономії від Києва	11	13	0	4
Боротись за самостійну Галицьку державу	48	31	24	17
інше	14	9	12	25

Характерно, що «Боротись за самостійну Галицьку державу» при приєднанні України до союзу з Росією

новленні ефективної системи політичного управління.

Однак всі політичні колізії першого десятиліття незалежності країни не виходили за межі вузько-корпоративних інтересів груп, котрі змагались за контроль над ключовими державними інститутами і ресурсами. Що стосується національної політики, то вона фактично копіювала практику, що складалася ще в совєцький період, примусового затвердження нової соціальної спільноти — на цей раз «українського народу». Саме такий висновок можна зробити з демостративного замовчування політичним керівництвом України міжетнічних протиріч у республіці.

У зв'язку з цим доцільно зупинитися на трьох блоках взаємопов'язаних між собою проблем, що відображають ситуацію в етнополітичній сфері України. Перший з них обумовлений завершенням процесу формування найбільшого за чисельністю українського етносу як носія державності. На несформованість української нації звертали увагу багато громадських діячів і вчених на різних етапах української історії. Українці Закарпаття, Прикарпаття, Полісся, Слобожанщини, Придніпров'я і Таврії відрізняються один від одного не лише діалектами та історико-культурними особливостями, а й традиційними зовнішніми орієн-

таціями та зв'язками. Культурний регіоналізм у республіці — загальноновизнаний факт [Быстрицкий 1994: 18]. Саме ця обставина й завадила утвердженню самостійної української держави в 1917-1920 рр.

Регіональна специфіка чітко прослідковується в електоральних перевагах українського етносу. Зокрема, спостерігається зміна політичних симпатій від правого до лівого спектра за осями захід-схід і північ-південь. Ще виразніше розходження зовнішньополітичних орієнтацій населення східних і західних областей по лінії Росія-Європа. Місцеві відмінності наочно виявилися у всіх трьох президентських виборчих кампаніях [Толпиги 1999: 132-133].

Політична диференціація — лише зовнішнє виявлення соціокультурної несформованості нації. На глибиннішому рівні її відображає той факт, що серед етнічних українців досить велике число російськомовних, переважна більшість яких проживає у східних, південних і центральних областях республіки⁵.

Складна етнічна ситуація доповнюється відсутністю чіткої межі, котра дозволить однозначно відрізнити українців та росіян, чітких маркерів «українства». Контури титульної національної спільноти умовні, що створює труднощі для її самовизначення і утвердження

та Білоруссю збирається 59% респондентів, що активно беруть участь в політичних заходах, 33% львів'ян з вищою освітою, та 83% тих, хто оцінює свій рівень матеріального забезпечення як високий.

Значно менша диференціація львів'ян при відповіді на запитання щодо вирішення «хронічної» проблеми львівсько-варшавських відносин — проблеми польських військових поховань на Личакові: 11% не чула про цю проблему, ще 15% вагається з відповіддю; серед решти 68% бажає залишити все, як є зараз; 30% — відновити все як було до 1939 року; 2% — знищити весь пантеон (власне так, про пантеон, а не про могили йшлося в запитанні). Єдине, що частка необізнаних з цією проблемою молоді (до 30 років) суттєво нижча від загалу і частка тих, хто обстоює за відновлення цього цвинтаря до довоєнного стану серед православних УАПЦ суттєво нижча (19%) за рахунок вищої (6%) частки спраглих зруйнувати пантеон.

На завершення доповіді кілька міркувань щодо співмірності запропонованої нами філософії розвитку Львова і громадської думки львів'ян. Опитування проводилося ще перед кінцевим варіантом презентованої концепції, яка, у свою чергу, розроблялась до

підрахунку результатів соціологічного дослідження. Через це у запитаннях опитування немає прямих вказівок, що б підтримували чи заперечували концепцію. Однак на деякі аспекти увагу варто звернути.

Важливою рисою покликання нашого міста в концепції називалось його ідентифікаційність. На запитання «Скажіть, будь ласка, коли Ви комусь кажете, що Ви львів'янин (-ка), то Вам при цьому» «Приємно» відповіли 82% респондентів, причому серед тих, хто ідентифікує себе в першу чергу як «львів'янин» цей відсоток складає 89%, як «українець» — 92%, як «галичанин» — 96%, що свідчить в користь нашої гіпотези.

На підтримку того, що рисами природного покликання Львова є метрополійність, естетика та освітність свідчать наведені вище дані про позитивну оцінку мешканцями міста можливостей/умов Львова лише щодо метрополійних, естетичних та освітніх функцій (задоволення інформаційних потреб, проведення вільного часу, дозвілля, задоволення інтелектуальних та естетичних потреб, політичної і громадської діяльності, освітньо-виховні можливості) та низький рівень відчуття дефіциту задоволення цих потреб.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

принципів взаємодії з іншими етнічними групами, в першу чергу з росіянами.

Відсутність національної ідеології, без якої неможлива консолідація суспільства, є прямим наслідком несформованості української нації. Водночас умовність межі між українцями і росіянами має й позитивні моменти, оскільки сприяє зближенню цих споріднених етносів і формуванню загальної надетнічної ідеології. Після розвалу Совецького Союзу в 1991 р. виникла реальна небезпека розколу за етнічними відмінностями, але вже в межах нових незалежних держав. Однак в Україні перехід суспільства в нову політичну якість відбувався плавно, без серйозних міжетнічних конфліктів. Разом з тим, немає ні найменших підстав вважати, що у випадку проведення нинішнім українським керівництвом невмілої національної політики національна єдність, що склалася, буде зберігатися й далі. А загроза порушення міжетнічної згоди досить реальна. Регулярні демонстративні заяви стосовно Росії й намагання відокремитись від неї, особлива позиція України в СНД викликають незадоволення багатьох росіян, котрі проживають у республіці.

Другий блок проблем, що має принципове значення з точки зору досягнення соціально-політичної

стабільності в українському суспільстві, визначається взаємостосунками між українцями й росіянами. За даними останнього всесоюзного перепису 1989 р. росіяни склали 22,1% населення України. Гострота «російського питання» обумовлена цілою низкою обставин, на тлі яких проблеми Криму й Чорноморського флоту виглядають лише вершиною великого айсберга. Жорстка фіксація державних кордонів поставила перед російським населенням республіки проблему вибору між можливістю реалізувати свої соціальні інтереси в Україні й небезпеку втратити зв'язки зі своїми одноплемінниками за межами республіки. Керівна еліта ще повинна довести російським українцям, що переваги їх вибору на користь цієї держави перекриють їхні витрати — як ті, що вони їх зазнали, так і потенційні. В іншому випадку російська, а ширше — російськомовна частина населення буде знаходитися у постійній опозиції до влади. А мати таку впливову опозицію, за якою стоїть могутня сусідня держава, означає стати на шлях політичної авантюри, що може мати непередбачені наслідки.

Зважена політика у ставленні українських росіян реальна лише за умови партнерства з Росією. Зовнішньополітичний вимір російського питання набуває,

україна VS українськості

© О.Друль, 2001

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

таким чином, першочергового значення [Мейс 1995: 93]. Неважко окреслити конкретні параметри такої політики, оскільки індикатором її ефективності виступає рівень підтримки російським населенням політичного курсу республік. Водночас слід брати до уваги й можливість інструментального використання проблем російських українців різними політичними силами Росії та інших країн, що прагнуть розіграти в Україні «російську карту». Протидіяти зовнішньому тиску можливо лише за умови самостійного вирішення всього спектру міжетнічних проблем.

«Російська проблема» української політики проявляється в декількох характерних формах. Одна з них — ліва й лівоцентристська орієнтованість російськомовної частини українського електорату. Прокommуністична спрямованість російської спільноти і її представників у Верховній Раді визначається передовсім побоюваннями втратити традиційні тісні зв'язки з Росією, ототоженні у свідомості значної частини населення із соціалістичним минулим. Невипадково прихильників компартії найбільше серед людей похилого віку та пенсіонерів.

Несподіване проголошення Україною державного суверенітету *фактично позбавило більшість грома-*

дян реального вибору державної ідентичності. Становище ускладнилося тим, що в ССРСР адміністративні кордони національних республік встановлювалися нерідко довільно і не співпадали з межами природного розселення етнічних спільнот. Відтак багато народів виявилось достоту в «розрізаному» стані. Ілюзія демократичного вибору одразу після розвалу ССРСР ввела в оману багатьох громадян, які не мали досвіду осмисленої політичної участі, а тим більше в умовах глобальних державних трансформацій. Маніпульованню свідомістю і поведінкою громадян у перші — і не лише у перші⁶ — роки незалежності практично не було меж [Вовк 1998: 45].

Наслідком невизначеності і непослідовності політики офіційного Києва щодо «російського питання» є підвищена *реактивність* російськомовних громадян, яким притаманні розраховані на тимчасовий вигравш, переважно захисні дії за принципом найменшого зла. Саме така поведінка диктується інстинктом самозбереження в період соціальних потрясень.

Відсутність розвинених інститутів громадянського суспільства, соціальна деморалізація в середовищі російського населення парадоксальним чином полегшують його адаптацію до нових соціальних і політичних

Все дуже просто.

Простота вищого рівня – цивілізаційного масштабу: виклик глобалізації породжує посилення регіональної ідентифікації; посилення ідентифікації експлікується сепаристичними (у сенсі шлюбної сепарації) тенденціями, рухами¹, розмовами, статтями тощо; іншими словами – Європа додифундувала таки до Галичини у формі гасла «Європа регіонів».

Простота інша – на державну скалю: тенденція поглиблення не те що перманентного, але консеквентного невдоволення соціально-економічною ситуацією на тлі державної інституалізації України компрометує ідентифікацію з цією аутсайдерною країною; іншими словами – одержавлення тендітного поняття «Україна» як ідеалу всього, чого тільки можна уявити доброго: від мови (другої у світі за мітичним, але авторитетним французьким конкурсом) через кохання (ті ж Бітлі співали про *ukrainian girls* – послушайте «*Back in USSR*» з т.зв. «*White Album*») до вершин демократії (тих, хто ще пам'ятає неспадкуджену її конотацію, відсилаю до прецеденту конституції Орлика) – призвело, прогнозовано, зрештою, до настільки повної транс-

формації семантики слова, що утотожнюватися з новим його значенням стало вищою дзен-практикою. Зрозуміло, що вищі ступені цієї практики (як от, що рух – це застиглість) досяжні лише немногій щепті – тож питання вибору іншої ідентичності для неочудненої решти конгруентне квестії часу.

Простота ще інакшіша – регіональна, прецінь галицька: Боже!, а ми ж мінорити у цій Візантійщині, де на просте греко-католицьке запитання «коли приїжджає Папа» в адміністрації Президента – НАШОГО Президента – можна почути: «Леонид Данилович в Днепропетровске, когда возвратится, сказать не могу», де алюзією до слова «*католик*» є «*поляк*», а до «*українець*» – «*шаровари*», де найпопулярнішим національним телеканалом є ОРТ, а радіостанцією – «Русское радио» etc., etc., etc...

Мож' стати більшістю, злившись із нею, прийнявши її габітуси, її УССРівську генезу, при якій концепція люстрації є попросту абсурдальною, а універсальні партизани, що зі зброєю в руках воювали проти СССР, реабілітовуються за відсутністю доказів антисовєцької діяльності.

А можна – Бог дав людині свободу вибору – сказати, промовити чи задекларувати: «Ми інші» й інституалізувати цю іншість.

165

ОРЕСТ ДРУЛЬ
УКРАЇНА VS
УКРАЇНСЬКОСТІ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

реалій. Однак зберігається ряд невіршених питань, які в умовах тривалої системної напруги посилюють політичну нестабільність у країні. Серед цих питань суттєве місце займає правовий статус російської мови. Ця проблема виявилась каменем спотикання в ході всіх виборчих кампаній, які проходили в суверенній Україні. Той чи інший спосіб її вирішення пропонують і політичні партії, і кандидати в Президенти, і ряд відомих політиків. Російська мова – вагомий аргумент у нескінченних політичних баталіях, фокус багатьох змістовних дискусій, привід для недобросовісних політичних спекуляцій. Очевидно, що цю проблему не можна ігнорувати, інакше питання про мову стане міною сповільненої дії під фундаментом української державності і суспільної солідарності.

Офіційна політики Києва в галузі мови юридично оформлена у двох важливих нормативних актах: Законі УССР «Про українську мову» 1988 р., що став безпосередньою реакцією на десятиліття русифікації української культури, та Конституції 1996 р. Відповідні статті останньої (10 і 11) проголошують демократичні принципи мовної політики, визначаючи права різноманітних мов у республіці. Державний статус закріплений за українською мовою, а російській відведена

другорядна роль, поряд із мовами інших численних народів, що проживають на території України. В Конституції декларований державний захист усіх мов, однак російська мова не може використовуватися у діловодстві ні в місцях компактного проживання російськомовних громадян, ні там, де вони чисельно переважають. Іншими словами, російська мова на Україні не отримала офіційного визнання, відповідного його реальному поширенню [Вільсон 1999: 117].

Прихильники закріплення державного статусу виключно за українською мовою наводять для підтримки своєї позиції наступні аргументи. По-перше, це рідна мова чисельно переважаючого титульного етносу. По-друге, є обґрунтовані побоювання її подальшої деградації, особливо у випадку надання рівних прав поширеній і визнаній у світі російській мові. По-третє, мономовність значно спрощує, а головне, здешевлює та раціоналізує роботу управлінського апарату на всій території країни. По-четверте, чисельні українські патріоти вимагають відновлення історичної справедливості у ставленні до рідної мови, що виявилась другорядною, навіть чужою, на своїй землі.

Насправді ці аргументи не витримують жодної критики. Перший з них зрозумілий, але малопере-

Благо інтенції такої інституалізації уже давніш вербалізовані дещо чуттєвішими особами, а що більше, застережені дещо скептичнішими товаришами, то тези *contra* можна узагальнити і звести до трьох позицій: (а) якщо ви, галичани, такі мудрі, то чого такі бідні; (б) а хто ж вами, галичанами, буде керувати: гляньте на владу у вас імущих чи більш-менш кратабельну еліту – сам шайс; (с) оці інтенції вам, галичанам, інспіровані (варіант – імплементації) не інакше як Росією, що спить і бачить свій кордон на Збручч; і загалом, подібними думками можна довести до розвалу Соборної (варіант – поневолення Самостійної).

Отож, затим, як перейти до *pro*-тез, варто розглянути оці узагальнені застереження:

а) аргумент є дуже поважним, можна сказати, беручи до уваги наш зматеріалізований світ домінуючої консумпції, вирішальним; однак є одне «але», що звикло називається «при інших рівних умовах». А умови не є рівні, і спробую окреслити схему доказів цього. Зачну із позірно парадоксального твердження, що найосновніша нерівність полягає у рівності, а точніше (хоч менш парадоксально), в однаковості, уніфікованості законодавчих норм та інституційного обрамлення суспільства. Щоб бути зрозумілим хоча б технократам (гуманітаріїв можна просто відслати

до інституалістських праць В.Ойкена та Дж.Годжсона), вдаюся до аналогій із стандартами. Отож, можна розробити вимоги до певного класу агрегатів з тим, щоб він надійно працював у будь-яких кліматичних умовах – від Арктики до тропіків; проблема сфокусується на вартості таких всекліматичних агрегатів. Куди ефективнішими можуть виявитися кілька підстандартів, розроблених під менш узагальнене середовище експлуатації. Але цінова неефективність – це ще півбіди: якщо агрегат, розроблений за стандартами одного середовища, експлуатується в іншому, справа стає просто небезпечна. Аналогії надто прозорі: суспільство доволі складний агрегат; галицьке середовище його «експлуатації» суттєво відрізняється від загальноукраїнського – це не заперечать навіть згадувані скептики; а стандарти – норми, в т.ч. неписані, та інституції, в т.ч. неформальні, – розроблені під східноукраїнське середовище.

Стосовно економіки (очевидно, не тільки – але зараз мова тільки про неї) – це середовище можна описувати тими ж термінами, що й російське: «*бизнес по понятиям*» (можна шукати переклади, але автентичніше скористатися методикою *Economist'a*, який перекладає російське «*крыша*» англійським неологізмом *krisha*). Коротко суть такої інституційної моделі капіталізму зводиться до чітко ви-

конливий. Відомо багато прикладів, коли мові, навіть незначної за чисельністю етнічної групи, надавалися офіційний і державний статус (наприклад, фінській – у Швеції [Автор помиляється, у Швеції єдина державна мова і дуже жорсткі правила здачі екзаменів із шведської мови для тих, хто хоче набути громадянство; фінська і шведська мови є державними у Фінляндії. – Прим. ред.]). Друга теза теж сумнівна: українська мова довела свою життєздатність і в далеко складніших історичних умовах, за відсутності повноцінної державності. Нею написані численні художні твори, її неповторна краса й чарівність визнані у всьому світі. Немає причин сумніватися в її майбутньому. Третій аргумент виправдовує інтереси бюрократії, котра в будь-якому суспільстві виступає символом великодержавності, а в Україні ще й є носієм старих тоталітарно-комуністичних традицій. Що ж до відновлення історичної справедливості, то політика, заснована на помсті, не має виправдань, бо замінює одну несправедливість іншою. В цілому мовна проблема виходить за рамки питання про надання російській мові відповідного соціального статусу (що само по собі було б відкритим і чесним визнанням її практичної ролі в розвитку сучасного українського суспільства),

а виявляється стратегічною лінією національної політики в умовах незалежності⁷.

У даний час практично відсутнє етнонаціональне представництво в системі державної влади як в центрі, так і в регіонах. Це свідчить про *невизнання на офіційному рівні* наявності етнополітичних проблем в Україні і означає, що політична еліта не бачить очевидних соціокультурних, етнічних відмінностей або не вважає необхідним їх інституціоналізацію. В будь-якому випадку ця обставина говорить про те, що в Україні проводиться політика *стирання міжетнічних відмінностей*, аналогічна тій, що реалізувалася в СРСР. Таким чином, саме в національному питанні нова демократична Україна не зробила жодного кроку вперед, залишаючись на позиції класичної «соціалістичної демократії» совецького типу.

Єдиний виняток – Автономна Республіка Крим (АРК). Разом з тим, ситуація навколо Криму лише підтверджує попередній висновок. Створення автономії на півострові було ініційоване в кінці 1980-х років ще Верховною Радою СРСР нібито на вимогу населення (та насправді – тодішньої обласної партійної верхівки). У Криму в той час розгортався процес реєвакації татарів. Можливо, влада, випереджаючи події, поспіша-

ражених вертикальних, ієрархічних (по суті своїй, важливо зазначити, глибоко монополістичних та антиконкурентних) неформальних правил («понятій») всередині певної групи («свої») та опортуністичній відсутності правил у стосунках між групами («чужі»); регулюванням міжгрупового насильства в останньому випадку і займається оця *krisha* яко субститут держави щодо інституалізації насильства. Що характерно, спостерігається тенденція все більшого домінування державної «крыши» (sic! держава виступає субститутом держави – «государ-ства»- володарства); це все разом із розділенням (зі всіма впливовими наслідками) державними службовцями (що своїм уособленням конкретизують абстракцію держави) бізнесових структур на «своїх» та «чужих» створює модель «понятійного господарства». Звичайно, кожна модель є ідеалізованим наближенням дійсності (совдепія, в якій «чужі» структури де-юре взагалі не мали легального статусу, була, мабуть, найбільш наближеною до описаного ідеалу реальністю), а життя, в свою чергу, є складною амальгамою різних моделей, однак ідеалізаційне спрощення дозволяє цю ж дійсність краще зрозуміти – стосовно українських реалій варто згадати лиш формально узаконену (!) методику поділу газового ринку імені П.Лазаренка.

Повертаючись до нашої теми, сформулюю гіпотезу: **інституалізація «понятійного господарства» суперечить природі Галичини** рівно ж, як клієнтурні відносини Півдня Італії суперечать згідно Роберту Патнаму природі її Північних регіонів²; ця інституалізаційна неорганічність гальмує економічний розвиток Галичини, можна навіть, при бажанні і певних зусиллях, оцінити наскільки гальмує.

З моделі «понятійного господарства» впливає ще один важливий наслідок – прискорений економічний розвиток столиці та (до часу їх столичної асиміляції) батьківщин владних кланів – регіонів, де концентрація крутих «крыш» на душу населення суттєво вища; і навпаки, регіони, де зміни номенклатурно-господарчого активу були дещо суттєвішими неминуче аутсайдеруються.

Інтерпретації інституційно-регіональної теми на цьому не вичерповуються, обмежувшись лише ще однією. У переломний період новітньої історії внаслідок демократичного пориву, точніше, внаслідок його первинної чистоти у владних коридорах Галичини відбулись суттєві зміни, господарські структури напроти, виявили свій кадровий консерватизм. Наявність у функціонерів цих структур, рівно як і в комсомольсько-партійних, порівняно вищого соціального (і не тільки, але це інша розмова) капіталу у його персоні-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ла оформити особливий статус півострова, щоб уникнути необхідності вирішувати це завдання в інших умовах, ускладнених участю кримських татарів, що повернулися. Безумовно, місцева номенклатурна еліта діяла, перш за все, в своїх корпоративних інтересах.

Дана політико-адміністративна акція може також розцінюватись як попереджувальний крок з боку союзного керівництва щодо України, яка починала рух до самостійності. В цьому контексті Крим повинен був стати джерелом потенційної напруги в майбутній незалежній Україні, тим гачком, на котрому її можна було б втримати. Наступні події на півострові підтверджують таке припущення. Саме цей регіон в 1990-і роки виявився зоною соціально-політичної нестабільності. Прийнята в 1998 р. Конституція АР Крим не змогла вирішити ключові міжнаціональні проблеми регіону. Татарська частина населення півострова залишається надзвичайно незадоволеною своїм правовим статусом, невідповідним її домаганням. Більше того, є підстави вважати, що невдоволеність кримських татар використовується українським керівництвом в якості протизваги для обмеження політичних домагань російської частини населення півострова [Копиленко 1999: 13]. Таким чином, наявне усвідомлене розпалу-

вання міжнаціональних протиріч як засобу досягнення вузькокорпоративних інтересів керівної еліти.

Зайве говорити, що така політика загрожує багатьма непередбачуваними і досить небезпечними наслідками.

З часу утворення АРК її населення, особливо російськомовне, і найвпливовіші політичні актори знаходяться в опозиції до офіційного Києва. На парламентських виборах 1998 р. прокомуністичні сили отримали 60% місць в Верховній раді Криму, що приблизно відповідає частці російського населення в автономії.

Зрозуміло, що опозиційність жителів півострова пояснюється не лише їх ставленням до національної політики, що проводиться в Україні. Але те, що цей фактор має здебільшого визначальне значення, не викликає сумнівів. Про це, зокрема, свідчить зміна електоральних переваг на президентських виборах. Так, в 1994 р. кримчани підтримали Л. Кучму, в програмі котрого була обіцянка надати російській мові статус офіційної. Ця обіцянка не була виконана, і на виборах 1999 р. більшість виборців автономії відмовили Президенту в довірі.

Третій блок національних проблем утворюють горизонтальні взаємодії між численними спільнотами і

фікованій формі (зв'язки, контакти, оргресурси тощо) створила умови їх різкішого бізнес-старту. З однієї сторони відбувалася адаптація владної, вибачте, еліти до панукраїнських норм (згадаймо лозунг «вирощуймо галицьких олігархів»), з іншої – класове, етнічне чи класово-етнічне її чуття підказувало, що ці «різкі» бізнесмени – «чужі», неправильні в буквальному значенні, проти яких опортуністична поведінка акцептується оцими нормами. Така опозиція теж не сприяла процвітанню бізнесу в регіоні, більше того, унормувалося віднесення всіх підприємців («своїх» було надто мало) до класу «чужих».

Друге *contra* на *contra* стосується нормального, грошового тобто, капіталу часів його первинного накопичення. Інтегральною характеристикою офіційної капіталізації може послужити держкомстатівський показник обсягів капіталовкладень (практично всі з них здійснювались у тій чи іншій мірі централізовано): у той час, коли питома частка галицьких областей постійно зменшувалась, зростала частка короткочасних регіонів³. Така ж ситуація з іншим офіційним показником – «обсяги кредитних вкладень комерційних банків за довгостроковими кредитами»⁴: ще пам'ятається як в роки гіперінфляції робились гроші з повітря, а точніше з довготермінових кредитів, коли пози-

чена купонна маса трансформувалась у інфляціезахищену форму (конвертовану валюту, ліквідні ресурси тощо), а на час повернення (якщо це взагалі відбувалося) кредиту з нього залишалась зникаюче мала сума. Короткотермінові кредити, хоч менш ефективні для таких схем, в довгостроковому плані визначають, однак, рівень виробництва товарів та послуг, поповнюючи інфляційно знецінювані обігові кошти; ступінь централізованості розподілу кредитів комерційних банків на початках розбудови держави теж ще тримається у пам'яті – регіональна дискримінація мала місце і тут⁵.

Третій аспект відповіді на (а)-застереження неодноразово дискутувався, оскільки стосується податково-бюджетних відносин і закидів у дотаційності галицьких областей. Найпростішою відповіддю є квантитативна експлікація схеми формування дотацій, коли податкові ресурси з регіонів збираються у Центрі, котрий як добрий дядечко вже зі своєї кишені потроху видає їх назад в області, регулюючи стабільність видач політичного поведінкою на місцях. Інший, менш дискутований, але дуже суттєвий момент – віднесення стратегічних підприємств до столичної юрисдикції з, відповідно, київською сплатою податків. Тут, в першу чергу, слід згадати про нафто- і газотранспортні і

групами, що проживають на Україні. Територія республіки здавна була і залишається простором перехресних міграцій, місцем збігу різноманітних релігійно-культурних течій і впливів. В республіці більше 70 релігійних общин. Їхня діяльність свідчить не лише про духовну різноманітність, а й про роз'єднаність різних конфесійних груп, що створює додатковий ґрунт для політичних спекуляцій. Будь-які проблеми, що виникають в цій сфері, – від отримання громадянства до культурно-освітніх протиріч – здатні виявитися джерелом політичного розмежування. Соціальне, етнокультурне, релігійне розмаїття в українському суспільстві виступає реальною основою посиленої партійної фрагментації.

Всі вказані проблеми повинні стати предметом пильної уваги політиків і владних структур, знаходитися під громадським і державним контролем. Необхідні відповідні механізми і технології діагностики і вирішення етнічно-національних проблем на державному й регіональному рівнях. Демократичне суспільство можливе лише як результат постійного публічного діалогу між представниками різних політичних таборів. Важливою умовою попередження етнічних конфліктів є зважена, грамотна і цілеспрямована державна політика, котра враховує інтереси всіх груп населення.

Підводячи підсумки, слід ще раз підкреслити, що в перше десятиліття незалежності України її керівництво виявилось не готовим до проведення цивілізованої демократичної національної політики. Діяльність держави у цій сфері, по суті, продовжила політику, яку проводив ССРСР, і це багато в чому пояснюється специфікою української політико-державної еліти, переважно складеної з вихідців із совєцької, партійної чи комсомольської номенклатури. Саме в сфері національних відносин найвідчутніша політична стагнація, відсутність будь-яких якісних змін. В політичному процесі республіки різка політична поляризація населення химерним чином поєднується зі слабкою структурізацією суспільства [Вільсон 1999: 121].

Правляча еліта, без сумніву, зацікавлена в збереженні такого стану якомога довше, оскільки він блокує появу сильної й організованої опозиції. Політика в сфері національних відносин складає частину загальної стратегії керівництва України, спрямованої на уповільнення процесів формування повноцінних інститутів громадянського суспільства. Але реалізація такої політичної лінії, по суті, загрожує підривом міжетнічної стабільності в республіці.

З точки зору формування демократичної політич-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

видобувні підприємства, основна частина яких зосереджені в Галичині. І бюджетною тематикою справа не обмежується⁶: найбільшу стратегічну будову України за роки незалежності – нафтопровід Одеса-Броди – побудовано за кошти «бідної» Галичини; гіпотези щодо іншого не так, делікатно висловлюючись, прозорого використання коштів від менеджменту цими стратегічними об'єктами можна висувати, виходячи із змісту таких неспростованих майорівських плівок. Але управлінські проблеми, на жаль, знову ж таки не обмежуються навіть цим: основні фонди енерготранспортних галицьких підприємств деградують, а геостратегічні монополні привілеї внаслідок невмілого (навмисно чи ненавмисно – окрема дискусія) менеджменту на міждержавному рівні транжиряться. І ще один момент до цієї теми з низки подібних, – це kwestія земельних відносин. Властиво, земельного податку як ренти⁷ для вирівнювання аграрних прибуткових можливостей в різних регіонах, але оскільки підвищення їх рівня якраз зав'язане на підвищення ефективності агропродукції, то без зміни земельних відносин, зокрема, належним чином інституційно обставленого права продажу землі цього не досягти. Як результат, базоване на менш продуктивних ґрунтах галицьке рільництво в межах єдиного сільськогоспо-

дарського ринку і відсутності вирівнювальних рент поставлене в невідгідні умови і, знову ж таки, основні агроінвестиції спрямовуються на Схід.

б) аргумент, виходячи із якісних характеристик загальноукраїнської номенклатури, можна було б і не обговорювати, коли б не згадувані вже інституційні реалії України. Адже справа не в конкретних особах владного олімпу на Дніпрових кручах, а в тому, що ці особи виселектуваті системою «понятійного государства»; забрати якусь конкретну «особистість» – на владну посаду буде висунуто людину «понятійного» дискурсу, фахові якості котрої лежатимуть в межах флуктуаційного відхилення від пересічного рівня. Обсервовувані час від часу винятки з цих норм швидко саме з цієї причини відкидаються системою, і, що характерно, після їх зміщення найчастіше виявляється, що як винятки їх сприйнято помилково – система працює із певним допуском в мінус, про запас. Звичайно, із теорії ймовірності вірогідність спонтанного народження генія залежить від величини вибірки, яка в Галичині менша, ніж в цілому в Україні, але в соціальних організаціях залежності від якісних характеристик середовищ значно важливіші за кількісні; а якщо взяти до уваги ще вирішальну роль селекційного механізму, то кількісний чинник при достат-

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

ної системи і розвитку етнічно-політичного процесу минулі 10 років становлення незалежної української державності слід розглядати як підготовчі. Сьогодні на порядку денному стоїть питання про внесення серйозних змін на конституційному рівні. Одним з можливих напрямків державно-політичного реформування міг би бути перехід до федеративного устрою⁸.

Другим, менш радикальним, але суттєвим кроком в бік легітимації етнічно-політичного процесу в республіці може стати введення чисто пропорційної виборчої системи, яка посилить політичне розмежування в суспільстві і сприятиме появі сильної опозиції. Не випадково в «партії влади» так багато противників такої системи. Вони чудово розуміють її небезпеку, лякаючи суспільство загрозою розколу і анархії. Однак історія показує, що без повноцінного розмежування нема й зрілого стійкого компромісу.

В цьому дослідженні я не ставив перед собою завдання досконало розглянути конкретні моделі інституціоналізації етнічно-політичного процесу на Україні. Я звернув увагу на принципові сторони проблеми, намагався показати протиріччя реально існуючої ситуації, ймовірні напрямки її еволюції за умови продуманої державної стратегії [Боришполець 1999: 6]. По-

літична еліта повинна діяти із випередженням, вгадуючи можливі конфлікти, а не намагаючись гасити їх постфактум. Публічне обговорення цих важливих аспектів політичного життя буде означати завершення підготовчого етапу становлення української державності з її орієнтацією на створення формальних механізмів і перехід до наступного етапу, метою якого стане забезпечення стратегічної стабільності політичної системи і формування громадянського суспільства в межах суверенної багатонаціональної держави.

Переклав Григорій Чопик

¹ Як зауважив Е.Вільсон, Президент України Л.Кучма «різним аудиторіям – Росії, Заходові, самій Україні – говорить різні речі. Це відчутно майже у всьому» [Вільсон 1999: 120].

² На даний час, жодна з існуючих у Верховній раді партійних фракцій не має конкретної програми, спрямованої на інституціоналізацію національно-політичних відносин в країні.

³ Ці протилежні тенденції та ідейно-політичні прагнення завжди мали своїх adeptів серед ідеологів української державності. Класичним представником духовно-політичного космополітизму в Україні був відомий історик і політичний мислитель XIX ст. М. Драгоманов, протилежна орієнтація пов'язана з іменами духовних батьків українського

ньо великих суспільних спільнотах стає зникаюче несуттєвим. Досить порівняти якісний склад обласних рад, вибраних за різними електоральними схемами чи безпосередньо обрані персоналії та персоналії призначені, щоби навіть на галицькому матеріалі переконатися у дії селективного механізму.

с) аргумент, попри очевидну спекулятивність, є для скептиків доволі виграшним. Виграшним не в сенсі, звичайно, прямих звинувачень у злочинній змові, а в сенсі правничої максими «*cui bono*». Росії дійсно у короткочасовому терміні вигідна відсепарованість Галичини від України з великодержавницьких мотивів інтеграції останньої. Але варто звернути увагу на два моменти.

Перший – згадувана тривалість процесу: з перспективи хоча б двох-трьох поколінь, при збереженні існуючих тенденцій культуральної асиміляції (див. додаток), проблема української інакшости Галичини може зникнути взагалі. Ключовою причиною інтенсифікації асиміляційних процесів в традиційно консервативній Галичині є розмиття чітких етно-культуральних маркерів «свій-чужий»: якщо при попередніх режимах польського чи російського домінування таким яскравим показником була мовна відмінність, посилена релігійною інакшістю, то при теперішній

ситуації київського/східноукраїнського/малоросійського домінування носії різних культуральних патернів послугуються практично однаковою³ мовою, конфесійність теж перестала бути мірилом ідентичности, більше того – вірність Греко-католицькій Церкві відсувається пропагандою (школа, академічна наука, медіа) офіційного дискурсу православної України на маргінес української ідентифікації як її неканонічний зразок⁹. З цієї точки зору при відтермінованій інтеграції України Росія отримає «під ключ» всю її територію в однорідно-уніфікованому вигляді.

Другий момент – це, власне, те, що інтеграційні інтенції молодшої сестри з Півночі виглядають, принаймні у короткотерміновому періоді, доволі примарними: анексія *государства Украины* при теперішній владі малоімовірна чисто з амбітних міркувань; зародження більш-менш значних некерованих рухів за приєднання до Росії не спостерігається. Звичайно, ця *Украина* має креольську ідентичність, вторинну до матірної російської культури, але державництво в головах громадян і, в першу чергу, їх лідерів укорінюється з кожним роком, що віддаляє нас від грудня 1991 року.

На цьому, власне кажучи, можна було б і зупинитися: в запереченні *contra* викладені аргументи *pro*; але всі вони обґрунтовують лиш рації можности інституалізації галиць-

націоналізму М. Міхновського та Д. Донцова – автора філософсько-політичного трактату «Націоналізм» (1926 р.).

⁴ Про моделі політичної нації в країні див.: Вильсон, 1999.

⁵ До недавнього часу приблизно 12% етнічних українців вважали рідною мовою російську. Зафіксовано, що в кінці 1980-х років російська мова переважала навіть в тих регіонах, де росіяни склали меншість [Заставний 1993: 127, 131].

⁶ Прикладом може послужити брутальний вплив правлячої еліти на виборців під час референдуму 2000 р. [Макеєв 2000: 15].

⁷ Нагадаю, що національна політика в Українській народній республіці (УНР) і Західноукраїнській народній республіці (ЗУНР) враховувала етнічне різноманіття країни. В 1917 р. Центральна Рада на чолі з М. Грушевським ввела в уряд і в парламент представників неукраїнських меншин. Із 822 місць в Центральній Раді близько чверті належало неукраїнським партіям. А одним з перших законодавчих актів Національної ради ЗУНР був закон про гарантії виборчих прав національних меншин, котрий забезпечував 30% місць в парламенті республіки [Субтельний 1991: 303, 323].

⁸ Варто нагадати, що на початковому етапі суверенізації України ідею створення федерації підтримувало багато партій. Не відкидав подібну перспективу і В.Чорновіл. Але тоді, на поч. 1990-х років таке перетворення розцінювалося як несвоєчасне, що загрожувало втратою контролю над ситуацією в країні.

Боришполец К.П. 1999. Этничность и политика (некоторые тенденции и результаты развития современных прикладных исследований). – *Вестник МГУ*, сер. 18, № 4.

Быстрицкий Е. 1994. Протодемократия и культурполитические трансформации в Украине. – *Політична думка*, № 4. Вильсон Э. 1999. Национальная идентичность в Украине. – *Політична думка*, № 3.

Вовк В. 1998. Социокультурные факторы формирования массовых умонастроений в Украине. – *Політична думка*, № 1. Заставний Ф.Д. 1993. *Населения Украины*. Львів.

Копиленко О. 1999. Від Конституції України до Конституції Автономної республіки Крим. – *Право України*, № 3.

Макеєв С. 2000. Современная Украина: гражданское сознание и политическое участие населения. – *Політична думка*, № 2.

Мейс Дж. 1995. Геополитические импликации этнополитики. – *Політична думка*, № 1.

Мищенко М., Яременко А. 2000. Политические предпочтения украинцев как фактор влияния на политические процессы. – *Політична думка*, № 1.

Полохало В. 1998. Политология посткоммунизма в России и Украине (К методологии политического анализа) – *Поліс*, № 3.

Субтельний О. 1991. *Украина: история*. Киев.

Толпыго А. К. 1999. Интерпретация украинских президентских выборов 1999 года. – *Поліс*, № 6.

Томенко М. 1998. Итоги парламентских выборов в Украине. – *Поліс*, № 3.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

АНАТОЛІЙ
ЛАГУТІН
ЕТНІЧНІ АСПЕКТИ
ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ
ПОЛІТИЧНОГО
ПРОЦЕСУ
В УКРАЇНІ

кої інакшости, а варто хоч коротко вказати на причини її (інституалізації) необхідности.

Існуючі тенденції вказують на швидке здійснення мрій поколінь українських націоналістів – формування єдиної політичної української нації, але від цих мрій у такій нації залишиться хіба що назва і територія проживання¹⁰. Чи за таку Україну «йшли діди на муки»? Виокремлення Галичини постає чи не єдиною альтернативою для збереження українськості у нашому розумінні; міра виокремлення мусить бути достатньою для нормальної інституалізації її економіки та соціального організму¹¹.

Багато часу втрачено, багато ресурсів витрачено. Можна їх розглядати як пожертву Галичини на українську справу, можна й надалі піднімати жертвовність на стяги і гордитися цим, якби... Якби цю пожертву галичан матеріальним добробутом не розглядали цинічно як пожертву вбогого, якби терпіння задля України не розглядали як слабкість і не користали з нього на шкоду українській справі. Бо скільки б не маніпулювали дефініціями – не може російськомовна Україна злиднів бути ідеалом українця, як не може практикуючий атеїст визначати її конфесійність.

Тому зміна парадигми просто необхідна: хамство перемагає через виграшність стратегії послугування ним у

(пост)совдепівському суспільстві («наглость – второе счастье») і буде перемагати допоки ця виграшність буде зберігатися. Найперше завдання – домогтися впровадження в Галичині найефективнішої організації соціальних інститутів, незалежнених від «понятийного государства» і не ідеологічними лозунгами, а підвищенням добробуту¹² показувати перспективність нашого, справжнього, українства.

Галичині багато залежить на Україні, але, переконаний, Україна із втратою Галичини втрачає більше – у першу чергу європейськість та й, зрештою, самоідентичність. Час безкоштовного користання нашим потенціалом мусить минути, інакше зникне сам потенціал: Галичина повинна Україні визначати умови свого донорства.

Завершити цей дещо розхристаний есей хотів би чисто суб'єктивним спостереженням часів прощі Святішого Отця («офіційного візиту глави держави Ватикан» – в іншій транскрипції) в Україну. Так, інакшність двох Україн була максимально унаочнена – але це об'єктивний висновок; особисте ж враження – надія на відродження громадської довіри, соціального капіталу як промотора суспільного та економічного поступу, що було з'явилась на переломі 80-90 років з хвилиною мітингового піднесення і зникла опісля,

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

МИХАЙЛО ДРАГОМАНОВ

передмова

до

«ковзар'а»

Т.ШЕВЧЕНКА

Wzē dawnieńko poczāły dejaki lude w hałyckij Ukraini rozmowlaty ob tim, szc zob wydawaty ruški knyżky ne takymy literamy, jak zwyczajno, kotri, każut', wydumani Św. Kyryłom i Metodijem, a łatyńskymy, takymy jak pyszut' polaky. Najbilsz ob cim kłopoczut'sia ti z polakiw, kotri chotiat' zaterty ruşkyj narod abo prywernuty joho pid naczałstwo polşkych ksiondziw. Czerez te najbilsze rusyny j opyrajut'sia tomu, szc zob pysaty po ruşky łatyńskymy literamy.

Tym czasom dumka pysaty po ruşky łatyńskymy literamy sama po sobi ciłkom ne zła. Cymy literamy pyszut' najswitliszczi narody: italianci, francuzy, anhylyky, nimci j inszi. I miż słowiańskymy lud'my, szczo howoriat' mowamy, podibnymy do ruşkoji, łatyńskymy literamy pyszut' ne sami polaky, a j czezy, słowaky, chorwaty j inszi. Wsım ludim lipsze b było zwywaty odnakowi litery, jak i odnakowi miry, wahy i odnakowi hroszi. Ta wono do toho j ide teper, tak szczo bude taky ne duże zabarom czas, koły choť w tij czasyni zemli, de my żywemo, – w Ewropi, wsi lude budut' pysaty odnakowymy literamy, kotri, pewno, budut' tepereszni łatyński litery. Pewne, ci litery przydet'sia todi trochy zminyty j lipsze pryłahodyty do wymowy ludşkoji, – bo teper naprykład w polşkim pyşmi ne wse do ładu, a podwijnj znaky: ch, sz, cz, rz, –

знову відродилася. Зайлюструю наративом: Львів, 26 червня 2001 року. Місто живе Візитом, вулиці незвично спокійні, люди випромінюють якесь дивне почуття умиротворення, кругом «прошу-перепрошую». Ріг Стрийської і Франка обгороджений міліцією, львів'яни звично очікують нагоди привітати Івана Павла II. Підходжу ближче із здивуванням – напрямок маршруту вгору на Франка не передбачений програмою. Шукаю очима старшого міліціонера, питаю і тільки тоді усвідомлюю іреалізм ситуації в контексті заплумбованих пивниць, опечатаних балконів та заварених каналізаційних люків: я, яко підозрілий суб'єкт, виявляю нездорову цікавість стосовно маршруту державного гостя. Відповідно і цілком справедливо, міліціонер набирає повітря, щоби відшити мене яко хрестоматійний *мусор логаньї*, і тут перемикається якийсь внутрішній тригер, обличчя одухотворюється, і міліціонер – зразок типового європейського поліціанта – повідомляє мені яко, за презумпцією, законопослушному громадянину: «До Яворського Вони ідуть, на вечерю...»

Надія, що не кажіть, вмирає останньою, але і тоді залишається (читати урочисто, з піднесенням, латиною) *Contra spem spero*.

¹ Гра слів тут недоречна: рухи як окремих вид української партійної еволюції, хоч і мають відношення до теми есею, латентно розміщуватимуться в іншій його частині.

² Дивовижно, але якщо вилучувати чинники патменівської регіональної диференціації соціального капіталу, то хрестоматійні хорові гуртки та клуби футбольних фанів виявляться наслідками історичної першопрічини, ім'я якої – та ж Візантійщина, що опанувала Південь на біфуркаційних початках минулого тисячоліття (ще в донорманівський період) своєю пірамідально-вертикальною організацією.

³ Якщо у 1986-90 роках частка Львівської області у загально-республіканських обсягах складала 4,6%, то у 1993-94 рр. вона зменшилась на третину – до 3,4%; в той же час частка міста Києва зросла з 6,2% до 9%, Дніпропетровської області – з 8,3% до 10,5%, Донецької – з 9,7% до 13%.

⁴ Частка Львівської області в загальнодержавних кредитних вкладеннях комерційних банків за довгостроковими кредитами у 1992 році складала 6,5%, в 1995 р. – 5,3% (в 1993 році – на піку інфляції – 3,6%), Києва – відповідно 13% і 18,3%; Дніпропетровська – 8,1% і 11,3%, Донецька – 5,7% і 15,5%.

⁵ У той час, як частка Львівщини щодо зібраного податку з доданої вартості (ця частка при однакових регіональних рівнях пільг могла б відображати вироблену додану вартість) була в межах 4,9% (1992р.) – 6,7% (1995р.); роздрібний това-

ciłkom durnycia; w cim uže kyryłowske pyśmo, czy kyrylycia – lepsze pyśmo, choć w nim je swoji nedostatki.

My dumajemo, szczo jak by do teperisznich łatynskich liter dodaty kyryłowski ж (ż), x (ch), ч (cz), uu (sz), ta jakby skrzyż stawyty odnakowo nad literoju znaczk ' , koły wona wymowlajet'sia mniako, to b to: ne tilko *kołyś, promiń*, ale j *camryna, neńa, naniika, robytyśa, radost'* i t. d. – to b take pyśmo hodyłosia odnakowo i dla rusyniwi, i dla polakiwi, i było b prostiszcze j teksze, niż teperisznie polśke pyśmo.

Ta tilky treba, szczo b bahato ludej przystało do toho nowoho pyśma. A, poky szczo, wże j teper bahato ludej i na Rusi zwykły do teperiszniho polśkoho pyśma, – i my ne rozumijemo, czomu by to ne možna buło pysaty choć dla nych ruški czy ukrajniński knyżky łatynskymy literamy polśkoho pyśma? A je w Hałyczyni j taki lude, szczo howoriat' po ruški, a pyśma inszoho j ne znajut', okrim polśkoho, tak szczo ciłkom ne możut czytaty ruških knyżok. Ot, dla wsich takich ludej my i wydajemo ocіu knyżeczku, zloženu rusynom z podniprianskoji Ukrajiny, Tarasom Szewczenkom, i, koły u nas stane zasobiw, to budemo wydawaty takіż knyżeczky j dali. A, może ci knyżeczky czytatumut' i taki lude, kotri

wże howoriat' mowoju miszanoju, ruškoju z polśkoju, – rusyny, szczo żywut' pomiż polakamy, abo polaky, szczo żywut' pomiż rusynamy, abo nareszti j żydy, kotri i w rosyjskij, i w hałyckij, bukowynskij ta wengerskij Ukrajini dobre rozumijut' rušku czy ukrajnińsku mowu, ta ne znajut' kyryliwskich liter.

My majemo nadiju, szczo cia knyżka rozijdesia własne najbilsze w ruškij i polśkij Hałyczyni i czerez te, dla dejakoji zapomohy tym ludim, kotri jeji budut' czytaty, stawymo pid koždyd słowom, kotre ne tak czasto wżywajet'sia w Hałyczyni, jak w podniprianskij Ukrajini, – słowo hałyśke.

Nechaj czytajut' usiaki lude ukrajnińsku knyżku, nadrukowanu polśkym pyśmom; nechaj prywczajut'sia do spilnosti, a ne do worohowania, polaky, rusyny j remisnyky-żydy. Pry dobrych dumkach, ot takich jak Szewczenkowy, cia spilnist' powernet'sia ne na te, szczo b polakam i żydam panuwaty nad rusynamy i ne na te, szczo b bidnym polakam, rusynam i żydam buty w newoli w paniw, bohacziw-żydiw, popiwi, rabiniw ta ksiondziw, a na te, szczo b usim buty wilnymy bratamy, z rıwnymy dostatkamy, jak toho bażaw unkrajinec Szewczenko.

рообіг (де короткотермінові кредити є визначальними навіть в короткотерміновій перспективі) – від 4,7% до 5,2%, частка області щодо короткотермінових кредитних ресурсів складала 2,5 – 2,8%.

⁶ При всій її кількісній важливості: у різні роки історії незалежності галицька – відповідна до 10,7% у населенні України – частка у загальнодержавних бюджетах перекривалась тільки цим офіційно київським газонафтовим внеском, решта, включаючи ПДВ, акцизи та інші податкові і неподаткові надходження, йшло поперек цієї пропорційної частки.

⁷ Транспортні ренти від географічного розташування Галичини повністю йдуть в центральний бюджет, ґрунтово-кліматичні ренти чорноземів залишаються на місцях – «спочатку з'їмо ваше, а потім кожен своє...»

⁸ Практично однаковою остійки, оскільки вони стосують однакові лексеми за згрубша однаковими граматичними правилами (мається на увазі літературно правильне вживання української мови); однак мова окрім всього відображає і спосіб думання, назовні це проявляється, зокрема у різних частотах вживання семантично близьких лексем. Австралійська лінгвіст Анна Вежбицька вказує, як приклад, на те, яким чином відображається у мові різниця російського та англійського світосприйняття – різко чорно-білого у першому випадку і розмазано-континуумному в другому: слова *абсолютно-совершенно* зустрічаються з частотою 531 раз на мільйон слів ро-

сійського тексту, слова *absolutely-utterly-perfectly* – 50 раз на такий же обсяг англійського; слова *ужасно-страшно* і *terribly-awfully-horribly* – 229 і 23 раз відповідно. Щодо українського контексту: галичани на відміну від наддніпрянців вирізняються раціональнішим типом мислення, звідси і широка розповсюдженість у нецензурованих проросійськими редакторами галицьких текстах до-1939-річного періоду латинізмів, стосованих на означення абстрактних понять з-за їх відсутності асоціативного зв'язку з посвякденністю; совецька цензура канонізуванням академічних словників уніфікувала (а пост-совецька – уніфіковує) українське мислення.

⁹ Добрим прикладом дії цих механізмів може послужити коментар випадкового львівського перехоного дещо старшого віку для ЛТБівської програми «Медіа-резонанс» з приводу афгано-американської війни: «В совецькі часи було чітко зрозуміло: все, що роблять Сполучені Штати є правильним. Тепер мені здається, що надто часто вони є неправі». Тобто, до московської пропаганди часів ССРСР існував чіткий імунітет; до цієї ж пропаганди, ретрансльованої через **київські** медіа в постсовецькі часи, імунітету немає: стратегічна політика США за десятиліття мало змінилась, але кардинально змінилось її сприйняття галицьким реципієнтом. Тут же можна згадати ще один цікавий феномен: в часи совдепії націоналістичноукраїнський вектор у нас фактично співпадав (за принципом відомого віцу «аби не москаль») з прозахідною орієн-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

І В А Н Ф Р А Н К О

ОДВЕРТИЙ ЛИСТ

ДО ГАЛИЦЬКОЇ МОЛОДЕЖІ

тацією (відомим прикладом був львівський рок); в останні ж роки якраз із націоналістично орієнтованих кіл почали лунати протести проти домінування західної поп-культури (музика, телевізія), у той же час реальною альтернативою цим культуральним зразкам є російська поп-культура, яка тут же влихається в лакуни, звільнені зусиллями націоналістичного туризму від англосаксонського засилля.

¹⁰ Можна було б наводити як приклад англомовну (але католицьку) ірландську націю, якби згадувана інституалізація української держави вже за визначенням не заперечувала можливість повторення у нас ірландського економічного чуда.

¹¹ Найрадикальнішу міру виокремлення – відокремлення від Великої України у разі її інтеграції з Росією ладні підтримати, як показують соціологічні опитування у Львові, третина галичан за місцем проживання і половина галичан за походженням; за автономію вже в теперішніх умовах висловлюється 32 відсотки жителів Львівської області – найзрусифікованішої зі всіх областей Галичини.

¹² Економічний поступ, за фон Гаєком, є, фактично, функцією від ефективності організації суспільства.

ДОДАТОК (на правах апендиксу)

© О.Друль, 2001
© Інститут розвитку міста, 2001

Те, що я хочу сказати Вам, мої молоді приятелі, таке велике й радісне і zarazом таке важке та прикре, що я бажав би, щоб се сказали Вам якісь авторитетніші від мене уста, щоб се сказав Вам хтось, кого Ви найбільше любите і поважаєте і кому найбільше довіряєте, щоб воно могло вийти в Ваші серця як могутній імпульс до нового життя, як вітхнення до нової праці, до перебудови Вашого власного «я» відповідно до нового світогляду.

Дожили ми великих, переломових подій. Те, що наповняло наші серця тугою і завистю при читанні подій таких бурливих літ, як 1789 або 1848, тепер на наших очах. І не то на наших очах: бурлива хвиля історії захопав нас самих, ставить нашу націю майже в центрі випадків.

Схід Європи, а в тім комплексі також наша Україна, переживає тепер весняну добу, коли тріскає крига абсолютизму та деспотизму, коли народні сили серед страшних катастроф шукають собі нових доріг і нових форм діяльності, коли невимовне горе, вдіяне народам дотеперішнім режимом, порушило найширші верстви і найглибші інстинкти людської душі до боротьби, якої результатом мусить бути повний перестрій зразу державного, а далі й громадського, соціального порядку Росії, а в тім комплексі й України.

Ви, молоді приятелі, що з зацікавленням читаєте новини з Росії, чи подумали Ви про значення тих подій для нашої нації, для нас усіх, для кожного з нас особисто? Адаже ж всесвітня історія не історія героїв, а історія масових рухів і перемін; а ми ж кождий особисто хіба не часть тої маси, яка сими подіями покликана до руху та переміни? Чи подумали Ви над сим, куди можуть повести нас ті рухи, якою луною в особистім житті кожного з нас можуть відбитися ті переміни і які обов'язки на кождого з нас накладає теперішня хвиля? Мені здається, що як люди, обдаровані свідомістю і даром думки, ми всі повинні про се думати, думати більше й інтенсивніше, ніж про все інше, що нас цікавило досі. Бо приходить велика доба, і горе нам, горе нашій нації, коли велика доба застане нас малими і неприготованими!

Велика доба для нашої нації почнеться з хвилею, коли в Росії упаде абсолютизм. [...] Упадок абсолютизму в Росії – що він значить для нас? Який наступник замінить його?

Сей наступник, то не жоден таємний незнайомий, не жоден сфінкс із закритим лицем. Він давно відомий і виразно зазначив свою фізіономію вже в дотеперішній історії Росії: се буде лібералізм капіталістичного скла-

ІВАН ФРАНКО
ОДВЕРТИЙ ЛИСТ
ДО ГАЛИЦЬКОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ
МОЛОДЕЖІ

О Р Е С Т Д Р У Л Ь

асиміляційні та аккультураційні процеси у Львові

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ду. Се буде ліберальний, по-європейськи освічений російський дідич, польський шляхтич, багатий фабрикант, купець, адвокат, професор, журналіст, лікар і в якійсь невеличкій мірі інтелігентний пролетарій. Ось хто надасть фізіономію новому режимові Росії – капітал і інтелігенція. Історичні дворянські традиції в Росії не сильні і такого феодального, конституційним покістом від біди помальованого режиму, який маємо в Галичині, в Росії і на Україні, мабуть, не буде. Певна річ, російський лібералізм виявляє вже тепер і виявить по своїм запануванні інші, так само небезпечні прикмети. Він сильно теоретичний і доктринерський, а доктринери, навіть ліберальні, все і всюди бували найгіршими і найшкідливішими політиками. Доктрина – се формула, супроти якої уступають на задній план живі люди й живі інтереси. Доктрина – се уніформ, стрихулець, ворог усяких партикуляризмів. Доктрина – се зроду централіст, що задля абстрактних понять не пощадить конкретних людей і їх конкретного добробуту. Ми, українці, бачили досі мільйони прикладів, як знущався над живими людьми й націями абсолютизм, узброєний трьома доктринами: православіє, самодержавіє й обрусеніє. Сі доктрини ввійшли занадто глибоко в тіло і кров російської

суспільности, щоб тепер, коли при кермі замість всевладного чиновника стане всевладний російський ліберал, ми могли надіятися наглої і основної зміни в самім режимі. Нехай і так, що доктрина православія стратить своє жало ексклюзивности (ліберал тим і ліберал, що до обрядових доктрин йому байдуже); але доктрина самодержавія й обрусенія дуже легко може подати собі руку з ліберальним доктринерством: вистарчить замість самодержавної особи поставити самодержавну ідею – ідею нероздільности й єдности Росії, непорушности російського великодержавного становища і фундаментального, кат'ек-зохен державного становища «русско-го», т. є. великоруського народу, — і маємо знов продовження дотеперішньої політики руйнування, визискування та оглуплювання окраїн для «добра» центра, маємо національний автократизм у ліберальнім і конституційнім плащі, на взір угорського.

Задатків для такого ліберального автократизму бачимо в російській суспільности дуже багато. Їх систематично плекала і підготовувала вся дотеперішня чиновницько-автократична школа, привчаючи суспільність ігнорувати все органічно виросле, своєрідне, партикулярне й індивідуальне, погорджувати ним як дрібним і

Населення міста, як складна відкрита система під впливом дії зовнішніх чинників середовища та процесів внутрішньосистемної природи знаходиться в стані постійної дихотомії процесів гомогенізації (через механізми акультурації) та гетерогенізації (структуризації). В плані вирізнення історичної групи мешканців міста як окремого елемента в загальнодержавному середовищі необхідна певна спільна єдність ідентифікаційних атрибутів його мешканців, що накладає на їхні інші стратифікаційні самототожності гомогенізуючий відбиток – творення з групи людей, які з різних причин і місць опинилися на спільній території міської спільноти. На ці процеси гомогенізації в етнічно гетерогенному суспільстві накладаються процеси спільної державної ідентифікації з відповідними акультураційними та асиміляційними процесами (напрямок яких, зазначимо, не обов'язково йде в керунок титульної нації).

З іншого боку, для формування адекватного, з точки зору підтримання життєздатності системи, зворотнього зв'язку на сигнали зовнішнього сере-

довища сприятливою є структурна багатоманітність цієї системи (рівно як і наявність механізму вибору з цієї структурної багатоманітності оптимальної відповіді на зовнішній сигнал). Одним з аспектів цієї структурної багатоманітності може (знову ж таки далеко не обов'язково) бути етнічна та конфесійна стратифікація населення міста (при домінуванні принципів толерантності у міжгрупових стосунках як необхідної умови реалізації згаданого механізму оптимального вибору).

В термінах класичної теорії взаємодії культур Мілтона Гордона ці механізми описуються трьома моделями:

- a) підпорядковуюча асиміляція (англомодель) – розчинення міноритної групи в домінуючій;
- b) амальгамна асиміляція (модель переплавляючого тигля) – створення з груп різних культур спільноти з єдиною культурою, що не зводиться до жодної її утворюючої;
- c) плюралістична модель – збереження ідентичності всіх спільно проживаючих груп, тобто відсутність асиміляції.

ретроградним або ломити його як незгідне з одноцільним характером Росії (безцільне і безглузде топтання України, Польщі, Литви, Фінляндії і т. д.). Тільки там, де сей доктринерський автократизм стрічав діяльний, організований, елементарний опір, – у Польщі, в Фінляндії, потроху в Литві, – він нарешті виявляв схильність до концесій, а бодай до якихось перетрактацій. Доктринерові, засліпленому в своїх формулах, можуть заімпонувати тільки тверді факти, об які він раз-другий розіб'є собі голову.

Найменше такого опору знаходив собі автократичний доктринаризм на Україні. Не тому лише, що українське слово було сковане і закнебльоване, а головню тому, що велика частина світлих українців, вихована в тих самих ідеях автократичного доктринерства, й сама ігнорувала свій український партикуляризм, у душі стидалася його, в душі признавала себе gente Ukraini, natione Russi [ра походженням українцем руської нації (лат.)], в душі ж явно дорожила й дорожить фантомом «великої, неподільної Росії».

Перед українською інтелігенцією відкриється тепер, при свобідніших формах життя в Росії, величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси ук-

раїнського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тим податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшім темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остоятися.

Величезні труднощі тої задачі стануть Вам ясно перед очима, коли подумаете про той стан, у яким застає Україну нова доба. Без власних шкіл і без виробленої освітньої традиції, без перейнятого освітніми і народолюбними думками духовенства, без популярного і вищого письменства, яке могло би бодай на першій гарячій порі заспокоювати всі духові потреби величезної маси, без преси, яка могла б ясно держати і систематично боронити стяг національності та приложеної до місцевих потреб, свобідної культурної праці, без надії на сильну фалангу вповні свідомих і на висоті сучасної освіти стоячих репрезентантів у законодатних тілах, і без міцної опори в масах народу та інтелігенції навіть для тих немногих репрезентантів, що забажають вповні відповісти своїй національній і культурній задачі, наша Ук-

З точки зору індивіда асиміляція за Гордоном – лінійний біполярний процес, що починається з культурної асиміляції (аккультурації) і завершується ідентифікаційною та цивільною асиміляцією. Пізніші дослідження Зака та Дер-Карабетяна показали, що зміна когетивності індивіда з первісною культурою і набуттям новою є незалежними процесами. В залежності від інтенсивності цих процесів розрізняють чотири типи формування аккультурованої/асимільованої особистості.

В багатьох випадках бікультуральна модель зводиться до біполярної: між полюсами чіткої ідентифікації з однієї культурою існує інтервал, де доміну-

	первинна ідентичність	
	<i>сильна</i>	<i>слабка</i>
набута ідентичність		
<i>сильна</i>	бікультуралізація	асиміляція
<i>слабка</i>	сепарація	маргіналізація

вання тієї чи іншої культури не є чітко виражено, але може бути оцінено індивідом як респондентом при відповіді на чітке запитання перепису чи

соціологічного опитування щодо належності до якоїсь етнічної групи чи вживання певної (однієї) мови якої рідної чи розмовної. (При проведенні в 2000 році опитуванні при відповіді на запитання про розмовну мову необхідно було назвати одну мову – 9% українців назвали розмовною мовою російську і 91% – українську; при опитуванні ПЦ «Гене-за» 1997 року можна було вибрати одну чи кілька мов – російською як розмовною мовою послуговувалося 3% українців-львів'ян, натомість виключно українською – 81%, відповідно українською і російською – 16%; якщо знехтувати різницею, викликаною трирічним інтервалом в опитуваннях маємо, що з цих 16% на однозначне запитання 38% здецидується до російської мови, а 62% – до української мовної ідентифікації). Крім того, варто зазначити, що процес асиміляції/аккультурації при достатньо великих вибірках практично не буває однонаправленим, однак практично завжди є асиметричним з домінуванням одного з напрямків.

Серед факторів, які впливають на інтенсивність асиміляції/аккультурації двох певних груп дослідни-

раїна готова знов опинитися в ролі ковадла, на якому різні чужі молоти вибиватимуть свої мелодії, або в ролі крілика, на якому різні прихильники вівісекції будуть доконувати своїх експериментів.

От тут і стає перед нами, галичанами, а особливо перед Вами, молоді приятелі, велика історична задача – допомогти російській Україні в тяжких переломових хвилях і потім, у початках, у закладах великої праці – здвигнення нашої національної будови в усій її цілості. Перед Вами стоїть задача й обов'язок – віддячитися російській Україні за все те духове й матеріальне добро, яке вона досі давала нам. Чи і наскільки ми почуємося до того обов'язку, чи і наскільки совісно, розумно, обдуманно візьмемося до його сповнювання, від того буде залежати в дуже великій мірі наша будущина як нації, здібної зайняти місце в хорі інших культурних націй.

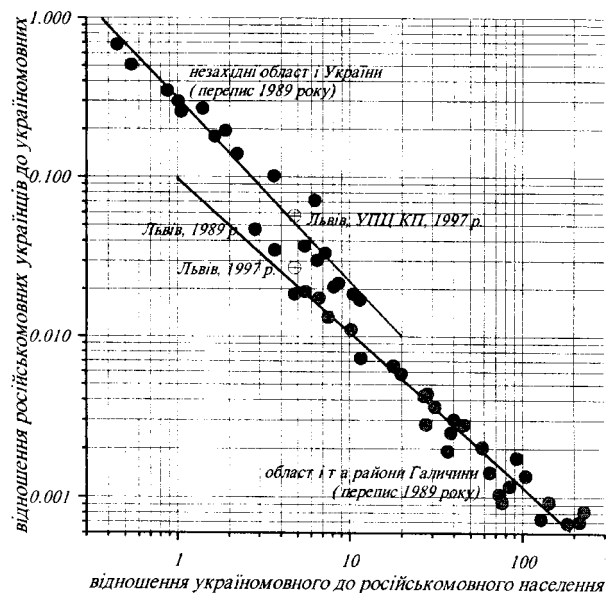
Досі я ждав і надіявся, що хтось ближчий Вам і авторитетніший для Вас забере голос у сій справі, що наша щоденна преса зверне на неї свою увагу, що підіймуть її ті, що люблять видавати себе за батьків і провідників народу. На жаль, я не дїждався сього. Значна часть тих наших світочів, опанована театральним питанням, не бачить поза ним світа; інші, що заховали собі в тій справі

незалежність суду і дивляться на неї критично, не мають чи сили, чи відваги піднести свій голос і вказати ясно і виразно величність теперішньої хвилі і великий трагізм нашого положення в ній і неминучу конечність – якнайшвидше, якнайосновніше змінити курс нашого національного корабля, настроїти всі наші думки, плани, програми на інший діапазон. Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції. Ми повинні – всі без виїмка – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її частковим, локальним болем і радувалися кожним хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головно, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його.

Не забувайте, що ми досі в Галичині жили з національного погляду крайне ненормальним життям. Велика більшість нашої нації лежала безсильна, закнеблю-

ками відзначаються мовна і соціальна взаємодія (частота і якість контактів), які, у свою чергу, визначаються рівнем територіальної сегрегації представників етнічної групи.

Матеріали совєцьких переписів, в яких поряд із національністю (фактично закріпленою від часу запису в паспорті як національність одного з батьків за свідцтвом про народження дитини) фіксувалась рідна мова респондента, дають доволі багатий матеріал для виявлення певних кількісних характеристик мовно-асиміляційних процесів для різних пар російської мови з мовами корінних народів союзних республік. Узагальнюючи аналіз цього матеріалу, можна константувати, що рівень асиміляційних процесів на певній території залежить від кількісного співвідношення асимілюючого та асимільованого населення, рівня мовно-культуральної близькості асимілюючої та асимільованої націй та рівень заангажованості в територіальну соціально-культуральну комунікацію в порівнянні з впливами екстратериторіальних чинників (експоненційна природа цієї залежності може корінитися в законі Ве-

Російськомовна асиміляція українців.

вана, а ми, маленька частина, мали свободу рухів і слова. І нам іноді здавалося, що ми – вся українська нація, що ми її чільні ряди, її репрезентанти перед світом. Тепер, коли на російській Україні не сьогодні то завтра повстануть десятки таких центрів, якими тепер являються Львів та Чернівці, ся наша передова роля скінчилася. Ми мусимо почувати себе не піонерами, але рядовими в великій команді і не сміємо своїх дрібних, локальних справ виставляти як справи всенародні, своїх дрібних персональних амбіцій висувати на першу лінію загального інтересу.

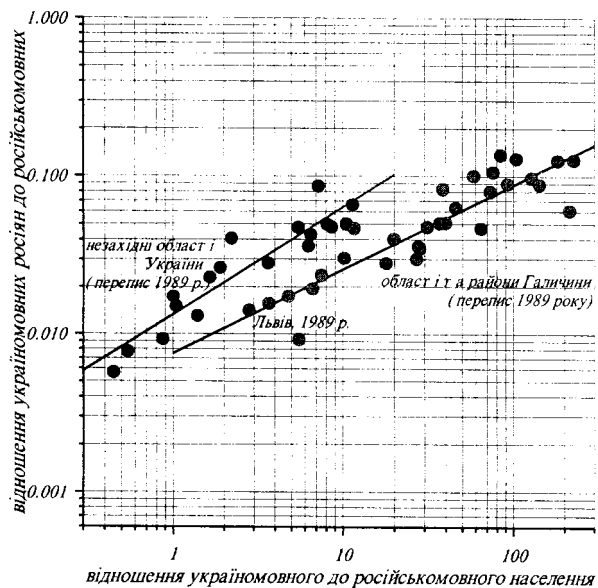
Тепер навіть наші основні національні питання, хоч довго ще не зійдуть із денного порядку, мусять підпасти значній переміні фронтів. Нам треба ясно зрозуміти і відчувати і мати на тямці, що польсько-українське питання не буде відтепер рішатися у Львові, але обхопить бойову лінію безмірно ширшу і кожний його етап буде рішатися і у Львові, і в Чернівцях, і в Кам'янці-Подільській, і в Житомирі, і в Києві. Так само наша галицька та буковинська боротьба з москвофільством відтепер мусить виглядати зовсім інакше, бо й її терен розшириться безмірно, а її зміст поглибитися відповідно до того, як вона розростеться до розмірів боротьби все-

українського національного почуття з винародовляючими претензіями «державної» великоруської нації. І наші відносини до жидів мусять улягти значній переміні, коли нашій нації прийдеться «автономно» гоїти гнилі рани, задані їй московським чиновництвом через ціловікове нагромадження жидів на нашій території при допомозі т[ак] зв[аної] «черти осідлості» та через варварські та нелюдські експерименти урядового аранжування антижидівських розрухів, щоб ними відводити від себе вибухи народної розпуки та обурення.

І всі, всі наші національні та громадські питання мусять улягти основній переміні, коли впадуть дотеперішні китайські стіни, які ділять нас від України. (Наша література і преса мусить перейти на вищий рівень, коли не захоче гинути в конкуренції з тим типом літератури і преси, що виробився в Росії, неважаючи на цензурний тиск, а може, власне завдяки йому). Тісніші, частіші, ближчі зносини з закордонними українцями мусять виробити у нас ширший, свобідніший світогляд, щиріші і свобідніші товариські форми, як ті, що виробилися у нас під шляхетсько-польськими або буршівсько-німецькими впливами. Наш голосний, фразеологічний та в більшій частині нещирий, бо ділами не попертий патрі-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ІВАН ФРАНКО
ОДВЕРТИЙ ЛИСТ
ДО ГАЛИЦЬКОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ
МОЛОДЕЖІ

Україномовна асиміляція росіян.

бера-Фехнера про логарифмічну залежність між силою відчуття та інтенсивністю подразника, що його викликає – в даному випадку характеристикою такого подразника виступає частота контактів з мовцями різними мовами):

$$Y = \alpha x^b,$$

де Y – відношення носіїв асимільованої мови до носіїв асимілюючої мови у асимільованій нації;
 x – відношення носіїв асимільованої мови до носіїв асимілюючої мови у всьому населенні;

α – коефіцієнт, що відображає рівень мовно-культуральної близькості асимілюючої та асимільованої націй (зі зростанням близькості коефіцієнт збільшується);

b – коефіцієнт, що відображає вплив територіальної спільноти на асиміляційні процеси (зі зростанням впливу коефіцієнт збільшується), який визначається зовнішнім щодо території статусом асимільованої мови/нації.

Метою даної роботи є дослідження процесів гомегенізації та гетерогенізації населення Львова, виходячи з даних опитувань, проведених Інститу-

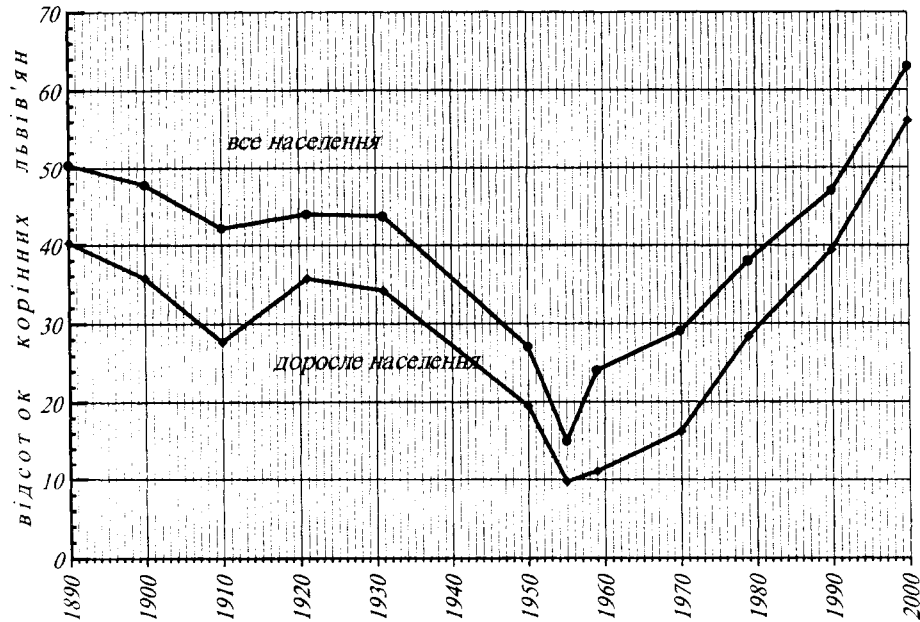
<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

отизм мусить уступити місце поважному, мовчазному, але глибоко відчутному народолюбству, що виявляє себе не словами, а працею. Наша масова інерція, що приймає безкритично слова тих, які сим чи іншим випадком були поставлені «на чоло народу», стали послами, професорами, головами товариств і т. і., мусить уступити місце живій, критичній праці думок і готовності – все і всюди подати й свій голос у загальній справі, виконувати діяльно, на власне ризико, але з повною свідомістю своє горожанське право. Наша аж до границь безхарактерности посунена толеранція хиб та слабостей наших ближніх, навіть тоді, коли вони зі сфери приватних відносин переходять у сферу товариської та громадської діяльности, мусить уступити місце живішому моральному почуттю і енергічнішій реакції против усякої моральної гнилизни, що грозила б розпаншитися в наших товариських відносинах. Інакше, мої дорогі приятелі, ми тут, у Галичині та Буковині, замість духового центру України зробимося гнилим і смердючим боляком, який з обридження оминатиме кожний свідомий українець, що заховав іще живе почуття самоповаги.

Отее моральне переродження, яке вповні dokonається, певно, не швидко, аж наслідком праці поколінь,

та до якого імпульс кожний із нас повинен дати сам собі власною постановою, буде першою умовою можності тіснішого, дружного і продуктивного співділання нашого з закордоновими українцями. Якби Ви знали, мої молоді приятелі, скільки зневіри, розчарувань та знеохоти нагромадили дотеперішні зносини галичан та буковинців із Україною, скільки сорому та прикрости робили не раз українцям наші «національні», а властиво місцеві хиби – неточність, балакучість та пустомельство, брак характерности, індеферентність та моральна грубошкірність, байдужність до важних загальних справ, а завзятість у дрібницях, пуста амбітність та брак самокритики, парадкування європейськими формами при основній малоосвітности та некультурности, якби Ви знали і відчували се так, як сього вимагає теперішня хвиля, то я не сумніваюся, що в серці кожного з Вас знайшлась би моральна сила, щоб сказати собі і покласти ганнібалову присягу: віднині доложу всякого зусилля, щоб увільнитися від тих хиб, поводитися краще, працювати пильніше над собою.

Та все те кажу лише для Вас, особливо для тих, хто захоче мати зносини з українцями, щоб охоронити його і тих, із ким він буде мати зносини, від прикрих розча-

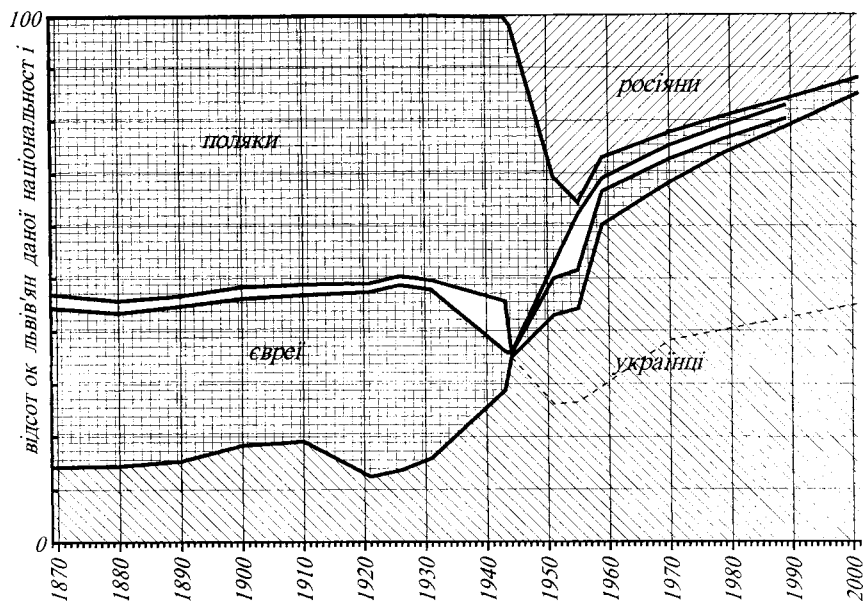

рувань. А головна річ у тім, чим можемо ми, галичани й буковинці, в разі свобідніших відносин у Росії, допомогти Україні. На капітали ми не багаті, та й не капіталів потребуватимуть від нас українці. Так само дурять себе ті галичани та буковинці, які вже тепер облизуються, надіючися, що свобода в Росії створить їм дорогу до роблення інтересів, до корисних посад та сухих доходів без праці. Певна річ, у порівнянні до нашої заробкової мізерії російські відносини не одному можуть видатися блискучими, але не треба забувати, що на легкі заробітки та на масні посади всюди конкурентів багато, а спеціально Росія багата на таких «ташкентців», із якими наші кандидати не легко витримають конкуренцію. Та й не «ташкентців», не аферистів, не спекулянтів на легкий хліб потребує від нас Україна, і коли ми нічого іншого, ліпшого не зуміємо дати їй, тоді сором і ганьба нам!

Не заїмпонуємо ми українцям і своєю інтелігенцією, своїм рівнем теоретичної освіти. Лиха доля змусила нас виростати і вчитися в краю, де завдяки шляхетському режимові наука вважається небезпечним оружжям, якого не слід давати в руки суспільности, де шкільне навчання в самім зароді затруєне конфесійними, політичними та національними пересудами, де свобідна

критика виелімінувана з виховання, де панує т[ак] зв[ане] Brotstudium, навчання для хліба, для кар'єри, навчання, тісне та далеке від тої широкої гуманности, що лежить в основі західноєвропейського, а подекуди навіть російського вищого шкільництва. Отже, й тут не багато чим можемо стати в пригоді українцям. Щонайбільше хіба яко вчителі язиків – німецького, польського, потроху класичних, бо наука язиків у наших школах трактується справді ліпше, як у російських. [...]

Та проте є у нас дещо таке, що може стати в пригоді українцям у Росії. Маю на думці той практичний смисл, привичку більше додивлятися до конкретних фактів, як до теорій, і більше вироблену привичку до публічного життя, до організацій і парламентаризму. Надто довголітня боротьба за національні права виробила у нас певну традицію і немалий засіб досвіду в таких справах, що все може дуже пригодиться тепер, коли й російську Україну жде перспектива проходити ту саму школу поміж двома огнями – польським і московським. Правда, і ті добрі прикмети в душній галицькій атмосфері дуже часто переходять на хиби, на тіснорість, боязливість, байдужність до всяких смілих поривів і заскоружність у своїм тіснім кружку, та тут уже певно нове

Етнічна структура населення Львова в 1869-2001 рр.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

історичне життя в ширших межах само собою швидко здуває усунути ті хиби.

Я бажаю тільки одного – звернути Вашу увагу, молоді приятелі, звернути увагу всієї суспільності на ту велику історичну хвилю, якої наближення чуємо всі. Нам прийдеться змобілізувати всі свої сили, щоб задоволити потреби тої хвилі. Та поки ще вона не надійшла, до праці, молоді приятелі, до інтенсивної, невсипущої праці над собою самими! Здобуйте знання, теоретичне й практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і статочних мужів, повних любови до свого народу і здібних виявляти ту любов не потоками шумних фраз, а невтомною, тихою працею. Таких мужів потребує кожда нація і кожда історична доба, а вдвоє сильніше буде їх потребувати велика історична доба, коли всій нашій Україні перший раз у її історичнім житті всміхнеться хоч трохи повна горожанська і політична свобода.

Написаний у 1905 році з нагоди революції у Росії текст вперше опубліковано у «Літературно-Науковому Віснику»; друкується із незначними скороченнями за: Франко І. Зібрання творів у 50 томах. – Т. 45. – С. 401-409.

том розвитку міста в грудні 2000 року та Фондом розвитку Львівщини в грудні 1997 року та результатів проведених у Львові переписів населення. Досліджувались відмінності соціокультуральних характеристик народжених у Львові та поза ним мешканців міста різних етнічно-конфесійних груп мешканців міста – тобто вплив факту укоріненості у Львові з народження на зміну цих характеристик.

Опитування 2000 року показало, що за місцем народження доросле населення Львова майже розділилося наполовину. В таблиці подані ці результати за різними віковими групами; окремо виділено частку львів'ян у другому поколінні:

	Всього	17-29	30-45	46-55/60	Більше 60
мешкають у Львові від народження з них:	56	77	63	41	19
Хтось з батьків народився у Львові	33	39	31	25	26

Зауважимо, що з врахуванням того, що частка мешканців Львова віком до 17 років складала у

2000 році 20% і серед них тих, що приємігрували до Львова, менше 10%, відсоток корінних львів'ян складатиме 63%. Як бачимо, із зменшенням віку частка уроджених львів'ян зростає, що відображає падіння міграційного приросту населення Львова після піків післявоєнних та 1960-х років.

За отриманими дослідженням даними вікового розподілу місця народження теперішніх львів'ян та вікової структури населення Львова за даними переписів можна визначити зміну частки корінних львів'ян у населенні міста в повоєнний період і порівняти цю динаміку з даними переписів кінця XIX – першої половини XX століть.

Згідно з опитуванням у Львові на початок 2001 року проживало: 85% українців та 12% росіян. В силу незначної кількості представників інших національностей і обмежених обсягів соціологічної вибірки (а, отже, неможливості детальнішого аналізу) їхня етнічна приналежність не фіксувалась.

Серед респондентів, уроджених у Львові, частка росіян дещо вища – 15% (частка українців – 82%), що пояснюється тим, що частка росіян у на-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

галичина і україна

	2000 рік: «Мова приватного спілкування – російська»	1997 рік: «Рідна мова – російська»	1989 рік (перепис): «Рідна мова – російська»	1979 рік (перепис): «Рідна мова – російська»	1970 рік (перепис): «Рідна мова – російська»
львів'яни в цілому	20	16,7	19,9	25,7	31,1
українці в цілому в т.ч.	9	4,2	3,1	3,1	6,1
вірні УГКЦ	1	0,0			
вірні УПЦ КП	16	5,3			
вірні УАПЦ	15				
невизначена конфесія	22				

	2000 рік: «Мова приватного спілкування – російська»	1997 рік: «Рідна мова – російська»	1989 рік (перепис): «Рідна мова – російська»	1979 рік (перепис): «Рідна мова – російська»	1970 рік (перепис): «Рідна мова – російська»
львів'яни в цілому	79	81,5	77,2	71,3	65,2
росіяни в т.ч.	10	6,9	2,0	1,3	1,1
народжені поза Львовом	5	0,0			
народжені у Львові	9	19,2			

селенні Львова починаючи з середини 50-х років постійно зменшується.

Переходячи до аналізу мовної асиміляції, важливо зазначити, що в проведеному дослідженні запитання щодо мови формулювалось як «Мова приватного спілкування», а не «Рідна мова», як звикло воно сформульовано в переписах. Таке формулювання понижує асиміляційний бар'єр, і величину цього зниження можна оцінити, порівнюючи результати даного опитування із результатами опитування кінця 1997 року – три роки для асиміляційних процесів не є суттєвим терміном навіть в умовах динамічних суспільних змін сьогодення (дані в таблиці у відсотках).

Розмістивши на графіку кількісних характеристик російськомовної асиміляції українців за переписом 1989 року дані, отримані в результаті львівського опитування 1997 року для українців в цілому та для українців-вірних УПЦ КП, побачимо, що перша точка лягає в смугу розкиду даних перепису 1989 року для українців областей та районів Галичини, друга ж точка – в смугу розкиду даних схід-

183

ОРЕСТ ДРУЛЬ
АСИМІЛЯЦІЙНІ ТА
АКУЛЬТУРАЦІЙНІ
ПРОЦЕСИ
У ЛЬВОВІ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Цілий рік ряд голосних і великих подій приковував до себе, разом з увагою інших народів і країв, увагу нашої суспільності, яка від тих подій чекала рішучих змін в тяжким положенні нашого народу – як революція в Росії, конституційна ера й її далішні авантюри та виборча реформа в Австрії, від котрої також надіялися так багато в Галичині, поки сі надії не закінчилися вилученням українського народу з усіх добродійних впливів нових порядків і відданням на ласку давніших хазяїв краю. Але серед тих подій переходили і переходять, мало або й зовсім не притягуючи увагу ширших кругів, менше помітні, але дуже важні й багаті далекосяглими наслідками внутрішні переміни в відносинах різних частин української землі, в розміщенні і угрупованні наших національних і культурних сил, в напрямках суспільної енергії. На деяких сторонах цього процесу, що безпосередньо дотикає Галичини й її відносин до російської України, хочу я сим разом спинити увагу читачів.

За останніх двадцять або двадцять п'ять літ суспільність галицька привикла бачити й уявляти собі Галичину як духовний і культурний центр української землі, як ту

духовну фабрику, де виковується українська культура для цілої соборної України. Вона привикла бачити участь українських письменників в галицьких виданнях. Привикла до того, що українці інтересувалися її політичним і суспільним життям, дивилися як на свої на її національні інституції та старалися помагати їм морально і матеріально. Привикла до того поважання й побожної зависти, з якими українці дивилися й на ті невеличкі здобутки національної культури, народного освідомлення, які були досягнені на галицьким ґрунті, й уявляли себе не інакше, як передовою, чільнішою частиною українського народу, яка далеко випередила ту бідну Україну російську, де так слабо стоїть українська свідомість, де навіть по родинах не говорять по-українськи, де більша частина інтелігенції не важиться навіть думати й говорити по-українськи.

І з тим в'язалися живі надії на поміч ще сильнішу, ще діяльнішу від тої України в будучині. Кожний раз, як розмах суспільної енергії ударявся об залізний перстень, яким окувала галицьку Україну органічна праца польської суспільної ієрархії, – з новою силою оживали давні надії на те, що колись те, чого не може доказати Галичина своєю силою, – розбити сі залізні кайдани – розіб'є її велика, мно-

них областей України: як показало опитування 2000 року основна частка вірних цієї конфесії у Львові походить саме з цих регіонів, і, як видно, зберегла асиміляційні характеристики населення регіонів походження.

Отримані ж з опитування 1997 року характеристики україномовної асиміляції росіян у Львові, назвати надійними не можна в силу недостатності вибірки для вивчення таких доволі рідкісних явищ; маючи це на увазі, все ж можна відзначити відчутну тенденцію до підвищення рівня асиміляційних процесів у цьому напрямку: точка на відповідному графіку розташована у смугі розкиду даних асиміляційних характеристик росіян східних областей України – можливо в силу дії зазначеного вище фактору досягнення динамічної рівноваги і підвищення впливу регіональної спільноти на асиміляційні процеси (можливо і через пониження за дев'ять років між переписом і опитуванням зовнішнього щодо Львова статусу російської мови).

У цьому контексті, тобто з урахуванням кількісних співвідношень носіїв різних мов, бачимо, що зміна

при опитуванні 2000 року запитання з визначення рідної мови на визначення розмовної мови зменшила асиміляційний бар'єр для українців – в 3,5 рази, для росіян – в 2 рази щодо даних 1997 року та у 8 разів стосовно даних перепису 1989 року.

Посилення україномовної асиміляції росіян у Львові у світлі змін державно-політичної ситуації останніх десяти років не є несподіваним фактом; цими ж змінами можна пояснити збільшення частки російськомовних українців – проголошення незалежності України і посилення статусу українськості принаймі у Львові призвело до посилення української асиміляції на іншому каналі: до зміни переважаної ідентифікації в біетнічних індивідів, що не обов'язково супроводжується відповідними змінами в мовній практиці (навіть серед тих респондентів, хто назвав себе росіянином, 8% в першу чергу ідентифікують себе як українці, ще 5 – має таку ідентифікацію в другу чергу).

Аналіз рівня російськомовної асиміляції українців в розрізі конфесій та поколінь проживання у Львові дає цілком прогнозовані результати: рівень

гомлієнова Україна. Най лише збудиться з тяжкого латаргу сей приспаний велетень, нехай лише злетять з нього ті кайдани, якими окували його в тім латаргу темні сили! Він потрапить постояти за себе тоді, сей тридцятьмільоновий народ, і не тільки за себе! Чи не згадає він за Галичину, сю бідну, нещасливу Галичину, що в найтяжчі часи українського лихоліття вдовиними лептами світила огник національної української культури, народної свідомости і вказувала ним дорогу українським братам? В тій багатій людьмі, засобами, капіталами Україні чи не знайдуться засоби на те, аби помощи галицькому селянинові вирватися з економічного визиску польського шляхтича і жидівського лихваря, посунути економічну й просвітню роботу, запомагти інституції, системою приватних шкіл переломити ворожу національним нашим інтересам правительственну систему? Адже та Україна в своїм відродженні обома руками черпатиме з тих культурних і національних засобів, які приготвила їй Галичина; вона очевидно в першій мірі звернеться до зібраної тут літератури, наукових праць, шкільних підручників, тут шукатиме інструкторів для української мови, робітників на різних полях національної роботи. Коли не свідомість всеукраїнських інте-

ресів, загрожених в Галичині, то проста вдячність за тяжку національну працю, роблену з такими тяжкими висиленнями в інтересах всієї України, зверне гадки й енергію відродженої української суспільности між іншим також на рятуння Галичини.

Люди, що ближче приглядалися українським відносинам, задивлялися, певно, менш оптимістично. Вони знали, що Україна – се не зачарований королевич, який від одного слова встане, повний сил і життя, і одним рухом своєї булави пробудить кипуче, сильне національне життя навколо; що се організм, тяжко ослаблений довгою хворобою, довгою деструкційною роботою сильних реактивів обезвладнений, отруєний, який тільки поволі може відзискати свої сили й активну енергію. Свідомі були вони й того, що та культурна пожива, яку приготовано Україні в Галичині, в значній часті занадто сильно перейнята і в своїм змісті, і в зверхній формі та мові прикметами старого галицького рутенства, яке все ворожо ставилося супроти змагань до українізації галицької мови, галицької культури і хоч під напором людей, які свідомо змагали все до якнайтіснішого зближення Галичини з Україною, посувалося в сім напрямі, але досить пиняво (1) і колись стане сильно на зава-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

асиміляції зростає в напрямку від народжених поза Львовом через народжених у Львові, але з не у Львові народженими батьками, до львів'ян як мінімум в другому поколінні; у всіх групах греко-католики мають суттєво нижчий рівень асиміляції, ніж він спостерігається у православних (див. табл.).

Мова спілкування – російська (опитування 2000 року; українці; відсотки)

	уроджені у Львові	в другому поколінні	галичани у Львові	східні українці у Львові	уроджені поза Львовом	галичани, східні українці, поза Львовом	східні українці, поза Львовом
Всі	26	26	5	27	9	2	18
УГКЦ	1	3	0	0	1	0	7
УПЦКП	22	24	9	29	12	0	13

Важливим чинником формування системи соціокультуральних цінностей, зокрема політичної культури населення є його історична традиція. У випадку України ця історична традиція для різних регіонів є кардинально відмінною. Польські соціологи, порівнюючи політичну історію західної Галичини та

т.зв. «конгресувки» (території, що після розборів Польщі потрапила у склад Російської імперії) зазначають, що Галичина в часи ПРН мала тоталітаристичну перерву в демократії, натомість «конгресувка» в часи другої Речіпосполитої (1918 – 1939 рр.) – демократичну перерву в тоталітаризмі. Відповідно це ж саме (при певних умовностях, звичайно) можна сказати і про політичну історію Галичини та Волині; що ж до Східної України, то політична історія тоталітаризму тут не мала навіть перерви. Тому, окрім конфесійного чинника, в розглядуваному аспекті важливим фактором є і регіональне походження респондентів-українців. Підтвердженням цього може служити дослідження Томаша Зарицького (Варшавський університет) «Нова електоральна географія Центральної Європи», в якій порівняно посткомуністичну регіональну політичну диференціацію у Чехії, Угорщині, Литві, Польщі, Словаччині та Україні і виділено фактори цієї варіативності: для України найважливішими чинниками політичних відмінностей виявилися власне регіональні та історичні причини – взаємопов'яза-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ді в присвоєнні українцями національно-культурного галицького запасу. Не було тайною вкінці для них і те, що й на Україні поруч людей, які від перших заборон українського слова дивилися на Галичину як на український П'ємонт, як на ту всеукраїнську фабрику, де мусить вестися національна робота для цілої України, до слушного часу, – були все елементи, яким сей наклін до Галичини дуже не подобався, які все твердо стояли на тім, що «малорусский вопрос может быть разрешен только на русской почве», в тісній і нерозривній зв'язі з російським ліберальним чи якимсь іншим рухом; в очах одних се братання з Галичиною стягало на українство небажані підозріння в офіціальних сферах; інші боялися, так би сказати, занечищення, викривлення галицькими елементами українського руху, українського елемента в Росії. Все се мусило людей, ближче ознайомлених з українськими відносинами, настроювати скептичніше до тих галицько-українських перспектив.

Але дійсність, яка розвинулася протягом останнього року, коли з українського велетня почали злітати одні по одних різні узи, що в'язали його, мабуть, перейшла й найбільш песимістичні пророцтва. Українство виступило на світ Божий таким дезорганізованим і ослабленим віковим

занепадом, що жаль і жах мусив пройняти кожного, а при тім не видно було зрозуміння потреби концентрації національних сил, противно – гуртківство, атомізм, як я позволив собі назвати се в попереднім огляді. І спеціально в відносинах України до Галичини не показалося не тільки ніяких тенденцій до тіснішого зближення в інтересах тої національної концентрації, а зовсім противне. В пресі, а ще більше поза пресою, – так що в пресі гомоніли тільки неясні відгомони того, – пішли міркування на тему, що прийшов час українським письменникам скинути з себе впливи галицької літератури й диктувати самим; що «галицький епізод» в історії українства має тільки історичне значення: що зроблено на галицькім ґрунті, має там і зостатися, з локальним значенням, для вжитку Галичини; «галичанщини» український народ і українська суспільність не приймає, для її вжитку має бути все вироблене наново, українськими силами, на чисто українській основі, а всякий слід галицьких впливів здискредитує й погубить український рух в очах українських мас. Одні, настрашені сими острахами, інші – даючи волю давній власній неохоті до «галичанщини», почали старанно уникати всього, що могло б маркувати культурно-національну спільність російської

ність цих факторів ґрунтовно показав Шлемкевич у своїй праці «Галичанство».

В цілому серед респондентів-українців регіональна структура походження виглядає так (у %):

	Галичани	з інших регіонів Зах.України	з інших регіонів України
всі українці			
Львова	56	9	35
- народжені поза Львовом	55	10	35
- народжені у Львові	56	8	36

Ще одним вислідом регіонально-історичних відмінностей Галичини є конфесійна специфічність. Конфесійність є стійким ідентифікаційним показником, великий вплив на конфесійне самовизначення респондентів мають сімейні традиції віросповідання, серед яких найвпливовішим фактором в Україні (як і, зрештою, в багатьох інших країнах) є регіональне походження родини респондента. Очевидно, що традиційною конфесією вихідців з Галичини є УГКЦ, для слов'ян-вихідців інших областей

України та республік колишнього ССРСР – різні гільки православ'я. Ось як ілюструють цю тезу результати дослідження (у відсотках; для цифр у дужках – відсотки дуже приблизні в силу малої кількості респондентів):

Респонденти, народжені поза Львовом (у %).

	українці		росіяни	
	Галичани з інших регіонів Зах.України	з інших регіонів України		
УГКЦ	73	(20)	30	0
УПЦКП	15	(30)	46	30
УПЦМП	1	(0)	2	20
УАПЦ	9	(10)	2	10
Інша	0	(30)	0	0
не визначена	3	(10)	20	40

З цих даних можна відзначити лише значну частку віруючих нетрадиційних конфесій серед негалицьких вихідців із Західної України, західноукраїнський характер УАПЦ та чітко виражену тенденцію зменшення частки невизначених у ряді росіяни –

України з галицьким життям, і хоч безперечно у переважній більшості не було при тім якогось завзяття на Галичину, але якомсь відразу запанував загальний тон в напрямі відокремлення, а не тіснішого зближення з нею.

Напрямок безперечно шкідливий і з становища всеукраїнського, і з спеціально галицького. Різні часті великої української землі в своїм історичному житті йшли різними дорогами, під впливами різних чужих народів, культур, правительствених систем, відмінних економічних і суспільно-політичних обставин, і при слабкій розвою національного життя, національної культури вони слабо відчували свою національну єдність, мало вносили в спільну культурно-національну скарбницю й пасивно піддавалися чужим впливам. Щоб вийти з цього розбиття й занепаду, який в дальшій розвою грозить нам повною національною смертю, українці мусять всю енергію вложити в те, аби відіграти національне почуття і з ним – почуття національної спільності, солідарності у різних частин українського народу та сконцентрувати, можливо систематично і плано-во, національні сили тих різних частин на спільній національній роботі, яку нам висувають біжучі події на денний порядок. Інакше мертвіє, слабне і відпадає не тільки

та частина, якої зв'яз з цілістю порушена, ослаблена. Слабне також і цілість, всеукраїнський організм, через зменшення тих сил, якими може він розпоряджати для загальнонаціональних цілей, і через дальше степенування розкладової енергії. На наших очах ледве животіє Угорська Русь, розірвавши свої, живі й сильні колись, зв'язі з сусідньою Галичиною; подібна доля грозить Холмщині й Підляшшю, відірваним безглуздою політикою російської адміністрації від решти українських земель, які також досі не зробили нічого з свого боку, аби знейтралізувати сей розділ; безперечно, незмірно шкідливо відбився б на культурнім житті Буковини теперішній рух її «автохтонів», звернений на можливе відокремлення «православної Буковини» від «уніатської Галичини». Але заразом такі всі розділи завдають болючі удари не тільки нашому національному почуттю, але й нашим національним силам. І так же само ослаблення зв'язей Галичини з Україною відбилось б не тільки незвичайно шкідливо на всій будучій долі Галичини, але і для життя українського не минуло б се без шкідливих наслідків, якби відтято Галичину від загальноукраїнського життя чи ослаблено обопільні зв'язі, обмін сил і продуктів культурно-національної роботи у російській Україні з та-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

східні українці – галичани, явища, зрештою, доволі тривіальні.

Розглянемо як виглядає конфесійна структура корінних львів'ян у першому поколінні:

Респонденти, народжені у Львові (у%):

	всі			уроджені у Львові		
	всі	українці	росіяни	всі	українці	росіяни
УГКЦ	45	53	3	41	49	6
УПЦКП	31	29	47	35	32	53
УПЦМП	3	1	14	4	1	13
УАПЦ	5	5	5	4	4	3
Інша	3	3	0	3	4	0
Не визначена	12	9	31	11	9	25

Для зручності аналізу асиміляційних процесів конфесійної ідентифікації справа подаємо різницю у частках віруючих різних конфесій для народжених поза Львовом і у Львові (у відсотках).

Як видно, найпотужнішим напрямом конфесійної асиміляції є УПЦ КП: найвищий приріст вірних цієї конфесії спостерігається у всіх регіональних групах. Глибший аналіз показує, що щодо всіх груп,

	українці			росіяни	
	галичани	з інших регіонів Зах.України	з інших регіонів України	батьки, уроджені у Львові	інші
УГКЦ	63	(50)	13	(15)	0
УПЦКП	21	(30)	52	(55)	45
УПЦМП	2	(0)	5	(15)	20
УАПЦ	6	(0)	5	(0)	5
Інша	2	(0)	5	(0)	0
не визначена	6	(20)	18	(15)	30

окрім українців зі східної України існує доволі висока (особливо для українців із Західної України) кореляція між різницею конфесійної структури даної групи і конфесійної структури Львова в цілому, з одного боку, та між наведеною в таблиці у частках віруючих різних конфесій для народжених поза Львовом і у Львові, з другого боку (стрічка «R» наведеної таблиці). Іншими словами, релевантною групою щодо асиміляційних змін цих регіональних груп є львівська спільнота в цілому.

Щодо зміни конфесійної структури групи східних українців така пряма кореляція відсутня, нато-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

кою значною частиною української землі, як Галичина, при тім частиною, що визначається в теперішній часі життям національним, будь-що-будь, найбільш інтенсивним, найбільш розвиненим, найбільш свідомим.

Треба пам'ятати, що сама Україна, так само як і Галичина, лише ще в далеко більшій мірі, не становить вповні однорідного комплексу: і тут, завдяки історичним і всяким іншим обставинам, бачимо досить значні відміни в житті, в мові, в усяких відносинах між правобічною й лівобічною Україною, між хліборобською Херсонщиною й фабричною Катеринославщиною або козацькою Кубанщиною. Зійти з всеукраїнського становища, іти далі тою ж дорогою, якою відмежовують тепер «галичанщину» від «українщини», грати в дуду провінціалізмів було б великою тактичною помилкою. Замість зводити до спільного знаменника все багатство українських діалектів, всю різноманітність українського життя, – ставити літературній мові вимоги, аби вона трималася тих взірців, як люди говорять в даній губернії або певній частині її, значило б розбити Україну на атоми, звести національну єдність до етнографічної дріб'язковості, пересунути еволюцію нашої літературної мови на півстоліття назад або й більше. Коли люди, яким зовсім не

залежить на сильнішій розві українства, власне хапаються тих відмін, витворених на нашій національній тілі чужими впливами та зверхніми обставинами, і поняття одноцільної української території й її автономії підмінюють поняттям краю, області, із української території викроюють обласні автономії, то в інтересах українського національного розвитку в теперішній стадії лежить власне концентрація всіх національних сил, а для того – всіх частин української території. Треба розвивати в них почуття єдності, солідарності, близькості, а не роздмухувати різниці, які їх ділять і які при таких роздмухуванні можуть привести до повного відокремлення культурного і національного різних частин української землі, як в данім разі – в відносинах до російської України Галичини.

Що Україна російська й Галичина, навіть як не старатися умисне про їх відокремлення, розлуку, а як тільки залишити всякі заходи до їх зближення, практиковані дотепер, та пустити їх іти кожній своєю дорогою, – пішли б усе далі й далі від себе, се річ зовсім ясна. Ті історичні різниці, що поробили такі замітні відміни, роблять свою диференційну роботу далі. Життя релігійне, політичне, культурне іде в кожній з них іншою дорогою. Галичина належить і буде

	українці			росіяни	
	галичани	з інших регіонів Зах.України	з інших регіонів України	батьки, уроджені у Львові	інші
УГКЦ	-10	(+20)	-17	(+15)	0
УПЦКП	+6	(0)	+6	(+25)	+15
УПЦМП	+1	(0)	+3	(-5)	0
УАПЦ	-3	(-10)	+3	(-10)	-5
Інша	+2	(-30)	+5	(0)	0
не визначена	+3	(+10)	-2	(-25)	-10
R	0,99	0,89	-0,77	0,69	0,31

мість спостерігається обернена кореляція, природа якої може бути в тому, що релевантною для львів'ян-вихідців зі східної України групою є, власне, населення східної України – коефіцієнт кореляції між різницею конфесійної структури львів'ян, народжених на східній Україні і конфесійної структури східної України, з одного боку, та між різницею конфесійної структури східних українців, народжених поза Львовом і у Львові, з другого боку доволі високий (рівний 0,75).

Якщо конфесійно-мовні ідентифікації є в певній мірі «генетичними», тобто традиційно пов'язані з рідним походженням респондента, то відповідь на запитання опитування 2000 року: «До якої з цих категорій (європеець, львів'янин, просто людина як така, українець, галичанин, совєцька людина) Ви схильні віднести себе в першу та другу чергу?» значно більше визначається свідомим вибором респондента, характеризуючи його самоідентифікацію, і у цьому сенсі є, у своїй статистичній сукупності, чутливішим індикатором суспільних процесів (див. стор. 186):

Як видно, у корінних львів'ян різного регіонального походження в порівнянні з львів'янами, народженими не у Львові, зменшується ідентифікація з типом совєцької людини та (за винятком росіян) з українством як пріоритетним ідентифікаційним маркером. Натомість (що природньо) збільшується ідентифікація себе як львів'янина та з «просто людиною як такою», тобто, фактично, зростає відсутність групового ототожнення. Не так однозначна галицька тожсамість – в першому поколінні гали-

належати до іншої держави, до іншої церкви, ніж Україна, живе і буде жити під іншими культурними впливами; ще довго, поки будуть тривати теперішні обставини, буде вона тягнутися в хвості польської та німецької культури, Україна – в хвості російської. Шкільництво галицьке буде далі філією польської школи й своїми підручниками, фабрикованими по вказівках польської ради шкільної, і всією своєю системою, своєю наукою буде далі підтримувати ту специфічно галицьку атмосферу, включно до мови, яка панує в галицькій школі й галицькій книжці, – мови вповні конвенціональної, далекої і від народної й від української літературної. Тим часом коли на Україні російській почнуть друкуватися шкільні підручники, почнуться шкільні виклади українські, – підручники, термінологія, все готово піти за школою російською. І розділ буде все збільшуватися.

Коротко кажучи, – досі Галичина йшла, а Україна стояла або йшла за Галичиною. Тепер Україна піде своєю відмінною дорогою, і віддалення її від Галичини буде збільшуватися з кожним кроком, коли не подбати про зближення їх доріг. І коли б так кожна пішла своєю дорогою, не дбаючи про се зближення, то за яких 20-30 літ ми мали б перед собою дві національності на одній етнографічній

основі, подібно як серби й хорвати, дві частини одного сербського племені, що дали себе розвести політичним, культурним, релігійним обставинам до повного відчуження.

Розуміється, галичани й українці не повинні допустити до сього. Ті змагання до українізації Галичини, які велися досі свідомо лише одиницями й викликали часто нарікання в людях несвідомих сеї актуальної справи, тепер, супроти такої небезпеки, мусять вестися всім свідомим загальом галицьким. Галичина не може допустити себе до відокремлення від України, до того, аби стати їй чужою, як стала чужою Галичині Угорська Русь, яка викликає своєю долею платонічні зітхання, але нічого більше – бо галичани не знають, як і приступити до неї, і зоставляють її на ласку Божу. Се було б початком агонії для Галичини. Вона повинна напружити всі сили, аби зостатися в якнайтіснішім контакті з Україною, лишитися нероздільною частиною національною в національним руху, активним учасником в культурній українській роботі. В її інтересах спеціально лежить створення сильної української культури, сильної української нації, і вона повинна постаратися про те, щоб бути не пасивним глядачем тяжких висилень українських кружків на сій дорозі, а діяльним співробітником і

	українці															росіяни	
	Галичани, народжені поза Львовом			галичани, народжені у Львові			народжені в незахідних областях України			народжені у Львові – у сім'ях східних українців			львів'яни більше як в одному поколінні			народжені	
	всі	вірні УГКЦ	вірні УПЦ	всі	вірні УГКЦ	вірні УПЦ	всі	вірні УГКЦ	вірні УПЦ	всі	вірні УГКЦ	вірні УПЦ	всі	вірні УГКЦ	вірні УПЦ	поза Львовом	у Львові
<i>В першу чергу</i>																	
Європець	6	7	0	5	8	0	6	7	0	19	14	29	7	5	12	14	15
Українець	45	45	50	29	30	30	38	33	44	16	14	14	24	30	20	5	9
Галичанин	10	11	8	3	5	0	0	0	0	3	14	0	7	11	4	5	3
Львів'янин	23	23	33	36	28	50	16	27	9	27	14	29	29	30	16	18	24
Просто людина	14	14	8	26	30	20	28	27	44	32	43	29	30	24	40	27	36
Совєцька людина	1	0	0	0	0	0	10	7	4	3	0	0	1	0	4	18	9
<i>В другу чергу</i>																	
Європець	5	5	8	10	8	9	8	0	9	16	14	14	12	14	8	5	12
Українець	33	32	33	24	23	18	28	33	30	32	29	33	34	30	24	0	9
Галичанин	17	21	8	14	20	0	8	20	4	3	0	0	13	16	12	0	3
Львів'янин	26	21	42	34	33	36	24	27	22	27	29	29	24	30	24	9	39
Просто людина	19	20	8	17	18	27	20	13	22	16	29	19	16	11	28	50	27
Совєцька людина	0	0	0	0	0	0	6	7	9	0	0	0	0	0	0	18	3

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

помічником. Локальною галицькою роботою сьому вона може допомогти тільки почасти – і то лише в тім разі, коли галицьке життя, галицька культура, література, мова так зближаться до української, що зникне та межа, яка ділить тепер «галичанщину» від «українщини». Постійним культурним і національним центром всеукраїнським може бути тільки історичний центр – Київ, всі інші могли бути тільки епізодами. Допомогти концентрації культурної роботи в тім центрі – се обов'язок всіх частин української землі, в тім і Галичини. А допомогти їй можна, кажу, тільки постаравшись наперед зблизитися всім життям до українського життя, не зражуючися навіть якоюсь неприхильністю до «галичанщини», якби вона удержалася. Думаю, одначе, що свідомі всеукраїнських національних завдань українці потраплять легко знейтралізувати ту неприхильність і з свого боку підуть назустріч тому напрямку до обоюдно зближення. Адже те, що ділить Галичину й Україну, в переважній масі зовсім нам чуже: в Галичині се «налетілість» польсько-німецькі, на Україні московські, а народна основа там і тут дуже близька, майже та сама; отже, оборона тих відмін зовсім не варта провінціального патріотизму. Се треба зрозуміти і не дивитися на другу сторону як

на якихсь недоцивілізованих людей, як тепер буває, бо і тут і там ті різниці «цивілізації» і дуже маловажні, і зовсім не наші переважно. А коли станемо на сім становищі, тоді й зближення буде легке, особливо як буде обосторонне.

Але я поки що кажу на адресу Галичини. Україна другий раз не піде до неї, як ішла, і не дай Боже, аби обставини змушували її до того. Галичани повинні бажати собі України могутньої, сильної, атракційної, а не розбитої й жебрущої. Галичина в першій мірі повинна зближитися до України. Галицькі літерати повинні зближувати ще більше тутешню літературну мову до української, галицьку пресу і літературу до українського життя й українських інтересів. Галицькі педагоги повинні постаратися про те, щоб на українській землі не було двох термінологій і двох мов – адже школа в першій лінії впливає на напрям книжної й культурної мови. Галицька суспільність повинна змагати до наві'язання тісніших зв'язей з Україною. Особливо люди молоді, на вступі до життя, повинні поставити собі за обов'язок поїхати на Україну – не в ролі інструкторів і провідників (на те там знайдуться свої!), не по легкі посади й багаті посаги, як давніші галичани (що зробили там таку гарну рекламу «братам-галичанам», яку нинішні галичани змо-

чан вона суттєво зменшується, натомість в наступних – починає посилюватися. Варто відзначити також високий рівень європейської ідентифікації для росіян та народжених у Львові «східних» українців, що може бути пояснено дефіцитом ідентифікаційних дефініцій у запропонованому переліку і/або включеністю європейської компоненти в розуміння галицької, львівської чи української тожсамости у галичан.

Для наочнішого сприйняття розташування ідентифікацій різних регіонально-конфесійних груп на полі з координатами «православний – греко-католик» та «галичанин – «східний» українець» проведено кореляційний аналіз цих ідентифікаційних структур згаданих чотирьох груп з окремими конфесійними та регіональними групами. Різниця коефіцієнтів кореляцій між структурою окремої групи та структурою «вірних УГКЦ» і між структурою цієї групи та структурою «вірних УПЦ КП» визначала координату цієї конфесійно-регіональної групи по осі «православний – греко-католик»; відповідно різниця коефіцієнтів кореляцій зі структурами «укра-

їнці Галичини» та «східні українці» визначала координату по осі «схід – захід». Тобто, якщо коефіцієнт кореляції ідентифікаційної структури конфесійно-регіональної групи зі структурою групи «вірні УГКЦ» більший за коефіцієнт кореляції зі структурою «вірні УПЦ КП», то ордината групи на вказаному полі є вища нуля і т.п. (див. рис.)

Як бачимо, з чотирьох квадрансів квадранс «схід – греко-католики» є незаповнений – група народжених на східній Україні греко-католиків є зідентифікована по-західному (їхня нетипова для східної України конфесія, можливо, пояснюється галицькими коріннями батьків – відсотково їх найбільше у групі респондентів 1955-70 рр. народження), група ж греко-католиків, народжених у Львові у східно-українських сім'ях, має доволі чітко виражену «православну» ідентифікаційну структуру. Крайню ліву нижню позицію («схід – православні») займають не у Львові народжені росіяни, розташування народжених у Львові росіян зміщується у напрямку до компактно розташованої групи галичан-католиків, ідентифікаційна структура яких після «укорінен-

жуть лише чесністю, характерністю, ідейністю переломити й знищити при ближчій стичності), а для того, щоб попрацювати там, увійти в українське життя, приладитися до нього, стати своїми між українським суспільством і потім бути провідниками тої лучності з Україною в галицькій житті. Думаю, що поступ українського (і загальноросійського) життя зробить незадовго се можливим, що студенти вищих шкіл з Галичини зможуть іти на рік-два до вищих шкіл на Україну (і навпаки – коли матимемо вищу школу українську в Галичині), що молоді інтелігентні люди будуть мати там такий заробіток (не розкішний!), який дозволить роботящому чоловіку прожити кілька років в українській сфері. Буде се відновлення давньої традиції, коли по Leh-jahre (2) кожний ученик відбував іще Wanderjahre (3), перш ніж вступити в життя готовим чоловіком, і ці Wanderjahre повинні тепер молоді галичани відбувати на Україні.

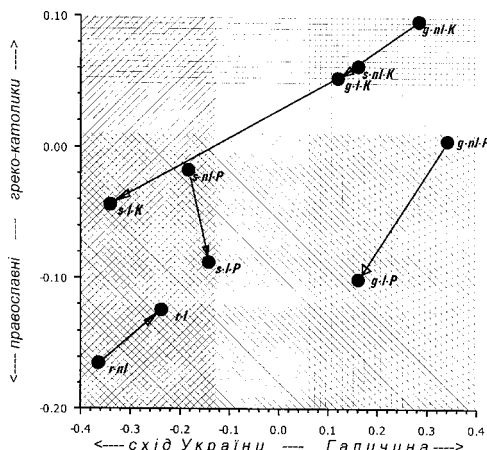
Стільки поки що в сій справі. Може, дещо з моїх слів когось вразить неприємно, але прошу пам'ятати, що в мені

говорить не якийсь локальний патріотизм український, а свідомість незвичайної ваги моменту і небезпечних можливостей не тільки для України, а й для Галичини. Галичині своєю працею, в котру вложив найліпші літа, здоров'я й сили, я дав докази, що її долю брав я до серця дуже гаряче; отже, коли тепер вказую їй на потребу ще тіснішого зближення з Україною, то роблю се в переконанні, що в тім передовсім лежить інтерес самої Галичини, запорука її будучности, її визволення з нинішньої нужди й неволі. Я думаю, що галицька суспільність, яка за останні десятиліття в сумі таки незвичайно багато поступила в напрямі свого зближення з Україною, прийме зі співчуттям ту щирю пораду, яку я хотів дати їй в сих замітках. А до становища української суспільности в сій справі я постараюсь вернутися іншим разом.

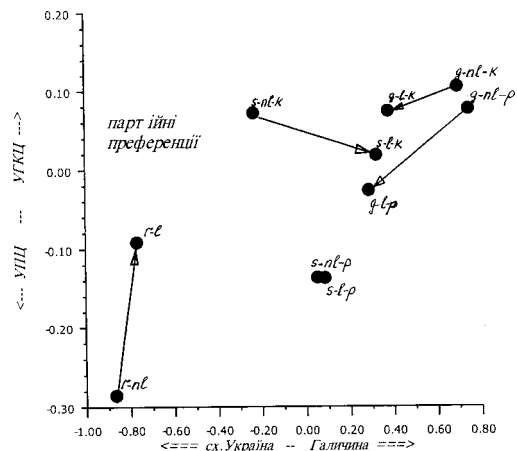
Текст написаний у 1906 р. для «Літературно-Наукового Вісника»; друкуються за: Націоналізм. Антологія. – К., 2000. – С.180-187.

МИХАЙЛО
ГРУШЕВСЬКИЙ
ГАЛИЧИНА
І УКРАЇНА

1. Повільно, мляво.
2. Роки навчання (нім.).
3. Роки мандрівок (нім.).

Тенденції ідентифікаційних змін львів'ян (прийняті позначення: s – українці східноукраїнського походження, g – українці галицького походження, r – росіяни, l – народжені у Львові, nl – народжені поза Львовом, K – вірні УГКЦ, P – вірні УПЦ)

Тенденції змін партійних переваг львів'ян (прийняті позначення: s – українці східноукраїнського походження, g – українці галицького походження, r – росіяни, l – народжені у Львові, nl – народжені поза Львовом, K – вірні УГКЦ, P – вірні УПЦ)

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

СТЕПАНТО МАШІВСЬКИЙ

драгоманов і галичина

ня» у Львові зміщується в напрямі до східних українців. Щодо останніх, то, варто зазначити, що для народжених у львівських східно-українських сім'ях греко-католиків вектор зміни ідентифікаційної структури залишається той же, а православних – майже перпендикулярний до цього напрямку. Тобто, на відміну від середовищ галичан чи росіян тут відсутні тенденції до конвергенції – радше навпаки спостерігаються до вирізнення ідентифікаційної структури регіональної групи східних українців. Фактично, повторюється раніше описана ситуація з конфесійною та мовною асиміляцією.

Загалом, аналогічна ситуація, з несуттєвими особливостями, спостерігається і коли застосувати описану методику при дослідженні партійних переваг різних регіонально-конфесійних груп львів'ян.

Тут згадана тенденція конвергенції також спостерігається для всіх груп, окрім православних східних українців. Окремо варто відмітити значно більші, ніж в попередньому випадку кореляційні відмінності між групами, особливо в регіональному розрізі.

Цікаво проаналізувати тенденції зміщення оці-

нок умов для життя у Львові найчисельнішої конфесійної групи – греко-католиків, народжених в Галичині та у Львові (далі – («УГКЦ(Г)» та «УГКЦ(Л)»), як певний показник «акультурації» останніх під впливом спільного проживання з іншими конфесійними групами, зближення системи оцінок явищ оточуючого світу. Вказаний аналіз (при усуненні різниці у віковій структурі різних груп) показує чітку лінійну залежність (з коефіцієнтом лінійної залежності 1,216 при кореляції $R=0,81$) цієї різниці в оцінках від різниці між оцінками груп «греко-католиків, народжених в Галичині» та «православних Київського Патріархату, народжених на східній Україні» (далі «УПЦКП(С)»): спостерігається тенденція зміщення оцінок народжених у Львові (в порівнянні з народженими поза Львовом) греко-католиків у напрямку до оцінок протилежної конфесійно-регіональної групи – якщо рівень оцінки забезпечення у Львові цих потреб представниками групи УГКЦ(Г) нижчий за оцінку представників УПЦКП(С), то в представників УГКЦ(Л) вища за оцінку УГКЦ(Л) і навпаки.

Таку ж лінійну залежність, хоча з нижчим рівнем

I

Індивідуальність Драгоманова була многостороння, так само як і його діяльність, тому сучасникам його не цілком було ясно, в чому саме лежала головна цінність його. Ті що здобувалися на більшу або меншу об'єктивність в оцінці його діяльності і заслуг, переважно схилилися до признання йому більшого або меншого місця на науковій полі – в досліджах над історією, літературою, етнографією, культурою і т. ін., а вже найменше добачували в ньому політика. Що більше, отсей саме політичний характер Драгоманова найбільше бував і буває виставлений на вістря «критицизму», що останніми роками перейшов у безцеремонне осуджування його. В дійсності, як багато прояв у нас, річ маєть якраз протилежно. Не зменшуючи ні в чому дійсних заслуг Драгоманова як ученого, об'єктивна, в історичній перспективі проведена оцінка його діяльності мусить довести до висновку, що історичне значіння Драгоманова лежить передусім і головне в його політичних дум-

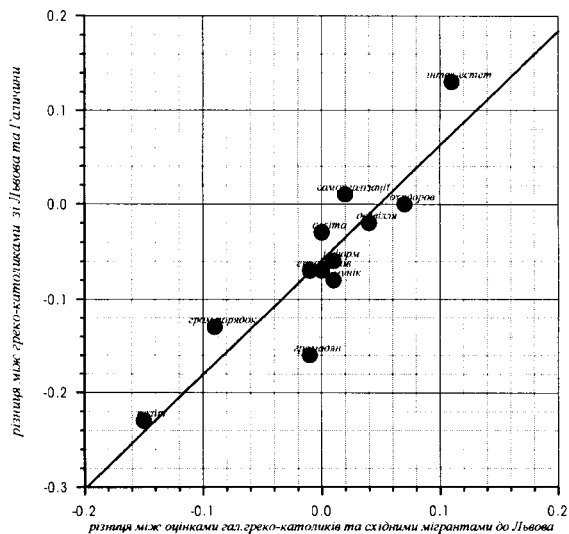
ках. І не лише історичне. Ще й сьогодні, українське громадянство у національно-політичному самовихованню не може нічого розумнішого почати, як пізнати краще політичні думки Драгоманова.

Правда, сам він мало був свідомий того свого значіння. Він навіть – у своїй незвичайній скромності і благороднім недовір'ю до власних сил – говорив про свою буцімто органічну нездібність, а за сим і неохоту до політичної діяльності. Та він помилявся, живши в ненормальних політичних обставинах, де «політикою» називано головню доктринерські спори й агітацію в конспіраційних гуртках молоді. До сього він дійсно, як політик-реаліст, відчував глибоку відразу, натомість правдиве політичне життя народу приковувало його увагу дуже сильно, найбільше з усіх прояв громадського життя, і – з волі обставин – зробило з нього політичного письменника дуже високої якості, в кожному разі найбільшого між українцями. Його великий політичний дар видно не лише в його чисто політичних писаннях а й у всіх інших, історичних, літературних, фольклорних, з одним тільки виїмком – соціо-

кореляції (коефіцієнт лінійної залежності 0,753 при кореляції $R=0,46$), можна спостерігати у зміщенні рівня оцінок росіян, що народилися у Львові, в порівнянні з росіянами, народженими поза Львовом, з тою, правда, суттєвою відмінністю, що це зміщення корелює з різницею між оцінками нельвівських за народженням росіян та нельвівських за народженням галицьких греко-католиків, тобто акультурація відбувається у напрямку зближення системи оцінок докілья росіян до системи оцінок галицьких греко-католиків, що в даному випадку виступають найрелевантнішою групою впливу.

Натомість, як і в попередніх випадках, відсутня тенденція акультурації групи східних українців, народжених у Львові – коефіцієнт кореляції зміни оцінок цієї групи серед народжених у Львові в порівнянні з групою УПЦКП(С) залежно від різниці між оцінками УПЦКП(С) та УГКЦ(Г) близький до нуля (рівний 0,0025).

У контексті вищесказаного закономірним видається регіонально-конфесійний розподіл відповідей на запитання анкети, що у певній мірі відобража-

Залежність тенденції зміщення оцінок умов для життя у Львові вірними УГКЦ

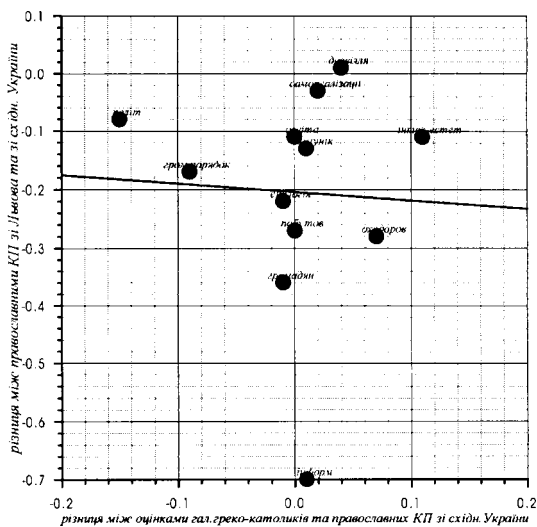
<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

логічних, себто там, де індуктивна емпірична метода не уживається (на такому безпутті опинився був Драгоманов в перші роки своєї женецької еміграції, пишучи свої теоретичні статті у «Громаді»). Сим способом, він оставив по собі велику спадщину у національно-політичних думках, яка ще чекає свого історика-аналітика. На сей раз, ми спинимось тільки на одному вибраному питанню української політики, так само актуальному в часах Драгоманова, як і сьогодні – на проблемі галицькій, або, як останніми часами не без оправданья поширюється її, на проблемі українського Заходу.

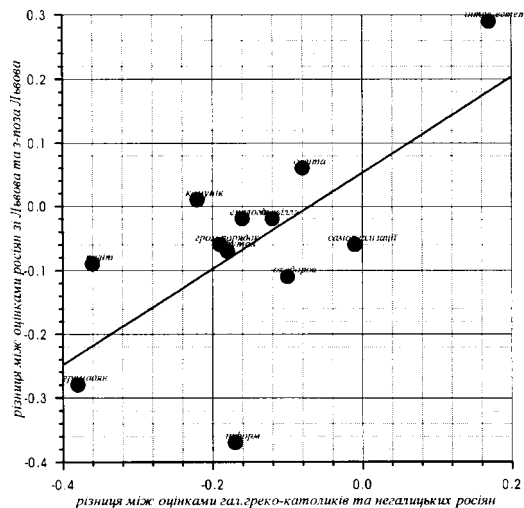
II

До Драгоманова австро-угорська Русь була для України й всеї Росії поняттям дуже неясним, а в кожному разі далеким. Тому не буде прибільшення, коли назвемо його відкривцем сеї потрібної (галицько-буковинсько-угорської) Русі, в тому розумінню, що він перший поставив сі західні окраїни перед очима своїх ближчих і дальших земляків в тій національно-політичній постаті, в якій вони дійсно

були, без романтики і без неучтва. І навпаки, знання України й Росії серед австрійських Русинів почалося тільки від Драгоманова і через Драгоманова. Що більше, дивлячися зі становища загальноукраїнської національної ідеї, треба признати, що він не лише відкрив сю Русь, – він і здобув її, принаймні галицьку й буковинську частини, для тої ідеї. Без нього, сі землі були б або закріпили «єдинство всього руського світа», або витворили окрему національну індивідуальність. Тому-то чудно читати новіші закиди з боку галичан проти Драгоманова, що він нібито затемнював їхню національну свідомість... І з другого боку. Мабуть не помилимося, коли скажемо, що на еволюцію Драгоманова від общеруськості до українства рішачий вплив мала Галичина, як також і те, що вона в найтяжчих часах реакції охоронила його від зневіри в будучину української справи. Бо Драгоманов був переконаний в тому, що українська національна ідея могла бути вирішена тільки через неросійську частину українського племена, зокрема через галичан. «Галичина безпремінно виведе нашу національну спра-

Залежність тенденції зміщення оцінок умов для життя у Львові вірними УПЦ КП

Залежність тенденції зміщення оцінок умов для життя у Львові росіянами

ву, та перш усього вона потребує заходів, бо се тепер Авгієва стайня, з котрої передусього треба вивести маси багна, що душить усі свіжі парості», – писав він під кінець 80-их років, і в сих словах його міститься ціла характеристика його відношення до Галичини: високе цінування її об'єктивної стійкості в розвитку української національної ідеї, поруч критицизму (різкого, як звичайно у Драгоманова) до суб'єктивного стану країни.

Ведений таким основним мотивом, він не лише присвятив найбільшу і найкращу частину своєї уваги й діяльності Галичині; з усіх наддніпрянців він найліпше знав її, розумів, а вже без найменшого сумніву більше всіх, а може й він сам тільки, любив її, – до особистої непопулярності (!) з сього приводу («Михайло Галицький»). Стверджуючи се, не думаємо впевняти, що погляди Драгоманова на Галичину й її справи завжди були вірні й справедливі. Ні, він особисто мало бував в Галичині, тому нераз, полягаючи на хибних враженнях або невірних інформаціях, помилявся в оцінці обставин, подій і людей (прим. він недоціняв ролі церкви в Галичині

й клав її поруч російської!); поодинокі неприємні досвіди, серед життєвих невдач і песимістичних настроїв, доводили його часом до неоправданого узагальнювання деяких явищ або до хибного пояснювання їх (таких помилок найбільше в «Австро-руських споминах», чого й сам автор був свідомий), та все те не зменшає ні його любови до сеї країни, ні вартости багато з того, що він говорив був до неї або про неї.

III

Галичина, по переконанню Драгоманова, мусила вивести українську національну справу. В чому саме мала заключатися отся роля Підкарпаття? Драгоманов не уявляв собі майбутнього, вже т. ск. в люди виведеного, українця инакше як тільки в європейським обличчю, а витворення такого типу уважав можливим тільки в Галичині, а ніколи в Росії, де pestis moscovitica (так він висловлювався) була убійча для наших земляків: «Подання українцям політичних, соціальних і культурних ідей, вироблених у великоруських столицях, витворює перед моральними

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

СТЕПАН
ТОМАШІВСЬКИЙ
ДРАГОМАНОВ
І ГАЛИЧИНА

ють вплив західної політичної культури з її депатерналістським опертям на власні сили: *Наскільки стан справ у Львові залежить, на Ваш погляд, від кожного з нас, звичайних мешканців?*

(середні значення відсотків для всіх респондентів

	народжені не у Львові	народжені у Львові
українці Галичини		
- вірні УГКЦ	21	27
- вірні УПЦКП	20	20
українці сх. України		
- вірні УГКЦ	21	28
- вірні УПЦКП	12	18
росіяни	4	16

відповідних груп)

Практично такий же розподіл отримано і щодо відповідей на запитання «*Чого Вам бракує в житті*» про брак віри в свої сили (у %).

Узагальнюючи результати аналізу, можна констатувати, що:

– на зміну довоєнному етнічно-конфесійному поділу населення Львова (поляки-католики, євреї-юдеї та українці-грекокатолики) в післявоєнні роки

народжені
не у Львові

народжені
у Львові

українці Галичини
- вірні УГКЦ
- вірні УПЦКП
українці сх.України
- вірні УГКЦ
- вірні УПЦКП
росіяни

7
17

7
9
14

5
9

0
19
21

нова тричленна структура – українці-грекокатолики, українці-православні та росіяни-православні; це етнічно-конфесійне структурування в основі своїй має історично-регіональну диференціацію походження мешканців Львова;

– асиміляційні процеси між цими групами, першим етапом яких є акультурація, є асиметричними і виглядають таким чином:

– для міжгрупової пари українці-грекокатолики і росіяни: асиміляційні процеси доволі слабкі, особливо в напрямку русифікації; причини асиметрії, очевидно, лежать в конфесійному опорі русифікації, русифікація українців-грекокатоликів (іншими словами – корінних галичан) в основному прохо-

195

ОРЕСТ ДРУЛЬ
АСИМІЛЯЦІЙНІ ТА
АКУЛЬТУРАЦІЙНІ
ПРОЦЕСИ
У ЛЬВОВІ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

очима навіть найбільш освіченої частини української публіки цілий ряд міражів, то ніби-космополітичного, то ніби-національного характеру, серед котрих трудно орієнтуватися як теоретично, так і практично. Тільки зворот українців до прямих джерел європейської культури може покласти кінець такому ненормальному й для всіх шкідливому стану». В сім процесі європеїзації України, галичане покликані історичною долею виконати окреме високе завдання для власного й всієї нації добра, бо «тільки в Галичині можуть природно вирости люди, котрі будуть і європейці, й українці, й потянуть до себе й російських українців».

І хто з теперішніх українців пам'ятає ще ці слова? Новочасний українець має навіть відвагу ляяти Драгоманова за «москвофільство» й за «затрування українського духа московською гниллю!» Одночасно мало не серед усіх українців, найпаче ж серед галичан, пішло в моду згідно плювати на Галичину, як на таку що не лише не має вже жадного національно-історичного завдання супроти цілоти, а ще – оскільки не має бути предметом

політичних торгів – повинна чим боршій зректися останків своєрідності та стрімголов пірнути в заджумлених степах Подніпров'я... Що в таких обставинах ідеологія Драгоманова й саме ім'я його не тішаться особливою популярністю, – се аж надто зрозуміле. Та як же, у світлі сеї антидрагоманівської еволюції, маєтсья справа з національно-історичною роллю українського Заходу?

Згори чуємо відповідь: Драгоманов помилився, сподіваючися, що Галичина виведе нашу національну справу; вона мовляв виведена на Сході, де й одинока ціль нашому Заходови... І хоч такий погляд у нас тепер незвичайно поширений, то проте він основне фальшивий, не тільки відносно майбутнього й сучасного, а й щодо минулого. Полишаючи на боці ролі Галичини й Волині в княжих часах, поминаючи значіння їх під історичною Польщею, не може бути жадного сумніву й у тому, що весь національний розвиток Наддніпрянщини, особливо за останнє 20-ліття, вся еволюція культурницького руху в політичний відбувалися в тісній залежності від ідейного й політичного життя Галичини. І сьогодні, чи не доб-

дить через конфесійну асиміляцію (що переводить галичан у іншу міжгрупову пару) і навпаки, конфесійна асиміляція православних росіян проходить через мовну українізацію (тобто мовно зукраїнізовані росіяни залишаються в цій же міжгруповій парі);

– для пари українці-православні і росіяни: асиміляційні процеси інтенсивні з переважанням процесів русифікації; причини асиметрії, очевидно, – у мовній ситуації на східній Україні, що є свого роду історично референтною групою для українців-православних;

– для міжукраїнської пари грекокатоликів і православних: процеси теж доволі інтенсивні з переважанням асиміляції у православному напрямку, причини асиметрії, мабуть, мають екстериторіальний характер і пов'язані з киево-центричністю наймасовіших медіа, які створюють віртуальну референтну групу (*a la* «Україна – православна країна»).

Тобто в лінійній інтерпретації українці-православні займають проміжне становище між росіянами і грекокатоликами, переважаюча тенденція аси-

міляції зміщує останніх ближче до центру цієї умовної осі, однак переважаюча тенденція русифікації українців-православних, у свою чергу, зміщує цей центр в протилежний бік.

При збереженні наявних тенденцій можна прогнозувати гомогенізацію львівської спільноти на рівні між росіянами і українцями-православними, причому ближче до росіян.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ре було б подумати над питанням: який вплив має український Захід на сучасне становище Наддніпрянщини й яку роль в сучасному житті сеї останньої грають галичане? Бо історія, якщо й переривається, то повторяється. А щодо майбутнього, то хіба ніхто совісний не може впевнити, що роля сього Заходу вже на віки покинчена, або що призираного тут морального капіталу стане на всі часи. І чи не буде більш оправданою теза, що галичане, марно розтративши стільки свого добра, якраз тепер опинилися перед труднішим, ніж коли-небудь історичним завданням?

Очевидно, хто думає, що сучасний стан нашої національної справи на Сході являється здійсненням історичного ідеалу нашого народу та що одиноким завданням нашого Заходу полишилося – негайно й без застережень поділитися сим здійсненим ідеалом, для того вище сказана теза непридатна, так само як непридатний (крім «Заздрих богів») весь Драгоманов. Для земляків сеї породи, скільки б їх у сю пору й не було, вона й не писана; вона призначена тільки для тих, що національно-

політичний й соціально-культурний ідеал уявляють собі в цілком іншій постаті, так як уявляв собі його Драгоманов, себто в європейській. Для тих – історична роль Галичини й Володимирі ще не покинчена; для тих – сі землі не мають попасти в національно-політичний пасивізм, а ще менше стати знаряддям у руйнівних руках большевизму; для тих – український П'ємонт усе ще на Заході. Й у писаннях Драгоманова вони знайдуть багатоцінний компас для своєї діяльності.

IV

Перше й головне домагання, що його Драгоманов ставив до галичан, було, щоб вони стали європейцями, не перестаючи бути українцями. Європейцями – очевидно – в розумінні людей західноєвропейської освіти, західноєвропейської культури, західноєвропейського життєвого світогляду, вільного від східноєвропейської зарази. Кажемо виразно: щоб галичане стали європейцями, бо вони ними за часів Драгоманова не були, як і тепер вони ними перестають бути. А щоб стати європейцем, задля

СЕРГІЙ ГРАБОВСЬКИЙ

© С.Грабовський, 2000
© Сучасність, 2001

КРЕОЛИ, КРЕОЛИ, НАВКРУГ САМІ КРЕОЛИ...

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

сього «треба в Європі бувати, знати щонайменше дві-три світові мови, слідити за розвитком європейської думки й науки, приноровлювати здобутки їх до реальних потреб свого народу, а понад усе – робити практичну політику тільки по досвідним зразкам політичного життя західного світа, а не по абстрактним синтетичним концепціям і не сідаючи на «коня високої політики». Ось кілька виписок з Драгоманова про Галичину, в різних моментах її історії, без окремих коментарів.

«Політика гр. Бейста і міністерства Гіскри піддала слов'янським проводирям, а зокрема русинам, думку обернутися за піддержкою до московських діячів і була причиною, що сі останні дали австрійським слов'янам, зокрема галичанам, обіцянки, виконання яких далеко переходило їх компетенцію... В гарячій статті Дідицький поясняв усі невдачі галичан з 1848 почавши тим, що вони мовляв не мали тоді смілости признати себе частиною великого руського народу, єдиного від Карпат до Амура... Чекаючи прилучення Галичини до Росії, літерати сеї партії не бажали збільшувати кількість місцевої

літератури... Не знаємо, чого тут було більше: незнання, нелогічності чи умисного морочення публіки?

Головна біда, а се з пункту погляду інтересів українського народу в Галичині, в тому, що наслідком т. ск. еміграційного настрою умів галицьких патріотів політичне становище українського питання в Галичині сильно погіршилося. Та не поліпшилося й становище самих патріотів, окрім хіба особистого становища тих, що перебралися на посади в Росію. Поперед усього, в сих звертаннях очей галицьких патріотів на Росію завжди була свого роду дволичність або принаймні не було щирости і послідовности. А в політичній і національній боротьбі обертання за підмогою поза кордонами даної держави тільки тоді приносить користь, коли воно dokonується відкрито і консеквентно, і коли, очевидно, за границею є сила дійсно здібна й готова дати тріумф елементові, який звертається до неї за підмогою й надіями... Суть боротьби за українську народність в Галичині повинна бути ведена на внутрішнім полі, внутрішніми засобами, в

Від автора. Текст цей написано рівно рік тому як есей на тему двох «свіжих» книжок Миколи Рябчука*. Він був призначений для щомісячника «Критика». Але у «Критиці» якраз відбувалася «зміна варті» біля київського керма, і цей текст без згоди автора був переписаний: а) на вірєць «академічної рецензії», з якої при редагуванні була зроблена спроба вилучити все, що має стосунок до іронії, гумору й самоіронії; б) представлений читачеві у вигляді відповіді на рецензію О. Гриценка на книжки М. Рябчука; в) зрозуміло, знято епіграф і рубрикацію тощо. Спотворений «перехідною» редакцією «Критики» текст зазнав шаленої атаки на шпальтах «Критики» з боку... члена цієї ж редакції В. Кулика, котрий половину свого допису присвятив лайці на мою скромну адресу у стилі Ульянова-Леніна, а також звинуваченням на адресу тоді вже колишнього відповідального редактора «Критики» М. Рябчука у «мітот-

воренні» (простіше кажучи, у написанні фігні з погляду науки; чим керувався В. Кулик, не протестуючи три роки проти «мітотворчого», на його погляд, курсу відповідального редактора «Критики» М. Рябчука, – хай розбираються психоаналітики). Смішно, але факт: за свою позицію, викладену в цьому тексті, я, Сергій Грабовський, дістав від наче ліберала В. Кулика звинувачення, по суті, у вульгарному українському націоналізмі. Абсолютно синхронно у газеті «Самостійна Україна», в редакційній статті, за опублікований тоді ж матеріал з аналізом ситуації в українській націонал-демократії (яка містила ті самі погляди на світ, що й рецензія на М. Рябчука), я отримав звання «космополіта». Що ж, в Україні буває й не таке. Але, попри все, як на мене, творчість Миколи Рябчука таки заслуговує на належне поцінування, а не пофігістські рецензії, автори яких здатні тільки чіплятися до дрібниць чийось текстів, а не намагатися відійти від стереотипів передового марксистсько-лені... пробачте, світового постмодерну в потракуванні доволі-таки бруталної української дійсності. Отже – есей на теми постійного автора «Сучасности» Миколи Рябчука у первинному його (есею) вигляді.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

умовах австрійського політичного ладу, а не заграничного, і тому цілком не слід зривати з Австрією. Чи не було практичніше зовсім не кричати про поміч зверху, коли на неї мала надія, тільки займатися своїм ділом, – ділом підйому моральної й матеріальної сили свого народу?

Галицькі політики все ще не переконалися в тому, що найголовніша річ у них – се праця не на верхах, а внизу, се елементарна освіта народу. Ще менше вони здібні зректися дрібничкового самолюбства.

Тільки по довгих іспитаннях русини доглянули накінець [...], що опори для патріотичної діяльності треба шукати під ногами, у власнім краю. Й ось ся ясна свідомість свого політичного безсилля й безплідності їзди на коні високої політики протягом 23 літ спонукала кількох із впливовіших українських депутатів домовитися з поляками про умови згідної політики... Деякі наші органи, не познайомивши нашої публіки з самою суттю сих умов, кинули тінь на сю спробу згоди українців з поляками тільки задля сього одного, що се – «згода з поляками», зараз мовляв «польська інтрига»... Неначе б укра-

їнцям нічого й робити як тільки спорити з поляками, до того платонічно, без усякої користи для себе, як було досі, та неначе б галичане живуть поперед усього не для самих себе, а для такого чи іншого систему прийнятого в Росії відносно Польщі?

Коли б українці радикально вилічилися від пристрасти їздити на коні високої політики, вони мусили б, зокрема в переговорах з чужими, безумовно зрікатися усяких симпатій і захопленнь політичним синтетом, та обмежитися політичним аналізом, себто зятею практичних домагань від польської власти, полишаючи собі і своєму народові спосіб використання тих уступок, як се вони будуть уважати корисним. А тимчасом, безплідна їзда на коні теорії і фраз політичних зараз же починається в Галичині й у нас (в Наддніпрянщині), як тільки підіймається яке-небудь життєве питання в Галичині, як нпр. питання про згоду з поляками на умовах уступок українцям шкіл, гімназій і катедр в університеті.

З усіх галицьких партій самі тільки радикали являються справжньою політичною партією... Галицький радикальний рух цікавий вже тим, що в ньому

«Дайте мені, будь ласка, пляшку вина».

«Простите, я вас не розумію. Говорите на нашому, на бразильському мові».

(З розмови автора статті з продавцем у київському «Гастрономі» 27 червня 2000 року у присутності живих свідків)

Микола Рябчук зробив свою справу. Він зібрав написані за 10 років статті, доповіді й нариси і скомпонував із них дві книжки. Своєю чергою, ці книжки розійшлися Україною і поза нею, кільканадцять тисяч (без перебільшення) людей уже прочитали їх і мають що сказати авторам. Поза сумнівом, у цих відгуках знайдеться чимало вельми критичних зауваг на адресу дослідника. У тому числі й дуже веселих – наприклад, кількарізово сплутані номери з їздів покійної КПСС; подаються посилання на англійський переклад розвідок Івана Дзюби чи англійський же оригінал Ентоні Сміта – тоді як за правилами академічного гарного тону належить посилатися на україномовні джерела, якщо вони є; нарешті, автор нерідко веде війну з «мертвими півнями» – з політиками чи політаналітиками, що свого часу висунулися, прокукурикали щось химерне і щезли з нау-

кового обширу, тим часом як Микола Рябчук оживляє їхні тіні з енергією, гідною кращої долі. Нарешті, можуть бути й серйозніші зауваги. По-перше, автор маніфестує себе як українця, ба більше, «ліберального націоналіста». Гвалт! Хіба сучасний дослідник може собі дозволити бути ширим українцем? Він має бути людиною безсторонньою і позанаціональною, писати ж бажано «мовою міжнародного спілкування», таким собі соціогуманітарним есперанто – тобто англійською чи російською. По-друге, незрозумілим є жанр обох книжок. Це й не академічні студії, й не науково-популярні розвідки, й не художньо-публіцистичні оповіді. По-третє, автором до купи звалені тексти, написані у різні роки, і це все називається «книжкою». Але ж насправді мову слід вести про «збірку», де треба розміщувати матеріали в хронологічному або ж тематично-хронологічному порядку. По-четверте... І так далі.

Поза сумнівом, подібних інвектив Микола Рябчук наслухався вже і наслухається ще. Слава Богу. Вони заслужені. Але, на мою власну дурну думку, всі зауваги блякнуть порівняно зі зробленим і доведеним автором протягом цих десяти років справжнім науковим відкриттям. Ідеться про руйнацію дихотомії «українці-росіяни»,

199

СЕРГІЙ
ГРАБОВСЬКИЙ
КРЕОЛИ, КРЕОЛИ,
НАВКРУГ САМІ
КРЕОЛИ...

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

видимо явне пробудження політичної свідомості самих галицько-руських мас, котрим обставини день за днем розбивають надії на яку-небудь зверхню поміч і спонукують їх покладати надії тільки на самих себе.

Чернишевській («Современник» 1861, у статті про львівське «Слово») зробив одну незвичайно вірну увагу, а се про «наївність помилки, що самого патріотичного почування, без політичної освіти і політичного такту достаточного, щоб стати корисними для народу провідниками» («Нет, этого мало, как мало любви к человеку, чтобы лечить его. И любишь, да погубишь его своим лекарством, если не знаешь медицины»). Сі слова треба-б вирізати на стіні мабуть чи не всім політико-соціальним партіям – польським, в.-руським і українським, не тільки ранішим, а й сучасним.

Хто не читає на 2-3 європейських мовах, і хто не бував у західній Європі, той не може бути самостоячим громадським діячем.

Для політики потрібна історія, як для медицини фізіологія.

В Галичині – можна сказати – стало обов'язковим не знати історії України.

Ніде я себе не чув так одрізаним од інтелектуального світа як у Львові, не кажучи вже про другі міста Австрійської Русі; ніде не бачив меншої ваги, котра давалась читанню для загального образування.

В Галичині до лінивства мозку прилучаються ще явні хвороби, через котрі звичайно переходять освічені галичане. Сі хвороби: поверховна балаканина й партійність, при котрій людина й сама знає, що говорить нісенітницю, та вдоволяється тим, що так, мовляв, треба для справи, котру ми тепер боронимо.

Нераз я думав над причиною такої нетвердості галичан в своїх думках. Мені здається, що одна з причин – дуже поверхова попівсько-адвокатська школа, котру вони проходять. В усіх писаннях галичан видно, що вони не люблять доходити до сирого м'яса фактів, не вміють виводити з тих фактів ширших висновків, – а так, усе скачуть по верхам, фразують для тенденції, для партії, для сьогодніш-

«українофони-русофони», «патріоти-перевертні» тощо, яка з самого початку століття була чільною в поясненні етнополітичних і національно-культурних процесів в Україні. Натомість у своїх розвідках (і відтепер – двох книжках) Микола Рябчук запропонував принципово інший, незрівнянно евристичніший теоретичний конструкт, за яким сучасний український загальний містить у собі зовсім не дві, а три основні національно-культурні групи, належність до яких дуже умовно пов'язана (якщо взагалі пов'язана) із «п'ятою графою» їхніх «співучасників». Ба більше: не автоматичною є й пов'язаність із лінгвістичними уподобаннями людей.

Отож – три групи. Властиво українці, совецькі люди і креоли. Взаємини, боротьба і союзи між якими визначали перебіг подій в Україні і визначатимуть його ще принаймні кілька десятиліть. Детальніше про зміст, який вкладає Микола Рябчук у кожне із цих понять-метафор (й особливо – креолів) – дивись у його книжках, а тепер повернімося ще ненадовго до методологічних екзерсисів.

Якщо, власне кажучи, Рябчукові й можна у чомусь дорікнути, так це у непослідовності. Він зібрав статті різних років, і читачі наочно бачать, як визріває авторова

концепція. Але вони бачать й інше: дослідник навіть у працях останніх років, видається, навіть дещо лякається висновків, що просто-таки напрошуються з його власної ж концепції. Можливо, тому, що ця концепція руйнує (чи, точніше, робить анекдотично-архаїчною) спільну логіку «самостійників» та «манкуртів», Драчів-Малинковичів-Лук'яненків-Гриньових, а також значною мірою просто бездарної західної постсоветології.

Принагідне запитання: чи є доцільними такі вже численні посилення на західні політологічні та націєзнавчі студії для сучасного українського дослідника? Адже тепер, з позиції досвіду останнього десятиліття, можна вести мову про методологічну нищість більшості із цих пояснювальних схем. Згадаємо: на початку 90-х років загальником західної політичної думки було те, що «націоналістичні режими» (а нерідко й «націоналістичні диктатури») Кравчука та Туджмана (часом укупі з Мечіяром) виступали як головна загроза європейській безпеці, стабільності та демократичному поступові на посткомуністичному просторі. В очах Європи Борис Єльцин (аж до Чечні) був найпершим і найпалкішим демократом. Потім, щоправда, до націоналістів додався Мілошевич. А зараз, на думку чи не більшості західноєвро-

нього дня, – і не диво, коли потім скачуть од партії до партії, од прапора до прапора. Одна надія на будучі покоління, котрі пригтовляться позитивною наукою за поміччю європейських літератур.

Викладаючи певну систему політичних думок про галицькі й українські справи, виведену нами з наочних студій, котрі всилюємось піддержувати всякими можливими для нас способами, ми нераз кликали наших противників оспорити її також систематичною критикою. І що ж? Напр. з 1889 – не кажемо вже про раніші часі – ми получили чимало лайок, навіть клевет, чимало фраз на дешеву тему: д[октор] Др[агоманов] вже [давно] не був у Росії, не знає справ у Галичині і т.д., перекручувань наших слів, і ні одної систематичної критики наших думок і навіть ні одної фактичної поправки нашої помилки!

Я б бажав, щоб думки мої поповнено, поправлено з другого погляду новими дослідями, новими примірами. Через такі спори тільки й виробляється між людьми правда. Так ні, противники мої розсердились на мене й почали лаятись і навіть виключати мене з української сім'ї.

Коли я з чим полемізую, так се з лінивим на думку, а буйним на слова шарлатанством та з крутіством, котрі хотять узяти монополію українолюбства. Се такі прояви, котрі справді мусять бути викорінені ножем полеміки з нашого поля.

Хай перше вивчиться та публіка слухати без слини і піни на роті думки, може хибні, та котрі йдуть од серця і котрих виріб щось коштує авторові; хай вивчиться терпіти хоч заголовки праць того, хто їй не подобається.

На заклик до чесної дискусії справи, ми вміємо тільки мовчати або кричати: зрада!

При сих звичаях, при таких відносинах, не диво, що галицько-руський нарід не далеко зайшов в політиці, маючи таких політиків керманичами і представниками.

Я об'єктивно признаю себе побитим по всім правилам стратегії як чоловік, котрий не розважив добре сил – ні своїх, ні ваших. Тільки-ж на прощання все-таки, також об'єктивно, признаю, що теоретично я правий у своїх думках про потребу поставити український рух на ґрунт європейський, ідейно

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

СТЕПАН
ТОМАШІВСЬКИЙ
ДРАГОМАНОВ
І ГАЛИЧИНА

пейських інтелектуалів, два зятятих націоналісти загрожують Європі: сербський націоналіст Мілошевич та білоруський націоналіст Лукашенко.

Відомий американський советолог, родом із Європи, Волтер Лакер наприкінці 80-х років ядуче висміяв своїх колег, котрі механічно переносили на ССРСР та інші країни комуністичного табору пояснювальні схеми, випрацювані на західному матеріалі, і відтак робили мудрі висновки щодо «модернізаційних процесів», «керованої лібералізації» та «постання нової мультиетнічної єдності» в совецькому світі. Лакер, утім, не зазначив однієї, очевидно, з головних причин такої «курячої сліпоти» високоосвіченої західної науки. Справа в тому, що сучасний політологічний і націєзнавчий «університетський» розмисел формувався (взагалі впродовж ХХ століття) як лівий, а часом і ліворадикальний, у крайньому разі – ліволіберальний. Так уже історично склалося (щоб докладно описати причини цього, потрібна не одна додаткова стаття). При цьому, до речі, внаслідок наявності спільних текстуальних витоків чимало слів (у жодному разі не понять, якщо брати останні у геґелівському розумінні) у західній науці та совецькій ідеології збігалися. Плутанина склалася страшна. Як наслідок – навіть

такі поважні праві лідери, як Марґарет Тетчер та Джордж Буш, у своїх київських промовах початку 90-х років, відверто спрямованих проти самостійності України і розпаду ССРСР, виглядали як суто ліві політики. Скажімо, те ж саме («не відокремлюватися») могли б порадити Рухові Роза Люксембург чи Фрідріх Енгельс. Чому? Тому, що націоналізм у ХХ столітті – це дуже погано. Вся європейська політологія бачить Гітлера насамперед націоналістом – і в тому вбачає загрозу нацизму. Не бачить вона головного: цей політик був палким прихильником тоталітарного соціалізму. От соціаліста Гітлера упритул не бачать. І все! Бо соціалізм – це добре, принаймні, це непогано. Тому нацизм у теоретичних розмислах і – головне – у підсвідомості дослідників – фактично ототожнений з націоналізмом. І всі його лиха – також. У цьому європейська академічна наука змикається з совецькою (наприклад, вважаючи Дмитра Донцова нацистом, фашистом, тоталітаристом тощо, тоді як д-р Донцов був несамовитим супротивником егалітаризму в будь-яких формах, а всі ці нацизми є демонстративним егалітаризмом).

Цією лівизною у баченні національних проблем через університети інфікована і європейська політична

201

СЕРГІЙ
ГРАБОВСЬКИЙ
КРЕОЛИ, КРЕОЛИ,
НАВКРУГ САМІ
КРЕОЛИ...

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

і географічно, – і що тільки на цьому ґрунті українська справа може вигоріти взагалі і почасти пережити теперішню реакцію».

V

«П'ятдесят літ, добродію, і все на тому самому місці!» – хочеться кликнути із звісним московським ізвозчиком, яким Драгоманов так часто докоряв земляків. З малими змінами, можна б добре прикласти наведені вгорі цитати й до наших днів.

Сі думки показують нам Драгоманова як політичного реаліста й аналітика, противника як усякого доктринерства, так усякого блефу в політиці. Він справедливо був переконаний, що природний і доцільно підпомаганий поступ народної маси в культурі, господарстві й політиці мусить автоматично й неминучо зближати до себе всі землі, залюднені українським племенем, виробляти почуття єдності й спільних інтересів та вкінці довести до можливо повної реалізації їх. Тому-то він противник усяких високопарних і максимальних заяв у політичних виступах, – заяв, що більше приносять шкоди, ніж

пожитку; тому-то він однаково осуджує зайві декларації галицьких народовців про приналежність їх до стільки-то міліонового українського народу, як і блазенства москвофілів про Русь від Попраду по Камчатку. Для нього, сі «лінгвістично-археологічні» проблеми, як він називав сі декларації, будуть вирішені самим практичним життям, і очевидно в дусі української ідеї, й українці можуть прислужитися їй не декламаціями, не заявами, не «орієнтаціями», а тільки невпинним творенням політичних, культурних і господарських вартостей на місцях, твердо йдучи до витиченої практичної цілі, не провокуючи непотрібно національних противників, не цураючися навіть компромісів із ними, щоб тільки ті компроміси були щодо кількості (квантитативні), не щодо якості (квалітативні).

Як ніхто з українців, Драгоманов докладно слідив за політичним життям західної Європи, зокрема студював історію її політичних форм і установ, тому-то його погляди на методи й цілі політичного життя випливають не тільки з теоретичного раціоналізму, з почуття й зрозуміння реальних потреб власного

еліта. Режим Слободана Мілошевича встиг знищити кілька десятків тисяч мирних жителів, доки Європа збагнула, що він зовсім не є позитивним чинником у боротьбі проти «регіональних націоналізмів» не відомим нікому націй, а чимось зовсім-зовсім іншим. І слід віддати європейським соціал-демократам, зеленим, лібералам належне: збагнувши націонал-соціалістичну сутність белґрадського режиму, вони не роздумували, а застосували силу, щоб спинити сербськонацистський геноцид албанців Косова.

Але чи навчили Балкани Європу всім чеснотам у баченні посткомуністичного світу? І так, і ні. Європа (йдеться не про Центральну, а про Західну, якою не гуляли совєцькі танки) сприймає як позитив креольську (у розумінні Миколи Рябчука) Україну і доволі насторожено ставиться до України української. Чого варта лишень історія зі вступом українських скаутських організацій до всесвітньої організації скаутів. У цьому вступі відмовлено «Пластові», котрий має колосальну традицію, безумовно ґрунтується на релігійних приписах тощо. Але «Пласт» надто український... А от «Скаути України» (перелицьована з піонерської імені Леніна структура зі Східної України) – організація гарна. Хоча в її

релігійних засадах діяльності можна щиро сумніватися (надто багато щирих атеїстів біля керма). Але це добре. Вони не «націоналісти». Доказ? Керівники «Скаутів...» спілкуються російською мовою... І тому мають право в очах світової скаутської організації об'єднати українських дітей.

Але повернімося від «злиденного блиску Європи» до вітчизняних... ні, зовсім не баранів, навпаки – креолів, домінуючої національно-культурної спільноти України. У «тричленці», котру пропонує як певний «ідеалізований образ» національно-культурного буття автор двох зазначених книжок, саме риси цієї групи викликають найбільше запитань у читачів. Отож побавимося в політолого-культурологічні ескізи й «прокрутимо» деякі українські сюжети, пов'язані саме з креольською складовою спільноти співгромадян «держави У» (М. Стріха). Не забуваючи при цьому, що йдеться про певні ідеалізації, а тому зазвичай важко (і неможливо) показати пальцем на людину й сказати: «Це стовідсотковий креол (українець, совок)». Хоча, звичайно, серед індивідуальних та групових суб'єктів трапляються й «чисті типи», неначе виведені на світ Божий якимось всепланетним масштабів Мічуріним...

народу, а й беруться з неперебраної скарбниці історичного й політичного досвіду вище розвитих народів. Зокрема, Драгоманов високо ставив і цінив форми й методи англійського політичного життя, яке вважав з усіх найвищим і для нас зразковим. Відси то нехить його до всякого доктринерства, політичного чи соціального, до всякого максималізму; відси і нахил до користування досвідом, до конструктивного будування знизу вгору, взагалі до політичного реалізму. Self-government – то зразок, який він усе й всюди поручав своїм землякам: здобування й удержання можливо найбільшого обсягу самоврядування в громадах, округах, територіях. Найбільшим лихом для українського народу вважав він централістичний устрій держав, між які сей нарід був поділений, а не те, чи ті держави монархічні або республіканські, аристократичні або демократичні, племінно ближчі або дальші. Тому-то першим і найголовнішим завданням практичної політики було, на його погляд, змагання до децентралізації даної держави, до поступенного обмеження центральної влади й перенесення її атрибу-

тів на органи місцеві, свої або такі що розмірно легко своїми станути можуть і мусять, – взагалі, до творення й розбудовування своєї національної державности знизу. Тому-то він остро критикує централістичні симпатії галицьких русинів, вказує на суперечність між їхнім домаганням поділу Галичини й сервілізмом супроти Відня, та ще в 60-их рр. справедливо передсказав, що становище галичан у Відні тільки тоді стане сильніше, коли воно буде сильніше в самім краю, а не навпаки. Тому-то він не принципіальний противник угоди з галицькими поляками, щоб тільки вона була політично розумна, хоч і скромна (він прим. щиро привітав угодову спробу Лаврівського, а немилосердно бичував «нову еру» Барвінського). Так само мав він свою окрему, для галичан цілком непідхлібну думку про будування політичних планів і чинів не на власних силах і для власної користи, а на надіях на чужу протекцію.

СТЕПАН
ТОМАШІВСЬКИЙ
ДРАГОМАНОВ
І ГАЛИЧИНА

Отже, дещо хаотично, але щиро.

Парадоксальна ситуація: політично креоли в абсолютній більшості – незалежники, інколи аж до фанатизму, але культурно вони майже завжди орієнтовані на Москву (часом так само – до фанатизму). Візьмімо лише назви київських популярних видань: «Натали», «Київський телеграф», «Столичные новости» («две столицы – одна газета») тощо. Чому ж взірцем усіх чеснот і джерелом алюзій, метафор, тексту та контексту для креолів є саме російська (майже завжди, щоправда, часом ще й англоамериканська, але про неї згодом) культура? Та ще й минулих століть, доби імперства (з добрячим домішком і совєцької, щоправда, в улюбленому креольством кавалку, – не надто заідеологізованої культури)?

Річ у тім, що креолові з його специфічним національно-культурним походженням (у межах імперії або колишньої імперії, але поза належністю до «корінних», «імперієтворчих», «відпочаткових» («изначальных») етнонаціональних структур) надзвичайно потрібно для соціополітичного самоствердження на щось спертися. Це «щось» має бути дуже і дуже вагомим, бо креол в українському суспільстві внаслідок специфічних історичних обставин виявився в дуже виграшній ситуації. І хоче цю

ситуацію ще поліпшити. А для цього потрібен ґрунт під ногами, «історична правда», підсвідома (само)впевненість у своїй місії тощо.

Власне, креоли, за Рябчуком, є домінуючою спільнотою в постсовєцькій Україні. Насамперед тому, що українці, а особливо їхня еліта, були в УССР справді «гнаними і голодними», якщо демонстративно не зрікалися українськості (та й тоді треба було зі шкіри лізти, аби довести свою лояльність метрополії). Хіба що декому дозволялося працювати в «гуманітарному гето» у суворо визначених «компетентними органами» межах. Для того, аби показати світові, що Україна квітне під сонцем совєцьким. Можна принагідно згадати, що не випадково серед етнічних українців (а тим більше – україномовних українців) було значно більше (у відсотку до загальної кількості цієї лінгвоетнічної групи) дисидентів, ніж серед інших лінгвоетнічних груп в УССР, включно навіть із євреями. За комуністичних часів совєцькі люди, витворені-таки владою у «тоталітарному плавильному казані», за своїм єством чудово підходили на роль виконавців усіх рівнів та – частково – номенклатури. Креольство, незадоволене і «союзним центром» (скромне псевдо метрополії), який божевіль-

203

СЕРГІЙ
ГРАБОВСЬКИЙ
КРЕОЛИ, КРЕОЛИ,
НАВКРУГ САМІ
КРЕОЛИ...

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

VI

Та перейдім від часів Драгоманова до наших днів. Як уже зазначено вгорі, сучасні галичане відвернулися всеціло від свого колишнього відкривця й учителя, вони стали «істинними» українцями, кращими від нього, й йдуть шляхами, цілком протилежними до тих, які він вказував. Наперед, вони виреклися національно-історичної назви своєї країни й промостили дорогу назві Wschodnia Malopolska. Дальше вони заявляють, що вони не європейці й ними не хочуть бути; вони – «євразіати» й тільки того бажать, щоб земля Ростиславичів і Мстиславичів, Романа й Данила – сих типових європейців – негайно поділила долю батьківщини й спадщини Джингіс-хана, Батия й Золотої Орди. Щоб культурна поволока християнства й Заходу була як найшвидше стерта з них і щоб pestis moscovitica була єдиним кормом їхнім душам. Одним словом, вони не мають уже жадних завдань по сім боці культурної межі, по боці європейській, ні супроти самих себе, ні супроти замежних земляків і їхніх нащадків. А як колись ся межа упаде, й Європі буде су-

джено здобувати Схід наново, перебудовувати його й різними способами насаджувати свою культуру, то галичане не хочуть мати нічого спільного з тим новим наступом на Схід і згори зрікаються участі й ролі в нім у користь поляків, німців, румунів, турків і ще кого там... У них тільки один ідеал: перемога Азії над Європою; й вони волять згинуть з першою, ніж перемогти з другою.

Згідно з сим принципом, галичане відкидають усі політичні методи, поручувані колись Драгомановим. Так ось, вони назавсідги zostали централістами. Очевидно, Відня не стало, та є його сурогат – Варшава. Прилучені до Польщі, вони й чути не хочуть про децентралізацію її, про автономію українських земель, про власне законодавство, власну адміністрацію, шкільну владу, краєву оборону тощо. Коли переможні держави Антанти задумали дати й гарантувати українським територіям доволі широку автономію й самоуправу, то українці ще більше обурилися на такий план, ніж самі поляки, та вжили всіх можливих заходів, на терені дипломатичнім і краєвим, щоб згідно з поляками не допустити до

но обмежував активність у союзних республіках (до-сить сказати, що будівництво кожної (!) громадської вбиральні у підземному переході в містах так званих «національних республік» – всіх, крім Російської Федерації – затверджувалося у Москві у шести (!!!) міністерствах), і комуністичною догматикою з її небажанням зважати на живу людину, опановувало головним чином прагматичні посади. 1990 – 1991 р., переконавшись у неможливості трансформувати імперію і прагнучи позбутися свого довічно провінційного і другорядного статусу, воно створило єдиний фронт з українцями у боротьбі проти СРСР. Але, поки щирі українці та їхні лідери (змушено – майже виключно гуманітарії, воїстину за Маланюком, – «як в нації вождів нема, тоді вожді її – поети») за звичкою займалися гуманітарно-лінгвістичними проблемами, креоли за пару років узяли до рук державне управління й економіку на всіх рівнях.

Отже, опинившись у верхніх прошарках публічної і тійової влади, креол відчуває потребу на щось спертися. Позірно він може апелювати до сакральних українських імен і текстових фрагментів. Але реально, для себе і для «своїх», він спиратиметься на щось відмінне від української культури, яку він не знає і яка йому мало-

приступна, бо це не лише мова – мову можна вивчити на прискорених курсах, – і головним чином не мова, а сукупність кодів, смислів, сенсів, які закладені в буття. Власне, це складова масиву самого цього буття, вписаного в довкілля («І лани широкополі, і Дніпро, і кручі...»). Стати суперукраїнцем? Що ж, і це можливо у поодиноких випадках, але – надто складний цей шлях. Простіше спертися на те, що значною мірою відпочатково наявне у життєвому обширі креола, що є його (життєвого світу) органічною складовою. Отже – на потужну традицію, чинну ще в імперії, яку креол вважає (і досить справедливо) своїм витвором і своїм надбанням. Що з того, що час імперії відбував? Імперії приходять і відходять. Її набуток належить креолу. Він бореться за набуток з «корінними русаками», з колишньою метрополією, і небезуспішно.

Інша причина звернення не до української традиції – те, що українці, згуртовані в національно-демократичні партії, на початку 90-х років були конкурентами креолів у боротьбі за домінування в Україні. А за українською спільнотою стоїть потужна (принаймні потенційно) професійна і фольклорна культура. Українство, хоч як це смішно для декого, має могутні традиції, високі імена, людей – наших сучасників, духовно значно потужніших

такого нещастя й щоб урятувати централістичну неподільність Польщі. І вони добилися свого. Ся непохитність пішла так далеко, що віковий ідеал предків – відлучення польської частини Галичини від української – кинено в кут історичних пережитків, а землякам, під загрозою анатемі за зраду, заборонено уживати слова «автономія». Політичний вплив сеї органічної ненависти до self-government переніся навіть за Карпати, де наша землякам була запоручена брр! автономія. І чому все те? Бо галичанам так опротивіла Європа й так їм спішно до «Євразії», що не хочять гаяти часу жадною автономією (коли вже хто з них мусить бути послом-законодавцем, то вже волить робити закони в Варшаві, а не у Львові); до того, з «Євразії» прийшов наказ: нам ваша автономія не вигідна, бо тоді ви готові сумніватися в тому, що одинокий лік на всі національні болі – в комунізмі!

Уявіть собі, шановні читачі, французів, що були б противні автономії своїх канадійських земляків. Уявіть собі італійців, що поборювали б ідею автономії корсиканців. Уявіть собі німців, що називали

б національною зрадою домагання автономії для південного Тиролю, для Альзації, німецької Чехії, Мемеля. Уявіть собі мадяра, що уважав би нещастям автономію Семигороду, хоч би він мав тільки 24 години оставати при Румунії. Уявіть собі... що з завтрашнього ранку сонце сходитиме по західнім боці неба, а заходитиме по східнім, що птиці стали гніздитися на дні моря, а риби плавати у хмарах, і т. ин. Уявіть собі все те, не сумніваючися одночасно у нормальності ваших зміслів! Та досить парадокс. Ми певні, що й у польських українців візьме раз верх здоровий політичний розум. Нещастя тільки те, що дотеперішній нерозум зробив їхнє завдання страшенно тяжким.

Опубліковано із незначними правописними змінами за першодруком у львівському двотижневику: **Політика**. – 1925. – 10-25.12. – С. 78-84.

СТЕПАН
ТОМАШІВСЬКИЙ
ДРАГОМАНОВ
І ГАЛИЧИНА

за совкових і навіть багатьох суто креольських достойників, людей, які перебували у послідовній опозиції до імперії. Йдеться, власне, про оригінальну неімперську культуру. У цьому принципова відмінність української культури з її впродовж століть виробленою літературною мовою від культури, скажімо, американо-індіанської чи культур народів Тропічної Африки.

І, нарешті, ще одна причина неопори на українське. Креоли щиро переконані (чи не ридання членів Спілки письменників вкупі зі щиро патріотичними політиками й публіцистами переконали їх у цьому?), що українська культура така бита й мучена за минулі століття, що вона не може стати надійною основою сучасного державного буття України. Тому основою Української держави може виступати лише Українська держава. Незалежно (щедрий жест!) від національно-культурної спадщини. Надзвичайно показовим у цьому плані є недавній щиро-сердий жест Леоніда Кучми: мовляв, для найвищого відзначення корисної для України діяльності журналістів треба вивести номінацію «журналістика» з Національної премії імені Шевченка і передати до Державної премії України. Зрозуміло, що Українська держава вища за українську націю і за українського ж Шевченка...

Далі, у зв'язку з тим, що автор статті з жахом позирнув на показник кількості знаків і побачив, що впевнено перебрал «критичний» ліміт, – суто тезово.

Креоли й українська культура. Спектр ставлень креолів до України й української культури, звичайно, не зводиться лише до описаного вище (то – так би мовити, «домінантна лінія»). Насправді подибуємо тут й Олеся Бузину з його жалем, що не можна ревно служити покійній імперії, і ставленням до всіх персонажів української історії та культури як до ні на що неспроможних («п'яниця» Хмельницький, «вурдалак» Шевченко, «бездарні» полководці Мазепа і Петлюра; навіть редактор журналу «Лель» Чирков нездатен друкувати справжню еротику) – прикметно, це все разом із абсолютною глухотою до класичної російської мови та культури, без відчуття іронії та самоіронії російських класиків; й Олександра Зінченка, котрий навіть у себе на «Інтері» згоден трошки української мови дати, і сам публічно нерідко виступає українською, і щиро переконаний, що саме його дії як політика зможуть дати бодай якийсь лад «этой Богом забытой Украине»; і хамсько-можновладне ставлення креольських вискочнів до Ігоря Білозора, що завершилося його демонстративним, майже риту-

205

СЕРГІЙ
ГРАБОВСЬКИЙ
КРЕОЛИ, КРЕОЛИ,
НАВКРУГ САМІ
КРЕОЛИ...

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

І Г О Р Ч О Р Н О В О Л

Патинка в українському

правОписі:

ретроспектива й

перспектива

альним убивством; і співчутливо-проукраїнську позицію (Мирон Петровський, Ігор Кручик та інші численні інтелектуали).

Утім, трапляється й щось надто несподівано-сподіване. У програмі Партії слов'янської єдності записано, зокрема, що робота державних радіо й телебачення повинна провадитися мовою, заснованою на київсько-полтавському діалекті. Уявімо вимогу якоїсь російської партії, що праця російських мас-медіа має ґрунтуватися на лінгвістичній основі московсько-курського діалекту! Наче й не існує вироблених, відпрацьованих літературних мов. Смішно? Але не для тих, хто ставиться до «хахлів» як до тубільного племені. Хай вони під нашим мудрим керівництвом заново створюють свою мову, принагідно викинувши геть Шевченка (він не мав щастя народитися на теренах цієї діалектної групи), Франка, Лесю Українку, Богдана-Ігоря Антонича, Євгена Маланюка, Юрія Андруховича, Оксану Забужко... Геніально! Але щиро.

Виникнення креольства. Дуже цікава проблема. Традиційне визначення креольства, застосоване до Латинської Америки, полісемантичне: йдеться і про нащадків вихідців із метрополії, і про «мішанку» з прий-

шлого та місцевого етнічних субстратів, але з культурною орієнтацією на метрополію. Власне, щось схоже відбувалося і в Російській імперії, надзвичайно схожий за своїми особливостями на Іспанську (хто не вірить, хай візьме перший том «Капіталу» Маркса – це все ж таки науковий твір, бо там жодного разу не вжите слово «комунізм», – і прочитає там блискуче описання колоніальної експансії Іспанії, яке мало наслідком, зокрема, кричущу загальмованість економічного й політичного розвитку метрополії). І якщо ще на початку ХІХ століття вихідці з України (незалежно від походження) легко здобувалися на гідні місця у державному й культурному житті Петербурґа й Москви, то швидко ситуація змінюється, і до «южан» у російських столицях починають ставитися як не до зовсім своїх, як до цікавих, але трохи небезпечних диваків.

У відповідь креоли гуртуються. Ще не доконечно усвідомлюючи, чому і навіщо. Так, наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття постають численні об'єднання промисловців «юга Росии». Формується те, що згодом отримає назви «южнорусской школы» в літературі та «Киевского круга» у філософії. Прикметно, що такі різні Чуковський, Родзянко, Бердяєв, Шестов, Терещенко, Луначарський

«Здоровий розвій руської літератури знайде в ужитті латинського письма найсильнішу підпору. Доки русини пишуть і друкують кирилицею, буде в них усе виявлятися нахил до церковнослов'яничини, а посьредньо також до російщини, і само існування руської літератури буде попросту питанням»

Йозеф Їречек (переклад Івана Франка)

Oš uže dekilka rokov v pevných intelektuálnych hurtax Lvova ta Kyjeva obhovořujetša možlyvist vprovadženńa v ukrajinskij pravopys latynky. Dosi si rozmovy majže ne vухodyly nazovni. Natomist lohiku prylynykiv takoji reformy vlučno peredav profesor Jaroslav Hrycak. Polemizujučy z Mykoloju Raščukom pro pryčyny slabkoji nacionalnoji identyčnosti ukrajinciv, vin stverdžuvav oš ščo: «Відповідно, коли комусь і ставити у провину незавершеність українського проекту чи амбівалентність суспільної свідомості – то не теперішнім модерним батькам української нації Кучмі, Кравчуку чи навіть Грушевському. Непряму історичну відпо-

відальність за все несе київський князь Володимир Великий, що вирішив прийняти християнську віру з Царгороду, а не з Риму. Православ'я (чи точніше, ті форми, яких візантійська спадщина набрала при перенесенні на східно- і центрально-європейський ґрунт) зробило місцеві політичні, культурні, господарські традиції особливо опірними на модернізаційні впливи та ідентичності. ... Коли на карту України різними кольорами нанесені зони тривалого співіснування й конфлікту між православною і католицькою традиціями, то чим інтенсивнішою буде фарба цієї співдії, тим вищим на цих ділянках буде рівень поширення української мови і розвитку національної свідомості, а разом з тим – чіткіші політичні орієнтації, уявлення про державу, суспільство, націю, демократію, вищий рівень громадянської активності. Адаже відомо, що католицький світ мав розвинутіші традиції співдії між державою і суспільством, динамічніший інтелектуальний розвиток, раніше почав формувати модерні літературні мови тощо. Порівняймо в цьому відношенні Галичину і Донбас або подивімося на карту посткомуністичних прези-

– чи не перша генерація креолів, що «десантувалася» за межі України, – почувуються в Росії європейцями. Часом – навіть чужинцями у євразійській Москві.

Креольською була й Українська держава гетьмана Павла Скоропадського. Звісна річ, це окрема і дуже цікава тема. Згадаємо лишень у Булгакова – як офіцери намагаються говорити поміж собою на офіційні теми українською мовою, але зрештою начальник махає рукою: «Ладно, бросьте! Давайте лучше по существу!» У власному бурхливому навіколополітичному житті довелось бути свідком практично аналогічного сюжету, тільки в телефонній розмові першої і четвертої осіб сучасної Української держави...

Креоли й історія. «З днем народження. Українська державо!», «Наша молода Україна!», «Десять років тому народилася наша Українська держава!» – такі та схожі гасла звучали і на святковому концерті до 24 серпня 2001 року, і в програмах державного Українського радіо й телебачення, і, нарешті, у виступах поважних посадовців. Дуже прикметна річ. Адже реально українська державність була відновлена (чи створена – як кому подобається) 1917 року, і далі якийсь час існувала у двох формах – УНР і УССР. Після 1921 року уряд УНР пере-

бував в екзилі (теж, між іншим, своєрідна форма «консервації» державности). Номінально ж на території України існувала така соціалістична держава, як УССР (співзасновник ООН, між іншим!). Але навіть УССР як форму державности креоли «забувають», хоча назагал совєцький період вважають «своїм». Адже, якщо обмежитися УССР, доведеться полишити претензії на імперську культурну спадщину, на основу впевненості в собі «великого українського креольського народу». Отож креоли пишуть історію Української держави наново як держави власної. З нуля. З чистого аркуша. Як, скажімо, історію Мексики чи Перу – креоли тамтешні. При цьому водночас розкланюючись у бік імперської історії та культури – а також демонстративно вшановуючи українські старожитності (скажімо, у Мексиці також шанують мистецтво ацтекської доби).

Аж надто показовим у цьому плані був проєкт Конституції України, запропонований ще на початку 90-х років партією кадетів. За задумом творців проєкту, установчі збори мали започаткувати (!) Державу Україна, ухваливши своєрідний пакт, у якому населення певної території оголошувало (!) себе новою нацією. Справді, «ідеальна сутність» у чистому вигляді, чи не так?

207

СЕРГІЙ
ГРАБОВСЬКИЙ
КРЕОЛИ, КРЕОЛИ,
НАВКРУГ САМІ
КРЕОЛИ...

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

дентських і парламентських виборів, щоб відчутти цю різницю» (Я.Грицак *Дилеми українського націотворення або ще раз про старе вино у нових міхах* // Український гуманітарний огляд. – Випуск 4. – Київ, 2000. – С.18-19).

Очевидно, Volodymyr Velykyj не передбачав таких наслідків своєї реформи і вибрав те, що на той час було кращим. Він просто не міг знати, що за якусь п'ятдесят років Римо-католицька Церква стане на шлях інтенсивних реформ, котрі звилітатимуть від опіки світської влади і мець духовної зависне над мець світським (чого византийський і поствизантийський світи, на жаль, не знали ніколи). Дали з'являтися англійська «Велика Хартія Волюнності» (1215) та угорська «Золота була» (1222), які гарантуватимуть пидданым монарха правовий захист від свавілля, протестантизм (що становив, за Максом Вебером, «dux капіталізму»), мішке самоврядування, гуманізм Ренесансу, модернізація, ліберальні революції і громадянське суспільство. Вси ці процеси мали в Україні слабший резонанс і остаточно втратили вплив уже в контексті реалій царської імперії.

Сьогодні в нікого з кваліфікованих соціологів не викликає сумніву, що саме духовність визначає

but'ja суспільства. Власне кырыльча je однією з основних підстав сучасної української культури, яка впевнено забезпечує її місце у просторі російської православної (чи постправославної) цивілізації. Звідси – феноменальний успіх продукції на зразок «Нашого радіо» і газети «Факты» навіть у столиці «Українського П'ємонту». Тому впровадження латинки гарантувало б певніше майбутнє не лише українській національній ідентичності, а ж змінило «багатовекторність» сучасної української ментальності на одні «вектор»: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ.

RETROSPEKTYVA

Сама по собі латинська абетка для українського суспільства являється не чуже і не нове. Вона широко розповсюдилася ще в епоху Речі Посполитої. Латинку вживали також козацькі гетьмани. Ще більші цej правопис зміцнювали свої позиції в Правобережній Україні та Галіччині у XVIII столітті. Тому не дивно, що з початком національного відродження одні з перших проєктів української абетки (Іосипа Лозинського, 1834) полагали власне на латинці (хоча школярі навчалися кырыльцею від самого початку існування австрійської сис-

Ще одна зразково-показова ситуація. Міністр освіти і науки Василь Кремень нещодавно заявив у радіоінтерв'ю: мовляв, пам'ятник Леніну на Хрещатику треба зберегти, бо це «наша історія». Справді: на одному кінці Хрещатики – Ленін, на іншому – монумент Незалежності. Оце і є креольська історія, історія креольської України. У результаті для креольського вуха нормально звучить назва «Закрите акціонерне товариство «Завод імени Ільича», хоча для українця чи для росіянина Ілліч – це потвора, а для «совка» кошмаром є словосполучення «закрите акціонерне товариство».

Прикметним є й ставлення до реабілітації (власне, визнання) УПА. Якщо українці та «совки» тут посідають діаметрально протилежні, несумісні позиції, то креоли наче не проти визнання УПА, але й не за. Адже УПА – це щось принципово чуже (і не дуже зрозуміле) для них. Та головне, мабуть, в іншому: визнання УПА, виховання вояків на традиціях УПА (будь-яка армія світу мусить бо виховуватися на чіхось традиціях) матиме наслідком істотне посилення, так би мовити, компоненту українськості в масовій свідомості. А це матиме наслідком загрозу домінуючому становищу креольства у суспільстві.

Креоли й націотворення. В Ентоні Сміта, серед робочих, операціональних комплексних визначень нації, подибуємо й таке: сукупність людей, що має власну назву, свою історичну територію, спільні міти та історичну пам'ять, спільну масову, громадську культуру, спільну економіку і єдині юридичні права та обов'язки для всіх її членів. Додати до цього можна й Ортегу-і-Гасета: нація здатна створювати спільний проект майбутнього. Під таким оглядом, як справи у креолів, що прагнуть згуртувати навколо себе (чи навіть у собі) всю Україну?

З назвою, здається, ще далеко не все визначилося: хоча дехто смикається від слів «український народ», але вони ввійшли до Конституції. З другого боку, вояки присягають «народу України», тобто з юридичного боку – взагалі чомусь неіснуючому. Але на словосполученні «українська політична нація» сходяться навіть деякі «червоні».

Своя історична територія – це дуже загадкова річ. Креоли й українці однозначно вважають Україну своєю Батьківщиною. Але для креола «вітчизняне» – це ще й совецьке. Та й російське для нього не іноземне, хоча й не зовсім своє. Тому не випадково сучасні креоли хитаються між євразійством і європейством, розриваючись

temy počatkovoji osvity). Vtim, u toj čas latynški druky zjavľalyša navit u Xarkovi.

U 1852 r. avstrijskij imperator Franz Josef I zvoliv vidpovidaty na zvernennja ukrajinciv po-ukrajinskomu latynškimy literamy. Odnak najbilši šansy na vtillenja ideja latynizaciji ukrajinskoj abetky mala v 1859 r. Ča iniciatyva povjazana z imjam vydatnoho češkoho včenoho i polityka Jozefa Jirečka (1825-1889, nota bene, žaťa znamenytogo Šafaryka). Z metoju zbereženja vlasnoji identyčnomy J.Jireček proponuvav halyčkim ukrajincam pereorijentuvatyša z cerkovnoslovjanskoj movy ta rosijškoj terminolohiji (u toj čas halyčany byly zavžatymy moskvofilamy) na narodnu, čomu, na joho dumku, osoblyvo b sprjav latynškej pravopys. Za pidtrymky vplyvovoho namisnyka Halyčny hrafa Agenor'a Goluchowskoho do proektu J.Jirečka sxylyvša ministr kultiv ta osvity hraf Lev Leopold Thun. Prote zibrana u cij spravi komisija v osobi semy jiji ukrajinskych členiv odnostajno vyslovyłaša «proty», oboje nimečkych uřadnykiv utrymalyša, a «za» byly lyše J.Jireček ta spolonizovanyj rusyn Jevzebij Čerkavskij. Do toho ž «moskaľujuči» halyčko-ukrajinski polityky, vvažajučy proekt J.Jirečka «polš-

koju intryhoju», «zamaxom na rušku narodnist» ta tyšačolitnu kulturnu tradyciju, češkim zasyllam i take inše, zčynnyly strašnyj gvalt. Vidtak ministr osvity, pobujujučyš zavorušenj, zmušenyj був vidstupyt. Vse ž komisija uxvalyła reformu pravopysu na kyrylyčnij osnovi, vyrišyvyšy pozbutyša dekilkoš liter. Ale j ce vyklykaló oburenja. Novyj pravopys halyčki rusyny prezrylyvo nazyvaly «kakografijeju». A istoryk i literator Ivan Hušalevyč pysav do Jakova Holovačkoho oš ščo: «одно, что не могу Вам отпустить, есть то: чому Вы дали нашему «ъ» упасти. Ах, боже, мне так опасно и скучно без «ъ», что не могу с тою мыслью привыкнуть. Все то наше падение» (В.Сімович. *Йосеф Іречек і українська мова (до азбучної заверюхи 1859 р.)*. – Прага, 1933. – С.47). Отож ця реформа була скасована вже 1861 r.

Tak samo todišni dijači Naddnipřanskoj Ukrajiny ne vyjavľaly sxyľnomy do latynky. Prote pravopysna problema stojala tam osoblyvo hostro. I jakščo halyčany borolyša z polonizacijeju, to naddnipřanci – za vidrosijsčennja. Tomu ostanni, nezvažajučy na svoji spočatku osoblyvo syľni protypoľski nastroj, zmušeni byly deščo zapožyčaty v poľakiv. Tak narodyvša na

між неможливістю визнати Чукотку чи Туву власною Батьківщиною – і небажанням відмовлятися від імперського спадку.

Міти та історична пам'ять... З ними ще гірше. Грушевський у них фігурує разом із Леніним, а Шевченко – поряд із Пушкіним. Утім, Бандера і Сталін – це вже не «свої». Сахаров і Стус – про цих просто мовчать...

От із єдиними юридичними правами та обов'язками і спільною громадянською культурою – все начебто О'К. Заперечень нема. Проте як вибудувати цю культуру поза українською традицією, навіть з використанням у певних випадках української мови?

І наостанок – щодо проекту спільного майбутнього. Цікаву думку довелось почути в середовищі молодих харківських інтелектуалів: мовляв, «западенці» дуже заважають формуванню української нації. Взагалі, виявляється, цей регіон, не здатний на економічний розвиток, перейнятий лише мовними проблемами, є тягарем для Української держави. Якби його не було – вихід із кризи був би вже реальністю. Що ж, думка цілком логічна: адже українська нація реально може скластися або на основі креоли + українці (зі зведенням до мінімуму совєцьких людей і залишенням росіян у статусі не-

значної меншини), або ж це будуть креоли без українців (останні будуть поглинуті або витіснені на маргінес, у «резервацію Галичина», на взірєць індіанців), або ж відбудеться реставрація імперії (чи то щиро Російської, чи то Російсько-Совєцької), що стане крахом і креольства, і українства, отже, українського націотворення у будь-якому варіанті.

Креоли й незалежність. Ставлення до незалежності України у креольському середовищі відчутно проеволюювало. Володимир Гриньов, один із лідерів креольства ще з початку 90-х років, говорив: «Я не можу сказати, чи треба нам брати участь у Новоогацьковському процесі, бо не знаю, чи це нам вигідно. Треба ретельно поміркувати». І ще: «Я не знаю, чи треба нам проводити свій чемпіонат з футболу, відокремившись. Треба знати, чи це вигідно». І так далі. Тобто для українця незалежність України мотивувалася тим, що це Україна – і все: «Україні – волю!» Аргументи зайві, коли йдеться про самоочевидності. Частина українців до пори вірила, що найкраще Україні вестиметься у модифікованому Совєцькому Союзі, потім здебільшого переконалася, що це не так, і стала на незалежницькі позиції. А креольська позиція полягала в тому, вигідна для них чи

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

protyvahu etymolohičnomu pravopysovi (de facto rosijському) ukrajinskij fonetyčnyj pravopys – znamenya «kulišivka» (nazvana tak za imenem jiji vnyxidnyka Pantelejmona Kuliša, najistotniša jiji vidminnist' – latynske «i»; slid zauvažyty, ščo u 1863 i 1876 rokax rosijській urad zaboroňav ne ukrajinsku movu, a fonetyčnyj pravopys).

Blyžko 1880 r. do latynky sxyľavša Myxajlo Drahomanov, kotryj navit' vydav latynskymy literamy Ševčenkiv «Kobzar». Vin že zaproponuvav vlasnyj variant fonetyčného pravopysu, nazvanyj «drahomanivkoju» (vrahovuvav latynski «j» ta «i»).

Prote v zdebilšoho prorosijській (u toj čas) Halyčyni pravopysni proekty naddnipřanskych dijačiv pryžyvalyša nelehko. Lyše 1892 r. inspirovana dijačamy kyjivškoji «Staroji Hromady» (osnovnoji ukrajinskoji orhanizaciji tijeji doby) ta polšskymy politykamy Krajova škilna rada Halyčyny uxvalyła vprovadyty «kulišivku» v systemu osvity. Moskvořily znovu gvaltovno protestuvaly. Čoho razu, krim protestiv moskvořil'skych tovarystv, u Videň i Eviv pišly protesty vid halyč'kych sil'skych hromad. Nyni ci dokumenty zberihajuťša u Centralnomu deržavnomu istoryčnomu arxivi Uk-

rajiny u Lvovi i oxopľujuť 6 tomiv ta 863 arkuši (fond 178, opys 1, sprava 1178-1183). Biľše toho, vsi ci dokumenty byly odnotypnymy kopijamy zrazka, jakyj rozpovšudžyvaly pryxyl'nyky moskvořil'skych tovarystv «Общество им. Михаила Качковского» i «Русская Рада». Otož, akcija mala vsi oznaky masovosti, ščo znovu stryvožylo Videň. Ale sprava zajšla vže nadto daleko, i mexanizmu, kotryj miľ by govornuty jiji nazad, ne isnuvalo. Toho ž roku fonetyčnyj pravopys vprovadženo takož u školax Bukovyny. Ostatočno reforma zaveršyłaša 1893 r. «I tak pik 1893, – pysav jiji iniciator, profesor černiveč'koho universytetu Stepan Smaľ-Stoč'kuj, – pam'jatnyj u nas ob'ednan'nyam vsieï Ukraïni na kul'turnij nival, vidimim znakom jakogo po zavzjatij borot'by stala fonetична правопись» (С.Смаљ-Стоцький. *Федір Гартнер* // Записки Наукового Товариства ім. Т.Шевченка. Том 135-136. – Львів, 1925. – С.243). V miru toho, jak vypuskniky gimnazij Halyčyny opanovuvaly ukrajinski hromadški objednan'ňa, sfera vžyvan'ňa etymolohičného pravopysu postupovo zvužyvalaša, poky fonetyka povnist'u ne vytisnyła etymolohiju. Zusyľlamy vlasne «fonetyčného» pokolin'ňa Halyčyna pere-

ні незалежна Україна. Прикметно, що Леонід Кучма був записаний в анкеті ВР 1990 року як «росіянин» (хто б інакше призначив його на території УРСР директором стратегічно важливого «Южмашу»); ситуація змінилася, і прем'єр України Кучма був уже «українцем», хоч україномовні тексти для нього писалися російськими літерами (українська, транскрибована російською абеткою!). Вигода ставала все відчутнішою, і практично всі креольські лідери стали державниками – десь після середини 90-х років, що були ознаменовані приходом саме цієї групи до влади – формальної і неформальної, до ключових позицій у політиці, економіці, масмедіа. Олександр Волков, Григорій Суркіс, Віктор Пінчук, Володимир Горбулін, Сергій Тигипко... Хто бажає – може продовжити список.

Дуже цікавим є сюжет «Незалежність і креольські олігархи» (інших, до речі, в Україні не може бути; навіть Павло Іванович Лазаренко, котрий сподобився-таки у дуже патріотичній пресі на звання «справді українського олігарха» – на протипагу всляким там Суркісам – є типовим креолом, досить вчитатися у програму «Громади» чи у виступи самого П. І.). Власне, що загрожує Україні? Найбільше – той сакраментальний борг у два мі-

льярди доларів за газ Росії. Насправді ж цей борг – гарне пуделко, аби лякати щиро українських патріотів і змушувати їх мимоволі гуртуватися навколо президентської адміністрації та інших «державницьких структур». Насправді ж ці пара мільярдів для олігархів-креолів не є проблемою. Якщо Росія справді притисне, й олігархам справді треба буде захистити незалежність України, вони скинуться й заплатять ці гроші. Бо олігархам-креолам є що втратити. У межах відновленої імперії вони – ніхто. Вони – шестірки. Їхнє становище буде ще гіршим, ніж було до 1991 року, адже всі (і не тільки чільні) ролі розподілені. Звісно, Олександр Волков не романтик за покликанням, він не думає, що його угоди з Борисом Березовським чи Володимиром Путіним чесно виконуватимуться останніми. Ні, Волков знає, що його за найменшої нагоди будуть щиросердо «мочити в сортирі».

Отож – хай живе незалежна (від колег із Москви) Україна!

Держава мусить мати військо. А Українська «державницька держава» – тим більше. Бодай голодненьке, але гарне на парадах. Зрозуміло, що це військо виховується на традиціях тих, хто воював під червоними прапорами (спроби Костянтина Морозова прищепити інше

tvorylaša v «ukrajins'kyj Pjemont» (detal'niše dyvyš: I.Чорновол. *Польсько-українська угода 1890-1894 рр.* – Львів, 2000. Параграф «Запровадження в залицькі школи українського фонетичного правопису та підтвердження державних прав української мови»). Так utverdylyša zasady sučasnoho ukrajins'koho pravopysu. Slid zauvažyty, ščo moskvo-fily tak i ne vyznaly fonetyky i, popry pry tamanne jim polonofobstvo, zdebil'shoho posylaly svojix ditej do poľš'kyx gimnazij.

Prote j zhom dumky okremykh ukrajins'kyx dijačiv zvertalyša do ideji latynky, a u 1920-x rokax bula spraba latynizaciji abetky v Ukrajins'kij Socijalistyčnij Raďans'kij Respublicі. (Pro retrospektyvu latyn's'koho pravopysu ukrajins'koji movy dyv.: I.Франко. *Азбучна війна в Галичині 1859 р.* // I.Франко. Зібрання творів у 50-и томах. – Т.47. – Київ, 1986. – С.549-650; В.Сімович. *Правописні системи МДрагоманова (латиниця, драгоманівка)* // Праці Українського Високого педагогічного Інституту у Празі. Драгоманівський збірник. – Т.1. – Прага, 1930. – С.145-229; В.Сімович. *Йосеф Їречек і українська мова (до азбучної заверюхи 1859 р.)*. – Прага,

1933; В.Мойсеєнко. *Про одну спробу латинізації українського письма* // Незалежний культурологічний часопис «І». – Ч. 9. – Львів, 1997. – С.140-147). Tym bišše, ščo fonetyky bulo dostatno, ščob vidmežuvaty ukrajinciv vid rosijan v umovax Avstro-Uhor's'koji monarxiji, ale zovsim nedostatno v umovax Raďans'koho Sojuzu i navit' nezaleznoji Ukrajiny.

PERSPEKTYVA

Ščo vsi ci dumky majuť racionalne zerno, svidyčyť neščodavne vprovadžen'na latynky v Tatarstani, Kazaxstani j Azerbajdžani (nota bene, v Azerbajdžani latynka, jak i v serednoazij's'kyx respublikax Raďans'koho Sojuzu, funkcionovala šče v 1920-i roky; 1929r. jiji uspišno vprovadženo v Tureččyni).

Bezperečno, startovi možlyvosti pryxyľnykiv latynky minimalni. Utim, bahato zalezatyme vid jix samykh, peredovsim – pid jakym sousom vony podavaty muť ču ideju. Jakščo pid sousom «nezaleznoji Halyčyny» i neobxidnosti tvoren'na okremoji «halyčkoji» naciji, to cej proekt matyme lyše marginalnyj status.

Natomist' optymalnyj variant – zaščepnen'na idealu latynizaciji vsij patriotyčnij inteligenciji. Paradoksal-

виявилися невдалими), і саме здебільшого досі має старі червоні прапори з портретами Леніна. У цьому війську у великій пошани так звані воїни-афганці (власне, славетні засудженим усім світом геноцидом народу незалежної держави). Їм вручають на свята ордени незалежної України – за майстерне вбивство афганських жінок і дітей. Цинічно, але щиро-креольськи.

Креольське військо й воюватиме за креольську свободу. Наївні патріоти (в термінології Миколи Рябчука – «українські кацики»), – можливо, думають інакше.

Креольство й ліві. Дуже тезово. Спершу в незалежній Україні виникає Соцпартія – як мішанка всіх лівих сил. Далі виокремлюється КПУ – совецька партія, що не приховує цього. База – совецька людина, що горда з цього. Територіально це насамперед Схід, Південь. Далі виокремлюється Прогресивна соціалістична партія (Центральний Схід). Це вже типово креольська партія, хоча вона й не усвідомлює цього, з активним відторгненням всього українського (взагалі, мовляв, галічани – це не українці, хай вони не заважають українцям жити, як було заявлено на одному з мітингів ПСПУ) – і з активним відторгненням совецького в особі КПУ, що, мовляв, теж заважає трудящим у боротьбі за їхні

права. ПСПУ суто по-креольському робить спробу привласнити собі щось жестово «широ українське», наприклад, назву для газети – «Досвітні вогні». Нарешті, сьогодні Соцпартія – це вимушено українська ліва організація. Не випадково головна маса її виборців у Центральній Україні. Відтак остання програма Соцпартії стала власне українською лівою програмою. Її цілком вито міг би написати Володимир Винниченко.

Креоли й сучасна Росія. Україна: креоли-українці-«совки». Росія: метеки-росіяни-«совки». Гадаю, що читач «Критики» не потребує розтлумачення понятійної метафори «метек» стосовно сьогоднішньої Росії. Варто зазначити, що Росія, як і Україна, є також державою без національно-культурної більшості. І там боротьба за лідерство, можливо, є ще запеклішою. Відтак метеки прагнуть довести, що вони «російськіші за росіян», щоб отримати «внутрішнє право» у власній підсвідомості чи то правити державою (Березовський, Мігранян, Кара-Мурза, Лебедь тощо), чи то тягнути на собі російську опозиційну традицію (Старовойтова, Шустер, Явлінський і т. д.).

В імперії (з погляду метрополії) креол, власне, дуже часто виглядає метеком. Тобто «некорінним» жителем

211

СЕРГІЙ
ГРАБОВСЬКИЙ
КРЕОЛИ, КРЕОЛИ,
НАВКРУГ САМІ
КРЕОЛИ...

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

no, ale realizaciji čoho namiru spryjatyme očevydna vada sučasnoho ukrajinšokoho suspilstva, a same joho nesxylnist' do hromadānškoho oporu. Utim, šče 1859 r. hraf A.Gołuchowski, nevdovalenyj straxom videnškyx urādnykiv pered «pravopysnymy» zavorušenńiamy, stverdžuvav oš ščo: «Narod uvažaje vse, ščo jde vid uriadu, za dobre; z toho boku nemaє čoho straxatyša jakohoš oporu» (B.Сімович. *Йосеф Йречек*. С.11.). Сынїчно, зате dijevo. Тобто problema može buty vyrišena skorіше administratyvnyym šlaxom. Na korysť takoji dumky, do reči, svіdčyt i scenarij skasuvanńa Prezydentom Ukrajinu u 2001r. najsučasnišoji redakciji našoho pravopysu. Tomu, možlyvo, proekt ne takyj vže j skladnyj dľa realizaciji. Potribno prosto zaščepyty čynnomu Prezydentovi sympatiji do latynky, zislavšyš pry čomu ... nu skažimo, na joho druha Prezydenta Azerbajdžanu Alijeva, kotryj, miž inšym, na predmet latynky z pidlehlmy ceremonytša ne zbyrajtša.

Zvyčajno, latynka – ne panaceja. Krim toho, nakyaty kožnomu redaktorovi drukuvaty svoju hazetu latynkoju – bezhluzdā. Prote dostatńo bude prosto vprovadyty novu abetku u školy. I jak vyxovani na fo-

netyci molodi pokolinńa zukrajinizuvaly zmoskovlenu Halyčynu, tak samo molodi pokolinńa ukrajinciv zevropejizujt Ukrajinu. V ušakomu razі, ja maju taku nadiju.

з обмеженим унаслідок походження колом прав. Обмеженим найчастіше не писаними юридичними нормами, а в висліді неписаних норм, традиції. Тому-то креольський націоналізм і метекський великодержавний шовінізм – це реально два виміри того самого феномена: спроби самоствердження в імперському політичному просторі «підданців нижчого гатунку». Хіба що це ствердження відбувається у дуже різних політично (але надзвичайно схожих за соціокультурними схемами дії) способах. І ще одне: і ті, й ті дуже люблять КВК і є його основними рушіями й глядачами...

Це справді-таки «апофегей» (Ю. Поляков) креольства – «КВН». Закономірно витіснений із Росії (де він завжди був антисоветським, водночас – відверто метекським, досить лише подивитися часом на «п'яту графу» його активних діячів та засновників, а головне – на периферійне, провінційне походження), закономірно він угніздився в Україні як у креольській державі. Цікавий феномен для дослідження: спільний гумористичний простір креолів-метеків. Він не коригується ні з українською, ні з російською національними культурами, і водночас ідеологічно він, безумовно, несоветський, а здебільшого й антисоветський. Отже – це креольсько-

метекський витвір у чистому вигляді, який єднає цих славних хлопців попри державні кордони (включно з емігрантами до США, Німеччини, Ізраїлю).

Креоли і Європа. До Європи креолів тягнуло ще на початку століття і, тим більше, тягне тепер. Але здебільшого для них немає принципової різниці: чи то разом із Україною до Європи, чи то персонально. Знов-таки, діє той самий прагматичний принцип, про який уже йшлося. Але навіть ті, хто демонстративно пише на своїх партійних прапорах: «До Європи разом із Росією», насправді давно вже освоїлися в Європі, відпочивають там, мають грошенята у тамтешніх банках і не мислять себе без Європи. І хоча «душа» ще не може розпрощатися з Євроазією, «тіло» (тим більше – «праксіс») уже за Дунаєм, Тисою й Бугом.

До речі, в цьому плані лихо Білоруси в тому, що там надто мало своїх креолів. Домінує советська людина і ще донаціональна істота – «тутешній». Утім, існує Об'єднана громадянська партія, типово креольська, але це виразник інтересів 5-10% населення.

І нарешті. В Україні частина (поки що незначна) креольства – переважно молодь – іде далі. Для неї знакові жести російської культури – не менша провінція, ніж ук-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

В О Л О Д И М И Р Ч Е Р Н О В

8.

**автономія галичини –
етюд історії
легітимності**

раїнської. Тому й береться орієнтація безпосередньо на західний світ, на «англокиївський суржик», на зневагу до «совкової» традиції та постсовецької реальності. Така публіка охоче виїздить на Захід, де намагається демонстративно і якомога швидше позбутися питомих ознак свого походження.

Креоли і Рябчук. Коли Володимир Малинкович, цей «лівозахисник» (що 1993 року публічно підтримав заколот Руцького й Хасбулатова, котрий проходив під червоними прапорами й за активної участі російських націонал-соціалістів), стає в оборону гнобленого російськомовного населення України і зазначає, що, мовляв, Рябчукові писання пронизані ненавистю до росіян, це означає лише одне: господін Малинкович забув прочитати рецензовані ним розвідки. Пробі, які, в біса, росіяни? Де вони? Малинкович носить демонстративно-декоративну чеховську борідку, так само як генерал Мулява носить козацькі вуса, але чи не нагадає все це грандіозну бутафорію? Чи намагання В. Малинковича бути більшим росіянином, ніж москвичі та пітерці, не засвідчує його креольсько-метекське ество?

З другого боку, Рябчука мусять ганити (і вони це успішно роблять) «щирі патріоти». Адже він позбавив їх

сенсу усього життя – боротьби з москалями. Та головне інше – Рябчук перекреслив традиційні уявлення про національну визначеність українців. Власне, а хто вони такі? Якщо покласти в основу своїх розмислів про чистоту української нації «козацьку кров», як це робить нині Левко Лук'яненко, то яка кров у Маркевичів? У Джелаліїв? У Бардадимів? У пісенного «Мороза-Морозенка»? У Немирича? Евристичність Рябчукової моделі в тому, що вона дає змогу зважати комплексно і на так звані об'єктивні, і на так звані суб'єктивні чинники – і щодо українців, і щодо креолів, і щодо українсько-совецької спільноти.

Нарешті, Рябчука мають убити західні аналітики. Ті, що милувалися з «постмодерного мультинаціонального ССРСР», лякалися зловісних «нових національних держав», розбалакували щодо «прогресивного європейського націоналізму XIX століття» та «деструктивного, агресивного націоналізму постсовецьких народів» тощо. Такі мудрі, вони змайстрували моделі етнополітичного розвитку України, застерігали щосили від того, що не можна «українізувати Україну», – й от тобі: український націоналізм зродився у російськомовному середовищі І, за Рябчуком, саме там він зростатиме на-

213

СЕРГІЙ
ГРАБОВСЬКИЙ
КРЕОЛИ, КРЕОЛИ,
НАВКРУГ САМІ
КРЕОЛИ...

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Почати екскурс «вглиб століть» Галичини важко не через її маргінальність, а, як це не парадоксально, через її «центровість». Річ у тім, що генеза слов'ян і досі залишається предметом дискусії. Є чимало теорій про слов'янську «прабатьківщину», але більшість із них розташовує Прикарпаття більш-менш у середині цього простору. Навіть найвідмінніша від інших «паннонійська теорія» розташовує Галичину поруч із цим праслов'янським ареалом. Приблизно у V-VI століттях слов'яни починають активно мігрувати на схід і північ аж до Фінської затоки і витоків Волги, на захід – до гирла Ельби, на південь – до Адріатики й Егейського моря. Парадокс полягає у тому, що відомі нам слов'янські державності стали формуватися саме на периферії цієї слов'янської діаспори, і, коли вони стали набирати потужності, їхні кордони стали межувати, і Прикарпаття опинилося між ними, тому його історію ми можемо розглядати лише з «їх» точки зору – цим, напевне, і можна пояснити дискретність, різнорівневність, а часто незрозумілість напрямків досліджень сучасних культурологів щодо Галичини.

Найтрадиційнішим є погляд на витоки Галичини з точки зору київського літописання. В «доісторичній» довідці про племена східних слов'ян, в «Повісті давноминулих років» в одному місці про хорватів (тобто, головне прикарпатське плем'я) взагалі нічого не сказано, а в другому вони уміщені лише наприкінці списку, що зроджує підозру про пізнішу дописку. Безпосередньо в літописному тексті перша згадка про ці землі припадає на 981 рік, під яким сповіщається, що Володимир Святославович відібрав Перемишль, Червень і «іні гради» в ляхів. Це повідомлення свого часу (а іноді і тепер) змушувало істориків ламати стоси списів: хто в кого і чи легітимно ті Червенські городи відібрав? Але чомусь ніхто не міркував над питанням: що забрав? Річ у тому, що Червенські городи відносилися до Волині, а Перемишль – до Галичини... Підкривши невідомо що, Володимир засновує однойменне місто (Волинський) і садовить там єпископа, хоча логічніше було поставити його в старішому та важливішому Перемишлі (а може там уже було єпископство!). В 993 році Володимир йде війною, тим разом на хорватів – результат невідомий, але цей етнонім в подальшому на сторінках літопису не згадується. В X столітті маємо лише дві короткі звістки про бойові дії навколо тих самих Чер-

дали – звісно, у специфічних формах. Ба більше: Микола Рябчук не побоявся назватися «ліберальним націоналістом», хоча на демократичному Заході у більшості науковців слово «націоналіст» викликає почуття огиди й асоціюється з шестиголовою вогнедишною почварою.

А от креоли... Вони мусять поставити пам'ятник Рябчукові. Прижиттєвий. Від вдячних олігархів та інших упливових добродіїв. І поставлять. Якщо – подивившись суто прагматично-державницьким поглядом – не вирішать заощадити кошти.

Хоча...

Якщо чесно, Рябчук тут ні при чому. Все це про креолів нафантазував Грабовський, читаючи книжки Рябчука. Аби довести авторові, що той міг збільшити обсяг своєї друкованої продукції щонайменше на одну (третьо!) монографічну розвідку. Якщо, звісно, використає люб'язно подаровані йому сюжети. У проміжку між спогляданням із вікна процесу будівництва прижиттєвого пам'ятника і велемудрими розмовами за філіжанкою кави з обраними українськими та креольськими інтелектуалами.

* М.Рябчук. Від Малоросії до України: Парадокси запізнілого націєтворення. К., Критика, 2000. – 303 с.

М.Рябчук. Дилеми українського Фауста: громадянське суспільство і «розбудова держави». К., Критика, 2000. – 271 с.

венських городів. І лише після Любецького з'їзду 1097 року в галицьких уділах на столи сідають представники Рюриковичів. Ясно, що після цієї дати ці землі та їхні князі дедалі частіше фігурують у київському літописанні, яке закінчується майже тріумфальним життєписом Ярослава Осьмомисла і дублюється фрагментами «Слова про Ігорів похід». І нарешті ми підходимо до *так званого* «Галицько-Волинського літопису». «Так званого» тому, бо давно відомо, що його галицька частина в своїй основі – це літературний твір – біографія Данила Романовича, де датування зроблене пізніше і не завжди слушно, а лише відтак включене до літописних ізводів. Літопис прийнято вважати 100%-им джерелом з історії Галичини, але таке твердження є також не більш, ніж історичним штампом, фальшивість якого чомусь досі не змогли (чи не захотіли?) розглядіти дослідники, незважаючи на всю прозорість тенденційності.

Справа у тім, що давно відомо: «Галицько-Волинський літопис» написав у Холмі (тобто на Волині) шанувальник (і талановитий!) Данила Романовича. Неупередженому читачеві одразу впадуть у вічі епітети щодо галицьких бояр: невірні, підступні, прокляті галичани. І дійсно, чого вони тільки не витворяють: диктують свої умо-

ви князям, піднімають проти них повстання, «замикаються» в містах, захоплюють соляні копальні, запрошують княжити то угрів, то ляхів, то інших Рюриковичів, а факт підвищення двох Ігоревичів (синів Ярослави зі «Слова...») взагалі безпрецедентний випадок в історії не лише Русі, але й Європи. І все це їм сходить з рук! Може це зумовлено «толерантністю» Данила, котрий відчував свою нелегітимність у Галичині, адже його батько захопив галицький стіл силою і був дійсним «окупантом», знищивши стільки галицьких бояр, що до нас дійшла його історична фраза: «Не подусивши бджіл, меду не з'їси». Але така ж поведінка боярства простежується і щодо попередньої легітимної династії Володаревичів: згадаймо хоча б спалення Настаськи – фаворитки Ярослава Осьмомисла або вигнання його сина Володимира (принагідно зауважимо, що останній, як, на нашу думку, переконливо довів Леонід Махновець, був автором «Слова»).

Єдина сила в історії Русі, з якою можна порівняти галицьких бояр, було новгородське боярство. Але ми знаємо, що незалежна поведінка новгородців була легітимізована наданням їм «Руської Правди» Ярославом Мудрим взамін на військову та матеріальну підтримку в його змаганнях за великокняжий стіл. Це означало, що він де-

ГОТФРІДКЕЛЛЕР

конфедерация

Хіба не може діамант створитись
У єдності могутній всепроникній,
У чистоті сяйливій сонцеликій;
У сув'язях невидимих іскритись?

Гінцям народів звідусіль з'явитись
Диктує серце в правоті незникній,
Любов до волі дасть сім'ї великій
У батьківщини суголосся влитись:

Чи міг би хто цю єдність розладнати?
Панове, пізно! це вже діамант,
Якого неможливо розпиляти!

Щасливій долі нашої випав фант,
Її єства ніяк не розв'язати:
Це вузол найміцніший, а не бант.

Переклав Іван Лучук

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

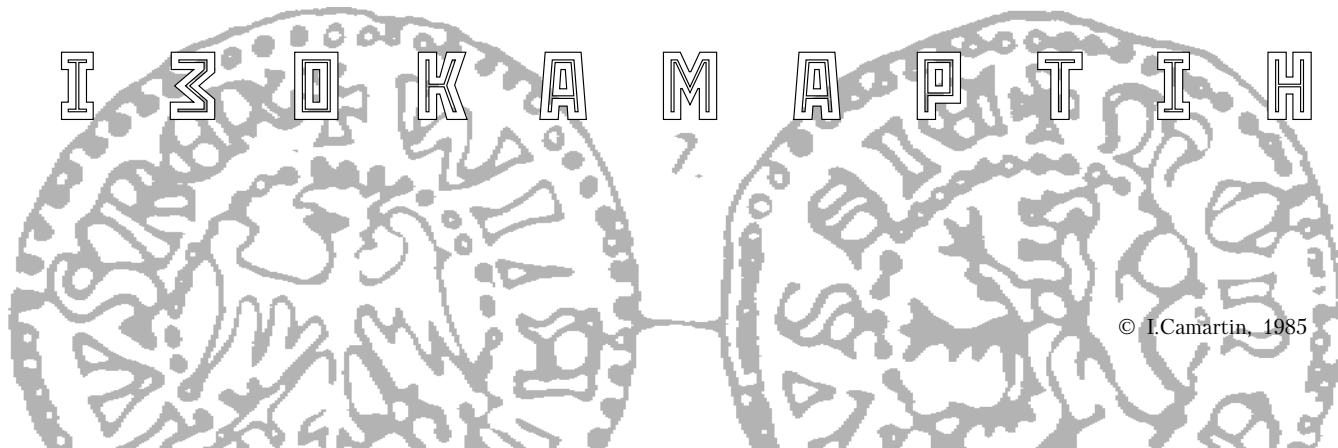
легував новгородському боярству одну з головних державних княжих прерогатив — право суду, висловлюючись сучасною термінологією — надав Конституцію. Чи не було чогось подібного в Галичині?

Як писалося в літописі, «а ми на попереднє повернемося». За чеськими джерелами прикарпатські території починаючи від Краківської землі аж до Бугу входили до складу Великоморавської держави — одного з перших слов'янських державних утворень. Таким чином, плем'я хорватів входило спершу до сфери впливів майбутньої Чеської держави (до речі, хорвати жили і в самій Чехії — на схід від Влтави). Можливо, що Перемишль був таким же ж символом-форпостом чехів-Пшемиславичів у Галичині, як Володимир і Ярослав — символами кордонів експансії Києва на захід Волині. Це пояснює і заснування єпископської катедри саме у Володимирі, а не в Перемишлі, де вона існувала, мабуть, від часів Кирила і Методія або їхніх послідовників — у кожному разі достеменно відомо, що перше хрещення поляки прийняли саме від чехів. З часом впливи Чеської держави у Прикарпатті слабшали, а експансія Києва на захід зростала, що й призвело до включення цих земель у державний конгломерат Руси. Цілковитим можливим припущенням, що чеські князі чи

королі надали галичанам якісь певні права або галичани прийняли князів-рюриковичів на певних умовах, закріплених тогочасними юридичними документами. На це можуть вказувати присяги Казимира III в середині XIV століття при прийнятті влади над Галичиною не порушувати її прав та звичаїв, що було продубльовано його послідовницею королевою Ядвігою. Що це: тривіальна юридична формула чи йшлося про якісь важливі політичні права?

Ще один цікавий епізод пов'язаний із королем Владиславом II Ягайлом, коли він перетворив православну катедру у Перемишлі на костел і повикладав труни похованих там (кого?). Традиційно це пов'язують із ягайлівською ревністю неофіта виказати відданість католицтву. Але чому саме в Перемишлі? Чому не в столичному Львові? Не в колишніх столицях Галичі та Володимирі? Чи не тому, що при храмі могли зберігатися якісь документи й літописи або тексти наданих галичанам прав відчитувалися у вигляді графіті на стінах собору, а поховання належали намісникам чи духівництву, поставлених ще чеською владою, які зберігали у галичан згадку про їхні автономні права щодо нових володарів?..

Та повернемося у XIII століття. Монгольська навала стала трагедією для народів Руси, але до певної міри вона

© I.Camartin, 1985

багатомовна нація

УРІВКИ З КНИГИ

«ВСЬОГО ЛИШ СЛОВА? НА ЗАХИСТ МАЛИХ МОВ»

була вигідна Рюриковичам. На відміну від Європи, на Русі не було княжого феодалізму як такого, тобто юридично володарем Руси був великий князь — всі решта були в уділах «на кормління»: тобто в будь-який момент удільного князя могли «перекинути» на інше князіння, яке не було спадковим. Саме цю спадковість, «вотчину», виборували князі у взаємних чварах, одночасно прагнучи посісти і київський стіл. Татари ж надавали ярлики князям на пожиттєве володіння уділом, з перспективою зробити князювання спадковим. Данило відбув поїздку до Орди і прийняв формальний васалітет, легітимуючи тим свою владу над Галичиною в очах Східної потуги. В 1253 році він прийняв від папи корону короля Руси, і таким чином його влада набуває легітимних підстав для Заходу. Саме цей період — середина XIII століття — слід вважати часом остаточного формування Галицько-Волинської держави та її юридичного визнання у західному та східному світах. Додамо, що Данило активно втручався в центральноєвропейську політику: згадаймо, принаймні спробу посадити свого сина Романа на австрійський престол чи військову демонстрацію у Центральну Європу з метою підтримки угорського короля в суперечках останнього з германським імператором. Показовим у цих подіях

є не вони самі чи їх результати, а те, що відтоді і до 1944 року Галичина постійно бере участь у загальноєвропейському історико-цивілізаційному процесі.

Наступним вузловим моментом в історії державності Галичини є середина XIV століття, коли ці землі поступово переходять під владу польських королів. Тут ми також маємо справу із пізнішими тенденційними трактуваннями подій, із використанням пропагандистського прийому проєкції сучасних понять на події минулого. Йдеться про «загарбання», «окупацію», Галичини Казимиром III. За тогочасними династичними поняттями польський король мав на галицький стіл такі ж юридичні права, як і його суперник у боротьбі за княжу спадщину — Великий князь литовський Любарт, але переміг саме Казимир. Відомо, що львів'яни піддалися йому після того, як він зобов'язався зберігати їхні права та звичаї. Руських феодалів з їхніх земель він не зганяв, нових податків не запроваджував, руське право залишив, релігійних утисків не чинив, своїм намісником (старостою) призначив боярина Дмитра Детька (якому чомусь дехто з «істориків» приписує провід у повстанні проти короля). Ба більше, незважаючи на те, що традиційно в Польщі не було відомо регіональних монет, саме Казимир III починає карбувати особливу мо-

ВОЛОДИМИР
ЧЕРНОВ
АВТОНОМІЯ
ГАЛИЧИНИ –
ЕТЮД ІСТОРІЇ
ЛЕГІТИМНОСТІ

«Нераз порозуміння в рідній стороні з порядними людьми, що мають ті ж погляди, що й ми, наштовхується на труднощі». Це помітив не швайцарець, а віденець Альфред Польгар. Відчути це допоміг йому досвід вигнання. А якщо вирвати це речення з його історичного контексту і прочитати його як ілюстрацію до швайцарських подій? Тут теж переважають однакові переконання, принаймні поки вони стосуються речі приємної, а саме усвідомлення себе швайцарським громадянином. Ці переконання аж ніяк не обмежуються посіданням паспорта в червоній палітурці: вони охоплюють і сферу ідеального. Чи захотів би хтось із швайцарців перервати експеримент зі Швайцарією як нацією осіб різного роду-племени? Навряд.

Проте, здається, не таке вже це порозуміння й безпроблемне. Прикметно лише, що національна ідея, не обтяжена жодними конфліктами, утримується довгий час і без практикованого порозуміння. Йй не можуть тепер зашкодити навіть ґрунтовні непорозуміння й відкриті розбіжності. А триваюча останніми роками роздратовано-невдоволенна дискусія: чи змогла вона заронити бодай сумнів у якості швайцарської моделі? Аніскілечки. Швайцарія швайцарців опинилася вже майже по той бік добра і зла, навіть

якщо тут стільки всього відбувається без порозуміння і навіть без згоди.

Існує багато доказів того, що співжиття швайцарців відбувається без проблем і таким чином без підкресленої спільности. Люди сходяться, коли їм це потрібно, щоб потім, за змоги, знову втратити одне одного з поля зору. Добрі сусіди – це ті, від яких не чекаєш нічого злого, але й ті, які не мучать тебе добрим. Тихо і непомітно жити поруч незрівнянно краще, ніж бути голосно і бурхливо разом, кому ж це невідомо! У прагматично зорієнтованому сусідстві завжди спостерігається брак духовности. Здоровий глузд спільних буднів не відповідає глуздові недільному, який силкується вийти за межі повсякденного глузду. Тому слід немало надолужувати, покращувати те, що залишилось після того, як спожили вже всі спонтанні спільности. Отак розмашисто підходять до фактично незначної проблеми.

Чи може те, що від початку становило благотворну протилежність між німецькою і французькою мовами, раптом почало вимагати не лише сталого зобов'язання зважати на взаємні інтереси, але й посиленого догляду за гострим кризовим випадком? Сьогодні в це вже майже

217

ІЗО КАМАРТИН
БАГАТОМОВНА
НАЦІЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

нету для Галичини, на якій завжди був присутній лев – герб цих земель. А карбування монети у середньовіччі – право незалежного сюзерена, і окрема галицька монета засвідчувала перед навколишніми володарями, що польський король засідає на галицькому троні, кажучи по-сучасному, за сумісництвом. Тому виставляти Казимира якось нелегітимним «загарбником» і «окупантом» м'яко кажучи історично некоректно, адже іноземний володар на троні якоїсь країни – у середньовіччі не дивина. Прикладів можна навести безліч, починаючи з Рюриковичів-норманів. Так, наприклад, ніхто в Чехії не говорить про окупацію в періоди, коли на чеському троні сиділи Люксембурги або Габсбурги. До речі, наступником Казимира був Людовік Угорський (Анжуйський). А ще суттєвіше те, що в 1387 році королем Польщі став Володислав Ягайло, і таким чином, якби навіть у війні за галицьку спадщину переміг Любарт, все одно наприкінці XIV століття Галичина увійшла б до складу польсько-литовської держави.

З часів Казимира і до кінця Речі Посполитої (кінець XVIII століття) польські королі у своїй офіційній титулатурі мали «великого князя Руси» (Галицького).

Титул «короля Галичини і Лодомерії» носили і австрійські і австро-угорські імператори від 1772 до 1918 року,

а після впровадження австро-угорської Конституції 1867 року було створено Галицький Сейм – парламент Галичини (розташований був у сучасному головному корпусі Львівського національного університету).

Після розпаду Австро-Угорщини в 1918 році Східна Галичина мала всі шанси на одержання принаймні національно-культурної автономії, але авантюристичний «лістопадний зрив» дав підстави полякам переконати учасників системи Версальських угод, що український рух в Галичині має плебейсько-більшовицький відтінок, і безумовно включити її до складу унітарної міжвоєнної Другої Речі Посполитої.

Етапним для Галичини був і 1939 рік, коли згідно з пактом Ріббентропа-Молотова ці землі увійшли до складу Совецького Союзу. Це ж підтвердили і Ялтинські угоди 1945 року.

Після розпаду СРСР в 1991 році питання Галичини не піднімалося: в міжнародних колах про неї чомусь вже забули (хоча саме посилаючись на денонсацію пакту Ріббентропа-Молотова одержали незалежність прибалтійські республіки), а всередині «свідомі» галасували про те, що Україна чомусь «мусить бути єдиною і соборною». Як миттєвий політичний маневр блимнула і згасла «Га-

можна повірити, особливо наслухавшись розмов довкола. Хоча становище, мабуть – таки, краще, ніж атмосфера, в якій робляться висновки про це становище. Однак не можна просто кидати на вітер слова про погіршення стосунків між німецькою і французькою мовами. Адже тут знову ж таки надто багато поставлено на карту. Існує дві можливості: або стосунки між мовними регіонами справді стали слабшими і безладнішими, або ж нас не задовольняють більше існуючі форми мовного сусідства. Чи й справді сьогодні нас єднає менше, чи ми лише прагнемо мати більше спільного?

Існують свідчення обох позицій. Спробуймо розпочати наші роздуми якнайглибше: кожна багатоманітність має свого запеклого ворога: раціоналізацію. Але ж саме їй сучасні суспільства завдячують своєю здатністю функціонувати, ба більше – своєю спільністю. З часу Макса Вебера ми знаємо, що раціоналізація є основною рисою європейської культури, що поступ немислимий без постійного пошуку найдієвіших і найменш виснажливих рішень. Продовжуючи цей засновок, Арнольд Гелен (1957,92) писав, що тепер основним завданням людства стало – виявити «в яких галузях загалом воно може допустити цю раціо-

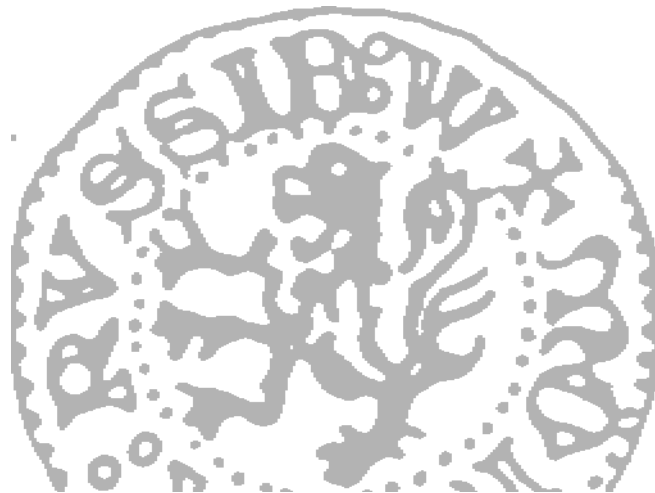
налізацію, а де – ні». Коли сьогодні ми дізнаємося, що фахівці з Лозанни і Цюріха спілкуються між собою вже не французькою чи німецькою, а англійською, то бачимо, що раціоналізація діє й там, де мабуть дуже важко буде знайти інстанції, які могли б покласти їй край. Прості рішення корисні не лише там, де вони служать максимальному прибуткові, але й там, де вони сприяють спокою й вигоді.

Питання, «де ми маємо намір дозволити раціоналізацію, а де ні», не знімається зрештою тим, що в деяких ділянках ми нічого не в змозі вирішувати. Все ще існують такі сфери життя, де просте, легше рішення не конче є кращим. І тут нам на допомогу приходять індивідуально-психологічний закон, згідно з яким рівень вдовolenня визначається обсягом труднощів, які слід перебороти. Адже здавна багато людей не хочуть надто непомітно і надто дешевим коштом прямувати життям. Є ще такі, які більше сподівань покладають на обхідні шляхи, аніж на короткі. А хіба не могло б це справджуватися і в мовному спілкуванні? Бо ж зрозуміти, що каже інший, це, хоч і обов'язкова, але все ж не єдина мета мовної комунікації. Хіба не відчуває кожен, хто вперше потрапляє на чужу мовну територію, що мови мають владу переносити нас в інше просто-

лицька Асамблея», і розмови про автономію перетворилися на схоластично-інтелектуальну гру...

Але прецедент, хоча і парадоксальний, все ж є – це Кримська автономія. Дійсно, які підстави її виникнення? Етнічні? Але Крим з античних часів був поліетнічною територією. Історико-державні? Але тоді, відтворюючи Кримське ханство, треба до нього приєднати степи Приазов'я від Дніпра аж поза Дон, а водночас віддати все узбережжя від Севастополя до Керчі Туреччині. А якщо врахувати, що Крим вже більше 200 років входив до складу Росії та СРСР, то Галичина, яку остаточно вирвали з Європи лише в 1944 році, має всі підстави для автономії.

ВОЛОДИМИР
ЧЕРНОВ
АВТОНОМІЯ
ГАЛИЧИНИ –
ЕТЮД ІСТОРІЇ
ЛЕГІТИМНОСТІ

рове і часове оточення? Бо ж дивовижним у багатомовності є не те, що кожною мовою можна висловити те саме, а навпаки: що можна застосувати стільки різноманітних форм вислову для однієї дійсності. До найвартісніших і захопливих мандрівок серед доступних нам все ще належить наближення до нової мови в фаховому супроводі. Не заперечуючи всіх тих очевидних переваг, які може мати єдина мова для швидкого обміну інформацією, зауважимо все ж, що принцип раціоналізації в цьому випадку таки не переконує. Адже люди прагнуть не тільки спрощувати знання, а й розширювати і збагачувати його. Оскільки в мову вписані історія і спосіб життя її носіїв, то перспектива потрапляти у випадку кожної нової мови в незвідане - очевидна. Тобто там, де наслідком простого рішення буде занадто багато недоліків, залишаться, мабуть-таки, при важкому рішенні. І це теж належить до правил світу, який оперує законом раціоналізації.

Зрештою кожна людина зокрема має бути коли-небудь в змозі переконати себе у перевагах зростаючої багатомовності: лише тоді багатомовність стане цінністю, яку

можна буде далекосяжно захищати на державно-політичному рівні. В наш час багатомовність у Швейцарії належить до доброго тону нації. Властиво, цілком не потрібно докладно перечислювати її принади. Завжди існувала досить значна частина населення, для якого перевага говорити принайменше німецькою і французькою мовами означала не лише культурне надбання, але й несла певні вигоди в практичному житті. І незрозуміло, чому б сьогодні ситуація мала змінитися, навіть якщо англійська мова справді стала для швайцарців найважливішою другою іноземною мовою. Шкільна система й далі робить наголос, в першу чергу, на основні мови Швейцарії, принаймні у загальноосвітніх школах підвищеного типу. А тому дещо дивним є твердження, нібито справа вивчення другої чи навіть третьої мови за цей час у Швейцарії дещо погіршилась. До того ж коли врахувати, що методи вивчення мови орієнтуються сьогодні набагато більше на конкретні мовленнєві ситуації, аніж на мету завчити максимальну кількість слів і граматики. До цього додається ще й те, що повсюди у Швейцарії є можливість переглядати телевізійні програми трьох мовних регіонів, які мають власні телеканали. Як би там не було, а це веде до імовірних постійних

219

ІЗО КАМАРТИН
БАГАТОМОВНА
НАЦІЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

А Н Д Р І Й К И Р Ч І В

галицький подзвін золотОГО рубля?

точок перетину з іншими мовами. Інші, щойно розпочати спроби взаємних контактів між мовними групами – приміром учнівський і студентський обмін – теж сприяють позбавленню евентуального страху дотикання. У зменшенні привабливості так званого «року французької Швейцарії» винна зрештою не стільки мовна лінь, як змінені соціальні потреби молоді. Адже усі три великі мови Швейцарії не втратили, як відомо, за останніх п'ятдесят років свого престижу. Хіба що треба було змиритися з фактом, що для більшості людей західного світу англо-американські реалії є складовою частиною сучасного способу життя. Отож, доречними є сумніви, чи й справді пересічний швайцарець є сьогодні менш багатомовним, ніж раніше, і чи дійсно йому зараз рідше трапляється нагода застосовувати свої мовні знання. Очевидно питання мало б стояти так: чи відповідають сьогоднішнім мінімальним вимогам мовної інтерактивності традиційні форми швайцарської багатомовності взагалі? Можливо, традиційні знання кожної з іноземних мов вже більше не відповідають тому стандарту, який на сьогодні вважається необхідним для добровільних контактів. Є, напевно, випадки, коли сором вже не дозволяє калічити мову серед власних співвітчизників.

Слід було б якось детальніше розглянути питання, що власливо погіршилося: власне знання мови, а чи радше психологічні передумови вживання мови.

Багатомовність – мінливий стан, це відомо всім, хто користується тією чи іншою мовою лише принагідно. Цей стан живиться не власними силами, а лише завдяки непохитній волі рухатися проти природного перебігу речей. То ж якщо якась нація визнає такий нестабільний стан притаманним собі, то неминуче змушена буде здійснювати складніше рішення на протипагу простішому. Це в жодному випадку не є безглуздою затією, особливо коли врахувати, що кожний культурний здобуток є врешті-решт вибором складнішої з-поміж існуючих можливостей. Свідоме збереження такого роду нестабільних культурних станів громадою, а головною державою, є першорядним цивілізаційним завданням. Бо ж і у Швейцарії багатомовність не тому є вартістю, що з нею пов'язують пієтет збереження давнього історичного стану, а тому, що це складне рішення саме з актуальної точки зору є першорядним для нації. Оскільки неймовірно збільшення завдань, які перейняла держава, саму її перетворило на облюбований об'єкт примусової раціоналізації, то й держава ризикує за умови стрижого інформаційного регіоналізму вистачає для усвідомлення: явище є, воно має свої засади, підстави і (що найважливіше!) ґрунт для існування і поширення. Справа має неабиякий ефект: стало навіть модно називати себе «сепаратистом» серед богемного, ба навіть владного бомонду. Це – як гарна, барвіста, чи коштовна забавка або ж оздоба до соціального чи й політичного становища її носія. Таке собі буквально розуміння «відокремленості», «іншості», яке небавом, але впевнено переростає в облудне почуття «вищості», асоційоване з (псевдо-)«європейськістю». Промотори ідеї безпомилково грають на улюбленій екстазогенній струні галичан – асоціативному ряді того, що іноді помилково називають «ностальгією за минулим» (слід пригадати, що ностальгія визначається винятково як патологічна туга за втраченою батьківщиною). Зі стриху витягуються запилюжені, засиджені мухами портрети «найяснішого Цісаря», з шафок численних бібліотек діаспорної літератури – писані на еміґрації мемуари галицьких достойників про те, як було добре «за небіжки Австрії» їздити до стольного Відня і як (вже пізніші свідки-еміґранти описують це з особливою любов'ю) «омоскалені східняки», прийшовши на ці терени, геть-чисто все пере-

«За зраду діждетесь сухої гілляки, – рублі не допоможуть цареві», – наспівав якось мені дідок у глухому закутку на Тернопілілі, на самісінькій межі колишньої Галичини, показуючи на завалений по вікна снігом перехняблений Народний дім москвофілів, один із двох існуючих у селі, де всього двадцять-кілька хат. Не знаю, чому так запав у пам'ять той наспів – можливо, текст і мелодія вказували на явно не локальне походження, на професійну авторську руку якогось і досі невідомого галицького освіченого радикала – зі Львова, Станіславава... Зрештою, локалізація авторства має принципове значення лише в одному: проблема явно мала (має?) поширення на значно більшу територію, ніж безглуздо обдарований двома Народними домами напівхутір.

А згадалося про ту дивну і давню зимову зустріч тепер, під впливом настирливого медіального тиску, яким супроводжується промоція т.зв. «галицького сепаратизму» (у різних варіантах плутаний з федералізмом, регіоналізмом, автономізмом і т.п.). Не знаю, як виглядає ситуація в «цитаделі станіславського феномена» чи у «царсько-королівських Чернівцях», але й львів-

АНДРІЙ КИРЧІВ
ГАЛИЦЬКИЙ
ПОДЗВІН
ЗОЛОТОГО
РУБЛЯ?

муючих обставин перестати практикувати бажану для більшості громадян складність навіть в поодиноких випадках. І власне в цьому, мабуть, а не в майоризаційних намірах сильнішої сторони причина того, що офіційна тримовність Швейцарії так часто на неофіційному рівні стає жертвою принципу співмірності. Швейцарців не лякають видатки на їхню багатомовність. Хоча коли мова заходить про втілення, вони виявляють, що простіше рішення має ту принадну перевагу, що воно ж і є дешевшим. А тому вибирають його там, де вони фактично переконані в тому, що це не переросте в державний захід. Непропорційно велика присутність німецької мови в державній сфері адміністрування і планування тільки цим, напевно, й пояснюється. Так що цілком вірним є, що закріплена конституцією багатомовність все більше перетворювалась, ідучи шляхом експансивного розвитку державних завдань, на принцип, з яким дійсність може справитись лише частково.

Тепер ці об'єктивні ускладнення на шляху збереження багатомовності супроводжуються кліматичними обставинами і настроями, які їх, принаймні частково, полегшують. Раптом весь західний світ почав посилено цікавитися усім тим, що єдина культура витіснила на периферію. У всіх тих

країнах, де ще зовсім недавно важилося ціле, а не частини, знову відкривають, що цілість держави і суспільства важить менше, ніж їх частини. Британська і французька нація важко дають собі сьогодні раду з наслідками своєї відмови від багатоманітності. Ревальоризація регіонів є вельми помітним супутнім явищем політики, метою якої є подолання нації як верховної сили для політичних дій. Коли читаєш сьогодні повідомлення Ради Європи, складається враження, що Європа складається головно з регіональних груп. У Швейцарії, де завжди визначальним був федералістичний компонент, пильність громадян і представників громадськості до прихованої небезпеки загострило питання кантону Юра. Небезпека полягає в тому, що сильніша сторона схильна поступово та водночас рішуче захопити слабшу сторону. Вирішення проблеми кантону Юра принесло визначальну для стосунків між мовними групами Швейцарії позицію: не можна задовольнятися *символічним* розумінням принципу багатомовності. Врешті-решт, важить лише реальна повага до менших мов. І лише їх *дійсне* представництво в політичному і суспільному щоденному житті засвідчить, чи багатомовність є реальністю чи просто культурно-історичною порожньою фразою.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

паскудили принесеною «азіатчиною». З останньою теєю, щоправда, можна цілковито погодитися, звуживши, проте, поняття «східняків» до спеціально насланих сюди у позааявних кількостях гебешників та численного наповнення їхньої інфраструктури. Гадаю, в жодного з активістів новоявленого «сепаратизму» не обернувся б язик щось подібне промовити про втікача від царської помсти, тарасівця і батька геніального геополітика доктора Івана Липу, чи, вже з тієї, «осоружної навали» зразків 1939 і 1944 рр. – академіка А.Лазаренка, дослідників і співців козацької слави Г.Нудьгу чи І.Свешнікова і сотень (без перебільшення) інших іменитих і безіменних українців «з духа і плоті», волею більше Сталіна, ніж Всевишнього, занесених сюди і вкорінені тут. Але це так – ліричний відступ від проблеми.

Насправді, політичний аспект її має більше емоційного, ніж політичного у підґрунті. Поза всякими сумнівами, мовний сегмент має величезне значення в контексті національної ідентифікації і самоідентифікації, проте, як показує досвід – не вирішальне. Є вдосталь російськомовних мешканців України, які вважають себе українцями, і є немало україномовних перевертнів, для яких сприйняття розпаду СРСР проходить на рівні осо-

бистої трагедії. Політичні еліти залишаються (і – не тішмо себе марним оптимізмом – ще довго залишатимуться) двомовним дзеркалом кентавра постсовєцько-демократизаційного процесу з його непослідовністю, нелогічністю і диспропорціями. Те, що галичани «шляк трафляє» від російськомовності Сходу і Півдня, а мешканці тих регіонів «терпять ненавідят бандьор» – бальзам на душу далекі ще живим творцям і ісповідникам роздільно-владної доктрини покійної імперії, проте і їм «не світить»: процес вирівнювання, хоч і повільно, але невпинно – вже йде. І заслуга в цьому, як не дивно, належить параноїдальному гіперцентризмові Києва, який, природно, є підсиленою копією унітаризму паризько-московського штибу. Усе достоту, як у притчі про дракона: його вбивство завершується переселенням у вбивцю. Стягнувши на себе всю ковдру з можливих благ, Київ закономірно викликав обурення в покривдженних регіонах, приречених ним на упослідження і злидні. Мало того: інтелектуально збіднена, колись провінційна столиця організувала щось на кшталт осмотичної помпи, висмоктуючи «в центр» краших із тих, хто міг претендувати на звання «регіональної інтелектуальної еліти», і тим самим позбавляючи «провінцію» можли-

З того часу не тільки франкомовні швайцарці відмовляються сприймати речі, важливі для них, німецькою. Тепер на те, що належить до живої, а не просто задекларованої багатомовности, набагато уважніше звертають увагу й італомовні швайцарці і ретороманці.

Оскільки чисельність кожної з чотирьох мовних груп зовсім різна, то їхні вимоги також не можуть бути однаковими. Зasadничо дуже простою, а на практиці вельми виснажливою є ця справа для франкомовних швайцарців, які чи не єдині серед мовних меншин можуть наполягати на абсолютній рівноправности з німецькою мовою. Це не повинно було б означати якихось особливих труднощів, і навіть у політичних буднях всюдисущість обох мов можна було б реалізувати. Проте виснажливим є дотримання мовної двосторонности там, де ніхто не протестує в тих випадках, коли користуються мовою більшости – «бо так простіше». Тут мова саме про не регламентовані державою галузі, в яких кожен зокрема може або посилити, або ж дезавувати принцип багатомовности власним рішенням. За останні роки франкомовні швайцарці послу-

жили прикладом для інших мовних груп, продемонструвавши їм себе в ролі обділених. Певна річ, це принесло їм в німецькій Швайцарії не тільки симпатії. Проте стурбованості франкомовних швайцарців долею французької мови, яка, на їх думку, може стати у Швайцарії другосортною мовою, ми завдячуємо усвідомленням, що не все у нас гаразд із зобов'язанням враховування взаємних інтересів порівняно з традиційним рівнем. І не там, де втручатимуться закон і приписи, а там, де здійснюється вільний вибір, стане врешті зрозуміло, чи буде багатомовність для нас лише тягарем чи все ще здобутком. Нехай собі франкомовні швайцарці і перетворюються принагідно на неприємний фактор неспокою, стежачи особливо уважно за рівновагою обох мов всюди, де зачеплені інтереси цілої Швайцарії: не було б їх, тріщина між принципом і дійсністю багатомовности ще більше поглибилася б. Нам потрібні ті, вага яких на шальках терезів виявляється більшою, ніж обцяє маса їхнього тіла!

У випадку італомовної Швайцарії рівновага стає вже драстичнішою. Ніхто не має сумніву в тому, що культурна гідність італійської мови рівна з гідністю обох інших великих мов. Однак статистичні дані говорять однозначно не

вості адекватно реагувати на її політичну, а що відчутніше – на економічну безправність. Власне соціально-економічний фактор (інколи – навіть неусвідомлений до кінця) отримав відцентровий вектор, так легко і навіть схвально сприйнятий на покривджених окраїнах, надто тих, які мають неабиякі (і небезпідставні) амбіції на ґрунті історичного тла. Зовсім не зайвим є в цьому контексті наведений під час семінару часопису «І» проф. А. Колодій факт (до речі, відразу підхоплений авторами «Поступу») щодо «справедливості» співвідношення виробництва продукції та дотацій на душу населення, що, правда, у ті ще не надто далекі часи, коли виробництво було повномасштабним на всій території України. Для цього, врешті, вистачило б і порівняння нинішніх бюджетів Києва і, скажімо, Львова – 5,5:1 на користь кожної «столічної душі». Такий реалістичний зимний душ на голови романтичних і запальних галичан, соборників-лоялістів, які навіть в найглухішому селі, при худобі чи на полі, не забувають про політику, незалежність і державність (як і про ціну, яку за це заплатила кожна родина – тож це, насамперед, родинна справа!). Кривда примушує сягнути як не по шаблю, то, бодай, по пам'ять...

О-пам'ятаймося, але станьмо на хвилику на реалістичну платформу, якщо ми – правдиві європейці у сучасному вимірі терміну, і подивимось на проблему у двох ракурсах: що ми з ЦЬОГО будемо мати і що з ЦЬОГО матимуть «не-ми». За умови, що ЦЕ – вибраний один із варіантів державного устрою. Доцільно, мабуть, зупинитися на найрадикальнішому, полярно протилежному до нинішнього унітаризму, але парадоксально-досяжному сепаратизмі, оскільки конституційної реформи у напрямку трансформації до федеративного чи автономно-федеративного ладу чекати марно: законо-давці передавлять один одного, перш ніж поділять, що кому має належати.

Отже – футуристичний проект «Незалежна Галичина», від Збруча до Сяну і Карпат, населення – близько 5 мільйонів, але на новоспечену батьківщину стрімголов повертаються її вірні сини і дочки-ґастарбайтери з усенької Європи (ще + мільйон з хвостиком). Мова – виключно українська; забезпечення всіх прав національних меншин; армія – вціліла частина персоналу і техніки Західного Оперативного Командування, доукомплектована відремонтованими у Львові «арабськими» танками і літаками; економіка... Це потім, насамперед уряд

АНДРІЙ КИРЧІВ
ГАЛИЦЬКИЙ
ПОДЗВІН
ЗОЛОТОГО
РУБЛЯ?

на користь культури. Як офіційній урядовій мові Швейцарії італійській мові, згідно з правом і законом, належиться чимало. Проте прийняти рішення мусять самі носії мови, що для них, виходячи за букву закону, не підлягає конструктивній дискусії. Вони, ще більше, ніж франкомовні швайцарці, перебувають у типовому стані меншини. Адже, як кожна справжня меншина, вони розплачуються за добровільне толерування більшості власною добровільною відмовою. Тобто конституція і закон можуть бути лише однією з опор для їхньої мови. Іншою опорою є їхнє відчуття реальності, яке завжди прагне добитися збалансованості замість рівноваги. Переважно їхня стратегія успішніша, коли вони застосовують хитрість і принади, аніж прокльони і вимоги. Оскільки мовній меншині рідко доводиться жити з приростом, а навпаки – як правило із втратами, то її увага більше спрямована на збереження існуючого, аніж завойовуванню нових територій. Цю думку можна висловити утровоно: важливіше дбати про стабільність природного середовища мови в Тессіні і в південних долинах Граубюндена, аніж стежити у Берні, чи «належно» представлена там мова. Звичайно, слід робити одне й інше, але варто таки визначити, що має першорядне значення.

Для швайцарців інших мовних регіонів доступ до розширеної завдяки італійській мові багатомовності може відбутися лише золотим шляхом добровільності. Навіть у загальноосвітніх школах підвищеного типу італійська мова як обов'язковий предмет з часом щораз рідше пробиває собі дорогу, незважаючи на багаточисельні групи італомовних людей у густозаселених частинах Швайцарії. Тому тим більше йдеться про те, щоб своєчасно сигналізувати в інших частинах Швайцарії про неповторну культуру, яка розквітла у цій мові. Багато чого можна в цьому плані ще виправити у школах. Те, що кантон Тессін і південні прикордонні долини Граубюндена є особливою частиною Швайцарії не лише завдяки сонцю в них, люди мали б усвідомлювати не щойно тоді, коли вони, готуючись до відпочинку, купують собі перший розмовник поліглота.

Як би не відрізнялося значення ретороманської мови від італійської, та все ж один вирішальний момент є подібним: в обох випадках йдеться про те, щоб вберегти безпосередню область використання мови від розбавлення елементами інших мов і від витіснення мови іншими. Найважливішою проблемою ретороманів є не та, чи вони самі хочуть бути багатомовними чи ні. Вони так чи інакше є бага-

223

ІЗО КАМАРТИН
БАГАТОМОВНА
НАЦІЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

новоствореного суб'єкта міжнародного права оголошує про його вірність всім європейським цивілізаційним принципам та бажання вступити до НАТО і ЄС. Відповідь «ні» обґрунтовується: економіка, про яку не хотіли говорити, дійсно не варта обговорення – більше половини «лежить», решта – в руках іноземних власників (тремтіть, патріоти: в російських – у першу чергу!) і тінховиків; сільське господарство, правда, прогресує: вже майже все перейшло з епохи феодалізму в ранній капіталізм; туризм, як галузь, зважаючи на розвиток інфраструктури, можна допустити лише з припискою «екстрім»; природні ресурси – недоперебрані ліси, залитий водами (внаслідок відключень струму за борги) унікальний сірчаний кар'єр на Яворівщині, пару копалень золота (без збагачувальних підприємств) і нафтові плями біля завмерлих вишок Дрогобича; серед цього мотлоху – рекреаційний рай Прикарпаття (курортполіс Трускавець і прилеглі території) і відчутно знекровлений науково-інтелектуальний потенціал Львова; людський ресурс, частково надіпсутий більш як півстолітнім впливом «совка», проте ще цілком (як показує практика г'астарбайтерства) застосовний в умовах напівдикого місцевого ринку, плюс володіє (в переважній сво-

ій масі) елементом регіонального патріотизму, вищим рівнем добробуту і середньостатистичним IQ і необхідною для поліфункціональності пластичністю. З'являється можливість небувалої досі активізації транскордонної співпраці, насамперед – дрібної і середньої «човникової» торгівлі (трансформація її у цивілізовані форми пов'язана з проблемами недорозвиненості локальної інфраструктури через її попередню гіперцентралізованість), трохи згодом – можливо, утворення повноцінних (а не існуючих напіввіртуальних) єврорегіонів і офшорних зон; суттєвим позитивом є припинення впливу прибутків до київського всепоглинаючого центру і використання їх для місцевих потреб (хоча й немає гарантії, що на цьому рівні не з'явиться локальний загребуючий «центр» і скривджена «провінція»).

Проте основною причиною недопущення до континентальних чи глобальних інтеграційних структур (а то й взагалі – невизнання) нового суб'єкта є категорично нег'ативна позиція їхніх центральних органів щодо продовження дезінтеграційних процесів на постсовєцькому просторі. На зустрічах, нарадах, форумах і конференціях з питань майбутнього європейської політики і безпеки політики і вчені із Заходу делікатно, а то й зов-

томовними, відколи в Граубюндені повсюди німецька мова. Але доля їхньої рідної мови вирішується і в тому, чи всі ті люди, які вважають первісно ретороманський Граубюнден гарним місцем для життя і тому хочуть там поселитися, чи всі вони зуміють пристосуватися до незручної багатомовності. Фактом є, що рішення кожного зокрема вивчати ретороманську мову не є таким легким, ніж якби він вирішив звернутися до котроїсь з великих культурних мов. Його успіхи в новій мові не будуть аж такими значними. Вже шлях до мови сусідів на Райні є важким, коли перед цим вивчалось ретороманську мову, якою розмовляють над Інном. І все ж – це мова його безпосереднього оточення, з яким він намагається добре ознайомитися, ця мова не бідна і не половинчата, в ній зберігається багата на події історія. Чи є багатомовність ще чимось, крім накопичених про різні культури знань, можна цілком автентично перевірити, контактуючи з периферійною мовою. Хто хоче у своєму безпосередньому оточенні дізнатися, як розмаїто і непередбачувано духовне життя може розвиватися і на периферії, той не може жити в ретороманському Граубюндені, вважаючи мову ретороманів історичним реліктом. Духовний інтерес, підживлений тим,

що є, хоч могло і не бути, є непоганим мірилом для тої ваги, якої швайцарець надає багатомовності. Так реторомани можуть стати безпосереднім випробуванням для Швайцарії в тому, чи можна втримати таку багатомовність, яка в якості практичної користи може запропонувати «лише» близьке знайомство з людьми свого оточення.

«У чужомовній країні власна, рідна мова стає в'язницею, вирватися з якої – при найбільшій гнучкості й спритності – дуже й дуже важко. Те що було каркасом безмежно-широко напнутого світу, скорчується до стискаючих прутів решітки» (І.Польгар). Цю думку Польгар занотував як свій досвід вигнання. Мабуть, до переваг багатомовної нації належить можливість за умов, які не травмують, дізнатися, що власна, рідна мова є в'язницею без решітки: приміщенням, яке можна покинути, не потрапляючи в чужину повністю, але потім можна повернутися в це приміщення зі зміненими уявленнями про те, чим властиво є безмежно-широкий напнутий світ.

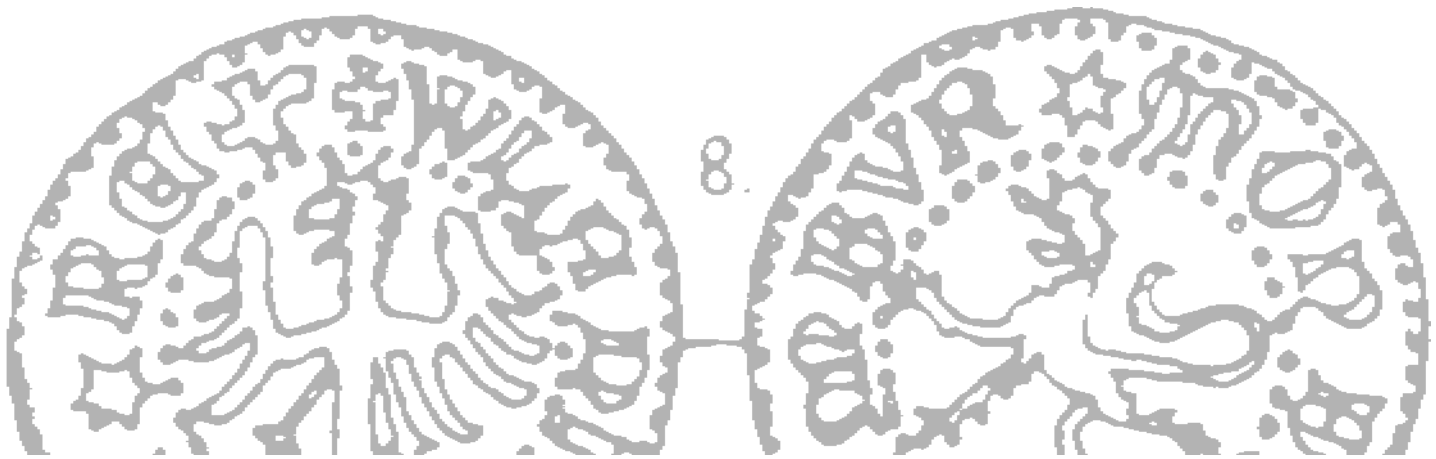
Переклала Христина Назаркевич

Camartin I. Nichts als Worte? Ein Plaedoyer fuer Kleinsprachen. – Zuerich-Muenchen, 1992. – S.71-80.

сім недвозначно дають зрозуміти, що вони не від того, аби на цих теренах і надалі зберігався вплив і контроль «невидимої руки» московського центру, причому ступінь цієї «невидимості» залишається на його розсуд. Така сама доля, із ще більшими зовнішньополітичними ускладненнями і внутрішньою ентропією, чекатиме проєкту «Галичина +» («доданком» може бути Чернівеччина, чи її «автентично габсбурзька» частина – Буковина, а при особливо бурхливій фантазії і фантастично сприятливих політичних та інших обставинах – і Закарпаття, хоча це найменш імовірна версія). Євроатлантика отримала, як безцінну контрибуцію за перемогу у «холодній війні», унікальний порівняльний експеримент «in vivo», в процесі якого змогла прослідкувати щонайменше два варіанти розвалу комуністичних прототімперських креатур (і навіть взяти участь у певних етапах цього явища!) – квазімирного шляху СРСР і кривавої дисоціації Югославії – і вивчити всі супутні процеси і основні риси їх акторів, у тому числі, ментально-патріотичний фактор. Тому в неї немає жодних сумнівів щодо наслідків відмови Галичині для решти світу і форми протесту в самій Галичині: десятков-другий публікацій чи публічних виступів дрібки зацікавлених і скрив-

джених у найкращих почуттях інтелектуалів-патріотів-сепаратистів – і все. Про якісь «Галицькі Балкани» навіть хворий на голову ультрарадикал мріяти забуде. Провал менш екстремального експерименту з Галицькою Асамблеєю, яка відстоювала лише спільність інтересів західно-українського регіону і натякала на користь федералістичної схеми, досить промовистий тому доказ. Висновок: з точки зору локального інтересу «галицький сепаратизм» є добрим збудником активності електорату і формує непогані можливості скористатися ним, як трампліном (о парадокс сепаратистської ідеї!) до центральних законодавчих органів у «матері городів руських» і локальних органів окозамилування (прекрасний лозунг, як відповідь на надокучливі запитання «а що зроблено всенародно обраним за підзвітний період?»), проте алогічним з економічної і нездійсненним з політико-правової точки зору. Цілком слушними і своєчасними є зауваження щодо нагальної необхідності адміністративної реформи в Україні, як, з одного боку, шляху до вирівнювання можливостей між центром і периферією, з іншого – до запобігання сепаратистським і іншим деструктивним тенденціям. Проте за зразок ймовірності досягнення значних повноважень на локаль-

АНДРІЙ КИРЧІВ
ГАЛИЦЬКИЙ
ПОДЗВІН
ЗОЛОТОГО
РУБЛЯ?

ШАРЛЬФЕРДИНАНДРАМУЗ

потреба величі

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ному рівні за порівняно короткий термін (як етап еволюціонування адміністративно-територіальної системи) можна було б узяти принаймні схему місцевого самоврядування у нашого західного стратегічного партнера – Польщі. Скільки завгодно можна теоретизувати на тему давніх і по-своєму унікальних традицій місцевої влади у цій країні, але факт залишається: при модернізації адміністративно-територіального поділу з наступним зменшенням кількості воєводств та при збереженні унітарності, Польща фактично, перейшла на федеративний вид внутрішньодержавних міждержавних відносин – від найнижчого рівня (гміни) до найвищого. А підвищення ролі місцевого самоврядування – це той інструмент, який може починати діяти негайно, на підставі готового закону, не очікуючи адмінреформ, чи (що ще довше) реформи конституційної. Вигідно це тим, хто говорить нині про сепаратизм, чи ні – це вже інше питання.

Тепер – що можуть мати на цьому інші. Насамперед визначимо цих «інших». Із внутрішніх зацікавлених сторін можна визначити принаймні дві – Київ і клани. Умовність цього поділу очевидна (інколи взагалі має риси взаємозамінності), оскільки осередки дніпропетров-

ських чи донецьких кланових виконавчих структур вже давно і надійно осіли в Києві. З одного боку, таке джерело «непослуху» (з огляду на ментально-психологічні відмінності та перманентно підкреслювану «іншість», «європейськість» і стійкість до центрального тиску), як Галичина, не дають можливості безперешкодно і безроздільно тримати в руках всю Україну, з іншого – це західний кордон (а невдовзі – кордон з ЕС) і можливості надприбутків від транскордонної співпраці і вільних економічних зон (за умов значних фінансових і правових інвестицій), європейське обличчя, «євроімідж» держави, на чому теж, як показав досвід, можна робити гроші. Тож *pro* у Києва щодо збереження Галичини у складі України є значно більше, ніж *contra*, і навіть у найфутуристичніших проектах він буде твердо стояти на вигідних йому позиціях соборності, ба навіть – унітарності.

Зовнішніми зацікавленими сторонами вважається міжнародне оточення, насамперед ті держави, з якими Україна має кордон, ну, і, звичайно ж, основні «гравці світової політики». Оскільки про останніх та їхню позицію, фактично, мова тут вже йшла, спробуємо оцінити інтереси сусідів. Щодо польських інтенцій на незалеж-

Можливо, я патріот, але я не націоналіст. Батьківщина, нація: що означають ці слова? Відчуваєш, що вони не є рівнозначними, якщо навіть не абсолютно протилежними. Але що таке батьківщина? Що таке нація?

Ми, франкомовні швайцарці, живемо в маленькій, але складно структурованій республіці, у якій окремі держави кружляють, кожна своїм шляхом, довкола абстрактного центру, що називається конфедерацією. Ми не «об'єднані». Франція є віддавна «об'єднаною», Німеччина щойно такою стала, Італія дедалі більше «об'єднується». Ми ж є сумою малих країн, які тримаються вкупі з різних причин: географічних, військових, економічних, що зобов'язують їх у разі необхідності приходити одне одному на допомогу; але, власне кажучи, кожен із нас володіє лише маленьким шматочком землі (кантоном), де нас приведено на світ. І нам не залишається нічого іншого, як тільки намагатися точніше окреслити, що слід розуміти під поняттям нації і більш-менш добровільно взяти на себе зобов'язаннями.

Я патріот, бо люблю свою країну в географічному сенсі, я люблю певну землю, певний клімат, певне небо; я люблю їх вимушено. Я люблю цю землю, бо я з неї походжу, цей клімат і це небо, бо завжди був ними оточений, і тим самим приймаю таємницю, яка супроводжує кожного від нас з моменту нашого входження в буття, яка тримає нас на світі і прив'язує до певного місця в просторі, до певного моменту в часі.

Отже, я не відмовляюся від упередження, яке завжди мав і яке все ще маю, але зміст якого нині слід намагатися осмислити більше, ніж будь-коли раніше. В цьому упередженні немає нічого ані соціального, ані політичного. А отже, воно аж ніяк не є «націоналістичним». Націоналізм передбачає наявність політичних і соціологічних мотивів; патріотизм же, такий, як у мене, не терпить ні одного, ні другого. Патріот – це навіть надто сильно сказано, радше слід було би сказати «селянин», адже в слові «селянин» вчувається «селитися». «Селянин» асоціюється лише зі шматком землі, в той час як у «батьківщині» містяться «батьки», історія, минуле. Земля ж має тільки сучасність. Земля асоціюється лише з географією, вона не пов'язується з подіями, які відбувалися, а тільки з тим, що є зараз. Я

ну Галичину, то на такі плани може відважитися лише дрібка праворадикальних маргіналів із числа «позавчорашніх». Розраховуючи на недалеку перспективу членства в ЕС, офіційна Польща підкреслено є і буде politically correct щодо своїх сусідів як на Заході, так і на Сході, а також цілком логічно і закономірно трактуватиме будь-які зміни у політичному житті сусідів в руслі загальноєвропейської позиції. Те саме можна сказати і про словацькі (а при залагодженні проблеми «статусу угорця» – і мадярські) настрої щодо Закарпаття. Дещо складніше виглядає питання з Румунією, яка, хоч і претендує на членство в інтегрованій Європі, проте ніяк не може погодитися із пунктом її статуту, що стосується обов'язкової відсутності територіальних претензій до сусідів. У випадку виокремлення Чернівецьчини (дуже неоднорідної за ментальним та територіальним факторами, оскільки до 1940 року етнічно українська Хотинщина була частиною Бессарабії, яка по чергово належала то Румунії, то Австро-Угорщині, то Росії, а решта відходила до Буковини), або в окремий суб'єкт міжнародного права, або у складі варіанта «Галичина+», Румунія безсумнівно претендуватиме на «відновлення історичної справедливості». Але й ці інтенції дуже

швидко вичерпаються при появі реального вибору: або претензії, або членство в євроатлантичних інтеграційних структурах. Тож із Заходом і Півднем (безпосередніми сусідами «нової незалежності») назагал ситуація зрозуміла: зі стратегічних міркувань цілісність України для них є пріоритетнішою, ніж традиціоналістсько-історіософські міти і трансплювання колишньої великодержавності. Залишається ще одна держава, яка була і є «гравцем» на постсовєцькому просторі і щораз інтенсивніше та настирливіше заявляє про бажання повернути собі цю колись втрачену позицію на світовій арені. Але саме тут, щоб глибше збагнути генеральну лінію і неперервність геополітичних традицій, варто звернутися до не надто далекої історії.

Для надання імперському змістові легкостравної форми і зовнішньої привабливості було винайдено винайомково живучу і еластичну ідеологію панславізму. Лише згодом, після «весни народів» 1848 року, скасування кріпацтва в Росії та у період перед Першою світовою війною оголилася у всій красі сатанинська геніальність простої ідеї «всеслов'янської єдності». Так, зокрема, у середині XIX ст. «заковтнула наживку» стомлена подвійним національним гнітом і схильна до істо-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

АНДРІЙ КИРЧІВ
ГАЛИЦЬКИЙ
ПОДЗВІН
ЗОЛОТОГО
РУБЛЯ?

залишився вірним собі такому, яким був у вісімнадцять, двадцять років, коли вперше розплющивши очі на спектакль, який мене оточував (я маю на увазі свої власні очі, а не ті, що мені було виховано), побачив гори, воду, виноградники, схили, забудовані чи не забудовані, озеро, тобто заплаву ріки, села й міста на березі цього озера, а тоді людей, які тут живуть. Я справді переконаний, що не побачив більше нічого. Деякі люди спираються на метафізику, інші — на історію, ще інші — на мораль (націоналісти) і спускаються звідти до речей; я ж гадаю, що можу з упевненістю сказати: для мене вихідним моментом були самі речі (можливо, саме через метафізичне чи історичне збентеження). Напевно, в цьому збентеженні була винна школа й оте «напихання черепа», що належить до її методів, адже там усе подається лише з других рук, через книжки, через уроки, які самі по собі вже є тлумаченням і в свою чергу теж тлумачиться. Але декому вдається звільнитися від цього, як це сталося зі мною: раптом я побачив, що є речі, які існують у первинному стані, тобто невитлумачені, живі перед нашими живими очима. Раптом перед моїми очима з'явилася країна, і я маю на увазі справжню країну, яка

— про це я не забуваю — водночас є вигаданою чи новоствореною, адже кордони, якими наділяв її я, аж ніяк не збігалися з тими, які в інший спосіб нав'язувала її історія, до якої разом і поодиноці доклатилися всі людські пристрасті, всі прагнення, всі інтриги, всі віри. Я бачив річку, тобто зморшку землі, тобто місце проживання і водночас ізольоване місце (гірськими хребтами, які його обмежують): спочатку ця зморшка була вузькою й глибокою, а далі вона гармонійно розширювалась. І хоча з адміністративної точки зору її не існувало й вона не мала завірених кордонів, проте для мене це була країна, для мене це була реальність.

Існують різні види реальності.

Існує історична реальність, існує географічна реальність; і, як відомо, народи здавна безуспішно намагалися звести ці обидві реальності в одне: вони завжди прагнули до своїх «природних» кордонів. Можливо, нам, франкомовних швайцарцям у цьому пощастило більше, ніж іншим. Не знаю. В будь-якому випадку слід визнати, що це не був повний успіх. Цей верхній басейн Рони, що простягається від джерела Рони до Женевы, за своїм положенням, виглядом,

227

ШАРЛЬ
ФЕРДИНАНД
РАМУЗ
ПОТРЕБА ВЕЛИЧИ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ричного традиціоналізму галицька інтелігенція (наприклад, історик Денис Зубрицький, просвітителі Яків Головацький і його брат Іван, Антін Петрушевич та багато інших), яка вважала перехід на церковно-слов'янський «язик вищого слога» і застосування «язичія» у першому українському часописі «Зоря Галицька», а згодом, за допомогою Богдана Дідицького у «Слові», єдиним способом позбутися осоружного чужинецького тиску. Далі — більше. Почали множитися «Общества Качковсько-го», до яких на певному етапі навіть прилучилася позбавлена у 1851 році всіх своїх мізерних повноважень Головна Руська Рада (згодом за аналогією з'явиться і Общество «Русская Рада»), тиражується і роз'яснюється знакова стаття Б. Дідицького «О неудобности латинской азбуки въ письменности русской». Проросійські настрої заповнили уми навіть представників найвищого духовенства з числа мешканців Святоюрської обители, з чим як до, так і (особливо) після Першої світової війни рішуче боровся Митрополит Шептицький. Найцікавіше те, що провідні діячі москвофільства (так названо було продукт впливу російського панславізму в Галичині) в абсолютній своїй більшості керувалися в своїх діях ідеалістичними уявленнями і були легкою здо-

бичню набагато прагматичніших платних маніпуляторів із середньої ланки національного руху в Галичині. Відомі, скажімо, факти вербування галицької інтелігенції російськими агентами-дипломатами безпосередньо у Відні. Те, якого значення надавав царський уряд поширенню москвофільства на цих теренах свідчить хоча б наступний приклад. Саме на його кошти незадовго перед війною був заснований «Гіпотечний Банк» і побудований «Народный Домъ» на вул. Курковій у Львові (до речі, у блискучому виконанні фірми І. Левинського, в стилі української сецесії), де, крім названого банку, знаходилася ще бурса. Коли за рекордно короткий термін, завдяки спритним махінаторам і бездарному керівництву, банк збанкрутував, на його порятунок цар не пошкодував виділити 11 тис. рублів золотом (астрономічна у ті часи сума). Австрійський уряд, підозрюючи у москвофільських настроях мало не кожного «русина», жорстоко помстився послідовникам панславізму, уже в перші місяці війни запроторивши їх і тисячі зовсім невинних галичан до Талергофа і інших концтаборів такого штибу, стративши або прирікши на мученицьку смерть. Така трагічна реалізація тексту пісні, наведеної на початку статті. Російська окупаційна адміністрація

забудовою, за всіма можливими економічними чинниками безперечно є досконалою географічною одиницею, але, незважаючи на це — політично поділеною. І це ще нічого, якби вона не була набагато глибше поділена релігіями (в свою чергу — як наслідок політики); якби вона не була поділена звичаями (в свою чергу — як наслідок релігії). Отож більшості наших співвітчизників вона видається златаною з цілком різних шматків, і діти в наших школах говорять про озеро й про Рону так, ніби Рона й озеро не мають між собою нічого спільного. Їх навчили, що Валіс (Рона) — католицький, а Вальдланд (озеро) — протестантський, і це для них суттєва різниця. Речі, які для наївних (неупереджених) очей ясні, як день, є надзвичайно темними для очей упереджених.

Однак можна уявити собі батьківщину, тобто справжню країну, я маю на увазі географічне ціле, поза історичними чи політичними системами, які нині ділять між собою світ: чи не на цьому виникає конфлікт між патріотизмом і націоналізмом? Патріотизм спирається на очі й серце, націоналізм — на абстрактні знання; патріотизм, так, як я його розумію, — на сьогоднішній день (і майбутнє), націоналізм — на минуле й

знання про минуле: на історію і знання історії, на суму юридичних домовленостей, на виборені права, які насамперед належить втримати. Націоналізм ґрунтується на певній кількості релігійних і моральних традицій, які стосуються звичаїв та звичок, способу мислення, почуттів і поведінки, при чому не визнається, що вони можуть коли-небудь змінитися, і які протиставляються звичаям, звичкам і традиціям сусідів, адже в націоналізмі завжди присутній певний імперіалізм, певне прагнення поширення, збільшення, певна жадоба завоювань: той, хто має якісь права, хоче розширити цю сферу, той, хто має віру, хоче повернути до неї нових прихильників.

А наші малі країни мають свої славетні «традиції», за якими вони шукають захисту (щоби не сказати ховаються), але яка їм з них користь? Звідки вони походять? Скільки їм років? Чи мають вони взагалі своєї початки у цих країнах? Чи вийшли вони з певної землі, чи народжені в певному кліматі, що принаймні надавало б їм деякої автентичності? Чинячи опір будь-яким змінам, вони посилаються на свою давність, або на те, що вважають давністю. А хіба хтось це перевіряє? Звичка швидко притупила бажання перевіряти:

Галичини, в свою чергу, відповіла арештами чільних національних діячів (які не виїхали зі Львова) і засланням А.Шептицького.

Післявоєнна совєцька Росія збagnула всю вигоду панславизму для промоції своїх ідей і політичної пропаганди на майбутніх теренах «визвольного походу». Опановані ідеями соціалістичної рівності і вірні попереднім переконанням у єдності слов'янського світу (які, до речі, живилися із середовища численних місцевих білоемігрантів), галицькі москвофіли, фактично, сформуvalи «п'яту колону» большевиків в Галичині, прислужившись (відаючи чи не відаючи про це) справі розколу галицького українства.

На Закарпатті ситуація склалася ще гірше. В силу поліетнічності і складної ментальності мешканців регіону царським функціонерам вдалося переконати (де пропагандою, а де і чималими грiшми) значну кількість місцевих «русинів» у їхній етимологічній єдності з Росією. Трагедія Закарпатської України і безвихідь кількочашарової (в етнічному аспекті) окупації тільки посилили фальшиву віру у брата-визволителя зі Сходу. Карпаторусинство, як локальний підвид слов'янофільства, настільки глибоко вкоренилося на Закарпатті, що цим,

а також заснованим на його основних положеннях «вченні» професора Пола Маґочі (закарпатського емігранта до Канади Павла Маґочого), навіть спробували скористатися для власного кар'єрного порятунку.. компартійні функціонери області, проголосивши у 1991 році утворення уряду «незалежної» Подкарпатської Русі і зчинивши неабиякий переполох у сусідній Словаччині.

Цей екскурс в історію — не випадковість, він багато чого пояснює у нинішній ситуації. Після розвалу СРСР Росія не відмовилася від бажання опанувати втрачений контроль над рештою осколків неоімперії. З епохою Єльцина відійшли у вічність квазідемократичність і наліт романтизму в політиці. Росія Путіна — це жорстка логічна схема зовнішньо- і внутрішньополітичних ходів, стратегія розвитку і тактика, яка до болю нагадує дії відомої усьому світові спецслужби. «Зовсім випадково» то тут, то там довкола російських кордонів відновлюється активність у, здавалось би, згаслих міжетнічних конфліктах, посилюється сепаратистський рух у постсовєцьких республіках, заварюються міжконфесійно-міжнаціональні колотнечі навіть у «благополучних» землях Центральної Європи (як це нещодавно було в Перемишлі). Україна відчула це на прикладах Криму, Півдня і Донець-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

АНДРІЙ КИРЧІВ
ГАЛИЦЬКИЙ
ПОДЗВІН
ЗОЛОТОГО
РУБЛЯ?

так хочеться вірити, що те, що є, було завжди... Ах! Як нам усім хотілося б нарешті опинитися на землі, яка б не змінювалась, бо ми бачимо, що ми минуці і все минуще, і маємо властиво лише одне бажання: щоби нічого не минало і щоби ми не були минуцями.

Звідси, напевно, й ця потреба у батьківщині, де б ми її не розмістили: вона ж бо може бути не тільки матеріальною, але й духовною, існує батьківщина ідей, так само як і батьківщина плоті: зрештою і моряк час до часу повертається у рідний порт (...)

Чи загинемо ми через нашу малість, адже ми зовсім маленькі? В матеріальному сенсі ми малесенькі, малесенькі за територію і за історію. То де ж знайти ту велич, яка одна могла би нас порятувати? Я можу лише висловити цю потребу. Де приховані сили? Де які люди можуть тільки говорити, говорити, не робити, але це означає, що вони сподіваються. А сподіваючись, висловлюючи своє сподівання, вони розкривають надію перед іншими, передають її тим, хто, можливо, допоможе їй зміцніти, тим, хто в свою чергу спроможеться на вчинки. І всі ці сподівання й прагнення складені до купи зближують тих, хто їх виношує. Саме вони стануть чимось на зразок першого

ферменту, шматочка дріжджів, який дається до тіста, аби воно виростило і стало хлібом.

Переклала Оля Сидор

Потреба величі – Besoin de grandeur. – Лозанна 1937. Нім. переклад з французької – Beduerfnis nach Gruessen. Перекладено за німецьким перекладом Grenzgaenge. Literatur aus der Schweiz 1933-1945. Ein Lesebuch. Hrsg. H.-R. Hilty. Zuerich, Unionsverlag, 1981. – S.10-13.

229

ШАРЛЬ
ФЕРДІНАНД
РАМУЗ
ПОТРЕБА ВЕЛИЧІ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ко-Луганського регіону. А тепер спробуємо пофантазувати. Скажімо, декілька впливових галичан, бізнес яких тим чи іншим чином пов'язаний з російським капіталом, отримують вигідну пропозицію в обмін на певні послуги. Їм лише треба ... пропагувати окремішність, винятковість Галичини, її ментально-психологічну та історичну відмінність від решти України, свій власний, окремий шлях до Європи, скажімо, через автотою. Як то часто буває – і тут не можна не погодитися з опонентами – провокація переростає саму себе і стає живою ідеєю, яка заповняє щораз більше сердець і умів. До справи активно долучаються ЗМІ, вона набуває мало не рис племісциту, активні прихильники галицької незалежності ладні хоч нині провести кордон по Збручі і позбутися того, що по Сяні. А головне – все це зовсім не випадок з контексту «послуги» і не відкриває коріння, джерела. Хто доведе, що це – не переконання (тим більше, якщо воно таким і є)? А кому спаде на думку, що комуністична союзницька і галицька сепаратистська ідеї – два крила однієї концепції?!

Абсурд? А хто ж буде сперечатися, що людині властиво вигадувати різні речі? Наприклад, модель незалежної Галичини?... Коли ж це – просто політична гра, то чи

здають собі справу ті, хто її затіяв, наскільки серйозно здатне сприйняти її збурене проблемою суспільство?

... Мені все не йде з голови образ юної журналістки зі Сходу України, яка, сповнена вражень від Львова, заворожена його особливою атмосферою, культурою, разом зі своїми колегами потрапила на відкритий ефір до одного з перечуєних сепаратистською ідеєю ведучих популярної передачі, де йшлося про «правдивих українців» (себто – галичан) і «хохлів» (пояснювати не буду, для порядних галичан відомо – кого). Боюся, мені не скоро вдасться забути сповнені справедливого почуття кривди і сліз очі і тихо промовлений докір: «Завіщо ви нас ТАК...»

P.S. Схожість подій і неісторичних осіб з реальними – абсолютно випадкова.

із «Щоденника 1966-1971»

М А К С Ф Р І Ш

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

КОСТЬ БОНДАРЕНКО

**західна україна повинна до-
могтися статусу автономної
республіки в складі України**

інтерв'ю політичному мережевому виданню «part.org.ua»

Анкета

1.

Якщо, перебуваючи на чужині, ви зустрічаєте співвітчизників: чи відчуваєте ви ностальгію, чи саме тоді ні?

2.

Чи має батьківщина для вас прапор?

3.

Від чого ви можете скоріше відмовитися:

а) від батьківщини?

б) від вітчизни?

в) від чужини?

4. Що ви називаєте батьківщиною:

а) село?

б) місто чи його квартал?

в) мовний простір?

г) континент?

д) помешкання?

5.

Припустимо, що на вашій батьківщині вас не навидять: чи могли б ви через це заперечувати, що це ваша батьківщина?

6.

Що ви особливо любите у вашій батьківщині:

а) краєвиди?

б) те, що люди подібні до вас за своїми звичками, тобто що ви пристосовані до цих людей і тому можете розраховувати на розуміння?

в) традиції?

г) те, що вам не потрібно послугуватись іноземною мовою?

д) спогади про дитинство?

7.

Чи виношували ви плани виїзду за кордон?

8.

Які страви ви їсте з ностальгії (наприклад, німецькі туристи на Канарських островах щодня за-

231

МАКС ФРІШ
ЩОДЕННИК
1966-1971

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Part.org.ua – Як Ви ставитесь до ідеї й аргументації Олега Хавича і Дмитра Кублицького про утворення самостійної Західноукраїнської держави? Наскільки такі плани реальні? Чи провалилася, по-Вашому, ідея «Великої України»?

К. Б. Упродовж XIX-XX століть на Заході України культивувалася ідея «соборної України». Ця ідея базувалася на підвалинах мовної спільності наддніпрянців і західноукраїнських русинів. Ідея соборності виходила з Галичини, в її основі лежали, по-перше, пошук союзників у протистоянні з польською елітою і, по-друге, галицьке месіанство щодо Наддніпрянщини. Таким чином, ідея соборності України була досить раціональною і реалістичною. Варто зважити на той факт, що ця ідея якнайкраще лягала в геополітичні пасьянси початку XX століття. Росія, проти якої насамперед була скерована ідея соборності, не могла реально протиставити буль-яку українську контрідію на території Австро-Угорщини. Москвофільство з його «Татьянинскими обществами» було не надто серйозною загрозою.

Соборність одержала доволі могутнього поштовху завдяки діяльності П. Куліша, М. Драгоманова (який, до речі, одягнув українську ідею в європейські шати) і особливо І. Франка. Остаточне зміцнення ідеї соборності завершилося під час революції 1917-1921 р., завдяки спільним діям двох еліт – галицької та наддніпрянської. Історія XX століття – це історія боротьби українських еліт за створення єдиної політичної еліти. Тобто, боротьба за реалізацію ідеї соборності.

У 1939-1954 р. завершився процес утворення «Великої України». У 1991 році «Велика Україна» (яка базувалася на ідеї соборності) одержала незалежність. І тільки тоді став очевидним дисбаланс сил у цій державі. Насправді втілення ідеї соборності призвело до повного ігнорування інтересів західноукраїнської еліти на загальнодержавному рівні і навіть до часткової асиміляції галицько-буковинської еліти в загальноукраїнському потоці.

Саме тому галицькі політики та громадські діячі дедалі частіше стали скаржитися на умови, в яких опинилася Галичина. Не та, мовляв, незалежність: галицька еліта, яка мислила майбутню Україну як «Велику Галичину», не була готова до того, що наддніпрянці, які колись пасивно спос-

мовляють квашену капусту, яку їм доставляють літаками) і чи відчуваєте ви себе завдяки цьому заштаніше в світі?

9.

Припустимо, що батьківщина для вас – це вкриті лісом гори з водоспадами: чи зворушені ви, коли в якійсь іншій частині землі зустрічаєте такі ж укриті лісом гори з водоспадами, чи це вас радше розчарує?

10.

Чому немає позбавлених батьківщини правих?

11.

Коли ви перетинаєте кордон і знову опиняєтесь на батьківщині: чи буває так, що ви відчуваєте себе самотнішим саме в цей момент, в який зникає ностальгія, чи вигляд знайомих мундирів (наприклад, залізничники, поліція, військові тощо) зміцнює у вас почуття, що ви маєте батьківщину?

12.

Скільки батьківщини вам потрібно?

13.

Якщо ви живете з чоловіком / жінкою, не маючи з ним / нею спільної батьківщини, чи відчуваєте ви себе виключеним із батьківщини партнера, чи звільняєте одне одного від цього?

14.

Оскільки батьківщина – це географічний і суспільний регіон, де ви народилися й виростили, її не можна поміняти на іншу. Чи вдячні ви за це?

15.

Кому?

16.

Чи існують краєвиди, міста, звичаї тощо, які настовхують вас на потаємні думки, що вам би краще пасувала інша батьківщина?

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

терігали за революційними процесами в Україні, зможуть перехопити ініціативу в процесах державного будівництва.

Тому тепер галичани виявилися у доволі незручному становищі. З одного боку, маємо кризу ідеї «Великої України» та соборності. З іншого боку – ідея західноукраїнської спільності чи навіть державності поки що не готова перетворитися в ідеологію, а тим більше – опанувати маси. Мене особисто в цій ідеї лякає одне: головним союзником західноукраїнських сепаратистів (нехай навіть тактичним) неминуче стає Росія, геополітичних дарунків якої я особисто боюся не менш ніж данайських. Ідея ж «соборності» може мати майбутнє тільки в єдиному випадку: якщо вона зможе перерости етнонаціональні рамки («Соборна Україна») і перетворитися на ідею цивілізаційну («соборність у рамках Центральної Європи»).

Part.org.ua – Наскільки такі ідеї популярні в Західній Україні?

К. Б. На сьогоднішній день ідея створення окремої західноукраїнської держави є надбанням вузького кола осіб (пам'ятаєте у Леніна? «Занадто вузьке було їхнє коло, занадто далекі були вони від народу»). Нинішні сепаратисти (у мене створюється таке враження) не спілкуються з

масами. У населення переважно немає розуміння необхідності сепарації від загальноукраїнських процесів. Крім того, варто визнати, що сьогодні не сформувалася західноукраїнська еліта, яка б мислила масштабами Західної України і для якої інтереси Львова чи Чернівців були б вищими, аніж інтереси Києва. Сенчук, Вишиванюк, Климчук, Бауер та інші західноукраїнські губернатори, підбираючи крихти зі столів київських олігархів, вважають, що ввіймали Бога за бороду, і тому ніколи не погодяться на самостійні дії. Вони дійсно можуть відігравати роль намісників, але не вождів.

У середовищі інтелігенції ставлення до ідеї самостійної держави більш ніж скептичне. Старше покоління не відступає від ідеї соборності. Настрій молодшого покоління відмінно передає виступ одного львівського інтелектуала на семінарі, організованому навесні 2000 року журналом «І»: «Я не хочу жити в державі Суркіса. Але я тим більше не хочу жити в державі Сенчука».

Part.org.ua – Які, по-вашому, історичні, ментальні, релігійні, політичні, економічні та культурні відмінності між «западенцями» і наддніпрянськими українцями?

К. Б. Відмінностей доволі. По-перше, Західна Україна переважно розвивалася в складі австро-угорської дійснос-

КОСТЬ
БОНДАРЕНКО
ЗАХІДНА УКРАЇНА
ПОВИННА
ДОМОГТИСЯ
СТАТУСУ
АВТОНОМНОЇ
РЕСПУБЛІКИ
В СКЛАДІ УКРАЇНИ

17.

Що позбавляє вас батьківщини:

а) безробіття?

б) вигнання з політичних причин?

в) думки про батьківщину?

г) кар'єра на чужині?

р) те, що ви дедалі більше мислите інакше, ніж люди, які називають своєю батьківщиною той самий регіон, що й ви, і становлять у ньому переважну більшість?

д) присяга, якою зловживають?

18.

Чи маєте ви другу батьківщину? Якщо так, то:

19.

Чи можете ви уваяти собі третю і четверту батьківщину?

20.

Чи може стати батьківщиною ідеологія?

21.

Чи є місця, при вигляді яких вас охоплює розпач, коли ви собі уявляєте, що це могла би бути ваша батьківщина, наприклад, Гарлем, і чи задумуєтеся ви над тим, як би це було, чи дякуєте Богу?

22.

Чи вважаєте ви Землю взагалі своєю батьківщиною?

23.

Як відомо, солдати гинуть на чужині за батьківщину: хто визначає, в чому полягає ваш обов'язок перед батьківщиною?

24.

Чи можете ви уваяти себе взагалі без батьківщини?

25.

З чого ви робите висновок, що тварини, наприклад, газелі, бегемоти, ведмеді, пінгвіни, тигри,

233

МАКС ФРІШ
ЩОДЕННИК
1966-1971

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ти, тут особливо чітко простежується мультикультуралізм. У Галичині польсько-українсько-німецько-єврейське співіснування призвело до створення унікальної галицької культури. На Буковині витворювалася виразна українсько-румунсько-німецько-єврейська культура. На Закарпатті поряд із українським були присутні угорський, румунський і словацький елементи. Наддніпрянина не знала такого впливу західних (іноді неслов'янських) культур. Тут відчутніша експансія російської культури (російської у мовному, а не національному сенсі). Єдине, що могли протиставити цій експансії адепти теорії соборності, – це ідеалізовану форму української рустикальної (сільської) дійсності і чуттєвості, особливо виразно оспіваної Т. Шевченком. Варто також врахувати, що обидві частини України розвивалися за різних політичних умов, і австрійська дійсність зміцнювала у свідомості західних українців зовсім інші цінності, ніж російська – у свідомості наддніпрянців. У Галичині збереглися реліктові субкультури, яких немає на Наддніпрянщині (бойки, лемки, гуцули).

Психологи можуть також вказати на відмінності в менталітеті галичан і наддніпрянців. Економісти вказують на різні виробничі пріоритети. Етнографи – на етнографічні

моменти, лінгвісти – на мовні і так далі. Але, все ж, західні українці (можливо, це наслідок культивування ідеї соборності) набагато ближчі до наддніпрянців, аніж, скажімо, до поляків чи чехів.

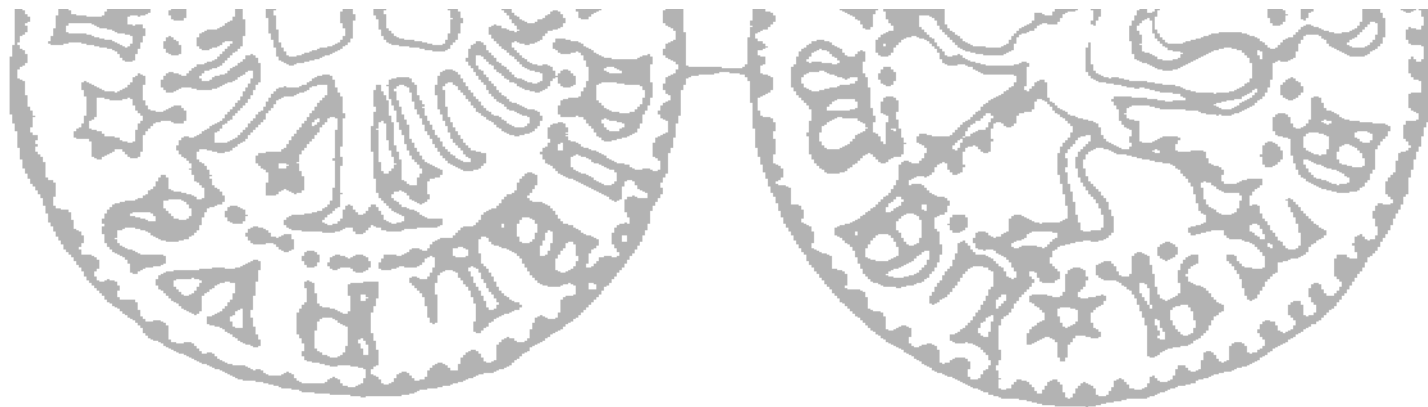
Хочеться також відзначити і наявність значної кількості суперечностей. Західна Україна насправді – це потенційний клубок суперечностей. Що робити у випадку від'єднання від України із Закарпаттям? Погодитися на статус автономної області? Або на статус Ужгорода як «українського Калінінграда»? Адже Закарпаття живе відрубно від галицько-буковинських процесів. Або протиріччя релігійного характеру?

У нас часто згадують про те, що існують, мовляв, розбіжності в середовищі православних. Але чомусь ніхто не згадує про розбіжності в середовищі греко-католиків – а примирити, звести воедино інтереси закарпатських і галицьких представників УГКЦ доволі важко. Крім того, мультикультуралізм Західної України може сприяти тому, що незабаром з'явиться окремий галицький, окремий буковинський сепаратизм, а там, дивись, через пару поколінь – Дрогобицький, Самбірський, Гусятинський, Бережанський, Вижницький.

шимпанзе тощо, які виросли в клітках чи вольєрах, не вважають зоопарк своєю батьківщиною?

Переклала Оля Сидор

Max Frisch. Tagebuch 1966-1971. Suhrkamp Verlag, 1989. – S.355-358

Part.org.ua – Яка Ваша особиста точка зору на статус Західної України в складі України?

К. Б. Я вважаю, що Західна Україна повинна домогтися статусу автономної республіки в складі України. Таким чином, буде врахована й історична правда, і реалії нинішнього життя. Можливо, автономія в складі України дозволить багато моментів розставити на свої місця. Енергія галицької месіанської ідеї, можливо, запрацює у конструктивному напрямку – усередину галицького соціуму. Можливо, виникнуть передумови для створення західноукраїнської еліти, а Львів набуде належного статусу. Політики західноукраїнського рівня знайдуть свою реальну вагу: адже кримський комуніст Грач – фігура вагоміша, аніж його львівський колега Голуб. І не тому, що Грач – усі розуми поїв чи має більше досвіду. До речі, Західна Україна в історичному та ментальному відношенні має значно більше (у всякому разі – не менше) прав на автономію, аніж Крим. Це розумів С. Петлюра, коли йшов на проголошення Акту Злуки в 1919 році. Тоді ЗУНР фактично одержала свою автономію в складі УНР. Тобто, я – не сепаратист. Я – автономіст. Галичина і Львів для мене занадто дорогі, щоб зважуватися на ризиковані експеримен-

ти з розподілом України на два державних організми. І в той сам час моя любов до Львова не дозволяє мені спокійно дивитися, як зневажають галицькі інтереси в київських коридорах влади. Західна Україна може, здатна стати своєрідним локомотивом, який вивезе іншу частину України в Європу. Тільки треба їй до цієї ролі дозріти.

Part.org.ua – Ваше ставлення до особи австрійського імператора Франца-Йосифа Габсбурга? Чи є він культовою фігурою для західних українців?

К. Б. Франц-Йосиф – фігура доволі цікава. Коли його сприймати буквально, як історичного діяча – це була геніальна посередність, головне досягнення якого – рекордно довге правління імперії Габсбургів. Але Франц-Йосиф став своєрідним символом – символом Центральної Європи. У середині 60-х років XIX століття він створив Австро-Угорщину – проект, який пережив самого творця лише на два роки. При цьому Австро-Угорщина мала колосальний вплив на розвиток усіх без винятку держав, що з'явилися на її руїнах. Я неодноразово цитував Мілана Кундеру, який вважає розвал Австро-Угорщини найбільшою глупотою, якої свого часу допустилися народи Центральної Європи. Франц-Йосиф для деяких шарів західноукраїнського соці-

КОСТЬ
БОНДАРЕНКО
ЗАХІДНА УКРАЇНА
ПОВИННА
ДОМОГТИСЯ
СТАТУСУ
АВТОНОМНОЇ
РЕСПУБЛІКИ
В СКЛАДІ УКРАЇНИ

СТАРИЙ

Ф Р І Д Р І Х Д Ю Р Р Е Н М А Т Т

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

уму нині асоціюється саме з таким собі духом Центральної Європи, духом Австро-Угорщини. А про австро-угорську дійсність у більшості галичан і буковинців збереглися винятково теплі спогади.

Але – акцентую увагу – як і більшість ідей, ідея Центральної Європи і символізм Франца-Йосифа зрозумілі лише невеликій частині галичан. Для більшості Франц-Йосиф – не більш, ніж частина історії, без прив'язки до дня сьогоднішнього. Хочеться вірити, що з кожним роком ставлення нашої громадськості до свого минулого буде мінятися – у кращий бік.

*Інтерв'ював Олександр Чаленко,
переклав Андрюс Вишняускас*

Могутність, з якою гурми танків виїхали з-за пагорбів, позбавляла сенсу будь-який опір. Однак чоловіки боролися, можливо, сподіваючись, що станеться чудо. Розділившись на окремі групи, вони закопувалися в землю. Дехто здався, більшість загинули, і тільки декому вдалося втекти в ліси. А тоді бій припинився так раптово, як зазвичай припиняється гроза. Ті, хто ще залишилися живі, відкинули зброю й побігли з піднятими руками назустріч ворогу. Розпач спаралізував людей. Чужі солдати захоплювали країну, як сарана. Вони входили в старовинні міста. Вони йшли важкими кроками вулицями і, коли надходив вечір, заганяли людей у будинки. Селами котилися важкі броньовані машини, часом просто через халупи, які трощилися під ними, бо на селі опір ще не згас. Це був опір, що жеврів потаємно, в кутиках очей хлопчаків, в обережних рухах старих чоловіків, у кроках жінок. Це був опір, що, мов чума, забруднював повітря, яке доводилося вдихати чужинцям. З лісів з'являлися чоловіки, то поодинці, то групами, і знову зникали в непролазних хащах, куди не наважувався переслідувати їх жоден во-

рог. Сутичок ще не було, але людей, які співпрацювали з ворогом, знаходили мертвими. А тоді почалося повстання. Юнаки й діди кидалися зі своїми старими гвинтівками на ворога, який, немов отямившись від сну, вдарив у відповідь. Жінки озброїлися вилами й косами. Боротьба тривала одну ніч і один день, а тоді повстання було придушене. Села оточили, мешканців зігнали й розстріляли з кулеметів. Протягом тижнів лісові пожежі освітлювали ночі.

А тоді все стихло, як у могилі, коли земля накриває труну. Люди вдавали, ніби нічого не сталося. Поховали мертвих. Селянин повернувся до плуга, ремісник — у свою майстерню. Але десь глибоко в них виростало щось, чого вони раніше не знали: це була ненависть. Вона захопила їх повністю, наповнила їх палаючою силою і стала сенсом їхнього життя. Це була не дика, нетерпляча ненависть, яка примушує діяти передчасно, аби вижити, це була ненависть, яка могла чекати роками, яка ховалася в них, не на поверхні, а дуже глибоко, і їй не потрібний був вихід назовні, вона радше вбурювалася в душу як меч, але не для того, щоби знищити, а тільки щоби загартувати її своїм жаром. Але як знаходить до нас дорогу світло тих зірок, що рухаються в даліні, так і ця ненависть знайшла собі шлях до постаті, яка ховалася позаду, в мороку, невиди-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

А Л Е К С Е Й П О П О В

ГАЛИЦЬКІЕ НАЦИОНАЛИСТЫ

И ВОСТОЧНЫЕ

КОНФОРМИСТЫ

ма, як постать з потойбіччя, про яку не було відомо нічого певного, крім того, що саме від неї виходять всі пекельні жахи, які доводиться терпіти цим людям. І ненависть пригноблених зосередилась на цій постаті, яку вони назвали Старим. Чужі солдати стали їм байдужими і часто видавалися смішними. Керуючись інстинктом ненависті, вони відчували, що ці люди, всі однакові у своїх уніформах, сталевих касках і коротких чобітках, мордують не з жорстокости, а тому, що повністю підвладні Старому. Ці солдати чинили як безвільні знаряддя, без свободи, без надії, без сенсу і без пристрасти, загублені в чужій країні, серед людей, які зневажали прибульців, що окупували їхню країну, як зневажають знаряддя тортур або як вважають позбавленими чести катів. Все трималося на величезному поневоленні, що скувало пригноблених і гнобителів одним ланцюгом, як рабів на галерах, а законом, який ними правив, була влада Старого. Чим більше народ ненавидів, тим жорстокішими ставали чужі солдати. Вони мордували жінок і дітей, щоби притлумити муки, яких зазнавали самі. Все було логічно, як у математичних книжках. Ворожа армія була страшною, складною машиною, яка тиснула на країну і розчавлювала її, але десь же мусив бути мозок, який нею керував і

переслідував свою мету, людина з плоті і крові, яку можна було ненавидіти всіма своїми фібрами, і це був Старий, про якого вони наважувалися говорити тільки пошепки, і то лише тоді, коли були серед своїх. Ніхто ніколи його не бачив, вони не чули його голосу, вони навіть не знали його імені. Жорстокі постанови, які вони змушені були терпіти, підписували байдужі генерали, які корилися Старому, ніколи про нього не чувши, і, можливо, будучи переконаними, що чинять із власної волі.

Те, що пригноблені знали про Старого і ненавиділи його, було їхньою таємною силою, яка давала їм перевагу над ворогом. Чужі солдати не відчували до Старого ненависті, вони нічого не знали про нього, як деталі машини нічого не знають про людину, якій мусять служити, вони не відчували ненависті й до народу, який гнобили, але розуміли, що той стає чимраз сильнішим у своїй ненависті, спрямованій проти чогось, чого вони не знають, але з чим таємно пов'язані. Вони бачили, що народ ставиться до них дедалі зневажливіше, і ставали щораз жорстокішими й безпораднішими. Вони не знали, що роблять і чому перебувають серед чужих людей, які їх смертельно й уперто ненавидять. Над ними було щось, що розпоряджалося ними, як розпоряджаються твари-

237

ФРІДРІХ
ДЮРРЕНМАТТ
СТАРІЙ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Украина 22 января отметила День Соборности. Именно в этот день в 1919 г. в Киеве на Софийской площади было торжественно объявлено о соединении украинских земель бывшей Российской империи (Украинской Народной Республики) и украинских земель бывшей Австро-Венгерской империи (Западно-Украинской Народной Республики, созданной в Галичине) в одно государство. Просуществовало это государство лишь год, причем контролировало оно территорию гораздо меньшую, чем нынешняя Украина.

Окончательное объединение Галичины с остальной Украиной произошло, как известно, в сентябре 1939 г., и в долгосрочном итоге имело совсем не те последствия, которые планировал Сталин, идя с Гитлером на раздел Польши. Сейчас зачастую поговаривают, что курс нынешнего украинского независимого государства, которое зачастую противопоставляет себя России, а украинцев русским, — во многом результат влияния «галицкого национализма», не свойственного остальным украинцам.

Вопрос о том, как могут 5 миллионов населения трех областей определять политику 50-миллионной страны, звучит уже почти десять лет и остается чисто риторическим. Между тем жизнь ежедневно дает на него ответы. Сколько народу в организованном порыве любви к Президенту заполнило в русскоязычном Харькове крупнейшую площадь Европы? От 50 до 80 тысяч. В Донецке, Луганске, Днепропетровске и многих других городах их количество также исчислялось десятками тысяч. А сколько во Львове, где на прошлых выборах Кучма набрал гораздо больше голосов, чем в вышеупомянутых городах? Одна тысяча. О численности митингующих в Ивано-Франковске и Тернополе СМИ не сообщали, но известно, что в числе лидеров эти областные центры также не были. Кроме того, известно, что Ивано-Франковск оказался единственным городом на Украине, где суд решил, что палатки участников акции «Украина без Кучмы» не мешают гуляниям вокруг новогодней елки, и отменил решение властей о запрете на их установку. На востоке страны суды проштамповывали

нами, примушуючи до тієї чи іншої роботи. Тож жили вони, мов привиди, що блукають довгими зимовими ночами.

А над усім оцим — чужими солдатами, селянами й людьми — в усіх містах день і ніч кружляли велетенські срібні птахи, які, як вважав народ, підпорядковувалися безпосередньо Старому. Вони літали дуже високо, так що лише інколи можна було почути гудіння їхніх двигунів. Час до часу вони кидалися зі своїх вершин, як яструби, аби пожурити свої смертельні вантажі на села, що спалахували під ними, або й на власні колони, які недостатньо швидко слухалися наказів.

А тоді ненависть пригноблених досягла найвищого ступеня, і навіть слабкі люди стали спроможними на великі вчинки, і от одній молодій жінці вдалося знайти того, кого вона ненавиділа найбільше за все на світі. Ми не знаємо, як вона до нього дісталася. Ми можемо лише припустити, що надзвичайно сильна ненависть наділяє людей даром провидців і робить їх невразливими. Вона прийшла до нього, і ніхто не зміг їй перешкодити. Вона застала його самого в маленькому старовинному залі, вікна якого були широко розчахнуті, і в них вливалось сонячне світло й проникало пташине цвірінкання, на по-

лицях стояли старі книжки й погруддя мислителів. Тут не було нічого незвичайного, і ніщо не вказувало на його присутність у цьому залі, однак вона його впізнала. Старий схилився над великою картою, могутній, непорушний. Він спокійно поглянув на жінку, поглажуючи великого пса, який сидів біля його ніг. В його погляді не було погрози, але не було в ньому і запитання, звідки вона взялася. Жінка зупинилася й зрозуміла, що програла. Але вона витягла зі складок свого вбрання револьвер і навела його на Старого. Він навіть не посміхнувся. Він байдуже дивився на жінку, і врешті, коли збагнув, що відбувається, простягнув руку, як до дитини, коли хочуть їй щось подарувати. Вона підійшла до нього і вклала револьвер у його простягнуту руку, яка його повільно прийняла і повільно поклала на стіл. Всі ці рухи мали в собі щось беззвучне, їм було притаманне щось дитяче, але водночас це все було страшенно безсенсовне й другорядне. Тоді він опустив очі і вступився в карту, так ніби вже про все забув. Вона хотіла втекти, але тут Старий заговорив.

«Ви прийшли, щоби вбити мене, — сказав він. — Те, що ви хочете зробити, не має жодного сенсу. Нема нічого менш важливого за смерть». Він говорив повільно, голос його був приємним, але, як здавалося, він не надає своїм

решения властей. А когда в прошлом апреле Украина была столь же организованным образом охвачена досрочным голосованием на апрельском референдуме, то во Львовской области так проголосовали 38% населения, тогда как в Харьковской, Донецкой и Луганской — 65-66%.

Отчего административный ресурс в Галичине не работает так, как на остальной Украине? Власть там другая или люди? Власть областная и районная везде на Украине назначается Президентом, который исходит из одних и тех же принципов. И с населением Галичины тоже пытаются работать в соответствии с задачами неспокойного для Украины времени. Так, в декабре [2000 года] Тернопольское облоно распорядилось, чтобы «в каждой школе администрацией был назначен человек, который к определенному времени каждый день должен представить в городской отдел образования отчет с места любых событий, а отдел, в свою очередь, передаст информацию в облгосадминистрацию». В числе тем для информации указаны «акции при участии народных депутатов, характеристика активности общес-

твенных организаций (собрания, митинги, манифестации и тому подобное)». И тернопольские учителя стали информировать — но сперва не администрацию школы и области, а агентство УНИАН, которому сообщили, как из них хотят сделать стукачей. А учительский профсоюз области собрался и инициативу облоно осудил. Только, скорее всего, не была эта инициатива чисто тернопольской, а решили ее в порядке эксперимента испробовать в нескольких областях из разных регионов. Только там все идет по плану, без утечек информации. Ведь учителя — ударная сила всех акций по всенародной поддержке того, чего надо власти. В этом они вышли на европейский уровень — попали в отчеты ПАСЕ и ОБСЕ о прошлых выборах со своей ретивой агитацией за Президента на рабочих местах. Но с тернопольскими учителями осечка вышла. Потому что люди в Галичине другие. И не только в отношении к политике. Уровень самоубийств во Львовской области — 9 на 100 000 населения, в Тернопольской — 11, в областях восточной Украины — от 30 до 42. Уровень абортів в Галичине также в 4-5 раз меньше.

словом ніякого значення. «Звідки ви?» — запитав він згодом, не відвертаючи очей від карти, і коли вона назвала місто, після довгої паузи, пильно шукаючи його на карті, зауважив, що це місто слід зруйнувати. А тоді замовк і почав креслити на карті червоні лінії, вздовж і впоперек. Лінії, які він виводив, були важкі, фантастичні, з чудернацькими вигинами своєрідної симетрії, вони примушували око стежити за ними й спантеличували розум. Вона зупинилася на відстані кількох метрів від нього і дивилась, як він моторошною темною масою нависає над картою. А вона стояла у променях вечірнього сонця, які кидали м'яке золоте світло на Старого. Він не зважав ні на сонце, ні на жінку, яка хотіла його вбити і не змогла. Він перебував у порожнечі, там, де немає більше ані прив'язаності, ані відповідальності. Він не ненавидів людей, він не зневажав їх — він їх не помічав, і жінка здогадалася, що саме це і є таємним джерелом його влади. Вона стояла перед ним, наче засуджена до страти, не в змозі його ненавидіти, і чекала на смерть, яку мала отримати від його руки. А тоді збагнула, що він уже забув і її саму, і її вчинок, і що вона може йти, куди хоче, і що саме це й була його помста, яка знищувала страшніше, ніж смерть. Вона повільно пішла до дверей.

Тут пес, який сидів біля ніг Старого, різко підвівся. Вона повернулася, і Старий поглянув на неї. Його рука взяла револьвер, яким вона хотіла його вбити. Тоді вона побачила зброю в його простягнутій руці. Своїм нелюдським жестом, який безмежно принижував, він долав прірву між ними й викривив найглибшу сутність своєї влади, яка колись мусила зруйнуватися, як і всі речі, сутність яких полягає в абсурдності. Вона подивилася в його очі, звернені на неї без ненависти й без насмішки, але й без доброти. Він і не підозрював, що в цю мить повернув їй усе, що щойно забрав — її ненависть і силу вбити його. Вона спокійно взяла з його рук зброю і, вистріливши, відчула ту ненависть, яку люди інколи мають до Бога. Він ще акуратно поклав на стіл олівець, яким водив по карті, тоді повільно впав, як зрубаний божественний дуб, а пес почав спокійно вилизувати обличчя й руки Старого, ані трохи не звертаючи уваги на жінку.

1945

Переклала Оля Сидор

239

ФРІДРІХ
ДЮРРЕНМАТТ
СТАРІЙ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Не спешите объяснять это влиянием религии. Оно велико. Но в соседних Чехии и Венгрии, где коммунистический режим просуществовал почти столько же, сколько на Западной Украине, только в более смягченной форме, влияние Церкви невелико. По моему мнению, галичане такие, как они есть, не потому, что религиозны, а напротив: они религиозны в силу своей пассионарности. Поэтому галичане в отличие от прочей части украинского народа создали по крайней мере зачатки гражданского общества. Так, проблема непременных штрафов для СМИ в связи с якобы причиненным моральным ущербом остра для всей Украины. Но только галицкие журналисты смогли отправиться из Львова в Киев и неделю протестовать там, требуя отмены этих штрафов. Остальная провинциальная журналистика молчала. И будет молчать, а скажут учредители — напишет передовицы о том, как подобные штрафы воспитывают чувство ответственности.

От этой же пассионарности галичан — и желание навязать соотечественникам по другую сторо-

ну Збруча свое отношение к проблеме языка, свое видение государственной политики. Это результат того, что здесь гораздо в большей степени живут духовными ценностями, чем жители остальной Украины. Другой вопрос: каковы эти ценности. Автор именно такой духовности не разделяет, но вынужден признать, что для его земляков какая-либо духовность вообще нетипична. Конечно, изрядно потрудившись, можно найти среди них людей, у которых беспокойство происходящим в стране выплескивается за стены собственной квартиры. Но гораздо меньше придется трудиться властям, чтобы заполнить площади городов восточной Украины биомассой, готовой поддержать все, что ей прикажут — и референдум о замене президентства гетманатом, и закрытие газет и телеканалов на русском языке, и даже перевод русского и украинского языков на китайскую графику.

Харьков

АНТОНБОРКОВСЬКИЙ

Галичина у пошуках МОРЯ

© А.Борковський, 2001

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ЧУХРАЇНСТВО

ВЛОДКОКОСТИРКО

© В.Костирко, 2001
Поступ, №146 (804), 25-26 вересня 2001 р.

На самому початку хочу пояснити евентуальним читачам, що за таку малоприємну для мене писанину я був змушений взятися з причини публікації пана Ігоря Чорновола (того, котрий історик) під назвою «Полеміка з Володимиром Костирком» («Поступ» ч. 130 від 28.08.01.). Щоби це дійсно була полеміка з Володимиром Костирком, а не з його карикатурами, я, Володимир Костирко, подав аргументи, які конфронтують із думками пана Ігоря.

На шпальтах тамтого числа була надрукована стаття про пана міністра Льонгіна Цегельського. Читаючи з його спогадів, я розпочну узагальнення своїх переконань: «Придніпрянську соціалістичну інтелігенцію — Грушевського, Винниченка, Петлюру, Мартоса, М.Шаповала, Ніковського, Єфремова й інших — уважали ми в Галичині не здатною до позитивного державного будівництва. Це були інтелігентські доктринери, що висіли в повітря, люди без ніякого смислу реальності. А це найнебезпечніший рід людей у кожній молодій нації».

*«А у Франції пранці,
а в нас лиш тумани уранці».*
В.Цибулько

Хто визначив, де починається Україна? Хто розпочинає та встановлює її межі? Хто кидає останню грудку землі? Хто віддає землі постшлюбний посаг? Хто запліднює нас — Росію, Польщу? Звідки виросло те, що пізніше набуває сенсу «промідж». І я, Антон Борковський, Божою Милістю року 2001 став очевидцем визначення кресів Ойкумени. Я бачив, як було встановлено межі між горами та небокраєм, між пришелепуватістю цілоти та гомеричністю розкраяности. Я того року був ся долучив до розгортання мрії в її конкретизованій визначеності — в подорожі. Те, що я був плекав — ся окреслило. Мої сподівання розгойдали світ і, нарешті, запліднили розмаїту розлогість новопосталої реальности.

Дійові особи:
Возняк Т. — фундатор та голова експедиції, інкогніто, мислитель
Стефанишин Ю. — уособлення сталльної волі та всеперемагаючої витримки, мислитель
Павлишин А. — почесна опозиційна меншина, мислитель
Борковський А. — інтелектуальна жертва ліберальної демагогії, мислитель
Щербатюк А. — соліпсичний філософ-пасічник, трансцендентне натхнення подорожі, мислитель
Люди — плоди уяви Щербатюка
Тернопіль — галицький морський порт
Риба, Меджибіж, Шлях, Гайсин — онтологічні константи
Солдати — Герої, що гідно загинули
Жиди — українська історична назва представників семіто-гамітської мовної групи, які упродовж століть жили та творили свою культуру поруч з українцями
Збруч — розрив світобудови, історичний фронт світів, інколи має назву Лета, Стикс
Осінь — Сцилла
Греблі — Харибди
Мед — відчужена пам'ять українських бджіл

241

АНТОН
БОРКОВСЬКИЙ
ГАЛИЧИНА
У ПОШУКАХ
МОРЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Того самого роду людиною був і автор цитованої п. Чорноволом брошури під назвою «Галичанство».

Дивним для мене є те, що той, хто її написав, може бути авторитетом для історика-науковця. Автор такої абстракції, як «галичанство», аналізував минуле через призму апріорі антинаукової філософської доктрини. Понависмикувані факти він оцінив та інтерпретував за романтичними критеріями, маніпулюючи таким сумнівним поняттям, як душа народу, глорифікував перманентну змінність через взаємну залежність і взаємодоповнюваність галичан і українців. Узагальнив якості цих двох народів таким чином, що кожен з них окремо має чути ся упослідженим. «Галичанство» — це коктейль, в якому перемішані романтичні літературні фантазії з подіями з галицької та української історії, коктейль, яким кельнер захляпав панський мешт, отже, за момент, коли помітять, хам буде злятий по морді.

Без сумніву плямував він галичан із простацькою щирістю та селянською наївністю, в справжньому українському стилі, бо ж не він буде ті плями стирати. Після прочитання тамтої брошури очевидно стає причина її задуму, тобто усвідомлення автором того,

що галичани та українці є народами-антагоністами. Автор «Галичанства» — і за це йому треба подякувати й проігнорувати ті плями, які перетворили ся вже на тавро, — узагальнив усе так, щоби в нас не виникало сумніву: галичани й українці є антиподами.

Пан Чорновол згадував про гордість за європейськість України. Українці є «братами козацького роду», лицарями православ'я — з турецьким оселедцем на голові, в мусульманському одязі та з поведінкою в стилі воїнів ісламу. Де та європейськість? Я — як галичанин — не можу, на щастя, гордитися тим, чим українці, бо моя родина не їла своїх дітей, щоби пережити голод.

Галичани не перемагали в великих битвах, але з успіхом били наддніпрянців. У II Світовій партизани Бандери били партизанів Ковпака, у I Світовій стрільці Тарнавського били козаків Скоропадського, у XVII ст. «крилаті гусари» (більшість із них була уніатами) били «революціонерів» Хмельницького. Зрештою, хто ж, як не галичани, розвалили т.зв. Київську Русь, виборовши і захистивши у 1097 р. свою незалежність від Києва?..

Погана історія породжує погану політику. Це тільки люди, що, подібно струсям, тримають голову ниж-

СПЕКУЛЯТИВНА АЛЮЗІЯ

У столиці України, місті королівському Львові, було зібрано носіїв та дослідників мрії. Рев дромадерів, брязкіт зброї, могутнє військо лише чекає найтихішого наказу «Дранг нах ост». Найсолідші гурії клялися у вірності. Пахлава, шурпа, вареники, плов та голубці парували, стомлені від довгого чекання. Щасливі діти довгі два тижні товкли брук своїми маршами, і паради ці можна було порівняти лише з народною радістю від горілчаних дощів. Достойний голова вояжу, не дивлячись на крижовроки, скоординував могутні людські потоки в одному пориві, і натовпи, шаленіючи, гули — «Веди нас, пахлаван Тарас бен Степан, ми хочемо увібрати мудрости Самітника, ми принесемо нашу родючу землю на ратицях коней і насиплемо з неї кургани в славу нашого міста, а та, що лишиться, піде на загати на Борисфені, аби він ся розлив та очистив довкілля від скверни. Ми повернемо наші святі місця». Мудрий візир Павлишин, родом з гяурської лемківської землі, був ся налаштував також святоково і весь час ходив у святкових великодніх халатах, гострив палаш свого розуму та мужньо посміхався жахливим випробуванням подорожі, яку можуть уявити лише курці чорного зілля.

І подзвін сповістив про час виступу. Про час встановлення меж початку і кінця великої і славної землі Галицької. Про часи виокреслення та проростання її в незрозумілу величину, в якій наші рецепції адекватно не витлумачують навколишнього, і зрозуміти це нове буття можна лише у співставленні зі своїми солодкими геометричними мареннями, і далі плисти рікою покори перед незбагненністю необмежености, що виражена в неохопних просторах пшениці, пророслої до Абсолютного престолу. Визначити, де пагорби переходять у велетенську вербу світобудови. Розрізнити греблі, вулики та Аскольдову могилу Лисої Гори Щербатюкового черепа. Знайти і прицвяжити прутнем своєї галицької прозорої зарозумілости втрату сенсів окремих автономій. Знайти тую місцину, де ГуляйДикеПоле виригає себе та повзе навкарачки аж до дивовижних ведмедиголових східняцьких юрт.

Отже, на чолі Ц.-К. Експедиції став достойний Возняк. А мав він Божою Ласкою трьох Помічників. І прагли вони поєднати свою трансцендентну мрію з жовтим листям і горнім небом.

че від решти кінцівок, можуть вважати Галичину П'ємонтам України. Очевидно, що П'ємонтам України є Дніпропетровськ, а Сицилією України є Донецьк. Це вони створили цю країну, і це вони створюватимуть націю. В історії, як і в праві, закони не повинні мати зворотної дії. Те, що зараз називається словом «Беспредел», у XIX ст. окреслювалося характерним прислів'ям: «Як на Україні». Українцями галичани почали називатися з 1918 року, після декрету цісаря Карла I, а тому історик Денис Зубрицький був русином і політичним москвофілом.

Москвофільська політична орієнтація переважала серед підкарпатських русинів, і це не спричинило їхнього розчинення в російському морі. Більше того, це допомогло їхній власній політичній тожності. І в Галичині, зрештою, ще в 1930-х роках були політики, яких не можна назвати українцями. Одним із прикладів може бути посол до сойму від Руської Аграрної Організації Михайло Бачинський. У середині XIX ст. частина галицьких русинів вибрала орієнтацію на Україну, бо мали ілюзію що разом з українцями поконають поляків. Це так, якби литовці для боротьби з поляками вибрали для себе білоруську ідентичність.

Зрозуміло, що білоруси вибрали би їм президентом Лукашенка, вони би разом гордилися своєю європейськістю, але не мали б шансів бути в Європі і в НАТО.

Галичани скільки завгодно можуть цитувати Шевченка та як завгодно його балвохвалити, але українці за Збручем знають його негативне ставлення, а тому всю цю галицьку шевченкоманію сприймають із презирливою посмішкою. Що зробили українці після злуки з галичанами? Допомогли нам у боротьбі з поляками? Як виправдовувався петлюрівський капелан: «Петлюра розумів, що в такий скрутний час об'єднати два різні народи в одну державу неможливо». Негідник просто подарував Галичину полякам. Добре, що цього пса застрілили, шкода тільки, що це зробив не галичанин.

А в наш час? Згадаймо про скандал в Перемишлі: чи хтось у Києві вступився за найстарше наше єпископство? Боронити наші символи в Перемишлі означало б для Києва визнати той факт, що галицьке християнство є більш як на сто років старше та інше, і що князеві Володимирові з його гаремом більше пасувало б мусульманство. Згадаймо теж і Личаківський

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ВЛОДКО
КОСТИРКО
ЧУХРАЇНСТВО

«Є люди на землі, вони народжують Господа духовно, як народила Його тілесно Мати Його. Це ті, що вільні від речей та споглядають образ правди, та прийшли до нього в незнанні; вони на землі, але обитель їхня на небі, і вони занурені у спокій. Вони проходять тут, як маленькі діти».

Мейстер Екгарт

«Чи зможемо подолати ту межу, що переможе наш суб'єктивний соліпсизм та безкраю велич їхньої Скоцюрбленої Даности?» З цього запитання все почалося. І ми помчали тою стрілою, що живиться протиставленням Нас і Ніщо. Ніщо набувало різних кольорів: Осені, вул. лєніна, Гаайсінскіх девчюнок, Торішнього Неміроффа та Цьогорічного Меду. Але кольором подорожі став, без сумніву, золотий. Ніщо нас плакало в межах свого чіткого самонеусвідомлення. Коли ми закривали очі, то лише тоді розпізнавали його серед дріб'язкових деталей: метушні осіннього листя, дарів землі, 8-го жовтня Anno Domini 2001, залишеної за спиною столиці, вчорашнього перепою. І метафізичною причиною подорожі до П'ятого Кута столу (до Великого князя Вінницького, Волода-

ря Трьох Курганів та Сенсу навколишніх Сезамів, і прочая і прочая, Анатоліуса Щербатюка) було Ніщо, перетнуте стрічкою географічного інстинкту всіх колумбів – бажанням кинути шапкою за небокрай та запліднити терру інкогніту визначеністю своєї структури в її екстатичній безпелаяційності. Ми їхали, аби з'єднати Ритуальне Коло, і перетравити напівзнищену НадСоборність задля народження справжнього розуміння та універсальної єдності, ім'я якій – Непідвладна Розділові Цілісність. Ми їхали до нього, до того метафізичного цвяха, що його було вбито в постійно вислизаючу шкіру східної землі. Він її тримав. І мав цей атлант бути підтриманим у своєму есхатологічному відчаї саме нами. Окрім цього, нас притягало усвідомлення непереборної єдності нашої сакральної спільноти, проявленої та закарбованої в історичних святинях.

ТЕРНОПІЛЬ

Є неприйнятним, підозрілим та нелюдським, аби подорожні уникали святих місць. І бачили ми велике озеро і Храм Божий. І згадали, що називається місто Тернопіль, і є воно містом, що містить велику (океанічну за галицькими стандартами) воду. Воно менше за нашу столицю,

243

АНТОН
БОРКОВСЬКИЙ
ГАЛИЧИНА
У ПОШУКАХ
МОРЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

«цвинтар Орлят»: чий, як не польський, бік любіював Київ? Але ж ішлося про гідність наших воїнів, котрі загинули в тій війні, й тут компромісів бути не може.

Ось цитата іншого українського лідера-гетьмана Павла Скоропадського: «Наш українець буде всегда украинцем «русским», в отличии от галицийских украинцев».

Нещодавно минули святкування десятої річниці Незалежності України. У Києві парад з цієї нагоди приймав Президент Росії. У цьому заході було заборонено брати участь комбатантам УПА. Україна проголосила свою незалежність для того, щоби бути залежною від російських ринків збуту, від російських енергоносіїв, від російського типу порядку, від російських ЗМІ. Росія для України є об'єктом наслідування, а кого наслідуєш, до того стаєш подібним. До 1991 р. галичани гостро відчували дві речі – злидні й русифікацію. Після 1991 року галичани відчують три речі, але вже солодко: злидні, русифікацію та велике задоволення від незалежної України.

але гідно несе свою незламність між відблисками пожежі зі Сходу, і не перестає лагідно посміхатись своїй майбутності. І віддали ми шану красі тернопільських вод, і згадували про село, що бачили під час подорожі до Тернополя. Місце втілення тієї мрії, що зветься зв'язком живих, що мріють і мертвих, що мріяли. «Хто збудував? — Його вмерла донька все життя мріяла про здійснення богоугодного прагнення і хтіла, жеби спорудили при дорозі місце перепочинку подорожніх в освяченому місці біля джерела». Питання про деталі топиться в глибині галицької фаталістичности: Чи можна піднятися вище за ідеальність своєї утопічности, приборкати її та втілити в доступній одухотвореності навколишнього.

СОЛДАТИ

Чомусь, з незнаних мною причин вважають, що траур то є «чорний колір». А позолота демонструє славу та вдячність нащадків, і чим більше її, тим славнішою є увічнювана персона. Ця примітивність голдоцентричности триває від початку цивілізаційного стрижневого обертання навколо мідяків, срібняків та золотих ринських. А простота, точніше скромність, чомусь обов'язково має свідчити в бароковій свідомості зиганщеного нашого

народу про неодмінну жадобу невдячних нащадків. Якщо бані, то тішитися, що золоті, якщо хрести героя, то все одно підсвідомо радіти металу. Німецький Залізний хрест за мужність зроблений, відповідно, з ферруму, не стає дешевшим (за метафізичною системою об'єктивного визначення моменту слави, концентрованої в подвигу) нагоро-ді, зробленої з так званих «шляхетних» металів.

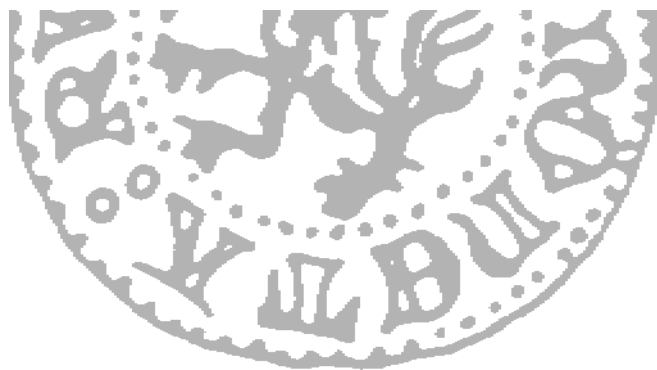
І побачили ми траурний сірій цемент та траурну зелень осінньої, трохи пожухлої трави. І душі наші піднялися над нашими грішними кендюхами, і вийшли ми з авта, і побачили поховання солдатів. Колишні імперські історики не мають чи то совісти, чи то сміливости назвати їх захисниками шляхетної, порівняно з будь-якою імперською, ідеї. На превеликий жаль сучасні історики київської республіки ще не виплекані поривом розгортання історичної об'єктивізації, і прах мертвих українських солдатів лишається для них прахом невідомих буржуазних... прислужників гестапівських... вбивць вагітних шкільних вчительок... зрадників... і курва мати, і курва мати, що гатить нескінченність забріханими вустами.

Але невеличкі хрести стоять і кидають великі тіні від Варшави до Ленінграду. І смерті маленьких великих героїв непомітної нашої війни серед загальноісторичного

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

М А К С Л А Н

мітологія

© М.Лан, 2001
Поступ, №138 (796), 11-12 вересня 2001 р.

Створювати міти — річ приємна і цілком почесна. А надто коли бачиш, як міт починає існувати і розвиватись уже поза волею своїх творців. Тим більше, коли цей міт має здатність віддзеркалювати реальність — але у власний, мітичний, тобто неіснуючий, спосіб. Гарні міти можуть надихати митців, а дехто вирішує в ім'я цих мітів віддати щось важливе — наприклад, життя.

...До речі, гора Олімп, як і Галичина, існує насправді. А міти грецькі, як і галицькі, у певний спосіб розкривають існуюючі міграції, «розклади» сил, психологію, впливи — себто реалії на тих чи інших територіях. У те, що зовсім не відповідає дійсности, ніхто не вірить, і тоді це вже не міт. У першу чергу в міт має вірити сам мітотворець, а особливо якщо він займається цим професійно.

Зважаючи на видиму палкість, вони таки вірять — ті, хто зараз говорить про вибраність, про особливий статус Галичини в Україні — і, як наслідок цього, її повне відокремлення в недалекому майбутньому. І вони мають для цього підстави. У київському магазині твоя мова (манери) зроблять тебе інопланетянином, в офісі — принаймні диваком (хоча часто — талановитим і працюючим), за чаркою — далеким чужинцем, який поближчає зі збіль-

контексту трагедій *історичних націй* пробуджують неситість великих дріб'язкових ненажер. Але стоять Хрести та позначають ту межу, що відділяє буття від небуття. Під Бродами була більша валька, а тут, біля Золочева, лежить лише маленька частка. Не нам на цвинтарях історії ділити мертвих братів на своїх та чужих.

Ми, люди вільні та доброї слави, подорожні, дозволяємо собі примружити очі та плисти до неозорости нашої історико-генетичної ідентичности. Хто зможе бути гідним провідником перед обличчям жовто-золотих верхівок дубів, синього прапорового неба та хрусту міриад потовчених кісток навколишніх ланів. О, бідна моя розп'ята земле. О, бідне моє небо, душа моєї сплюндрованої землі. Звідки приходили Вони, де дім їхній, де вони навчилися тої скаженої люті, де вони понабирались тої людодержчої спраги, де вони втратили божого вогника та віддалися пекельному полум'ю? За небокраєм. — Тоді хутчіше туди. Вполюймо метафізичного звіра правдою нашої ненависти, най захлинеється в нашій до нього любові, най втопить-ся в сльозах дерев'яного хреста, на якому він розпинав братську нашу довіру, най всититься нашою плоттю, нашою кров'ю, душею нашої землі. Ми мчали, минаючи сотні раптово-випадковостей, наші голови не встигали по-

роджувати нові образи та трансформувати наше «Я-Зараз» у «Вони-вчора» та «ми-Завтра». Ці картини подрібнювались, а водночас множились, затверджуючи неподоланну навколишню онтологічну константу «Україну».

ДОРОГА

Хто визначить значущість сенсу дороги порівняно з важливістю кінцевого пункту. Скільки сліз, хліба та молитов між Лембергом та Вінницею. А навколо концентрація тої краси, що зустрічається лише в різдвяних мрях про ранню лагідну календарну осінь. Хоча різдвяні спогади сильніші в нашій свідомості за реальність, так само як образ сильніший за сірий буденний матеріальний еквівалент. «Андрію, скажи звідки в неба тая краса? Як ти мислиш, коли б схопити та трусонуту тую небесну ризу, чи злапали б ми в нагороду повні писки зірок? — Хто й зна... Та зоряна краса нам є споконвічною згадкою про минулі та майбутні сліди нашого вельми цікавого народу. А зорями, я вважаю, краще, аніж золотом, самоцвітами чи нафтою. Бо сам знаєш наших посполитих: можуть передуситись навзаєм. А красою воно адекватно. Водночас і пам'ять, й нагорода. — А чому під Карпатом зірки менші, ніж тут? — А тому, що в пам'ять було нам

245

АНТОН
БОРКОВСЬКИЙ
ГАЛИЧИНА
У ПОШУКАХ
МОРЯ

шенням кількості випитого, щоби з настанням похмілля віддалитися на звиклу дистанцію.

Щоправда, наскільки щойно описане є зовнішнім — не знаю. Часто провокують внутрішні бар'єри і комплекс: продавець, можливо, справді не зрозуміла чи не дочула, а не відразу люто ненавидить усіх «западенців». А ти бачиш те, що хочеш побачити...

Вимурувана стіна має мати дві сторони — і наша частко псевдоевропейськість та витонченість є її частинами. І це при тому, що останнім часом на Галичині в усіх сферах, за малим винятком, блиску мало. А може, за цією стіною легше приховуються містечковість, невміння грати у команді, відсутність потуги, зрештою, агресивність: Краще бути іншим, ніж гіршим?.. Удар першим... Це вони не зберегли мови і стали більш совецьким народом, ніж ми, і це вони нас недолюблюють через те, що ми цього не зробили: вони гірші, вони примітивніші. Нам немає чого з ними знатися. Україна — від Полтви до Збруча. Тоді ми точно не програємо чергових виборів і обов'язково матимемо просто неймовірну кількість партій демократично-національного спрямування...

Так, людським істотам притаманні недосконалість і неподібність одне на одного. Ми справді відрізняємося

— на Сході, на Заході, ще десь. Кожен із нас пройшов свій шлях — і просто опинився в такому місці й у такому часі, і через те є тим, чим є. Часом ти зустрічаєш когось, хто в дивний спосіб суголосний тобі — і вам добре разом, це як кохання, що мало зважає на належність комусь або чомусь, воно об'єднує в будь-якому випадку (якісь ідеалістичні виходять і нібито космополітичні роздуми, якщо на хвилю забути про те, що говорю про один народ, — і що дуже різні люди часом розуміють одне одного). Але найчастіше буває навпаки — навіть у родині: непорозуміння і прірва.

Нам у Галичині багато чого не треба одне одному пояснювати, наприклад, про цінність певних речей. А в тому ж таки Києві, якщо ти заговориш про це, тебе просто не чути. Але об'єктивно сказане вище — лише атрибут цього переплетення місця і часу. Наша різниця виросла з одного трагічного історичного кореня, як і дуже схожий на реальність «міт про *Galyčynu*» як спосіб певної компенсації комплексів. І не потрібно звинувачувати у зраді тих, хто виїхав і асимілювався — він став іншим, бо там і справді інші умови, як і не потрібно особливо тішитися з того, що десь там ти ніколи не відчуваєш себе своїм, бо ти і справді не такий, як там звикли. Тим більше, що, сіда-

передчасно даровано величезну зірку, яку небо наше не втримало, а крила якої, закам'яніли та дають нам захист від спиною до небес. Яка й називається Карпатом».

ЗБРУЧ

Збруч — то є втілення справжнього українського споконвічного ритуалу. Ритуалу, який містить істинну розгубленість прихильника соборності та приборчаника автономії. Збруч є. Хоча це ні Дніпро, ні море, ні Карпат. Географічно він примітивний через те, що такий вузький, але історично для нас цікавіший та важливіший за спалену Москву. Збруч розділяє. Збруч творить єдність. Ми вийшли з авта та пом'янули Україну, що лишалася за нашими спинами. Потім ми випили за Україну, що поставала новонароджена перед нашими просвітленими обличчями. Ми були мандрівним проектом, що силою своєї свідомості мав утримати множини україн, які, подібно до шурів, розбігалися під нашими колесами. Ми їх вишивували, зібрали до купи, зліпили за конструктами генетичної пам'яті. І з'явилась Вона, веселкова тигриця, що зачарувала нас до гіпнотичного трансу грацією своїх споконвічних рухів. І ми випили втретє, за Любов. Ми кохали її, а вона обіцяла віддаватися нам кожної миті, лише ми

запрагнемо. Вона манила нас гарбузами своїх розкошів, греблями, мостами, теплицями, полтавами, киевами, чорнобровими вишиванками кучерявих гаїв, вологими тремтливими губами своїх ярів та балок. Вона спокушували нас своїми істамбульськими перверзіями. Вона обіцяла нам вічність, козачат, Шевченка, Київ. Ми хотіли запліднити її більше, аніж просто щомиті оволодівати.

І обернулися ми — за нашими спинами стояла також Вона, але сутнісно інша. І слюзи потекли з наших очей. І побачили ми її. Нашу Україну. Вона стояла, наша законна, затверджена перед Богом. І благала: «Ви вже ситі мною, нерозкішною. Прагнете нової чуттєвості. Її підстави — її принади. Не задовольняють вже вас моя сувора тілесність, моя ощадлива душа, наші мовчазні діти. Прагнете спрямуватись до нових тіл, нових образів, нової сладкості та нової гіркоти. Я набридла вам». Сумно стало нам, перед тим таким втішеним. І випили ми за пам'ять, щоб берегла та тримала наші хрести, наших дітей, наші мури, цвинтарі та церкви, гарячі та червоні наші гори. І щоб дарувала нам можливість пестити нову коханку, що хтиво розлягалась перед нами, Сестру нашої вічної від народження нареченої. І щоб вивела нас, тих що пізнали, жертв вічного покути за теє пізнання, до нашої законної володарки.

ючи у Львові в маршрутку, де гратиме низькопробна російська попса, можна себе відчутти не менш відчужено, ніж деінде. Різниця в ментальності всюдисуща.

А міт стараннями його творців потрохи вростає у свідомість загалу, який, можливо, ще не дуже звик до нього і не дуже знає, як на все те реагувати. Адже він суперечить іншому — культивованому — міту «про соборність». Але хтозна, може, в майбутньому відомий художник намалює алегоричну картину за мітологічним сюжетом «Галка викльовує очі кобзареві», а туристам показуватимуть Велику Галицьку (схожу на Китайську, Берлінську?) Стіну. На карті світу будуть не тільки дві Кореї: нащадки отримають осяйну мрію про возз'єднання, за яке зможуть довго-довго боротися.

МЕДЖИБІЖ

Дійові особи: траса, ми, авто, діти, мовчазні тіні жидів.

МИ: — А що то за Меджибіж?

ТРАСА: — Маєте ЗАЇХАТИ, заїхати, заїхати, заїхати.

Авто: — Там святі місця, маю вас відвезти.

МИ: — А може ми поїдемо якнайскоріше до найяснішого курганопереможця?

ТРАСА і АВТО одночасно: — Ні.

Діти: — На Меджибіж туди.

Жидівські тіні: колись з вами ми були неподільні, як Інь-Ян. Згадайте себе цілісних.

Замок в Меджибожі нас не просто приголомшив. Він нас зламав. Колективне «Я» було розпласталось перед ним, і напевно би не зібралось до купи ніколи, якби не наше хорове матюкливе ревіння, що допомогло хвилини за шість зібрати свою столичну холоднокровність й оговтатись. Ненадовго. Інстинктивно ми знов врятувались від сліпучої краси завдяки концентрованій лексиці. Описувати велетенську цегляну споруду не буду, дуже багато ремісників пера недолуго обводили контури фортечно-замкового чи церковно-культового мистецтва. Від Скотта до Гончара. Але марними були їхні жалюгідні сенти-

менти та витребенькові страждання. Ані романтичні східці, ані балюстради й колонади, ані інші свідчення героїчного минулого насправді не зачіпають. Будівля і будівля, казарма як казарма, бентежить не більше, ніж букові ліси, чи симпатичне дівчисько. Збуджує інше. Так само, як і в Кельнському костелі, збуджує праця. Фантастична праця, що виводить людину на орбіту максимальної наближеності до новозавітних вимог. Тесати каміння. Мурувати цеглою. Користуватись рівнем та Святим Письмом. Виводити стіни й водночас проростати з різнороба до майстра. Кожна маленька цеглинка є часткою велетенського задуму. І деталь, що вразила Тараса — маленькі декоративні зубці у внутрішньому дворі, неагресивні за своєю м'якою бароковою формою і вікторіанські в своїй феодальній урочистості.

І насиченість запахом очікуваної небезпеки, що наплювала атмосферу. «Мури — підвищувати, може врятують. Річок — більше, вода спинить кінноту, площу внутрішнього дворика — збільшити, бо ховатись прийдуть всі — від чубатих вусанів до перестрашених мацоїдів. А тих, хто не дбає — шмагати, рвати ніздрі, та знов шмагати». А як все навколо згорить, то мури виведуть до регенеративного порятунку нашої нації. І за тиждень люде поч-

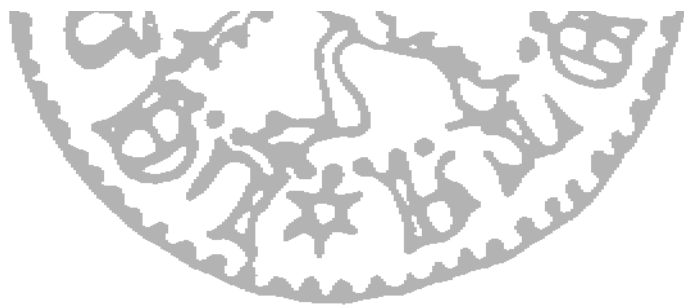
247

АНТОН
БОРКОВСЬКИЙ
ГАЛИЧИНА
У ПОШУКАХ
МОРЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

україно Наша духовная

Не могу не погодитися з тим, що, мовляв, творити міт — справа приємна. Додам ще й корисна, особливо для самого мітотворця. Заперечення ж викликає у мене твердження, що нібито в міт має вірити сам творець. І це не лише моя думка, теорія творення мітів розроблена вже давно і досить ґрунтовно, згідно з нею автором новочасного міту є людина здебільшого політично (культурно, релігійно тощо) заангажована, ерудована, талановита, а головно — цинічна. Особливо це стосується авторів мітів для можновладців.

Нині ці мітотворці змушені переконувати всіх в істинності легенди про щасливу в своїй єдності українську державу. Незважаючи на те, що кількість тих громадян України, що хотіли б позбавити державу суверенітету, щоразу зростає і за деякими соціологічними дослідженнями вже переважила за 50-відсоткову позначку. Тож, чи є хто щасливий у цій державі? А таки є, наприклад, чиновник, митник, податківець, зрештою, Президент. Ще б пак Україна, українська ідея слугує їм ідеальним засобом для досягнення життєвої мети — забезпеченого існування. Для того ж вони й творили чи замовляли творення цього міту.

нуть валяти глину для вбогих хат. І так всю історію: мазанка за мазанкою, набіг за набігом.

Ми поїхали. І постійно згадували про українську, феєрично-трагічну жидівську культуру, яку ми не навчилися сприймати та берегти, але десь в глибинах наших підсвідомостей чекаємо, коли історія заплідниться ще одним людським сином. І знову доля нам подарує зустрічі на цивілізаційних розламах. І чи зможе боговибраний нарід перемогти свою духовну несвободу. І чи зможемо ми подолати свою природу і щедро зустріти іншу культуру на наших теренах. Яка тут насправді виникла різновидом *нашої* культури, і, як циганська, вона вбирала ласку та ніжилась під променями спільного сонця, що буяло тут. І тому найгнітючіше враження чомусь справляє сільській брук, який вже не відчує смаку ваги своїх творців. І сільські діти, що не знають жодних мов, окрім якихось уривчастих слів, народжених великим монгольським степом, не вплетених в сталу культуру автохтонного мислення, але автентичних в своїй набутій онтологічній маргінальності. І беззахисних перед диким східним вітром, що видуває пісок з-під їхнього коріння, видуває розчин, що тримає цеглу їхнього замку. Засипає їхні маленькі баранячі очиці, і плачуть вони, але ніч не можуть

намацати, крім того дикого неситого вітру. І йдуть вони за ним, бо бачать лише в ньому опору, розраду та надію. Сліпі причинні каліки мертвого краю. Землі примар, понищених цивілізацій та початків клятої рівнини, що як море несе дикі фалі, в яких потопають та захлинаються і верби, і жовтогарячі бані, і кургани, і козацькі чайки, і чайкоголосі козачки. Рівнини, що в пароксизмі оргастичного розвитку втрачає і форму, і сенс, і розливається у великому штилі, ніжно цілючи підшови усміхненого в своїй непохитності сивого Карпату.

РИБА

Ми їхали, і дорога була насичена рибою. Сушеною, копченою, великою, середньою. Вона була розвішана на великих целофанових стендах і нагадувала крила впольованих велетенських кажанів, розвішаних людом перед дублікацією ікарової спроби грандіозного польоту. Сонце просвічувало крізь рибу-крила, крізь наші вушка, крізь стовбури дерев. А навколо панував спокій одвічно-довічного дзену, який колисав полонених безробіття, генетичних пияків, бранців родючої землі, що не дає повиздохати з голоду. Риба була гербом тої, невідомої досі в нашому королівстві, землі. Вона була символом, гідним до порів-

Так, на диво є багато й тих, хто купується на міт соборності. Причому найлегковірнішими виявилися ті, кому соборність (а в українському варіанті – це унітарність і надцентралізація влади, максимальна концентрація в центрі фінансових ресурсів, інституцій тощо) завдає найбільшої шкоди в аспекті культурному, матеріальному й політичному. А це значить, що автори попрацювали на славу й зуміли купити своїм твором саме тих, кого хотіли. «Ми будемо голі-босі, аби лише Україна була!» – волають у першу чергу наші земляки-галичани, а потім дивуються, чому їхні страждання не винагороджують, чому державу будують зовсім не за тим зразком, який вони собі уявили.

Під час святкувань 10-річчя здобуття незалежності досить часто з уст як українських патріотів, так і гостей з діаспори можна було почути приблизно таку тезу: «Так, не все ще досконало в державі, але в світі не існує абсолютно перфектних речей, ще кілька років і Україна увійде в еру благоденства!». Святі слова, святі в своїй вірі й наївності. Щоб їх проректи, треба було не помічати головного – тенденцій, напрямку змін в Україні. А тенденції аж ніяк не втішні, для більшості громадян цієї держави: посилення авторитарних впливів,

зростання ролі олігархічних кланів, криміналізація економіки, щоразу більша залежність від Росії, русифікація, і як наслідок цього всього – апатія. Чітко вимальовується доля України – перетворитися на другу Білорусь, від якої наша держава відстає лише на один крок, який називається Галичиною. Саме ця невеличка територія на українському політичному просторі, поза масою проблем, які вона поки що не в стані для себе вирішити, ще стримує наших можновладців від спокуси перетворитися на «бацьку», перейняти на себе безроздільну владу й освідчитися Москві в коханні. У контексті цього Кучма в Україні, як і Лукашенко в Білорусі як ніхто інший відповідають ролям лідерів своїх націй, тому й не дивно, що їх переобирають на другі каденції. Кращого не заслужили ні білоруси, ні українці.

Білоруси не розмовляють білоруською, а тих, хто розмовляє українською в Києві міліція може скрутити й кинути обличчям на асфальт. У Білорусі практично заборонена опозиційна преса, в Україні вона de facto теж відсутня (за незначними винятками, які не роблять жодної погоди). У Білорусі опозиція не має жодного шансу на перемогу, в Україні їй теж ніхто не дозволить перемогти... В Україні є лише Галичина, яка так денервує

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ЛЮБКО
ПЕТРЕНКО
УКРАЇНО НАША
ДУХОВНАЯ

няння з ранньохристиянськими уявами. Складалося враження, що риба була ще живою, але просто перейшла на інший щабель буття. Пейзажі накручувались навколо неї, вона не вимагала для істинності свого буття ані пива, ані води. Риба була домінантою того світу, світу тіней, світу нефіксованого відгону від її хвостів та плавників. Ставовоцентричність ландшафту. Напевно спершу люди селилися біля водойм, а потім почали сублімувати свої уявлення про океанічну свободу ритмом ставів. Так само птахи перетворюються в шурів, коли міняють свіжість польоту на затишок піскових нір. В них крила переходять у лапи, пір'я у хвост, дзьоби в огидні риля, а пісня в рикливе рохкання. І населення, колишні флагами Лети, корсари Небесних рік визвольного Джигаду, не перетворилися на плем'я норвезьких рибалок, і навіть на грекосоїв, а всього навсього у продавців мертвого риба'ячого м'яса та тлущу.

Наш Адмірал сказав: «Не ставати». Тому ми зупинилися. І наш керманіч-штурман вийшов поглянути на риби'ні сади. І ця, без сумніву надзвичайно мужня людина, що завжди зустрічала загрозу писок до писка, втекла перед загрозовою поstattю хтивої місцевої канібалки, що грайливо запропонувала: «Будем торгуватися».

Риби ми не купили. Але й не торгувалися.

«нормального українця». І проблема не в тому, що, як вважає дехто з галицьких оптимістів, кївська чи одеська продавщиця поки що не може зрозуміти галичанина, а в тому, що вона не бажає цього робити, вважає це нижчим своєї гідності.

Адепти соборности, які не втратили оптимізму, переконані, що можна змінити ситуацію на краще, наприклад, об'єднавши й активізувавши всіх людей доброї волі в Україні. Безумовно можна, й інші держави, хоча б наші сусіди в Центральній Європі, вже подавали такий позитивний приклад. До речі, розмовляв я нещодавно зі своїм другом-чехом, який в бізнесових справах мусить час від часу мандрувати містами України. Ділячись своїми спостереженнями, він не міг стримати здивування: «Як ви уживаєтеся в одній державі, ви ж зовсім різні за ментальністю, способом життя, прагненнями, зрештою за мовою? У нас і словаків було набагато більше спільного, та й то ми не змогли вжитися».

Але ми – громадяни України – зможемо. Для цього нам треба лише знайти об'єднавчі стрижні, хтось повинен чимось поступитися, аби дійти до консенсусу. Оскільки на суверенній соборній державі більше залежить західним українцям, то, очевидно, вони й повинні

ГАЙСИН, ЩО ПЕРЕМАГАЄ ЛЯНЦЕЛЬОТІВ

І почалася безкрая Вінницька пустеля. Наш караван стомився від однотипної невизначености ландшафту. Рівненькі простори, не обтяжені пагорбами, лісами та героями. Маленькі залипли хати. Невизначеність, через острах прийняти чітку форму. І якась загальна бідність контрастних тональностей. Відчуття якогось вурчання, що не є ані співом, ані ревом, ані плачем. Сите вурчання плодючої землі. І нескінченні алеї золотих дерев. І ми їдемо в осінь, ми їдемо з осені, ми вже блуємо осінню. А Гайсина, одного з вінницьких втілених уявлень про жидівський рай, нема. Ми їдемо, простори висмоктують нашу самість, розгризають плоть, вивергаючи безформні кавалки душ та думок. А Гайсина нема. Ми постійно заглядаємо до мапи, вираховуючи можливості похибок картографів, які перед нашими хворими уявами постають не менш брехливими, ніж метеорологи. Ми дуримо одне одного жартами, а Гайсина нема. Є осінь. В Меджибожі літо, трохи далі від нього царює риба, а тут – Непереможна Осінь. Кольори незмінні, ми непохитні, і долаємо простір незалежно від втоми. Ми дивимось одне на одного і спостерігаємо, як наші тіла жовтіють, одяг набуває медових кольорів, волосся наше може посперечатись з лисячими хвос-

249

АНТОН
БОРКОВСЬКИЙ
ГАЛИЧИНА
У ПОШУКАХ
МОРЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

бути поступливішими й не вператися, а поступово відмовитися від української мови (ірландці ж фактично перейшли на англійську), Греко-католицької церкви (зробили ж це 1946 року), уславлення ОУН-УПА (вони ж програли війну, на відміну від Червоної Армії), надмірної проєвропейськості (Росія нам ментально ближча). Тобто, якщо консеквентно дослухатися до порад оптимістів-соборників, то логічно випливає висновок: краще вже бути гіршим, аніж іншим.

Тоді всі мешканці ньеньки-України зможуть грати в одній команді, вбравши жовто-блакитні футболки, ну може не всі потраплять заспівати перед матчем «Ще не вмерла», але ж головне – єдності буде досягнуто. Але чи надовго? Бо ж знову виникає запитання: чи нас, таких мімікрованних галичан, захочуть сприймати та ще й цінувати по той бік Збруча, чи не спіткає нас доля тих малоросів, що вирішили за будь-яку ціну стати росіянами, але так і не знайшли пошанування поміж останніх.

За що, зрештою, нас шанувати, адже ми вже давно не маємо впливу на життя поза Галичиною. Експорт студентської революції зі Львова (зразка 1990 року) вже не зможе повторитися, про що свідчить хоча б сходження на пси того самого «касетного скандалу». Водночас

тами, думки забарвлені в кольори пожежі. Ми прагнемо традиційного порятунку нашого королівства — ялин. Але тут осінь безжально жовта, червоно-чорна, спекотно-нав'язлива, пекуча в своїй безкомпромісній пожадливість. Таке враження, що ми у паранойяльному сні ірландця-дальтоніка, який розрізняє лише помаранчевий та пекучожовтий. І він марить, і б'ється у кольоровій безвиході. Рятунку нема, ми відступаємо в своєму жалюгідному спротиві, і приймаємо як належне новий колір нашої свідомости. В абсолютній тиші ми чуємо тихеньке шарудіння, це наші префікси «Бен» перетворюються в «Мак». І нам залишається прийняти нових богів, знайти нових наречених і прикрасити пантеон кунсткамери гайсинського божевілля.

Але «ось-буття» не змогло до кінця витримати боротьби з нашими світлими архетипами. Марево розвіялось. Все скінчилось. Слава Богу, Гайсинщину проїхали, хоча й дещо потеплішали суворі підсвідомі кольори нашого північно-західного королівства. І ми в'їхали в Гайсин.

МАРШ ЛЯНЦЕЛЬОТІВ

В Гайсині ми насамперед звернули увагу на рештки синагоги. Але горілка нам була потрібніша. Аби змити дорожній порох з наших думок. І наше шапіто почало тероризувати свідомості тубільців. «Компанейка біла невелька, але бардзо пшиємна», щоправда незвична для гайсинців. Адмірал нагадував Меттерніха, який вийшов за межі свого віденського садового пльоту, а поллічники, себто ми, були чимось середнім між двором балканського князя в екзилі десь в Уругваї та фольклорним ансамблем часів президентури Л.Кравчука. Аборигени обертались із роззявленими писками. Ми гордимися лавами оточили «магазин», прив'язали верблюда, розкинули килими, увійшли і почали закупівлю. Відвідувачі були би менше здивовані, якби китайці заколядували на Йом Кіпур. Наші обличчя були суворо-невблаганні, чисто поголені, сорочки ошатні, і гаманець Голови був повний місцевих грошових одиниць. Прямі постави наші випромінювали офіцерський незламний гонор, а обличчя - нахабство колонізаторів. Це все нагадувало відвідини німецькими офіцерами розливу 1940 року французького містечка з назвою Париж під час урочистої дефіляди. Але Гайсин є одвічно україно-жидівським містечком, і ми б не повинні

Схід має достатньо важелів впливу на нас. Звернімо хоча б увагу на медійний тиск: «Іхні радіо», жовта київська преса, російськомовні «національні» телеканали, книжки з Росії, фільми, дубльовані загальнозрозумілою в Україні мовою. Російськомовний ширвжиток хапає нас за горлянку, не залишаючи простору для маневру. Тож ще кілька років і питання про відмінність українських регіонів (на втіху адептам соборности) злетить з порядку денного, бо ми просто втомимосся протидіяти навалі зі сходу. «То поставте собі по Збручу Велику Галицьку Стіну», — єхидно заявляють переконані унітаристи. Ідея може й непогана, але тут вона не допоможе, адже інвазія зі сходу має значно хитріші, аніж фізичний тиск, форми, хоча не менш брутальні.

І тоді дискусія галицьких автономістів зі соборниками втратить будь-які підстави, адже всі ми «на Сході, на Заході, ще десь» станемо «нормальними українцями», як їхній лідер Леонід Кучма чи Олександр Ткаченко. Зрештою ґрунту для дискусії, можливо, немає вже й нині, може наші опоненти зрозуміли раніше від нас, що битву за «українську Україну» вже програно, і намагаються нам натякнути, мовляв не тратьте, куме, сили, спускайтеся на дно.

Але, якщо унітаристи ще свято вірять у побудову соборного раю на українській землі, то можу дати їм лише одну добру пораду: хай розпитають в Олесе Бердника, як потрапити в оспівану ним «Українську духовну республіку». Саме там протікає життя так, як вони собі уявляють (виходячи з їхніх тверджень), там вони знайдуть собі щастя і святий спокій. А галичани, аби їх, не дай Боже, не звинуватили в сепаратизмі, підуть укотре святкувати прихід «советів» до Львова, іменуючи це Днем міста.

ЛЮБКО
ПЕТРЕНКО
УКРАЇНО НАША
ДУХОВНАЯ

250

епатувати місцевий люмпенаріат НАШОЮ мовою. Бо навіть якщо ми й сприймалися як колонізатори, то такими насправді не були, оскільки приїхали зі своєї землі на свою ж таки. Але тих, хто би про то пам'ятав, там майже не лишилось. Жорна історії перемоли їхні душі, а вітер розвіяв пам'ять їхніх нащадків у безкраїх просторах степового моря однієї шостої суходолу. І ми співчували їм, знедоленим, коли вони посміхались з нас, втаємничених.

ГРЕБЛІ

Смеркло. Нічна траса привела нас до занедбаного райцентру, порівняно з яким Гайсин був Тюльрі. Ми їхали, минаючи воду. Було дедалі більше і більше води. Вода і греблі. Возняк зауважив, що ми, звиклі до ландшафтної обмеженості у воді, пацюки, з подивом сприймали співвідношення води й землі фіфті-фіфті. І греблі фантазматичні в своїй постійній присутності. Культура ставкова, та культура гребельна абсолютно неподібні, якщо їх розглядати в найхарактерніших проявах.

Навколо гребель містились недоджунглі, панували тиша та безлюддя. Ставки, в свою чергу, радше свідчать про підсвідому онтологічну прикутість метисів-маргіналів до оаз, де колодязь був нерозривно пов'язаний із життям.

Вони не могли полишити ріку. А тут була справжня вода. Вода, що не залежала від бажання мешканців, вона опанувала їх душі, їхній побут. Вона плюскокала, як би сказав гуру млинів та вуликів, подібно до сотень хтивих мушель, що окрім цього хлюпання не мала іншого незалежного метафізичного сенсу. Ми їхали і відчували, що Україна, ворожа, недобра, чужинська в своїх ворожій зорієнтованості на тотальний схід, прагла розпорозити нашу рецептивну цілісність чи то кольорами, чи то гребельним (а може й пекельним) мушлеуподібненням споруд господарського призначення. Ми билися в агонії руйнації декартівських сутностей та конструкцій нашого галицького, королівського, аполонічного, раціоналістичного мислення. І відчували, як навколишність пробуджувала найнезрозуміліші підстави чи то чуттєвості, чи то нового інтроспективного пожадливого ірраціоналізму. Якби ми побачили повний місяць, то напевно наші трипільські предки, лише приспані культурно-цивілізаційними шарами, не витримали би, і відбувся би той процес, що завжди поєднував звірів. Ми би почали або вити, або розгублено скавуліти, й тиснутись ближче одне до одного в пошуках порятунку. А греблі колихали наші тіла, душі, вишивки на наших комірцях творили свою ритуальну структуру сві-

251

АНТОН
БОРКОВСЬКИЙ
ГАЛИЧИНА
У ПОШУКАХ
МОРЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ВІДПОВІДЬ ЛЮБКОВІ ПЕТРЕНКУ

МАКСЛАН

Не міг не втішитися, споглядаючи те, що останні мої поступівські публікації мали певний відгомін, а навіть матеріалізувалися статтею Любка Петренка від 22-23 вересня «Україно наша духовная». Так якось непомітно для себе я став опонентом, стороною в дискусії, можливо, навіть ворогом – як колись казали – народу. Адже так логічно впливає із аналізу, запропонованого п. Петренком. За його твердженням, буття України в її сучасних територіальних межах дорівнює відмові від української мови, забороні Греко-Католицької Церкви, цілковитій підкорі Росії. І, зверніть особливу увагу, в майбутньому на повне прийняття галичанами такої ситуації. А я, сміючи висловити кілька зауваг стосовно міту про сепаратну Галичину, стаю палким всього того поборником, котрий радісно потирає руки після кожного здубльованого російською фільму чи пісні групи «Тату» у львівському ефірі. Принаймні це п. Петренко, вочевидь, хотів побачити і таки побачив.

Підкреслю тільки загальний керунок його міркувань – якщо ми хочемо єдності, маємо віддавати, підпорядковуватись, з нас мають щось ліпити, ми не здатні впливати на стан речей, когось, наприклад, українізувати, одеська продавщиця відчуває себе вищою за нас, а про те, щоб вона

тотлумачення, на вухах виростали китиці, пазурі потроху ся збільшували на сантиметр, а лани відбивали музику гребель й творили мелодію, що здатна зупинити час та піднести гори. Оця чарівна музика поєднання плюско-ту, простору та шаманського порипування загат, що креслили нотний стан аж до небокраю, і витягнули з Божої кишені це чудо, що зветься Тепликом. Ми відчували, що володіння Карабаса-Барабаса наближаються дедалі ближче і ближче. Повітря на смак нагадувало мед, а мед у повелителя бджіл нагадував повітряну есенцію, що насправді лікує все, відновлює землю та є матеріальним втіленням давньогрецького «нуса», якщо буде коректною така глибока метафора. Ми відчули, що проникли в іншу стратегічну точку українського простору. Вона не містила ні заходу, ні сходу, ні Києва, ані Багдаду. Вона була окремою онтологічною величиною, від якої, як від наших королівських мурів, тягнуло істинною субстанційністю. Вона розгортала буття згідно зі своєю системою вимірювань. А центром координат був Він, Пасічник, Останній Мао степу, останній співець долу та загати, Великий Дуче в екзилі на Ельбі, ім'я якої – Україна. Ми наближались до пульсації його обійстя, і радість наша була пропорційною до наших зусиль.

НІЧ

Коли ми зустрілись з ним, радості не було межі. Над нашими галицькими головами творилась нічна чудасія. Ми сиділи за столом оспіваного в літописі чуттєвості обійстя, і радість нам заважала пити і говорити. Ми мовчали, зачаровано згадуючи дорогу та нову реальність, що була страшнішою від «Чорної Книги комунізму», і водночас прекраснішою від найсоковитіших гоголівських переживань щодо південно-східної української ночі. Темрява не була чорною, радше веселковою. Крізь її призму ми бачили набагато глибше, аніж може описати найприскіпливіший географ-позитивіст. І погойдування нашої суб'єктивності врівноважувалось цим світом тіней, що гукали до нас із глибин своїх п'ятитисячолітніх курганів. За одну ніч ми мали відчутти світ абсолютно інакших смаків, запахів, доторків та нашптувань. І ми тихо гомоніли, і вся тугешня природа бажала нашого пізнання. Ви знаєте, як найкраще споглядати степ? Це можуть знати лише ті, хто був удостоєний вийти поза межі цього дому. Вийти в степ, і в повному розслабленні відчутти, як живе степ, як співають дуби, як здалека лине пісня господніх млинів, і як на труху вони мелють людську марноту та людську велич. І розумієш досі незбагненну онтологію суму, що приходять

слухала українську музику, немає й мови. Цього разу, як на мене, комплекс меншовартости постає вже без маскування під вибраність. Якщо ці люди, котрі так поведуть себе в умовах єдності, є саме такими, то що вони набудують за Великою Галицькою Стіною? Якщо повна відсутність хребта – це не хвороблива фантазія п. Петренка, то яке ж блискуче майбутнє чекає на нас там?

Завжди дивувало, чому в посібниках з історії позитивними персонажами вважають тих постатей, котрі збирали якнайбільші території, об'єднуючи чи завойовуючи їх. Дивувало, бо суб'єктивно незрозуміло є мотивація загарбництва. Об'єктивно ж – це вияв сили. Тобто якщо ми віримо у власну потугу, потенціал, врешті у вибраність – ми ж у відокремленій Галичині розраховуємо на побудову Раю – то її має вистачити і на інвазію. Скільки можна трактувати себе виключно як хлопчиків для биття? Так і справді можна у це повірити. Голова страуса закопується у пісок незалежності, щоб не бачити і не кричати своїм солов'їним криком, коли сибірський ведмідь продовжуватиме гвалтувати вже непотрібне з точки зору цієї голови тіло. Така от вимальовується пасивна картина – цілком протилежна протиставленню, скажімо, шляхом нав'язування якості чи

інтелекту. А протиставити-таки є що – по обидва боки такого милого декому мітичного кордону поміж Українами. Бо якщо немає, то ампутація не рятує від подальшого гниття.

Як часом не дивно, але природна любов людини до місця, де вона народилася та «існує» впродовж довшого часу, притаманна не тільки галичанам. Можливо, вона буває іншою, ніж у нас, але все ж патріотизм існує. (Якось спостерігав у побутовій ситуації бурхливу реакцію одного киянина на певний випадок з боку москвичів на українське. До речі, цей киянин за походженням – росіянин з Пітера, що прожив останні 30 років в Україні і підхопив інфекційний патріотизм). Ряд бізнесменів, політиків, просто людей – реальні патріоти в силу природного відчуття зв'язку із своєю землею, навіть підсвідомо. Це не помічають чи не хочуть помічати ті, котрі також ще й забувають, що Шевченко, Стус, Чорновіл і навіть група «ВВ» – родом зовсім не із Західного регіону, як і літературний варіант української мови, та й часто самі вони.

В тому, що державність і соборність України вигідна чиновницькому апаратові, – один із незаперечних аргументів п. Петренка, в якому можна помітити й певні позитиви – чим більшої частини населення це вигідно, тим нормаль-

МАКС ЛАН
ВІДПОВІДЬ
ЛЮБКОВІ
ПЕТРЕНКУ

валами, забирає в середнього віку суїцидальну данину, а решті дарує великий перехід підбивання підсумків. Ти бачиш всю неозору можливість, не обмежену конкретними претензіями картезіанської логіки, геометрії та кодексів. Вона випинає перед тобою, новим Лобачевським, провокативні шанси досягнути неосяжне, і водночас входить у змову із твоєю слабкою природою, що боїться нового знання, і стидається того страху. І бачиш ти зорі, а намагаєшся вчепитись в їх сталу фізичну описовість, дивишся на скіфські лани, а чомусь постають вмираючі від голоду люди, що повзуть, сухими вустами тавруючи братнього Каїна. І не можеш відірватись ти від землі. І хочеш відчутти кантову гносеологічну радість, від неба і імперативу, але чомусь зорі розсипаються в твоїй свідомості прикрасами імператорів-генералісимусів, а мораль породжує асоціацію зі словами «ви замаралі – і подлежите расстрелу».

Але вона прекрасна, ця ніч щербатюкової України. Вона чарівна в своїй лагідності, і не дивуєшся поетичним коханцям її. Наша суворіша, а ця розкошує навіть восени. Вона дозволяє намацувати в собі такі чудеса, за які можна віддати красу наших полонин. Вона, вінницька вічна ніч, досі зберігає фільваркові глиняні доми давно зогнилої шляхти, млини усиновлених хробаками мельників,

хати, розвіяних голодоморо-зіслання-розстрілами, трьохсотлітніх кріпаків. Вона консервує та щедро віддає свою красу, свої багатства та своє тепло. Ця ніч зберігала в балках свого тіла і народ український, і його муку, і його радість. Вона не прагне всесвітньої жалоби, вона сама вбралась у чорне і тільки чекає герменевтів свого горя. Вона жива без увічнення та рейвахау, негаласлива. Плаче зорями своїх очей, водночас даруючи тобі радість прозріння та якусь добру врівноважену невідступну мудрість. І несе не спалах кавказької берсеркерської вендети, але ватру свого горя, що буде змітати розливом братнього кохання межі оонівської пристойності, і здригнуться сусідні народи від солодких обіймів цієї чорної, масляної землі. І проллється світло на пророцтва Нострадамуса, і зрозумілою стане правдива трансформація чорнобіля-зірки. І Червоні імперські зірки почервоніють ще більше та смакуватимуть полином нашого горя. А потім знов сходитиме ніч над безкраїм, безлюдним від Дніпра до Уралу, степом. І плодючий підмосковний гумус знов чекатиме на гідного давньокиївського орача.

253

АНТОН
БОРКОВСЬКИЙ
ГАЛИЧИНА
У ПОШУКАХ
МОРЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

нішим буде існування цієї державності і соборності. Ефект дешевої вареної ковбаси спрацьовує безвідбійно, добробут і процвітання – гарантія лояльності суспільства. Хоча, з іншого боку, глибоко не вірю в те, що натовп чимось керує і має не нав'язані бажання. Через те й витримував минулу публікацію в суб'єктивно-індивідуалістичній гамі, яку змушений змінити у цій, аби деякі непроникливі читачі могли мати більш чорно-білу картинку, яку, можливо, їм не вдасться так спотворити у своєму сприйнятті, як п. Петренкові, який, поміж іншим, цілком не помітив висловлену іронію стосовно мітичності реальної соборності. А, зрештою, сепарація в рамках, наприклад, федерації могла б бути чудовим тестом на зрілість. Можливо, стосунки тоді між Сходом і Заходом були б більш паритетними, а середній донецчанин позбувся б параноїдального страху приїзду на Галичину через недосконале знання мови. А от кому вигідне розмахування Прапором Від'єднання, це – інше питання. Пахне таким собі шоу-бізнесом. Можливо, позиція редактора міжнародних новин газети «Поступ» Любка Петренка – цілком особистісна, а може, і наявність певної складнішої маніпуляції і порушення цієї теми – лише гарна можливість привернути увагу.

ДЕНЬ

День був яскравіший від нашого прапора. Велика просторова неосяжність, тіні до небокраю та заляття словесних ритуалів, що змальовували всю цілісність цієї землі. Історію, яку насправді можна при бажанні прочитати в медових скрижальях стільників. І ми бачили його Маму, яка несла сімдесятилітню правду своєї присутності *в тому* часі, *в тих* подіях. І ми бачили кургани, що містять в собі незнані багатства і чекають лише переможного трактора, що нарешті подарує їм повне забуття.

Але це історія іншої розповіді, і ми, мандрівники, що проникли в серце невідомого, знали це, і знали, що й за кілька днів не зможемо увібрати всіх багатств, які містила щедрість цього Сорочинського ярмарку.

І тому ще зранку засумували, а одразу по обіді поїхали додому. І відчували, як прагне ця українська земля України, і як Україна тужить за нею.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© В.Вітковський, 2001

до проблематики

«Галицького проекту»

ВОЛОДИМИР ВІТКОВСЬКИЙ

В О Л О Д И М И Р Є Ш К І Л Е В

КНЯЗЬ ЖАХУ

спроба вільної екзегези

© В.Єшкілев, 1992

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

У сучасних кордонах Української держави самостійну соборну Україну *відродити* неможливо, оскільки окремі її регіони до 1991 р. ніколи не утворювали органічної й суверенної цілісності, як не творять її й тепер... Розумію, що за подібне висловлювання ще кілька років тому я був би занесений патріотами до «чорного списку» ворогів українства й московських агентів. Однак, як мовив мудрий еллін: бий – та спочатку вислухай. І, взагалі, ніж бити – краще спростовуй фактами! Факти ж засвідчують, що терени від Хутора Михайлівського до мису Форос і від Тиси до Айдару цілком по-різному виживали й розвивалися аж до сер. ХХ ст. Приміром, у Києві, Львові, Чернігові око тішать пам'ятки княжої доби, між тим землі сучасного Донбасу потрапляють в українську історію не раніше ХVІІІ ст. Відтак у галичан і донеччан не лише різна минувшина (в першій так само нема стаханівського руху, як у другій – січового стрілецтва й т.п.), а й відмінне її сприйняття, різна глибина історичної пам'яті. Релігійні, національні, політичні складники нашої духовності, крім того що відмінні змістовно, ще й мають різну питому вагу. В Одесі ставлять пам'

ятники особам та персонажам, чії шанси бути увічненими у Львові слід визнати нульовими... Наші регіональні економіки неподібні й навзаєм малопов'язані, тому діловий Крим може з ентузіазмом вітати реформи, які для поліщуків є абсолютно безплідними – й навпаки. Ми різними мовами говоримо про різні речі, обстоюємо різні цінності й із тих самих фактів робимо цілком відмінні висновки.

Відродити соборну Україну воістину неможливо. Але її можна створити заново! Не слід драматизувати проблему взаємної неподібності українських регіонів: приміром, свого часу перед творцями єдиної Італійської держави постала не менш строката картина... Та в будь-якому разі відмінності є значними, вони формувалися століттями, відтворюються нині й зникнуть ще нескоро, а отже, проблематика українського регіоналізму приречена стало залишатися актуальною,

Наприкінці 80-х рр. минулого століття прапором новітніх соборно-самостійницьких ідей в Україні виступила Галичина. Переважно галицькі та «прогалицькі» діячі формулювали ці ідеї у зрозу-

«Таємниці Буття мають три Числа і розташовані на трьох сферах втілення: на сфері Промислу', на сфері Дії та на сфері Спогадів. Смертним ніколи не вдасться об'єднати три Числа в зрозуміле та цільне...»

Мануель Ескаторес. XIII ст.

СФЕРА ПЕРША: АНТИХРИСТ

Пророцтвами про Антихриста можна вважати безліч текстів від Книги Даниїлової – «коли грішники довершать міру, настане цар зухвалий, хитрий» (Дан. 8, 23), до об'яви: «здавачам м'яса товари відпускаються у магазині-салоні № 666». Найповніше передбачення Князя Жаху, в особі якого сатана збере зло смертного світу, міститься в Апокаліпсі св. Іоана Богослова. Коментуючи безсмертний твір, святі Отці Церкви звули обрій пророцтва до людських координат: «Антихрист вийде з мороку й темряви глибинних теренів Землі, куди вигнаний був диявол» (св. Андрій Кесарійський; «Толкованіє на 11-у главу Апокаліпси», 30), «Антихрист народиться від жони нечистої, від дівиці вигаданої» (св. Гіполіт, «Сказання про Христа та Антихриста»), «Антихрист буде підготовлений і вихований

таємно» (св. Іоан Дамаскін, «Правдиве викладення Православної віри», кн. 4, гл. 26). Окремі містики вважають, що поява Антихриста як всесвітнього володаря буде пов'язана з Єрусалимом, так само, як в свій час місія Спасителя нашого, Ісуса Христа. Вони базують свої висновки на тексті «Синаксар у М'ясопусний тиждень»: «...и во Іерусалимь достигнетъ, и храм их воздвигнетъ».

Цікавішими є дослідження про час приходу Антихриста. Нострадамус у «Центуріях» (10, 72) вказував на 1999 рік від Р. Х., що наповнює екзегетів (дослідників текстів) терпким передчуттям нещастя. Дехто вважає, що Антихрист вже приходив – у 1917 році, і виголошував своє вчення не з Храму, а з Кремля. Але протоієрей Б. Молчанов застерігає: «Мы можем себе представить – как легко и быстро после отвратительного черта большевизма сможет привлечь к себе всеобщее внимание «светлый» образ Антихриста» («Антихрист», Нью-Йорк, 1976, с. 7).

Секта аттаріанців виробила вчення про постійний прихід Антихриста у світ. Адепти секти твердять: десь на початку Христової ери існувала людина з лівою рукою Антихриста, через століття жив носій його волосся, через сто років око або вухо улюбленця сатани стало частиною тіла

мілих і звичних для себе (але аж ніяк не для цілої України!) поняттях і категоріях. Як на здоровий глузд, думка про те, що Наддніпрянщина, Донбас і Причорномор'я не сьогодні-завтра вшанують УНР та УПА, зречуться промосковських та прокомуністичних інтенцій і дружно заговорять українською, була цілком фантастичною. Однак у добу «оксамитової» національної революції багато кому з українських патріотів вона здавалася ледве не азбучною істиною, а загальнонаціональне лідерство периферійної Галичини – природним і незаперечним. (Під обидві ці «аксіоми» не було підведено жодної розрахункової бази – але хто б на таке зважав...) Благо, що перша в Україні некомуністична місцева влада ще в 1990 р. пообіцяла зробити регіон піонером ринково-демократичних реформ та національного відродження. Чого єдино боялися при тому націонал-демократи, так це сепаратистського шарпання соборного тіла «неньки» різного роду промосковськими «автономіями». Тому галицькі лідери, поборюючи на загальноукраїнській арені регіоналістські інтенції кримчан, донеччан, одеситів, самі демонстрували їх нібито повну від-

сутність. Усе, що тоді діялося в регіоні, неодмінно освячувалося ім'ям України, хоча б за змістом така дія не мала жодних аналогів на решті теренів держави, а за масштабом – не виходила за межі села чи мікрорайону... Навіть «самому» В. Чорноволові довелося довго й тяжко виправдовуватися за висловлені ним свого часу федералістські ідеї.

Зрештою, в другій пол. 90-х рр. уже можна було обережно констатувати, що соборна Українська держава таки відбулася. Однак внутрішній її зміст дедалі очевидніше розходився із тими світлими образами, що надихали свого часу на боротьбу українських патріотів. Ринок і демократія вперто не приживалися на українській землі або, зазнавши дивних метаморфоз, демонстрували лише свої «негативи». «Київські дядьки» хутко навчилися обдирати й придушувати провінції незгірш від своїх московських попередників. У незалежній державі історія та ідеологія національної незалежності лишуються чужими для більшості населення, а борці за волю не дочекалися ні офіційного, ні всенародного визнання. Й, зрештою, найбільючіше – суверенітет України виявив довершеність й незво-

обраної ним істоти. Цілісний Антихрист, стверджують атаріанці, не з'явиться ніколи, бо цілісність і зло – несумісні.

Схід визнає майбуття Антихриста, як прихід могутнього космічного демона, що йому вдасться зруйнувати мільйонолітній Охоронний Мур, побудований навколо Людства в духовному океані вищими йогами Авіду². Згадка про можливість такого демона знайдена в книзі бодхисаттви Н'ямі, де провіщено:

«Досконалість зруйнується, стовпи впадуть, морок поглине Кайласу³ і по чорному снігу Аймані прийде чудовисько!» (БН 7,68-69).

Незвичайний хлопчик Джо Батгамер, який народився у 1953 році, дивував усіх своїм даром пророцтва. Прожив він 9 років і перед смертю передбачив появу Антихриста у вигляді зайця з блакитними очима і чорним вухом. Джо назвав дату появи – 4 вересня, але рік назвати не встиг. Коментатори цього пророцтва – здебільшого шарлатани – наділили зайця-Антихриста сатанинською звичкою злягаться в Купальську ніч з брюнетками та здатністю виголошувати промови на всіх діалектах Землі. Ми вважаємо, що подібні надмірності шкодять справжньому аналізу і призводять до сміховинних пророцтв.

Остання Книга Нового Завіту пов'язує з Антихристом славетне Число Звіра – 666. Навколо цього символу побудована ціла Вавилонська вежа спекуляцій. Зупинимось на одній версії, у відповідності з якою сатанисти створили книгу, що на її 666-ій сторінці вміщений справжній Знак Антихриста з шести елементів. Послідовники знакової філософії стверджують, що такий Знак необхідний для утримання рівноваги у Всесвіті, де на протилежному боці символіки утверджена Христова Церква.

Спіритуали кайєнської школи, виходячи з того, що Антихрист у всьому повинен бути протилежним Христу, вважають його жінкою. Ця здогадка надихнула маляра Анатолія З. Він намалював Антихриста – на полотні Князь Жажу виглядав як струнка гола дівчина з червоним волоссям, антрацитовими очима і акуратними персами. На дівчат, що їх Анатолій З. приводив до себе, зображення діяло збудливо – у ліжку вони ставали несамовитими. Одного разу до З. завітав бурят Ходга – філософ і гуру. Ходга неквапно оглянув полотно і промовив знаменні слова: «Останній з Великих Архатів⁴ не прийде, бо ВОНА його спокусила». В ту хвилину, коли гуру виголошував своє пророцтво, витекли з металевих рам чорні дзеркала Храму

257

ВОЛОДИМИР
ЕШКІЛЕВ
КНЯЗЬ ЖАХУ
СПРОБА ВІЛЬНОЇ
ЕКЗЕГЕЗИ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ротність російщення. Вже за роки свободи сформовано принципово новий інформаційно-комунікаційний комплекс, що функціонує майже виключно в російськомовному режимі – його бурхливий розвиток впливає на ментальність українців незрівнянно потужніше, ніж половинчасті спроби освітньої та адміністративної «українізації».

Національно свідомі галичани не мали майже ніякого впливу на всі ці процеси. Міграція до Києва певної частини й без того нечисленної галицької еліти помітно знекровила регіон, мало що змінивши в самій столиці, де владно обживалися дніпропетровський, донецький та інші клани, що їх украї важко запідозрити в наявності національних почуттів. Галичина стрімко перетворювалася з «П'ємонту» на провінцію – відсталу, консервативну, невливову й нецікаву для решти регіонів. Галицький імідж ще сяк-так підтримують згадки про недавнє революційне минуле та аура загадкової (як для совка-«східняка») ментальності місцевого люду, здатного несподівано спалахувати протуберанцями національного активізму. З цим змушені рахуватися можновладці, але що далі – то менше й менше.

Галичина стає резервацією – економічною, політичною й насамперед духовною. Але резервації, як відомо, надійно захищаючи колонізаторів від тубільців (з їх стрілами, томагавками й територіальними та майновими претензіями), останніх лишають безборонними перед «вогняною водою», сифілісом, культурницькою агресією «блідоллицих братів». Галицька резервація українства не становить винятку з цього правила. Економічна, кримінальна, духовна експансія зросійщеного Сходу стає доволі відчутною на галицьких теренах.

Національні почуття галичан змушені адаптуватися до цих прикрих, проте незворотних змін. «Західнякам» уже не ходить про якусь експансію – радше зберегти б своє, кровне...

Відтак «державницька» Галичина починає відроджувати нею ж засуджені й поборені автономістсько-сепаратистські ідеї. Систематично й дедалі «послідовніше» їх розробляє на своїх шпальтах львівський часопис «Поступ», «...ми на межі – стверджує, приміром, у редакційній статті в ч.116 (774) І. Мельник. – На межі втрати рідної мови чи всеукраїнської соборності. Якщо не встигнемо в Украї-

Перламутрових Хмар на острові Хон. Неназваний містик об'єднав обидві ці події у пророчий фрагмент Суцього і дав назву з п'яти літер (перші чотири були знайдені пізніше у текстах і визначені як приголосні). Картина Анатолія З. ніде не виставлялась і заважала своєму творцеві одружитись.

Одного зимового вечора, відчуваючи себе хворим, Анатолій зупинився біля великої гратчастої брами. Він доторкнувся рукою до її металу, до залишків фарби на кутих спіралях, до гранованих пірамідальних заклепок та залізних троянд навколо клямки. На металевій пластині він побачив обгорнуті павутинням залишки метелика, кольоровий пташиний послід і ще щось незрозуміле і знищене. Він раптом відчув дивну гармонію пронизливого вітру, брами і ампірного каменю старих будинків – каменю сірого, стомленого та мудрого. І в естві його відкрилось нове, внутрішнє небо з єдиною зіркою – теплою та сріблястою. Він пішов додому, спалив полотно з зображенням Антихриста і написав текст, який починався словами: «Кожне наближення до істини марить наближенням до абсурду...». Наприкінці тексту містився віршик НА НЕЗРОЗУМІЛИЙ МОВІ:

*Олл а олла олла см.
Хар-хор сінгл,
мар гебел кай олла см.*

СФЕРА ДРУГА: КОЛЬОРИ ЗРАДИ

Уява виймає з потоку Часу дві краплі минулого і зливає їх за правом примхи. Перша крапля: 5 листопада 1708 року Мазепа виступає з Батурина назустріч Карлові XII; крапля друга: 4 липня 67 року на попелі сплюндрованої римлянами Йотапати зверхник вже мертвого гарнізону Йосип Флавій рятує своє життя, провіщаючи Веспасіану імператорську владу. Обидві краплі ми забарвимо у чорний і золотий кольори – блазонні⁵ кольори імперії. Мазепа зраджує Імперію заради своєї Батьківщини, Флавій зраджує рідну Іудею в ім'я Імперії. Імперія дає обидвом краплинам масний полиск чорного та золотого. Можливість інших кольорів не виключена – сіре небо над Батурином, червона смуга на сенаторській тозі Веспасіана – але визначають все, домінують у всьому чорне та золоте.

Який з цих кольорів позначає серед істинних знаків зраду – достоту невідомо.

Неважко створити безліч визначень зради. Але згада-

ні здійснити мовний вибір, доведеться галичанам робити вибір державний і відмовитися від решти, щоб врятувати власну ідентичність». В кращих традиціях «Краткого курсу...» здійснюється чергова ревізія нашої багатостраждальної історії – тепер метою «дослідників» є доведення споконвічної відрубності Галичини та її протиставлення решті України. Звичайно, не всі видання й автори ставлять питання так «круто». Але очевидним є загальний зріст зацікавлення проблематикою галицької особності та піднесення – в тих чи інших формах – статусу регіону.

Ми схильні вважати останнє явищем природним і назагал позитивним. По-перше, тут дається взнаки тверезіша оцінка галичанами своїх реальних сил та можливостей. По-друге, регіональний масштаб, на противагу загальнонаціональному, є ближчим, відчутнішим, зрозумілішим для пересічної людини. Надмірна й у підсумку малопродуктивна заангажованість галицького істеблїшменту в загальноукраїнські справи стала не останньою причиною сьогодиншнього відставання регіону. За очевидного запізнення всеукраїнського prosperity му-

симо максимально використати ресурси регіонального поступу. За явної затримки євроінтеграційних процесів маємо згадати, що Галичина свого часу вже була «єврорегіоном». Зрештою, перед лицем навалної русифікації ми повинні боронити наш край, як неприступну твердиню української самобутності й, хочеться вірити – плацдарм для майбутнього загальноукраїнського відродження... Отже, підстав для розробки «галицького проекту» аж ніяк не бракує. Погляньмо тепер, як мають справи з його перспективами.

Почнемо зі стереотипного означення Галичини, як «П'ємонту» української державності. Італійський П'ємонт спершу став загальнонаціональним фабрикантом і фінансистом, «європейським фасадом» Апенінського півострова, а вже відтак – прапорноносцем «італійської ідеї». А Галичина?..

З-поміж «єврорегіонів» XIX – першої пол. XX ст. Галичина стало залишалася одним із найвідсталіших і найбідніших. Надто якщо брати до уваги становище корінної, української нації. За всіх своїх народобвивчих і русифікаторських «заслуг», совєцька влада спромоглася істотно піднести добробут га-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ВОЛОДИМИР
ВІТКОВСЬКИЙ
ДО
ПРОБЛЕМАТИКИ
«ГАЛИЦЬКОГО
ПРОЕКТУ»

ємо герменевтичний⁶ парадокс Ганса Гадамера: коли ми вимовляємо слово, то не дошукуємося його точного змісту – ми «всередині» слова. Якщо ж постійно шукати ідеальної відповідності слова змістові, бути «ззовні» слова, то мислення перетвориться у пошук межово точного терміну, і мова як процес щезне.

Не виключено, що зрадник завше перебуває «всередині» слова ЗРАДА. Уявимо собі Азефа, який почав шукати ідеальний термін для означення своєї діяльності – матеріалізуючи саморозуміння, він перестав би бути політиком за браком часу. Можливо, Азеф взагалі не думав про зміст слова ЗРАДА, можливо також, що він уявляв собі зраду галактичною голкою, що нею Творець зшиває несумісні фрагменти Суцього: світло і темряву, жандармерію та есерівський ЦК, чорне і золоте. Зшите з темрявою світло утворює ранок Заратустри – сірий та вологий, зшитий з провідником есерівського ЦК жандарм утворює Азефа, зшите з золотим чорне – імперію. Так зрада ускладнює прості речі. Усяке ускладнення, – стверджують матеріалісти, – дорівнює прогресу...

Найпершою зрадою християнський світ вважає повстання Люцифера проти Творця-Саваота, відлуння яко-

го пульсує криваво-червоними спалахами у 14-ій главі біблійної Книги пророка Ісайї. Дехто стверджує, що саме ця катастрофа привела до розкладу Первісної Єдності на матерію та дух. Таким чином, наш Всесвіт постав з гріха зради, а прабатьки Людства Адам та Єва, народжуючи Каїна, в дечому змавпували прадавню трагедію.

Останньою ЗРАДОЮ є виправдання порожнечі. Ніцше зауважив: «Жовтим або чорним називають проповідника смерті...». Він тямив у кольорах. З партеру запитують: чому не згадано про Іуду?

А нащо?

СФЕРА ТРЕТЯ: ІНКЛЮЗ

Божевільний дантист уявляє пекло Данте діркою в зубі Бога: природа всіх отворів – демонічна. В Галичині віддавна визнано, що дірява монета може бути інклюзом – знищеним грошовим знаком, що завше повертається до свого власника. Іноді з прибутком.

Історія інклюзів почалась 5 квітня 28 року, коли Христос розігнав міняйл з галерей Єрусалимського Храму. Розсипаний Сином Божим дріб'язок попав під владу Отця Мороку. Містики стверджують, що тих монет було 666.

259

ВОЛОДИМИР
ЕШКІЛЕВ
КНЯЗЬ ЖАХУ
СПРОБА ВІЛЬНОЇ
ЕКЗЕГЕЗИ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

личан. Проте ступінь економічного розвитку, матеріальний та освітній рівень населення тут лишалися нижчими від загальноукраїнських показників. І сьогодні Галичина, зосереджуючи приблизно 10% населення України, продукує лише 5-6% загальнонаціонального ВВП. Львів, столиця регіону за кількістю мешканців і, відповідно, своїм економічним та інтелектуальним потенціалом посідає лише 7-ме місце в країні, тоді як жодне інше галицьке місто не потрапляє навіть до першої двадцятки... Отже, в сенсі економіки – не П'ємонт, а радше якась «Сицилія». Тож ясна річ, що лідерство такого регіону могло бути тільки ситуативним і скороминущим.

Утім, національні лідери можуть змінюватися. Сприятливі в цьому плані шанси для Галичини створювали: по-перше, кризово-революційна ситуація в державі; по-друге, унікальний для України комплекс історико-географічних особливостей (традиційна західна орієнтація, багаті туристично-рекреаційні ресурси, живий досвід громадянської самоорганізації, природна функція транспортного коридору та «європейської брами» України й СНД) і, зрештою, ґрунтовне політичне й персональне онов-

лення на поч. 90-х рр. владних структур, що не мало аналогій у решті регіонів. Ефективна реалізація цих шансів могла призвести до того, що Україна ввійшла б у XXI ст. під проводом Галичини, як «європейського локомотива» молодій державі.

Що ж цьому завадило? Й що нині змушує нас ставитися до «галицького проекту» без великого ентузіазму?

Розмірковування про природну «європейськість» українців (на відміну від росіян) є однією з засад національно-демократичної ідеології. Елекційні показники й соціологічні опитування істотно підважують ці міркування, однак на «сухі цифри» можна інколи й заплушити очі. Та як заплуштиш очі на інше – наші розбиті дороги, запльовані під'їзди, потрощені ліхтарі, смердючі вагони, неохайні робочі місця?.. Цей воістину всенародний «референдум» із такою однотайністю засвідчує небажання українців ставати європейцями, що на нього, їй-Богу, давно пора зважити політикам і соціологам,

За часів несвободи нечисленні патріоти свято вірили, що позбавлений тоталітарно-московського ярма український народ одразу ж почне побивати

У першому томі «Знадоб до галицько-руської демонології», що був виданий етнографічною комісією НТШ у Львові 1904 року, Інклюзам присвячений цілий розділ (стор. 254-264). В оповіді №380 мешканець Дрогобича Кучиндик розповів етнографу Левинському про існування у Львові сатанинського клубу Інклюзників, де бажаючі могли дістати чародійну монету. Це повідомлення підтверджує приватну інформацію екстрасенса Володимира Григоренка про те, що Львів був захоплений гвардією Люцифера 10 жовтня 1853 року. Переродження астрального простору найбільшого міста Галичини сталося після великого зіткнення в духовних сферах сил Світла та Мороку. Оволодіти астралом Львова у демонічних сил і сатаністів спочатку не стало потуги. Але наприкінці вересня 1858 року з інфернальної безодні, яку Даниїл Андрєєв визначає як Гашшарву, був піднятий могутній демон, число якого – 76. З його допомогою сили Мороку захопили астральний згусток в одному з ліхтарів поблизу монастиря урсулінок. Отримавши цей плацдарм, сатанинське військо матеріалізувало чотирнадцять демонів нижчого рангу в Інклюзи та двох темних духів жіночої статі – в черниць-лесбіянок. Так чотирнадцять чортячих крейцарів почали своє

мідне життя в Галичині. Керував ними могутній дух, що втілювався в ропуху на дрогобицькому болоті.

Класична історія Інклюзу така: чоловік знаходить на дорозі крейцар, купує щось на нього, потім знову знаходить монету в кишені і так до повного збагачення. Крейцар іноді тікає від господаря, після його втечі багатство пропадає разом з душею Інклюзника.

Містики досліджували деякі Інклюзи. Так, у 1908 році доктор Тадеуш Колорка зі Львова визначив Інклюз у дво-крейцаровику, відкарбованому у Відні 1894 року. Монета стрибала по мармуровій дошці в касі банку Гессінштайлерів – вірна ознака Інклюзу, що не переносить відшліфованого мармуру.

Доктор Колорка помістив Інклюз у скляну скриню і піддав його білій магії за системою рабина Срулека. виявилось, що сатанинське суще Інклюза було сконцентроване у короні австрійського орла на аверсі монети. Демонів в Інклюзі мешкало три. Називались вони Аббіль, Симер та Ходжейджадж. Симер був наймерзнішим з трьох – задовго до вторгнення демонів в астрал Львова він мешкав у статевих органах Чингісхана.

16 червня 1909 року доктор Колорка вмер у своєму ліж-

світові рекорди продуктивності, культурності, достатку. Сучасні реформатори, схоже, очікують подібного ефекту від якихось законодавчих актів та політичних комбінацій. Між тим закон історії є невблаганним: успішним буває звільнення лише тих народів, які ще в під'яремному стані знаходили способи вияву свого прагнення жити краще й цивілізованіше. Українці ж не знаходили – на відміну, скажімо, від прибалтів. І так само всередині України не демонструє глибших європейських устремлень Галичина. Хоча на виборах її мешканці голосують за демократів з європейськими гаслами, «референдум доріг та під'їздів» дає тут точнісінько такі ж результати, як і де-небудь на Полтавщині чи в Криму. І це стократ істотніше, ніж вислід елекційних перегонів.

Утім, наразі розробники «галицького проекту» соціально-економічними аргументами майже не оперують, їхні інтереси зосереджені переважно в царині духовності, мови, ментальності, культури. Саме цим виявам галицької самобутності загрожує незворотна нівеляція, розчинення в «євразійській» зросійщеній стихії.

Але де можливість ефективного захисту від такої небезпеки?

Адже автономний уряд, державний кордон чи навіть репресивні заходи мало чого варті проти супутникового зв'язку, телекомунікацій, Інтернету. Та й, зрештою, яку частину своєї свободи готові ми віддати владі за примарний «захист» нашої самобутності?

Національне відродження має свої закономірності, які годі «обійти». Так, приміром, воно є неможливим без соціально-економічного поступу. Тому, допоки Галичина лишатиметься економічним аутсайдером України та Центрально-Східної Європи, її національна самобутність, статична й непродуктивна, буде пропорційно єдиному ступеневі відсталості... Інший закон допускає перебіг процесу відродження лише в громадянському суспільстві – уже сформованому або, принаймні, такому, що прагне ним стати. На жаль, цей закон теж діє не на нашу користь.

На СНДівському просторі й почасти за його межами утвердився імідж галичанина як затятого націоналіста. Дійсно, наші країни завжди голосу-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ВОЛОДИМИР
ВІТКОВСЬКИЙ
ДО
ПРОБЛЕМАТИКИ
«ГАЛИЦЬКОГО
ПРОЕКТУ»

ку під час побачення з гімназисткою Терезою. Інклюз при цьому стрибав у скрині і навіть (за свідченням гімназистки) верещав.

Цікаво те, що золоті монети ніколи не стають інкюзами. Шляхетність металу відвертає від них демонів. Духовидець Сахе Хабіб вважав, що демони можуть опанувати лише нетривкі і недосконалі речі матеріального світу. Це не дивно, адже темні сили живляться передчуттям смерті. Спосіб їх існування – занепад; час та простір їх подрібнені на нецінні фрагменти. Ні одному з демонів не вдається захопити весь простір на поверхні монети. Філософ Мартін Гайдеггер визначав простір як вивільнення місця, і ми даємо собі право припускати, що в малому інклюзі число духовних осель безмежне. Допевне тому, що гроші так близько співіснують з людьми і гриються своєю жаркою недосконалістю побіля наших бажань...

1992, м. Івано-Франківськ

¹ Промисел – присутність Бога у світовому розвитку.

² Авіду – означення нашого світу в східній містиці.

³ Кайласа – священна гора Індуїстів у Західному Тибеті.

⁴ Архати – вчителі істини (гуру), що володіють надсвідомістю та живуть виключно для блага людей.

⁵ Блазоніка – галузь геральдичної науки, що вивчає гербову традицію.

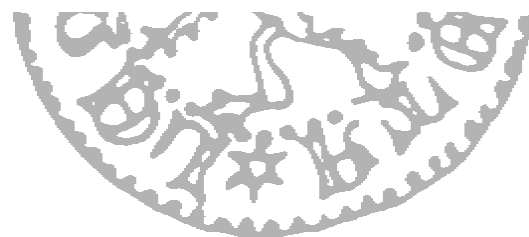
⁶ Герменевтика – галузь філософії, що вивчає знаково-історичний бік понять та визначень Суцього.

⁷ Астрал – найближча до матеріального світу сфера духовної наявності.

261

ВОЛОДИМИР
ЕШКІЛЕВ
КНЯЗЬ ЖАХУ
СПРОБА ВІЛЬНОЇ
ЕКЗЕГЕЗИ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ють за «національну» владу, люблять помітингувати у вишиванках, ба навіть, чого гріха таїти, зрідка пописують на парканах «Смерть москалям!..» Однак який-небудь раціонально мислячий європеєць неабияк здивується, дізнавшись, що в цій «націоналістичній» Галичині можна спокійно прожити десятки років, успішно займатися бізнесом, спортом, робити кар'єру в силових відомствах і т.п., не вивчивши й десятка українських слів. Що «найкрутіші націоналісти» легко зрікаються своїх «переконань» заради грошей чи посад, а посполиті галичани у розмовах без опору переходять на російську. Що «розслабляються» вони виключно з російською попсою, віддають перевагу російськомовним ЗМІ (часто не ліпшого гатунку), засмічують свою мову русизмами й т.п. «Ні, – скаже він, – це не націоналісти, а звичайні собі асимілянти. Хіба що манера русифікації в них своєрідна – з національними прапорами в руках і повстанськими гімнами на вустах». Ця дивна манера неабияк дратує ортодоксальних «батьшек» Московського патріархату та компартійних «товаришей с Донбасса». Проте поступові їхньої справи істотно не перешкоджає.

На що ж могла б зіпертися «галицька ідея»? На економічну меншовартість чи вигаданий націоналізм? І чи має вона відтак хоч якісь перспективи?

На диво, ми спромоглися змарнувати ще не всі наші шанси! Адже відновлення господарки після кризової руйнації тільки-но почалося. До того ж економічне зростання наразі йде «неправильно». Набирають обертів переважно старі індустріальні гіганти, виробники вугілля, металу, цементу та іншої традиційної української продукції. Такий поступ не має стратегічної перспективи й уже невдовзі його лідерів спіткають значні труднощі. Між тим малий бізнес тупцює на місці, високі технології занедбано, не розвиваються туризм, транскордонне співробітництво... Галичани отже мають ще достатній простір для виявлення своїх лідерських інтенцій.

Не цілком безнадійно стоять справи й з галицьким «п'ємонтизмом». Згадаймо, що українські нація, мова, культура, історична спадщина формувалися переважно в північно-західному секторі сучасної території держави. Згодом економічний та демографічний епіцентр змістився в південно-східному напрямку. (Про масштаби зміщення свідчить

Б О Г Д А Н В О Л О Ш И Н

6.

3

«бурачковицьких ХРОНІК»

© Б.Волошин, 1995

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

хоча б те, що з 6 найбільших міст сучасної України 5 є «новобудовами» XVII–XX ст., а близько 2/3 загальнонаціонального ВВП продукують нині на території, що за часів Хмельниччини не була українською ні адміністративно, ані етнічно. (Давні українські землі, зокрема Захід і Північ лишилися відтак на узбіччі розвитку й розбудови).

За своїми величиною й потенціалом Львів є останнім із тих міст України, що можуть претендувати на регіональне лідерство. Зате ареал такого лідерства є найобширнішим! Цей компактний, більший за цілу Прибалтику ареал охоплює 10 областей, тут мешкає майже кожний третій українець, а Місто Лева не має конкурентів як природний економічний, політичний, освітньо-інтелектуальний центр тяжіння. Тут майже повсюдно звучить українська мова, хоча й нераз понівечена та занедбана. Мета спільного відродження може й мусить об'єднати нас із волинянами, подолянами, буковинцями... Так, приміром, аграрно-провінційна Фландрія у 60-70-ті рр. почала обганяти у своєму розвитку індустріальну Валлонію, підносячи в такий спосіб статус фламандської мови й культури в Бельгійській державі.

Високою й гідною метою є «розширення» та прискорений поступ Галичини, ідейна й економічна консолідація навколо неї відроджуваного Заходу, порятунком якомога ширшого українського терену від русифікаторської заглади, яка, можливо, деінде на Сході вже стада незворотною. Свого часу наші краяни надмірно опікувалися віртуальною «українізацією» Криму й Донбасу, мало дбаючи про стан справ на Волині, Поліссі, Закарпатті. Мо', варто поміняти пріоритети й, за явним браком добрив та насіння, сіяти спершу там, де може вродити?

Здебільшого кожний «негатив» має й зворотний бік. Так, аутсайдерство Галичини завадило розбудові на наших теренах потужних олігархічних кланів, протегованих найвищою владою й спроможних диктувати місцевій громаді свої сценарії розвитку. Дієвими чинниками блокування реформ і поступу тут є передовсім «синьо-жовта» бюрократія та «червоний» директорат суто регіонального «радіусу дії». Опір цих чинників спроможна подолати організована політична сила, що володіє владними повноваженнями й має чітку концепцію перетворень.

ВОЛОДИМИР
ВІТКОВСЬКИЙ
ДО
ПРОБЛЕМАТИКИ
«ГАЛИЦЬКОГО
ПРОЕКТУ»

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Так сталося, що мені першому випало розповісти тобі, шановний Читачу, про Бурачковичі і його народ. Знайти це галицьке містечко на совєцькій мапі неможливо. Лиш на австрійській Бурачковичі позначені маленьким хрестиком, правда, не як населений пункт, а як місце, де в 1914 році австрійці при форсуванні річки Стиранки втопили три вгодованих першерони зі зброєю та вершниками. Тож маю за обов'язок, шановний Читачу, перш ніж ти зануришся у пригоди бурачківчан, розповісти про самі Бурачковичі докладніше.

Як стверджує втрачений львівсько-паризький літопис, створений славетним уродженцем Бурачкович Ієронімом Петровичем Папроцьким, що за Карла Великого емігрував до Парижа на знак протесту проти занепаду Римської імперії від варварів, славне містечко Бурачковичі було засноване чудового літнього ранку, в п'ятницю, ще до того, як любитель фруктів Адає був вигнаний з раю разом із безпутною утриманкою Євою.

Завклубом Бурачкович Влодко Фарнеґа твердить, що містечко на лівому березі заснували переселенці-дино-

заври, вигнані льодовиком з тундри до Галичини. На підтвердження своїх слів кривий Фарнеґа завжди демонструє велику, мабуть, гомілкову кістку динозавра, знайдену Мерлюньом на старому цвинтарі.

Таким чином, Бурачковичі заснувались дуже давно і знаходяться десь між Львовом і Збручем. Населення тут нелічене, бо відсутність Бурачкович на совєцьких мапах звільняла бурачківчан від переписів і податків. Але вїт містечка і мер пан Роман Задупський, який трагічно пропав при встановленні пам'ятника Шевченку, якось надвечір подумав, що було б добре, якби бурачковицький народ числом перевищував Відень. Отже, будемо вважати, що бурачківчан трохи менше за віденців.

Корисних копалин під Бурачковичами дуже багато. Є тут золото, чимало платини, нафти, алмазів, кілька вtoplених танків у мочарах за Стиранкою. Але всі копалини знаходяться дуже глибоко, десь аж біля магми. Бурачківчани провадять натуральне господарство і мають в носі європейський розподіл праці. Славні Бурачковичі самогонкою, шкварками і здичавілими псами. Тут добрі полювання та риболовля, задля яких Франц-Йосиф дотягнув до сусідньої Лопушни вузькоколіюку.

263

БОГДАН
ВОЛОШИН
БУРАЧКОВИЦЬКІ
ХРОНІКИ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Формально така сила нібито існує – маю на увазі національно-демократичні партії та їхні фракції у місцевих радах. Однак біда галицького політикуму в тому, що він – плоть від плоті *свого* народу, того народу, який свої мітингові прагнення стало заперечує власною щоденною поведінкою. Того народу, в якому між «низамми» й «верхамми» – не відмінність, а прірва (хоча «верхи» його й вийшли майже виключно з «низів»). Того народу, який не звик до громадянської солідарності й чий представники, сівши у владні фотелі, хутко перестають розуміти посполитих земляків.

...Національно-демократичні партії у Галичині майже не намагались втілювати в життя скільки-небудь серйозні програми, проекти, концепції. Верхівка цих партій розглядає «національне свідомий» Захід не як полігон для обкатки реформаторських ідей та їх пропаганди перед цілою Україною, а єдино як плацдарм для штурму київських владних висот. Відтак і не ставить перед своїми представництвами на місцях інших практичних задач, крім збирання голосів та виборювання мандатів. Практична влада залишається в руках самовідтворюваного чи-

новницького апарату, який безболісно перетравлює в своєму лоні «патріотичне» поповнення. Благо для правдивого галиціанера блиск влади легко затьмарює принадність будь-яких ідей та засад.

Реальна проблематика «галицького проекту» зводиться, таким чином, до проблеми формування й консолідації в «євразійському» соціумі європейськи налаштованої меншости, наділеної політичною волею та озброєної чіткою програмою дій. На всеукраїнському рівні цю проблему розв'язати наразі не вдалося, але... Велика Україна продовжує молитися ідолам. Галичани натомість нагадують нині дикунське плем'я, що під впливом місіонерів понищило старих ідолів і почало ревно відвідувати церкву, при тому продовжуючи споживати людятину й практикувати полігамію то кровозмісництво. Перед такими, зазвичай, є дві можливості: або зректися канібалізму й розпустити, або ж... з'їсти місіонерів і влаштувати коло Образу Божого поганську оргію.

Близькість містечка до різних європейських кордонів зумовила регулярне перебування бурачківчан під різними владами: угорців, румунів, поляків, росіян, монголів, татарів, австрійців та римських легіонерів. А одного разу Бурачковичі загарбали сікхи, що служили в англійському експедиційному корпусі, який заблудився на Цейлоні і весь осів в Бурачковичах. Через це бурачківчани зовнішньо мають риси майже всіх народів світу (крім аборигенів з Нової Гвінеї та чорношкірих зулусів), але твердо тримаються за своє споконвічне скіфо-сарматське українське коріння.

Ось так було б написано про славні Бурачковичі в підручнику з економічної географії України, якби цей підручник написав бурачківчанин. Такого не знайшлося, то, шановний Читачу, мусиш вірити мені на слово. І бурачківчанам, які говорять до тебе зі сторінок цієї книги.

Автор

ВОЗДВИЖЕННЯ

І

Як легко дихати в Бурачковичах влітку! Усюди страшно зелено. Багатуща рослинність на теренах Бурачківщини аж піниться, так випродуковує кожним листочком доброякісний кисень, а його вже на повні груди вдихають стражденні бурачківчани, які надвечір'ям гуртуються на лавах при дорозі.

Але сьогодні не вечір, а муркотний сонячний ранок, який передує спекотливому дню і бурачківчани, у своїй свідомій масі, пораються: на городі, коло худібки, на полі, а дехто навіть коло жінки. І лиш один Сенько не мав коло чого поратись – дорогою, що в'юнилась від Лопушни до Бурачківч, він наближався до тиховоді Стиранки, через яку був перекинута гулка дерев'яний міст.

Сенько зі свистом вдихав цілюще повітря. Він був схожий на маленького блискучого жука-бронзовика, блискучого від поту і сірого від пилюги. На сухорлявій фігурці чоловічка легко висіла лікарняна піжама, увінчана зів'ялим тірольським капелюшком із слідами павиного пір'я.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

РОМАН ЛОЗИНСЬКИЙ

© Р.Лозинський, 2001
Поступ, №137 (795), 8-9 вересня 2001 р.

ЧОМУ ГАЛИЧИНА ВІДСТАЄ? АБО ЯК ДОВГО МИ ШЕ БУДЕМО ВІДСТАВАТИ?

Сьогодні Сенько був щасливий – він нарешті вийшов за межі Лопушнського кляштору, куди разом із совецькою владою вселились душевнохворі. Тісне подвір'я лікарні, обмежене монастирськими мурами та фігурами святих, уже було затісне для неупокої душі Сенька. Не так навіть для душі, як для його подвижницької праці – Сенько все життя шукав в околицях Бурачкович нафту для держави. Взимку, восени, влітку і, навіть, весною він бродив теренами благословенної Бурачківщини, щокроку колючи землю довгим шупом із сталювого дроту. Власне за цю сподвижницьку працю й втрапив чоловік до психіатричного кляштору.

І тут Сенько не полишив свого заняття: сколов кожен сантиметр лікарняної землиці. А коли вся вона вже була подзьобана, чоловік став подумувати про божевілля. Але, на щастя, прийшов сьогоднішній день, день визволення!

З самого ранку головний лікар лічниці позбирав на подвір'ї хворих і персонал.

– Всьо! – ледве стримуючи сльози, мовив. – У держави вже нема грошей для вар'ятів. То виголо-

шую мій указ, що персонал весь звільнений, а хворі оголошуються здоровими і розпускаються по домівках!

Якийсь час усі тримались за звичкою кляштора, але Сенько відразу рушив за браму. І ось уже дві години він зосереджено колов землю дорогою до Бурачкович.

Нарешті під чоловіком загудів міст. Сенько став на самій середині, подивився під ноги.

Між почорнілими опорами мосту плавно спливала соком Стиранка. Довгі коси водорослів коливались у сонячному мареві чистої води, ховаючи у пасамах срібні полиски риб та сині спини русалок.

– Тьфу, – плюнув у воду чоловік і радісно засміявся, коли слюна, долетівши до води, зробила веселкову дірочку у Стиранці, яка розтяглась під сонцем. Сенько усміхався річці, а річка усміхалася йому.

II

Роман Задупський прокинувся, наче народився. Він добре знав, що йому щось снилось, але що саме – не пам'ятав. Щось тривожне, ніби Марійка

265

БОГДАН
ВОЛОШИН
БУРАЧКОВИЦЬКІ
ХРОНІКИ

Дивує те, під яким кутом поставлено проблему. Адже вона обговорюється в такому контексті: 10 років тому Галичина відіграла провідну роль в Україні, а потім почала пасти задніх, на відміну від інших регіонів. У той же час відставання Галичини від багатьох регіонів України, передусім в економічному відношенні, тобто в найважливішому аспекті, оскільки саме на економіці зав'язані більшість сфер суспільного життя, було реальністю і 10, і 20 років тому, і значно раніше. Причому це не було якоюсь закритою темою, табу. Проблемі доволі легко можна простежити, оперуючи загальнодоступними матеріалами ще совецької статистики.

ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ Й УРБАНІЗАЦІЯ

Головною проблемою Галичини, а також усіх інших регіонів Західної України, є значно нижчий рівень індустріалізації, порівняно передусім зі Сходом і Придніпров'ям. Підтвердити цей факт можна, для прикладу, таким важливим економічним показником, як вартість основних фондів у розрахунку на одну

особу. Цей показник на час здобуття Україною незалежності в Галичині був на третину нижчим, аніж у середньому в Україні. Або ж такий критерій, як середньомісячна заробітна плата. У Галичині серед працівників усіх без винятку категорій зайнятого населення вона також була на 10 – 20 % нижчою. Причому навіть такий рівень досягався значною мірою коштом промисловости Львівщини, зокрема Львова, а також інших обласних центрів, у розвиток яких у совецький час вкладалося найбільше коштів. Тоді як у районах Галичини цей показник був набагато нижчим. Особливо тут виділялася Тернопільщина, зокрема її південна частина, яка взагалі в економічному відношенні є депресійною територією уже понад 150 років. А бідність населення гірських районів Галичини в совецький час просто приголомшувала...

Яскраво відображає економічну відсталість у совецький період Галичини ступінь розвитку галицьких міст і селищ міського типу. Дуже багато з них були (і залишилися) невеликими поселеннями, у яких мешкали лише декілька тисяч чоловік і працювали окремі дрібні промислові підприємства. Частина поселень узагалі зберегли статус міст тільки завдяки давньому

зліпила вареники, а вони всередині були начинені мушиними личинками.

Пан Роман бридливо пересмикнув заспаними плечима, на яких зимовим візерунком відбилась подушка.

– Марійка! Ти вареники робиш? – на всяк випадок голосно запитав кімнату Задупський.

– Га? – почулось з вулиці. Широколиця Марійка годувала курей і прослухала запитання чоловіка.

– Вареники робиш, чи ні? – пан Роман став на ганку у повен ріст сімейних трусів і хижо позіхнув.

– Та, Ромцю, як ти так просиш... Зараз будуть.

– Що, вареники вдосвіта?! Здурила баба чисто!

Пан Роман мав власти у звичні нерви, і пані Марія вкотре вислухала б гостру лекцію з приводу її незного походження з села Помонета, де навіть базару не було, і що вона дітей не має, бо була згуляна, але Роман Задупський стримався. І не тому, що надто любив дружину (якщо й любив, то виключно християнською любов'ю), а з іншої, вагомшої причини – сьогодні Бурачковичі відкривали пам'ятник Шевченку.

Ідея встановлення фігури поету на центральному Базарному майдані Бурачкович народилась серед громадян цього вільного у всіх відношеннях містечка ще за Франца-Йосифа. Уже й гроші якісь були зібрані, в товаристві «Просвіта» покоїлась маленька фігурка Кобзаря, але... якийсь навіжений сербський студент застрілив у Сараєво принца Фердинанда, і Франц-Йосиф з Миколою II почали жертися. А дістали, як завжди – Бурачковичі. У містечка, яке весь час ставало то російським, то австрійським і, врешті, польським, уже не стало ні грошей, ні можливості увіковічити геніального поета. За совєцьких часів бурачківчанам замість Шевченка поставили гіпсового Сталіна, помальованого срібляною. Але і той згинув після ХХ з'їзду.

Аж тепер бурачківчани дістали можливість сублімувати підсвідоме бажання мати поміж себе Кобзаря.

Першим на всенародному вічі мешканців Бурачкович, присвяченому цій темі, виступив війт, або мер містечка пан Роман Задупський.

– Нарешті наша мрія віковічна здійсниться! – кричав Задупський в лице людям. – Ви дивіться: у

історичному минулому, впродовж якого вони неодмінно виступали як міста чи містечка. Існує чимало таких, які за чисельністю мешканців, а деякі – за ступенем економічного розвитку, так і не сягнули довоєнного рівня. Белз, Бібрка, Борислав, Рава-Руська, Сколе, Старий Самбір, Турка – це лише найвідоміші з них. Деякі міські населені пункти все ще не змогли відродитися з часів Першої Світової війни.

Галичина є уже дуже давно одним із найбільш економічно відсталих регіонів Європи. Причини слід шукати в історичному минулому краю. Утім, це є темою окремої розмови. Слід наголосити, що, попри політичну неоднозначність трактування факту приєднання у 1939 р. до Совецького Союзу Західної України, цей регіон на той час за ступенем індустріалізації значно поступався багатьом територіям Совецької України. (Інше питання, яку ціну там було заплачено за індустріалізацію?). І тільки за «совітів» почали робитися реальні кроки для вирішення цієї проблеми. Але остаточно ліквідувати відставання західноукраїнських областей так і не вдалося.

Промисловість Галичини із входженням України у світовий ринок постраждала чи не найбільше. Адже

спеціалізувалася вона на машинобудуванні, галузі, продукція якої в Совецькому Союзі була чи не найнеконкурентнішою, порівняно із західними аналогами. Продукція машинобудування, яка вироблялась у Галичині, могла мати попит лише на совєцькому ринку. У той же час зберігся попит на вироби металургії, на яких спеціалізувалися Донбас і Придніпров'я. Вони виявилися потрібними як західним країнам, так і постсовєцькому простору. Інші вади совєцької економіки – орієнтація виробництва на військово-промисловий комплекс і відсутність замкнених технологічних циклів виробництва продукції – були найхарактернішими саме в Галичині. Тому зовсім не дивно, що Львівська область у 1998 році досягнула найнижчого в державі показника падіння обсягів промислової продукції: 27% від рівня 1990 року, тоді як у середньому в Україні він становив 50%.

АГРАРНА ПЕРЕНАСЕЛЕНІСТЬ

Інша економічна проблема – це аграрна перенаселеність регіону. Проблема, яка переслідує Галичину вже років 200, якщо не більше. І вирішити її дуже важко. На це потрібні великі кошти й економічні прог-

РОМАН
ЛОЗИНСЬКИЙ
ЧОМУ ГАЛИЧИНА
ВІДСТАЄ?
АБО ЯК ДОВГО
МИ ЩЕ БУДЕМО
ВІДСТАВАТИ?

Львові Шевченко стоїть, у Києві є, навіть Лопушна бюст Кобзарю всадила! А ми що, манкурти?!

Сполошений нарід на майдані обурено закричав, що він ніякій не манкурт. Відразу було проголошено за побудову пам'ятника.

Та перед люди вийшов сторож станції переливання крові Ладзьо Микуличин.

– Я так собі думаю, що як ставити пам'ятник, то щоб був пам'ятник, а не грушка. Щоб його в ясну погоду зі Львова видно було!

– Правильно! – закричали всі, і тричі пролунало надривне «Слава!»

Але грошей у касі Бурачкович не було навіть на пам'ятник собаці Влодка Фарнегі, яка загинула в боях із лопушнянськими хортами. І тоді з'явилась на світ Божий чиясь анонімна пропозиція зробити фігуру надувною, бо на першій бригаді назбиралась ціла купа старих скатів від тракторів.

– То добре, що буде великий. Але треба так зробити, щоби його мона було возити по селах, де ще нема пам'ятників. Най люди мають на храмові свята де квіти покласти... – вставив свої п'ять копії

йок Ладзьо, який завжди був в опозиції до будь-якої влади.

Відразу бурачковицька громада розділилась на два табори: вїт з адміністрацією містечка були за надувного Шевченка, а місцеві маргінали на чолі з Ладзьом Микуличиним виступали за дерев'яний пам'ятник на гужовій тязі. Ситуацію підігріла й та обставина, що партії підтримували різні конфесії. Між іншим, обидві християнські.

Минуло два місяці нелегкої праці над творами мистецтва. «Надувняки» (так називали вїтову партію) швидше впорались з шедевром і лиш молили Бога, щоб у день відкриття не знявся вітер з Лопушни, бо тоді можуть не витримати канати, якими буде припнятий надувний Шевченко до землі.

А «деревняки», яких очолював енергійний Ладзьо, згуртованим товариством стругали на висілках триметрову фігуру Кобзаря, голосно плюючи в бік «надувняків», коли хтось з них проходив повз силосну яму, де, наче на верфі, ріс собі поет.

– Най вони горять синім вогнем, ті твої вареники! – обірвав плин спогадів пан Роман, – нині таке

267

БОГДАН
ВОЛОШИН
БУРАЧКОВИЦЬКІ
ХРОНІКИ

рами, розраховані на тривалий час. Надмірна кількість трудових ресурсів у сільській місцевості – це не лише економічні та соціальні проблеми села, це й великі втрати загалом у господарстві регіону. Окрім того, аграрна перенаселеність не лише дестабілізує економіку краю, вона відображається на загальному становіщі галицького суспільства, обумовлюючи соціокультурні деформації, негативно впливаючи на менталітет населення.

Безпосереднім наслідком економічного відставання й аграрної перенаселеності регіону є безробіття, рівень якого, як відомо, навіть за заниженими даними офіційної статистики, у Галичині – один із найвищих в Україні. Приховане безробіття в сільській місцевості краю було й у совєцький час, так само як, для прикладу, воно існувало тоді в Середній Азії. І цієї проблеми совєцькі економісти зовсім не приховували, оскільки її причиною були не економічні помилки совєцького періоду, а відставання регіону в досовєцький період. Галичани, які мешкають у селах, прекрасно пам'ятають, що дуже багато їхніх односельців, які не мали можливості заробити гроші у себе вдома, щоліта їздили на Південь України допомагати збира-

ти врожаї, бо там робочих рук не вистачало. І зараз також їздять.

Ще одним результатом аграрного перенаселення Галичини були маятникові трудові поїздки, коли люди зі сіл щодня їздили на роботу в обласні центри, за десятки кілометрів від місця проживання.

Перехід до ринкової економіки різко загострив існуючі в Галичині економічні проблеми, оскільки совєцька планова економіка певною мірою їх згладжувала. Так, менша заробітна плата не спричиняла різкого зниження рівня життя, оскільки в державі штучно утримувалися невисокі ціни на найважливіші продукти харчування та на комунальні послуги. Низька вартість транспортних перевезень стимулювала вже згадані маятникові міграції. Подорожчання енергоносіїв і підвищення вартості послуг транспорту в 90-х роках одразу ж припинило їх. У Галичині майже не відчувався дефіцит багатьох продовольчих товарів, характерний для совєцької економіки, оскільки в селі майже кожен мав своє присадибне господарство. Завдяки йому галицький селянин не лише забезпечував себе продуктами, а й допомагав родичам, котрі жили в місті. Він втратив усі ці переваги з перехо-

свято, а ти все мені до каші наплюєш. Де моя сорочка?

Покірна Марійка з грудьми, що висіли, як дві медалі за відвагу, притьмом принесла війтову парадну сорочку, на якій живого місця не лишилось – вся була зашита вишиттям червоними і чорними нитками. Тільки під пахами жовтіли дві велетенські плями: коли війт хвилювався, то страшно прів. А якщо у цю хвилину ще й починав думати, то при ньому навіть у протигазі неможливо було встояти!

– Щоб рівно ополудні стояла за мною на трибуні і робила вітер, бо люди коло мене попадають! – востаннє кинув за плечі напрасований пан Задупський і вийшов на дорогу. А нею вже простував натовп з хоругвами, знаменами і співами. Ішли якраз свої, «надувняки».

– Юзько Шопа де? – суворо запитав знаменосця пан війт.

– Він з хлопаками вже на майдані! – бадьоро рапортував чоловік, – з самого раня помпують, щоб на дванайцїту пам'ятник стояв, як штик. Лиш би вітру не було...

З другого кінця Бурачкович, крутим схилом Козачького горба, попри хату повії Катерини, яка з жалю до мужчин нікому не могла відмовити, сунула процесія «деревняків». Й вождь у парадній формі невідомої армії гордо сидів на передку і урочисто цьвохав по вгодованих задках коней. За ним височіла розмальована яскравими фарбами фігура дерев'яного Шевченка в правдивій смушевій шапці, з-під якої по плечах розвивалось кошлате волосся зі стружки.

– А я казав вам, пане Ладзьго, що Шевченко був лисим, а ви йому тирси під шапку понапихали... – дорікав старому завклубом Влодко Фарнега.

– Стуль писка, матолку! Не може бути пам'ятник лисим. Наш Шевченко – молодий! А старого най «надувняки» роблят...

По тих словах навколишній наїд затягнув «Реве та стогне».

III

Доки дві процесії мали зійтися на Базарному майдані, повернемось до шукача нафти.

дом до ринкової економіки, яка не знає проблем дефіциту, але страждає на перевиробництво, конкуренцію у збуті продукції.

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ

Тут доречно задати питання: «Яким чином Галичина повинна була показати приклад усій Україні 10 років тому, якщо економічного підґрунтя для цього не було?» Чи не єдина перевага, яка була в Галичині, – це географічне положення, близькість до країн Центральної й Східної Європи та розташування на перехресті важливих європейських шляхів. Але фактор віддалі відіграє провідну роль лише тоді, коли мова йде про тисячі й десятки тисяч кілометрів. На менших відстанях його роль може нівелюватися такими показниками, як рівень розвитку інфраструктури, якість трудових ресурсів, наявність фінансових ресурсів, які в інших регіонах України є сприятливішими. Окрім того, Галичина, будучи не надто економічно розвинутою, ще й з усіх боків межує з економічно відсталими краями України та сусідніми державами.

Совецьке покоління з підручників історії знало про крах світової системи колоніалізму в 50 – 60 роках

минулого століття і сприймало це як національно-визвольну боротьбу. Проте в підручниках не писали, що велика кількість країн, які здобули незалежність, не тільки не досягнули економічного процвітання, а навіть навпаки – їх економічний стан погіршився. Причому найбільше постраждали відсталі регіони. Вони опинилися ще далі. І зараз однією з причин руху противників глобалізації є саме подальше зростання межі між бідними та багатими регіонами та країнами.

В Україні одним із головних набутків перших 10 років незалежності також є зростання регіональних відмінностей у рівні економічного розвитку. Потужніші території держави, маючи помітно вищий ступінь самоорганізації та саморегуляції економіки, швидше адаптувалися до зміни соціально-економічних умов. Менш розвинуті регіони відстали ще більше. Еволюція Галичини за останні 10 років цілком підтверджує цю закономірність. Галичина як була регіоном переважно аграрним, такою і залишилася. Ще й у 90-х роках зросла роль сільського господарства в регіоні (уперше за весь повоєнний час).

Галичина багато в чому поступалася та поступається іншим регіонам України за соціальними показ-

РОМАН
ЛОЗИНСЬКИЙ
ЧОМУ ГАЛИЧИНА
ВІДСТАЄ?
АБО ЯК ДОВГО МИ
ЩЕ БУДЕМО
ВІДСТАВАТИ?

Сенько, начудувавшись з власного обличчя, яке мінливо відбивалось у засидженій русалками Стиранці, таки увійшов до Бурачкович. І відразу потрапив на Марію Задупську.

– Сеньку! – зачудовано вигукнула жінка. – А я чула, що тебе до кляштору в Лопушні запровадили!

– Угу, – щось промичав чоловік. За час пошуків нафти для держави він майже розівчився говорити. Бо такої необхідності не мав.

– Слухай, Сеньку, – взяла під руку колишнього однокласника пані вїттова, – в Бурачковичах нині свято, пам'ятник Шевченку відкривають. Аж два! То я тебе з собою возьму..

Жінка мала добре серце, яке не ствердло у співжитті з деспотичним Задупським, чий малий зріст, великі губи Жака Бреля і гачкуватий дзьоб Генріха IV постійно спричиняли гвалти в хаті – пан Роман страждав комплексами неповноцінності. Усіма, які відомі Зигмунду Фройдю.

А пані Марія не мала ні комплексів, ні дітей, ні щастя. І, вдивляючись у зосереджене обличчя Сень-

ка, який натхненно длубав скам'янілу дорогу, відчула глибокий жаль за змарнованими літами.

Коли обоє дістались Базарного майдану, там на повен голос вирували два мітинги: один біля велетенської гумової ляльки, що здалеку нагадувала помальовану на чорно ракету СС-20, а другий, трохи менший, біля великого воза, на платформі якого геть замаєний квітами та рушниками стояв з голубими очима Кобзар.

Сторож станції переливання крові на німо відкривав рота перед однодумцями. Він агресивно махав руками, сукав дулі у бік другого мітингу, крутив, як папуга, головою в фуражці, поцяцькованій різними кокардами, але намарно – партія пана Романа Задупського виписала зі Львова машину з гучномовцями. Голос останнього гримів над Бурачковичами, як рик немейського лева, що випадково зазирнув на свято.

– І ми нині відкриваєм цей величний пам'ятник нашому генію на віки віків, і ніякі ренегати не зможуть зіпсути нам празника шані і тріумфу на віки віків!

269

БОГДАН
ВОЛОШИН
БУРАЧКОВИЦЬКІ
ХРОНІКИ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

никами. Рівень освіти в Галичині високим був лише на Львівщині, і знову ж таки – передусім коштом Львова. Так, у Тернопільській області, за даними перепису 1989 року, 30% населення віком 15 років і старше або взагалі не мали освіти, або тільки початкову. Край відставав і за рівнем середньої спеціальної освіти, оскільки мережа професійно-технічних закладів у регіоні ще з австрійських часів розвивалася дуже повільно. Якість загальної середньої освіти нижча, ніж в індустріалізованих регіонах. І навіть показник кількості осіб із вищою освітою значною мірою досягнутий завдяки немісцевому населенню, яке прибуло з інших регіонів та проживає у великих містах. Суттєво нижчим є рівень освіти галицьких українців.

СЛАБКІСТЬ ЕЛІТИ

У культурному плані роль Галичини в совєцький час також не була провідною. Тут просто завдяки аграрності збереглася традиційна народна культура, яка на інших українських землях уже втрачена. А така культура викликає у світі стале зацікавлення хіба що в науковців-етнографів і туристів. У совєцький час у нас не було ні свого високохудожнього театру, ні опери

чи кінематографа. У нас навіть цирку свого не було, а гастролери приїжджали. Більше того, навіть як центр української культури Львів у совєцький час був відомий значною мірою завдяки тому, що в ньому працювали видатні особистості з інших регіонів України. Галичани ж на їхньому тлі займали другі, навіть треті місця. Так само і багато політиків, які у кінці 80-х – на поч. 90-х років ставали відомими завдяки галичанам, родом були з інших країв.

Тут доречно перейти до проблеми галицької еліти, яка є слабкою і неструктурованою. Еліта Галичини повоєнного періоду, передусім управлінська, інженерно-технічна та наукова в обласних центрах – це здебільшого немісцева за походженням громадськість, сформована з росіян, євреїв та українців.

Перемога національно-демократичних сил у Галичині на початку 90-х років усунула цю еліту від влади. Люди, які прийшли на зміну, зовсім не мали досвіду, насамперед економічного й управлінського. Тому замість них у середині 90-х прийшли інші – здебільшого колишні управлінці районного рівня. За 10 років незалежності не могла постати сильна регіональна еліта, оскільки цей край – економічно відсталий, по-

Пан Задупський просто купався у власному голосі. Йому здавалось, що він сам став як пам'ятник – високий і величний. Війт у запалі витягся на нитку, став навшпиньки. І не помітив, що почесна президія навколо нього почала відступати, відсовуючись все далі від пахучого начальника. Пан Роман відчув себе, як пес Шницель, коли йому нагло відмовила сука Барбі.

– Де ти лазиш, гниро... – засичав до дружини, – махай, махай, бабо, бо ті вдома розірву!

Захекана Марія відпустила руку Сенька і почала активно робити вітер подолком навколо чоловіка. Ніхто й не помітив куди зник приبلуда.

У той самий час цілком оглухлий Ладзьго Микуличин пішов ва-банк. Він раптово зник в таємній комірчині, яка містилась у штанах розмальованого пам'ятника. У напівтемряві пан Ладзьго роздивився: навколо нього висіли різні шнурки з ручками, якісь важелі, корба з хробачковою передачею. Вождь «деревняків» перехрестився і засмикав, заграв руками на всій навколишній апаратурі, особливо налягаючи на корбу з хробачковою передачею.

Першими помітили щось недобре неприкаяні бурачковицькі діти.

– Мамо, мамо – Шевченко живий! – заплакала, заголосила вимашена бузиновим соком праправнучка служанки Пілсудського мала Євка. За нею галас здійняла решта нащадків бурачківчан. Дерев'яна фігура Шевченка справді справляла незабутнє враження. Пам'ятник піднімав і опускав руки, повертав голову в різні боки, наче вітаючи присутніх, і навіть тупав правою ногою. У лівій сидів Ладзьго Микуличин. Хоч піт йому заливав очі, але він спромігся зазирнути в замасковану шпарину, щоб пересвідчитись – сюрприз подіяв, уся громада Бурачкович, відкривши щербаті роти, вдивлялась у рухому фігуру. Тоді сторож Микуличин кілька разів натис ногою на заповітний педал, який припас на сам кінець вистави. Слухняна дерев'яна постать, наче справді жива, закліпала голубими очима пророка, аж відлетіла одна вія, зроблена з кількох щіток до взуття.

Бурачківчани були вражені спорудою, яку спромоглися зробити «деревняки». Вони просто не знали, що сказати. Тож діти відразу полізли на воза,

рівняно з Києвом, Придніпров'ям чи Донбасом, і тут ніколи не було великих грошей. Відсутність сильної регіональної еліти, так само як і політична немічність Галичини, – це, по-перше, наслідок економічної відсталості. У той сам час на сторінках галицької преси часто причини та наслідки в цьому питанні міняють місцями. Проблема втрати політичного лідерства Галичиною також вимагає уточнень. Провідна роль нашого краю в політичному житті держави в кінці 80-х – на початку 90-х років є багато в чому ілюзією. Галичина дійсно виділялася з-поміж інших регіонів високою політичною активністю населення, проте роль галичан у прийнятті рішень, що стосувалися долі України, ніколи не була провідною.

«МАНІЯ ВЕЛИЧІ»

10 років тому Галичина утримувала першість за кількістю політичних заходів, за ступенем політизованості населення. Саме в Галичині виникали перші альтернативні офіційним громадські організації та політичні партії. А що зараз? Галичина й далі, як і 10 років тому, найбільш політизований регіон. За кількістю зареєстрованих обласних осередків партій вона

поступається хіба що Києву, як і за кількістю мітингів, пікетів і віч. Тільки результативність їх – майже нульова.

Інколи, коли заходить мова про роль Галичини в Україні, здається, що хтось штучно галичанам накидає «манію величі» та, апелюючи до цього, використовує їх у своїх інтересах. Уже традиційна постановка питання відсталості Галичини – була П'ємонтою і звелася нанівець – мало того, що хибна, вона в Україні всім, окрім галичан, є вигідною. Чому ж ми самі підтримуємо цю тезу?

Справдіж, у час здобуття незалежності, у період кардинальних змін Галичина ввійшла, не маючи на руках майже жодних козирів, окрім патріотизму. І зараз ми порушуємо питання «Чому Галичина відстає?» просто тому, що 10 років тому ніхто не розраховував прагматично всі переваги та втрати, які дасть цьому краю незалежність України та перехід до ринкових умов господарювання.

Галичина є відсталим, проблемним упродовж сотень років районом. Звичайно, кожен регіон, уся Україна мають безліч проблем, але за ступенем проблемності з нами можуть позмагатися хіба Закарпаття та Чернівецьчина. Причому в Галичині нанизані одна

РОМАН
ЛОЗИНСЬКИЙ
ЧОМУ ГАЛИЧИНА
ВІДСТАЄ?
АБО ЯК ДОВГО МИ
ЩЕ БУДЕМО
ВІДСТАВАТИ?

де стояв пам'ятник, щоб усе помацати рученьками, жінки пополотніли і подекуди повтрачали свідомість, а чоловіки помалу гуртувались у передчутті серйозної, а головне, цілком заслуженої випивки.

Напевне, на цьому усе б і завершилось – гору взяли микуличинці і, хоч-не-хоч, але старому Ладзьгові довелось би залишити сторожування та кожуха і перебрати на себе обов'язки мера Бурачкович, разом з мантиєю та ланцюгом на груді. Принаймні, усі присутні на Базарному майдані у цьому не сумнівались. Крім однієї людини.

Сенько не брав собі до голови пам'ятникові змагання, а втішаючись сонцем та ладною погодою, продовжував дзьобати щупом землю на майдані. Дзьобав-дзьобав і продзьобав гумовий черевик надувного поета.

Крізь отвір із свистом вирвалось повітря, а що потужний струмінь його збільшувався, то й зроста реактивна тяга у фігури.

– Тримайте, шнурки тримайте! – закричав Роман Задупський на весь бурачковицький дистрикт. – Тримайте, бо зараз пам'ятник зірве!

Нарід спочатку неохоче, а потім веселіше рушив до канатів, якими Шевченко був припнятий до землі. Сам віт грудьми кинувся затуляти дірку на черевіку поета.

Запізно. Фігурою сильно шарпнуло, і вона зі свистом вознеслась в небо, прихопивши із собою мало не все доросле населення Бурачкович, яке міцно трималось за канати.

Господи, як у цю хвилю сміявся Ладзьго Микуличин! Жовті сльози бризкали з його підсліпуватих очей. Щоб трохи вгамувати енергію триумфу, яка не давала йому вповні насолодитись перемогою над ворогами, Ладзьго раз по раз тиснув на педаль, а Шевченко слухняно лупав голубими очима.

Та за якусь хвилю, здивовані різким набором висоти, бурачківчани, як сливки, рясно повалили з-за хмар. Тоді на майдані знявся такий лемент, що коні, які перевозили дерев'яний пам'ятник, зхарапудились і понесли! Вони мчали через лани, левади, по моріжку і збіжжю, через балки і перелази, дорогами і пляями, аж поки не влетіли зі всього маху під міст через Стиранку.

271

БОГДАН
ВОЛОШИН
БУРАЧКОВИЦЬКІ
ХРОНІКИ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

на одну найрізноманітніші проблеми: економічні, політичні, соціальні, релігійні, соціокультурні. Вони залишилися нам у спадок від різних історичних періодів, різних держав, двох економічних систем – капіталістичної та соціалістичної, а незалежність породжує ще й нові проблеми. Саме відставання Галичини має бути відправною точкою при подальших роздумах щодо майбутньої долі Галичини та її місця в Україні, а також при побудові моделей розвитку регіону. Саме з відсталості слід починати ... І бути дуже обережним і виваженим.

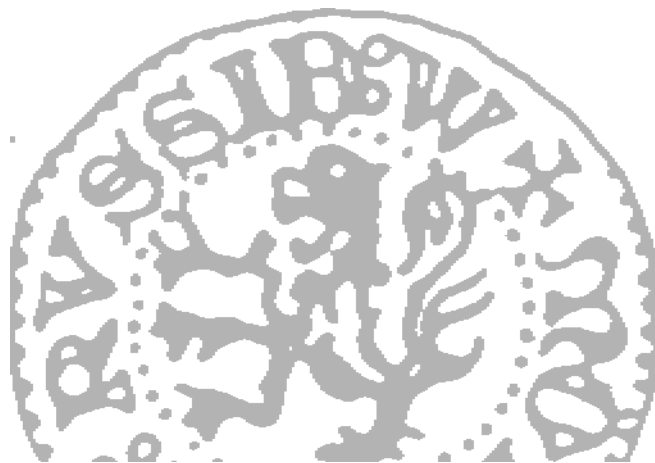
Лиш тоді бурачківчани спромоглися вирятувати із черева фігури обмотаного шнурками управління Ладз'я Микуличина. Дерев'яна ж постать так міцно вклинилась у міст, що відтоді зробилася його опорою. А Шевченко став звичайним атлантом, який тримав кожного, хто минав міст через Стиранку.

Тримав він і Сенька, який, не знайшовши нафти в Бурачковичах, рушив далі у світи. Уже не сам – наче згадавши молодість, за ним легко дріботіла Марія Задупська, однокласниця. Вона не зрадила вийтові, ні. Просто він не з'являвся в Бурачковичах з того самого дня, як пропав за небокраєм разом з пам'ятником. Кажуть, бачили його в Кракові на базарі, торгував гумаками.

А Марію поманила щупом легковажна муза мандрів. І вже ні вона, ні її визволитель Сенько не довідаються, що через кілька днів після описуваних подій, громада Бурачкович таки поставила пам'ятник на Базарному майдані. З глини. Джорджу Вашингтону на коні.

Минув місяць, і в Бурачковичах з присілками уже ніхто не пам'ятав, кому він стоїть. А ще через

два – молодята в день весілля покладали квіти до п'єдесталу, на якому цвяхом хтось видряпав: «Генію України – народ Бурачкович». Вашингтон не ображався.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ОЛЕГХАВВИЧ, ЗАХІДНОУКРАЇНЕЦЬ

ЧИ МОЖЛИВИЙ ПРОЕКТ

westukraina.eu?

© М.Кривенко, 2001

ПАРИЖ — ЛЬВІВ — ХАРКІВ

МАРІЯ КРИВЕНКО

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

1 листопада 1918 року було створено Західно-Українську Народну Республіку. Сьогодні питання про відновлення (в різноманітних формах) цієї держави знову на порядку денному.

Нічого дивного, адже «проект Україна», про який «так багато говорили політтехнологи», дійсно ще не написаний. Що тут казати про його втілення! Тимчасом здійснюються два зовсім інші проекти — ukraina.ru і ukraine.us. Проект ukraine.eu, очевидно, помер не народившись. Знову ж таки, нічого дивного — проект такого масштабу можуть «потягнути» тільки держави або з необмеженими геополітичними амбіціями, або з такими ж необмеженими фінансовими ресурсами. Ні того, ні іншого (нехай навіть в обмежених кількостях) у т.зв. української еліти не помічено. Що ж залишається тому десятку з хвостиком мільйонів громадян України (безумовно погоджуюсь, що число надто оптимістичне), котрі не мислять свого майбутнього без: 1) української мови та культури; 2) членства своєї держави в Європейському Союзі? Відповідь, враховуючи історію, географічну локалізацію та ментальність цих мільйонів, напрашується сама собою: розпочинати реалізацію проекту westukraina.eu.

До речі, проект ukraina.ru навіть матеріалізувався в Інтернеті. На відміну від американського, у цього проекту і історія довша (принаймні, з 1654), і ресурс, виділений останньо проектувальникам, більший. Очевидно, просто настав час публічно заявити про свої досягнення. І те, що презентація однойменного сайту, по-садилиськи організована 23 серпня 2001 року, не була сприйнята в Україні як втручання в її внутрішні справи — тільки підтвердження успішності проекту в цілому. (Американці, котрі і раніше відставали від росіян за ступенем впливу на Україну, після 11 вересня взагалі, здається, сприймають її виключно як «повітряний простір». Що робиться на суходолі — їх цікавить тільки в загальних рисах. Останні компліменти п. К.Паскуаля щодо рішень українських парламентарів, ухвалених із безпрецедентними порушеннями демократичних процедур, не кажучи вже про власні українські норми, межують із позицією щодо якогонебудь центральноафриканського режиму: добре, мовляв, що хоч людей не їсте). А досягнення у проекту є, і чималі. Причому і вищезгаданий сайт (котрий вже випереджує в рейтингах більшість українських політичних і новинних проектів), і депутатське об'єднання «В Європу — з Росією» — тільки верхівка айсбергу, на якому вже

Побувати у травні у Харкові – все одно, що у Парижі. У тому сенсі, що як Париж, так і Харків від Львова віддалені більше, ніж на тисячу кілометрів, тільки у різних напрямках: Париж на захід, Харків на схід. Тепер, коли безробіття серед жінок стало нормальною річчю, а пошук засобів до існування – приватною справою, рідко хто може собі дозволити подорож чи у Париж, чи у Харків чисто заради задоволення чи з цікавості. Я мала таку нагоду – мандри у Харків без особливо обтяжливих службових обов'язків. Зрештою, кілька років тому така сама мотивація запровадила мене у Париж, і так само у травні. Не особливо обтяжливим службовим обов'язком і у Харкові, і у Парижі був для мене Микола Хвильовий. І сьогодні я думаю, що для мене особисто Харків на все життя буде пов'язаний із Парижем, оскільки у цих двох надзвичайно різних містах з однаковим захопленням відкривала для себе Миколу Григоровича Фітільова. Навряд чи це випадково. Франція була батьківщиною предків Миколи Хвильового. При-

гадуєте «Арабески»? Якийсь-то поміщик спокусив горняшку, в якій невдовзі народився син. Це, цілком імовірно, історія з'яви на світ дідуся письменника по матері, у якого від батька – французькі корені. Дід був людиною нестримного темпераменту – південна батьківщина кипіла в жилах, коли сварився чи, навпаки, виражав приязнь до дружини. Сцени сімейної ідилії періодично змінювалися на шпурляння тарілок та горщиків з квітами. Врода матері Миколи Хвильового, Єлизавети Тарасенко, сестри письменника Людмили, врешті, самого Миколи Григоровича були південного типу. Широкі чорні брови, чорні очі, смоляне волосся. Про магію його особи написано чимало, як і те, що був непоказним через невисокий зріст, схожим на Чарлі Чапліна. Я думаю, що він був гарним і що до його вроди дуже не пасували сіра шинеля, обмотки, картуз із зламаним козирком. Він не закінчив гімназії, тільки п'ять класів, але завзято вивчав французьку мову, якою єдиною з іноземних потім непогано володів. Його перша дружина Катерина Гащенко полонила його любов'ю до французької поезії, декламаціями Бодлера. Париж був мрією її життя. Як згадує Іван Сенченко, була у Хвильового улюблена пісенька:

давно покоїться діряве судно під назвою «ґасударства Україна».

І проблема не тільки в російській економічній експансії, що стала вже «притчею во язицех». (У самому лиш факті контролю ТНК над економікою будь-якої країни нічого страшного немає. Проблема в тому, що московські бізнес-монстри – це не бізнес в нормальному сенсі, а продовження/складова державного механізму). Головне досягнення російських політпроектувальників – майже тотальний контроль над інформаційним простором України з боку Москви. І питання не тільки в російських теле- і радіоканалах, котрі дивляться/слухають більшість жителів українських міст (причому не лише завдяки кабельним мережам, але й в ефірі). Значна частина фільмів і програм, які транслюються найбільш рейтинговими українськими теле- (*Интер, 1+1, Новий, СТБ, ICTV*) і радіоканалами (*Русское (!), ХитФМ, Наше, Просто, Довіра*) – російськомовні. Недалеко втекло і держтелебачення, подібна ситуація на місцевих теле- і радіостанціях. Єдине виключення – д्रोнове радіо, але навіть у сільській місцевості воно втратило свою роль єдиного постачальника інформації. Ще трагічніша ситуація в газетно-журнальному середовищі – тут московські видання (у

вигляді клонів) навіть формально не обмежені жодним законом, на відміну від ТБ і радіо. Результат очевидний: потужний процес повернення (а часто і переходу) українців до вживання і розвитку рідної мови, котрий почався наприкінці 80-х, зупинено і повернуто назад. Причому не лише в Києві і Східній, але й у Західній Україні – там, де навіть за часів ССРСР більшість населення спілкувалося українською. Вбивство у Львові композитора І.Білозора – лише символ повзучої (в Західній Україні) і войовничої (в Україні Східній) русифікації. З подачі Росії під цей процес не лише підводиться ідеологічна база, але й проводяться історичні паралелі з тісно пов'язаними державами: Австрія–Німеччина, Канада–США. Але єдиним коректним прикладом (адже ні Австрії, ні Канаді не доводилося жертвувати своєю мовою і культурою) може служити тільки пара Ірландія–Велика Британія. Дійсно, незалежна Ірландія існує, але чи існує ірландська мова і література, та й взагалі ідентичність? Виключно як віртуальна реальність. Як тільки Ольстер стане частиною Ірландської республіки, щезне остання реальна складова цієї ідентичності. Очікувати після цього початку її відродження, як це сталося у Валлії та Шотландії, а трохи раніше – в Ізраїлі, не доводиться: глобалізація крокує плане-

«Шумит ночной Марсель
В притоне «Трех бродяг»,
там пьют мужчины ель,
а женщины курят табак.
Там жизнь недорога,
любовь опасна там,
недаром старий негр
там кровь смывает по уграм».

Наприкінці тридцятих, перебуваючи у Відні вже з другою дружиною Юлією Уманцевою та її дочкою Любою, письменник спілкується з Ільком Борщакком, який живе у Парижі. Дехто з дослідників висловлює припущення, що Микола Хвильовий побував у Парижі у приятеля. Я думаю, що Франція була справжньою і реальною любов'ю його життя, на відміну від ефемерної загірної комуни. Орієнтація на Європу у Хвильового, одне із найдрастичніших гасел під час літературної дискусії упродовж 1925-1928 років, гасло, за яке, можна сказати, його розіп'яли, – це був витвір не так його мозку, як його ген. Що таке Європа у Вашому розумінні? – але він відповісти на це запитання не міг: беріть, яку хочете. Окрім того, що чітко знав, як необхідна пролетар-

ському письменникові європейська освіта. Коли ж йому довелося побувати в реальній Європі, де носять «шляпу», боявся, аби не трапилося з ним нещастя, що не впустять назад у Союз. Абсурд! Харківські структуралісти сьогодні займаються вивченням моделей абсурдного у творчому світі Миколи Хвильового.

Мені пощастило побувати у Парижі у домі, де про Хвильового пам'ятали, з ним, можна сказати, жили, сперечалися чи погоджувалися, намагалися розгадати його таємницю. Цвів позаду будиночка сад, квіти, любовно вирощені господарем, – дослідником творчості буремного духу розстріляного відродження. Тут, у далекій чужині, я, не володіючи французькою мовою, в оточенні земляків, у їхній гостинній садибі почуваю себе безпечно й захищено. Щоранку кава із запашним круасаном, купленим недалечко у хлібній лавці. Розмови за великим столом про справи на батьківщині. Можливо, була ностальгія господарів, які покинули Україну не з власної волі дуже давно. Але основне – Хвильовий. Господаря не покидають думки про зв'язок письменника із таємними російськими товариствами на зразок масонських. Адже у двадцяті частими гостями харківських письменників були росіяни, зокрема пролеткуль-

275

МАРІЯ КРИВЕНКО
ПАРИЖ – ЛЬВІВ –
ХАРКІВ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

тою. І парадокс ситуації полягає в тому, що залишити свій слід в новій, глобальній ідентичності, набагато більше шансів у маленькій нації, ніж у величезній території з багатомільйонним населенням (далеко не всі європейці знають, де ця сама *Croatia*, але більшість з них кожного робочого дня затягують свою шию в *cravatte*).

Чому я настільки впевнений у тому, що в Західній Україні нація в європейському розумінні існує, а в кордонах «держави Україна» її немає і бути не може? Нація – це насамперед загальна для усіх традиція. В Західній Україні подібна традиція існує, і ця традиція – цілком європейська: спочатку – Галицько-Волинське королівство (а зовсім не князівство, як кажуть в Москві, а слідом за нею і в Києві), пізніше – Польсько-Литовська Держава, Дунайська монархія, після Першої світової – перебування в складі нехай і різних, але все ж європейських держав. (До речі, саме ворожість більшості цих держав до західноукраїнців зіграла вирішальну роль в перетворенні їх у націю). За ці століття сформувалась унікальна західноукраїнська ідентичність, головною рисою якої можна назвати вміння постояти за себе (як в бою, так і в бізнесі) перед лицем зовнішнього ворога. Так що піввікове совецьке панування, не кажучи вже про десятиліття «неза-

лежності» – зовсім незначний період в історії Західної України. А приголомшливі поразки «западенців» в останній час – результат того, що ворог виявився... внутрішнім. Цей ворог – провідники ідеї «Великої України».

Яка ж традиція отієї «Великої України»? Козацтво, яке в Європі (і в Західній Україні в тому числі) сприймають як суходільну піратську державу, уславлену своєю безмежною жорстокістю? У самій Східній Україні козаків вважають своїми історичними предками лише мешканці сільської місцевості у тих областях, які прийнято називати Малоросією (тобто переважно в центральній Україні). А т.зв. Новоросія, Донбас, Крим? Для мешканців цих регіонів козаки Δ – це радше ворожа сила. Київська Русь? Цю ідею ще слід відібрати у Москви, котра поки що є «власником авторських прав» на неї і, природно, робить наголос на другому слові. Звичайно, в 1991 році була можливість розповсюдження на всю Україну західноукраїнської традиції, і це дійсно був єдиний реальний шлях в Європу. Проте керманічі «гасударства Україна», які виростили зі сталінської шинелі, та їхні підпісувачі у вишиванках (із середовища підготовуваних письменників і дисидентів) вирішили писати історію з чистої сторінки. Навіть дату голосування ВР УРСР за «Акт проголошення

тівці. Можливо, вони свідомо готували відступ заради збереження і обговорювали це з харків'янами, і про це свідчить споріднена естетика їхніх творів, скажімо, Хвильовий і Андрей Бєлий.

Доведеться відкрити карти: моїм гостинним співрозмовником у Парижі був Леонід Плющ. Це був 1997 рік. Його син Олесь саме переживав неуспіх книги новел Миколи Хвильового, що їх він сам переклав на французьку. Книга називалася «Дорога й ластівка», у Хвильового є така невеличка новелка. Ми читали деякі тексти вголос, наприклад, насправді абсурдну новелу «Наречений». Дзюрчання французької, Латинський квартал із безліччю рестораників, фонтан на Сен Мішель – все це неухильно було зі мною в поїзді у Харків у 2001.

Між Парижем та Харковом лежить наш Львів, і мені здається, що на цьому змаргіналізованому сьогодні клаптику України Микола Хвильовий органічно повинен би зупинитися завжди дорогою у західніший світ, зрештою, як це робили на початку двадцятого століття і Михайло Драгоманов, і Леся Українка, і багато хто з більш чи менш видатних українців. У вікно вагона бачимо села невеселі, як сказав Іван Франко, садиби, покинуті господарями, – мандри світами у пошуку легшого хліба.

Гориста рівнина, глиниста земля, що не хоче родити нічого, окрім дрібної картоплі.

Львів Миколу Хвильового знав ще за життя письменника. Його новела «Редактор Карк» наприкінці двадцятих продавалася тут окремою книжечкою. Щороку, вже після самогубства письменника, у Львові проводилися вечори його пам'яті. Навіть під час німецької окупації, у 1943 році, як згадує Аркадій Любченко, у Львові відбувся вечір пам'яті Миколи Хвильового.

Пригадуєте «Арабески»? Товаришко Маро, якщо я умру і ви покладете на мою могилу пучок запашного чебрецю, знайте, що я воскрес. Чебрець був готовий задовго до поїздки, лежав на видному місці, мовляв, покладу на могилу і перевірю, чи то я товаришка Мара. Але в останній момент перед виходом чебрець випав із поля уваги. Значить, не судилось.

Поїзд «Трускавець–Харків» відбуває зі Львова біля десятої ранку, прибуває у Харків через добу. Дорога довга. Сервіс ненав'язливий. Вагони зразка сімдесятих років. Розбалансоване залізо гримить і викликає неприємні асоціації. Доволі чітко фіксоване, хоча й глухе, відчуття якоїсь небезпеки. Сусідами по купе виявились двоє росіян – він і вона, подружжя, та чоловік років

(!!! – не відновлення) держсуверенітету» принципово «призначили» святом незалежності. Дійсно, як можна святкувати 22 січня – його ж «западенці» 70 років відзначали...

Досвід багатьох країн у ХХ столітті – Норвегії та Польщі на початку, Німеччини та Ізраїлю в середині, Горватії та Словенії в кінці – доводить, що головною умовою реалізації успішного державного проекту є національна єдність. Та все ж необхідно сказати кілька слів у відповідь людям, котрі критикують проект westukraina.eu з позицій таких мітологізованих у сучасній Україні наук, як геополітика та економіка. Доморощені геополітики безапеляційно заявляють: мовляв, незалежна Західна Україна для Європи нецікава – маленька вона якась (підсвідома ностальгія за «1/6 частиною суші»), бідна, тому стане об'єктивним союзником Москви в боротьбі проти Східної України. Обидві тези не витримують критики. Перша – тому що для естетської та демократичної (при всіх негативах цих понять) Європи достатньо важливою є навіть тримільйонна Албанія, котра ледве видряпується із феодалізму, і в порівнянні з якою Західна Україна – просто рай земний. Важливою, бо вона – частина європейської історії та культури! (Сподіваюсь, ніхто не за-

перечуватиме, що відповідний внесок Західної України значно вагомійший за албанський). Друга – тому що Західна Україна і Росія будуть об'єктивними суперниками за вплив на Східну Україну. Адже ідея поширення суверенітету Західної (істинної) України на всю іншу неодмінно стане наріжним каменем західноукраїнської національної ідеї. Економічні заперечення західноукраїнської державності (землі немає, корисних копалин немає...) теж притягнуті за вуха. Одного тільки транзитного потоку вистачить для наповнення за європейськими стандартами бюджетів двох таких держав, як Західна Україна. Адже зараз всі доходи від нафтогазотранспортної системи Західної України (а саме тут знаходиться найцінніша частина газогонів колишнього СРСР – підземні газові сховища, що не мають аналогів у світі) з'їдаються промисловими підприємствами Дніпропетровська, Донецька, Харкова, Києва. Ці підприємства, звісно, за газ не платять, доходи від виробленої продукції потрапляють не в бюджет, а в кишені олігархів. Зі своїми східноукраїнськими побратимами вони ще хоч якось діляться – зарплатню видають, наприклад. Західноукраїнцям, їхнім дітям і онукам залишаються тільки багатомільярдні борги. Тим, хто не вірить в здатність цілої держави жити виключно за раху-

п'ятдесяти, харків'янин. Через півгодинної розмови з'ясувалося, що мовою спілкування буде російська, хоча харків'янин зі мною намагався говорити українською. Але годі стосовно мови, про це зараз багато ведеться порожніх балачок, отож не буду зайвий раз нагадувати про ненормальність мовної ситуації. Як я зрозуміла після повернення з Харкова, суть трагедії нашої розділеної навечно, напевно, землі лежить дуже глибоко, і рідна мова, якої зреклося корінне населення Слобожанщини на користь цивілізованішої, зайшла російської – тільки наслідок, а не причина процесів. Як писав ще на початку 19 століття Микола Костомаров, росіянин, котрий у Харкові став свідомо українцем, – що українська мова – це мова для домашнього вжитку. На люди, тобто, з нею не можна. Цей комплекс меншовартости у харків'ян особливо істотно поглибив совецький час розвинутого соціалізму, як прийнято було називати сімдесяті роки. Величезне промислове місто із високо розвинутими галузями усялякого машинобудування, відтак наукою, функціонувало на всесоюзних передових позиціях виключно російською. Українська супроводжувала хіба процес травлення за родинним столом, коли ніхто не бачить, та копання на присадибних ділянках.

Сьогодні, як сказали мені у літературному музеї у Харкові, село розмовляє по-українськи, вартує поїхати з Харкова на кілька кілометрів і ви почуєте мовну стихію мальовничого українського степу, яка свого часу зворушила Миколу Гоголя, полтавчанина Євгена Гребінку, Квітку-Основ'яненка з його «Марусею». Десь тут починалася любов до рідної словесности у харківському гуртку літераторів на початку 19 століття, Ізмаїл Срезневський із його записами численних українських народних пісень, вже згаданий раніше Микола Костомаров та група поетів-романтиків. На початку століття двадцятого знамениті Богодухів та Охтирка, з якими пов'язані імена Миколи Хвильового, Івана Багряного, Євгена Маланюка.

Я намагалася пояснити сусідів по купе, харків'янину, мету своєї поїздки: поклонитися Хвильовому. Він не знав, де може знаходитися могила письменника. Я ж чітко пам'ятаю, що це парк наприкінці вулиці Пушкінської. У сімдесяті роки на місці одинадцятого цвинтаря влада вирішила закласти парк. Могила Миколи Хвильового була знищена, як і могила, до речі, Івана Дніпровського, близького друга письменника, котрий помер незадовго до самогубства Хвильового. Могила Дніп-

277

МАРІЯ КРИВЕНКО
ПАРИЖ – ЛЬВІВ –
ХАРКІВ

нок транзиту – рекомендую відвідати Латвію чи Естонію. Адже транзит не обмежується лише нафтогазовою складовою в напрямку Росія-Європа, багато європейських держав не постоять за ціною, щоб їхні товари опинилися на триста кілометрів ближче до неозорого російського ринку (нинішнє «Государства Україна» швидше бар'єр на цьому шляху). Та й туризм, котрий в Західній Україні не розвивається так, як міг би, виключно «завдяки» політиці Києва – в нормальних східно- (не кажучи вже про західно-) європейських країнах приносить в скарбницю мільярди доходів. Якщо так уже комусь хочеться виробництва – впевнений, що півмільйона західноукраїнських електронників навіть після десяти років простою оборонних заводів зможуть скласти гідну конкуренцію (принаймні, цінову) не лише у збиранні, але й у конструюванні комп'ютерів. А забруднювати наші гори і ріки важкою промисловістю і видобутком якої-небудь руди – залишмо це відсталім державам на кшталт Росії та Східної України...

Приводити аргументи як з одного, так і з іншого боку можна ще довго. Проте навіть противники західноукраїнської автономії (не кажучи вже про незалежність), вимушені визнати: вперше за багато років у західноукраїнців з'явилися ознаки одужання від «великоукраїнських

ідей». Осередки інтелектуалів, які пропагують західноукраїнську окремішність, з'являються не лише у Львові, але й у Тернополі, Станіславові (Івано-Франківську), Чернівцях, Рівному. Нові книги відомого західноукраїнського письменника Юрія Андруховича (а особливо есе «Моя остання територія», фактично декларація західноукраїнської ідентичности) показують, що ці ідеї виходять за межі традиційних «інтелігентських кухонь». Фактично, Західна Україна вийшла на традиційний для центральноєвропейських держав шлях здобуття незалежности: ідея – розвиток ідеї інтелектуалами – письменники та журналісти, які пропагують ідею – громадський рух на підтримку ідеї – політична сила, яка реалізує ідею. Коли з'явиться цей рух? Очевидно, скоро, тому що вперше за свою тисячолітню історію західноукраїнці опинилися перед загрозою тотальної асиміляції – і це у «незалежній Україні!» Хто знає, можливо, уже на найближчих парламентських виборах ми побачимо в бюлетені для голосування таку собі Західно-Українську Партію – адже 250 тисяч гривень не такі вже й великі гроші для публічного оголошення старту проекту westukraina.eu...

P.S. Коли стаття вже була написана, з'явилось повідомлення, що на Економічному Форумі у Львові підписа-

ровського не віднайдена, на відміну від могили Хвильового. Досьогодні у знаменитому будинку письменників «Слово» живе дружина Івана Дніпровського, яка свято береже пам'ять про чоловіка, хоча у житті з ним доводилося нелегко через пристрась до жінок. Співробітниця літературного музею твердять, що вдова Дніпровського передала музеєві листи коханок до її чоловіка, які вона зберігала довгі роки після його смерті.

Страшне враження викликає цей парк наприкінці Пушкінської у Харкові. У глибині – невеличка церква. Російська православна, що у мене, галичанки, викликає почуття, дуже наближене до огиди, асоціації із темнотою. Темна пристрась у вірі – язичництво, не просвітлене світлом гуманізму, фанатизм, що яскраво дав про себе знати під час візиту Папи. А довкола – парк. Гойдалки для дітей, вигулювання псів, пияки у пошуках вільного кущика, «хот-доги». І могили. Микола Хвильовий, Василь Еллан-Блакитний, який помер у грудні 1925 року і з'являвся Хвильовому у хворих гарячках під час запоїв, адже розійшлися невідомо ким – друзями чи ворогами. Далі – могила Петра Гулака-Артемівського, Карпенка-Карого, художника Васильківського. Такий сором – парк на місці кладовища – є і в Івано-Фран-

ківську біля драматичного обласного театру. Тут також залишилося з десяток могил, серед них – коханої Івана Франка Юзефи Дзвонковської, котра не одружилася з ним, бо знала, що смертельно хвора.

Під час перебування у Харкові увесь час намагалася думати про спільне, що нас єднає, галичан та слобожанців. І спільною в основному виявлялася якась біда чи хвороба, залишена після тоталітаризму. Спільне хамство, п'янство, бруд на вулицях і в магазинах, у підземці на переходах жебраки, бари, відвідувачі яких – «стрижена» в основному публіка: ти чо, казел, туфту гоніш? Це що – спеціально харківське видовище? Ні. Я намагалася говорити про це харків'янам. І тут, на жаль, виходила завжди якась незручність – або у них, або у мене: е ні, галичани, ви все-таки інакші, ніж ми. Ось для прикладу. Десь під полудень у музеї. Шлунок вимагає своє, відмовляється слухати про зберігання національних традицій. Це, даруйте, стосується більшості людей, особливо приїжджих. Мушу ставити запитання посеред бесіди, мовляв, де тут у вас можна щось з'їсти. Мене відпроваджують у студентську «столовку» під назвою «Жыли-были». Та жінка, що розливає борщ, на вигляд дуже агресивна, з величезним черпаком у руці: вам

но договір про співробітництво між сімома західноукраїнськими областями (всі вони входять до складу різних євро регіонів) з метою спільного зближення з Європою. Та й з європейськими державами підписано чимало угод, зокрема щодо прокладання залізничних колій європейського стандарту до ключових прикордонних західноукраїнських міст. Мрії збуваються, чи влада просто грає на випередження?

чого? Згадую Латинський квартал у Парижі. Ресторанчики один в один з різними національними кухнями: китайська, грецька, японська, італійська. Біля кожного стоїть спеціально офіціант, який заманює відвідувачів. Як вони вишукано вклоняються, з якою приязню розмовляють, пояснюють меню – все це, безсумнівно, вишкіл і традиція, традиція, традиція. Бездоганна чемність, яка полонить і сприяє відчуттю комфорту, впевненості, захисту. Ти кожного разу знаєш, чого очікувати від чемної людини. Відтак хто його знає, що означає в устах офіціантки: вам чево? Знову ж, між Парижем та Харковом десь знаходиться Львів. Із масою затишних кав'яреньок, з евроремонтами та блискучими новенькими санвузлами, усміхненими гарними офіціантами і таке інше. Але навіть найшикарніший евроремонт, вишуканий інтер'єр, скажімо, китайського ресторанчика на Грушевського, не затьмарить того факту, що подають тут із соєвим соусом пельмені з пакета, виготовлені зовсім не у Пекіні. Очевидно, за невеликі гроші. Ми, львів'яни, з цим боремосся, і у китайський ресторан обідати не ходимо, навіть якщо наш офіс знаходиться з ним в одному будинку на поверх вище. Якщо продовжити гастрономічні роздуми, а гастрономія – це, без сумні-

ву, невід'ємна частина будь-якої культури, то майже на повороті із вулиці Пушкінської на вулицю Фрунзе у Харкові, дорогою до літературного музею, знаходиться «Французкая булочная», і це також важливий факт у моїй доктрині «Харків-Париж». Як мені пояснили, господарі тут – корейці. Щодо тих, хто працює за прилавком, то ані корейської мови, ані корейської зовнішності у них не спостерігалось, традиційне: вам чево? У вікні – муляж Ейфелевої башти. Невибагливий інтер'єр. На дерев'яній вітрині – різні булочки на зразок круасана та солодке. Пити можна чай і розчинну каву. Уперше спробувала тут поснідати сама, але не вийшло: у офіціантів не виявилось здачі із п'ятдесятки. Іншого разу вирішила пригостити своїх добровільних харківських гідів чаєм із булочками. Цього разу тут знайшлася натуральна кава ціною... п'ять чи сім гривень за чашку. Офіціантка змовницьки моргнула, показуючи несміливо з-під поли зіжмакану пачку кави іноземного виробництва. Я не можу не поставити цього запитання: чому так дорого? Мої харківські приятельки, я читаю це в їхніх очах: скупа галичанка, нічого не зробиш, нам по горнятку кави, будь ласка. Ні, ми, галичани, такої кави не п'ємо – ані по п'ять, ані по сім, ані по десять, яку частенько пропонують у

279

МАРІЯ КРИВЕНКО
ПАРИЖ – ЛЬВІВ –
ХАРКІВ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

© М.Мельничук, 2001
Поступ, №173 (831), 13-14 листопада 2001 р.

ПОЛЕМІКА

З ОЛЕГОМ ХАВИЧЕМ

М С Т И С Л А В М Е Л Ь Н И Ч У К

Києві, бо вважаємо такі ціни нереальними і не дозволяємо заробляти на собі нечесним ділкам.

Мандри містом, як це було у Парижі. Що може бути приємнішим, аніж сісти просто на вулиці за столиком і спостерігати за натовпом, виділяти у ньому обличчя, строї, спостерігати за настроями та манерами публіки. Спогади про Харків та натовп людей на його вулицях на початку двадцятих минулого століття залишив Юрій Смолич. Це був приблизно той час, коли у Харкові з'явився молодий Микола Хвильовий. Люди часто тоді доношували військові однострої або дореволюційні котелки та пальмерстони, «піжони», як називали тоді модників, одягали коротенькі піджаки та картузи із великими помпонами. Як сьогодні описати натовп у Харкові на початку літа? По-перше, засилля молодости. Харків можна сміливо назвати містом студентів. Вродливі дівчата, обтягнені у вузький одяг із модних «бутиків», таке враження, ніби зійшли з вітрин супермаркету, гарні стеновою буйною красою. Здається, не може бути, щоб у реальності вулицями ходило так багато гарних людей. Одяг в основному вишуканий, складається хибне, напевно, враження, що більшість поспішає розважатися. Частина публіки – на сексуальних

ловах, про це свідчить одвертий одяг. Слід відмітити, що не фіксуються люди середнього віку, як чоловіки, так і жінки, їх ніби і не було у людському потоці, і зараз я не можу пригадати жодного обличчя чоловіка чи жінки середнього віку, яке би мені запам'яталося у харківському натовпі. Okремо хочеться сказати про чоловіків. Їх, здається, у Харкові просто немає, вони непомітні, невиразні і тому їх неможливо розгледіти. Утішає здогад, що, можливо, у Харкові всі достойні та цікаві чоловіки їздять автомобілями. Пригадуючи Париж, Версаль, надібую в пам'яті гіда-італійця. Не красень і не навпаки, але настільки виразна людина, таких не забудеш ніколи, побачивши раз. Один із найяскравіших моментів у враженнях від французької публіки. Часто зустрічаються пари похилого віку, усміхнені та щасливі, і випромінюють любов, нехай навіть обоє сиві. Мене це вразило особливо в Парижі, адже у нас частіше можна зустріти пари, у яких жінка багатого молодша за чоловіка, точніше кажучи, катастрофічно молоді дівчата поруч із зрілими чоловіками.

Харків – без сумніву, не Париж, і Львів – не Париж, навіть і не маленький. Я це підкреслюю, коли думаю про милих людей, з якими стикалася у Харкові і які, напевно, образяться на мене за такі невтішні зауваги про їхне

Зі здивуванням зустрів публікацію у «Поступі» цілої низки статей про західноукраїнський сепаратизм чи автономізм.

Я західняк з діда-прадіда і добре усвідомлюю різницю між ментальністю східного і західного українця. Розумію і навіть розділяю деякі аргументи і міркування авторів. Однак не сприймаю, в принципі, їхніх висновків і категорично не схвалюю їхніх намірів.

Почну з географії. Буковинець Хавич чомусь вважає, що Закарпаття тільки й мріє, щоби створити спільно з Галичиною автономію або й окрему державу. Це дуже далеко від істини. У закарпатців сильно розвинуте почуття окремішності й своєрідності, яке ще й підсилюється появою політичного русинізму (що підігрівається, певно, не тільки з Росії). Один розумний, інтелігентний чоловік заявив кілька місяців тому в розмові: «Тут не Україна і не Росія, тут – Закарпаття». Тож як постане питання про автономію, то тільки про окрему закарпатську, а якщо державу – то не виключено, що й про

приєднання до котроїсь із багатших сусідніх держав (Угорщина чи Словаччина), а не до Галицької чи Західно-Української.

Щодо Буковини, то там існує сильна недовіра до «галиціян». Згадаймо, що Буковина була традиційно православною, а Галичина – греко-католицькою, – і побачимо, що особливого прагнення до об'єднання немає. Знайома галичанка з плачем згадувала, як її неприємно прийняли в буковинському селі, коли вийшла заміж за тамтешнього мешканця. То хіба робити окрему буковинську автономію чи державу? Але якщо піде добре профінансована кампанія про приєднання до Румунії, то чи не підтримає її, крім місцевих румунів і молдаван, також і частина українців? Наводити приклад благополучних держав – прибалтійських чи інших європейських – не дуже вдало. У кожного свої умови. Так можна згадати і сучасні європейські процвітаючі міста-держави – Монако, Сан-Марино та ін. Тож давайте південну частину Чернівецької області, населену румунами, віддамо Румунії, східну частину (Хотинщину) – Східній Україні (яка, як розумі-

МСТИСЛАВ
МЕЛЬНИЧУК
ПОЛЕМІКА
З ОЛЕГОМ
ХАВИЧЕМ

МАРІЯ КРИВЕНКО
ПАРИЖ – ЛЬВІВ –
ХАРКІВ

місто. Виправдовуючись, скажу, що у тій всеукраїнській суперечці про протиставлення Львова та Києва не пристаю до жодної із сторін, натомість думаю, що набагато конструктивніше говорити про спільне, а воно у нас насправді однаково погане. У Харкові, столиці абсурду Миколи Хвильового, видно це особливо яскраво. Дорогою повз відомий держпром, який досьгодні вражає своїми масштабами, згадую, який настрої мали вони, громадяни совєцької України двадцятих: тут буде місто-сад. «Тоді підуть тисячі горожан на площу м'ятежної комуни, а потім підуть карнавалом на аеродром. І цей строкатий колір б'є мені в вічі, мов чітка червона пляма, що від слова «ярмарок». Справді, строкатий колір б'є в очі. У будинку письменників «Слово» сьогодні – елітний, як мені сказали, житловий дім. У під'їзд зайти і поцікавитися, де знаходиться квартира номер дев'ять, тобто квартира Хвильового, неможливо. Не хотіла би я жити у цьому домі-крематорії, де сусід доносив на сусіда, підслуховував розмови у спальні через стіну. Поруч – той самий молодіжний парк, куди повинні були піти на прогулянку друзі письменника, яких він покликав 13 травня 1933 року. Передували цьому тривалі запої, напади білої гарячки, бувало, знаходили Хвильового зран-

ку під парканом лікарні. Вже на вулицях вмирили люди, і до цього потрібно було виразити своє ставлення. Микола Хвильовий вибрав яскравий спосіб самовияву, такою вже була його яскрава вдача, і варіант безконечного компромісу, який він встиг спробувати сповна «на смак», його не влаштував. Напередодні смерті ментався письменник, як звір, загнаний у клітку. Одягалася його коло друзів часто у мисливську екіпіровку, отак у чоботях та з рушницями і сиділи на письменницьких зборах. Нависало над ними почуття небезпеки. Не витрилося воно досьгодні. Можливо, тому, що саме Хвильовий запровадив мене сюди, точніше, його нескоримий дух, так багато думала, мандруючи вулицями сучасного Харкова, про його час, ніби оцінювала сучасне місто з позиції двадцятих. «Цей час ще довго буде овіяний поетичною романтикою перших років революції, романтикою руйнації, доки на уламках не засяють нові символи. Це час утвердження молодих авторитетів, час щирости, дзвінких фраз, індивідуалізму, але це й час, у якому було місце і любові, і творчому єднанню, і високій поезії, відчайдушній вірі і ... трагічним передчуттям», – так писав Віктор Бер. Трапилося усе, як вони не хотіли. Досьгодні у Харкові на одній із

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ють автори, стане російською), а з північної частини зробимо незалежну Буковину. Тоді Чернівці, оскільки там мішане населення, треба зробити вільним містом – такий собі Трієст. До речі, Хотинщина – це не Буковина, а Бессарабія, під Австрією не була, а довший час була під Росією, туди й тяжіє. Тож навряд чи на референдумі захоче приєднатися до Західно-Української автономії.

Волинь викликає ще більш сумніви. Не вірю, що вона захоче відійти від православної східної України і приєднатися до «окатоличеної» Галичини. Що ж лишається – Галичина? Але чи така вже вона єдина? Чи згодиться, наприклад, зміцніла Івано-Франківська еліта підкорятися Львову, чи, може, захоче самостійної «Гуцульсько-смерекової» республіки? До речі, моя рідна Коломия і Покуття в цілому завжди більше орієнтувалися на Чернівці, ніж на Львів. Бойки не дуже люблять гуцулів, а горяни – подолян. То, може, повернемося до племінних держав?

Та й конфесійно Галичина вже не така єдина, як була до 1946 року, коли, як розказувала мені мама, серед греко-католицького моря була тільки одна

православна церква – у Львові. Тепер, окрім греко-католицизму, маємо ціле православне розмаїття: автокефально-філаретівсько-сабоданівське. Та ще й цілий ряд протестантських груп, різних сект і навіть прихильників східних релігій. І чи не потрапить ця галицька держава, незважаючи на сильний патріотизм, під вплив сильних сусідів? Чи не перетвориться проект westukraina.eu у halucyna.pol? Між іншим, у загалом правильній ідеї балто-чорноморського співробітництва («міжмор'я») також проглядається стара мрія польської гегемонії – *od morza do morza*. Чи будуть взагалі ці малі держави захищені від експансії сильніших? І чи кинуться вони (та й міжнародна спільнота) допомагати одна одній у випадку агресії сусідів?

Уявляю, яка в цій державі буде ностальгія: які у нас колись були могутні київські князі, а гетьмани, а Запорозька Січ! Чи навпаки: «Хрестив нас, на жаль, чужинський князь Володимир Великий», – так може виглядати підручник з історії. З літератури треба буде викинути Шевченка і Лесю Українку, бо вони народилися не в Західній Україні. Козацькі

найбільших у світі площ пам'ятник Леніну, недалеко – пам'ятний знак-барельєф Дзержинському, є, казали, і вулиця того самого Постишева. Уздовж Пушкінської, дорогою до літературного музею, є час подумати. Той страх, розгублення, очікування арештів, наслуховування ночами кроків під вікнами чи звуків автомобіля – все це ніде не поділося, воно присутнє, воно гнітить, знищує, примушує щулитися. Господи! Натикаюся ніс в ніс на опудало – не опудало, якийсь манекен негра із саксофоном у руках – це прикликають так у джаз-бар. Трохи далі – щиток біля фотоательє, на якому запрошення сфотографуватися зі змією, мовляв, студентам і пенсіонерам – скидка. Питаю у випадкової літньої перехожої у ситцевому халаті та кімнатних капцях, де вулиця Мироносицька – вона здивована і не знає, де така вулиця, вона чомусь дуже немирно налаштована, відчуваю, як і те, що знає, де Мироносицька. Коло звукується, на Мироносицькій живе прекрасний тендітний поет. Він пише вірші про цей час, хоча навряд чи можна так висловлюватися про поезію, точніше, дух того часу присутній у його поезії, і я упевнена, що йому загрожує небезпека. Таксі на вокзал їде неймовірно швидко, мені по-справжньому страшно. Фу, нарешті додому.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

пісні, певно, заборонять, щоби не виглядало на ворожу пропаганду.

Кардинал Гузар тоді може і не думати про свою мрію – «воцаритися» в Києві. Чи, може, пошлемо його греко-католизувати Схід, а самі подамосся під опіку римо-католицизму? Аргументи на цю тему наводив Андрухович в одній зі своїх статей, і мені вони навіть подобаються, але це небезпечний шлях. В експериментуванні, відхиленні від традицій можна загубити свою ідентичність.

Чи про таку державу мріяли наші предки? Наші діди, коли створювали ЗУНР, назвали її «Західно-Українською» не заради відрубності від Східної України, а для підкреслення її українськості (могли ж назвати її східно-галицькою чи русинською). Та й, врешті-решт, пішли на злуку з Великою (!) Україною. А наші батьки, коли йшли воювати у Закарпатську Січ чи у похідних групах на Східну Україну, – хіба робили це з місцевого патріотизму?

Не ідеалізую нинішню державу. Але тільки в одній соборній Україні наше майбутнє. Бував я неодноразово і в різних регіонах Східної України.

Знаю і певну відчуженість від західняків, і забуття декотрими рідної мови. Але знаю і їхній патріотизм, й усвідомлення себе українцем. Запитайте гурт «Соколи», як їх приймали недавно на Східній Україні. А ви підштовхуєте їх в обійми москалів.

Розумію, що ідеї Галицької чи Західно-Української окремішності можуть існувати і в головах окремих людей, в тому числі й інтелігентів. Але виносити їх на шпальти газет вважаю недоцільним і, вибачте, антидержавним та антиукраїнським. Я маю надію, що ці статті не інспіровані з-за кордону, але подумайте собі, кому це вигідно, – й опам'ятайтеся!

Наш обов'язок – зміцнювати цю державу, усунувати в ній негаразди, робити все, щоб вона ставала справді українською, а не руйнувати.

P.S. Коли східняк Чорновіл організував Галицьку асамблею, він зовсім не мав наміру відірватися від Сходу чи зробити автономію. А який це ланцюжок викликало: з'явилися донецько-криворізькі, таврійські патріоти, ледве Кравчук пригасив. Невже ви хочете повторення цього в більших масштабах і з більшою результативністю?

МСТИСЛАВ
МЕЛЬНИЧУК
ПОЛЕМІКА
З ОЛЕГОМ
ХАВИЧЕМ

М А К С И М П Р О Ц Ь К І В

В УТРОБІ ЧАСУ

або

ЧУДОВИЙ ПАРК

«ПОЗАЧАССЯ»

© М.Процьків, 2001

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

В Л О Д К О К О С Т Ы Р К О

**ukrajínske
doktrynerstvo
і
halyčyna**

© В.Костирко, 2001

«Все тече, нічого не міняється»

Діти Безодні

Дорогий друже, виконую свою давню обіцянку розповісти тобі власні враження і думки від перебування в одній з найдивовижніших країн, що я знаю, і у якій мені випало провести частину життя. Можливо, багато зі сказаного мною видасться тобі дещо дивним або, чого мені не хочеться найбільше, неправдивим. Та свої міркування і почуття намагаюся описати настільки чесно, наскільки я здатен це робити. Попри усе, ця країна залишається у моїй пам'яті незвичайною і вартою уваги. Я навіть придумав назву для неї. Гадаю, що у цій назві охоплюється і вирізняється щось суттєве і важливе з усього маскараду перебаченого, перечутого і пережитого *там*. А окрім того, люди усюди люди, ти знаєш це, а тому завжди відчуєш, де я кажу правду, а де дофантазував, бо не додивився або не дочув. На щастя, фантазія така ж частина нашого життя, як і правда. Я, власне, тому і пишу для тебе, бо знаю, що ти відрізниш марення від виваженого судження, жарт і гру від пошуку і переконання, неокочир-

ність і помилку від стилю, доброї словесної знахідки чи багатозначності. Моєї і своєї. І що важливо, як завжди сподіваюсь, ти даш мені знати про це.

Думаю, титул «Країна зупиненого часу» — звучить краплину дивно, по-дитячому інтригуючи, а зрештою і дещо провокуючи. Беруся стверджувати, що мрія тих, хто прагне зупинити час, давно реалізована. Виглядає ця спруда якось зовсім не так, як це уявляють собі різного ґатунку письменники-фантасти, або релігійні проповідники. Звичайно, існування такої країни оповите містифікаціями, легендами і переказами, просто пустими балачками і дійсно таємницями, і, як це водиться, всякого роду міжнародними секретами. Роздобути правдиву інформацію, а з неї зрозуміти щось докладно справа нелегка і ризикована. Та й не один наклав головою у переслідуваннях сенсу чи змісту Позачасся. Та з деякого часу ти навіть можеш знайти це метафізико-правове утворення на карті світу. Придбавши такий географічний малюнок за редакцією якогось просвітителя, шукати потрібно на найбільшому континенті планети, якщо тобі дійсно захочеться знати, де саме у географічному просторі, розташована країна Позачасся або Незавжди країна. Хоча, саме географічне розташування розкаже тобі не багато про Назав-

Sučasnyj stan Evova ta eventualna avtonomija Halyčyny sponukajuť do rozдумiv pro perspektyvu zaminy intruznoji doktryny ukrajinskoji kultury na koncepciju, v kotrij kultura – ce konvencijne vyxovanňa ľudyny v dvox aspektax u sensi ellinškoji paidjei, tobtov značenni individualnomu ta suspilnomu, dľa postijnoho ladu jak osnovy všoho, ščo dijetša ta zmiňujeťša v hromadňanstvi. Zaraz my je svidakmy kryzy konvenciji, jaka dominuje v kulturi halyčkoji civilizaciji. Kryzy, bo civilizovanisť je prioritetom meškanciv mista, ce šľaxetnisť povedinky miščan zhidno z miškymy zvyčajamy. Čerez absolutnu dominaciju bezvidpovidaľnoho kulturnoho doktrynerstva halyčki mista i mistečka, zasnovani kolyš na magdeburžkomu pravi, staly sxožymy na taborы biženciv. Tuha ukrajinskoho talibanu za po-seľanšky ujavlenymy kňažymy časamy postupovo, ale nevpynno materializujeťša. Nezabarom ci hegemony xamstva, sala, pravoslavja otočat nas rujinamy civilizaciji, i my opynymoša v XIII stolitti, u tak zvanomu davňo-ukrajinskomu Evovi – mriji pan-ukrajinskyx arxeolohiv. Može vydatyša dyvnyj, ale chaos našoji dijsnosty cilkom vidpovidaje modeli kultury, prydu-

manij ukrajinoфильськымы доктрынерамы. Украјинську доктрыну культуры, тавро јакоји мы носымо, було импортовано халыцькымы socialistamy z Rosiji razom z istorыčnym mitom. Holovnym dokтрыnerom i odnym iz najbiľšyx avtorytetiv sereď todišnix ukrajinoфильiv був професор Myxajlo Hruševський. Do stolyci korolivstva Halyčyny i Volodymyriji z velыkym kňazivstvom Kракivськым vin pryjaxav 1894 roku, ale do 1914 zalyšavša rosijsькым piddannym, bo був pryxyľnykom rosijsькоho federalizmu. Popuľarnisť idej socializmu, z našoji perspektyvy, mala objektivni pidstavy v tamtyj časi. Socialistyčnyj rux počynavša u Evovi, Peremyšli, Stany-slavovi, Ternopoli z Pryjateljiv Eudu, Kosariv, Hrona Xliborobiv, Vilnyx Halyčan – nevelykyx tajemnyx orhanizacij, kotri stavly sobi za metu povalenňa isnujučoho ladu, rozraxovujučy na pidtrymku seľan. U cij obojmi formuvalyša novi polityčni naboji halyčan. 1848 roku dalyša čuty perši slipi postrily. Rusyny orhanizувалыša u dvi syly: *Rušьkyj Sobor* ta *Holovnu Rušku Radu*, ale podilylyša na pjať taboriv. *Rušьkyj Sobor* був daxom perevažno šľaxy ta arystokrativ rusynьskoho poxodžennja, ale latynьskoho obřadu. Vony pryjňaly umovy vlasnoho žyťťa, ale ne mohly vtikty

VLADKO
KOSTYRKO
UKRAJINSKE
DOKTRY-
NERSTVO
I HALYČYNA

жди Завжди. О! Мало не забув, на мапі ця країна здебільшого позначена під іншою назвою, зрештою, як і усе в Позачассі. На думку жителів того краю, їм пасує *дійсна* назва для країни, а саме «Україна», що й означає, наскільки я зрозумів від тих аборигенів: «країна поза будь-якими умовами», «справжня країна», «країна назавжди». Зрештою, так воно і є, ця назва цілком відображає такі прагнення. А саме слово збудоване за аналогією від «у-колі», «у-родині», «у-країні».

Здається мені, що несамовите бажання бути у-країні, зіграло з у-країнцями злий жарт. Одержимість прагненням бути суспільною цілісністю поза будь-якими умовами вимагає від сповідників цієї специфічної віри велику жертву, а саме: *ігнорування деяких умов реальності*. До прикладу, ця умова дозволила ізоляціонізму взяти верх над даною культурою, що тільки сприяло остаточному формуванню одного з крайніх виражень даної інтенції. Я маю на увазі феномен створення та існування «країни поза часом», або...країни, де час зупинився! Кажу «одного з крайніх виражень цієї інтенції», тому що таке спрямування до створення соціальної субстанції всупереч усьому може призвести до формування двох особливих моделей спільноти. Це спільноти, що ігнорують

фундаментальні часово-просторові виміри буття. Відповідно, це країна поза часом і країна поза простором. Не важко помітити, що навіть на рівні теоретичному, суспільні утворення — збудовані на подібних засадах є контраверсійними, парадоксальними або такими, що виявляють явні протиріччя. Можна тільки собі уявити, що трапляється з такими громадами у реальному житті. Але ніде правди діти, у загальних рисах, так мені виглядає те, що сталося з країною-У.

Історії відомі прецеденти, коли деякі спільноти втрачали територію, на котрій вони могли б жити, або так би мовити відмовлялися від «територіальної залежності». Наприклад, цигани. Очевидно, що це зовсім різні випадки, коли люди вимушені покинути територію проживання і коли люди відмовляються від прив'язаності до території. Бути переселенцем, біженцем, іммігрантом або почуватись «людиною всесвіту» — це речі швидше протилежні, ніж тотожні. Наскільки різними є почуття поневолення і почуття реалізації власного вибору.

Цікаво, чи існує зараз, де-небудь країна поза простором або країна де простір скінчився? Таке, напевно, може статися тільки десь «далеко від цивілізації» у африканських пустелях, приамазонських хащах, російських без-

від власnyx ošahneń, bo kultura skladena ne tilky z fizyčnogo svitu, ale j zi symvoličnogo tež. Dobročestu šľaxetnoji ľudyny je suma jakostej, kotri robľat jiji zdatnoju vojvaty ta komanduvaty. U normalnomu ijerarxizovanomu suspiľstvi zavždy je prysutnij ideal šľaxetstva. Čej čolovičyj ideal zavždy bude nerozryvno povjazanyj iz potreboju hromadškoho vyznanńa. Relihija, mova, mit, mystectvo naležat svitovi symvoličnomu. Kultura tež vyražaje aspekt racionalnyj ta moralnyj ľudškyx včynkiv. Členy *Soboru* postanovyly zminyty svij latynškyj obrad na uniatskyj ta pozytyvno vyrišyty spravu z nadanńam rinvnyx prav narodnomu variantovi rusynškoji movy z poľškoju. Latynškyj *Ruškij Sobor* zalyšyvsja v plani cyvilizacijnomu, bo aspekty instytualizacijni ta polityčni je vyrazom cyvilizacijni.

Pid dax *Holovnoji Ruškoji Rady* uvijšly rusyny sxidnogo obradu, kotri v svoju čerhu podilylyša na čotyry tabory. Adeptamy latynškoji cyvilizacijni byly: tabir polityčnyx pryxyľnykiv federatyvnoji Reči Pospolytoji i tabir lojalnyx do dynastiji Habsburgiv — rusyniv, ščo identyfikovaly sebe tilky z Halyčkyj kolrolivstvom. Jixně misce v istoriji, analohično *Ruško-*

mu Soborovi, dorivńovalo šansam, kotri daly jim jixni sučasnyky ta ideolohy vid istoriji. Do adeptiv orijentalno-vizantijskoji cyvilizacijni naležaly dva nastupni tabory, kotri riznylyša miž soboju suspiľnymy ideolohijamy — konservatysty i socialisty.

Konservatysty vyvodyly svoji tradyciji vid bojar, kotri otrujily byly ostanńoho halyčkojo Rurykovyča — koroľa Jurija II, za spryjanńa latynizacijni Halyčny. Vony sympatyzuvaly rosijškomu carevi i byly pryxyľnykamy pravoslavja, jake nazyvally ruškoju viroju, a halyčan i rosijan vvažaly odnym narodom. Svij konservatyzm vyjavľaly u stavlenni do halyčkoji narodnoji movy, vvažajučy jiji «movoju svojix sluħ ta robitnykiv», j ihnorovaly jiji jak «čuže naričije halyčkoji černi».

Socialisty byly hegemonamy narodnoji movy ta narodnogo prosvitnyctva. Suspiľnu nerivnopravnist vony vvažaly spadščynoju Reči Pospolytoji, a svoju ne-navyš do poľakiv perenosyly na vse, ščo bulo povjazane z okcydentalnoju cyvilizacijju, v tomu čysli i na Uniju. Pid vplyvom idej panslavizmu vony zalyšalyša pryxyľnykamy slovjanškoji federacijni.

Či dva tabory i vyznačyly rosijškyj napřamok drejfu *Holovnoji Ruškoji Rady*, kotra v kompromisnomu za-

мірних просторах або на тибетських хребтах. Я, здається, навіть чув про якусь таку загадкову околицю. Але назву не запам'ятав: чи то Чичура, чи то Ічкундрія. Щось таке, напевно, химерно-неприємне і відлякує, тай історії про той край ходять... не для надумливих і дбайливих міщан. Але я там ніколи не бував, а тому не можу сказати про те нічого докладно. А от про Позачасся розповіді з охотою, як там кажуть, «з перших уст». У всякому разі, дорогий друже, якщо ти любиш подорожі, реальні чи уявні, нові враження і відкриття, якщо ти хочеш бачити і знати більше, ніж вимагає від тебе телереклама жіночих прокладок або якогось пійла, то поспішай побачити небачене або почути нечуване: про країну позачасся – «славну Україну»! Цілком можливо, ти побачиш там щось таке, що, напевно, вразить, зацікавить або роздратує, напевно більше, ніж свіжосклепаний голлівудівський блокбастер.

Дійсно, я аж ніяк не можу знати, чи дійсно тобі випадє коли-небудь побувати у тих краях, та й можливо розказаного мною буде цілком достатньо для тебе. Отож, з того що зачепилось у пам'яті складаю свій огляд панни «Попідчаски». Маю на увазі «Позачаску», як лагідно обзивають свою країну понадпопіді. А саме про те, як ори-

єнтуватись, бачити і чути у понадчасі, про підстерегаючі небезпеки, а також маленька картографія: місцерозташування несподівано небувалих чудес, пам'ятники передісторії і карикальтури. Особливої цінності ці твори позачасханого мистецтва набувають тому, що часовому виміру вони настільки непідвладні і непритаманні, що ти не маєш жодного шансу відчути їх де інде у світі, зрозуміло, тільки у загубленому часі, чи то Часозагубленні або, за асоціацією з губами, «в утробі часу».

То ж слухай. Найперше, необхідно постаратись зрозуміти місцеву мову, метафоровану одним із тамтешніх поетів, як «осоловіла». Не знаю мотивації такої контомінації, але напевно корені цієї емоції у тому, що більшість з аборигенів таки дійсно виглядають посоловілими левову частку свого життя. Чи то від важкої, нікому не потрібної праці (до речі, платню за працю вони ніколи не вимагають, це у них не прийнято, таке собі табу), чи то від передозування місцевим відрозним псевдо-натуральним наркотиком «Салогон». Можливо, від очевидності безцільності життя, яку ти починаєш відчувати дуже швидко і глибоко перебуваючи там завдяки позачасности, яка віддаляє тебе НАЗАВЖДИ від будь-якої мети. На цей випадок придухоурки навіть мають життєве гасло: «Ніщо так

vuaľovanomu varianti zamanifestovala, ščo reprezentuje maloruškyj narod, kotryj meškaje po obydvja boky kordonu.

Pozbuvšyš možlyvosti maty vlasnyx arystokrativ i pracjuvaty na nux, halyčka intelihencija uzaleznylaša okrim avstrijskyx ta polškyx, vid rosijškyx ta socialistyčnyx (ukrajinjškyx) hamanciv. Takym čynom, obsluhovujučy vsix cyx hrošodavciv, vtiluvaloša jixni bažanňa u formuvanni halyčan jak naciji. Halyčany vyjšly takymy, ščo ne zadovilňaly nikoho, u tomu čysli j ukrajinciv, nacionalna ideja kotryx zvodylaša do pobudovy socialistyčnoji federaciji vilnyx vid paniv slovjanškyx narodiv. Majučy обмежєni možlyvosti v Rosiji, ukrajinjški doktrynery vyrišly vtiluvaty svoji utopijni eksperymenty na halyčanax.

По́натта, котре означає термін *kultura*, oxopljuje religiju, movu, zvyčky, zvyčaji, pravo, orhanizaciju suspiľstva, texniku vyrobnyctva, ekonomičnyj obmin, filosofiju, nauku. Vsi ci reči v korolivstvi Halyčyny i Volodymyriji z velykym kňazivstvom Krakivškyx u skladi Avstro-Uhorškoji monarxiji buly inšymy, niž u rosijškiej Malorosiji, vključno z movoju. Koly odyz iz lideriv *Kyjivškoji Hromady* zaproponuvav svoji

posluhy redaktorovi *Dila*, to J. Belej postavyv O. Konyškomu vymohu posluhovuvatyša halyčkoju, a ne ukrajinjškoju movoju.

Pisla dvanadčaty rokiv meškanňa v Halyčyni Hruševškyj dijšov vysnovku, ščo za 20-30 rokiv polityčni, kulturni, religijni obstavyny rozveduť halyčan i ukrajinciv do povnoho vidčuzenňa, tak jak xorvativ i serbiv. Ščoby čoho ne staloša, Hruševškyj u svojij doktryni zrobyv stavku na xamiv, bo, na joho dumku, narodna osnova v halyčan i ukrajinciv je majže ta sama.

Najbiľšoju vartistu kultury i cyvilizaciji je možlyvisť realizaciji žyttja ľudyny, jak indyvidualnoho, tak i suspiľnoho. Tomu slid dyferencijuvaty rizni stany kultury. Napryklad, kulturu vysoku i kulturu prymityvnu. Kulturu vyščoho řadu karakteryzuje biľšij intelektualnyj styl žyttja, ce projavľajetša v biľšij avtonomiji riznyx haluzej suspiľnoji ekzystenciji, takyx, jak ekonomika, pravo, religija, nauka, mystectvo. U čomu stani kultury možlyvosti samorealizaciji osoby zokrema, a suspiľstva v cilomu, je značno biľši, aniž u prymityvnomu. Prote same ču najnyžču formu orhanizaciji suspiľstva ukrajinci vyrišly vžaty za zrazok kultury dla svojej doktryny, nazyvajučy za Hruševš-

МАКСИМ
ПРОЦЬКІВ
В УТРОБІ ЧАСУ
АБО
ЧУДОВИЙ ПАРК
«ПОЗАЧАССЯ»

не постійно, як тимчасовість». Ох, яка іронія! Розумієш сенс цієї позамудрости? Спробую пояснити. Це значить, що кожен відрізок часу, який усвідомлюється нами, як скінченний і невеликий за тривалістю, є нескінченним за визначенням. А це у свою чергу, значить, що наша свідомість ніщо більше, як гра фантазії. Зрозуміло, в умовах позачасся. Але це останнє *зрозуміло* є очевидним для тебе і для мене, але аж ніяк для позачасців, для яких свідомість є ніщо більше як *гра*. Гра фантазії, почуттів, спогадів і раціоналізації... Оскільки гра не усвідомлюється здебільшого, як серйозний вид активності, (себто: з необхідності, фундаментальний, довготривалий і т.п.), то й артикулюється у слові «тимчасовість» (себто: з бажання, зі заманливості, від випадку до випадку).

Усвідомлення (тут *гра усвідомлення*) можливе тільки в одному часовому вимірі (тут і тепер) і виступає для суб'єкта усвідомлення, як явище неперервне у межах одного (1) усвідомлення. Передуючий усвідомленню *процес усвідомлювання* може тягнутися довільну кількість часу, а крім того «одне усвідомлення» може містити довільну кількість подій, явищ, фактів, спогадів, уявлень, передчуттів, відчуттів та інших «до-носіїв інформації» (термін мій), та ще й у їх безмежно су-пропорційній (термін

мій) суміші, а це, у свою чергу, значить, що «процес усвідомлювання» апіорі не може бути обмежений жодними часово-просторовими рамками. Він (процес) – безмежний, що може сприйматися у рамках людської екзистенції, як постійність. Я мислю, що вічне у рамках життя однієї людини сприймається або може сприйматися, як *постійне*. «Ніщо так не постійне, як тимчасове», ця геніальна дефініція позачасців, у контексті їхньої поведінки розуміється мною, як віддзеркалення їхньої ж психологічної настанови: «Ніщо так не притаманне людині, як безконечна гра поодиноких усвідомлювань».

Здогадуюсь, причина оригінального сприйняття позачасцями фундаментального для людини процесу осмислювання життя, як дії самозамкнутої, але одночасно і хаосоподібної, полягає у невизначеності або неможливості, або безсенсовності (у їх розумінні сенсу існування) постановки ясної і чіткої мети усвідомлювання. Більше цього, виглядає так, що в умовах позачасся пересічна людина не здатна осмислити чітких координат для системи власного мислення. Іншими словами, *існування країни Позачасу передбачає* створення умов, що значно утруднюють для людини процес витворення системи власних вартостей, за якими вона могла б контролювати влас-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

kym, vyšči formy cyvilizaciji «nimečko-poľskymy naletilosťamy» v Halyčyni i «moskovskymy naletilosťamy» na Ukrajinі. Rymški seľuxy na toj čas, koly pidkorfaly sobi elliniv, posidaly stilkы kultury, ščo prahnuly maty jiji šče bilše. Tomu spijmanyj v Terenti *brammastistes* Andronikos ne obertav žorna, a vyxovuvav u Rymi ditej Livija. Rymľany staly tym, kym staly, bo ne maly za avtorytetiv takyx, jaki stvoľувaly ukrajinstvo. Nyžče bilš prymityvnyj stan kultury je micniše povjazanyj z samym biolohičnym žytťam. U ņomu ne sposterihajetša avtonomiji riznyx sfer suspilnoho žytťa. Prymityv kultury je vyjavom prymityvizmu samoji ľudyny, v kotroji praktičniš rozumu vyvyščujetša nad refleksyvništu. Kultura – ce upoľadkovana dijalniš suspilnyx hrup. V ukrajiniškej doktryni bulo misce tilky dla nedyferencijovanoji seľanškoji masy, z jakoju vony ototožňувaly naciju.

Zdobutky cyvilizaciji služat ľuďam i postajut v časi. Hruševškyj i joho kompanija, zaperečujučy halyčku cyvilizaciju, vidkydaly potah ľudej do dobrobutu, potrebu v dovedenni svojej perevahy – buty kraščym za inšyx, pidvažyly rol istoryčnyx procesiv, bo šukaly spilnosti halyčan i ukrajinciv u hlybokomu mynulo-

mu, u prymityvnomu pobuti «vično hnoblenoho prostoho narodu». Takym čynom najbilše spilnoho je miž ukrajincamy, cyhanamy i nehramy.

Ukrajiniškyj rux, kotryj v osnovi svojij buv socialistyčnym, stvoriv obmeženu nepryvablyvu zakrytu model kultury. Čerez neatraktyvniš ča model ne vykonuje intehratyvnyx funkcij u suspilstvi i spryjaje asymifaciji z kulturoju rosijškoju, bo zhidno z doktrynoju ukrajinci – ce necyvilizovani rosijany, tobtо rosijany seľanškho pochodženňa z tereniv Malorosiji. My žyvemo sered ujavnyx vidčuttiv, sered nadij ta fobij, sered oman ta rozčaruvan, sered mrij ta fantazij. Zhidno z Epiktetom – ľudynu nepokojat i vražđuť ne sami reči, a jiji perekonanňa i ujavlenňa pro reči. Moskvofilstvo ta ukrajiništilstvo halyčan bulo spryčynene pryvydom polonizaciji. Pryvyd cej znyk razom iz poľakamy, otže nemaje potreby ni v moskvofilstvi, ni v ukrajiništilstvi. Halyčyna naležyť do latynškoji okcydentalnoji cyvilizaciji vid časiv pryňatťa xrystyjanstva. Za profesorom Mykoloju Čubatym: «Xrystyjanstvo červenškyx horodiv ta Halyčyny svojim pochodženňam starše vid kyjivškoho xrystyjanstva, a svojim pervisnym charakterom inše. Zamitne,

не усвідомлювання світу і себе. Таким чином, потреба бути свідомим стає в'язницею для позачасця, безконечним і беззупинним актом надання смислу життю без можливості завершення чи зведення цього «перманентного думання» у будь-яку, хоча б найумовнішу систему. Це — безглуздий біг по колу. Або рух із постійними і випадковими змінами напрямку. Залежно, як на це явище подивитись. Але кінцево — це самоспалення без явної причини. Тому і не дивно, що багато жителів Позачасця відмовляються, наскільки те можливо, від природного дару осмислювати і вибирати. «Перманентне думання» «плавно переростає» (термін позачасців) у «перманентне недумання» або просто бездумність. Напевне, спрацьовує універсальний закон збереження енергії. Але як би там не було, саме нездатність звести власні «окремі усвідомлення» у систему знецінює їх значення для особи і повертає на рівень «процесу усвідомлення». Через це процес формування власної позиції чи думки, у такому випадку, ніколи не завершується, а тому не переростає у свідому, сплановану, цілеспрямовану і завершену дію. Так, усвідомлення потенційної завершеності дії зрощується з усвідомленням реальної неможливості її завершення (дії) в умовах Позачасця. А через це: «Ніщо так не

постійне, як тимчасовість», — судження істинне, — для позачасних українців.

Як я вже говорив, «інсайт» — результат процесу усвідомлювання сприймається людиною, як реальна подія, співвідносна з іншими подіями, що існують у часово-просторовому вимірі або фіксуються у певному історичному моменті, або пам'ятаються в асоціаціях з певними фактами, що знову ж таки мусили мати місце у часі або просторі (чи за звичай в обох), аксіоматично. Це дозволяє різним типам свідомостей або способам міркувань знаходити спільні точки пересікання. Конкретні результати усвідомлювань (культурогенезу) з їх часо-просторовою фіксацією стають цими точками спільних координат. Це дозволяє, у даному вимірі, відбутися діалогу культур. Вони (культури), так би мовити, можуть звірити власні стандарти за посередництвом реалізованих потенцій або іншими, звичними словами культурних досягнень. Причому, незалежно від актуальної часово-просторової локалізації цих культур. Тому ми можемо дозволити собі порівнювати сучасні США з Римською імперією або Україну XVII сторіччя з Італією XVI, і таке інше. Але проблема у тому, що сам «культурний процес» власне творцями і носіями різних культур, сам життєдайний «процес усвідомлювання»

ščo Meletij Smotryčkyj, ukrajinskýj včenyj z peršoji četvertyny XVII st. znav, ščo Halyčyna pryjňala chrystyjansku viru vže 872 r., sebto taky šče za časiv sv. Metodija. Ce pryblyzna data peršoji chrystyjanzacij-noji praci sered Bilyx Horvativ, prylučenyx todi do velykomoravškoji deržavy».

Oskilky riznyci miž narodamy v značnij miri postajuť zavďaky hlybokym istoryčnym procesam na grunti narostanňa konkretnyx kulturno-duxovnyx ta socialno-polityčnyx vartostej, a ce je tym, ščo riznyť Halyčynu vid Ukrajinu, to same ce tvoryť nabahato syljšij rozpodil, niž movni čy etnični riznyci. Zhidno z profesorom Volodymyrom Založečkom-Sasom u Halyčyni «vplyv okcydentu buv najvčasnišyj, kulturna dyferenciacija bula najorhantičniša, i rozpočalaša vže v sereďnovičnij dobi. Ščopravda, ci vplyvy okcydentalnoji kultury ne vytisňajuť i tut osnov vizantijskoji kultury, choča jix ekspansija daleko syljšiša». My majemo pravo na všu spadščynu okcydentalnoji kultury v Halyčyni, i my je tež vidpovidalnymy za jiji zberženňa, jak za orhantičnyj element našoji kultury, ta za jiji rozvytok, jak osnovu našoji cyvilizaciji. Osnovu skladnoji i prozoroji systemy, jak jedynomožlyvoho

šľaxu za pravylamy chrystyjanskocho personalizmu, šľaxu do dobrobutu osoby i suspilstva. Šľaxu do povernenňa Halyčyny u hrono evropejskych krajin.

у межах різних культур може сприйматися, переживатися і артикулюватися абсолютно різноманітно, а не рідко — протилежно. Спробуємо перевірити цю тезу.

Протилежним до гасла позащастя, про яке я розповів, буде твердження: «Ніщо так не тимчасове, як постійність!». Та й насправді, хіба ти ніколи не чув від «глибокодумних мужів» висловлювання на кшталт: «Мир — це стан перепочинку між війнами», або цінованіше «Суєта суєт і усіляка суєта» і т.п... Невже мир — це не та постійність, не та Ойкумена, до якої прагне людство? Але чи знаєш ти період історії або відрізок часу з власного життя, у який би люди не воювали одне одного десь на Землі? Хіба наша соціальна стабільність — це не коженденне мереживо дрібних обов'язків і справ? Якщо твої відповіді ствердні, (друге запитання — заперечна) — це значить, що вони підтверджують наведені мною висловлювання, а отже, постійність таки є тимчасовою. А це дозволило б мені думати, що моє наступне міркування вірне. А саме: хоча два протилежні судження «Ніщо так не постійне, як тимчасовість» і «Ніщо так не тимчасове, як постійність», є взаємозаперечними, все ж вони є співставними за змістом, себто виражають одну істину, але омовлені, як взаємозаперечні сентенції. Ці два речення для мене є вира-

женням одного і того ж: життєвого становища екзистенційної розділеності людини на *людина-і-світ*. Парадоксально? Але факт. Не марно логіки твердять, що хибне і хибне судження дає істинне.

От таким чином, мій друже, всі ці навколо семантикологічні міркування привели мене до думки, що носії різної культури можуть усвідомлювати співставний життєвий досвід у абсолютно різний спосіб, використовуючи оригінальні, різні, а часом і протилежні шляхи вираження. Це безпосередньо стосується і омовлення окреслених процесів. Як бачиш, те що іноді артикулюється, як, на перший погляд, взаємозаперечні твердження, може бути результатом різношляхового (або *різної культури осмислення*, а звідси і *різної культури буття*) вираження у мові ідентичних процесів спів-буття людини і світу. Очевидно, що існування різних мов і різних культур тільки підтверджує поліморфність людської креативності. Окрім цього, мені також стало очевидним, що мова чи культура, а точніше «процес окультурювання» людини не сприяє порозумінню між людьми більше, ніж заважає взаємопорозумінню.

Погоджуюсь, що одна мова може дозволяти усвідомлювати певні аспекти або певну групу аспектів самоусві-

289

МАКСИМ
ПРОЦЬКІВ
В УТРОБІ ЧАСУ
АБО
ЧУДОВИЙ ПАРК
«ПОЗАЧАССЯ»

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ще раз про сепаратизм

КОСТЬ БОНДАРЕНКО

© К.Бондаренко, 2001
Поступ, №151 (809), 4-10 жовтня 2001 р.

«Я декадент? Се новина для мене...», — сказав століття тому Іван Франко, іронізуючи над ярликами, які так щедро люблять чіпляти сучасники, не роблячи спроб заглибитися у суть проповідованої ідеї.

Ці слова і ця тональність згадалися минулої неділі в Городку, де мені випала честь виступати при відкритті міського дискусійного клубу, організованого за ініціативою місцевих ентузіастів — братів Романа та Володимира Голويد. Одне із запитань було несподіваним: «Пане Бондаренко! А чому ви не дали відповідь Івану Гелю, який у «Молодій Галичині» звинуватив вас у сепаратизмі?»

Що я мав відповісти? Що не вважаю пана Геля аж таким моральним авторитетом чи аж такою особою, щоби вдаватися до полеміки з ним? Чи виправдовуватися: мовляв, ні, я не сепаратист, і не хочу «відсепаровуватися» від України. Але водночас, мабуть, уже втомився пояснювати, що вважав і вважаю галицький сепаратизм ідеєю, яка навряд чи переросте в ідеологію. Ідеєю, яка ще не на часі. Ідеєю, яка, при очевидній перспективності, нині є все ще шкідливою.

Проект «Україна» ще далеко не вичерпав своїх потенційних можливостей, і не варто однозначно стверджува-

домлення, спів-буття людина-світ чи людина-людина повніше і ефективніше, ніж інша. Безперечно, людські мови — це засіб кодування і передачі інформації, але які специфічні ці методи! Які різні критерії та пріоритети до відбору і рубрифікації інформації, які різні форми і способи її поєднання у вигуках, реченнях і текстах. Мови роблять із пізнаваного непізнаване і навпаки; мови роблять із зрозумілого незрозуміле і навпаки; мови об'єднують і розчленовують, будують і руйнують, багатять і обдирають, і так безкінця... І все це багатство складності і різноманітності, поліморфності, українською швидше за все сформулюють, як щось на зразок сухого словосполучення — «різні мови».

Процес «окультурювання» людини, у великій мірі відбувається завдяки нашій здатності до символізації. Здійснюється цей процес здебільшого через мову і шляхом мовлення. Сподіваюсь, моя інтерпретація фразеологічного звороту, що побутує в мові позачасців і є вираженням їхньої культури, продемонструвала наскільки оригінальними можуть бути шляхи символізації. Відтак не дивно, що однакові об'єкти символізації у різних мовах і культурах можуть розумітися по-різному. Звісно, враховуючи особливості декодування інформації з мови, ін-

терпретацію суб'єктом мовлення у залежності від його психологічних особливостей та особистісних уподобань і т.п. Тому — то і не дивно, що у нашому випадку позачасця зрозуміти іноді зовсім непросто. Тут тобі одна з причин можливих недорозумінь та непорозумінь. А від них до конфлікту один крок.

Все ж, гадаю, порозумітися завжди можна. Тай штовхає до взаєморозуміння не тільки і не стільки банальний інтерес або інтерес комерційний, як глибинне людське бажання *бути зрозумілим* (за допомогою іншого речення, що ж думку формулюю як: «*Відчуття життєвої необхідності демонструвати власну індивідуальність і бути прийнятим іншим*») і *бажання розуміти* (іншими словами «*базове відчуття задоволення від усвідомлення необхідності розуміти й приймати інше*»). Мова і культура — тільки інструменти, які, як і всякий інструмент, бувають різними. Інструменти, що однорівно можуть як сприяти комунікації, так і перешкоджати їй, а тому і також, як ошасливити, так і понівечити людське життя.

Все, все, все, припиняю свій імпровізований траскультурний аналіз мови понадчасців. Свідомо не вдаюсь до детальніших копирсань у лінгвістичних конструкціях, що природно тяжіють до перетворень у грубезні монографії,

ти, що він потребує радикальної заміни проектами «Донбас», «Дніпропетровськ», «Галичина». Особливо — «Галичина». І для цього є чимало аргументів.

Перший аргумент — геополітичний. Уявімо собі, хто стане нашим найближчим стратегічним партнером у разі відокремлення. Правильно, Російська Федерація. Держави, як правило, дружать через сусіда. У своєму антиукраїнізмі галицькі сепаратисти будуть шукати союзника в Москві. Результат такої політики буде один: Москва радо підтримає галицький сепаратизм, інтегрує решту України, наблизиться до збручанського кордону та перетворить Галичину на маріонеткову державу. Іще один момент: для того, аби новий проект був успішним, він мусить перебувати на передньому фланзі сучасних геополітичних вимог. Тобто зацікавити світову громадськість. Галичина ж як незалежна держава просто приречена на малопомітне існування десь там, у центрі Європи, пишаючись своєю самостійністю, оскільки від неї дійсно нічого в цьому світі не залежатиме.

Другий аргумент — політичний. Галичині бракує еліти. Бракує тих людей, які могли б завтра стати проводирями держави. Уявімо собі, що завтра Галичина проголосує незалежність і відбуваються вибори її Президента. Неваж-

ко скласти список претендентів на найвищу посаду: Гладій, Вишиванюк, Бойко (котрий Богдан) чи хтось із його ставлеників, Куйбіда, Кендзьор, Косів, Білас, Стецьків, Хмара... Може, Пинзеник і Осташ. Може, Пилипчук. Ще хтось? Вистачить і цих. Як ви думаєте, хто матиме найбільший шанс стати Президентом? Враховуючи той факт, що галицькі чиновники дуже майстерно навчилися маніпулювати свідомістю виборців і найактивніше залучати адміністративний важіль, припускаю, що боротьба розгорнеться між Гладієм, Бойком і Вишиванюком.

не бажаючи знудити тебе, а також відвернути твою увагу від моєї розповіді про Позачасся, що тим часом і є предметом моїх писань до тебе. Повертаюсь від безмежжя суєт теоретичних роздумів до жеттево-практичних спостережень. Таке собі «Вперед у минуле-2». От наприклад, чому, думаєш ти, мій друже, я весь час називаю руйну Позачасся та її жителів різними назвами? А не задля флуоресцентного слівця, а тому, що намагаюсь одразу призвичаїти тебе до у-країнських традицій. Гратися словами, імітувати реальність, прикидатись чимось іншим — це основне заняття і улюблений спорт забувлянців. У цьому вони визнані майстри! Їх логіка проста: чим життя аморфніше, тим воно далше від часової визначености. Чим воно далше від часової визначености, тим воно ближче до безмежності, а отже вічності! А тому, до безглуздо-інфантильної, на мій погляд, мрії про вічно-щасливе життя. Та позачасці натхненно створюють ілюзорну атмосферу, у якій ти починаєш вірити, що до ідилічного Ельдорадо залишилось тільки рукою подати. Воно тут, дуже близько, от-от за наступним горизонтом, завтра, ще один крок, ще один подих, але... Як зачаровані співом Сирен не можуть думати, що станеться з ними до ранку, так і позасці не можуть досягнути майбутнього, бо позача-

сом — майбутнє, теперішнє і минуле, все це разом, все це нескінченне сьогодні. «Людоловку» зачинено!

Будь уважним, мій друже, не попадись і ти, як це сталося з багатьма моїми товаришами, що так і не повернулись із Позачасся, на «сир» блаженної наївности.

Від того, що у Позачасі немає сенсу що-небудь пам'ятати, люди кожні 10 років міняють назви вулиць, кожні 50 років — назви міст і сіл (для однієї генерації населення в середньому) і т.п., трапляється кожні кілька років — правопис. Як стверджують Профанати Слова для кращого порозуміння людей шляхом мовлення... («Фанат» в Україні на рівні соціального функціонування мови прирівнюється за смисловим навантаженням до титулу «професор», або «Академіка Національної Академії Неук»). Необхідно уважно вслухатися в те, що тобі кажуть люди у Позаперед. Як я вже голосив, мову в Україні Профанують кожні кілька років. Через це люди вже давно не можуть користуватись нею. Існує кілька варіантів вирішення такої життєвої западні, що їх знайшли вихильянци. Найпростіший — вживають інші мови, найчастіше трапляється сусідніх з Позамовою країн. Другий, не менш популярний, вживати «народний варіант» (визначення Профанатів) мови. Мається на увазі наслідування людьми манери

291

МАКСИМ
ПРОЦЬКІВ
В УТРОБИ ЧАСУ
АБО
ЧУДОВИЙ ПАРК
«ПОЗАЧАССЯ»

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

РОМАНОЛОЗІНСЬКИЙ

**ХТО ТАКІ ГАЛИЧАНИ,
І ЧОМУ ВОНИ СТАЮТЬ
СЕПАРАТИСТАМИ**

спілкування приматів. Це суміш слабодифереційованих і, здебільшого, слабоусвідомлюваних звуків різного походження з активною жестикуляцією. Проблема спілкування шляхом цього варіанту мовлення полягає у тому, що його різновиди локалізуються у певних соціальних і асоціальних, професійних і бездіяльних і т.п., групах, субгрупах і контргрупах населення, а також у певних трудових і не дуже регіонах Попідкраїни. Профанати визначають ці мови, як «суржикі і діалекти». Досить часто трапляється, що користувач суржикі з труднощами, а багато у чому і зовсім не розуміє користувача діалекту. Надто різнопланові символізація, фразеологізми, неологізми...

Літературною мовою розмовляє настільки мала і різношерста група українців, що, як це прийнято у світовій практиці, ми можемо прирівняти їх до нуля (0%) і не будемо більше приділяти їм уваги. Окрім цього, при знайомстві з таким дочасцем ви швидше за все зможете порозумітись. Але будь пильний при спілкуванні з носіями новомов, для прикладу, зі «собаконаслідувальною» (назва цілком умовна, будь-які збіги випадкові — *Прим. автора*). Досить звичайними у Позачасі, є випадки коли при неправильному розумінні сказаного одним з співбесідників у відповідь, як аргумент, ти можеш отримати різ-

ного ступеня фізичні пошкодження, а це тільки засіб «підтримки розмови» (у рамках стилю).

Як полюбляють собачити там, у різних публічних місцях «переконаливо рекоменду» не встрявати в довгі розмови і роз'яснення. Куди краще обмежитись стверджувальними похитуваннями головою і виявом приязні мімікою та жестами. Такий тип спілкування, безсумнівно, куди зрозуміліший, ближчий і «любий сердцю» пристосуванців. Окрім цього, як правило, такої поведінки достатньо, щоб стати поважаною, щодо позамовця, особою. Прийнятні мичання, бляння, та скигління на зразок: «мг-мг», «угу-угу», «иги-иги», «хі-хі-хі-хі», «ага-ага», і т.п. Широкопопулярна частка «бля» або її заміник «мня», або «ну», натякає на вільне володіння інформацією та процесом спілкування мовцем. Як і у всьому, у Тіпачасі «бля» — «мня» — «ну» має зворотне значення. Чим більше вагається частка, тим гірше або невпевненіше почуває себе мовець. Будь обережним!

Скажу тобі щиро, правда — то зовсім не правда у Хибночасі. Як ти вже, напевно, почав догадуватись, бажання розуміти і бути зрозумілими не надто бентежать пересічного мешканця Позачасу. Він надто переобтяжений дріб'язковими проблемами, щоб наблизитись до проблем сер-

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

УКРАЇНЦІ ЯК ЕТНОС

Розповідь про галичан, мабуть, слід почати з розповіді про українців. Українці як етнос дуже слабкі. Причому слабими вони є зараз на десятому році існування незалежної України, слабими вони були і десять років тому, коли своєї держави ще не мали, і сто років тому, і значно раніше.

Зауважимо, що мова йде про українців саме як про етнос, а не як про націю. Адже поняття нації є одним із найзаплутаніших, найнеоднозначніших у гуманітарних науках. Існує дуже багато теорій нації, і їх детальний розгляд аж ніяк не є метою даної статті. Виділимо тільки те, що відповідно до деяких концепцій нації, українців взагалі важко назвати нацією, вони тільки формуються як нація. Навіть якщо усе таки визнати, що українці є нацією, то ця нація доволі проблемна, знову ж таки слабка. Цей висновок зовсім не оригінальний, до нього приходили дуже багато науковців і в Україні, й за її межами, й українців, й не українців.

Українці як етнос слабкі, перш за все тому, що вони слабо консолідовані, у них немає єдності. Є дві

найважливіші причини, які зумовили відсутність консолідації в українців:

— по-перше, консолідація українського етносу, була сповільнена тим, що українці ніколи по справжньому не мали своєї держави, яка б, як це було у розвинутих європейських націй, у чомусь за рахунок об'єктивних суспільно-політичних та економічних процесів, у чомусь силовими методами забезпечила об'єднання населення у міцний етнос. Ті українські держави, які виникали на короткий час у різні періоди історії України, лише послужили історичним аргументом на користь того, щоб у кінці ХХ століття створити Україну, проте зовсім не забезпечували консолідації етносу, оскільки процеси етнічної консолідації є тривалими у часі. Тому, найбільше, як це на перший погляд не парадоксально, консолідації українців посприяла існуюча у совєцький час УССР.

— по-друге, консолідацію українського етносу постійно затримувало географічне сусідство зі степовою зоною. Близькість степу постійно стримувала структурування етносу, оскільки вимагала витрат матеріальних та людських ресурсів на усунення загрози нападу кочових орд. В останній чвертві ХVІІІ ст. консолідацій-

РОМАН
ЛОЗИНСЬКИЙ
ХТО ТАКІ
ГАЛИЧАНИ,
І ЧОМУ ВОНИ
СТАЮТЬ
СЕПАРАТИСТАМИ

йозних. Таке воно справжнє обличчя *суєти Вічної тимчасовості*. Проте, Масоби Безособової Дезінформації..., перепрошую, Засоби Особливої Деформації функціонують справно і безвідмовно. Послідовність викладу фактів у Позачасі не має жодного сенсу, через це там розмішують події факти і коментарі у довільних пропорціях і наливають у голови громадян великими дозами, аби не встигли отверезити. А якщо хто і перелякався з передозування несвіжими спагеті, то йому подадуть свіженьку порцію свіжозаквашеного інформаційного розсолу. Після 10-15 хвилин прослуховування або перегляду такого Розсусолу (можливо назва місцевих новин, не пригадую точно), очі глядачів набувають звичного помутнілого забарвлення, посоловілого вигляду, вуха, як прийнято говорити там, «скручуються у трубочки» або «пхнуть», а у декого обвисають. Бажання йти на роботу несподівано і надійно відпадає, рука тягнеться до пляшки з Салогоном розлитого самою Артемідою. Життя набирає звичних позащасливих обрисів. Повертається нав'язливо піднудююче бажання мліти у поміжчасі, спати у часі, непрокидаючись швидко померти за Позачасся!

Так воно і триває там: нахлепчуться Розсусолу, похмеляться Салогоном, тверезіють з Салогоном — захмеліють

з Розсусолом, бухнуть Розсусолу — окосіють з Салогоном, цідять Салогон — квасять Розсусол, нахляються Розсусолу — дусять Салогон, Розсусол — Салогон, Салогон — Розсусол. На цьому і тримається стабільність Позачасся. І ніякої війни.

От здебільшого і все. Залишилось сказати кілька слів про тамтешніх видатних діячів і видних постатей суспільно-політичного життя. Про деякі колоритні закутки, можливо, якісь мистецькі штуки.

Найбільше не хочеться розповідати про тамтешніх політиканів від грошей та економістів від політики. Вони такі ж круті, холоуї-пройдисвіти, злодії і брехуни, як трапляється і у інших країнах. Але якості ці притаманні їм органічно, а не ситуативно, демонструють вони їх із бажанням, вип'ячуючи імена і рильця. Просто якийсь експібіціонізм. Від їх гонитв за капіталами такою експресією пре, що важко не збагнути, що це пхне ними не з голови, а десь знижче.

Всі їх промови, як це тепер там називають, дуже «евро», себто спрямовані на навівання враження тимчасовості твого перебування у просторах Вічної Тимчасовості або Перманентного Часостояння. Ці пустословства ніщо інше, як безконечне і монотонне повторюван-

293

МАКСИМ
ПРОЦЬКІВ
В УТРОБІ ЧАСУ
АБО
ЧУДОВИЙ ПАРК
«ПОЗАЧАССЯ»

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ні процеси в Україні взагалі були порушені та деформовані необхідністю широкомасштабної колонізації причорноморських та приазовських степів. Адже на колонізованих землях етногенетичні процеси мають принципові особливості, й зокрема, значною мірою визначаються економічними та політичними чинниками. Унікальність України й полягає власне у тому, що на її території реалізовувалися водночас дві схеми етнічного розвитку: традиційна та колонізаційна.

Найважливішими рисами, що вказують на відсутність консолідації в українців, є:

1. Відсутність на даний час у них чіткого етноконсолідуючого територіального ядра, тобто території, яка би об'єднувала навколо себе інші регіони України. Певний час цю роль виконувала Наддніпрянщина (Київська, Черкаська, Полтавська області та частини суміжних із ними). Проте, етноконсолідуюча роль Наддніпрянщини була різко ослаблена в ХХ столітті двома факторами. Перший — це швидка індустріалізація Донбасу та Придніпров'я (Дніпропетровська, Запорізька, частково Кіровоградська області) Консолідувати ж етнос, може лише економічно передовий регіон. Другий фактор — це голодомор 33-го року.

2. Відсутність чітко вираженої української етнічної столиці. Сучасна столиця України, Київ попри його славне історичне минуле та надзвичайно вигідне центральне положення в межах української етнічної території, у процесі консолідації українського етносу відіграв не надто видатну роль. Адже після зруйнування Києва монголо-татарами, це місто декілька століть значно поступалося як економічний, культурний та політичний центр багатьом іншим українським містам. Вже у ХІХ — на початку ХХ ст. Київ серед українських міст Російської імперії економічно помітно відставав від Одеси, Харкова та Катеринослава. До початку 20-років ХХ століття у його населенні взагалі переважали не українці, й це місто у процесі консолідації українців нерідко відігравало деструктивну роль. Й зараз, незважаючи на масовий притік українського населення до Києва, після того, як сюди було перенесено столицю УРСР із Харкова, більша частина його населення є російськомовною, а саме місто багато у чому космополітичне.

3. Відсутність сталих внутрієтнічних зв'язків між населенням різних регіонів держави. Формуванню цих зв'язків перешкоджають відмінності у рівні економічного розвитку, у мові (українська та російська), релі-

ня безсенсовних сентансичних конструкцій, від яких більша частина населення впадає в глибокий транс. Бо хто у Позачасі не знає, що значить тимчасовість? Цей знаний прийом дозволяє керманічам пліночасу здійснювати будь-які дії. Наприклад, реформи, які нічого не реформують і ніколи не закінчуються. Тим, що наймані вбивці усувають конкурентів і «невигідних» осіб у білий день, нікого там не здивуєш. Жодних заперечень чи запитань з боку публіки. Публіка вражена і зачаровано слідує за розвитком подій. Не вистачає тільки масових маніфестацій під лозунгом «Шоу повинно тривати!», з дружніми скандуваннями «Браво!» для головних героїв мега-соціальної траго-комедії.

Такий стан сомнамбулізму дозволяє, до прикладу, солдатам і офіцерам роками служити у армії на яку їм начхати і яка ні на що не спроможна. Та й існує цей «щит Батьківщини», по-моєму, тільки з двох причин: як гігантський державний атрибут, але що незмірно важливіше, як величезний безладний склад, де чекає свого недалекоглядного покупця трішки застаріла зброя. Платники податків утримують це «мишине військо» із задоволенням. За опитуваннями тамтешнього населення, армія займає перше місце за рівнем їх довіри до соціальних інсти-

тутів. Чому? Я так і не зрозумів, але припускаю, весь секрет у самому довір'ї. Яка довіра — такі й об'єкти довіри.

У загальному, всю цю їхню асоціальну систему, я поіменував ГРЗ (гостре респіраторне захворювання). Ніхто не може пояснити докладно, що це за хвороба, але її симптомами є те, що всім і на все і на всіх начхати, причому в процесі імітації бурхливої діяльності. Урядовцям начхати на громадян, бо у Позачасі всі вони при своєму місці назавжди. Громадянам начхати на громаду, бо що їй станеться, вони ж так чи інакше живуть разом, «нікому непотрібні», «як завжди». Бізнесменам начхати на економіку, бо всі крали, крадуть і будуть красти. Суддям і прокурорам начхати на право, бо його і так в потрібний момент можна змінити у «потрібному напрямку». Громадському транспорту — на розпорядок руху, бо куди вони подінуться ті пасажири, у космос ж не полетять! Виробникам на науковців, продавцям на покупців, покупцям на товар, священикам на релігію, коханцям на любов. Життя коротке, та куди поспішати, хтозна де його кінець? У Безладі-безчасу — все можна знайти і ніщо нікуди не може подітися, тому й перейматися чимось — справа пуста і нерозумна. Там прийнято підсумовувати: «Нехай собі йде, як іде...»

У відповідності до традицій «Розсусолу», — «...а за-

гії, культурних орієнтаціях (Росія і Європа). Оскільки немає внутрішніх етнічних зв'язків, слабою є цілісність етносу. Причому, навіть існуючий ступінь цілісності досягнутий здебільшого шляхом конструювання історичних мітів, а отже — швидко може бути зруйнований.

4. Російськомовність значної частини українців. Причому російськомовними є з економічної точки зору найрозвинутіші регіони України.

5. Наявність в Україні чисельної російської меншини, яка є економічно дуже потужною, і проживає здебільшого у великих містах.

6. Наявність декількох субетнічних груп (субетносів), які перебувають на різній стадії консолідації у єдиний український етнос, і мають помітні культурні відмінності, зумовлені перебуванням в минулому у складі різних держав.

лення інших регіонів. Ці відмінності зумовлюють дещо іншу психологію та поведінку галицького субетносу.

У чому галичани відрізняються від українців інших регіонів.

1. Виразна конфесійна окремішність. На відміну від абсолютної більшості населення України, галичани є греко-католиками. Релігійна окремішність, це дуже важливий показник окремішності. У історії існують випадки, коли лише на підставі цієї відмінності формувалися окремі етноси.

2. Не до кінця знівельовані совєцьким часом мовні особливості, які зумовлені частково внутрішніми особливостями розвитку галицьких діалектів, а частково — сторонніми й, особливо, польськими мовними впливами.

3. Культурні особливості, які в першу чергу полягають у чіткій проєвропейській орієнтації галичан, яка сформувалася тому, що регіон століттями перебував у сфері впливу європейського культурного простору (у складі Польщі, Австрії, Австро-Угорщини).

4. Ментальні відмінності, зумовлені особливостями історичного розвитку, міжетнічними контактами та природними особливостями території Галичини.

ХТО ТАКІ ГАЛИЧАНИ?

Галичани і є власне субетносом, тобто частиною українського етносу, яка тривалий час розвивалася окремо від основної частини етносу і у результаті дії різних факторів набула помітних відмінностей від насе-

РОМАН
ЛОЗИНСЬКИЙ
ХТО ТАКІ
ГАЛИЧАНИ,
І ЧОМУ ВОНИ
СТАЮТЬ
СЕПАРАТИСТАМИ

раз про події культури». Позачасся славне своїми чудесами. Отже, три славетні чуда Відчаю.

№1 Чудо Донецьке. Його суть у тому, що люди риють нори під землею. У день і в ночі, у три зміни. Шукають світле майбутнє. Так вже років із сімдесят. У цьому і полягає чудо. Нічого іншого. Можливо, ще терекони-перевертні привернуть твою увагу. Перевертнями їх зовуть з двох причин: ці гори перевернуті з-під землі на землю, навіюють жах на туристів у дні коли повний місяць добре освітлює їх жахливі обриси.

№2 Чудо Гуцульське. Протилежне до чуда Донецького. Гори не з-під землі перевернуті, а натуральні. Гуцули ніколи не шукають щастя під землею. Вони вміють і люблять відчувати його у горах. Туристичний похід до гір Карпатських, може принести тобі щасливі хвилини. З їх висоти ти бачиш багато чого, що не підвладне погляду на рівнині.

№3 Чудо Кримське. Надзвичайний півострів, що омивається теплим невеликим морем. Півострів облямований невисокими майже зруйнованими горами, від яких залишилися дивовижні, збуджуючі увагу скелі. Край винограду і тепла. Тебе здивує непомірна кількість пливучого металобрухту у бухтах. Цей мотлох — військові кораблі.

Вони майже не залишають місця для мирних лайнерів та білосніжних яхт, які там важко й побачити. Міста там так собі, нічого особливого. Відчуватимеш ти їх, як великі пусто-ти. За містом є доісторичного вигляду печери, у котрих колись жили монахи, а до них, мабуть, первісні люди. Я думаю, чому монахи утікали з міст і жили у печерах? Напевно, у печерах вони не відчували такої пусто-ти, як у місті.

Архітектура Позачасу подекуди досить цікава, та більшість з стародавніх фортець, замків і палаців у руїнах. В основному все технологічне і банальне. Зведене явно нашвидкуруч у позастилі. Шановане мистецтво — здебільшого народне. Дуже популярні всілякі перебивки, перемальовки, переспіви, вишивки-відшивки, переробки і недоробки. Вічне репродукування чогось цілісно-подібного — одне з улюблених занять прибуддів. Будь-який цілісний образ, конструкція або виріб заворожує їх, навіює щось недосяжне прекрасне. Як правило, вони прикрашають свої помешкання такими фетишами, що є для них посвідченнями іншого-кращого потойбічного життя. Життя у іншому світі, де реформи закінчуються, плани реалізуються, а мрії збуваються.

295

МАКСИМ
ПРОЦЬКІВ
В УТРОБИ ЧАСУ
АБО
ЧУДОВИЙ ПАРК
«ПОЗАЧАССЯ»

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Яку роль відіграють субетноси у процесі функціонування етносу? Чіткої відповіді на це запитання немає. Якщо етнос сильний, консолідований, то субетноси у його структурі власне і забезпечують його силу, та подальший розвиток шляхом взаємодоповнюваності, шляхом обміну історичним досвідом, шляхом взаємної конкуренції. Субетноси тоді також сильні. Галичани є дуже яскраво вираженим, і мабуть, потенційно найсильнішим субетносом у складі слабкого українського етносу.

ЧОМУ ГАЛИЧАНИ Є СИЛЬНИМ СУБЕТНОСОМ?

Галичани мають яскраву власну історію та традиції державності. Свого часу на території Галичини існувала могутня Галицько-Волинська держава, яка певний час була однією з провідних держав Центральної та Східної Європи. Дуже багато героїчних подій у історії регіону було за нетривалий час існування ще однієї держави створеної галичанами, Західно-української Народної Республіки.

У історії Галичини є усе необхідне для конструювання власної державницької ідеї: досвід державотворення, потужні постаті, вражаючі події і, звичайно,

— стійкі патріотичні міти. Цим Галичина виразно відрізняється від більшості регіонів України. При спробі вибудувати ідею окремої держави на Донбасі, Слобожанщині, Поділлі чи Буковині обов'язково виникне проблема штучності, неприродності, навіть фальшивості подібної ідеї. У випадку з Галичиною цієї проблеми не буде. Мабуть, саме тому найбільше, що можуть пропагувати місцеві еліти у названих регіонах — це поміркований регіоналізм, тоді як у випадку з Галичиною одразу ж зайшла мова про сепаратизм.

Галичани мають свою історичну столицю Львів, який століттями був центром регіону й який на даний час є за етнічним складом на 90% українським, більшість населення якого говорить українською. Львів є найбільшим містом краю, причому Івано-Франківськ та Тернопіль, відповідно друге і третє за чисельність населення міста Галичини він випереджує у три рази.

На даний час Галичина є майже абсолютно моноетнічним регіоном. Помітні прошарки етнічно іншого населення є лише у найбільших містах, тоді як сільська місцевість на 99% українська. У той же час на сході та півдні, у сільському населенні спостерігаються помітні вкраплення неукраїнського населення (росі-

Д М И Т Р О К О Р Ч И Н С Ь К И Й

КНИВ

© Д.Корчинський, 2001

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ян, болгар, греків, молдован), а міста наполовину російські.

Виразні регіональні особливості населення Галичини, порівняно з мешканцями інших регіонів України можна прослідкувати ще з часів Київської Русі. З другої половини XVII ст. (з часу прийняття унії) й до середини XIX ст. розвиток населення Галичини у напрямку створення окремого етносу узагалі простежувався цілком чітко. Ментальні відмінності від українців інших регіонів, інша релігія — греко-католицизм, проєвропейські культурні орієнтації, так і не зглажені остаточно у совєцький час мовні особливості плюс традиції державности — у світі можна зустріти немало випадків коли нові етнічні спільноти формувалися на значно слабшому фундаменті. І якщо спробувати побудувати концепцію галичан як окремого етносу у відповідності із сучасним розвитком етнологічної науки, ця концепція, скоріш усього, виявиться досконалішою, сильнішою, ніж сучасна офіційна концепція української нації.

Зазначені вище переваги галичан роблять їх дуже сильним субетносом, оскільки дають можливість забезпечити внутрішню субетнічну консолідацію насе-

лення регіону, тобто зробити те, що не вдається зробити ось уже десять років у незалежній Україні.

Тоді, коли у складі слабого етносу існує сильний субетнос, можуть спостерігатися дві тенденції:

- сильний субетнос стає ядром консолідації етносу;
- розвиток субетносу прямує у напрямку створення окремого етносу, у напрямку сепаратизму.

ЧОМУ ГАЛИЧАНИ НЕ МОЖУТЬ КОНСОЛІДУВАТИ УКРАЇНЦІВ?

Незважаючи на те, що у певні періоди свого суспільного розвитку Галичина відігравала дуже важливу роль у історії України, вона ніколи не була і не буде Українським П'ємонтом, іншими словами ніколи не буде територією, яка консолідуватиме українців. Чому саме?

1. Вона є економічно слабкою порівняно з багатьма регіонами сучасної України, й не має особливих підстав вважати, що це відставання буде подолано найближчим часом. За сукупністю найважливіших економічних показників економічно найрозвинутіша галицька область — Львівська у кращому випадку замикає першу десятку регіонів України. Івано-Франківська область перебуває у другому десятку, десь ближче до

РОМАН
ЛОЗИНСЬКИЙ
ХТО ТАКІ
ГАЛИЧАНИ,
І ЧОМУ ВОНИ
СТАЮТЬ
СЕПАРАТИСТАМИ

Немає на землі міста, більш пристосованого до поезії і найменш придатного для політики, ніж Київ.

Місто – парк. Млосність розлита в повітрі. Попереду вічність... Тут можливі дівчата і морозиво, тільки не політика. Поетично-філософський дух міста визначає його історію. Захопивши Київ у 1240 році, татари розслабилися і незабаром припинили свої завоювання.

Діяльне й агресивне козацтво влаштувало свої столиці то в Чигирині, то в Батурині – де завгодно, тільки не в Києві. Сюди вони приїжджали молитися.

Коли більшовики ще сприймали свою революцію всерйоз, вони влаштували столицю Совецької України в Харкові, тому що Київ несумісний із революцією.

Цікаво прилетіти до Києва з Москви (як із Содому в Гомору). Московський аеропорт переповнений різноликими юрбами, суетою і суїцидом, тонкий істеричний присмак в повітрі. І от ви приземляєтеся в Борисполі. Столичний аеропорт. Співають пташки, запах трав, тиша і спокій, як на сільському цвинтарі.

Зайдемо до Верховної Ради – головного центру політичних інтриг і скандалів. Де взопрілі журналісти? Де

депутати, що б'ються, де метушня царедворців, де життя? У коридорах тиша, можна сісти і добре виспатися, ніхто не потурбує.

Київ – новий Єрусалим. Тут добре молитися, управляти звідси неможливо.

Якщо ми хочемо великого майбутнього для України, ми повинні подбати, щоб адміністративний, політичний, економічний центр держави був перенесений туди, де неможливо відпочивати, неможливо займатися нічим іншим, крім політики. Наприклад, у Кривий Ріг. Це сьогодні він кривий, але, коли мої сирітки візьмуть його раптовою шабельною атакою, він перетвориться в «ріг достатку». Головне – нічого не переносити з Києва. Нехай залишаться там президент і верховна рада. Нехай залишиться там уряд. Нехай продовжують займатися самокопанням, пошуком змісту, оптимізацією карми, чим завгодно, тільки не управлінням державою, поки не зостаряться і не помруть.

А керувати, нав'язувати і боротися будуть нові люди, з нової столиці, де не буде місця для саморефлексії, а лише для наполеонівських задумів і грандіозних авантур.

297

ДМИТРО
КОРЧИНСКИЙ
КИЇВ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

третього, а Тернопільська – узагалі входить у трійку найвідсталіших регіонів України.

2. Центр Галичини Львів помітно відстає і економічно й політично від найбільших міст України, а саме від Києва та Харкова, Донецька та Одеси, Дніпропетровська та Запоріжжя. За економічними параметрами Львів випереджають навіть такі міста як Луганськ, Миколаїв чи Маріуполь.

3. Географічне положення Галичини в Україні є окраїнним. Галичина перебуває далеко від географічного центру України, від провідних економічних районів, не має виходу до моря.

4. Населення Галичини становить усього 5 мільйонів чоловік, що складає лише 10% населення України, тобто стільки скільки одна Донецька область, що відверто не достатньо для того, щоб виконувати місію консолідації.

5. Галичина знаходиться у оточення економічно відсталих регіонів України та сусідніх країн, що однозначно не сприяє її економічному розвитку. У зв'язку з тим цікавим є історичне порівняння Галичини із дійсними П'ємонт, визначна консолідуюча історична роль якого не була б можливою без підтримки мо-

гутніх сусідніх провінцій – Ломбардії із Міланом – найбільшим економічним центром Італії, та Лігурії із потужним портовим містом Генуєю, яка забезпечувала економічні зв'язки П'ємонту.

Втім, скептикам пропоную просто відшукати відповідну літературу й детально порівняти ту роль, яку відігравав і відіграє у історії, економіці та суспільному житті Італії П'ємонт і порівняти із роллю Галичини в Україні.

ЧОМУ ГАЛИЧАНИ НЕ СТАЛИ ОКРЕМИМ ЕТНОСОМ?

Остаточної відповіді на запитання, чому свого часу в XIX столітті у колі галицької еліти перемогла проукраїнська орієнтація, а не орієнтація на ідеологію окремого галицького етносу так і не має, проте провідну роль тут зіграли наступні фактори.

1. Для такого вибору були вагомими історичні підстави. Галичани є східними слов'янами, територія Галичини раніше входила до складу Київської Русі, до XVII ст. як і українці інших регіонів, були православними, а південна частина Тернопільщини до 1772 р. входила до складу Подільського воєводства тощо.

ВІРШІ

П Е Т Р О М І Д Д Я Н К А

©П.Мідянка, 1993-1995

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

2. Концепція галичан, як окремого етносу, була слабшою порівняно з концепцією галичан як частини українського етносу. Для галичан, перед якими стояла реальна загроза повної колонізації, загроза втрати власної ідентичності (навіть чітко не усвідомленої, якої саме, проте, однозначно відмінної від польської), ідея стати частиною 35 мільйонного українського етносу, була значно привабливішою, аніж як окремим усього лише 3,5 мільйонним етносом, оскільки поляків на той час уже було близько 20 мільйонів.

3. Орієнтації галичан на Україну сприяла діяльність багатьох відомих наддніпрянців (В.Антоновича, М.Грушевського, М.Драгоманова та інших), які, не маючи можливості займатися науковою та політичною діяльністю на території Російської імперії, у кінці XIX на – початку XX століть, співпрацювали з місцевими галицькими громадськими діячами проукраїнської орієнтації, видавали свої твори українською мовою чи навіть жили у Галичині.

4. Орієнтації галичан на Україну сприяла певна підтримка у кінці XIX – на початку XX століття української ідеї з боку державних кіл Австро-Угорщини та

Німеччини, які розробляючи свої геополітичні плани, підтримували проукраїнські настрої в Галичині та антиросійські – в Україні.

Крім цих факторів, створенню ідеології окремого галицького етносу перешкоджали:

– наявність у етнічному складі Галичини значної кількості неукраїнського населення, як у сільській місцевості (поляки, німці), так і в містах (євреї, поляки, німці), які загалом становили понад 30% населення регіону;

– відсутність потужних галицьких сил в галицькій столиці, Львові. Адже у середині XIX ст., у Львові греко-католики за австрійською статистикою становили менше 10% населення, пізніше їхня питома вага дещо зросла, але до Першої світової війни вона так і не досягла навіть 20%;

– низький рівень соціальної стратифікації галичан. Вони були представлені здебільшого селянами та священниками, чисельність українського міського населення була дуже незначною, а місцева галицька інтелігенція лише почала формуватися.

РОМАН
ЛОЗИНСЬКИЙ
ХТО ТАКІ
ГАЛИЧАНИ,
І ЧОМУ ВОНИ
СТАЮТЬ
СЕПАРАТИСТАМИ

Допіру Підкарпатська Русь крута
У намаганнях взяти землі й віру.
Як показна злодійська та чота
В своїх криївках шувару й аїру.
Забовваніє вмиє новітній сфінкс,
Зазолотіє вождь в різьбленій рамі.
Розсиплеться дорога на антимінс,
І стане душно й парко в давнім Храмі.
Хіба що, може, леготом од гір,
Хіба що по дощу легка завія...
Який тяжкий цей клерикальний спір,
Яка тяжка ся руська Візантія!

Все рідше їздиш у долину Унг;
Вона й тепер у вересневій звабі.
Був Верешмарті й споночілий табір,
В оточенні вербовім теплий луг.
На берегах — твій заповідний гай
Та урвища ворочівські замшлі.
Роки тому — погожої неділі
З палітрою прийшов сюди Бокшай,
Не помічаючи пелевню, темний саж,
Кармінний крик кизилу, крутіть хмелю!
Розкішний дуб на маківці, на скелі:
Долина Унг — бокшаївський пейзаж.
Долина Унг — оце кривавий гольд,
Це кадастральні угри й чорні руки,
Побіля «Скалки» колонада буків.
Це «Хліб в Ужку», це твій «Вітольд...»
Не обминай в душі такі краї!
Там Град на вигині, собори і костьоли...
Поодинокі рибка хвилю коле —
На матиці води, у течії...

299

ПЕТРО МІДЯНКА
ВІРШІ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ЧОМУ ЗРОСЛИ СЕПАРАТИСТСЬКІ НАСТРОЇ В ГАЛИЧИНІ?

По-перше, дія майже усіх перелічених вище факторів, які раніше сприяли ідентифікації населення Галичини як українців, упродовж ХХ століття припинилася. Австро-Угорщина зникла з політичної арени ще у 1918 р. Німеччина після обох світових воєн, мабуть, остаточно, позбулася свої надмірних політичних амбіцій. Небезпека колонізації минула тоді, коли спочатку у 1939 р. Західна Україна перейшла до складу ССРСР, а потім у 1944-1947 рр. у результаті обміну населенням Галичину покинуло майже усе польське населення краю. Той таки обмін населенням та винищення нацистами єврейського населення Галичини привели до того, що як місто Львів так і Галичина за етнічним складом населення стали практично мононаціональними. Нарешті, із здобуттям незалежності Україною наддніпрянським українцям уже не має жодної потреби реалізовувати себе у Львові, адже вони можуть це зробити у столиці держави — Києві.

По-друге, за десять років незалежності України не було зроблено практично жодних реальних кроків, спрямованих на подолання існуючих регіональних

протиріч, на консолідацію українського етносу. Більше того, центральною владою допускаються грубі помилки у внутрішній та зовнішній політиці, які, у принципі, можуть привести до руйнування галицької ідентичності, а отже підштовхують галичан до сепаратизму.

Наразі найважливіші проблеми українського етносу, які підштовхують галичан до сепаратизму, є:

1. *Мовна проблема.* Серед безлічі причин, що її породили і підживлюють, слід виділити наступні фактори. Перше, це однобока, а часто і просто неправильна оцінка існуючої мовної ситуації, недостатнє розуміння дійсних причин, що породжували русифікацію населення України у минулому та приводять до подальшого зниження ролі української мови у наш час. Друге, це надмірна надія на Українську державу, що знову ж таки було зумовлено нерозумінням суті мовних процесів в Україні і полягало у переконанні, що створення Української держави уже автоматично приведе до різкого підвищення статусу української мови та зупинить русифікацію. Третє, це відсутність продуманої мовної політики на державному рівні. Почасти це є наслідком звичайнісінької некомпетентності державних чиновників, почасти наслідком прямої

Кохана Ельзо, край наш не Ельзас;
Скульптури Божі ліплені із сиру,
Костьолики без внутрішніх прикрас,
Лише черешні вдягнуто в порфіру...
І засурмлять, здається, вийде князь
І розпочне забаву, потім — учта.
Кохана Ельзо, бачиться Ельзас.
А це німа країна та пуща.

Але і в пущі приязнь є і власть,
Свої божки, обителі й ікони,
А вже навкіл квітує зелен ряст,
І вже срібляться букові колони.

І простаки шустрять, як та черва —
Для них же тут біоценоз і сила.
Коли б на лузі молода трава
Дощу від неба твердо не просила,

Була б пустеля, знав би волопас:
Не потребує їдла та багаття...
Кохана Ельзо, тямте про Ельзас,
Кохана Ельзо, знайте Закапаття!

Тут все по-давньому, сотають тихо будні
Бістро, готелики, старі перукарі,
Вузькі вулиці підметені, нелюдні,
Ті ж перехожі, квіти у дворі,
А по тобі ні згадки, ні розмови,
Голодні переднівки... що вони!
Так само крутять листя ясенове
Вітри із Татр над містом восени,
Як і колись. Візьми руками листя,
Тонкими пальцями всю купу розгребти...
І більше, більше, більше не журися,
Коли летітимуть у гори яструби,
Бо ж *tempus fugit* вчили на латині —
Все мимо нас і за, і проти нас.

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

незаінтересованости частини з них в тому, щоб вирішувати мовну проблему, оскільки самі вони часто також є російськомовними або не українцями.

2. *Економічна криза в державі.* На її фоні проходило зростання диспропорцій у розвитку різних регіонів й, зокрема, подальше відставання Галичини від ряду економічно найрозвинутіших регіонів. Причиною зростання диспропорцій у рівні розвитку різних регіонів можна вважати, у першу чергу, нерівні стартові можливості різних регіонів на час переходу до ринкової економіки. Крім того, економічно потужніші регіони часто через збережені зв'язки у органах центральної влади у Києві послабили тягар економічної кризи, а багато осіб з цих регіонів отримали можливість швидкого збагачення. Нарешті, певну роль у процесі зростання економічних відмінностей між регіонами відіграла економічна політика Києва, яка інколи нагадувала політику метрополії щодо колоній, а не політику незалежної держави, яка намагається подолати регіональні економічні відмінності, оскільки розуміє, що вони є причиною соціальної напруженості.

Дуже часто коріння галицького сепаратизму взагалі пов'язують майже виключно із економічними

проблемами України, із нездатністю центральної влади їх вирішити. Подібне пояснення у принципі цілком зрозуміле, адже Галичина чи не найбільше постраждала від економічної кризи. Саме у цьому регіоні спостерігався найбільший в Україні спад промислового виробництва та найвищий рівень безробіття.

3. *Виразна останнім часом, проросійська орієнтація центральної влади,* яка йде всупереч із проєвропейською орієнтацією галичан. Сама по собі політична та економічна орієнтація центральної влади у Києві ще не є особливим злом, оскільки не враховувати наявність нашого потужного північного сусіда просто не можливо. Проте, останнім часом у багатьох випадках ця орієнтація відверто йде на шкоду інтересам українського етносу, веде до остаточної його русифікації.

Зазначені вище фактори породжують певне розчарування багатьох Галичан в Українській державі. Галичани отримали державу Україну, але багато з них переконуються в тому, що це не є та держава, в якій вони хотіли б жити. У цих людей виникає побоювання щодо майбутнього цієї держави, майбутнього українського етносу, незадоволення роллю Галичини в Україні. У результаті певні політичні сили у Галичині

РОМАН
ЛОЗИНСЬКИЙ
ХТО ТАКІ
ГАЛИЧАНИ,
І ЧОМУ ВОНИ
СТАЮТЬ
СЕПАРАТИСТАМИ

Утверджується наше покоління,
Дарма, що скам'янів майбутній час.

ХУДОЖНИЙ КРИТИК ЕРНСТ КАЛЛАЙ

Скажу мадярам не про звуки,
Скажу про фарби та відтінки:
На Підкарпатті руська штука,
Приповз модерн на загумінки.

То не п'єта така костельна
То гама справді велемовна.
Горять огні святого Ельма,
Адонісами квітне вовна...

Цілком селянський глянс —
се нонсенс.

Фантазмагорія та й годі.
Бозна-яку в Ставному осінь
Адальберт творить у природі.

Не плин Луари й рокіт Рони,
То виграє в міжгір'ї Шипот.
Гніздяться: сойка та ворони
Навкіл споруд друкарні «Ліпот».

І зеленіють теплі маки,
І лик єпископа та хлопа...
Поодинокі квітнуть маки —
І все ж я стверджую:

ЄВРОПА.

301

ПЕТРО МІДЯНКА
ВІРШІ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

починають пропагувати ідею галицької окремішності, відчуваючи що для підтримки цієї ідеї у масовій свідомості уже створене певне підґрунтя. Ця ідея виступає у наступних варіантах:

- Галичина як окрема держава;
- Галичина як автономія у складі федеративної України;

Тут слід, звичайно, зауважити, що за будь-яких умов автономія Галичини — це уже крок до подальшого сепаратизму, це уже є певний успіх і вона може розглядатися як проміжна ланка на шляху до дійсного сепаратизму. Отримавши автономію, висувати подальші вимоги значно легше. Вияснити ж наскільки щирими у своїх публікаціях є ті люди, що говорять про автономію Галичини, відкидаючи ідею незалежної Галичини, немає жодної можливості.

ЧОМУ ЗАРАЗ ІДЕЯ СЕПАРАТИЗМУ НЕ РЕАЛІЗОВУЄТЬСЯ ВІДКРИТО?

Незважаючи на поступове проникнення ідеї сепаратизму у свідомість частини галичан, наразі ця ідея у політичній боротьбі активно не експлуатується. Що ж стримує місцевих політиків?

Першим стримуючим фактором є старше покоління галичан. Частина цього покоління у ХХ столітті із зброєю у руках виборювала незалежність України. Усе життя цих людей було віддане боротьбі за Українську державу, й тому за жодних умов ідеї сепаратизму вони не підтримають. Адже для них це б означало перекреслити своє життя. Ці люди користуються значним авторитетом, навколо їхньої боротьби за незалежність України сформовано багато патріотичних мітів, які активно підтримує регіональна влада.

Другим фактором є регіональна влада, місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Люди, що їх формують, прийшли до влади у результаті попередніх виборів, тоді, коли ідея сепаратизму тільки народжувалася. Більшість із них не можуть підтримувати ідею сепаратизму, вони є лояльними до центральної влади, оскільки майже у всьому від неї залежні, і часто завдяки саме їй мають можливість особистого збагачення.

Третім стримуючим фактором є складне економічне становище. Економічна криза, яку дехто вважає однією з причин сепаратизму галичан, у дійсності багато у чому стримує його розвиток. Криза взагалі відштов-

V L O D K O K O S T Y R K O

національні symvoly halyčyny

хує людей від політики, породжує зневіру у державу як таку, заставляє людей займатися суто особистими питаннями, виживанням.

Нарешті, останнім фактором є наближення нових виборів. Ті політичні сили у Галичині, які у принципі могли б використовувати гасла сепаратизму, в своєму намаганні потрапити у новий парламент наразі зробили ставку на В.Ющенка та його блок «Наша Україна». Тому ідеї сепаратизму зараз вони відкрито використовувати не можуть. Їх залишили на майбутнє. На В.Ющенка сподівається й значна частина простих галичан, які ще вірять в українську національну ідею. Таким чином більш-менш активно ідеї сепаратизму або федералізму України використовують здебільшого політичні сили з другого (чи навіть третього) ешелону націонал-демократичного чи ліберально-демократичного спрямування, які ведуть боротьбу за місця у органах місцевого самоврядування великих міст Заходу України.

українцями, багато у чому залежить від реакції Києва на поширення ідей сепаратизму, шляхів розвитку України у найближчі роки, а також загальносвітових тенденцій.

Ключовим моментом тут є економічне становище України. Існують різні схеми розвитку Галичини за умови, якщо в Україні спостерігатиметься економічний підйом і вона досягне принаймні східноєвропейського рівня добробуту і якщо в Україні теперішній підйом є лише тимчасовим явищем, а далі економічна ситуація знову погіршиться. Причому, обидва варіанти за певних умов можуть як погасити існуючу в Галичині тенденцію до виділення окремого етносу, галичан, так і підсилити.

У справі галицького сепаратизму важливою є роль світових суспільно-політичних тенденцій. У світі уже близько сотні років спостерігається тенденція до територіальної роздробленості, яка реалізується шляхом створення національних держав. Цілком можливо, що ця тенденція й далі реалізовуватиметься у XXI столітті. Зараз бути меншим економічно вигідніше. Й цілком можливо, що Галичина реалізується як незалежна держава років через 20-30 лише тому, що Києву ста-

РОМАН
ЛОЗИНСЬКИЙ
ХТО ТАКІ
ГАЛИЧАНИ,
І ЧОМУ ВОНИ
СТАЮТЬ
СЕПАРАТИСТАМИ

302

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ СИТУАЦІЇ

Остаточна доля Галичини, тобто чи галичани реалізують себе як окремий етнос, чи так і залишаться

Do nacionalnyx symboliv vidnosymo herb, prapor, hymn, ale u cij statti jtymetša lyš pro halyčki herb i prapor.

Herbamy nazyvajemo ustaleni za okreslenymy pravylamy znaky osib, rodyn, mist, krajin, terytorij toščo. V Ukraïni tradycijni herby ta svidomist estetyčnoji vartosty zobražen často zasypajuť «vykopanoju» arxeolohičnym metodom heraldykoju. Tomu palimpsestyčni tendenciji, započatkovani v Halyčyni sovječkoju vladoju, panujuť i nyini, a to zavďaky jix panukrajniškim adeptam.

Proponovana tut symbolika je alternatyvoju do vyščezhadanyx heraldyčnyx praktyk. Ostanнім symbolom Halyčyny buv stvorenyj u čas II Svitovoji vijny znak, ščo pojednuvav u sobi dva poperedni halyčki herby. Jdeťša pro zolotoho leva miž třoma zolotymy koronamy, dvi z kotryx u verxnix kutax ščyta, a treťša – u nyžňomu.

Zobraženňa leva u herbi Halyčyny je terytorialno-dynastyčnym znakom, jakyj hovoryť pro «Zemľu Leva», a prysutniť na levjačij holovi

korony vkaže na te, ščo džerelom herbu buv znak panujučoju dynastiji, u danomu vypadku – Romanovyčevoji hilky Rurykiv.

U XIII st. osobysti znaky otrymaly nazvy, a v sereďyni XIV st. jix perestajuť vykorystovuvaty spontanično, herby stajuť rodynnymy znakamy, perekazuvanymy z pokolinňa na pokolinňa.

Ostanнім suto halyčkim korolem, kotryj mav na svojemu ščyti herb leva, buv peršyj rusynškyj Pjast – Jurij II Boleslav Trojdenovyč (1323-1340). Pravdopodobno, počatok cij herbovij simji dav korol Danylo Romanovyč (1205-1264 z perervamy), bo ikonohrafičnymy atrybutamy biblijnoho proroka Danyla je levy, tož lohično, ščo Levom (1264-1300) buv oxreščenij odyň iz Danylovyx naščadkiv, čyj znak – zolotyj lev – zhidno z perekazamy je herbom, zakarpatškoho mista Berehova ta korolivškoho stolyčnoho mista Lvova.

Pisľa vxodženňa halyčkocho korolivstva do skladu Poľškoji Korony terytorialnym herbom Ruškoho vojevodstva staje znak zolotoho leva v koroni, ščo pnetša na skefu v syňomu poli

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

не байдуже, входит чи не входит Галичина до складу Украïни. Він позбудеться цього регіону, подібно до того, як у 60-х роках європейські країни позбувалися своїх африканських колоній, оскільки уже на той час віднайшли набагато ефективніші шляхи використовувати їхні природні ресурси. Створенню незалежної Галичини сприяє також геополітична ситуація у регіоні. Її існування може виявитися вигідним фактично усім сусіднім з Украïною державам: починаючи від Росії і закінчуючи Словаччиною.

Проте найреальнішим для Галичини є усе-таки не шлях сепаратизму, а шлях федералізації Украïни. На цьому шляху Галичина може розраховувати на підтримку інших регіонів Украïни. Крім того, в Украïні існують економічні та суспільні проблеми, які без надання широких повноважень регіонам узагалі доволі важко вирішити.

ščyta, i vykorystovujetša jak častyna herbu polškyx koroliv, napryklad Jana Olbrachta (1459-1501). Z 1848 roku zolotyj lev u koroni, ščo pneťša na skeľu, staje nacionalnym symbolom halyčan, v 1918 roci joho zatverdžujuť v jakosti deržavneho herbu ZUNR, a vid bereznja 2001 roku vin je herbom Ľvivškoj oblasti.

V heraldyčy znak zolotoho leva ne asociujetša z obrazom koroľa zviriv, kotryj ne terpyť žodnyx nahaduvaň i porad, a služyť džerelom i etalonom šľaxetnosti, zaохоčujučy vlasnyka do spilkuvannja z vsebično osvichenymy radnykamy, zdatnymy odrazu ž vkazaty na pomylku volodaťa.

Try zoloti korony v halyčkomu herbi majuť potrijne značenňa:

1) vidsylajuť nas do 1084 roku – počatku orhanizovanoj třoma kňazamy (Řurykom Peremyškym, Vasyľkom Terebovľanškym, Volodarem Zvenyhorodškim) boroťby za pravo na halyčku spadščynu, kotra zakinčylaša v 1097 roci stvorenňam nezaležneho vid Kyjeva kňazivstva. Stolyceju cijejj deržavy buv Peremyšľ,

holovnym torhoveľnym centrom – Zvenyhorod, a Terebovľa – bramoju-mytncyceju, zvidky šľaxy provadyly do čornomorškyx stepiv, do Bolhariji ta Vizantiji;

2) jak terytorialnyj herb try zoloti korony v syňomu poli ščyta zjavljajuťša v 1772 roci, tobtu todi, koly Halyčyna uvijšľa do skladu Habsburgškoj Monarxiji, zhidno z pravom na ce korolivstvo imperatryci Mariji Terezy (1740-1780). Jak pravonastupnyča Arpadiv tytul korolevy Halyčyny i Volodymyriji Marija Tereza pryňala šče 1741 roku.

Do aneksiji Halyčyny kyjivškim kňazem Volodymyrom u 981 roci ča terytorija perebuvala u skladi Uhorščyny (906-981), a šče raniše naležala velykomoravškim volodaťam (830-906), i u vyslidi rymškoj misiji sv. Kyryla ta sv. Metodija do Velykoj Moraviji pryňala razom iz neju u 872 roci xrystyjanstvo. Perše jepyskopstvo u novonavertutij Halyčyni postalo v Peremyšli.

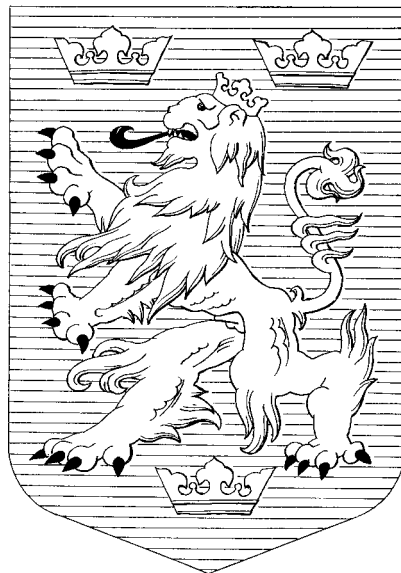
Korolivstvo Halyčyny (Galicia) jak precedent, ščo svidčyv pro vidnovlenňa zvjazkiv iz katolyčkoju cyvilizacijeju, bulo stvorene v 1214 roci

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

О Л Е К С А Н Д Р Г А В Р О Ш

автономія закарпаття: народний самовияв чи номенклатурний путч? хроніка подій з десятирічної відстані

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

Питання автономії Закарпаття у 90-х роках невідривно пов'язане з питанням політичного русинства. Це не тільки два чоботи — пара, але і творіння рук одного й того ж, як тепер кажуть, політтехнолога. Політичне русинство у цій зв'язці виступало як засіб досягнення мети та мотивація на неї, а автономія як мета і, можливо, плацдарм для розгортання наступної цілі. Цієї осені минає десять років з часу бурхливого протистояння на ґрунті автономії. Чим не привід з десятилітньої відстані спокійно подивитися на ті події?

Уперше проблема політичного русинства (себто відмежування від українства з намаганням творити окремих етнос) порушуються в 1989 році угорською пресою. Невипадково цій країні випала честь витягнути на Боже світло давно забуте гасло, адже саме в кабінетах угорських чиновників ще сотню років тому зароджувалась ідея окремих угорорусинів, чи то пак «мадярів греко-католицького віросповідання», як їх уже тоді називали.

Перед першою світовою ця «самобутність» була так розвинена угорським урядом, що закарпатцям відібрали не тільки традиційний юліанський календар, але й тисячолітню кирилицю, перейменовували не лише населенні пункти, але й навіть прізвища. Важко навіть уявити до яко-

го рівня доросла б «самобутність» угорорусинів, якби вони залишилися під владою угорської корони ще на двадцять років! Але не будемо про давно минуле.

Отож у 1989 році в угорській пресі почали лунати голоси, що закарпатці — це добрі старі русини, які тисячу років жили в'єдно з мадярами, а українцями їх зробив Сталін і комуністи. Певна річ, що такі думки перейшли й до угорськомовної преси Закарпаття, а звідти — й на ширше оточення. Щоб уявити, на який благодатний ґрунт впало нове русинське євангеліє, досить ознайомитися з хронологією тогочасних подій. Візьмемо лише кілька місяців перед організаційним оформленням політичного русинства.

2 вересня — рухівський мітинг у Хусті. 8 вересня — установчі збори Народного Руху в Києві. 16 вересня — мітинг у Мукачеві, викликаний ситуацією довкола Пістрівської РЛС. 23 вересня — установча конференція Руху в Ужгороді. 24 вересня — рухівський мітинг в Ужгороді. 29 вересня — питання РЛС порушуються на сесії обласної Ради. 8 жовтня — рухівський мітинг у Великому Бичкові. 22 жовтня — рухівцям не дано дозволу на проведення мітингу в Ужгороді.

1 листопада міліцією затримано групу студентів, які під синьо-жовтими прапорами прибирали могилу Лучкая.

19 листопада — рухівський мітинг в Ужгороді. 3 грудня — на мітингу в Мукачеві рухівці закликали до створення страйкових комітетів. 4 грудня — молебень і блокування вірниками під'їзних шляхів до Пістрялівської РЛС. 8 грудня — на сесії обласної ради розглянуто телеграму Мукачівського Руху з протестом проти будівництва Пістрялівської РЛС. 10 грудня — мітинг-схід селян біля Пістрялова. 14 січня — пікет і багатолюдний мітинг біля обкому компартії. 20 січня — мітинг у Мукачеві. 21 січня — рухівський мітинг у Хусті. 26 січня — позачергова сесія обласної ради, яка проходила під акомпонемент великого пікету і мітингу під стінами облвиконкому.

Навіть з цього короткого хронологічного переліку видно, що влада втрачала контроль над ситуацією. Під кінець вона вже почувалася, як на розпеченій сковорідці. Головним опонентом закарпатських комуністів став український націонал-демократичний рух (Рух, Товариство української мови, «Меморіал», «Зелений світ» тощо). Неабияким упущенням влади стало те, що саме рухівці (умовно так назвемо всіх тогочасних націонал-демократів) очолили рух проти Пістрялівської РЛС, що викликало до них симпатії широких верств, як правило, аполітично байдужих закарпатців. У таких умовах влада хао-

тично шукала виходу і не могла його знайти. Але вихід сам знайшов владу.

9 лютого 1990 року пленум обкому увільнив Генріха Бандровського від обов'язків першого секретаря у зв'язку з виходом на пенсію. Новим керманичем області обрано Михайла Волощука. Закарпаття вступило в новий етап своєї політичної історії.

Михайло Волощук був давнім номенклатурником, у свій час займав посаду голови облвиконкому. Він не справцювався з Генріхом Бандровським, який був призначений на Закарпаття з Львівського міськкому партії, і вимушений був резигнувати. Дочекавшись свого шансу, Волощук зробив своїм гаслом локальний патріотизм. Очевидно, тут грали роль як особисті стосунки, так і ситуація на Галичині, де комуністи втратили всілякий вплив. Закарпатцям запам'яталися його численні виступи на телебаченні, де Волощук мало не кожен тезу починав словами «А ось ми, закарпатці...».

Як би там не було, але менше, ніж через два тижні після призначення нового секретаря обкому, в Ужгороді відбувається установча конференція Общества подкарпатських русинів. Ще через кілька днів його реєструють в облвиконкомі. Для прикладу, обласну організацію Руху

dľa Kolomana z Arpadiv (1214-1221), koronovaného papoju Innokentijem III.

Try zoloti korony v halyčkomu herbi označujú zvjazok iz Rymсьkým Prestolom i svidčat pro prynaležnosť do satelitiv Svjaščennoj Rymсьkoj Imperiji Nimečkoj narodu;

3) korona – ce košovnyj predmet, jakym ozdobljujuť najšľaxetnišu častynu ľudського tyla, tym samym vyvyščujučy osobu, jaka koronu nosyť, nad reštoju. Promenyti zuby korony symvolizujuť Božu mič i sylu, a persteneva forma apeľuje do symvoliky kola – znaku Božojj doskonalosty.

Synij kolir ščyta, na dumku pryxyľnyx do ezoteryky heraldystiv, maje pozytyvne značenńa i symvolizuje mužnišť, tvorčišť, vladnišť.

Herb je vytvorom okreslenojj hrupy ľudej, znakom vlasnosty i svojeridnym dekorativnym elementom. Prapor perevažno je substytutom herba. Kolory prapora často nazývajuť nacionalnymy barvamy, projektujučy na nyx dovoli potužne emocijne navantaženńa.

Vid 1848 do 1991 roku nacionalnymy symvo-

lom halyčan byv žovto-synij prapor. Barvy praporiv povjazani z herbamy. Isnuje zasada, žhidno z jakoju verxńa smuha prapora abo smuha, rozmiščena najblyžče do drevka, zarezerovana dľa koľoru herba, a rešta – dľa koľoru poľa ščyta. Oskilky vidpovidnykom zolota je žovta barva, to žhidno z heraldyčnymy pravylamy verxńa smuha halyčkoj prapora je žovtoju, a nyžńa – synoju.

307

VLODKO
KOSTYRKO
NACIONALNI
SYMVOLY
HALYČYNY

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

влда не хотіла реєструвати півроку. Нове керівництво вирішило застосувати нову тактику для боротьби зі своїми опонентами.

Про те, що русинський рух творився не без допомоги згори, свідчить розповідь одного з найактивніших членів Общества Володимира Фединишинця. Як зізнається він в інтерв'ю, до 1989 року він був свідомим українським патріотом і про ніяке політичне русинство не відав. У той час він прагнув створити якесь регіональне краєзнавче товариство, наприклад, товариство Духновича, яке би тяжіло до науки і культури. (У Рух не подався, бо мав з деякими рухівцями натягнуті стосунки). Випадково на вулиці зустрілися з М.Томчанієм і вирішили об'єднати свої ініціативні групи. «У нього було більше людей», – розповідає Фединишинець. « Можливо, серед них були і кагебісти».

Постать Томчанія дотепер оповита загадками. Син відомого українського письменника, він виріс у змішаній українсько-угорській сім'ї. М.Томчаній не тільки був ініціатором політичного русинства, але й першим головою Общества. На ньому лежить значна частка відповідальности, що товариство, задумане як культурологічне, відразу скотилося в бік політичного радикалізму і агресивного став-

лення до українства. Заваривши кашу, він через короткий час емігрував до Угорщини, що викликало до нього непрості запитання з боку самих соратників. Як-от, на які гроші він живе за кордоном? («Підкарпатська Русь», № 4).

Помітну присутність кагебістів на установчих зборах товариства відзначають і очевидці. «Я не можу ні спростувати, ні підтвердити, що Общество русинів задумалося в КГБ, – каже В.Фединишинець. – Але допускаю, що в товаристві могли бути вкраплені потрібні агенти».

Тим часом, у зв'язку з Пістрялівською епопеєю М.Волощуку доводиться часто бувати в Москві. Советський Союз опинився на порозі розвалу, і це вже відчували всі. Події в Прибалтиці, на Кавказі, в Молдові та Україні показували, що гряде період великих потрясінь. У Москві прийшли до висновку, що політичне русинство вигідне імперському центрові як засіб стримування України на шляху до незалежности. За спостереженнями впливового журналіста Михайла Бабидорича, після чергового повернення Волощука з Москви слідував новий спалах політичного русинства на Закарпатті.

Знаковою подією сьогодні бачиться пленум обкому, який відбувся 12 травня 1990 року в Ужгороді. На ньому секретарем обкому обрано І.Миговича, а завідуючим

М Є Ч И С Л А В Ч У М А Л Є Ш Е К М А З А Н австрійська балаканина, або галицька енциклопедія (уривки з книги)

© Anabasis, 1998

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ідеологічним відділом — М.Макару. Перший тільки-но повернувся з Москви, де працював завсектором ідеологічного відділу ЦК КПРС, другий спеціалізувався на «інтернаціональному вихованні трудящих». Таким чином Закарпатський обком отримав двох нових ідеологів, а з ними і нову ідеологію. Про неї свідчить теперішня позиція колишніх «наукових комуністів» — обидва є активними учасниками і захисниками політичного русинства.

16 липня Верховна Рада України ухвалила Декларацію про державний суверенітет і встановила День незалежності. Московські лялькарі починають смикати свої ниточки на Закарпатті. 14, 15, 16 серпня в органі Закарпатського обкому «Закарпатській правді» виходять три подачі розлогої статті В.Фединишинця «Я — русин, мій син — русин...», в якій ведеться пряма агітація за політичне русинство. Ясна річ, що без схвалення обкому, а то й прямої вказівки згори, така публікація була немислима.

Більше того, партійна газета розпочинає широку дискусію, здавалося б, із давно виясної теми. (Закарпатські комуністи ще в 20-х роках з'ясували, що належать до українського народу). Таким чином ідея русинства була кинута в широкі маси газетою, яку передплачувала практично кожна сім'я в області.

19 серпня опубліковано заяву Закарпатського обкому про галицьких емісарів, які підбурюють мирних закарпатців. А вже через місяць — 20 вересня Общество карпатських русинів приймає декларацію про «повернення Закарпатській області статусу автономної республіки». Думку тодішньої влади чітко висловив на сторінках «Закарпатської правді» заступник голови обласної ради Ю.Воробець: «Якою б не була суверенна Україна — якщо ми не дістанемо статусу — Закарпаття перетвориться в український вокзал, який затопчуть. Від імені обласної ради — не дозволимо, щоб із області зробили вокзал...За тим, що відбувається на Закарпатті, уважно слідкують і в Празі, і в Будапешті, і в Америці. Нашій раді хотілося б налагодити зв'язки з усіма, хто хоче нам допомагати».

Зі слів цього високопоставленого чиновника видно, що завдання закарпатської влади вже тоді полягало в отриманні особливого статусу. По суті, це те саме, чого відкрито домагається Общество. Таким чином прослідковується не тільки спільність намірів, але й взаємозв'язок між владою та політрусинами. Можливо, політичний русинізм був першою політтехнологією на Закарпатті. Общество приймало на себе весь удар критики і водночас проводило мотивацію, чому Закарпаттю потрібен «особливий статус».

ОЛЕКСАНДР
ГАВРОШ
АВТОНОМІЯ
ЗАКАРПАТТЯ:
НАРОДНИЙ
САМОВИЯВ
ЧИ НОМЕНК-
ЛАТУРНИЙ
ПУТЧ?
ХРОНІКА ПОДІЙ
З ДЕСЯТИРІЧНОЇ
ВІДСТАНИ

Австрійська балаканина, балаканина без сенсу, нісенітниця, не варті уваги, десятирядна маячня, часто поєднана із вигадками. Скажімо, хтось оповідає, що кожного дня вранці ходять на прогулянку з собакою, хоча всім відомо, що поштивий Азорко цього пана здох пів року тому. Як і кожна вкорінена ідіома, а.б. має багато хресних батьків. Ті, хто Біблією сучасності схильні вважати *Пригоди бравого вояка Швейка*, виводять це словосполучення з наказу ч. 172, відданого командуванням бригади, яку скерували на галицький фронт. Цим наказом було змінено обов'язкові донедавна принципи постачання армії харчами. Раніше у списку провізії на 9-ій позиції знаходилася брюссельська капуста, а на 10-ій – шпарагівка. Суворо таємна інструкція виправила цю помилку. Брюссельську капусту було переміщено на 10-ту позицію у списку, а шпарагівку піднесено на належне їй 9-те.

Але справжній родовід прислів'я значно давніший. Після програної Сардинському королівству війни (1859) Австрія втрачає Ломбардію; поразка під Садовою (1866) призводить до відмови від Гольштина і зречення від участі у Німецькому Союзі, що дозволило Пруссії очолити цей Союз. У той сам час італійці вигнали австрійців із Венеції. Ці події продемонстрували усі слабкості абсолютної монар-

хії та дозволили дедалі ширше говорити про потребу розбудови міцних основ парламентарної системи. У 1867 році держава стає дуалістичною – народжується Австро-Угорщина. Сімнадцять коронних країв створюють власні парламенти та здобувають значний рівень самоврядування. Найширшу автономію здобула у 1867 р. Галичина, де найвищим органом самоврядування став Краєвий Відділ, а найвищим органом виконавчої влади – намісництво, очолюване намісником, який виконував функції заступника цісаря. Посли до віденської Державної Ради стали символом нового ладу, а їхній голос набирал дедалі більшої ваги. Поступово утвердився принцип заборони перебивати виступ промовців, які опинилися на парламентському подіумі, за трибуною. Необмежена свобода виступів швидко перетворилася на пародію. Окремі фракції та угруповання навзаєм блокували доступ до трибуни, тим самим ударемнюючи полеміку чи оголошення некорисних для них висновків. Посол, який вдавався до а.б., або іншими словами обструкції, міг розповідати про смак котячого молока, про форму півнячих яєць та базарі в Коломиї, повідомити Найвищу Палату про розмір взуття своєї небіжчиці тещі – його завжди були зобов'язані уважно і до кінця вислухати.

h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a h t t p : / / w w w . j i - m a g a z i n e . l v i v . u a

У той же час комуністична влада ніби стояла збоку, стенаючи руками: «Ну що ми зробимо? Це ж люди вимагають».

Прозорою політика влади стала після провалу путчу у 1991, коли відтягувати далі питання автономії було небезпечно: або пан, або пропав. Як писав Ленін: «Промедленіє смерті подобно». Але ще до цих подій – 14 липня Товариство угорської культури на велелюдному мітингу у Вилоку прийняло «Декларацію про автономний статус Закарпаття». (Знаючи обережність закарпатських угорців, можна твердити, що без консультацій з владою тут не обійшлося).

24 серпня було проголошено незалежність України. Без сумніву, Москва вдається до останніх спроб врятувати імперію. Серед них – збурення ситуації на Закарпатті. Волощуку, який, судячи з газетних повідомлень, частіше їздив до Москви, ніж до Києва, з білокам'яної обіцяно підтримку. Інакше, маючи величезний номенклатурний досвід, він ніколи б не наважився на протистояння з Києвом. У кавалерійські атаки на танки люди такого штибу ніколи не вв'язуються.

Підтримка ГКЧП закарпатськими можновладцями викликала справедливі вимоги людей про відставку М.Волощука. Бачачи, що земля під ногами починає горіти, він

іде ва-банк: піднімає на щит гасло автономії. Сесію облради, яка мала відбутися 30 серпня, Волощук відкладає на місяць пізніше. Адаже до такого важливого кроку треба солідно підготуватися.

Починається активна підготовка. 9 вересня під головуванням Волощука відбувається таємна нарада за участю запрошених осіб від окремих організацій і установ. Попри небачену свободу, яку в ті дні переживає країна, журналістів на ці збори (чи зборища?) не допускають. 16 вересня політичні русини дають прес-конференцію у Будинку профспілок, а 17 вересня – проводять мітинги в Ужгороді та Мукачеві з вимогами автономії. (Все за графіком, чи не так?).

І, нарешті момент істини: 27 серпня розпочинає роботу сесія обласної ради, на яку винесено питання про автономію Закарпаття. Перед облрадою вирує натовп, разом із замовленими владою політрудинами прийшли і невисні їй рухівці. Починається найдраматичніший момент у новітній історії Закарпаття.

Хто кого: комуністична номенклатура і московські льялькарі чи молода демократія і шойно народжена держава? У такій ситуації виграє той, хто здатний на більші самопожертви і боротьбу до кінця. Ясна річ, номенкла-

Польський лайдак, характеристика, яку вжив австрійський посол Карл Гуго Вольф на адресу польського прем'єра Австро-Угорщини Казимира графа Бадені під час засідання віденського парламенту 25.09.1897 р. За пів року до того «голомозий прем'єр» (як називали Бадені чехи), який погано володів німецькою, приготував урядове розпорядження, згідно з яким в державних установах на теренах Корони св. Вацлава чеська мова була зрівняна у правах із німецькою (зайняті в установах державні службовці були зобов'язані або негайно звільнитися, або навчитися чеської мови). Посол Вольф також в особі Бадені атакував усіх присутніх у парламенті католиків («Завтра ми прийдемо з револьверами і перестріляємо вас як собак!»), а саме розпорядження назвав «нечуваним, непристойним замахом на німців». На дуелі з Вольфом (гладкі пістолети, по три постріли або до першої рани, три секунди на прицілювання, відстань 25 метрів без пересування назустріч один одному) Бадені був поранений у плече, що учасники масових демонстрацій у Відні визнали занадто малою карою. Після запеклої бійки в парламенті між польськими і чеськими послами, з одного боку, та австрійцями – з іншого (посол Пошпішіл побився з послом Вольфом, який сурмив у трубу, посол Шрьонерер молотив кріслом

по слов'янських головах, посол Пферже атакував ножом, а посол граф Феттер лив з галереї воду на голови учасників бійки) 27.11.1897 р. цісар прийняв відставку Бадені. 2.12 у Чехії було оголошено надзвичайний стан і закрито пивні.

Польський П'ємонт, популярна, хоча в певних колах і іронічна назва Галичини і Лодомерії. У перші кільканадцять років правління Франца Йосифа I П'ємонт був «єдиною незалежною та дуже динамічною італійською державкою, яка символізувала прагнення до об'єднання Італії, роз'єднаної та політично узалежненої». Об'єднання це відбулося після програшу Австрії у італійській війні та поразці під Сольферіно. Програш, на думку групи ліберальних польських політиків, створив шанси на національне відродження в Галичині, яка в майбутньому мала би стати польським П'ємонтом. Консерватори погодилися з цією ідеєю, але за умови спілки з Віднем. Першим підтвердженням цих шансів стало призначення поміщика, в минулому намісника Галичини графа Агенора Голуховскі міністром внутрішніх справ, а відтак державним міністром. У 1860 р. Відень пообіцяв Галичині сейм та автономію; ця обітниця була втілена після поразки Австрії у війні з Пруссією та битви під Садовою (1866). Цісар також підтвердив ухвали галицького сейму про впровадження у народних і середніх школах

тура на це не здібна, вона завжди залишає шлях до відступу. (Це, до речі, підтвердив і путч).

Група націонал-демократів розпочинає під стінами облради голодування з вимогою відставки Волощука та зняття питання про автономію з порядку денного. До них приєднуються й деякі депутати облради. Це був козир, який автономісти не прорахували. Ситуація загострюється, і влада втрачає над нею контроль. У ніч з 28 на 29 вересня міліція пробує розігнати наметове містечко і б'є голодуючих. Громадська думка вже цілком на боці пікетуючих. Студенти університету оголошують страйк.

1 жовтня, на п'ятий день масового публічного протистояння – М.Волощук та Ю.Воробець (політтехнолог?) подали у відставку. 2 жовтня сесія перервала свою роботу у голодування припинено. Окремі з голодуючих у важкому стані доставлені у лікарню. У той час ситуація ще здавалася невирішеною, але, як показали подальші події, це була поразка номенклатурників.

14 вересня сесія Берегівської райради прийняла рішення провести референдум про створення угорського автономного округу в межах Берегівського району. (Ще одне підтвердження, наскільки небезпечною була ідея автономії Закарпаття. Моментально в її складі утворю-

валася чергова автономія з прицілом на повний відрив у майбутньому). 15 жовтня сесія облради роботу продовжила. Напруга дещо спала, але пікетувальники знову прийшли. Головне питання – про автономний статус – не розглядалося.

31 жовтня депутати облради проголосували за проведення 1 грудня референдуму про автономний статус Закарпаття. «Закарпатська правда» зауважує, що майже 90% депутатського корпусу складають колишні комуністи.

20 листопада до Ужгорода прибуває голова Верховної Ради України і головний претендент на посаду Президента Леонід Кравчук. На його пропозицію депутати замінюють формулювання «автономний край» у тексті бюлетеня на «спеціальна самоврядна адміністративна територія». Цим самим, по суті, було вихлощено увесь сенс референдуму. Адже на відміну від поняття «автономії», яка має чітку юридичну суть, «спеціальна самоврядна територія» – це невідомо що. Нею за великим рахунком можна вважати і звичайну сільську раду.

1 грудня 78% закарпатців проголосували за цей неозначений статус. Але й без цього результати референдуму були визнанні недійсними, оскільки дане питання не

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

ОЛЕКСАНДР
ГАВРОШ
АВТОНОМІЯ
ЗАКАРПАТТЯ:
НАРОДНИЙ
САМОВИЯВ
ЧИ НОМЕНК-
ЛАТУРНИЙ
ПУТЧ?
ХРОНІКА ПОДІЙ
З ДЕСЯТИРІЧНОЇ
ВІДСТАНИ

польської як мови викладання і створення Краєвої Шкільної Ради. Надмірні вимоги, публічне висловлювання симпатій до січневого (1863 р.) повстання призвели до відкликання (1868 р.) цісарського візиту до Галичини і тимчасової неласки. Однак уже наступного року Франц Йосиф розпорядився, аби польська мова стала урядовою в галицьких адміністративних, поліцейських і судових органах, аби була проведена полонізація краківських та львівських вищих шкіл, у Кракові створено Академію Мистецтв тощо.

Ц. і К. (ц.к., к.у.к.), літери, якими у другій половині XIX століття були означені усі інституції та установи на терені усієї Галичини. Цісар і Король – офіційний титул Франца Йосифа після укладеної в 1867 році угоди з угорцям. Нею завершилася майже три столітня суперечка між наддунайськими сусідами. Поразка під Рогачем (1526 р.) на кілька століть обірвала існування незалежної Угорщини. Створений на території Семигороду ерзац угорської державності залишався під суворим контролем Стамбула, а наддунайські простори потрапили безпосередньо під булаву Габсбургів. Часті війни між окупантами спустошували країну. Після відсічі турків під Віднем (тріумф короля Яна III Собескі) Габсбурги проголосили спадковість володарювання на усій території Угорщини. Численні повстання завжди

закінчувалися хвилями терору і безоглядним придушенням усякого прагнення до свободи. Найбільший вибух трапився у часи Весни Народів, у 1848-1849 роках. Австрійські армії терпіли поразки у боях з революційними військами. Однак збройна підтримка царя Ніколая I допомогла відновити панування Габсбургів. Тільки катастрофічні поразки, яких зазнала держава від сусідів, дозволили усвідомити нагальну потребу перебудови держави. Цього неможливо було досягнути без згоди з угорцями. 8.06.1867 р. на голові Франца Йосифа спочила корона св. Стефана. Цісар Австрії став королем Угорщини. Після урочистої церемонії володар сів на коня і галопом виїхав на замкове узгір'я в Буді. На очах у натовпу він виконав мечем замахи на чотири сторони світу. Традиція, яка походить із доби Арпадів, була вшанована. Австрійське цісарство перетворилося на австро-угорську монархію. Відтоді два паралельні органи творили єдиний організм. Спільно провадилися зовнішні стосунки, організація збройних сил та фінанси. Окрім того, кожна держава мала власний двопалатний парламент і уряд з власним прем'єром. Для цього союзу Франц Йосиф був цісарем у Австрії та королем в Угорщині: *Kaiser und Koenig, K.u.K.*, що в перекладі дає форму, винесену в титул гасла.

311

МЕЧИСЛАВ
ЧУМА,
ЛЄШЕК МАЗАН
АВСТРІЙСЬКА
БАЛАКАНИНА,
АБО ГАЛИЦЬКА
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

<http://www.ji-magazine.lviv.ua> <http://www.ji-magazine.lviv.ua>

входить в компетенцію місцевих органів влади. Ще кілька років після цього тривали потуги незадоволеної номенклатури вибороти для себе «особливий статус». Але з кожним разом їхні сили і амбіції зменшувалися, доки не стали в рівень з рештою областей. Питання самоврядної території тим часом трансформувалося у потребу вільної економічної зони, еврорегіону з сусідніми державами, порту на Тисі та інші прожекти. За опитуваннями соціологів, нині проблемою автономії переймаються усього кілька відсотків закарпатців. Так велика гра політтехнологів з русинізму закінчилася повним фіаско.

Певна річ, що результат міг бути нині зовсім інший, якби 27 вересня 1990 року Волощуку вдалося проголосити автономію. В умовах передвибірної боротьби на Україні, слабкості центральної влади щойно проголошеної держави, політичної, інформаційної, а то й військової підтримки сепаратистів з боку Москви (силові структури в Ужгороді в той час ще підпорядковувалися їй) ми могли спокійно отримати нове Придністров'я чи Абхазію. Але у критичний момент, очевидно, спрацьовує колективна мудрість. Народ і в цьому випадку не дав скомпрометованій владі розпалити вогнище небаченого протистояння, в якому хтось дуже хотів нагріти руки.

P.S. Набагато пізніше після згадуваних подій, один з високопоставлених чинів КГБ Віктор Школьнік зізнався, що провідний ідеолог русинства, канадський дослідник Пол Магочі є давнім агентом совєцьких спецслужб. У совєцькі часи він спокійно приїжджав до СРСР і навіть читав лекції для вибраного контингенту. Коло замкнулося?

АВТОРИ ЧИСЛА:

Кость Бондаренко, кандидат історичних наук, політолог, есеїст і поет, аналітик мережевого видання *ForUm* та Бюро політичного консалтингу *Пента*, мешкає у Києві

Ярина Боренько, політолог і перекладачка, програмний директор *Журналістської майстерні*; займається розробкою та реалізацією навчальних програм громадянської освіти молоді, мешкає у Львові

Антон Борковський, аспірант кафедри філософії Національного університету Львівська Політехніка, спеціалізується у середньовічній філософії, мешкає у Львові

Іріна Бусигіна (Бусыгина), кандидат економічних наук, професор Московського державного інституту міжнародних відносин (МГИМО) МЗС Росії, мешкає у Москві

Володимир Вітковський, політолог, есеїст, культуролог, депутат Львівської міської Ради, мешкає у Львові

Богдан Волошин, український письменник, редактор відділу газети *Експрес*, творець яскравих образів галичан у красному письменстві, мешкає у Львові

Олександр Гаврош, журналіст, автор численних публікацій з проблематики неорусинства, мешкає в Ужгороді

Сергій Грабовський, кандидат філософських наук, співробітник Інституту філософії НАНУ, заступник головного редактора журналу *Сучасність*, мешкає у Києві

Александр Галкін (Галкин), доктор історичних наук, професор, про-

відний науковий співробітник Інституту соціології РАН, мешкає у Москві

Мар'ян Долішній, доктор економічних наук, професор, директор Інституту регіональних досліджень НАНУ, мешкає у Львові

Орест Друль, журналіст і соціолог, заступник директора Інституту розвитку міста, мешкає у Львові

Фрідріх Дюрренматт (Durrenmatt, 1921-1990), видатний швейцарський письменник, писав німецькою мовою, автор морально-філософських драм, романів і новел

Володимир Єшкілев, український письменник та есеїст, літературний критик, укладач енциклопедії сучасного письменства *Плерома*, мешкає в Івано-Франківську

Андрей Захаров, кандидат філософських наук, віце-президент Фонду розвитку парламентаризму в Росії, мешкає у Москві

Ізо Камартін (Camartin), професор ретороманської літератури та культури в Цюрихському університеті та Вищій технічній школі, мешкає у Цюриху

Святослав Каспе (Каспэ), кандидат політичних наук, керівник аналітичних програм фонду *Російський общественно-політичний центр*, мешкає у Москві

Ґотфрід Келлер (Keller, 1819-1890), класик швейцарської літератури, писав німецькою мовою, новеліст, романіст, поет

Андрій Кирчів, журналіст, політолог, фахівець у галузі зв'язків із громадськістю, мешкає у Львові

Престон Кінг (King), професор політичних наук університету Ланкастера (Велика Британія),

знаний фахівець у галузі теорії та практики федералізму, автор класичної праці *Федералізм і федерація* (2000)

Єва Кіш, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАНУ, експерт Інституту *Схід-Захід*, мешкає в Ужгороді

Антоніна Колодій, доктор філософських наук, професор кафедри політології Львівського національного університету та Національного університету Києво-Могилянська Академія, старший науковий співробітник Інституту народознавства у Львові

Дмитро Корчинський, український поет, теоретик праворадикального руху, автор постійної колонки у журналі *ПіК*, мешкає у Києві

Vlodko Kostyrko, маляр, карикатурист, дизайнер газети *Поступ*, мешкає у Львові

Марія Кривенко, українська письменниця і поетеса, літературознавець, мешкає у Львові

Анатолій Лагутін, кандидат філософських наук, доцент Керченського морського технологічного інституту, мешкає у Керчі

Макс (Максим) Лан, журналіст і музикант, ведучий аналітичних програм УКХ радіо *Люкс*, мешкає у Львові

Роман Лозинський, кандидат географічних наук, викладач ЛНУ, співробітник Львівської обласної державної адміністрації, мешкає у Львові

Сергій Максименко, керівник проекту *Розвиток громад і регіонів України* Інституту Схід-Захід,

експерт з питань регіонального розвитку, мешкає у Києві

Петро Мідянка, український поет і есеїст, учителює в селі Широкий Луг на Закарпатті

Любко (Любомир) Петренко, журналіст і політолог, редактор відділу газети *Поступ*, мешкає у Львові

Алексей Попов, журналіст, мешкає у Харкові

Максим Процьків, український есеїст, аналітик, фахівець з політичної психології, лауреат премії видавництва *Смолоскип*, навчається в Канаді, мешкає у Торонто

Шарль Фердінанд Рамуз (Ramuz, 1878-1947), швейцарський письменник, писав французькою, переважно про мешканців гір кантону Во, автор прозових, поетичних і епістолярних творів

Моніка Ріхтер (Richter), британська журналістка

Сергій Романюк, доктор економічних наук, керівник департаменту з регіональної політики Міністерства економіки України, мешкає у Києві

Андрій Садовий, громадський діяч, директор Інституту розвитку міста, депутат Львівської міської Ради, мешкає у Львові

Ірина Семененко, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту міжнародної економіки та міжнародних стосунків РАН, мешкає у Москві

Олександр Сушинський, докторант Української Академії державного Управління при Президентові України (Львівський регіональний інститут), мешкає у Львові

Стефан Томашівський (1875-1930), історик і журналіст, громадський і політичний діяч, представник державницької школи в українській історіографії, автор числен-

них праць та джерельних публікацій, в т.ч. збірника *Матеріали до історії Галичини* (у 3 т.) та синтези *Українська історія. Стародавні і середні віки*, редактор журналу *Політика*

Макс Фріш (Frisch, 1911-1991), швейцарський письменник, писав німецькою мовою, драматург, романіст і діарист

Олег Хавич, політолог та аналітик, мешкає у Чернівцях і Києві

Володимир Чернов, краєзнавець і есеїст, мешкає у Львові

Ігор Чорновол, кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАНУ, мешкає у Львові

Юрг Штайнер (Steiner), швейцарський учений, професор політології університету Південної Кароліни, коментатор *Neue Zuercher Zeitung*, автор бл. 10 книг з проблем